

פרק ראשון – עמוד 1

פרק שני – עמוד 41

פרק שלישי – עמוד 54

פרק רביעי – עמוד 87

פרק חמישי – עמוד 122

פרק שישי – עמוד 169

פרק שביעי – עמוד 216

קונטרס ביסוד דינא דדמאי – עמוד 279

קונטרס בגדר שותפות הכהן

בטבל ובדמאי – עמוד 256

תוכן ענינים מפורט – עמוד 286

פרק ראשון

מסכתא דמאי פרק ראשון

הקדמה בגדר תקנת דמאי, שיש בתקנה גם דין ודאי וגם דין ספק. / /

משנה א / / **רע"ב משנה א** / / **ביאורים ציונים והערות משנה א** / / מה פי' דמאי / / שיטת רש"י שמפריש את הכל ורק מעכב את הנתינה של מעשר עני. / / שיטת הרמב"ם דמאי דין א"צ הפרשה למעשר ראשון ועני, ומתמה בזה. / / בדברי האחרונים שהרמב"ם לשיטתו שאין מיתה בטבל למעשר ראשון ועני. / / דעת הרע"ב וישוב קושי' רעק"א עליו. / / בדעת הר"ש והרא"ש. / / דרכו של האור שמח בשיטת הרמב"ם שהפרשת מעשר עני תלויה בזכותו של העני ובחוב נתינה [ויש לדון בזה]. / / בדברי המקד"ה בביאור לשון הרמב"ם בפירוש המשניות בגדר "הפרשת דבר שהוא חוק לכהן". / / בדברי הרע"ב בטעמא דתרומה גדולה. / / בטעמא דחששו חכמים בתקנת דמאי, מיעוטא דשכיח בהדי' חזקת איסור, ובקושי' רעק"א בשיטת ר"מ. / / בדין תרומת מעשר אי נותנו או מוכרו לכהן, ובמה שיש לתמוה בזה בשיטת הטור. / / בדברי הראשונים בשיטת ר"ת בפטור לקוח לאחר מירוח, ומוכרח מעיקר תקנת דמאי דבמזמין אורחים ליכא פטור כזה, וכן בעיקר פטור לקוח. / / בסיבת הפטור בקלין שבדמאי - ואי מתני' איירי בדמאי או אפי' בודאי, ובפולגות ר"י ור"ל בזה. / / בפולגות הרמב"ם והרע"ב אי הוי רוב הפקר או ס"ס רגיל, והרמב"ם לשיטתו בדין ס"ס בדמאי. / / נובלות התמרה - תמרי דויקא בודאי - ובדברי התורת זרעים בזה. / /

משנה ב / / **רע"ב משנה ב** / / **ביאורים ציונים והערות משנה ב** / / הדמאי אין לו חומש. / / דן במה שמבואר דמעיקר הדין היה ראוי שזר האוכל תרו"מ של דמאי ישלם רק הקרן ולא החומש, ומחלק ביניהם אי הוי כפרה או לא. / / ונאכל לאונן. / / הערה גדולה בעיקר הקולא של נותנו לע"ה וקולא באונן - הא אי אסור מטעם ודאי מה שייך להקל בזה. / / ונכנס לירושלים ויוצא. / / ומאבדין מיעוטו בדרכים. / / בדברי המקד"ה דלמה ליכא השבת אבידה בתרומת מעשר של דמאי, וע"כ שאין בו דין ממון. / / ונותנו לעם הארץ. / / ויאכל כנגדו. / / ומחללים אותו כסף על כסף. / / ומחללים וכו' ובלבד שיחזור ויפדה. / / במה שיש לתמוה על הרמב"ם בפירוש המשנה בדיני חילול. / /

משנה ג / / **רע"ב משנה ג** / / **ביאורים ציונים והערות משנה ג** / / הלוקח לזרע ולבהמה. / / בגדר הלקיחה - וכמה ספיקות בזה. / / פטור מן הדמאי. / / ב' חידושים בדין זורע - א] אע"ג דגידולי טבל אסור מ"מ בדמאי לא גזרו, ב] קולא מיוחדת בהיתר זריעה. / / דן אי זריעה הוי הנאה של כילוי. / / מה הדין באופן שלא אמר ע"ה שהן מעשרים. / / מכזיב ולהלן פטור מן הדמאי. / / חלת ע"ה והמדומע וכו' פטורין מן הדמאי. / / מחדש דבגוף תקנת דמאי תרתי נאמר, א] עצם הקביעת 'שם דמאי', ב] הדינים לחשוש לע"ה דלא מעשרי, ולכן מצאנו ב' סוגים שונים של קולות - הנאה של כילוי ואכילת קדושה. / / מיישב בזה את סדר הדינים במשנה - א] כמה אופנים של הנאה של כילוי ב] מקומות שגזרו דמאי, ג] כמה אופנים של אכילת מצוה. / /

משנה ד / / **רע"ב משנה ד** / / **ביאורים ציונים והערות משנה ד** / / הדמאי מערבין בו ומשתתפין בו. / / ומברכין עליו ומזמנין עליו, ובדברי החזו"א בביאור לה"ש דמחלק בין לכתחילה לבדיעבד. / / בפולגות הראשונים בברכה על איסור. / / ומפרישין אותו ערום - חידוש במשנה ראשונה דמצי מברך. / / בהא דלא מברכים על דמאי - סוגי' דשבת, ובשו"ט באחרונים אי דמאי הוי דין ודאי או ספק. / / תוספת דברים למה כשיש דין ודאי מכה ספק ליכא ברכה - עפ"י יסוד הברכ"ש. / / שמן שהגרדי סך באצבעותיו חייב בדמאי ושהסורק נותן בצמר פטור מן הדמאי. / / הוכחות מהחזו"א מהדין מזמנין ומהדין שמפרישו ערום דבעיקר תקנת דמאי ליכא דין ודאי, ויש רק דין לחשוש מספק. / / עוד הוכחות שכל הדין הוא רק מספק. / / מבאר שחלוק דין טבל דדמאי שהוא מספק מדין תרומה דדמאי שהוא ודאי, ומיישב בזה את הסתירות בדמאי, ומחדש דין בברכה על אכילת תרומה. / / מביא תמיהות רבות במהלך הנ"ל. / /

הקדמה בגדר תקנת דמאי,

שיש בתקנה גם דין ודאי וגם דין ספק.

בעיקר הדין דמאי אמרו חכמים לחשוש למיעוט עמי הארץ שלא מעשרין.

ויש להסתפק האם זה דין מספק שחייבוהו לחשוש למיעוט עמי הארץ שלא מעשרין ונמצא דלהך צד שבאמת העם הארץ הפריש לא קעבר על איסור טבל מדרבנן, [אף דקעבר על האיסור שלא חשש למה שרובנן אמרו לו לחשוש], או שרובנן חידשו דין טבל ודאית, וגם על הצד שהפריש העם הארץ יש כאן טבל, דהאיסור הוא ודאי, והיינו דמצד הספק מה"ת - אולי לא הפריש - סמכינן על הרוב מעשרין, אבל כשרובנן באו להחמיר,

יש לומר שחידשו מדרבנן לא לסמוך על הרוב, והיינו מדרבנן חוששים לצד דאורייתא שמא לא הפריש ותורם כדי לפטור הק' צד דאורייתא, והיינו מספק, או דילמא חידשו דאף מדרבנן יש מקום להקל לסמוך על הרוב אבל מדרבנן חידשו דין חדש של ודאי איסור.

ובאתוון דאורי' [סי' ו'] הביא ג' הוכחות שזה דין ודאי:

א [בסוגי' דחולין ו'] מבואר דבאכילת דמאי אמרינן דאין הקב"ה מביא תקלה ע"י צדיקים, והק' על ר' אסי דאכל ותיירצו דאיתברר דהיתה תערוכת דמאי ולא גזרו, והק' האתוון דאורי' דנימא דאיתברר שהעם הארץ באמת תרם, ומבואר דסו"ס גם בכה"ג יש איסור ודאית.

וע' קה"י [זרעים ח"ב סי' ד'] שמבאר ראייתו, דאף דאם היה דין ספק היה צריך לחשוש, ועבר על זה שאמרו לו חכמים לחשוש, אבל זה לא היה דין בחפצא, רק בגברא, ותקלה לצדיקים הוא דווקא בחפצא כדמוכח מתוס' בגיטין [ז'] לענין טעימה לפני הבדלה, ומכאן הוכיח האתוון דאורי' שזה ודאי.

ב [בב"מ נ"ג.] מבואר דעל מע"ש פחות מש"פ אין חילול וצריך צירוף למעשר אחר, ומע"ש של דמאי מצטרף למע"ש דרבנן, ואם זה רק מע"ש מספק שוב יש צד דאיכא פטור וחיוב, ולא יצטרפו, ומוכרח שזה מע"ש ודאי.

ג [במנחות ל"א] מבואר דתורמין מדמאי על טבל דרבנן, ולא הוי פטור על חיוב, וע"כ שזה תרומה ודאית.

איברא, דהאתוון דאורייתא הביא שם את קושי' המשנה למלך [תרומות פרק ה' – הלכה י"ז] שהק' ממשנה [וע' בזה בב"מ נ"ו.] דאין תורמין מדמאי על דמאי, והיינו משום שיש חשש דשמא על א' הפרישו ועל השני לא הפרישו, ומבואר שזה ספק ולא ודאי, שאם היה ודאי הרי שניהם ודאין ושניהם חייבים מדרבנן, וכלפי הספק דאורייתא אין לחשוש שהרי מה"ת סמכינן על הרוב ולכן מה"ת א"צ לחשוש ומדרבנן זה ודאי, ומוכרח שחוששין לספק מדרבנן, ושוב הו"ל הפרשה של ספק על ספק ולכן לא מהני.

ובתורת זרעים [פ"ה – מ"ג] יישב בזה דשני דינים נאמרו מדרבנן בתקנת דמאי, א] לחשוש לספק ולא לסמוך על הרוב, ב] בנוסף לזה יש דין ודאי טבל מדרבנן.

ומעתה פשוט שמה שמצטרף במע"ש לשיעור שו"פ [ב"מ נ"ג.] ומה דפוטר טבל דרבנן [מנחות ל"א] ומה שיש תקלה לצדיקים [חולין ו'] היינו מחמת הדין ודאי שיש בדמאי, ומאידך גיסא, מה שאינו פוטר דמאי אחר היינו מצד הדין ספק שאולי לא עישרו, אבל הדין ודאי נפטר.

אלא דאכתי ק' דאיך דמאי פוטר טבל דרבנן, הא בתרומה של הדמאי יש לחשוש מצד הדאורייתא והו"ל מן החיוב על הפטור, [ואף דמיושב מה דאין לחשוש מן הפטור על החיוב, דהדמאי יש בו חיוב ודאי מדרבנן, אבל לאידך גיסא ק'], וע"ז תירץ דכלפי התרומה עצמה כבר לא גזרו לחשוש להק' צד שמא לא עישרו, ורק בטבל גזרו, ודו"ק.

ועי' נמי בקה"י [זרעים ח"ב סי' ד'] דנקט כהתורת זרעים, וביחס לקושי' דהו"ל מהחיוב על הפטור, עיי"ש שהביא מהגרעק"א שהק' כן ותירץ רעק"א ע"ד התורת זרעים והוסיף

דלא גזרו גזירת דמאי באכילת מצוה וכדמצאנו באכילת חלה, ועל התרומה עצמה ג"כ אין גזירה מטעם הנ"ל, והק' רעק"א ע"ע דכאן זה רק ספק תרומה ותי' הקה"י דלהנ"ל הרי"ז תרומה ודאית עכ"פ מדרבנן, ודו"ק.

אולם יש לתמוה – הא במעשר עני ומעשר ראשון ליכא למימר כן, ואעפ"כ מהני ביה הפרשה גם מצד החשש מהחיוב על הפטור, והכא ליכא למימר שיש כאן אכילת מצוה שהרי אין בהם קדושה כלל, וצ"ע גדול.

ובעיקר הדברים – עיין להלן [פ"א משנה ד' בסופו] שהבאנו כמה הוכחות נוספות כיסוד הנ"ל, אולם הבאנו שם כמה הוכחות נגד הך יסוד, והוספנו לדון לחלק בזה בין הטבל של דמאי לתרומה של דמאי, עיי"ש, וע"ע להלן [פרק ה' משנה ה'].

ולהלן [סוף מכילתין] הארכנו בכל הנ"ל בקונטרס גדול ביסוד דינא דדמאי.

משנה א

חקל'ין שבדמאי חשיתין וחרימין וחעזרדין ובנות שוח ובנות שקמח ונבלות
חתמרה וחגופנין וחנצפה וביחודה האוג וחחומץ שביחודה וחכסבר רבי יחודה
אומר כל חשיתין פטורין חוץ משל דופרה כל חרימין פטורין חוץ מרימי
שקמונה כל בנות שקמח פטורות חוץ מן המוסטפות:

רע"ב משנה א

חקל'ין שבדמאי – שחקלו חכמים על הפירות הללו הנזכרים במתניתין שלא לעשרן דמאי, לפי שחקקתן באים מן החפקר משום דלא חשיבי, ואית בחו תרי ספיקי ספק באים מן החפקר ופטורים מן המעשר, ואפילו אם תמצא לומר שבאים מן השמור וחייבים במעשר שמא נתעשרו. ודמאי הם חתבואה וחפירות הנלקחים מעמי הארץ שהם חשודים על המעשרות. וחחבר חלוקה פירות מעמי הארץ צריך להפריש מהם תרומת מעשר ומעשר שני בלבד אם היא שנת מעשר שני, אבל תרומה גדולה לא נחשדו עמי הארץ עליה לפי שהיא במיתה, ואין לה שיעור שחטה אחת פוטרת כל חכרי וחכל נזחרים בח. ומעשר ראשון ומעשר עני א"צ להוציא מן הדמאי אף על פי שעמי הארץ חשודים עליהם, לפי שיכול בעל הפירות לומר ללוי או לעני חבאים ליטול המעשרות חבא ראייה שאין פירות הללו מעושרים וטול, דק"ל בכל דוכתא חמוציא מחבירו עליו הראיה. אבל בתרומת מעשר ליכא למימר חכי, שהאוכל טבל שלא חורמו ממנו מתנות כחונה חייב מיתה ומשום אסורא

מפרישינן לך לתרומת מעשר, ומעשר שני נמי כדי שלא לאכלו בטומאה או שלא לאכלו חוץ לירושלים:

חשיתין – תאנים מדבריות:

וחרימין – פי' הערוך פולצרא"קי בלע"ז:

ועוזרדין – בערבי זערו"ד ובלע"ז סורבי"ש:

ובנות שוח – תאנים לבנות חמתגדלות משלש שנים לשלש שנים, ומתגדלים ביערים:

ובנות שקמח – תאנה המורכבת בערמון:

ונבולות תמרז – תמרים שאינם מתבשלין באילן ותולשין אותן ומניחים אותם זה על זה עד שיתבשלו. ויש אומרים נבולות תמרז תמרים שהפילתן חרוח קודם בשולן:

גופנים – ענבים שמניחים אותן בגפן בסוף חבציר ובקושי מתבשלים:

חנצפה – צלף שקורין קאיפר"י בלע"ז:

חאוג – פרי אדום שקורין לו בלע"ז קורניאול"י. ורמב"ם אומר שחוא אילן שעושה כמין אשכלות אדומות וקורין לו בערבי סומא"ק. ולא היה זה הפרי חשוב ביהודה:

וחחומץ – בתחלה לא היה חיון שביהודה מחמיץ לפי שחיו מביאים ממנו נסכים וכל החומץ שביהודה לא היה בא אלא מן התמד לפיכך החומץ שביהודה פטור. אבל לאחר שבטלו נסכים וחחומץ בא מן חיון החומץ חייב בדמאי אף ביהודה כמו בשאר מקומות:

וחכוסבר – כזרע גד (שמות טז) תרגום ירושלמי כוסבר כוליאנדר"ו בלע"ז:

דיופרא – שטוען פירותיו שני פעמים בשנה. דיו בלשון יון שנים:

שקמונח – שם מקום:

חמוסטפוס – שנתבשלו באילן עד שנתבקעו מאליהן. שכל אלו חשובים חן וחזקתן שאין באין מן החפקר. ואין חלכה כר"י:

ביאורים ציונים והערות משנה א'

מה פי' דמאי

בתוס' יו"ט הביא דברי הרע"ב ברכות ריש פרק ז' דמאי היינו דא מאי ועי' במלאכת שלמה דהביא נמי דדמאי נוטריקון דא מאי ר"ל מה זה מעושר או לא, לשון אחר דמע

כמו מדומע כלומר עירוב, ועוד יש מפרשים דמאי לשון דמיון ומחשבה והוא קרוב לפי דא מאי.

שיטת רש"י שמפריש את חכל ורק מעכב את חנתינה של מעשר ומעשר עני.

בטעמא דגזירת דמאי עיין מה שהביא הרע"ב מהסוגי' בסוטה, ויש לדון בשיטתו בזה, ונקדים בסוגי' דסוטה ובמחלוקת ראשונים יסודית בעיקר תקנת דמאי, האם הקילו רק בנתינה או גם בהפרשה יש מקום להקל מעיקר הדין.

גרסינן בסוטה [מ"ח.] – "שלח [יוחנן כוהן גדול] בכל גבול ישראל וראה שאין מפרישין אלא תרומה גדולה בלבד, ומעשר ראשון ומעשר שני מקצתן מעשרין ומקצתן אין מעשרין, אמר להם בני בואו ואומר לכם, כשם שתרומה גדולה יש בה עון מיתה כך תרומת מעשר וטבל יש בהן עון מיתה, עמד והתקין להם הלוקח פירות מע"ה מפריש מהן מעשר ראשון ומעשר שני, מעשר ראשון מפריש ממנה תרומת מעשר ונותנה לכהן, ומעשר שני עולה ואוכלו בירושלים, מעשר ראשון ומעשר עני המוציא מחבירו עליו הראיה".

ופרש"י [ד"ה מפריש תרומת מעשר ונותנה לכהן] וז"ל: "מפריש כל המעשרות ממנה להוציא מידי טבל, ואחר כך מפריש מתוך מעשר ראשון תרומת מעשר מה שעל הלוי להפריש ונותנו לכהן, משום דאית ביה עון מיתה אחמור עלייהו שלא לעכבו אצלו ולמכור לכהן כשם שהוא מעכב אצלו מעשר ראשון ומעשר עני ואומר המוציא מחבירו עליו הראיה, גזירה דלמא כי משהי ליה גביה אכיל ליה, אבל מעשר ראשון ומעשר עני מותרים לזרים ואין בהן אלא גזל כהן הלכך המוציא מחבירו עליו הראיה וכו'", עכ"ל.

מבואר מדברי רש"י שחייב להפריש את כל המתנות להתיר את האיסור טבל, והטעם בזה משום שטבל הוא במיתה בידי שמים, אף מה שטבול רק למעש"ר או למעשר עני, ובגמ' איתא שהחמיר על כל מה שעונשו במיתה, אלא שאחרי ההפרשה הוא מעכב את המעשר ראשון ומעשר עני לעצמו משום הממע"ה.

שיטת הרמב"ם דמעיקר דין א"צ הפרשה למעשר ראשון ועני, ומתמח בזה.

אך מהרמב"ם מבואר דבעיקר דין דמאי א"צ להפריש ולקבוע שם כלל על מעש"ר ומעשר עני.

וז"ל הרמב"ם [מעשר פרק ט' ה"ב עד ה"ו]: "והתקינו שלא יהא אדם מפריש מן הדמאי אלא תרומת מעשר מפני שהוא עון מיתה, ומעשר שני שאין בזה הפסד שהרי בעליו אוכלין אותו, אבל מעשר ראשון ומעשר עני אין מפריש מן הדמאי מפני שהוא ספק והמוציא מחבירו עליו הראיה, לפיכך אומר ללוי או לעני הבא ראיה שאינו מעושר וטול מעשרות".

"אע"פ שאין מפרישין מעשר עני מן הדמאי צריך לקרות לו שם ואינו מפריש, ואומר עישר מה שיש כאן מעשר עני כדי לקבוע מעשר שני, שמעשר עני בשלישית וששית במקום מעשר שני של שאר שני השבוע, וכו'".

"כיצד מעשרין את הדמאי, מפריש כדי תרומת מעשר שהוא אחד ממאה מן הכל ומניחה בצד הפירות ואומר זה מעשר ושאר מעשר סמוך לו, ואח"כ אומר זה שאמרתי עליו שהוא מעשר הרי הוא תרומת מעשר על שאר המעשר הסמוך לו, ונוטל אותה ונותנה לכהן שאינו רשאי להפריש תרומת מעשר קודם המעשר לכתחלה, ואח"כ מפריש מעשר שני".

"ומותר להפריש מעשר שני קודם הראשון בדמאי וכו'" עכ"ל.

מבואר מדברי הרמב"ם שמה שקורא שם על מעשר עני הוא "כדי לקבוע מעשר שני שמעשר עני בשלישית וששית במקום מעשר שני של שאר שני השבוע", ר"ל דאי לא קרא שם על מעשר עני בג' וכו' חיישינן שמא לא יפריש מע"ש בשאר השנים, אבל אי לאו הך חשש ל"צ לקבוע שם על מעשר עני כלל, ויעמוד בטבלו.

וכן על מעש"ר כ' "ואומר זה מעשר ושאר מעשר סמוך לו ואח"כ אומר זה שאמרתי עליו שהוא מעשר הרי הוא תרומת מעשר על שאר המעשר הסמוך לו ונוטל אותה ונותנה לכהן, שאינו רשאי להפריש תרומת מעשר קודם המעשר לכתחלה", ומשמע שרק מטעם איסור הקדמה חייב להפריש ולקרות שם למעש"ר, אבל אי לאו הכי א"צ לקבוע מקום כלל.

וקשה דלמה אינו חייב להפריש כדי להוציא מידי איסור טבל, וכמ"ש ברש"י הנ"ל.

בדברי האחרונים שהרמב"ם לשיטתו שאין מיתה בטבל למעשר ראשון ועני.

וכתב במהר"י קורקוס [פ"ט ה"ב] לבאר שהרמב"ם אזיל לטעמיה דסבר דטבל טבול לתרומה גדולה או לתרומת מעשר יש בו עון מיתה, אבל טבל למעשרות אין בו עון מיתה אלא מלקות לבד, וכ"כ בהל" מאכ"א [פ"י ה"כ]: וז"ל "אבל האוכל מדבר שניטלה ממנו תרומה גדולה ותרומת מעשר ועדיין לא הפריש ממנו מעשרות ואפילו לא נשאר בו אלא מעשר עני הרי זה לוקה משום אוכל טבל, ואין בו מיתה שאין עון מיתה אלא בתרומה גדולה ותרומת מעשר" עכ"ל, ומעתה י"ל דבברייתא בסוטה משמע דלא חששו אלא למה שיש בו עון מיתה, ולכן לא ראה להחמיר אלא בדבר הטבול לתרומת מעשר, וגם במע"ש שאין בדבר הפסד, אבל במעשר עני לא הטריחו עליו רק כדי לקבוע השני שלא יתירשל בשני בשנת מע"ש כי העני במקום השני, דאילו משום טבל אין להטריח עליו כיון שאין בו מיתה, גם במעש"ר לא הצריכו אלא מפני תרומת מעשר שהיא במיתה דאילו ראשון גופיה בלאו לבד הוא ע"ש עוד, וע"ע בחזו"א [סימן א' ס"ק ד' וה'] דג"כ הלך בדרך זו.

ועיין נמי בתוס' יו"ט ובתוס' אנשי שם בריש מכילתין דג"כ הלכו בדרך זו, ודייקו כן מלשון הרמב"ם בפירוש המשניות, וז"ל: "ואינו חייב להוציא ממנו לא מעשר ראשון ולא מעשר עני, כי מעשר ראשון ללוי ומעשר עני לעניים, והעיקר אשר בידינו בדינים המוציא מחבירו עליו הראיה, וזה הדבר ספק ויש לומר ללוי או לעני הבא ראיה שלא הוציאו ממנו זה שאתה מבקש וטול, ולא נעשה כן במעשר מן המעשר מפני שהוא תרומה כמו שביארנו והוא חוק לכהן, והאוכל טבל אשר לא הורם ממנו מתנת כהן הוא חייב מיתה בידי שמים, ומדרך האיסור הוציאנו ממנו חוק לכהן, לא מפני שהכהן יכול להוציא בדרך מדרכי הדינים וכו'", עכ"ל.

והיינו דהרמב"ם קאי בהפרשה עצמה, ומדהוצרך להוסיף "והאוכל טבל אשר לא הורם ממנו מתנת כהן הוא חייב מיתה בידי שמים" משמע שהחילוק מתחיל ביניהם מחמת החיוב מיתה שיש בטבל של תרומת מעשר, וכנ"ל.

ועיקר חילוק זה מבואר נמי בר"ח ביומא [ט'], עיי"ש היטב.

דעת הרע"ב וישוב קושי רעק"א עליו.

ומעתה צריכים לדון בשיטת הרע"ב, האם דעתו כרש"י שחייב להפריש את כל ההפרשות אלא מעכב המעשר ומעשר עני לעצמו, או דס"ל כהרמב"ם שמעיקר דיני דמאי אינו חייב אף לקרות שם למע"ר ולמעשר עני.

וז"ל הרע"ב, "אבל בתרומת מעשר ליכא למימר הכי, שהאוכל טבל שלא הורמו ממנו מתנות כהונה חייב מיתה ומשום איסורא מפרשינן לה לתרומת מעשר" עכ"ל, והקשה בתוס' רעק"א וז"ל "לשון זה אינו מובן דגם בטבל למעשר ראשון ולעני חייב מיתה, אלא כיון דקרא שם יצא מידי טבל וא"צ להפריש, אבל תרומת מעשר צריך להפריש אף דבקריאת שם נפיק מידי טבל, והו"ל להרע"ב לכתוב דהאוכל 'תרומה' חייב מיתה", עכ"ל.

הרי דפשיטא ליה לרעק"א כדברי רש"י, אבל אי נימא שהרע"ב אזיל בשיטת הרמב"ם שוב א"ש דברי הרע"ב שהרי אין מיתה אלא בטבול למתנות כהונה וכמשנ"ת.

בדעת הר"ש זחרא"ש.

עיין ברא"ש ובר"ש שמבואר שצריך להפריש, ועיין במהרי"ק [שם] שכתב שהם למדו שיש מיתה גם בטבל של מעשר ראשון ועני, אמנם עיין בחזו"א [שם ד"ה אמנם הר"ש] מה שכתב בזה.

דרכו של האור שמח בשיטת הרמב"ם שחפרשת מעשר עני תלויה בזכותו של העני ובחיוב נתינה [ויש לדון בזה].

אולם יש דרך אחרת בשיטת הרמב"ם והיא – דיעויין באור שמח [מעשר פ"ט ה"ג] על מה שכתב הרמב"ם "אף על פי שאין מפרישין מעשר עני מן הדמאי, צריך לקרות לו שם ואינו מפריש ואומר עישור מה שיש כאן מעשר עני, כדי לקבוע מעשר שני שמעשר עני בשלישית וששית במקום מעשר שני של שאר שני השבוע", ודייק האור שמח שמכאן מוכרח שמעיקר הדין ליכא חיוב הפרשה של מעשר עני, והיינו דמהני טעמא דהממע"ה שפוטרי מנתינה של מעשר עני לפוטרו נמי מהפרשה, אלא דאיכא טעם צדדי לחייבו בהפרשה "כדי לקבוע מעשר שני", וצ"ע.

וביאר בזה האור שמח דלמדנו חידוש במעשר עני הכא דהיכא דאיכא פטור נתינה מצד הממע"ה אז אין התחלה לדין הפרשה, והיינו דע"כ דכל הדין טבל הוא רק כתוצאה מהזכות של העני, והוסיף בזה האור שמח להוכיח כן, וז"ל: "ולכן בפרק י"ג הכ"א שהוא

מפורש בתוספתא [דמאי פ"ד ה"ו] באם היו לפניו שתי קופות אחת טבל ואחת מתוקן ואבדה אחת מפריש מע"ש לבד, ואינו צריך להפריש מעשר עני כלל, דספיקו אינו טובל כמוש"ב, וזה על צד המקרה והזדמן לא שייך בזה טעמא לקבוע מ"ע, לכן אינו קורא שם למעשר עני, ובהלכה כ' שם אף על גב דרובן מוכרין ודאי מכ"מ כל קבוע כמחצה ע"מ דמי לקולא ג"כ, כמפורש סוף פ"ק דכתובות לכן לא בעי למיתבי לעני, ותו אינו קורא שם, ודו"ק".

אולם יש לדון טובא בחידוש זה מהמבואר בדין הפרשה של מעשר עני בלוקח טבלים מעכו"ם לגבי קאתינא מכח גברא, ועיין בזה בהערה ¹.

בדברי המקד"ד בביאור לשון הרמב"ם בפירוש חמשניות בגדר "הפרשת דבר שחזא חוק לכהן".

ז"ל המקד"ד [סימן נ"ז] בביאורו לשיטת הרמב"ם:

"והנה הרמב"ם ז"ל בפה"מ ריש דמאי במתק לשונו כתב טעם אחר, וז"ל שם: כי הדמאי והוא הספק שלא נודע אם הוציא ממנו מתנות הקדוש ברוך הוא אם לא, חובה להוציא ממנו חלק מק' הוא מעשר מן המעשר וינתן לכהן, ויוציא ממנו מעשר שני ויאכלוהו בעליו בירושלים כו', ואינו חייב להוציא ממנו לא מעשר ראשון ולא מעשר עני כי מעשר ראשון ללוי ומעשר עני לעניים, והעיקר אשר בידנו בדינים הממעה"ה וזה הדבר ספק ויכול לומר ללוי או לעני הבא ראייה כו', ולא נעשה כן במעשר מן המעשר מפני שהוא תרומה והוא חוק לכהן והאוכל טבל אשר לא הורם ממנו מתנות כהן הוא חייב מיתה בידי שמים, ומדרך האיסור הוציאנו ממנו חוק לכהן לא מפני שהכהן יכול להוציאו בדרך מדרכי הדינים ע"ש.

היינו דמשום הכי תרומת מעשר צריך לתתו לכהן, ומעשר ראשון ומעשר עני רק מפרישו ומעכב לעצמו, דיש חילוק בהפרשה בין הפרשת דבר שהוא חוק לכהן לשאר הפרשות, דדבר שהוא חוק לכהן האיסור של הטבל הוא שיוציא ממנו חוק לכהן ומשום

¹ דהנה, לפי דרכו של האור שמח תמה במעדני ארץ [תרומות פ"א ה"א ריש ס"ק ד'] דבסוגי' בבכורות [י"א] מבואר בדין לוקח טבלים מן העכו"ם שיש פטור מצד קאתינא מכח גברא, דפשוט דאף במעשר עני פטור מנתינה וא"כ למה מחוייב בהפרשה, ובשלמא במעשר ראשון הרי הוא מחוייב בהפרשה כדי להפריש תרומת מעשר, דאף דמוכרה לכהן אבל אכתי מחוייב בהפרשה, אבל במעשר עני למה יפריש, ויתכן לחדש שהוא באמת פטור.

ובמעדני ארץ שם הביא מהשל"ה שמחוייב בהפרשה, וכן הביא מהר"ש סיריליאוי [שבועית פ"א סוף ה"א] ומשו"ת הרדב"ז [ח"ד אלף קס"ה] וכ"ה בפאת השולחן [פי"ג - ג'], עיי"ש. אולם לולי דבריהם היה נראה שאין כאן קושי גדולה, ואדרבא, הרמב"ם מדוקדק לשיטתו, שהרי זה לשון הרמב"ם בתשובותיו [סימן של"ו] שמביא את כל הסוגי' בבכורות לדינא, וזה לשונו "ואם מרחן ישראל ברשות הגוי הרי זה מפריש מהם תרומה גדולה בלבד ונותנה לכהן ומפריש מעשר ראשון והרי הוא לבעלים דאמר ליה ללוי קא אתינא מחמת גברא דלא מצית לאשתעי בהדיה לפי שאין באכילת המעשר איסור כמו שיש בתרומה שמעשר ראשון אף על פי שהוא חלק הלויים אינו אסור לזרים אלא חול הוא ואינו מפריש מפירות אלא תרומת מעשר שנאמר כי תקחו מאת בני ישראל את המעשר טבלים שאתה לוקח מישראל אתה מפריש ממנו תרומת מעשר ונותנה לכהן, וכל הדברים האלה מפורשים בגמרא בבכורות [י"א]". הרי שהביא את כל הפרטי דינים שכתובים בסוגי' זו, ושוב מוסיף הרמב"ם מסברא דנפשיה "ומפריש מפירות אלו מעשר שני ופודהו", ומדויק שהרמב"ם מביא מעצמו את הדין מעשר שני ומשמיט את הדין מעשר עני, הלא דבר הוא, ולהנ"ל אדרבא הדברים מדוקדקים והוא באמת פטור גם מהפרשה, ולשיטתו אזיל.

הכי צריך נתינה לכהן, דאם יפרישו מתחלה ע"מ שלא ליתנו לכהן אינו כלום, דזהו דרך האיסור שיוציא ממנו חוק לכהן משא"כ בשאר הפרשות דאין הנתינה שייכת להפרשה ומשום הכי אמרינן הממע"ה, עכ"ל המקד"ד.

בדברי הרע"ב בטעמא דתרומה גדולה.

בעיקר טעמא דא"צ להפריש תרו"ג כתב הרע"ב "לפי שלא נחשדו עמי הארץ עליה כיון שהיא במיתה ואין לה שיעור שחטה אחת פוטרת כל הכרי והכל נזהרים בה", ועי' בתוס' אנשי שם דעיקר הטעם הוא לפי שהם במיתה וכן כתב הרע"ב [רפ"ד ד"ה תרומת מעשר] דתרומה גדולה לא נחשדו עליה לפי שהיא במיתה, ובתרומת מעשר חשבו שאינו במיתה אבל כיון שזה יותר מחטה אחת לכן נחשדו בה, ומבואר דטעם זה דמיתה סגי להו לחודי', והא דנקט נמי טעמא דחטה אחת משום תרומת מעשר שהיא נמי במיתה, ועי' ביכין בהקדמה, דתרומת מעשר אע"פ שהיא במיתה מ"מ אין מפורש בה מיתה כבתרומה גדולה ופליג ע"ד הרע"ב דטעמא נמי דסגי בחטה אחת.

בטעמא דחששו חכמים בתקנת דמאי, מיעוטא דשכיח בחד"י חזקת איסור, ובקושי רעק"א בשיטת ר"מ.

עיין בתוס' יו"ט שהביא דברי התוס' [שבת י"ג]. דאף דרוב מעשרין אבל אכתי חששו הכא למיעוטא יותר מבמקומות אחרים, וזה משום שהוא מיעוט השכיח טובא והיו הרבה נכשלים.

וביכין בהקדמה למשנה כתב דאפי' דלא קיי"ל כר"מ דחייש למיעוטא הכא שאני כיון דהפירות בחזקת איסור טבל הם כמבואר בתוס' יבמות [ק"ט.ט]. ואיכא נמי מיעוט השכיח דאין מעשרין כמבואר בתוס' שבת [י"ג]. גם רבנן מודו דאמרי' סמוך מיעוט דשכיח לחזקה, מד"ס להחמיר. ואע"ג דגבי שחיטה אמרי' דרוב מצויין אצל שחיטה מומחין ולא אמרי' דסמוך מיעוטא לחזקה כלומר מיעוט דאין מומחין לחזקת איסור, התם שאני לפי דאין המיעוט מצוי ואדרבה הרוב מצוי כדדברי תוס' בכורות [כ:], משא"כ גבי דמאי דהמיעוט שכיח חיישינן מדרבנן.

ובתוס' רעק"א [אות ח'] הקשה ע"ד התוס' חדשים, דתוס' יבמות [ק"ט.ט] ד"ה מחזורתא] הקשו דלר"מ דחייש למיעוטא היכי משכחת להו דמאי הא הספק כבר קיים וא"כ מדאורייתא כבר יש דינא דדמאי משום הספק, וכתב דמיהו אי ר"מ לא חייש למיעוטא רק מדרבנן א"ש, אלא שהוסיף, שבחידושי ביבמות הקשה עוד אמאי לא אמרי' דסמוך חזקה למיעוטא מה"ת דר"מ דחייש למיעוטא בכה"ג הוה מדאורייתא כמבואר בגמ' קידושין [פ'] גבי תינוק שנמצא בצד העיסה דאפילו להקל אמרי' סמוך מיעוטא לחזקה והוה מחצה על מחצה, א"כ עדיין קשה אמאי בעי' לתקנת דמאי הא לכא"ו הוא אסור מדינא דסמוך מיעוטא לחזקת טבל.

בדין תרומת מעשר אי נותנו או מוכרו לכהן, ובמח שיש לתמוז בזה בשיטת חטור.

מה שכתב הרע"ב דתרומת מעשר משום איסורא מפריש תרומת מעשר, לא פ' הרע"ב מה יעשה עם אותו התרומ"ע, אם מוכרה לכהן או נותנה לכהן, ובאמת דנחלקו בזה, שהרמב"ם כתב דנותנה לכהן ודייק מיניה במשנה ראשונה דהיינו בחינם, וכן המשמעות בשיטת הר"ש עיין בדבריו להלן [פ"ד מ"ד].

בטעמא דאין מוכרה כתבו בתוס' יומא [ט'] דטעמא כיון דדבר מועט הוא שאינו אלא חלק אחד ממאה ועוד דדמיה מועטין שהוא צריך למוכרה בזול שאין לה אוכלים מרובים תקנו רבנן שיתננה לכהנים, וע"ע במשנה ראשונה [ד"ה שבדמאי בסופו], ובמלאכת שלמה הביא דלא אמרו דימכרו תרומת מעשר לכהן לפי דחיישינן דאי משהי ישראל אתי למטעי בה, וכן הבאנו לעיל מרש"י [סוטה מ"ח]. דהטעם דלמא משהי גביה ואכיל ליה אבל מעשר ראשון ומעשר שני מותר לזרים, ודלא כהתוס' ביומא הנ"ל, והטור פליג עיין בדבריו ביו"ד [סי' של"א] שכתב דמוכרה לכהן.

ובתוס' רעק"א [אות ו'] כתב להוכיח דגדר תקנת חז"ל היתה שיתן לכהן ולא ימכרנה מהא דמב' בב"ק [קט"ו:] דמוקי התם ברייתא דעשר חביות של טבל טמא כר' נחמיה ובשל דמאי ובסיפא קתני ובשמך לא יעשה כן מפני הפסד כהן, ואם איתא דבדמאי יכול למכור לכהן וליטול דמים מאי הפסד כהן שייך ביה אלא ע"כ דצריך ליתנו בחנם, עוד הוכיח מד' הגמ' סוכה [ל"ה:] דאמר' דטעמא דב"ה דיוצא באתרוג דמאי משום דאי בעי מפקר ליה לנכסיה ולב"ש דאין מאכילין לעניים דמאי באמת אינו יוצא ידי חובה באתרוג דמאי, ולשיטת תוס' שם [ד"ה אתיא לחם] דטבל לא מיקרי לכם היינו משום שותפות דאית ליה לכהן חלק בו, וכיון דחזינן דבדמאי אינו יוצא לב"ש וגם לב"ה יוצא רק משום דאי בעי מפקר לנכסיה מוכח דגם בדמאי יש לכהן חלק בו הרי מוכח דאין יכול למכור לכהן.

וע"ע בתוס' רעק"א להלן [פ"ג מ"א ס"ק כ"ד] שהוכיח עוד דלא כהטור מהתוס' בברכות שיש דין פוטר ממונו בממון כהן באיסור להאכיל דמאי לחיל המלך, ועיין נמי בשער המלך שהוכיח כנגדו, ועיין נמי בחזו"א [סימן ט'] מה שתמה עליו מהאיסור הולכת מתנות לכהן בשבת.

בדברי הראשונים בשיטת ר"ת בפטור לקוח לאחר מירוח, ומוכר מעיקר תקנת דמאי דבמזמין אורחים ליכא פטור כזה, וזן בעיקר פטור לקוח.

הרשב"א בב"מ [פ"ח:] הקשה על דעת ר"ת שלקוח אחר מירוח פטור א"כ למה גזרו על הדמאי הא לקוח הוא וספיקא דרבנן היא, ותי' דאיכא למיגזר דזימנין אורחים על שולחננו, עכתו"ד, ונראה מדבריו שכל שיש לבעל התבואה חובת תרו"מ גם אחרים האוכלין ממנו

חייבים בתרו"מ, וכ"כ בחזו"א בשביעית [סי' א' סק"ז] שאם הזמין הלוקח למוכר לא חשיב טבל אצל המוכר, אע"ג שאם המוכר חזר ולקחו היה חייב להפריש בתרו"מ.

ועיין מש"כ בקובץ שמועות [ב"מ אות כ"ט] וז"ל, "ומוכח [מדברי הרשב"א הנ"ל] דהא דממעטינן לקוח אינו משום דבעינן תבואת זרעך וליכא, דא"כ מ"ש אומניה מלקוח. אלא הוא דין פטור מיוחד מפני שהוא לקוח. וכו', אבל בר"ש ריש פאה לא משמע כן, שהקשה ל"ל קרא לפטור הפקר ממעשר ת"ל מתבואת זרעך כי היכי דממעטינן מיניה לקוח. ותירץ דצריך קרא היכא שחזר וזכה בו הוא עצמו דשפיר קרינן ביה תבואת זרעך. ומוכח דפטור לקוח הוא מפני שאינו תבואת זרעו, דאם הוא דין פטור מפני שהוא לקוח מאי נ"מ אם זכה בו אחר או בעה"ב, [הגה"ה. ולפ"ד הרשב"א י"ל קושית הר"ש, דצריך קרא היכא שאוכל מן ההפקר ואינו מתכוון לזכות בה דדמי לאומניה], עכ"ל.

אולם עיין בפני יהושע בקידושין [כ"ו: בד"ה מעשה] - דנראה דפשיטא ליה כדעת הר"ש, שכתב הפנ"י שאין איסור טבל אלא לבעלים אבל לאחרים אינו חייב אלא הוי לגבם בכלל לקוח, וגם המנחת חינוך [מצוה שצ"ה] נקט כן, שכל בחולה שיש בו סכנה שאכל טבל של חבירו, אין החולה עובר משום אכילת טבל כיון שאצלו הוי לקוח, הרי מבואר שאע"ג שהטבל הוי ברשות הבעלים ואצל הבעלים הוי תבואת זרעך, מ"מ אמרינן שאחרים שאוכלים אצלו פטורים משום לקוח ואין עליהם דין טבל, וע"ע בענין זה בישועות מלכו [פ"ב מהל' מעשר ה"ב], ובחלקת יואב [או"ח סי' י"ד בהגה"ה ד"ה אמנם].

בסיבת הפטור בקלין שבדמאי – זאי מתני' איירי בדמאי או אפי' בודאי, ובפלוגתת ר"י ור"ל בזה.

עיין בירושלמי דנחלקו ר"י ור"ל בטעמא דקלין שבדמאי פטורים, וחולקים אי קאי דווקא בדמאי או גם בטבל ודאי, והיינו דלר"י פטורים דרובן מן ההפקר, ולפי ר"ל הוי ס"ס, ספק הפקר וספק מעושר, והנפ"מ ביניהם הוא אי דין זה הוא גם בטבל ודאי או רק בדמאי, דלפי ר"י דמצד רוב הפקר אתינן עלה ה"ה דפטור בטבל ודאי, ועיין בר"ש וברא"ש.

והנה עיין ברע"ב שפירש שאלו פירות הקילו חכמים שלא לעשרן דמאי, וטעמא לפי דחזקתן שבאים הפירות הללו מן ההפקר, ואית בהו ספק ספיקא לקולא ספק מן ההפקר הם ואפי' את"ל באים מן השמור וחייבים במעשר שמא נתעשרו, וכן כתב הרמב"ם בפ"י דנקבצו בו ב' ספיקות האחד אם הם הפקר אם לאו ואם הם מן השמור שמא הוציאו ממנו המתנות אם לאו והעיקר אשר בידינו ב' ספיקי להקל.

ובתוס' רעק"א כתב לדייק דמינה משמע דבפירות הללו שהם ודאי טבל חייב לעשר והוא כשיטת ר"ל בירושלמי, אבל ר"י חולק התם דאף בודאי פטור, וכן הובא ברא"ש, אמנם הרמב"ם [פי"ג מהל' מעשר ה"א] חזר בו ופסק כר"י דפירות הללו אפי' אמר לו עם

הארץ אינם מעושרין הרי אלו פטורים מן המעשרות עד שיודע לו שהן מן השמור, ועי' בכס"מ דהרמב"ם פסק כר"י, אמנם מסוגי' דברכות [מ'] מבואר דסתמא דהש"ס כר"ל, עכתו"ד רעק"א, וכ"כ הר"ש דסוגי' דברכות כר"ל.

וכתב המשנה אחרונה לדקדק אמאי כתב התנא לשון הקלין שב'דמאי' לדעת ר"י, הא אפי' בודאי סבר ר"י דפטור, ובירושלמי כתב דאגב דמכלתין כולה בדמאי היא תני הכי נמי בדמאי ולא דווקא, ודבר זה קשה, דהיא גופא קשיא אמאי תני להך במס' דמאי, ותל' דה"ק בדברים האלו אם אמר ליה עם הארץ מעושרין נאמן במגו דאי בעי שתיק, ואם אמר לו שהפירות הללו אינם מופקדין ואינם מעושרים חייבים הם במעשר לכ"ע והא דאמר הרמב"ם בהל' מעשר 'עד דיודע לך שהם מן השמור' היינו דבאמר לו העם הארץ שאין מופקדין זה בכלל שיודע לך.

אולם צ"ב דעד כמה דלא נאמן הע"ה נגד החזקתן מן השמור הכא נמי לא יהא נאמן לומר דאינם מן השמור ולא מעושרין הם.

והנה יש לדקדק בד' הרע"ב דמתחילה כתב טעמא דחזקתן באים מן ההפקר והוסיף דהוה ספק ספיקא דספק מן ההפקר וכו', ולכאוף הוה סתירה אם הוה כודאי מן ההפקר או דספק מן ההפקר.

בפלוגתת דהרמב"ם ודערע"ב אי חזי רוב דפקד או ס"ס רגיל, ודערמב"ם לשיטתו בדין ס"ס בדמאי.

והנה, ברמב"ם בפירוש המשנה כתב נמי טעמא דס"ס - הובא לעיל - אמנם כתב קודם לכן דסיבת פטורם הוא משום דרובם מן ההפקר, ובתוס' אנשי שם הביא מס' ע"ח להקשות דאם סבר כר' יוחנן א"כ לא הוה ספק אלא חזקתן מן ההפקר דאפי' בודאי פטור, ואם סבר כר"ל א"כ לא רובן הפקר.²

וביאר זה בגליון הש"ס על הירושלמי ריש מכילתין ובשער המלך [פ"א מהל' יו"ט ה"כ] דאזיל בזה הרמב"ם לשיטתו בדין ס"ס בדמאי.

דהנה, יעויין להלן [בפרק ג' משנה ד'], המוליך חטים לטוחן כותי או לטוחן עם הארץ, בחזקתן למעשרות ולשביעית, לטוחן נכרי, דמאי, המפקיד פירותיו אצל הכותי או אצל עם הארץ, בחזקתן למעשרות ולשביעית, אצל הנכרי, כפרותיו, רבי שמעון אומר, דמאי".

וכ' הרע"ב, וז"ל "אצל הנכרי כפירותיו, ופירות של נכרי פטורים מן המעשר, ורישא מפני שדרך בני אדם להוליך קופות רבות של חטים ולהניחן אצל הטוחן, חיישינן שמא נתחלפה קופה זו בקופות אחרות של ישראל שהן דמאי, אבל פירות ליכא למימר שמא החליפן בפירות של ישראל, אלא שמא החליפן הנכרי בפירותיו, לפיכך הרי הן כפירותיו של נכרי".

וכ' ע"ז בתוס' רעק"א [אות כ"ט] וז"ל, "והראב"ד בהשגות הק' הא הוי ספק ספיקא ספק לא אחלפינהו וספק שמא אותם פירות מעושרים מבעליהם, והכסף משנה תל' דמאחר

² ועי' לקמן [פרק ג' סוף משנה ד'] מה שכתבנו ליישב הא דבעי' ב' טעמים גם ס"ס וגם חזקתן באים מההפקר לפי' יסוד הגרעק"א שם.

דקי"ל דרוב ע"ה מעשרין ואפ"ה אחמור בהו רבנן לחוש למיעוטא אחמור בהו ג"כ לחוש לס"ס, ויש לעיין לר"ל בירושלמי בריש מסכתין ובשיטה זו אצל הרע"ב שם דהקלין שבדמאי השיתין וכו' הוא מטעם ס"ס הרי דבדמאי מהני ס"ס, ויש לחלק דכי היכי דהרוב דהוי עכ"פ תחלת חיוב מעשר אלא דרוב מעשרים ואחמור בהו רבנן ה"נ אם הס"ס הוא כה"ג דלכל צד היו פירות האלו מחוייבים בודאי במעשר אלא דהב' ספיקות אם הם מעושרים, אבל בההיא דהקלין שבדמאי דיש בהם חד צד דלא נתחייבו במעשר שהם הפקר ובזה מקילין, ואח"כ בא לידי ספר שער המלך ומצאתי שכוונתי בזה לדעתו הגדולה [פ"א מהל' יו"ט ה"כ ע"ש].

ומ"מ עדיין ק' כיון דהרמב"ם והרע"ב כתבו דפירותיו היינו דפירות עכו"ם פטור ממעשר, א"כ בטוחן עכו"ם הוי ס"ס, ספק לא החליפן וספק החליפן בשל עכו"ם דהא פשיטא דעכו"ם ג"כ באים לטוחן לטוחן והוי ס"ס מעליה, עכ"ל הגר"א.

הרי דלדעת הרמב"ם אף בס"ס אזלינן לחומרא בדמאי, ולשיטתו הוכרח לפרש הקלין שבדמאי דמתניתין דלא סגי בספק השקול אלא דבעינן רוב הפקר, ולכן כשיש ב' רוב אזלינן לקולא אף בדמאי.

נובלות תמרה – תמרי דזיקא בודאי – ובדברי חתורת זרעים בזה

גרסינן בברכות [מ:] – "מאי נובלות רבי זירא ורבי אילעא חד אמר בושלי כמרא וחד אמר תמרי דזיקא וכו' אלא בנובלות סתמא כולי עלמא לא פליגי דבושלי כמרא נינהו כי פליגי בנובלות תמרה דתנן הקלין שבדמאי השיתין והרימין והעוזרדין בנות שוח ובנות שקמה וגופנין ונצפה ונובלות תמרה וכו' נובלות תמרה רבי אילעא ורבי זירא חד אמר בושלי כמרא וחד אמר תמרי דזיקא בשלמא למאן דאמר בושלי כמרא היינו דקתני הקלין שבדמאי ספיקן הוא דפטור הא ודאן חייב אלא למאן דאמר תמרי דזיקא ודאן חייב הפקרא נינהו הכא במאי עסקינן שעשאן גורן דאמר רבי יצחק אמר רבי יוחנן משום רבי אליעזר בן יעקב הלקט והשכחה והפאה שעשאן גורן הוקבעו למעשר וכו'" עיי"ש.

ומבואר דלמ"ד תמרי דזיקא דהוי הפקר פטור אפי' מודאי, וק' על מש"כ הרמב"ם בפיה"מ דאף ברוב הפקר אזלינן לחומרא בודאי ורק בדמאי מקילין, ולכאן צ"ל דשאני תמרי דזיקא שהן ודאי הפקר, אך בתורת זרעים תמה לפי מש"כ הרמב"ם בפירוש המשניות להלן וז"ל "נובלות, הם התמרים הנופלים מן הדקל כשהרוח מנשבת, והוא גם כן רובו הפקר", עכ"ל, הרי דאף תמרי דזיקא אינן אלא רוב הפקר, ומ"מ פשיטא ליה להש"ס בברכות דפטור אף מודאי ואילו במתני' כ' הרמב"ם לעיל דרק דמאי מותר ברוב הפקר מחמת ב' ספיקות אבל ברוב הפקר לחוד אסור, וע"ש בתורת זרעים שמחומר הקושיא כ' דהבבלי חולק על הירושלמי בזה.

משנה ב

חדמאי אין לו חומש ואין לו ביעור ונאכל לאונן ונכנס לירושלם ויוצא ומאבדין את מעוטו בדרכים ונותנו לעם הארץ ויאכל כנגדו ומחללים אותו כסף על

כסף נחשת על נחשת כסף על נחשת ונחשת על הפירות ובלבד שיחזור
ויפדה את הפירות דברי רבי מאיר וחכ"א יעלה הפירות ויאכלו בירושלם:

רע"ב משנה ב'

דמאי אין לו חומש – הפודה מעשר שני של דמאי אינו נותן את החומש
משום דרוב עמי הארץ מעשרין חם. הלכך קרן דמעכב בדאורייתא איתא
בדרבנן, חומש דלא מעכב בדאורייתא יאכל:

ואין לו ביעור – בסוף שלש שנים שחייב לבער כל מעשרותיו כדכתיב
(דברים כו) בערתי הקדש מן הבית ולא תקנחו רבנן בדמאי:

ונאכל לאונן – דמעשר שני של ודאי אסור לאונן כדכתיב (שם) לא אכלתי
באוני ממנו, ומעשר שני של דמאי לא גזרו בו:

ונכנס לירושלם ויוצא – נפדה ונאכל חוץ לירושלם, מה שאין כן בודאי
שהמחיצות קולטות ואין יכולין לפדותו ולהוציאו חוץ לחומה לאחר שנכנס,
ובדמאי לא גזרו:

ומאבדים מעוטו בדרכים – אם היה מעשר שני של דמאי בדרכים במקום
גדודי חיה ולסטים, אפילו היה דבר מועט ויכול להביאו בלא טורח ובלא הפסד
אינו חושש לו ומניח אותו ליאבד בדרך במקום שחזא שם. ורמב"ם פירש
שאם בשעה שמוליך מעשר שני של דמאי בירושלם נאבד ממנו מעט
בדרך אינו חושש לו, מה שאין כן בודאי שצריך שיעלהו כולו או דמיו ולא
יפסד ממנו כלום בדרכים:

ונותנים אותו לעם הארץ – לאכלו בירושלם ואף על פי שהוא חשוד לאכלו
בטומאה, מה שאין כן בודאי שאין מוסרים אותו לעם הארץ לפי שאינו נזחר
לאכלו בטחרה:

ויאכל כנגדו – כנגד מה שנתן לעם הארץ לוקח מנכסיו ואוכל בטחרת
מעשר בירושלם:

ומחללים אותו כסף על כסף – אם יש לו כסף מעשר שני של דמאי וחזא
צריך לו יכול לחללו על כסף חולין, מה שאין כן בודאי שאין מחללין כסף על
כסף אלא בסלעים של שני מלכים שיכול לחלל זה על זה אם השני חריף
אבל של מלך אחד לא דלאו דרך חלול הוא, ובדמאי שרי:

כסף על נחשת – אפילו שלא מדוחק. אבל של ודאי מדוחק אין, שלא מדוחק לא:

ויחזור ויפדה את חפירות – גרסינן, ולא גרסינן ובלבד שיחזור ויפדה. וז"ק ויכול לחזור ולפדות את חפירות אם ירצה דברי ר"מ, וחכ"א אינו יכול לחזור ולפדותם אלא מעלה חפירות לירושלים. וחלכה כחכמים:

ביאורים ציונים והערות משנה ב'

חדמאי אין לו חומש.

ופי' הרע"ב דהפודה מעשר שני של דמאי אינו נותן את החומש וטעמא משום דרוב עמי הארץ מעשרין הם הלכך קרן כיון דמעכב בדאורייתא איתא בדרבנן, חומש שלא מעכב מדאו' אינו חייב מדרבנן.

ובמלאכת שלמה כתב להוכיח כפי' הרע"ב דגבי אוכל תנן בפרק הזהב באוכל תרומת מעשר של דמאי דחייב להוסיף חומש כמו בשל ודאי שאם לא היה מוסיף חומש לא היה נהוג בה קדושה, והוסיף המלאכת שלמה דלא היו מטריחין בדרבנן דאם היו מטריחין אותו לשלם חומש בדרבנן לא היה מפריש כל עיקר, כן פי' הר"ש והרא"ש, ובמשנה ראשונה כתב דמתני' דהכא הוכיחה הגמ' בב"מ [נ"ד] דחומש לא מעכב מדאו' והק' דלמה לא מוכיחין נמי מדינא דגזול ונשבע כמבואר בב"ק פרק הגזול עצים דמבואר שם דרק כלפי הקרן איכא דינא צריך לילך אחריו ועל החומש לא צריך לילך אחריו למדי, ועיין בזה בהערה ³.

ובגר"א בשנות אליהו הביא דבירושלמי הקשו דהכא תני דלדמאי אין לו חומש ובגמ' ב"מ הביאו בכלל החמשה חומשין גם דינא דאוכל תרומת מעשר של דמאי, ומשני ב' תירוצים, חדא דמתני' דהתם אתיא כר"מ דאמר עשו חכמים חיזוק לדבריהן כשל תורה, ועוד תי' דהכא מיירי במעשר שני דהקילו, דאי לאו הכי אתי למיכל בלא פדייה והתם מיירי באוכל תרומת מעשר של דמאי דקנסו אותו בכדי שלא ירגיל את עצמו לאכול תרומה במזיד, נמצא דבפדייה הקילו ובאכילה החמירו, ובגמ' בב"מ כלל הני ב' תירוצים, דמתחילה פריך ומי החמירו ומשני כר"מ ואח"כ מקשה ומשני בפדייה הקילו, דלפי"ז אתיא גם מתני' דידן כר"מ דכאן מיירי בפדיון דהקילו והתם מיירי באכילה דהחמירו יותר.

דן במח שטמבואר דמעיקר הדין חיה ראוי שזור האוכל תרו"מ של דמאי ישלם רק חקרן ולא חחומש, ומחלק ביניהם אי חזי כפרח או לא.

הבאנו מהמבואר בירושלמי דמעיקר הדין חיה ראוי שזור האוכל תרו"מ של דמאי ישלם

³ וכתב בזה - חדא דהכא מיירי בפדיון ומשמע דבקרן לחוד נפדה ההקדש, ועוד דמגזול איכא למימר דבחומש לא בעי לילך אחריו דהא דצריך לילך אחריו ילפי' להו מהא דכתיב לאשר הוא לו יתננו ובחומש שלא היה מעולם של גזול לא קרי' להו לאשר הוא לו, וכן הוכיח דחומש הוא מתנה לבעלים ואי"ז נקרא השבת הדבר לבעלים ממתני' דערכין [פ"ח מ"ג] בעלים אומרים בעשרים עיי"ש.

רק הקרן ולא החומש, ורק משום גזירה שמא לא ינהוג קדושה בתרומת מעשר של דמאי כראוי החמירו עליו להפריש גם חומש, אבל במע"ש הוא להיפך, שמעיקר הדין ראוי לחייב הפודה מע"ש שלו להוסיף בחומש אלא שהקילו, ומה שראו חכמים לפרש החידושים על אופן זה לחלק בין תרומה גדולה למעשר שני, הוא דמתני' בב"מ אשמעינן שמוסיף חומש על תרו"מ, ומבואר דסד"א שפטור, אבל מתני' דידן אשמעינן שמע"ש פטור מחומש, ומבואר דסד"א שחייב אף בחומש.

אך מה שנתבאר דמעיקר הדין היה ראוי שזר האוכל תרו"מ של דמאי ישלם רק הקרן ולא החומש, ורק משום גזירה שמא לא ינהוג קדושה בתרומת מעשר של דמאי כראוי החמירו עליו להפריש גם חומש, קשה דאמאי ראוי לשלם קרן ולא חומש

ובפרי עץ חיים יצא לדון בזה עפ"י דברי התוס' כתובות [ל:]: שתשלומי תרומה הם כפרה ולא ממון, ומעתה יש לעיין, דמה הגדר בחומש, וי"ל דדוקא הקרן הוא כפרה ולא חומש, ולכן האוכל תרו"מ של דמאי חייב בקרן שהוא כמו איסור היות והוא כפרה, אבל חומש אינו כפרה וע"כ הוא רק בגדר ממון, ולכן אזלינן לקולא בדמאי.

וחילוק זה - דרק קרן הוא כפרה ולא חומש – מפורש בהדיא ברע"ב וברא"ש על מה דתנן בפ"ג דחלה [מ"ו] דתנן ואין חייבין עליה חומש, וכתב הרע"ב וז"ל זר האוכל אינו משלם את החומש אבל הקרן משלם, דתשלומי תרומה כפרה נינהו הלכך מפריש תשלומין ומכפרים מספק ומוכרם לכהן, וכ"ה ברא"ש.

ותמה עליהם בתוס' רעק"א [שם] שכמו דקרן הוא כפרה כמו כן חומש הוא כפרה, שהרי מקור הדין שקרן הוא כפרה הוא ממה שאין הכהן יכול למחול וכמש"כ בתוס' כתובות הנ"ל, והרי מבואר במשנה [פ"ו תרומות מ"א] דגם חומש אין הכהן יכול למחול, ובע"כ דגם חומש הוא כפרה, והביא רעק"א שכ"כ במשנה למלך [פ"י מהל' תרומות ה"ד], ועיין בהערה ⁴.

ובישוב קושי רעק"א מהתוס' לגבי מחילה – הביא בזה מתשו' ר' אליעזר גורדון [ח"א סי' ט"ו בהגה' אות א' עמ' 74] שיתכן שרק קרן הוא כפרה ולא חומש, דמה שהוכיחו הראשונים שקרן הוא כפרה ממה שאינו יכול למחול, אין זה אלא בקרן דבאמת ראוי הכהן למחלו אילו הוא ממונות, שהרי גנב ממונו, ולכן שפיר מוכרח ממה שאינו יכול למחול דהוי כפרה, אך חומש אינו כן, שהרי חומש מצי ליתן לכל כהן שרוצה כדתנן פ"ו תרומות [מ"ב], ולכן אין לשום כהן רשות למחול שהרי אין זה ממון שלו, ולכן ליכא ראייה מהכא שחומש הוא כפרה, וע"ש עוד בזה.

ונאכל לאונן.

מעשר שני של ודאי אסור לאונן דכתיב לא אכלתי באוני ממנו ובמעשר עני של דמאי לא גזרו בו, ובתוס' יו"ט הביא דשאלו הר' ר' משה כהן למה לא גזרו באונן דהא שב ואל תעשה עדיף וכ"ש להרמב"ם דס"ל דבודאי לוקין עליו משום לא אכלתי באוני ממנו, ותי'

⁴ והוסיף דמה דקתני במתני' שאין חייבין עליו חומש לרבותא קתני, דסד"א שאף שאין חובת תשלומי קרן אולי איכא חובת תשלומי חומש כמו זר שאכל תרומה שנפל לו מבית אבי אמו כהן, ולעולם אין חובת קרן ולא חובת חומש בגר שנתגייר דמתניתין, נמצא לפי"ז שחייב להפריש בין קרן ובין חומש אבל מוכר שניהם לכהן.

לפי"ד הירושלמי הובא בר"ש תני לאנינה ואינו נאכל לטומאה, מה בין אנינה לטומאה אמר ר' נחמן טומאה מצויה אנינה אינה מצויה גזרו על דבר המצוי ולא גזרו על דבר שאינו מצוי דדבר המצוי שייך למיגזר שלא יזלזל, והלכך הבאת מקום שהוא עיקר מצות מעשר שני הוצרכו לקיים בו, משא"כ אנינה דלא שכיחא ומטעם דרוב עמי הארץ מעשרין הם.

ובאמת שהיה מקום לומר דטעמא דהקילו באונן הוא משום שזה לא הלכה בהלכות מעש"ש אלא הלכה מיוחדת בהלכות אנינות, דאונן אסור במעש"ש, ולכן לא החמירו כאן דרך החמירו בדמאי בהלכות של התרומה והמעש"ש עצמו, אולם בירושלמי מוכרח דאין זה חילוק נכון, ופשוט, ובאמת דכן מוכרח מעיקר דינא דוידיי מעשרות, דלמה מתוודה על הלכות אנינות, הרי כל הוידיי מעשרות אינו אלא על הלכות תרו"מ, ומוכרח שזה בכלל הלכות מעש"ש, וכעין זה ידוע בשם הגרי"ז להוכיח שברכת המצוות על תרו"מ היא בכלל הדיני הפרשה, מדמצאנו שהוא מתוודה על זה שהוא בירך [לא שכחתי מלברכך], וה"ה לגבי אנינות.

חזקת גדולה בעיקר חקולא של נותנו לע"ה וקולא באונן – חא אי אסור מטעם ודאי מזה שייך לחקל בזה.

והנה – לעיל ריש מכילתין [בהקדמה] הבאנו שבגדר התקנה חידשו שזה דין ודאי, ולא חשש בעלמא מדרבנן.

ויש להעיר מהמבואר הכא במשנה, שמצאנו שהקילו בדמאי לגבי אונן דלא גזרו במילתא דלא שכיחא, וקשה דאי איכא דין ודאי מדרבנן אז כמו שתמיד לא דנים כל דין ודין בפני עצמו בכל טבל דרבנן וכגון בעציץ שאינו נקוב, דאחרי שחידשו דין טבל דרבנן שוב ליכא לחלק בין דאורייתא לדרבנן ובין דינים השכיחים לדינים שאינם שכיחים, א"כ מאי שנא הכא בדמאי דנו בכל דיני תרומה במסויים מה שכיח ומה לא, וצ"ע.

וע"ד זה יש להעיר עוד ממה שמבואר [בהמשך המשנה] שהקילו לתת תרומה של דמאי לעם הארץ אף דאסור לעשות כן בתרומה של ודאי כיון שחוששים שמא העם הארץ יטמאנה, ועיין ברמב"ם [פירוש המשנה - מעש"ש פרק ג' מ"ה] שמפרש טעמא דקולא זו דכיון שזה ספק לכן הקילו, וקשה דכיון דהחמירו להשוותו לוודאי, א"כ מה שייך להקל בזה לגבי טומאה.

ונכנס לירושלים ויוצא.

פי' הרע"ב דנפדה לנאכל חוץ לירושלים משא"כ בודאי שהמחיצות קולטות ואין יכולים לפדותו ולהוציאו חוץ לחומה לאחר שנכנס ובדמאי לא גזרו, ומבואר דאירי במעשר שני עצמו ולא בטבל למעשר שני, אולם במלאכת שלמה כתב דדוקא פירות הטבולים לדמאי אבל בדמאי עצמו דהיינו מעשר שני של דמאי פסק הרמב"ם [פ"ב ממעשר שני ה"ט] דאסור להוציאו, וגרסתו דנכנס לירושלים ויוצא דדוקא בדיעבד, וכבר דעה זו נמצאת בירושלמי [פ"ג ממעש"ש מ"ו].

ועיין ברע"ב במעשר שני [פ"ג מ"ו] בהא דתני' והדמאי נכנס ויוצא פי' דהיינו טבל של דמאי, ובתוס' יו"ט כתב דמבואר דמעשר שני של דמאי לא, ולכא' דברי הרע"ב הכא הם

לא כמו שפי' במעשר שני, ועוד צ"ב דהלא בירושלמי מוכח דלא כדבריו הכא, וגם ברמב"ם מצאנו סתירה, דברמב"ם בפירושו כתב דלא כבהלכותיו, דבב' המשניות [כאן בדמאי ושם במעשר שני] מיירי במעשר של דמאי, ובהלכותיו נקט דקאי דווקא בטבל, ועיין בכל זה בתוס' רעק"א [אות י"א] ועיי"ש שהוסיף דמחיצה קולטת רק מדרבנן כדאיתא בב"מ [נ"ג] ובדמאי לא גזור, כ"פ הר"ש, והיינו דווקא בטבל של דמאי אבל אם קרא שם למע"ש ונכנס לירושלים אינו נפדה.

ועיין בשנו"א מה שיישב בזה הגר"א ששם במעש"ש איירי בטבל ואירי להוציאו מירושלים ולפדותו, אכן הכא איירי במעש"ש עצמו וכלל הדינים במשנה, ולא איירי לענין לפדותו שם אלא לאפותו וכדומה, ועיין נמי בתוס' החדשים [מעש"ש שם]

ומאבדין מיעוטו בדרכים.

ופי' הרע"ב בב' דרכים חדא אם היה מעשר שני של דמאי בדרכים במקום גדודי חיה ולסטים אפי' היה דבר מועט ויכול להביאו בלא טורח ובלא הפסד אינו חושש לו ומניח אותו לאבד בדרך במקום שנמצא שם, והרמב"ם פירש שאם בשעה שהיה מוליך המעשר שני של דמאי לאוכלו בירושלים ונאבד ממנו מעט בדרך אינו חושש לו משא"כ במעשר שני של ודאי שצריך שיעלה כולו לירושלים או דמיו ולא יפסד ממנו כלום.

ובתוס' אנשי שם הביא דהר"ש הביא מהירושלמי דמתני' איירי בתרומת מעשר דשאני דמאי מודאי בדמאי רשאי להניחו במקום גדודי חיה משא"כ בודאי דאינו כבודאי דאינו מניחו משום השבת אבידה לכהן, וצ"ע דהרע"ב דכתב דמתני' איירי במעשר שני.

את שיטת הרמב"ם [מובא ברע"ב] שאם בשעה שמוליך המעשר שני נאבד ממנו מעט מעט אינו חושש, משא"כ בודאי, והקשה בתוס' אנשי שם דמשמע מד' הרע"ב דלמד ברמב"ם שאם אירע כן במעשר שני ודאי דחייב באחריותו, וקשה דהא בפ"ב דבכורים [מ"ד] תנו יש ביכורים משא"כ בתרומה ומעשר וכו' וחייב באחריותן משמע דמעשר אינו חייב באחריותו והאי 'מעשר' היינו 'מעשר שני' כדתנן התם [במשנה ב'] שהמעשר והבכורים טעונים הבאת מקום, וע"כ דהפי' דמאבדים בדבר מועט היינו דאינו צריך לטרוח להעלותו לירושלים משא"כ בודאי שצריך להוציא עליו הוצאות להביאו או את דמיו, ובנאבד באמת פטור.

ובמלאכת שלמה הביא פי' הר"ר יהוסף אשכנזי דברוב הספרים ל"ג בדרכים וכן עיקר, בפירושו מי שיש לו מעט מע"ש מותר לאבדו וא"צ להעלותו.

עוד הביא דבירושלמי איכא דמוקמי לה בתרומת מעשר של דמאי דאילו בודאי אין מביאין תרומה מן הגורן לעיר ולא מן המדבר למקום ישוב אא"כ היה במקום גדודי חיה ונוטל דמים מן השבט, אבל בתרומת מעשר של דמאי אם הפרישה בגורן אינו מחוייב להביאה לעיר אפי' במקום גדודי חיה, ולכך נקט מיעוטו דאם היה מרובה אפי' חולין אין מעבירין על האוכלין, ונחלקו בירושלמי כמה יהיה באוכל בכדי דיהא דין דלא מעבירין עליו ר' ינאי סבר דבפחות מכביצה מותר לאבד בפרוס ואם היה שלם כמו חררה קטנה עד כגרוגרת, ר"א בשם ר"ש בן יהוצדק סבר דבשלם כגרוגרת כפרוס אפי' כמה מותר, כ"כ הרא"ש.

ויש להעיר בעיקר הך דין דבמקום חיה ובהמה מחוייב להביא תרומה לעיר להצילה, דכפשוטו דין זה שייך לחיוב נתינה או להשבת אבידה וכדומה, אכן ברמב"ם מבואר שזה דין בפני עצמו.

דיעויין בדבריו [תרומות פרק י"ב הלכה י"ז] וז"ל: "אין ישראל חייבין להטפל בתרומה ולהביאה מן הגורן לעיר ומן המדבר לשוב אלא כהנים יוצאין לגרנות וישראל נותנים להם חלקן שם, ואם לא יצאו ה"ז מפריש ומניחה בגורן, ואם היתה חיה או בהמה אוכלתה שם ואינה משתמרת שם מהם התקינו חכמים שיטפל בה ויביאנה לעיר ויטול שכר הבאתה מכהן, שאם הפרישה והניחה לבהמה ולחיה ה"ז חילול השם", ומבואר שזה דין מיוחד ש"התקינו חכמים שיטפל בה ויביאנה לעיר ויטול שכר הבאתה מכהן" ומטעמא "דה"ז חילול השם" אתינן עלה, ובדין זה מצאנו שהקילו בדמאי.

בדברי המקד"ד דלמחז ליכא חשבת אבידה בתרומת מעשר של דמאי, וע"כ שאין בו דין ממון.

ז"ל המקדש דוד [סימן נ"ז ס"ק א']: "הנה שיטת הרמב"ם ז"ל בפה"מ ריש דמאי דאף דצריך ליתן תרומת מעשר של דמאי לכהן אין זה מדין ממון רק מדריך ההפרשה הוא, וכמ"ש ומדרך האיסור הוציאנו ממנו חוק לכהן ולא מפני שהכהן יכול להוציאו בדרך מדרכי הדינים ע"ש, דלענין ממון אמרינן הממע"ה.

והנה יש להביא ראיה דתרומת מעשר של דמאי אינו ממון כהן, דאמרינן בירושלמי שהביא הר"ש ז"ל [דמאי פ"א מ"ב] על ההיא דמאבדין מיעוטו בדרכים, ואיכא פלוגתא בירושלמי אי מיירי במעשר שני או בתרומת מעשר של דמאי, ומקשינן למ"ד בתרומת מעשר דאפילו בודאי ואפילו מרובה נמי, דהא אין מביאין תרומה מן הגורן לעיר אלא אם כן היה במקום גדודתה מביאין ונוטל דמים מן השבט, היינו במקום גדודי חיה ולסטים, ומשנינן דמצוה להשיב אבידה כיון שהוא במקום גדודי חיה ואין מצוה להשיב אבידה בדמאי ע"ש, ועיין בר"ש ז"ל שם.

והא השבת אבידה הוא מדין ממון, ומה לי אם הוא תרו"מ של ודאי או של דמאי, ונראה מזה דתרו"מ של דמאי אף דצריך לתתו לכהן אינו ממון כהן וליכא משום השבת אבידה, עכ"ל.

ובאמת דיעויין באמרי בינה [תרומות סימן ד'] שהוכיח מהכא שיש דין ממון שבט על מתנות עוד לפני שהגיעו ליד כהן, ודלא כיש שפירשו דהוי בגדר הפקר לכהנים עד שמגיע ליד כהן.

אולם בעיקר הערת המקד"ד - יעויין בחזו"א [סי' ג' סק"א] שכ' דכיון שאין לו בעלים אין כאן מצות השבת אבידה, ומ"מ מסתבר שיש להשיב אבידת השבט, אבל ע"ז רשאי לתבוע וליטול שכר, עיי"ש מה שפירש בשו"ט בירושלמי.

ונותנו לעם חארץ.

ברע"ב כתב לפרש דנותנו לע"ה לאוכלו בירושלים ואע"פ שהוא חשוד לאוכלו בטומאה משא"כ בודאי.

ובמשנה ראשונה כתב להקשות דלפי"ז משמע דנותנו לע"ה במתנה וזה לא יתכן דהא קי"ל דמעשר שני אינו ניתן במתנה כמ"ש הרע"ב ריש מעשר שני, ולא שמענו דיד חילוק בין דמאי לודאי בזה, ופי' דלכך פי' הר"ש דמתני' מיירי במחלל מעותיו על פירות ע"ה כההיא דמעשר שני [פ"ג מ"ג].

והוסיף דברמב"ם בפי' כתב דמיירי בנותנו לע"ה במתנה ממש וקאי דין זה בהמשך לדין הקודם דמאבדין מיעוטו בדרכים וה"ה שנותנו אותו המיעוט לע"ה, ומפרש שהמיעוט הוא פחות מכגורגרת ולכך אין חוששין לו עי"ש ברמב"ם [פ"ג ממע"ש ה"ט].

והוסיף, והא דלא חיישינן לטומאה כשנותנו לע"ה אינו משום דבעלמא לא חיישינן לגרם טומאה לחולין בא"י, ולכן שפיר מצי למוסרו לע"ה אע"ג דיש אפשרות שיטמאו הפירות, אלא שאני הכא דמיירי דהפירות כבר בספק טומאה אצל הע"ה הראשון.

ויאכל כנגדו.

הרע"ב פי' דכנגד מה שנתן לע"ה לוקח מנכסיו ואוכל בטהרת מעשר בירושלים, ובמלאכת שלמה הביא להקשות מהר"ר יהוסף דהא אין מחללין אוכל על אוכל, ועוד דמאי רבותי' כיון שכבר חלל א"כ מותר ליתנו לע"ה ולמה אסור להאכילו בטומאה הא חולין גמורים הוא ועוד שלא נזכר כ"ז מאומה גבי ודאי.

אלא פי' דב' חלוקות הם חדא נותנו לע"ה פי' מותר ליתנו מתנה לע"ה. ואוכל כנגדו היינו שמותר להאכיל לע"ה כנגדו כגון הא דתנן מי שהיה לו מעות בירושלים וצריך להם ולחבירו פירות אומר לחבירו הרי המעות האלו מחוללין על פירותיך, נמצא זה אוכל פירותיו בטהרה והלה עושה צרכו במעותיו, ותנן התם ולא יאמר כל לע"ה אלא בדמאי.

ובמשנה ראשונה פי' לפי דרכו דלהרמב"ם דנותנו במתנה הא דאמרי' הכא דיאכל כנגדו היינו דווקא בנותנו במתנה, אבל בנותנו דרך חלול אפשר שא"צ לאכול כנגדו וצ"ע.

ומחללים אותו כסף על כסף.

ופי' הרע"ב דאם יש לו כסף מעשר שני של דמאי והוא צריך לאותו הכסף יכול לחללו על כסף חולין, משא"כ במעשר שני של ודאי שאין מחללין כסף על כסף אלא בסלעים של שני מלכים שיכול לחלל זע"ז אם השני חריף, אבל של מלך אחד לא כיון דלאו דרך חלול הוא ובדמאי שרי.

ופי' המשנה ראשונה דהא דאם השני חריף מותר לחלל במעשר שני של ודאי טעמא הוא דהוה לצורך המעשר שיוכל לקנות בו מה שירצה בירושלים כדכתיב ונתת הכסף בכל אשר תאוו נפשך, אבל כשהם שוין אי"ז החלול אלא צורך עצמו ודמי למכירה שאסור במעשר.

ומחללים זכו' ובלבד שיחזור ויפדה.

וברע"ב כתב דלא גרסי' ובלבד שיחזור ויפדה אלא ויחזור ויפדה כלומר דיכול לחזור ולפדות את הפירות אם ירצה, ובמלאכת שלמה כתב דהא דלא גרסי' ובלבד טעמא דאדרבה היא קולא מה שחזור ופודה את הפירות דבשל ודאי לא התירו אלא זקוק להעלותם, כדתנן בפ"ד דמע"ש לא אם אמרתם במע"ש עצמו שכן הוא נפדה טהור בריחוק מקום, עי"ש עוד בראיותיו.

ומ"מ התוס' ב"מ [נ"ה: ד"ה ויחזור ויפדה] דחקו לקיים הגירסא דבלבד שיחזור ויפדה, והיינו דבלבד דיחזור ויפדה כל' כך מחללין כסף על כסף אפי' לחזור ולפדות אותו הכסף על דבר אחר וכן נחושת על פירות כמו שפי' כסף על כסף ובלבד שיפדה פי' בלבד שיהא דעתו מתחילה כשחלל נחושת על הפירות לחזור ולפדות הפירות אז מותר אבל אם היה אז דעתו להעלותם ונמלך לפדותן צריך להעלותן.

במה שיש לתמוך על הרמב"ם בפירוש המשנה בדיני חילול.

עיין בלשון הרמב"ם בפירוש המשניות: "ודע כי מעשר שני האמיתי מותר לפדותו בזוזים של כסף ויחזור הזוזים ההם קודש ויחזרו הפירות חולין, וזהו ענין מחללין ומותר לו לחלל המעות ההם על מעות כסף שניים כמו כן, ויצאו המעות הראשונות לחולין ויחזרו השניים קודש, וכן יעשה בזוזים השניים אם ירצה, וכן יעשה אפילו אלף פעמים, ואסור לפדות פירות מעשר שני האמיתי בנחשת ולא להחליף מעות מעשר שני במעות נחשת מפני שאמר הכתוב וצרת הכסף, אבל במ"ש של דמאי יהיה מותר על דרך ההיקל וכו'".

ועיין בזה בחזו"א [דמאי סי' ג' אות י"ב] דתמה על דברי הרמב"ם אלו במה שכ' שאסור לחלל פירות על נחושת דק' ממה דאיתא בב"מ [נ"ג.]. וליתי פרוטות, וכ"כ הרמב"ם בפ"ב [ה"ב וה"ג] דפודין בפרוטות. וגם דין זה אינו ענין למשנה דידן.

וגם תמה על מש"כ הרמב"ם דמחללין כסף על כסף אפי' אלף פעמים בודאי מע"ש, וק' ממה שכ' להלן [פ"ד ה"ה] דאין מחללין, וע' בדרך אמונה שם בבאור ההלכה [סוד"ה אין מחללין עמ' 634].

משנה ג

חלוקה לזרע ולבחמץ קמח לעורות שמן לנר שמן לסוך בו את הכלים פטור מן חדמאי מכזיב ולחלן פטור מן חדמאי חלת עם הארץ וחמדומע וחלוקה בכסף מעשר שני ושירי חמנחות פטורין מן חדמאי שמן ערב בית שמאי מחייבין ובית הלל פטורין:

רע"ב משנה ג

חלוקה לזרע – לקח תבואה לזרעה פטור בדמאי, דאילו טבל ודאי אסור לזרוע:

ולבחמץ – לקח מתחלה לחאכיל לבחמץ פטור מן חדמאי. אבל לקח מתחלה לאדם ונמלך עליה לבחמץ חייב לעשר בדמאי:

וקמח לעורות – לעבד בו עורות:

מכזיב ולחלן – כזיב הוא סוף המקום שכבשו עולי בבל ומשם ולחלן כבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל, ולא נתחייבו בדמאי אלא הארצות שכבשו עולי בבל בלבד, הלכך מכזיב ולחלן פטור מן הדמאי ולא חיישין שמא מפירות הארץ שכבשו עולי בבל חוליקו לשם, שחזקת חוצה לארץ פטור עד שיודע לך שחזא חייב וחזקת ארץ ישראל חייב עד שיודע לך שחזא פטור:

חלת עם הארץ – שתקן לו גבל חבר וריוצה ליתנח לזכחן חבר פטור מלעשר: וחמדומע – עם הארץ שנפלה לו סאה של תרומה לפחות ממאה סאין של חולין שנעשה חבל מדומע כלומר עירוב תרומה ונותן חבל לזכחן פטור מלעשר דמאי:

וחלקוח בכסף מעשר – שלקח דמאי במעות של מעשר שני, בין במעות מעשר שני של דמאי בין במעות מעשר שני של דמאי פטור מלעשר:

ושירי מנחות – שחקומץ למזבח ושירים נאכלים לזכחים ולא חיישין שמא חביא עם הארץ דבר שאינו מתוקן:

שמן ערב – שמן אפרסמון. וי"ט שמן זית מעורב עם מור ואחלות ובשמים:

ביאורים ציונים והערות משנה ג'

חלוקה לזרע ולבחמה.

הא דתני הלוקח ולא תני הזורע והמאכיל פי' במשנה ראשונה דקמ"ל דווקא בשעה שלקחו לשם זריעה או לבהמה לקחו פטור אבל לקח לאכילה ונמלך חייב כדפי' הרע"ב, ובפ"ק דחולין משמע דאפי' אם ביד מוכר היה עומד לאכילה חייב אפי' אם לקחן לבהמה, וצ"ל דלוקח מחנוני מיירי שתבואתו עומדת למכירה ולא לאכילה.

ובטעמא דהחמירו לילך בתר מחשבתו דאם חשב עליה מתחילה לאכילה ונמלך וחשב לזורען חייב כתב במ"ר דאפשר דגזרו בה דאי נימא דכל אכילת בהמה פטורה אפי' לקחה מתחילה לאדם אתי לאשהויי גביה כדי לזורען בזמן זריעה או להאכילה לבהמה פורתא פורתא ואתי למיכל מיניה.

בגדר חלקיחה – וכמה ספיקות בזה.

ובגדר האי דינא עיין במקד"ד [סי' נ"ז ריש ס"ק ג'] דכיון דחיילא בו דין דמאי בלקיחה תו לא פקע, ואף דלקחו להנאה ושוב נמלך לאוכלו, הנמלך מחייבו אח"כ, היינו משום שהדין דמאי חיילא בו גם בלקיחה וגם בהחלטה לשימוש דאכילה, אבל להפקיע שם דמאי א"א.

ועיי"ש במקד"ד מה שהסתפק האם הלקיחה לבהמה פוטרת, או דאדרבא הכל פטור חוץ מהנלקח לאדם, שזה מחילה עליו חיוב דמאי, ונפ"מ בחבר הלוקח מע"ה ע"מ למכור, והרי אינו לקיחה לא לאדם ולא לבהמה, ושוב קנאו אחר ממנו, האם נתחייב אצל

הראשון או לא, ועיין בכה"ג בחזו"א [סימן ד' ס"ק ד'] דנתחייב כבר בידו של הראשון, עוד חקר המקד"ד דמה הדין בחבר שקנה מע"ה לבהמה אבל אצל הע"ה זה עמד לאכילת אדם, האם כבר נתחייבו ברשותו של הע"ה, והחזו"א הסתפק עוד, דמה הדין בלקח לבהמה ושוב חשב לאדם שאז כבר נאסר, האם כעת מהני לפוטרו בחשב שוב לבהמה.

פטור מן חזמאי.

ובטעמא דפטור פי' הר"ש סיריליאז דהוה כאכילת עראי, ובתפא"י ובמשנה ראשונה כתבו דלא גזרו רק לאכילה וסיכת אדם, ובכל הדברים הללו בודאי חייבים לעשר מדרבנן אבל מדאורייתא פטורים דכתיב עשר תעשר ואכלת.

ב' חידושים בדין זורע – א' אע"ג דגידולי טבל אסור מ"ט בדמאי לא גזרו, ב' קולא מיוחדת בחיתר זריעה.

כ' בחזו"א [סי' ד' אות ד'] שיש ב' חידושים בדין זורע, דמתחילה יש קולא - דאע"ג דגידולי טבל בדבר שאין זרעו כלה אסור כדתנן [פ"ט תרומות מ"ו] והובא בנדרים [ס']. מ"מ הכא לא גזרו בדמאי והלוקח טבל ודאי מן הע"ה זורע אותו ואוכל הגידולים עראי עד שימרח ולא חיישינן לגידולי טבל, והטעם דאפי' אי גידולי היתר אין מעלין את האיסור מ"מ אין ההיתר נהפך לאיסור והוי כתערובת דמאי ולא גזרו על תערובת דמאי⁵. ועוד יש קולא נוספת בזריעה עצמה שאסור לזרוע את הטבל כדתנן [פ"ק דפאה מ"ו ומעשרות פ"ה מ"א], והקילו בדמאי כמו שהקילו בשאר הנאה של כילוי וכדתנן במשנתנו כיון שאין איסורו חמיר כאכילה.

דן אי זריעה הוי הנאה של כילוי.

אך באמת זריעה אינו דומה ממש לשאר הנאה של כילוי, דהרי שאר הנאות של כילוי מותרים קודם מירוח, אבל זריעה אסור לדעת חכמים דר"ע קודם מירוח, וכמבואר בפאה [פ"א מ"ו].

ועיין בתורת הארץ [פ"ב אות י"ז] שכ' שאין זריעה אסורה מדין הנאה של כילוי כיון שממנו יצא אחר במקומו, והנאה של כילוי היא רק אסורה דומיא דאכילה, ועע"ש מש"כ בזה, ומסיק שיתכן שאיסור הנאה של כילוי הוא דווקא היכא שהנאתו וכילוי של התרומה באין כאחת, משא"כ זריעה שההנאה באה רק אחר זמן, ועיין בדרך אמונה [פ"ב מהל' תרומות הי"ד בביאור ההלכה ד"ה והטמאה] בסברא זו.

וגם ברש"ש מבואר חידוש זה דיעויין בע"ז [מ"ט]. שאם נטע אגוז של ערלה, הגידולין אסורים אא"כ יש להתירם מדין נגרם, וכ' בתוס' [שם בד"ה שאם נטע] וז"ל וא"ת מ"ש גידולי אגוז של ערלה מגידולי טבל ומעשר שני שהן חולין ואפי' גידולי תרומה אלא

⁵ והנה מה שכ' דמותר משום דלא גזרו על תערובת דמאי קשה דעיין להלן בסוף מתני' שהק' הר"ש על שמן ערב דמותר משום שהוא תערובת דמאי, דא"כ אמאי לא דייקנן בחולין מהכא דלא גזרו על תערובת דמאי, וקוש' זו ק' גם על דברי החזו"א דאם היתר של גידולי דמאי הוא משום שהוא תערובת לידק מהכא דלא גזרו על תערובת דמאי, ועכצ"ל דעיקר דברי החזו"א הם מה שכ' להלן "ועוד דמן הדין בטל טבלו" וכמש"כ הר"ש [פ"ט תרומות מ"ו].

שגזרו עליהן ב"ח דבר, ו"ל דערלה שאסור בהנאה יש לאסור הגידולין שגם זה הנאה היא אבל באיסור אכילה אין לאסור הגידולין שאינו אוכל האיסור עצמו עכ"ל.

ודברי תוס' צ"ע דתינח דאיסורי אכילה ליכא איסור על דבר הנגרם מהן, מ"מ טבל ותרומה אסורין אף בהנאה כמבואר בתוס' בכמה דוכתי שיש איסור הנאה של כילוי בטבל ותרומה, ואמאי ליכא בהו איסור על הנגרם מהן, וע' ברש"ש שהק' כן וז"ל, "וי"ל דאינו אסור אלא אם מכלה עתה בהנאתו ובזרען כבר כלה האיסור", עכ"ל, והיינו כסברא הנ"ל.

וע"ע במקד"ד [סימן נ"ה ס"ק י' ד"ה והנה] במה שיצא לדון בזרע טבל אי אסור משום דהוי כשאר הנאה של כלוי דאסור בטבל⁶, ומאידך הביא ממעשרות [פ"ה מ"א] בדין עוקר לפת וצנונות מתוך שלו ונוטע בתוך שלו, לזרע חייב לעשר מפני שהוא גרנן ע"ש, והביא מהר"ש דהיינו שאין לו גורן אחר להתחייב במעשרות דזרען פטור ממעשר, והביא שם מהירושלמי דדוקא בזרען לזרע אבל לאכול א"צ לעשר בשעת זריעתן מפני שעתיד לעשרן כשיבוא לאכול ע"ש, ורצה ללמוד מזה דמשמע קצת דהאיסור לזרוע הוא משום דמפקע להו ממעשרות, וכל שאינו מפקיע ממעשרות שמוסיפין רק בגופן ועתיד לעשרן כשיבוא לאכול שרי⁷.

ועיין עוד בנידון זה באמרות אברהם זרעא קיימא [תרומות בציונים והערות פרק ט משנה ו].

מח חדין באופן שלא אמר ע"ח שחן מעושרים.

כתב הרמב"ם [הלכות מעשר פרק י"ג הי"ד]: "ואלו דברים שלא גזרו עליהן בשעה שגזרו על הדמאי הלוקח פירות לזריעה או להאכיל לבהמה קמח לעורות או למלוגמא או לרטייה שמן להדלקת הנר או לסוך בו את הכלים יין לקילור וחלת עם הארץ והמדומע והלקוח בכסף מעשר שני ושירי המנחות ותוספת הבכורים כל אלו פטורים מן הדמאי וכיון שאמר לו ע"ה מתוקנני הם אינו צריך לעשר", עכ"ל, הרי דכ' הרמב"ם דהקלין בדמאי היינו רק כשאמר ע"ה שהן מעושרים.

והנה ע' במשנה למלך [ריש פ"ט] שכ' שיש ג' ענינים בדמאי, א' מה שקנה מע"ה וע"ה א"ל שהוא מעושר דלא סמכינן עליו אלא לענין תרו"ג, וב' כשקנה מע"ה סתם דבזה ליכא אמירה של ע"ה אלא שיש לנו רוב ע"ה מעשרים הן, וג' כשמצא תבואה בשוק

⁶ ולרבנן דס"ל דאף קודם גמר מלאכה אסור לזרוע קודם שיעשר י"ל משום דאף קודם גמר מלאכה אסור באכילת קבע, וגם בהנאה של כלוי שייך קבע שהרי אמרו דאכילת בהמה חשיב לעולם עראי, ואף דאכילת בהמה הוי רק הנאה של כלוי, והרמב"ם ז"ל בפ"ג ממעשר ה"כ ס"ל דאף באכילת בהמה שייך קבע ע"ש, אלמא דאף בהנאה של כלוי מחלקינן בין קבע לעראי וזריעה חשיב קבע ומשום הכי אסרי רבנן אף קודם גמר מלאכה.

⁷ והוסיף שם שיש חילוק בזה לדינא בין הטעם משום הנאה של כלוי ובין הטעם דמפקיע מתרומות ומעשרות אי מותר לזרוע טבל דבר שאין זרעו כלה כגון הלוח והשומים והבצלים דהנאה של כלוי ליכא דאין זרען כלה, אבל לטעם דמפקיע מן המעשרות י"ל דשייך נמי כאן, ואף דלאח"כ כשיבוא לאכול יפריש מ"מ כיון דאף בזרע מעושר ג"כ צריך לעשר אח"כ על הכל, כדאמרינן ס"פ הנודר מן הירק [נ"ט:]: בליטרא בצלים שתיקנה וזרעה דמתעשרת לפי כולה ע"ש, א"כ בזרע טבל מפקיע מן המעשרות שאם היה זרע מעושר היה צריך לעשר ב' פעמים.

דבזה ליכא רוב ע"ה מעשרים הן אלא שיש חזקה שא"א לגורן שתעקר בלי שיפריש ממנו תרו"ג.

והנה, ממה שכ' הרמב"ם כאן דוקא כשאמר לו הע"ה מבואר דחמיר לן כשלא אמר ליה שהוא מעושר, וע' ברדב"ז שנסתפק אם דברי הרמב"ם הם בדוקא או לא, וע' בחזו"א [סי' א' אות ג'] שכ' דמקילין גם כשלא אמר ליה שהן מעשורים, ולפי"ז כ' כאן [סי' ד' אות ד'] דדברי הרמב"ם הם לאו דוקא, אך ע' במקדש דוד [עמ' 409] שכ' שהם דוקא והביא ראיה לדברי הרמב"ם ממשנה להלן במכילתין ע"ש.

מכזיב זלחלן פטור מן חדמאי.

ע' בר"ש ובשאר מפרשי המשנה דדין זה לאו דווקא בדמאי אלא אפי' בודאי נמי פטור, וטעמא דפטור כתב הרע"ב במקום שכבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל פטור ולא חיישינן שמא מא"י הם או שמא ממקום שכבשו עולי בבל הם, שהרי בחזקת חו"ל פטור, עד שיודע לך שהוא חייב וחזקת א"י חייב עד שיודע לך שהוא פטור.

ובתוס' אנשי שם מדייק מד' הרע"ב דמשמע דמכזיב ולהלן קל יותר מסוריא דבסוריא חייב בדמאי כל אותם הפירות שידוע שגדלו שם כמו שמב' להלן [פ"ו מי"א], והוסיף דלכא' היה אפ"ל שהמשנה איירי בלוקח מן השוק, והא דפטור משום דרוב פירות הנמכרים שם משל חו"ל הם וא"כ דמי ממש לסוריא דבידוע שגדלו מכזיב ולהלן חייב כמו בסוריא, והלוקח מן השוק דפטור אפשר דגם בידוע שלא עישר הע"ה מ"מ הפירות פטורים הם, ודו"ק.

חלת ע"ה וחמדומע וכו' פטורין מן חדמאי.

בדין חלה ומדומע עיין בהרא"ש שהביא [לגבי מדומע וחלה] את דברי הירושלמי: "ובירושלמי פליגי בה רב אחא קאמר בשעה שגזרו על הדמאי לא גזרו על הדברים הללו, ור' אושעיא [אמר] אימת קדשים עליו ואינו נותן לכהן דבר שאינו מתוקן.

ונפקא מינה בחבר שלקח עיסה מעם הארץ והפריש חלתה או חבר שלקח פירות מעם הארץ ונדמעה לר' אחא לא גזרו על חלת ע"ה ובדומע דמאי כלל אפילו בכי האי גוונא ולר' אושעיא דוקא בחלה שעם הארץ מפריש ובנדמעה ביד עם הארץ".

ועיין במשנה ראשונה דבכל הני לא גזרו כיון דאכילת מצוה לא גזרו ואכילת תרומה וחלה מצוה נינהו וכן אכילת מעשר בירושלים, ומדומע כיון דפתיכא בהו תרומה חשיב נמי אכילת מצוה⁸.

וברע"ב גבי שיירי המנחות כתב דלא חששו שמא הביא דבר שאינו מתוקן, ובתוי"ט כתב דטעמא דחלה ומדומע ושיירי המנחות כיון דכולם לכהן סמכו על הא דרוב עמי הארץ מעשרין הם.

ועיין מה שהקשה רעק"א על ביכורים, ועיין בבוועז - ועיין מה שנתבאר בזה בדברינו באמרות אברהם זרעא קיימא [ביכורים בציונים והערות פרק ג משנה י'].

⁸ וע' בדבריו [ד"ה המדומע] מה שפ' לשיטתו הא דלא סתר ממתני' [לקמן רפ"ד], ובדרך אמונה [פרק י"ג] בציון ההלכה [ס"ק קל"ה] הק' מאכילת מצה ומרור, ותיירץ דצ"ל דבעינן דוקא אכילת קדושה.

מחדש דבגוף תקנת דמאי תרתי נאמר, א] עצם הקביעת 'שם דמאי', ב] חדינים לחשוש לע"ה דלא מעשרי, ולכן מצאנו ב' סוגים שונים של קולות – הנאה של כילוי ואכילת קדוש.

למדנו במשנה דמי שלקח דמאי להנאה של כילוי [כגון שמן לסוך כלים או להאכילו לבהמה] וזה רק אסור מצד הדין הנאה של כילוי ואין בו מיתה ואין בו לאו דטבל, דהכא לא גזרו גזירת דמאי, וכן מצאנו שמי שעושה בו אכילת מצוה כמו אכילת חלה או שיירי מנחה אין בו גזירת דמאי, דלא גזרו באכילת מצוה, כן מפרש במשנה ראשונה.

הרי לנו ב' קולות נפרדות בתקנת דמאי, ונראה שיש ביניהם נפ"מ גדולה, דבהנאה כילוי מבואר דדווקא כשלקחו עבור שימוש זה, אבל אם לקחו לאכילה ושוב נמלך להנאה של כילוי אכתי אסור, וכן מבואר בחולין [ז:'], דבכה"ג הגזירה במקומה עומדת, וכבר הבאנו מהמקד"ד [סי' נ"ז ריש ס"ק ג'] דכיון דחיילא בו דין דמאי בלקיחה תו לא פקע, ואף דלקחו להנאה ושוב נמלך לאוכלו, הנמלך מחייבו אח"כ, היינו משום שהדין דמאי חיילא בו גם בלקיחה וגם בהחלטה לשימוש דאכילה, אבל להפקיע שם דמאי א"א.

אולם בנוגע לאכילת חלה ושיירי מנחה, בזה הוכיח החזו"א [סימן ד' ס"ק ח' בסוגריים] מהירושלמי שגם אם לקחו קמח ורק אח"כ החליט לעשות עיסה וחלה או קרבן מנחה, אפי"ה מותר, ולכאור' תמוה, דלמה לא נימא דכיון דלקחו סתם דשוב חיילא בו גזירת דמאי ותו לא פקע מינה, ודו"ק.

ומבואר מכל זה חידוש גדול בעיקר תקנת דמאי, דבעיקר התקנה נתחדש דמתחילה החילו וקבעו 'שם דמאי' על תבואת ע"ה, ושוב תיקנו דמדיני הדמאי הוא שיחשוש למיעוט ע"ה דלא מעשרי, אבל בגוף התקנה תרתי נינהו, עצם הקביעת שם דמאי והדינים לחשוש לע"ה דלא מעשרי, ועיין בהערה ⁹.

ועל פי זה נראה דשייך ב' אופנים שונים של קולות בדמאי, דבכל חלק בתקנה תיקנו קולא אחרת, וכדיבואר.

והיינו שיש קולא שלא קבעו מעיקרא שם דמאי, דאף דשל ע"ה הוא אבל לא קבעו בה בכה"ג תורת דמאי, ויש קולא אחרת, שאף שיש בו דין דמאי אבל כלפי דין מסויים הקילו ואמרו לא לחשוש למיעוטא דעמי הארץ.

וזה הנפ"מ בין הנאה של כילוי לאכילת מצוה, דבהנאה של כילוי אמרו דמעיקרא לא חיילא בו שם דמאי, ולכן כשלקחו לאכילה וחיילא בו שם דמאי שוב לא פקע ולא מהני מה שיעשה בו אח"כ הנאה כילוי, אבל באכילת מצוה, אף דחיילא בו שם דמאי אבל

⁹ ועיין להלן [בפרק ג' לגבי ס"ס בדמאי] שהוכחנו יסוד זה מהדין ס"ס בפונדקית דמבואר דלכן יש נפ"מ באיזה ספק איירי, ולא בכל סוג של ספק נאמרה תקנת דמאי, עיי"ש.

הקילו בה לומר שבאכילה זו א"צ לחשוש למיעוטא דעמי הארץ, ודומה לקולה של עניים, דאף שזה דמאי כלפי העני ג"כ אבל העני א"צ לחשוש, וכמו"כ לאכילת מצוה הקילו דבכה"ג א"צ לחשוש אף שהוא דמאי, ולכן א"צ לקיחה לשם חלה או מנחה, ודו"ק.

ולפי"ז נראה לחדש, דאף דכ' החזו"א [סי' ד' ס"ק ה'] שמי שלקחו לזרוע ונמלך לסוך [מפטור לפטור] דמהני, ואינו דמאי, אבל מי שלקחו למנחה ונמלך לסוך דלא מהני, ופשוט.

מיישב בזה את סדר הדינים במשנה – א] כמה אופנים של חנאה של כילוי ב] מקומות שגזרו דמאי, ג] כמה אופנים של אכילת מצוה.

ונראה שהדברים מדוקדקים, ובזה יש ליישב את סדר הדינים במשנה זו שהרי יש במשנה זו ה' אופנים של קולא בהנאה של כילוי, ובסוף המשנה יש ד' אופנים של קולא דאכילת מצוה.

והתנא הכניס בין ב' הנך דינים דין שלישי וזה הדין דמכזיב [שהוא סוף המקום שכבשו עולי בבל] ואילך פטורים מן הדמאי.

ולכא' קשה שהרי הנאה של כילוי והנאה של מצוה שייכי אהדדי דב' אלו הם קולות ששייכים לסוג השימוש שמשמש בדמאי, משא"כ כזיב שהוא 'מקום' שלא חל בתבואה תורת דמאי כלל, ולמה סידרוהו ביניהם.

והביאור פשוט דבהנאה של כילוי ובכזיב יש צד השווה שבתרומיהו אין 'שם דמאי' כלל, לעומת אכילת מצוה שזה דמאי רק שמקילין בו, ודו"ק.

משנה ד

חדמאי מערבין בו ומשתתפין בו ומברכים עליו ומזמנין עליו ומפרישין אותו ערום בין השמשות האם חקדים מעשר שני לראשון אין בכך כלום שמן שהגרדי סך באצבעותיו חייב בדמאי ושהסורק נותן בצמר פטור מן הדמאי:

רע"ב משנה ד

מערבין בו – ערובי תחומין וחצרות:

ומשתתפין בו – שתופי מבואות ואף על גב דלא חזי ליח, מגו דאי בעי מפקיר לנכסיה חזי עני וחזי ליח דחא תגן מאכילין את העניים דמאי חשתא נמי חזי ליח:

ומברכין עליו – ברכת חמזון:

ומזמנין עליו – ואף על גב דאכל בעבירה דלאו עני הוא מגו דאי בעי מפקיר לנכסיה וחזי עני וחזי ליח:

ומפרישין אותו ערום – כשבא לחפריש ממנו תרומת מעשר ומעשר שני יכול לחפריש וחזא ערום דלא בעי ברוכי, דאילו בעי ברוכי הא בעינן וחייה מחניך קדוש (דברים כג) וליכא:

בין השמשות – של ערב שבת, דספק חשיכה מעשרין את חדמאי ואין מעשרין את חודאי:

ואם חקדים מעשר שני לראשון – שחפריש מעשר שני של דמאי קודם שחפריש מעשר ראשון כדי ליטול תרומת מעשר שבו אין בכך כלום. מה שאין כן בודאי דתנן ככל מצותך אשר צויתני (שם כו) הא אם חקדים מעשר שני לראשון אינו יכול להתודות:

הגרדי – האורג:

חייב בדמאי – שעל גופו הוא נותנו וסיכח כשתיה:

ושחסורק – העמר במסרק נותן על העמר חזי כשמן לסוך בו את הכלים ופטור מן חדמאי:

ביאורים ציונים והערות משנה ד'

חדמאי מערבין בו ומשתתפין בו.

כלומר דעושין ממנו עירובי תחומין וחצרות או שיתופי מבואות, ואע"ג דלא חזי ליה כיון דאינו עני מ"מ מגו דאי בעי מפקר לנכסיה והוה עני וחזי ליה כדתנן מאכילין את העניים דמאי.

ובמשנה ראשונה כתב דלא צריך לטעמא דמגו דאי בעי מפקר לנכסיה דאפי' אי לא מפקיר נכסיה מ"מ מהני כיון דתני' רפ"ג עירובין דמערבין לנזיר ביין והא דנקט מגו דאי בעי מפקר אידי דנקט לקמן הכי גבי מברכים ומזמנין נקט לה הכי.

ובתוי"ט הביא להקשות מלקוטי מהרי"ל שתמה על מתני' אמאי היא נשנית כמה פעמים בש"ס, ובתוס' אנשי שם תמה ע"ז שלא מצינו רק הכא גבי דמאי ובעירובין גבי עירוב, ותל' דאפשר דקושיתו אמאי נשנה כמה פעמים כגון לענין שבת ברכות ועירובין ומצה ואתרוג דדמאי ומעש"ר חשיבי כחולין דהוה מצי לאשמועינן בענין אחד ואנא ידענא לשאר דברים, ודחה דרך זו ע"י בדבריו.

ובתוס' אנשי שם כתב להקשות אמאי לא נקט משתתפין תחלה דהשתא הוה זו ואצ"ל זו כיון דמערבין איצטריך משום עירובי תחומין, ותל' דא"כ הו"א הא דמערבין לא איירי אלא בעירובי חצרות והא דתניא מלתא אגב אורחיה קמ"ל דאפי' נשתתפו במבוי צריך ג"כ לערב בחצרות מפני התנוקות, וע"ע בהערה ¹⁰ מה שדנו עוד בהנך גווני.

¹⁰ ובתוי"ט כתב דהא דנקט נמי שתופי מבואות לגלויי אתא דמערבין בין בחצרות בין בתחומין, ואי לא קתני שתופי מבואות הו"א דעירוב דווקא בחצרות שאינו אלא תקנת שלמה ובית דינו, אבל תחומין דאפי'

ומברכין עליו ומזמנין עליו, ובדברי חזו"א בביאור לר"ש דמחלק בין לכתחילה לבדיעבד.

פי' הרע"ב ברכת המזון, ובר"ש הוסיף דטעונה כוס, ותמה עליו המשנה ראשונה דמה ענין כוס לכאן.

ומבואר דהא דמברכין עליו ברכת הנהנין זה הוה מלתא דפשיטא ולא מיקרי בוצע ברכ' נאץ ה', וברע"ב רפ"ז מברכות פי' דלא הוה מצוה הבאה בעבירה ומזמנין עליו כיון דרוב עמי הארץ מעשרין הם, ובתויו"ט הביא מד' הכס"מ פ"א מה' ברכות דמד' רש"י ריש שלשה שאכלו מבו' דאין מברכין על דבר אסור, ושם בתוס' יו"ט הסיק לחלק דשאני ודאי מדמאי בדמאי כיון דלאו איסור גמור הוא כשאר מאכלות אסורות א"כ שפיר מברכין עליו, ורק בטבל ודאי לא מברכים.

ובגמ' ברכות [מ"ז.] מבו' דהא דאכל דמאי ולא הוה מצוה הבאה בעבירה כדפי' הרע"ב שם, היינו משום דאיכא מגו דאי בעי מפקר לנכסיה והוה עני ולעני מותר לאכול דמאי דאצלו לא גזרו כיון דרוב עמי הארץ מעשרין הם.

ועיין בר"ש שהביא בזה ב' פירושים, ובפי' השני מפרש דמיירי לענין להוציא בברכה ראשונה ואחרונה, [שעני שמותר בדמאי מוציא את העשיר בברכתו], אבל בפי' הראשון פי' דמיירי שהעשיר עצמו יצטרף לזימון כשאכל דמאי וזהו דין "מזמנין", ודין "מברכין" לא פירש דקאי על ברכת המוציא, רק שמברך ברהמ"ז על אכילת היתר והכוס של ברכה הוא של דמאי, וזהו "מברכין".

וע' חזו"א דמאי [ד' - ט"ז] שמפרש את הר"ש דנקט דכלפי ברכת המוציא לא שייך לפרשו, וביאר החזו"א את שיטתו שהרי זה אכילת איסור וגם אחרי שבירך ברכת המוציא אסור לאוכלו ואין זו ברכה, ולכן לא פירשו בברכת המוציא [וק' מרש"י שבת כ"ג. שפירשו על ברכת המוציא] ולכן פירשו הר"ש לענין כוס של ברכה, והטעמה בכוס יהיה ע"י מישוהו אחר, אבל כלפי ברהמ"ז ולהצטרף לזימון מהני באכילת דמאי, והק' החזו"א דהא בטבל אין מזמנין עליו, ויש להק' עוד שהגמ' מפרשת שההיתר לזמן הוא דאי בעי מפקיר נכסיו והוי כעני ומותר, וק' שהרי כבר אכלו, ות' החזו"א שכוונת הגמ' שם היא כך, דכמו דמצאנו קולא בעני כדמאי, כמו"כ הקילו בכל דמאי לענין בדיעבד, והיינו שאחרי שאכלו אין דינו למפרע כאכילת איסור, ולכן שפיר מברך ברהמ"ז ושפיר מצטרף לזימון, ואכילת איסור בדמאי היא רק בזמן האכילה עצמו.

למ"ד אסמכוהו אקרא אימא דהחמירו בו, הלכך נקט נמי משתתפין דהואנמי מתקנת שלמה, והא דקתני מערבין ע"כ לעירובי תחומין הוא דאתא.

ובחי'דושי מהרי"ח כתב דאין לומר דלמא הא דקתני מערבין דומיא דמשתתפין דהיינו עירובי חצרות אבל עירובי תחומין לא משום דאסמכוהו רבנן אקרא דא"כ למה תני מערבין כלל לתני רק משתתפין ואנא ידענא דעירובי תחומין לא אלא ודאי לגלויי אתי, ופי' באופ"א לפי"ד התוס' עירובין הביאו התויו"ט פ"ג מעירובין דאין מניחין עירובי תחומין אלא לדבר מצוה ומצוות לאו ליהנות ניתנו, נמצא דצריכי תרווייהו דאי הוה תני מערבין הו"א דווקא עירובי תחומין משום דאין מערבין אלא לדבר מצוה ומצוה לאו ליהנות ניתנו אבל עירובי חצרות לא, להכי תני משתתפין משום דהוה רק תקנת שלמה, אבל עירובי תחומין יש להם סמך מקראי אימא לא להכי תני תרווייהו.

ויש להעיר דסו"ס לשון הגמרא "דאי בעי מפקיר נכסיו והוי כעני ומותר" תמוה דעיקר הטענה היא מצד ההיתר של העני בלי זה שיש גם אפשרות לכל אחד להיות עני, וצ"ע, ועיין מה שכתבנו בזה להלן [סוף פירקין] דהחזו"א לשיטתו שכח תקנת דמאי אינה אלא תקנה של ספק.

בפלוגתת הראשונים בברכה על איסור.

דינא דברכת הנהנין במאכלות אסורות פלוגתא היא בראשונים, עיין בזה ברא"ה וברשב"א ריש פרק שלשה שאכלו, ובמלאכת שלמה הכא הביא דפליגי בהו הראב"ד הר"ש והרא"ש והרמב"ם, דהרמב"ם סבר דהא דתני' הכא ומברכין עליו היינו דווקא בדמאי ולפי' בדמאי לא חשיב דבר האסור כיון דאי בעי מפקר לנכסיה אבל בודאי איסור אין מברכין עליו דאי"ז מברך אלא מנאץ ואין חפץ לה' באותה ברכה שאין האכילה מזון אלא כוס התרעלה וכן סבר הרשב"א נמי כד' הרמב"ם וראייתו מדברי המשנה הכא.

אמנם שאר הראשו' דלעיל פליגי וסברי דאפי' במאכלות האסורות מברכין, ועי' בד' הרמב"ם והראב"ד [פ"א מהל' ברכות הי"ט] ומה דכתב הכא המלאכת שלמה ליישב השגת הראב"ד שם.

וז"ל הרא"ש [ברכות פרק ז' סימן ב']: "אכל טבל כתב רבינו משה ז"ל שאינו מברך עליו לא בתחלה ולא בסוף והראב"ד ז"ל השיג עליו וז"ל טעה בזה טעות גדול שלא אמרו אין מברכין אלא שאין מזמנים עליהם לומר שאין להן קביעות לזימון הואיל ואוכלים דבר איסור והוא כעין אכילת פירות שאין להן קביעות לזימון אבל ברכה תחלה וסוף למה לא יברכו הואיל ונהנה ונ"ל כדבריו וכן מוכח מהא דאמרי' בפ"ק דסנהדרין [ו':] ובפ' הגזול קמא [צ"ד]. הרי שגזל סאה חטים מחבירו טחנה אפאה והפריש ממנה חלה אין זה מברך אלא מנאץ משמע שחייב לברך אלא שברכתו היא ניאוף".

ועיין בישורון [ח"ב ניסן תשנ"ז] ששאל הגר"ל באקשט זצ"ל למרן הגרי"ז דשיטת הרמב"ם שלא מברכים ברכה ראשונה על איסור והאיך פוסק שמברכים ברכה ראשונה על דמאי, ותירץ שאיסור דמאי הוא איסור גברא ואל"כ לא היה מותר לעניים, ומהאי טעמא גם מברכים עליו, והא דלא אמרו כן בגמרא ביחס לברכה ראשונה ורק אמרו כן ביחס למזמנים דלגבי זימן אכתי קשה דאין קביעות ביניהם ועל זה בעי טעמא דאי בעי מפקיר, עיי"ש.

הרי שהגרי"ז הבין דמהקולא דעניים מוכרח שכל האיסור הוא איסור גברא, אולם עיקר דבריו תמוהין מהדין שאין הקב"ה מביא תקלה וכו' – מובא לעיל [בהקדמה למיכלתין] – שמזה הוכיחו האחרונים שדמאי הוא איסור חפצא, עיין מה שהבאנו מהקה"י, וצ"ע, ועיין בהערה ¹¹.

¹¹ ויתכן דלא היתה כוונת הגרי"ז לאיסור גברא ממש, אלא ע"ד מה שמבואר בעמק ברכה [לולב אות ט"ז] ובאוסף חידו'ת להגרא"ק [סימן ד' ס"ק ה' ד"ה וסיוע] שהחפצא מצד עצמו מיקרי חזי ליה לראוי כיון דאי

ומפרישין אותו ערום – חידוש במשנה ראשונה דמצי מברך.

ופי' הרע"ב דכשמפריש ממנו תרומת מעשר ומעשר שני יכול להפרישו כשהוא ערום כיון דלא בעי לברוכי עליה דאילו הוה צריך לברך עליו לא מצי לברך עליה כיון דהוא ערום והיה מחניך קדוש מיבעי וליכא.

והמשנה ראשונה העיר דלמה לא נקט דאין מברכין על הפרשתו, וחידוש בזה חידוש גדול, דקאשמועינן בלשון זה שאם רוצה לברך עליו יכול לברך ומ"מ אינו חייב לברך עליו, והא דרוצה לברך אין מוחין בידו כמו דהנשים מברכות על מצות עשה שהזמן גרמא אע"ג דאינן מצוות עליה כלל אפי' מדרבנן אלא כיון דקבלו על עצמן מברכין עליה, וכ"ש הכא דחייב בהפרשתו מדרבנן, ולכך לא תני אין מברכין, דהוה משמע דאסור לברך עליו, ולכך נמי הנשים שנשאות בעודם בקטנותן מברכות על הטבילה הגם דמדאורייתא אינה נדה כיון דלא מרגישה וגם מדרבנן הא עדיין לא הגיע זמנה לראות, מ"מ כיון דאיכא סרך מצוה אי בעי לברוכי שפיר מצית לברוכי.

אלא שהסיק דמשמע בתוס' בעירובין [צ"ז] שמסקנתם דלא כר"ת ואין לנשים לברך, אלא דמעשים בכל יום דמברכות וכמ"ש הרמ"א או"ח [סי' תקפ"ט ס"ו].

בזא דלא מברכים על דמאי – סוגי דשבת, ובשו"ט באחרונים אי דמאי חזי דין ודאי או ספק.

והנה בעיקר הדין דליכא ברכה בדמאי אף דבכל מצוה דרבנן מברכים, ועיין בזה בסוגי' הגמרא בשבת [כ"ג], והעולה מהסוגי' דלפי אביי ודאי דדבריהם מברכים ולא ספק דדבריהם, ודמאי חשיב כספק דדבריהם, ולפי רבא גם ספק דדבריהם בעי ברכה והכא לא חשיבא אפילו כספק מחמת הרוב ע"ה דמעשרי.

ונחלקו הרמב"ם וראב"ד [מילה פ"ג ה"ו] אי מברכים על מי שמלין אותו מספק [אנדרוגינוס], ולרמב"ם לא מברכים, והראב"ד השיגו וז"ל: "אם אנדרוגינוס ספק מברך עליו מפני שהוא ספק דאורייתא ועל ספק דאורייתא מברכין חוץ מן הדמאי מפני שרוב עמי הארץ מעשרין הן עכ"ל, והיינו דפסק כרבא, ועיין כס"מ שהביא בזה את תשובת הרמב"ם לחכמי לונדל בזה, הבאנו את הדברים בהערה ¹², וע"ע בהמשך הכס"מ שהביא את מה שהשיג עליו הרמ"ה בארוכה, וע"ע באור שמח מה שהשיב עליו.

בעי מפקיר אף שכל חפצא שיש בו איסור מיקרי אינו ראוי ולא חזי ליה, ונפ"מ לברכה שלא מברכים מחמת זה שהחפצא אינו ראוי מחמת האיסור, ומה"ט מיקרי נמי 'לכם' כיון דהשתא ראוי הוא.

¹² עיין בכסף משנה שהביא בזה את דברי הרמב"ם. וז"ל: "וחכמי לונדל הוקשה להם כן על דברי רבינו ושאלו ממנו ז"ל והשיב להם וז"ל וכן אנדרוגינוס אין מברכין על מילתו מפני שאינו ודאי יורנו מורנו והלא ספק תורה הוא ועל ספק דרבנן הוא דלא מברכין אבל על ספק דאורייתא מברכין חוץ מן הדמאי מפני שרוב עמי הארץ מעשרין הם כדאמרין בפרק במה מדליקין [שבת כ"ג]."

"תשובה הדברים ידועים שכל ברכה שעל מצוה דרבנן היא בין שתהיה המצוה מדבריהם בין שתהיה מן התורה וחכמים הם שתיקנו את הברכה והם שאמרו שכל המברך ברכה שאינה צריכה עובר משום לא תשא ולפיכך כל דבר שנסתפק לנו אם עשיית דבר זה מצוה שנצטוונו או לא נצטוונו בין שהיה הצווי על אותה עשייה מדבריהם בין שיהיה מן התורה עושין אותה בלא ברכה ומפני זה נפסקה הלכה בסוכה פרק לולב וערבה דשמיני ספק שביעי הכין והלכתא מיתב יתבינן ברוכי לא מברכין ומינה אתה למד לכל המצות

והנה לעיל [הקדמה דמכילתין] הבאנו מהאחרונים שהוכיחו שחז"ל תיקנו דין ודאי בדמאי, ועיין בהגהות החזו"א [סוף תורת זרעים ד"ה מה שכתבת שחכמים] שהק' מכאן על האחרונים שאם נימא דדמאי הוא דין ודאי אז קשה טובא עיקר הגמרא, דלמה ליכא ברכה עכ"פ מצד הדין ודאי¹³, וצע"ג.

איברא דבאמת תמוה טענת החזו"א דהוכיח שזה דין ספק ולא דין ודאי ממה דליכא ברכה, ומיקרי ספק דדבריהם בשבת [כ"ג], הא מיניה וביה בסוגי' מבואר אחרת.

דהקשו שם האיך מברכים על נר חנוכה, דהיכן וציוונו, ותירצו שיש פסוק "שאל אביך" - "ולא תסור", והקשו מדמאי שמברכים ותירצו שזה רק ספק דדבריהם וחנוכה הוא ודאי דדבריהם, והקשו דגם יו"ט שני הוא ספק דדבריהם ומברכים, ותירץ אביי ששם יש ברכה כדי של יזלזלו ביו"ט שני, ורבא תירץ דשאני דמאי שרוב ע"ה מעשרין, ולכן אינו אלא חומרא בעלמא.

ותמה בשפת אמת [שם ד"ה אמר אביי] שכפשוטו צ"ל דמאי הוא דין ספק [והוכיח כן מהדין הממע"ה שפוטרו מנתינה – וע"כ שזה ספק], ותמה דא"כ פשוט למה ליכא ברכה, ולפי"ז תמה דהאיך מדמינו ליו"ט שני, דהתם אף דתחילת דינו הוא מספק אבל שוב גזרו בו ולכן חשיב ודאי, דפשוט שאף על הצד שזה לא יו"ט אכתי קיים מצווה ולכן שפיר מצי מברך אבל דמאי אינו אלא ספק ולכן לא מצי מברך דהוי ספק ברכה לבטלה.

אולם להנ"ל היא הנותנת, דאדרבא, דמוכרח דפשיטא לגמרא דגם בדמאי אחרי הספק איכא דין ודאי, וגם על הצד שהע"ה עישר אכתי חייב בהפרשה, ואעפ"כ חשיב כספק דדבריהם, והיינו משום שכל הדין ודאי בנוי על הדין ספק.

וע"ד זה מבואר נמי באור שמח [סוף הלכות מילה], שמבאר שם את החילוק בין 'ספק רגיל' שמחמירים מצד הדין ספק דאורייתא לחומרא ולא מברכים, אבל ביו"ט שני

שיסתפק לך אם אתה מצווה או אין אתה מצווה עושין אותה בלא ברכה כמו שביארנו בסוף הלכות ברכות וזהו העיקר שאנו סומכין עליו.

ואותם הדברים האמורים בפרק במה מדליקין [שבת כ"ג] בענין אחר הם אמורים וזהו פירושו שיילינן בגמרא על ברכת נר חנוכה היכן צונו והשיב רב אויא מלא תסור ורב נחמן משאל אביך ויגדך וכו' שמעינן מדברי שניהם שכל מצוה שהיא מדבריהם מברכין עליה אשר קדשנו במצותיו וצונו. והשיב רב עמרם על שניהם ממעשר דמאי שהוא מדבריהם ומפני זה מפרישין אותו בלא ברכה ופריק אביי ואמר דבר שיעיקר תקנתו מצוה מדבריהם ולא תקנתו מפני הספק תקנו עליו ברכה כגון נר חנוכה ומקרא מגילה ועירוב ונט"י אבל דבר שיעיקר תקנתו מן הספק כגון מעשר דמאי לא תקנו עליו ברכה.

והקשינו על אביי לפום הדין פירוקא והרי יום טוב שני שיעיקר תקנתו מפני הספק ותקנו עליו כל הברכות התלויות בו כמו יום טוב ראשון ופריק אביי ואמר הכי השתא התם כי היכי דלא ליזלזלו ביה ולהכי תקינו לו ברכה אבל שאר הדברים שיעיקר תקנתם מפני הספק לא תקנו לו ברכה ולפיכך לא תקנו ברכה על מעשר של דמאי ובא רבא ופירק לו פירוק אחר ואמר אל תאמר שכל דבר שיעיקר תקנתו מפני הספק לא תקנו לו חכמים ברכה שהרי י"ט מפני הספק תקנו לו ברכה ותדע למה לא תקנו ברכה על מעשר דמאי מפני שרוב ע"ה מעשרים הם נמצאו דברי כולם רב עמרם ואביי ורבא אינן אלא נותן טעם שמפני כך תקנו חכמים ברכה לכך ולכך ולא תקנו ברכה לכך ולכך הילכך כל דבר שנמצא בפירוש לחכמים שמברכין עליו בין שהיה ודאי דבריהם כגון נר חנוכה ומקרא מגילה בין שהיה ספק מדבריהם כגון יום טוב שני מברכין עליו ודבר שלא תקנו לו חכמים ברכה בפירוש אין מברכין עליו וכל מצוה שיעיקרה מן התורה ונסתפק לנו אם אנו חייבין בה לא תקנו לה חכמים ברכה אף על פי שנראית מן התורה כמו שנתבאר מדבריהם בסוכה בשמיני וה"ה בכוי לענין כיסוי הדם וה"ה לכל ספק מצוה" עכ"ל.

¹³ וע' קה"י ותו"ז שם מה שרצו ליישב, ועיין מה שהביאו מהרמב"ם בתשובה לחכמי לונגל, ועיין מה שהבאנו בזה בהמשך.

מברכים מספק וכן בדמאי הקשו בגמרא שיברכו ולא הקשו כן בכל הספקות, ומה מיוחד בספקות הללו.

וביאר שכל ספק שאנו מחמירים בו הרי לא תיקנו בזה חז"ל תקנה מיוחדת לומר לנו לעשותו מספק, ולכן לא שייך לומר וציוונו, שאין כאן לא תסור ואין כאן שאל אביך, אבל גם בדמאי וגם ביו"ט שני תיקנו בזה חז"ל תקנה שמספק צריכים להפריש דמאי ולעשות יו"ט שני ליו"ט, ולכן שפיר שייך בזה שאך אביך ולא תסור.

וזה באמת כל הסוגי' דלמה הקשו דווקא על הספקות הללו מיד אחרי שחידשו למה יש ברכה על חנוכה ושאר מצוות מדרבנן, הא הנך הם ספקות מה"ת ומה שייך ספקות מה"ת למצוות של ודאי מדרבנן.

והן הן דברי האור שמח, שזה דמצד הדין תורה יש ספק הרי ליכא ברכה בספק, ורק בגלל שהוסיפו חז"ל בהנך ספקות לכן איכא בזה שאל אביך ולא תסור כעין מצוות דרבנן.

ועל זה חילק אביי שבאופן שתחילת המצווה מכח ספק אז לא תיקנו, ולכן הקשו מיו"ט שני, וחילקו אביי ורבא בב' תירוצים.

[ונראה שצריכים להוסיף בזה בדברי האחרונים, דאכתי יש לחלק, דביו"ט שני הרי אין הודאי מיתלי תלי ממש בספק – שהרי גם מי שידע את האמת מחוייב לנקוט שזה יו"ט שני, וע"כ דדומה לגבינות של עכו"ם שתיקנו חכמים דין ודאי ממש מחמת הספק תמיד הדין ודאי קיים, משא"כ בדמאי, דפשוט שמי שידע שהע"ה עישר דלא מחוייב לנקוט שזה ודאי טבל, וע"כ דשני דגדרים ניהו בדין ודאי שלהם, ובאמת דמלשון האור שמח מבואר דנקט דחלוקין יו"ט שני ודמאי שדמאי אינו ודאי ודינו כספק "שעשו ע"ה לחשודים", ואעפ"כ דומים זל"ז שלולי הספק שחידשו חז"ל היינו מתירים מחמת הרוב, וכיון שצריכים לבא לתקנה מיוחדת כדי לחייב הפרשה שוב איכא בזה שאל אביך ולא תסור ואיכא בזה ברכה, ודו"ק].

ויש לדון דלפי"ז יש לומר שכל זה הוא רק ב"וציוונו" שבנוי על תקנת חז"ל מצד לא תסור, אבל ב"וציוונו" של תורה אינו כן¹⁴, ודו"ק.

תוספת דברים למח כשיש דין ודאי מכח ספק ליכא ברכה – עפ"י יסוד חברכ"ש.

בעיקר טענת החזו"א דמבואר מהסוגי' בשבת שזה דין ספק - עיין בתורת זרעים וקה"י שהביאו דאדרבא, דבתשובה של הרמב"ם לחכמי לונגיל מבואר שזה דין ודאי אלא דסו"ס מכח ספק הוא בא, ודו"ק, ולכן לא מברכים דהעיקר הוא ספק, אולם עיקר הדברים אכתי צ"ב, שהרי אחרי הכל איכא דין ודאי, ומה אכפת לן מה שהיה דין ספק לפני כן.

ונראה עפ"י מה שמבואר בברכ"ש [קידושין סימן י"ח] בדין חיוב המצווה ביחס לברכת המצוות, דהנה, ברמב"ם מבואר שאין ברכת שהחיינו כשעושה מצוה לחבירו, ומדמברך ברכת שהחיינו בפדיון הבן מוכרח שזה מצות האב ולא מצות הבן, ולפי"ז הק' הגאון ר'

¹⁴ דתיתי ניהו – וכמבואר ברמב"ם בהלכות ברכות, וכבר רימז לזה האור שמח כאן, ועיין בדברי האור שמח בספר משך חכמה בפרשת שופטים מה שכתב בדברי הרמב"ם על ה"וציוונו" של לא תסור שזה שונה.

אליעזר יצחק בחוט המשולש מדברי הרמב"ם עצמו שסובר שמברכים "על פדיון הבן" בלשון על לעומת "למול" בלמ"ד, דמילה הוא מצות האב ופדיון הוא מצות הבן, ובפדיון רמי אב מצות הבן, כן ביאר הריב"ש את הרמב"ם, והק' דזה סותר לדין שהחיינו לפי כללי הרמב"ם.

ותירץ הגר"ד בברכ"ש [קידושין סי' י"ח] דברכת המצוות תלויות "בחיוב" דמצוה, דמברכין וציוונו, וכלפי "החיוב" זה חיובא דבן ולכן מברך "על", אבל ברכת שהחיינו תלוי "בקיום המצוה", שהרי זה בא על שמחת ליבו "דהא לא גרע מבנה בית חדש וקנה כלים חדשים שמברך שהחיינו", ואף דחיובא דבנו הוא, אבל קיום ידיה הוא ושפיר מברך שהחיינו¹⁵, עכתו"ד.

ויש לעיין, הרי סו"ס גם בפדיון הבן האב מתחייב, רק דמתחייב במצות הבן אבל סו"ס גם הוא חייב, וע"כ דכוונת הריב"ש שגדרי חיוב כלפי ברכת המצוות לא תולים על החיוב בפועל אלא על עצם הגדר של החיוב, וכיון שגדר החיוב הוא חיוב הבן שהאב מתחייב בו שוב מיקרי חיוב הבן, ודו"ק.

וכמו כן הכא, הרי עומק כוונת האחרונים הוא דאין כאן ב' חיובים נפרדים - דין ספק ודין ודאי - אלא שהגדר בזה הוא שכל דינו של הודאי היינו עד כמה שהוא חושש לספק, וזהו הגדר של החשש, לנקוט בודאות את הצד ספק, ונראה א"כ שגדר החיוב אינו כחיוב של ודאי אלא כחיוב של ספק כלפי הברכה שלא דנים כלפי הפועל, אלא כפי שורש החיוב, דכמו דבפדיון הבן הבן הוא שורש החיוב, כמו כן בדמאי הספק הוא שורש החיוב, ודו"ק.

שמן שהגדרי סך באצבעותיו חייב בדמאי ושהסורק נותן בצמר פטור מן הדמאי.

ובטעמא דחייב משום דהוה סיכה כשתיה ושהסורק נותן בצמר פטור דהוה כשמן לסוך בו את הכלים, והרא"ש בפ' הקשה דהא האי סיכה לאו לתענוג הוא וגבי יוהכ"פ לא אסרינן אלא סיכה דתענוג, דהא מי שיש לו חטטין בראשו סך כדרכו ואינו חושש, וסיפא דהכא לאו לתענוג הוא אלא לצורך המלאכה ובירושלמי קאמר מה בין זה לזה זה ע"ג גופו בטל וזה ע"ג הצמר בטל ושמא להנאת עצמו הוא סך כדי שלא ינזק מהאריגה.

ועיין בתוס' אנשי שם הא מי שיש בו חטטין בראשו נמי נותן הוא על ראשו להפסיק הכאב ואפ"ה מותר ואינה מיקרי סיכה לתענוג, א"כ הכא נמי כדי שלא יזיק לו האריגה הוה כאית ליה חטטין בראשו.

ובאמת קשה דהא מה שמותר בחטטין לסוך ביוהכ"פ הוא רק לחולה או משום הפסד ממון אבל בלא"ה הא אמרי' בירושלמי הביאו הר"ן דסיכה בין של תענוג בין שאינה

¹⁵ ובזה ביאר נמי לדברי התוס' בבכורות [מ"ט.] במת בנו דדן שם לענין ברכת שהחיינו, וכתבו "שמברך שהחיינו מכיון שזוכה לקיים המצוה", וביאר הגר"ד, דלענין ברכת המצוות סגי לן מה שהיה חיוב מצוה כשהבן היה חי, ולא מיקרי עובר לעשייתו כיון דסו"ס איכא חוב מחמת המצוה הקודמת כשהיה חי, וזה סגי לברכת המצוות, אבל בברכת שהחיינו לא מהני מה שהיה כבר מצוה, דבשהחיינו בעינן שמחת ליבו עכשיו בזמן הברכה, ואם כבר עבר החיוב מצוה כבר אין לברך, ועל זה אמרו התוס' דסו"ס כיון שיש לו פירעון חוב מחמת המצוה הקודמת, הרי בזה יש גם "קיום מצוה", ונהי "דחיוב מצוה" אין כאן אבל "קיום מצוה" יש כאן, ובזה תלוי הדין שהחיינו, ושפיר מברך, עכתו"ד.

לתענוג אסור אע"פ שהתם ודאי עיקר האיסור הוא משום תענוג, כ"ש הכא שעיקר האיסור משום טבל וגם אפשר להפריש ולתקן ודאי אסור.

הוכחות מהחזו"א מחזין מזמנין ומחזין שמפרישו ערום דבעיקר תקנת דמאי ליכא דין ודאי, ויש רק דין לחשוש מספק.

לעיל בריש מכילתין [בהקדמה] הבאנו מהתורת זרעים [פ"ה - מ"ג] שהוכיח דשני דינים נאמרו מדרבנן בתקנת דמאי, א' לחשוש לספק ולא לסמוך על הרוב, ב' בנוסף לזה יש דין ודאי טבל מדרבנן.

אולם בעיקר הדברים יש לתמוה - שיש להוכיח שאין דין ודאי, והכל מספק, ונביא לזה כמה הוכחות:

א' מבואר במשנה דמפרישו ערום והיינו שאין ברכה, והמקור לדין זה מהסוגי' בשבת [כ"ג] דמבואר דאף דעל ודאי דרבנן תיקנו ברכת המצות, כמו בהדלקת נר חנוכה, אבל על ספק דדבריהם אין ברכה, ולכן אין ברכה על דמאי, ועיין בהגהות החזו"א [סוף תורת זרעים ד"ה מה שכתבת שחכמים] שהק' מכאן על האחרונים שאם נימא דמאי הוא דין ודאי אז קשה טובא עיקר הגמרא, דלמה ליכא ברכה עכ"פ מצד הדין ודאי, וצ"ע ג', ועיין לעיל מה שדחינו בזה, אולם בהמשך נוכיח עוד הוכחה לחזו"א בדרך זו

ב' עוד יש לתמוה, דמבואר במשנה דמברכין ומזמנין על דמאי, ועיין בר"ש בפ' הראשון דמירי שהעשיר עצמו יצטרף לזימון כשאכל דמאי וזהו דין "מזמנין", ודין "מברכין" לא פירש דקאי על ברכת המוציא, רק שמברך ברהמ"ז על אכילת היתר והכוס של ברכה הוא של דמאי, וזהו "מברכין".

ולעיל הבאנו מהחזו"א דמאי [ד' - ט"ז] שמפרש את הר"ש דנקט דכלפי ברכת המוציא לא שייך לפרשו, וביאר החזו"א את שיטתו שהרי זה אכילת איסור וגם אחרי שבירך ברכת המוציא אסור לאוכלו ואין זו ברכה, ולכן לא פירשו בברכת המוציא [וק' מרש"י שבת כ"ג]. שפירשו על ברכת המוציא [ולכן פירשו הר"ש לענין כוס של ברכה, והטעמה בכוס יהיה ע"י מישוהו אחר, אבל כלפי ברהמ"ז ולהצטרף לזימון מהני באכילת דמאי, והק' החזו"א דהא בטבל אין מזמנין עליו, ויש להק' עוד שהגמ' מפרשת שההיתר לזמן הוא דאי בעי מפקיר נכסיו והוי כעני ומותר, וק' שהרי כבר אכלו, ות' החזו"א שכוונת הגמ' שם היא כך, דכמו דמצאנו קולא בעני כדמאי, כמו"כ הקילו בכל דמאי לענין בדיעבד, והיינו שאחרי שאכלו אין דינו למפרע כאכילת איסור, ולכן שפיר מברך ברהמ"ז ושפיר מצטרף לזימון, ואכילת איסור בדמאי היא רק בזמן האכילה עצמו.

ויש להעיר דסו"ס לשון הגמרא "דאי בעי מפקיר נכסיו והוי כעני ומותר" תמוה דעיקר הטענה היא מצד ההיתר של העני בלי זה שיש גם אפשרות לכל אחד להיות עני, וצ"ע.

עכ"פ נראה דכל דברי החזו"א שייכי רק לשיטתו שדין דמאי הוא דין ספק [וכהשגתו על התורת זרעים] ואז י"ל דכל הדין 'לחשוש' הוא רק כדי שלא יאכל, אבל לא כלפי מי שכבר אכל, ושפיר מצטרף לזימון, אבל אם זה דין ודאי ועשאוהו כחפצא של טבל מדרבנן, שוב לא שייך דלענין לאוכלו לכתחילה הרי"ז אסור וכלפי בדיעבד זה מותר, ומכאן קשה לכל הסוגיות שהוכיחו האחרונים שזה איסור מדין ודאי.

עוד חוכחות שכל חזין הוא רק מספק.

ג] ונראה להוכיח עוד שכל הדין הוא דין מספק – שהרי בריש פ"ד מבואר דבשבת שואל לע"ה ואוכל על פיו, ובמוצאי שבת כבר אסור, ועיין בהערה ¹⁶ בטעמא דמילתא, והנה, זה לא יתכן דבשבת מותר ובמוצאי"ק מתחדש איסור ודאי, וע"כ דכל הדין הוא רק מספק, דמספק צריך לחשוש, וכמו דלענין עני ואכסנאי הקילו שהם לא צריכים לחשוש, כמו"כ בשבת כשיש סיבות להקל הקילו לא לחשוש, ושוב לא הקילו במוצאי"ק ואמרו לחשוש, אבל לא יתכן שאיסור ודאי חל ופקע ושוב חל מעצמו, ודו"ק.

ד] עוד יש לתמוה מהסוגי' בכתובות [כ"ד] דמבואר שם דאף דלמ"ד דחיישינן לגומלין ולא נאמנים זה על זה אבל בדמאי הקילו דרוב ע"ה מעשרין, ומבואר שבכל איסורים דרבנן לא הקילו, וקשה דאחרי הדין ודאי מאי שנא דמאי מכל הנך, ורק אי הוי דין ספק היה מקום לחלק דסו"ס כל הדין הוא 'לחשוש' ונגד זה מהני נאמנות קלושה, [ויש לדחות דסו"ס סיבת התקנה היא בספק וסיבת התקנה היא גם סיבה להקל].

ה] עוד מבואר כן לכאן מדברי רש"י בברכות [מ"ז. ד"ה מאכילים את העני] בטעמא דמאכילים את העניים דמאי "דרוב עמי הארץ מעשרים הם וחומרא דרבנן בעלמא הוא", ואי כבר נעשה לדין ודאי מה שייך לומר שזה רק חומרא דרבנן, הא איכא כאן דין ודאי וחיידשו דין טבל מדרבנן והיכן הותר טבל דרבנן לעניים, ורק בחששות שייכא קולות כאלו, [ויש לדחות כנ"ל לגבי גומלין], ועיין מה שהבאנו לעיל [בהך משנה - מהגרי"ז דהוכיח דהוי איסור גברא].

ו] כמו כן קשה מהמבואר ברש"י בשבת [ל"ד] בדין הפרשה של דמאי בין השמשות "לא דמי למתקן כיון דרוב עמי הארץ מעשרין הן", ואי חיילא דין ודאי מה שייך לומר כן, הא סו"ס מכח המיעוט נהיה לדין ודאי, והא הוא מתקן את הדין ודאי, וצ"ע.

ז] עוד יש להקשות דעיקר הדבר שחזן מהדין ספק יש גם דין ודאי, חידוש זה נסתר מהדיני ממונות, שהרי בדמאי א"צ נתינה ללוי ולעני דאמרינן להם הממע"ה, והכל ספק וכמבואר בסוטה [מ"ח] ¹⁷, ובשלמא אם כל הדין הוא מספק א"ש, אבל אם הוסיפו על זה דין ודאי ועשאוהו כטבל מדרבנן, א"כ פשיטא דכמו דבכל טבל דרבנן יש ממון השבט כמו"כ בדמאי, וזו ראייה אלימתא, שו"ר בשפת אמת [שבת כ"ג ד"ה אמר אביי] דנקט

¹⁶ וב' טעמים נאמרו בזה, או משום דרק מחמת כבוד שבת הקילו, ולכן רק התירו בשבת ובמוצאי"ק כבר אסור, והיינו משום דאימת ע"ה בשבת ואינו משקר וסומכין עליו, ושוב לאחר השבת לא סומכין דרק בצירוף כבוד שבת סומכין על אימת שבת עליו [רא"ש ור"ש סיריליא וגר"א בשנות אליהו] או דכיון דבידו לתקן במוצאי"ק שוב לא סומכין על מה שאימת שבת עליו [גר"א בביאור הירושלמי], ודו"ק.

¹⁷ ומה שנותנים לכהן ע' רש"י בסוטה שם שזה גזירה מיוחדת.

בפשיטות שזה דין ספק והוכיח כן מהדין הממע"ה, ובזה ביאר בפשיטות למה ליכא ברכה, [אלא דתמה בעיקר הסוגי'].

מבאר שחלוק דין טבל דדמאי שחזא מספק מדין תרומה דדמאי שחזא ודאי, ומיישב בזה את הסתירות בדמאי, ומחדש דין בברכה על אכילת תרומה.

ובישוב כל הקושיות היה אפשר לומר חידוש - דמצד א' איכא הוכחות מוכחות דדין דמאי הוא דין ודאי [וכדהבאנו בהקדמה בריש מכליתין] ומאידך יש הוכחות שזה ספק - ויש מקום לחדש דחלוק טבל דדמאי מתרומה ומעשר של דמאי, שהטבל הוא ספק והתרומה ומעשר הוא ודאי, וכך היתה עיקר התקנה.

וכנראה שהדברים מבוארים בחזו"א [דמאי סי' ד' ס"ק ט' וסי' ז' סוס"ק ב'] שכל הקולות דעני ומזמנין ומדומע, בכולהו רק הקילו בטבל ולא לאחר הפרשה בתרומה ומעשר עצמו, וצ"ב החילוק שהרי אם אינו טבל כלפי העני, שוב אינו תרומה כלפיו, ומאי שנא, והביאור כנ"ל דכל הקולות הם בספק, שכיון שרק החמירו בטבל לחשוש למיעוטא דעמי הארץ, שוב הקילו בכל האופנים הללו, אבל בתרומה ומעשרות שכבר יש בו דין ודאי, שוב לא הקילו, ופשוט, ולפי"ז נראה דה"ה דהקולא בשבת ששואל לע"ה הוא רק בטבל, וכנ"ל.

ועיין היטב בדברי המלכי צדק [ריש פ"ג דדמאי] שבאמת נראה שכל הקולא לעניים הוא רק בטבל ולא בתרומה, וכנ"ל.

ומעתה מיושבים כל הסתירות שיש בדמאי, דמצד אחד הוכיחו האחרונים [מובא בהקדמה בריש מכליתין] מהסוגי' במנחות [ל"א] דמבואר דכשפריש מדמאי על טבל דרבנן דמהני ואין כאן מפטור על החיוב, שהרי התרומה היא תרומה ודאית ושפיר פוטרת, ובב"מ [נ"ז] מבואר דמצטרף למע"ש ודאית לשיעור שו"פ דתרווייהו ודאין, אבל מאידך כלפי הברכה עדיין מיקרי ספק דדבריהם [שבת כ"ג], דבברכה אזלינן בתר המחייב, והמחייב הוא להתיר את הספק שחוששים לו, וזה בטבל שהוא ספק, ולכן הברכה מתייחסת לספק דדבריהם שיש בטבל ולא מהני לזה הודאי, וא"ש הסוגי' בשבת.

ומעתה יתחדש דחלוק הברכה על האכילה מהברכה על ההפרשה, דבאכילת תרומת מעשר ומע"ש של דמאי נראה דשפיר מברכין, כיון שזו כבר מצוה ודאית, ולכן שפיר קמברך, ויש קצת דיוק לחילוק זה במשנה, שכל המקור שאין מברכין מדקתני "מפרישין ערום", ומבואר שא"צ ברכה, והרי קתני כן על הפרשה ולא קתני "מפרישין ואוכלין ערום" ויש לדייק שהאכילה צריכה ברכה, וזה דלא כדברי ה'משנה ראשונה' במשנה שסובר שיש להשוות ברכה דאכילה לברכה דהפרשה, עיי"ש.

שוב מצאתי כדברינו בחידושים וביאורים מהגאון ר' משה פיינשטיין זצ"ל בירושלמי ריש דמאי [מודפס בסוף ירושלמי תבונה] במשנה שכל בזה"ל "דלהפריש הרי עשו לזה רק דין ספק ואין מברכין אבל כשהפריש כבר התרומה הוי עתה בשם תרומה גמורה וצריך לברך כעל אכילת כל תרומה דאף שסיבת התקנת תרומה הוא ספק מ"מ עתה הוא תרומה גמורה מדרבנן וכמו דמצינו דהחמירו גם בתמ"ע דמאי להצריך ביטול במאה דוקא וא"כ יש לו כל דיני תרומה כודאי ולכן מסתבר שצריך לברך באכילת תר"מ

ומע"ש אף בדמאי ולכן לא כתב זה הרמב"ם שא"צ לברך בדמאי על אכילת תמ"ע כמו שכ' בפרק ט' ממעשר לענין הפרשה ובפ"ד ממע"ש לענין חילול" עכ"ל.

ושוב מצאתי בציון ההלכה בתרומות [פרק ט"ו ס"ק רי"ט] דנקט נמי דאף דהטבל הוא ספק אבל התרומה היא ודאי, והוכיח כן כדהוכחנו נמי לעיל מהחזו"א לענין עניים שמחלק בין לפני ההפרשה שמותרים ואסורים בתרומה לאחר הפרשה, ומכאן הכריע נמי דלענין הברכה מברכין על האכילה, אלא שהביא מהע"ש [סי' ק"ח סי"א] דסובר דלא מברכין גם על האכילה.

ובזה א"ש מה דתמהנו לעיל דמה"ט אמרינן שמי שאכל דמאי בדיעבד אינו אכילת איסור לענין צירוף לזמון, דכלפי מצב של בדיעבד לא גזרו לחשוש, ולכן מותר, אבל פשוט שזה לא שייך בתרומה עצמה שהיא ודאי חתיכה דאיסורא מדרבנן ולא שייך לחלק בזה בין הלכתחילה והבדיעבד.

ובזה מבואר עיקר קולא דמאכילין את העניים דמאי מצד רוב עמי הארץ, וכן טעמא דלא דמי למתקן בבין השמשות, וזה גם הסיבה שמקילין בנאמנות ולא חיישינן לחשש גומלין, והיינו טעמא דסו"ס הטבל הוא טבל מספק, ודו"ק.

ועיקר האי חילוק בין תרומה לטבל איתא גם בביאור ההלכה למרן הגר"ח"ק שליט"א בריש פרק ט' דמעשרות [בתוד"ה בימי יוחנן] אלא שחידש בזה חידוש גדול, דנקט שיש מקום לומר דבבאו עדים לפני הפרשה בטל דין דמאי וכשבאו אחרי הפרשה נשאר דין תרומה וכן יכול לקדש בו אשה, עיי"ש, והיינו כנ"ל, שתקנוהו כספק טבל לפני ההפרשה וכודאי תרומה לאחר הפרשה, אכן זה חידוש גדול דאף הדין ודאי רק בנוי על הספק שמא לא עישר אבל אי ודאי לא עישר אז לכא' גם הדין ודאי פקע, וצ"ע גדול.

מביא תמיחות רבות במחלף חנ"ל.

אולם אכתי תמוה:

א [עיקר המהלך בזה לחלק בין הטבל לתרומה תמוה, דהאיך שייך שמכח טבל של ספק חל תרומה של ודאי, הא תמיד פשוט שתרומה מכח טבל חיילא וא"כ האיך חיילא תרומה של ודאי מכח טבל של ספק, וצ"ע.

ב] האיך חשיב תקלה לצדיקים [חולין ו'] שמוזה הוכיח האתוון דאורייתא שזה דין ודאי, וצ"ע, שמכאן מוכרח שגם בטבל איכא דין ודאי, דהתם איירי בטבל.

ג] יש לעיין – הרי חילול ופדיון מע"ש בעי ברכה ובדמאי אין מברכין [ירושלמי במשנה שם, וכ"ה ברמב"ם מע"ש פ"ד ה"ג], והרי הדמאי הוא כבר במע"ש עצמו שהוא ודאי ולמה לא מברכים, וצ"ע, ובאמת דמיניה וביה קשה, שהרי הגאון ר' משה פיינשטיין זצ"ל דייק מהרמב"ם דרך בחילול ורק בהפרשה כתב שאין ברכה ומשמע שבאכילה יש ברכה, וקשה דאיך חילק בין תרומה לטבל, דחילול עצמו מיירי אחרי ההפרשה, ואין ברכה, וצ"ע.

ד] אכתי קשה מהדיני ממונות דאמרינן הממע"ה, הא עד כמה שנתחדש דין ודאי בתרומה עצמה למה ליכא זכות ממון לכהן ולוי ולעני, הא מאי שנא מכל ודאי תרומה דרבנן.

ה' עיין דרך אמונה [הלכות מעשר פרק י' ס"ק פ"ו] שהביא מהחזו"א דהקולא של עני הוא רק בטבל ולא בתרומה והביא שכן מבואר נמי במלכי צדק [ריש פ"ג דדמאי], אבל מאידך הביא שהרמב"ן [השגות על הראב"ד הלכות לולב] חולק ומובא נמי בר"ן וריטב"א [סוכה ל"ד] שעניים מותרים גם בתרומה עצמה לאחר הפרשה, ומעתה מבואר דקולא דמזמנין שייך גם בתרומה לאחר הפרשה, שהגמרא תולה קולא דמזמנין בקולא דאי בעי מפקיר, ושוב קשה דעד כמה שיש דין ודאי האיך שייך להקל בדיעבד, וצ"ע, וכן קשה מטעמא שהביא רש"י דמאכילין את העניים דמאי כיון שזה חומרא בעלמא דרוב עמי הארץ מעשרין, הא האיך מהני טעם זה בתרומה של דמאי, וצ"ע, ומוכרח שגם הדין ודאי הוא חומרא בעלמא, וצ"ע.

ו' מבואר לעיל במשנה [פ"א מ"ב] דהקילו לתת תרומה של דמאי לעם הארץ אף דאסור לעשות כן בתרומה של ודאי כיון שחוששים שמא העם הארץ יטמאנה, ועיין ברמב"ם [פירוש המשנה - מעש"ש פרק ג' מ"ה] שמפרש טעמא דקולא זו דכיון שזה ספק לכן הקילו, וקשה דהכא איירי בתרומה ולא בטבל וגם הכא כתב הרמב"ם שזה ספק ואי איכא דין ודאי למה לא נחשוש לדין ודאי, וצ"ע.

ובביאור האי ענינא – עיין להלן [סוף מכילתין] שהארכנו בכל הנ"ל בקונטרס מיוחד בביאור דינא דדמאי – הדין ודאי והדין ספק וכל המסתעף.

פרק שני

מסכתא דמאי פרק שני

משנה א // **רע"ב משנה א** // **ביאורים ציונים והערות משנה א'** // ואלו מתעשרין דמאי בכל מקום – ובישוב שיטת הרמב"ם בפירות א"י שיצאו לחו"ל. // דרך נוספת ביישוב הרמב"ם – דפירות א"י שיצאו לחו"ל פטורים דווקא בגמר מלאכה בחו"ל. // יש חולקים בדעת הרמב"ם דפירות א"י שיצאו לחו"ל פטורים גם בגמר מלאכה בא"י, ובדברי האהא"ז בזה. // "כל המשתמש ממנו פטור" – חידוש הגר"א בזה, ובדברי המלאכת שלמה. //

משנה ב // **רע"ב משנה ב** // **ביאורים ציונים והערות משנה ב'** // המקבל עליו להיות נאמן – קבלה ברבים. // ב' דינים, קבלה ברבים להיות נאמן לרבים, ודין נוסף להיות מתארח אצלו. // נפ"מ בין הנך ב' דינים לגבי נאמנות של ע"ה על אחרים, דזה דווקא במתארח אצלו. // ואינו מתארח אצל ע"ה ר' יהודה אומר אף המתארח אצל ע"ה, אמרו לו על עצמו אינו נאמן וכו'. // בדברי החזו"א בקבלה להיות נאמן. //

משנה ג // **רע"ב משנה ג** // **ביאורים ציונים והערות משנה ג'** // המקבל עליו להיות חבר. // לשון 'חבר' - "כי חברת ת"ח זה לזה חברה נאמנה כי היא חברה לשם שמים" – רמב"ם. // ואינו לוקח ממנו לה וכו' ולא יגדל בהמה דקה וכו'. // ואינו מתארח אצל ע"ה. //

משנה ד // **רע"ב משנה ד** // **ביאורים ציונים והערות משנה ד'** // הנחתומים לא חייבו אותם חכמים להפריש אלא כדי תרומת מעשר וחלה. // כמה שיטות בפטור נחתום במעש"ש. // החנונים אינן רשאים למכר את הדמאי, כל המשפיעין במדה גסה רשאים למכור את הדמאי. // בדין מוכר במדה דקה. // בדבריה רעק"א לגבי משפיע מדה גסה. // בדברי הירושלמי בסתירת המשניות. //

משנה ה // **רע"ב משנה ה** // **ביאורים ציונים והערות משנה ה'** // רבי מאיר אומר את שדרכו להמדד בגסה ומדדו בקה טפלה דקה לגסה, את שדרכו להמדד בקה ומדד בגסה טפלה גסה לדקה. //

משנה א

ואלו דברים מתעשרין דמאי בכל מקום, חדבילה וחתמרים וחרובים האורז וחממון, האורז שבחוצה לארץ כל המשתמש ממנו פטור:

רע"ב משנה א

אלו דברים. בכל מקום – אפילו מכזיב ולחלן אם לקחן מעם הארץ דבידוע שמארץ ישראל באו דמינכרי שאין דוגמתן אלא בארץ ישראל:

כל המשתמש ממנו פטור – אפילו בארץ ישראל דמנכר טפי ולא אתי לאחלופי באורז של א"י. אבל שאר דברים הנזכרים במתניתין איכא מינייהו בארץ ישראל דדמו לאותן שבחוצה לארץ, אלא דחנחו דחשיבי שדרך לנושאם מתוך חשיבותן למקומות שאין כיוצא בהן בעו עשורי דבידוע שמארץ ישראל הן:

ביאורים ציונים והערות משנה א'

ואלו מתעשרין דמאי בכל מקום – ובישוב שיטת הרמב"ם בפירות א"י שיצאו לחו"ל.

ופי' הרע"ב אפי' מכזיב ולהלן אם לקחן מע"ה, דבידוע שמא"י באו דמינכרן שאין דוגמתן אלא בא"י.

כפי' הרע"ב דאפי' מכזיב ולהלן מתעשרין, כן פי' נמי בר"ש וכן ברמב"ם דמירי בין בא"י בין בחו"ל, ויוצא לפי"ז דפירות א"י שיצאו לחו"ל חייבים בתרומות ומעשרות, והקשה בתויו"ט דהא הרמב"ם פסק [פ"א תרומות] דפירות א"י שיצאו לחו"ל פטורים ואפי' מדבריהם, דדרשינן "שמה", ולשיטתו פסק בהלכותיו את המשנה באופן אחר.

דעין ברמב"ם [פי"ג מעשר] שפסק "אלו הדברים מתעשרין דמאי בכל ארץ ישראל" וזה דלא כמו שפירש כאן [לפי חלק מהגרסאות] דבין בארץ בין בחו"ל, ואזיל לשיטתו.

ובתוס' אנשי שם כתב דאינו רואה סתירה בדברי הרמב"ם, דמ"ש כאן דחייבים אפי' מכזיב ולהלן, ר"ל אפי' באותם מקומות שכבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל, שדינם להיות פטורין מן המעשר, אפ"ה אלו דברים חייבין, שחזקתם שבאו מא"י שגם כבשו עולי בבל, ומה שפסק הרמב"ם דפירות א"י שיצאו לחו"ל פטורים, זה דווקא כשיצאו לחו"ל גמורה, אבל אם יצאו רק לסוריא חייבים מדבריהם, וכ"ש כשיצאו למקומות שכבשו עולי מצרים דעדיפי מסוריא כמ"ש הרמב"ם [פי"ג מעשר], והוסיף דמה שכתב כאן הרמב"ם בפירושו בין בא"י בין בחו"ל, ר"ל באותם המקומות שנחשבים חו"ל לענין דמאי, וכן פי' בחידושי מהרי"ח.

ועיין נמי ברדב"ז [מעשר פרק י"ג הלכה ד'] שפירש את שיטת הרמב"ם - "וי"ל דשאר א"י וסוריא שנוהג בהם מעשר גזרו שם על הפירות של א"י דמאי, אבל שאר ארצות שאין מעשר נוהג בהן, לא גזרו על הפירות של א"י, דמילתא דלא שכיחא היא להוציא פירות מארץ ישראל אלא למקומות הסמוכים לא"י ולפיכך לא גזרו דמאי במקומות הרחוקים דמילתא דלא שכיחא לא גזרו בה רבנן ומיהו במשנה משמע בכל מקום".

ויש לדייק בדברי הרדב"ז שכתב "דמילתא דלא שכיחא היא להוציא פירות מארץ ישראל אלא למקומות הסמוכים לא"י", ויש לדון בזה"ז דלכא"י יש להחמיר בזה"ז כיון דשכיח להביא פירות א"י לחו"ל, אכן כבר כתב בשו"ת חלקת יעקב [ח"ב סי' ע"ח] דכבר מצאנו אופנים מסויימים של גזירות דבימיהם לא היתה הגזירה, ולכן אף האידנא דשייך לגזור לא נגזור מעצמנו, וכדמצאנו במג"א ומחה"ש או"ח [סוף סימן ש"א ס"ק נ"ח] בשבת, והביא כן נמי מהב"י [או"ח סימן י"ג] לענין לבוש בטלית עם ציצית פסולים בכרמלית עי"ש, והסיק "דהכי נמי אף דהאידנא מילתא דשכיחא להוציא פירות מא"י לחו"ל אין בידנו לגזור על הדמאי בחו"ל", עכ"ל.

דרך נוספת בישוב חרמב"ם – דפירות א"י שיצאו לחו"ל פטורים דווקא בגמר מלאכה בחו"ל.

ובמשנה ראשונה ביאר בשיטת הרמב"ם באופן אחר, והקדים:

דהא דאמר' בפ"ב דחלה דפירות הארץ שיצאו לחו"ל פטורין, היינו שנגמרה מלאכתן בחו"ל, ור"ע אזיל בתר קביעות למעשר, ור"א אזל בתר גמר פרי, אבל נגמר קביעותן למעשר בארץ, מודה ר"ע דחייבין מה"ת דלא פקע חיובן ביציאתם, וכן מסיק הכס"מ [פ"א מתרומות הכ"ב], וכ"מ בהשגת הראב"ד ובמשנה למלך שם.

ולפי"ז מתנ"ל איירי בפירות א"י הנמצאים בחו"ל ואין ידוע אם נקבעו למעשה בא"י או בחו"ל, וכיון דבחזקת חיוב הם אין להתירם משום ספק ולכך חייבים בדמאי, ואיפכא נמי דפירות דחו"ל בחזקת פטור הם.

אלא דאכתי קשה שיטת הרמב"ם, דיעויין ברמב"ם [פי"ג ממעשר ה"ד] שפסק דפירות הניכרים שהם מא"י חייבין בכל א"י ובסוריא, ומשמע דבחו"ל פטורים, וקשה שכאן מבואר שתלוי במקום קביעותו, ואז חייבים גם בחו"ל דבחזקת חיוב הם.

וביאר בזה במשנה ראשונה דצ"ל דסבר דבכה"ג לא שייך חזקת חיוב, כיון דעיקר חיוב הפירות תלוי במקום קביעות הפירות למעשה, וחזקה במקום גידולם לא מהני לענין קביעותם, ולכך אפ"ל פירות שניכרים שהם מא"י פטורין בחו"ל, כיון דע"ה אומר שהם מעושרין פטורים מן המעשה דהפה שאסר הוא שהתיר, שהיה יכול לומר הוקבעו בחו"ל, והרי אין כאן חזקת חיוב, ומתנ"ל דהכא איירי דליכא ע"ה שיודע שנקבעו למעשרות בחו"ל, ואז סתמא נקטינן דנקבעו בא"י, אבל אין זה בגדר חזקת חיוב, ולכן ע"ה היה נאמן בזה במיגו.

ושיטת הר"ש והרע"ב דאינו נאמן בפירות שיצאו לחו"ל, וכמבואר במתנ"ל, והיינו משום שס"ל דכיון שידוע שגדלו בא"י שוב ליכא מגו דמסתמא במקום גידולן הוקבעו למעשה.

יש חולקים בדעת הרמב"ם דפירות א"י שיצאו לחו"ל פטורים גם בגמר מלאכה בא"י, ובדברי האהא"ז בזה.

והנה אף שהבאנו מהכס"מ ומשנה למלך דנקטו שגם הרמב"ם מודה להראב"ד שאם הוציאו לאחר מירוח דחייב מה"ת, אבל בב"ח [יו"ד סו"ס"י של"א] פסק שפטור אף אם מירחו בא"י, וגם במנחת חינוך [מצוה רפ"ד] הבין את הרמב"ם כפשוטו שפטור אפ"ל כשהוציאם לאחר מירוח.

ועיין במהרש"ם [ח"א סי' ע"ב] שחידש שאף המשנה למלך שהחמיר במירוח בא"י, היינו רק כשהיה דעתו לאוכלן בא"י, ובזה אף שיצאו אח"כ לחו"ל חייבים, אבל אם מתחילה נתמרחו אדעתא להוציאם לחו"ל, י"ל דלכ"ע פטורים.

אולם עיין במנחת יצחק [ח"א סי' פ"ד] שהביא את כל הנ"ל והוסיף, "אכן בא לידי ספר חזון איש [על דמאי ומעשרות], וראיתי שדחה בשתי ידיים את הסברא לומר דאם ממרח ע"מ להוציא לחו"ל פטור, וכתב ע"ז [סי' ט"ו אות ד'] שהוא תורה חדשה", ועיי"ש שדן בראיות החזו"א בזה.

אולם עיין באבן האזל [נדפס בכרם ציון אוצר התרומות ח"ב עמ' ק"ל] שכתב דיתכן דפליגי בזה הרמב"ם וראב"ד לשיטתייהו, שיש לומר שהרמב"ם והראב"ד אזלי לשיטתייהו בדין לקוח, דהראב"ד [פ"ב מהל' מעשר ה"ב] ס"ל שלקוח פוטר רק קודם מירוח, ולכן לשיטתיה ס"ל שכל שנתחייב ע"י מירוח בא"י חייב אף שיצא אח"כ לחו"ל, איברא הרמב"ם [שם] ס"ל שלקוח פוטר לאחר מירוח, ולשיטתיה שפיר י"ל שאע"ג שנתמרח בא"י וכבר נתחייב מ"מ אם אח"כ יצאו לחו"ל פטור, איברא דלא ברירא הך מילתא אם הרמב"ם פוטר בלקוח אף שכבר נאסר באיסור טבל אצל המוכר, או דלמא אינו פוטר אא"כ עדיין לא נאסר באיסור טבל.

פרק שני

ובעיקר האי ענינא עיין עוד מש"כ בזה באחיעזר [חלק ב יו"ד סימן ל"ט סק"ד], וע"ע בתשובת אהא"ז [שם] בשם חתנו הגר"א קוטלר, וע"ע במעדני ארץ [פ"א הכ"ב] מה שהאריך בזה.

"כל חמשתמש ממנו פטור" – חידוש הגר"א בזה, ובדברי חמלאכת שלמה.

הגר"א בשנו"א בא לפרש לשון "המשתמש" וכ' דמותר הנאה של כילוי, והיינו שהגר"א פ' דאורז דסיפא היינו אורז דרישא אלא כל המינים דרישא רובן מובאין מא"י ולכן החמירו אפי' בחו"ל, אבל אורז קיל טפי דאע"ג שגם בזה רובו בא מא"י מ"מ אין הרוב כל כך כמו שאר מינים ולכן הקילו באורז הנאה של כילוי כשהוא בחו"ל, ע' בדבריו בפ' הקצר ובפ' הארוך.

אולם עיין במלאכת שלמה שפ' את הלשון "המשתמש" באופן אחר וז"ל, "אצ"ל שהוא פטור כשהוא בעין דודאי ניכר הוא אלא אפי' נשתמשו ממנו לדבר אחר שאינו ניכר כ"כ כגון שעשו ממנו פת אפי"ה פטור כי כבר הוא ניכר", עכ"ל.

משנה ב

חמקבל עליו לחיות נאמן מעשר את שחזא אוכל ואת שחזא מוכר ואת שחזא לוקח ואינו מתארח אצל עם הארץ ר' יהודה אומר אף חמתארח אצל עם הארץ נאמן אמרו לו על עצמו אינו נאמן כיצד יחא נאמן על של אחרים:

רע"ב משנה ב

לחיות נאמן – על חמעשרות ולא יחיו פירותיו דמאי מכאן ואילך:
את שחזא לוקח – ע"ט למכור, דאילו על מנת לאכול חא תנא רישא מעשר את שחזא אוכל:
ואת שחזא מוכר – מפירות קרקעותיו:
על עצמו אינו נאמן – שחרי חזא אוכל דבר שאינו מתוקן כשחזא מתארח אצל עם הארץ. ור"י סבר שאינו מפסיד נאמנותו בכך. ואין חלכח כר' יהודה:

ביאורים ציונים והערות משנה ב'

חמקבל עליו לחיות נאמן – קבלה ברבים.

הך קבלה צריכה להיות ברבים וכד' הרמב"ם פ"י ממעשר, וקבלה ברבים היינו בפני ג', ועי' בתויו"ט וברעק"א ובמלאכ"ש.

והאי נאמן פי' הרע"ב דיהא נאמן על המעשרות ולא יהיו פירותיו דמאי מכאן ואילך, וברמב"ם כתב דיהא נאמן לומר זה מעושר, והא דבעי' להאי נאמנות כיון דפעמים שאינו מעושר בפני הלוקח וכן פעמים שאשתו ובני ביתו מכרו ולכך צריך שיעושר כל מה שבביתו ושלוקח, דכך תמיד יצא דבר מתוקן תחת ידו.

ב' דינים, קבלת ברבים לחיות נאמן לרבים, ודין נוסף לחיות מתארח אצלו.

בעיקר הך דינא דקבלה ברבים, עיין במקד"ד [סימן נ"ז ס"ק ב' ד"ה אמרינן בדמאי פ"ב מ"ב] דנאמרו בזה ב' דינים שונים, דין להיות נאמן לרבים ודין להיות מתארח אצלו.

דהנה, עיקר האי דינא של הרמב"ם דבעינן קבלה ברבים, כן מבואר הכא בירושלמי, ולמדנו מזה שעצם זה שהוא מעושר פירותיו לא סגי בזה להיות נאמן.

אולם מאידך מצאנו בירושלמי [פ"ה ה"א] דזה דאמרינן "הנאמן על הטהרות נאמן על המעשרות - הדא דתימר במתארח אצלו, אבל ברבים עד שיקבל ברבים" וביאר המקד"ד דהאי לרבים, היינו שיהא נאמן לרבים לומר מתוקן ושיסמכו עליו אעפ"י שהוא עצמו אינו אוכל עמהן כמ"ש המפרשים ז"ל שם ע"ש, ודווקא לזה בעינן שיקבל ברבים, אבל להיות מארח אצלו א"צ קבלה ברבים.

ובזה ביאר הלכה אחרת:

דכתב הרמב"ם [פי"ב ממעשר ה"ז] ומקורו מהתוספתא [דמאי פ"ה ה"ח] "הנכנס לעיר ואינו מכיר אדם שם ואמר מי כאן נאמן מי כאן מעושר כו' א"ל איש פלוני ה"ז נאמן ולוקח מאותו פלוני אעפ"י שאינו מכירו כו', בד"א שאינו מכיר אדם שם אבל אם מכיר אדם שם לא יקח אלא מן המומחה ואם שהה שם ל' יום אעפ"י שאינו מכיר אדם שם לא יקח אלא מן המומחה" והביא הכס"מ שהפי' "דמן המומחה" היינו שיאמרו עליו הרבה מן העיר, ולא אדם אחד ע"ש.

אולם עפ"י הנ"ל ביאר המקד"ד, דפי' התוספתא דלא יקח אלא מן המומחה, היינו מי שקיבל עליו ברבים, דכיון דמייירי דאינו מתארח אצלו שוב אין לוקחין אלא ממי שקיבל עליו ברבים, דבנכנס לעיר ואינו מכיר אדם, התירו לשאול מי כאן נאמן מי כאן מעושר ואעפ"י שלא קיבל עליו ברבים, כיון שאומרים עליו שמעושר מותר ליקח ממנו, אבל כשמכיר אדם צריך לקנות דוקא מן המומחה, והיינו ממי שקיבל על עצמו חבירות ברבים, וכן אם שהה ל' יום כיון שהוא בכדי שיכיר אעפ"י שאינו מכיר לא התירו לו לקנות אלא מן המומחה, וצריך לקנות מעיר אחרת, וכמו בטהרות דלא יקח אלא מן המומחה אף אינו מכיר שם אדם כדאמרינן בתוספתא שם.

עוד ביאר בזה את מה ששנינו רפ"ז דדמאי "המזמין את חברו שיאכל אצלו והוא אינו מאמינו על המעשרות כו'", והיינו דכיון דמתארח אצלו שוב א"צ לקבל ברבים, והכא תלוי רק אם מאמינו על המעשרות, ודו"ק.

נפ"מ בין חנך ב' דינים לגבי נאמנות של ע"ה על אחרים, דזה דווקא במתארח אצלו.

ובזה מיישב עוד מה שהקשו על הרמב"ם שכתב דחשוד נאמן על תבואת אחרים ורק על תבואת עצמו אינו נאמן דקשה מההיא דהלוקח פירות ממי שאינו נאמן על המעשרות

ושכח לעשרן שואלו בשבת, "לא מצאו, אמר לו 'אחד' מעושרין הן וכו' למוצ"ש לא יאכל עד שיעשר".

וקשה דלפי הרמב"ם כיון דחשוד נאמן על של אחרים אמאי מעשר למוצ"ש, הא הך אחד יהיה נאמן.

ועפ"י הנ"ל מיושב, דהכא מיירי בלקיחה שלקח מע"ה, ולא במתארח אצלו, ובלקיחה בעינן שיקבל עליו ברבים, והא דס"ל להרמב"ם דחשוד אינו חשוד על תבואת חבירו, אכן סו"ס הוי רק כשאר 'אינו חשוד', אבל סו"ס הוא לא קיבל עליו ברבים, וזה שאומר אותו אחד מעושרין הן לא עדיף מהעיד זה בשעת לקיחה, ובלקיחה בעינן עדות דוקא ממי שקיבל עליו ברבים.

והוסיף בזה עוד במקד"ד בעיקר הך דין דבעינן שיקבל ברבים, והוא - דכל דבעינן בלקיחה שיקח ממי שקיבל עליו ברבים, הדין בזה הוא שאם לקח ממי שלא קיבל עליו ברבים, הרי הפירות הללו דמאי וצריך לעשרן, וזה מפורש ברמב"ם [פ"י מהלכות מעשר ה"א] שכתב "המקבל עליו להיות נאמן על המעשרות ולא יהיו פירותיו דמאי צריך להיות מעשר כו' וצריך שיקבל עליו דברים אלו ברבים כו'", ומדויק שאם לא קיבל ברבים פירותיו דמאי, ועתה א"ש דמשום הכי במוצ"ש צריך לעשר, וצריכים לומר דמ"ש הרמב"ם דחשוד שהעיד על של אחרים נאמן, היינו דווקא לדברים שא"צ קבלה ברבים, והיינו כגון להתארח אצלו, וא"ש, עכתו"ד המקד"ד, ועיין מה שהערנו בזה להלן.

ועיין נמי להלן [פרק ד' משנה ה'] שיישבנו את דברי הגר"א בשנו"א עפ"י עיקר יסוד זה.

ואינו מתארח אצל ע"ה ר' יהודה אומר אף המתארח אצל ע"ה, אמרו לו על עצמו אינו נאמן וכו'.

אע"ג דיכול לעשר מה שאוכל שם, מ"מ אסור, והא דתני' לקמן רפ"ז דהמזמין את חבירו שיאכל אצלו והוא אינו מאמינו על המעשרות עושה תנאי מערב שבת ומפריש בשבת, ת"י המשנה אחרונה דהתם מיירי כשהזמינו כבר והכא לכתחילה לא יעשה כן דלמא ישכח.

ולפי"ז ביאר דהא דר' יהודה מתיר הכא משום שמעשר מה שאוכל, וחכמים פליגי וסברי דמסתמא אינו מעשר בפני ע"ה כיון דמתבייש ממנו, וכתב לחדש דאם הע"ה נותנו לו בחנם מותר לאכול אצלו דהא מאכילין את האכסניא דמאי, ועי' להלן [פ"ז מ"א] מה דכתב עוד בזה.

ועיין ברא"ש בביאור פלוגתת חכמים ור"י שפירש בדעת חכמים "אינו מתארח אצל ע"ה - שמא יאכילנו טבל" ודעת ר"י כתב "לפי שאין אדם יכול להתרחק כ"כ מחבירו וצריך לאכול לפעמים עמו ולא הפסיד בשביל זה נאמנותו וכשחוזר לביתו אינו חשוד לא לאכול ולא להאכיל". ועיין בתוס' אנשי שם שפירש דפלוגתת חכמים ור' יהודה האם אמרי' דכשאוכל אצל ע"ה איכא רגלים לדבר שאוכל דבר שאינו מעושר וצריך להביא עליה עדים או' דאמרי' דמסתמא עישר כהרגלו.

וע"ע בכל זה בר"ש בשם הירושלמי, ומה שפירש בזה הגר"א, וע"ע בביאור ההלכה [ריש פ"י מהלכות מעשר].

בדברי חזו"א בקבלה לחיות נאמן.

עיין חזו"א [שביעית סימן י' ס"ק ח'] דבזה"ז דליכא קבלת חבירות, א"כ האיך אדם אוכל בביתו ואיך הוא מאמין את בני ביתו, וזה הרי לא מסתבר, [ויש לדון בטענה זו לפי דברי המקד"ד דלעיל שיש בזה ב' דינים], ולכן פירש שכל הדין קבלה היתה למיגדר מילתא באופן שהיתה חבורת חברים, אבל בלי זה כל חבר אוכל על יד חבר ומאמינים זל"ז בלי קבלת חבורות.

והביא שם עוד דת"ח א"צ קבלה להיות נאמן, וכדאמרינן בבכורות [ל'], ודווקא לענין טהרות נהגו הכהנים סלסול להצריכו קבלה, ולא לענין דמאי, עיי"ש דגם לענין טהרות אינו אלא סילסול.

ועיין עוד בחזו"א [שם ס"ק ט'] שמסתפק בדין של המשנה במקבל עליו להיות נאמן דמה הדין בחשוד על עבירות אחרות, דיתכן דמה שאמרו כאן היינו שגם אחרי שפורש מכל שאר עבירות אכתי צריכים לזהר בדמאי בכל הדקדוקים, ורצה לחדש שכל מי שהוא ע"ה בא' מהדברים השנויים בסוטה [כ"ב] מיקרי ע"ה ואינו נאמן ואין מקבלים אותו, ועיי"ש בהמשך, דלפי"ז מי שקרא ושנה ולא שימש ת"ח מה תקנה יש לו לקבלת חבורות בלי שימש.

וע"ה בזה בדרך אמונה [ריש פ"י ממעשרות] דמשכחת לה בזה"ז "באלו שמשנתן סדורה להם מקופי" ואינם יודעים לעיין ולהבין ומתגאין נגד רבותינו היודעים התורה באמת ואינם שומעים להם", והוסיף דכ"ש שמי שאינו קורא ק"ש ואינו מניח תפילין, ומי שיש לו בנים ואינו מגדלן לת"ת, עיי"ש עוד.

משנה ג

חמקבל עליו לחיות חבר אינו מוכר לעם הארץ לח ויבש ואינו לוקח ממנו לח ואינו מתארח אצל עם הארץ ולא מארחו אצלו בכסותו ר' יהודה אומר אף לא יגדל בחמץ דקה ולא יחא פרוץ בנדרים ובשחוק ולא יחא מטמא למתים ומשמש בבית חמדרש אמרו לו לא באו אלו לכלל:

רע"ב משנה ג

לחיות חבר – לענין טהרות דהיינו פרוש ויחזי בגדיו ומשקים שלזו טהורים. ואפילו תלמיד חכם אינו נאמן לענין טהרות עד שיקבל עליו דברי חבורות, אלא א"כ היה זקן ויושב בישיבה. וחמקבל עליו דברי חבורות צריך להרגיל עצמו שלשים יום ואח"כ יחזי בגדיו ומשקים שלזו טהורים. ואין קבלת דברי חבורות בפחות משלשה חברים, אלא א"כ היה חמקבל תלמיד חכם שאין צריך בפני שלשה, ולא עוד אלא שאחרים מקבלים לפניו:

לח זיבש – דאין מוסרים טהרות לעם הארץ, שאסור לגרום טומאה לחולין שבארץ ישראל:

ואין לוקח ממנו לח – אבל יבש לוקח ממנו שלא חוכשר לקבל טומאה כל זמן שלא בא עליו משקח. ונאמן עם הארץ לומר חפירות חללו לא חוכשרו אבל אינו נאמן לומר חוכשרו אבל לא נטמאו:

ולא יתארח אצל עם הארץ – שלא יטמא ויבא ויטמא טהרות: ולא מארחו – לעם הארץ:

אצלו בכסותו – דכסות עם הארץ טומאתו חמורה מטומאת עם הארץ עצמו דחיישינן שמא ישבה עליהן אשתו נדה ובגדי עם הארץ מדרס לפרושים. אי נמי לכך אמרו לא מארחו אצלו בכסותו דממגע עצמו יכול ליזחר טפי ממגע כסותו:

אף לא יגדל בחמץ דקה – שאסור לגדל בחמץ [דקה] בארץ ישראל שלא ירעו בשדות אחרים:

ולא יחא פרוץ בנדרים – שסופו לבא לידי חלול:

ולא יחא פרוץ בשחוק – דשחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה:

ומשמש – תלמידי חכמים בבית המדרש:

לא באו אלו לכלל – דאין ענינם נוגע לטהרות. ואין חלכח כר"י:

ביאורים ציונים והערות משנה ג'

חמקבל עליו לחיות חבר.

ענין החברות דהכא אינו לגבי תרומות ומעשרות דנאמן על הדמאי אלא לגבי טהרות הוא, דהיינו שהוא פרוש ויהיו בגדיו ומשקים שלו טהורים, ודין זה נאמר גם כלפי תלמיד חכם ולא רק לגבי ע"ה, ודין הוא דתלמיד חכם אינו נאמן לגבי טהרות עד שיקבל עליו דברי חברות, אמנם זקן יושב בשיבה כתב הרע"ב דלא צריך לקבל חברות, וטעמא דלא צריך מבואר בגמ' בכורות [ל:]: כיון דכבר קיבל עליו משעה שישב בשיבה.

לשון 'חבר' – "כי חברת ת"ח זה לזה חברת נאמנה כי היא חברת לשם שמים" – רמב"ם.

פי' לשון חבר כתב הרמב"ם בפירושו דחבר נקרא תלמיד חכם, וכן יקראו לתלמידי חכמים חברים, ואולם נקראו בזה השם "כי חברתם זה לזה חברה נאמנה כי היא חברה לשם שמים", ולכאן יש להעיר בדבריו שהרי גם תלמיד חכם צריך קבלת חברות, ויש לדון בדבריו דלכאן יוצא דאין ע"ה יכול להיות חבר, ויש לדחות.

ובמשנה ראשונה כתב דאפי' ע"ה יכול לקבל עליו דברי חברות כדמוכה מפ' הרע"ב, ומ"מ חילוק יש בין ת"ח לע"ה דת"ח אין צריך לקבל חברותו בפני ג' אמנם ע"ה צריך לקבל חברותו בפני ג' כדפי' הרע"ב.

ובאמת דבגמ' בכורות [ל':] נחלקו ת"ק ואבא שאול אי ת"ח צריך לקבל בפני ג' דאבא שאול סבר דבין ת"ח ובין זקן וישב בשיבה אין צריך לקבל בפני ג' ואמר בזה ר' יוחנן דבימי בנו של ר' חנינא בן אנטיגנוס שהיה כה"ג נשנית משנה זו דאפי' ת"ח צריך לקבל, ומפרש ר' יוסי דמיום שחרב ביהמ"ק נהגו כהנים סלסול בעצמם שאין מוסרין את הטהרות לכל אדם, והקשה התויו"ט דלכא' הרע"ב כתב ב' השיטות ביחד דמחד כתב דת"ח אין צריך בפני ג' וזקן ויושב בשיבה אי"צ לקבל חברות, וצ"ב דלכא' משמע דמ"ד דסובר דחבר צריך לקבל בפני ג' היינו אפי' זקן ויושב בשיבה ומ"ד דזקן ויושב בשיבה לא צריך היינו נמי ת"ח.

ואינו לוקח טמנו לח וכו' ולא יגדל בחמץ דקח וכו'.

וצ"ב הגם דנזהר בכל הדברים האלו מ"מ הא כיון דאין ע"ה בקי בטומאה וטהרה ושמא משקין שלו טמאין והוא לא ידע, ומה מהני כל זה, וכתב ליישב במשנה ראשונה דהנה הרמב"ם [ריש פרק י' מהל' משכב ומושב] כתב דמה הן דברי חברות שיהא נזהר בטומאות שלא יטמא בהן ובטהרות שלא יטמא אותן, וצ"ב הא מתני' לא הזכיר כל אלו.

וביאר בזה דזהירות מטומאות בביתו ושינהוג בטהרה זה לא צריך התנא למיתני, שזהו עיקר דברי חברות, אלא תני התנא חומרות יתירות שלא ימכור לעם הארץ ולא יקח ממנו אע"פ שאינו אלא ספק טומאה, וכן הא דאינו מתארח משום ספק הוא, וכיון דמקבל עליו כל הני חומרות וודאי שיזהר ויפרוש מכל ספק טומאה בביתו, והדברים שאינו בקי בהם ישאל לחכם, וכן זהו הענין דאינו מטמא למתים הגם שרק כהנים הוזהרו בזה אלא חומרא היא זו כיון דחיישינן שמא לא יהא בקי בטבילה וחציצה, וזה גם הביאור שלא יגדל בהמה דקה ולא יהא פרוץ בנדרים והיינו ש"הוא מרחק את עצמו ממנהג ע"ה" ובזה לא יקל גם בספק איסור.

ואינו מתארח אצל ע"ח.

פי' הרע"ב דטעמא שאינו מתארח שלא יטמא ויבא ויטמא טהרות, ובתויו"ט כתב שאינו מתארח אפי' עישר את פירותיו בפניו וזה שכתב הר"ש והרע"ב שלא יטמא וכו' וברא"ש כתב שאינו מתארח אפי' אם לא יאכל ולכא' כוונת התויו"ט נמי כד' הרא"ש דעיקר הדגשתו דאינו שייך למתני' דלעיל דמקבל עליו להיות נאמן אלא הכא כל דינא דמתני' הוא לגבי טהרות ולכך אפי' עישר אין כל נפק"מ.

ובתוס' רעק"א [אות י"ט] כתב ע"ד התויו"ט י"ל שאינו מתארח אצל מי שאינו חבר דבגדיו בחזקת טמא ומ"מ הוא נאמן וכיון דאינו חבר לטהרה קוראו בשם ע"ה, וכן פי' במשנה ראשונה [ד"ה אינו מוכרו לע"ה] דע"ה דמתני' היינו ע"ה לענין טהרות דכל שלא קיבל עליו דברי חברות אע"ג דנאמן הוא על המעשרות מ"מ כיון דלא קבל על עצמו דברי חברות אינו נאמן על הטהרות.

משנה ד

הנחתומים לא חייבו אותם חכמים להפריש אלא כדי תרומת מעשר וחלה החנונים אינן רשאים למכור את הדמאי כל המשפיעין במדה גסה רשאים למכור את הדמאי אלו הן המשפיעין במדה גסה כגון חסיטונות ומוכרי תבואה:

רע"ב משנה ד

הנחתומים – נחתום חבר שלקח תבואה מעם הארץ שהיא דמאי לא חייבו אותו חכמים להפריש:

אלא כדי תרומת מעשר – שהיא אחד ממאה אבל לא מעשר שני, מתוך ששוטרי המלך ונוגשיו חובטים אותם בכל שעה ואומרים להם מכרו בזול לא הטריחו עליהם חכמים במעשר שני שטרחו מרובה שצריך לאכלו בירושלים. ודוקא כשמוכר לחבר שהלוקח יפריש מעשר שני, אבל אם מוכר לעם הארץ חייב להפריש מעשר שני קודם שימכור:

החנונים – שמוכרים מעט מעט בחנות, אינן רשאים למכור את הדמאי, הואיל והן משתכרים הרבה עליהם מוטל לתקן. אי נמי מפני שרגילין למכור לתינוקות שלא יאכלו חתנוקות דבר שאינו מתוקן:

כל המשפיעים – שמוכרים בשפע הרבה ביחד:

במדה גסה – לקמן מפרש כמה היא מדה גסה:

רשאים למכור את הדמאי – דרך המוכרים הרבה ביחד להוסיף על המדה ולכך נקראו משפיעים שעושין מדה גדושה ומוסיפים על המדות. ומשום הכי לא חטילו עליהם להפריש את הדמאי אלא על הלוקח מהם:

סיטונות – הם הסוחרים הגדולים הקונים תבואה מבעלי התבואה ומוכרים אותה לחנונים במדה גסה:

ביאורים ציונים והערות משנה ד'

הנחתומים לא חייבו אותם חכמים להפריש אלא כדי תרומת מעשר וחלה.

ופי' הרע"ב דמיירי בנחתום חבר שלקח תבואה מעם הארץ שהיא דמאי לא חייבו אותו חכמים להפריש אלא כדי תרומת מעשר שהיא אחד ממאה אבל לא מעשר שני, מתוך ששוטרי המלך ונוגשיו חובטים אותם בכל שעה ואומרים להם מכרו בזול, לא הטריחו עליהם חכמים במעשר שני שטרחו מרובה שצריך לאכלו בירושלים, ודוקא כשמוכר

לחבר שהלוקח יפריש מעשר שני, אבל אם מוכר לעם הארץ חייב להפריש מעשר שני קודם שימכור.

והקשה בתויו"ט הא לעיל אסרו לחבר למכור בין לח ובין יבש ללוקח ע"ה וא"כ מהי חלוקתו של הרע"ב בין מכר לחבר בין מכר לע"ה, [ודוחק לומר דמתני' בדיעבד קמיירי דעבר ומכר].

ופי' דאין כוונת הרע"ב דחבר היינו חבר דמתני' דלעיל אלא כוונתו לנאמן בלבד, דודאי לא בעינן הכא חברות לגבי טהרות כיון דמיירי הכא גבי תרומות ומעשרות ובזה סגי בנאמנות, ות' שם עוד דהכא מיירי כמ"ד דיותר לגרום טומאה.

כמה שיטות בפטור נחתום במעש"ש.

בדין נחתום לגבי פטור מעש"ש - עיין ברע"ב שכתב - דדוקא במוכר לחבר לא חייבו חכמים את הנחתומים, וכן כתב הר"ש בהדי', וכ"ה בתוס' ביומא [ח:], אולם עיין בשפת אמת [שם ט']. שדייק מרש"י שם שבנחתום לא תיקנו מעש"ש כלל, דבדידה ליכא תקנת דמאי לגבי מעש"ש, ולפי"ז מצי למכור נמי לע"ה, ולמד שיש מחלוקת בבלי וירושלמי בזה, ודו"ק, ועיין מה שציין בזה לדברי הגבול"א [שם] דכוונת רש"י דלגבי הנחתום עצמו ליכא גזירת דמאי במעש"ש, אבל כלפי הלקוח מהנחתום שפיר חייב להפריש, ולכן לא מצי למוכר לע"ה, עיי"ש.

וע"ע בגבול"א דתמה דמה הועילו בתקנתם שתיקנו להקל במעש"ש, הא אי מיקל בזה אז למה עדיין מפריש תרומת מעשר, דהא סו"ס טבל הוא, וכתב דלדעת הרמב"ם דטבל למעש"ש אינו במיתה א"ש דאהני הפרשתו לצאת מידי מיתה, אבל לראשונים דתמיד איכא מיתה, גם בטבל למעש"ש, א"כ לא הועילו כלום, עיי"ש מה שיישב בזה.

החנונים אינן רשאים למכר את הדמאי, כל חמשפיעין במדה גסה רשאים למכור את הדמאי.

ופי' הרע"ב דהחנונים שמוכרים מעט מעט בחנות אינן רשאים למכור את הדמאי, וב' טעמים איכא בהו חדא הואיל והן משתכרים הרבה מוטל עליהם לתקן, ועוד מפני שרגילים למכור לתינוקות שלא יאכלו התינוקות דבר שאינו מתוקן.

והנה, עיין במשנה ראשונה [ד"ה הנחתומים] שכתב דלפי מה שמבואר לעיל בראשונים בנחתום דמוכר דווקא לחבר שהוא בעצמו יעשר, א"כ גבי חנונים אפי' לחבר אסור למכור, והוסיף עוד דא"כ מה דתני גבי משפיעין במדה גסה למכור את הדמאי, דווקא במוכר לחבר מותר.

והביא שכן מבואר נמי בדברי רש"י [ב"מ נ"ו. ד"ה אלא לסיטון בלבד] דסיטון חבר לא הצריכוהו לעשר אלא מוכרו כשהוא דמאי "והלוקח ממנו יפריש מעשרותיו", וכתב שם דטעמא משום דהכל יודעין שהסיטון מכמה עמי הארץ לוקח שהסיטון מן המשפיעין למכור במדה גסה הוא דרכו לקנות פירות מרובין ומוכרן לחנונים.

עכ"פ מבואר מדבריו, דאם הלוקח חבר שידעינן שיפריש אז התירו בסיטון, ולא במוכר לע"ה, וכן מבואר נמי מדברי הרמב"ם [ריש פי"א מה' מעשר].

רע"ב משנה ה

את שדרכו לחמדד בדקה ומדדו בגסה – גרסינן:

טפילח דקה לגסה – ופטור כשחזא מוכר בגסה, ולא אמרינן כיון דדרכו למודד בדקה חייב אף כשמודד בגסה:

ובלח דינר – מדה שיש בה מה שחזא שוה דינר. לפי שלא חיתח מדה ידועה ללח שחשער משתנה תמיד לכך שיערו בדמים:

אכסרה – לא במדה ולא במשקל אלא לפי האומד, פטור דחוי כמוכר בגסה. ואין חלכה כר' יוסי:

ביאורים ציונים והערות משנה ה'

רבי מאיר אומר את שדרכו לחמדד בגסה ומדדו בדקה טפילח דקה לגסה, את שדרכו לחמדד בדקה ומדד בגסה טפילח גסה לדקה.

ב' גרסאות איכא במתני', גירסת הרע"ב וכן גירסת הר"ש והרא"ש – דאת שדרכו להמדד בדקה ומדדו בגסה טפלה דקה לגסה, אמנם גירסת הרמב"ם בפירושו איפכא – דאת שדרכו להמדד בגסה ומדדו בדקה טפלה דקה לגסה.

וברמב"ם בפי' כתב לפרש דפליגי ר"מ וחכמים אי אזלי בתר המין המסויים הזה שנמכר דאי המנהג בהך דבר הנמכר הוא למדוד כדקה אז דינו כדקה ואינו מוכר דמאי, וזו שיטת ר"מ, אבל חכמים אזלי בתר המדות, והיינו שאם מכר מידה גסה אף דבנ"א רגילים למכור במדה דקה פטור, ואזלינן האיך הוא מכרו בפועל.

ולשאר הגרסאות שיטת ר"מ דאזלינן בתר השתא, והיינו דכיון דהשתא הוא מודד בדקה ואע"פ שדרכו בעלמא למדוד דווקא בגסה, אכתי דינו כדקה.

ובמשנה ראשונה כתב להקשות דהא בגמ' ב"מ [נ"ו.] איתא להדיא כגירסת הרמב"ם דאמר לא התירו למכור דמאי אלא לסיטון בלבד, ובעל הבית בין כך ובין כך צריך לעשר דברי ר"מ וחכמים אומרים אחד סיטון ואחד בעה"ב מוכר ושולח לחבירו ואינו חושש, הרי להדיא דלר"מ בעה"ב המוכר בגסה צריך לעשר לפי שדרכו תמיד למכור בדקה.

ויישב בזה את שאר הגרסאות מדברי הגמ' – דאין הכוונה דחייב כדקה משום שדרכו של בעה"ב למכור תמיד בדקה, אלא שדרכו תמיד למכור פירות שדהו כמו שפי' רש"י שם, וסבר הלוקח שבעה"ב ודאי עישר וסומך עליו הלוקח ואינו מעשר הלכך בעה"ב חייב, והסיטון שידוע שאין הפירות משדהו ולוקח מעמי הארץ, ולכך ליכא תקלה כיון דהלוקח יעשר ממנו וא"כ ליכא ראייה מהתם דר"מ אזיל תמיד אחר דבר שדרכו, ועי' מש"כ ליישב שיטת רש"י ב"מ שם לגבי טעם פטור המוכר במדה גסה [ועי' לעיל משנה ד'].

וע"ע בחזו"א [סימן ו' ס"ק ד'] מה שכתב בפלוגתא זו.

מסכתא דמאי פרק שלישי

משנה א // **רע"ב משנה א** // **ביאורים ציונים והערות משנה א** // מאכילין את העניים דמאי ואת האכסניא דמאי. // בחדוש הרמב"ם דדוקא בשעת אכילה אצל בעה"ב מותר ולא מה שלוקח לרשותו. // האם קאי בטבל או בתרומה של דמאי. // אכסניא. // אכסנאי ישראל או עכו"ם, ובדין להאכילם טבל דליכא בזה הנאה של כילוי. // ביאור דברי החזו"א במוכר לעכו"ם שאינו מפריש. // בא"ד אבל לנו שם בלילה חייבין לתקן. // רבן גמליאל היה מאכיל את פועליו דמאי. // בפלוגתא הבבלי וירושלמי אי עניים מותרים בדמאי, ובפלוגתאם בפטור הפקר לאחר מירוח. //

משנה ב // **רע"ב משנה ב** // **ביאורים ציונים והערות משנה ב** // הרוצה לחזום עלי ירק להקל ממשאו לא ישליך עד שיעשר. // בטעמא דלא ישליך, הא יתכן שהפקר פטור לאחר מירוח. // בדין לפני עיוור במחזירם לפני שקנה. // פלוגתא הראשונים בדין "לא יחזיר עד שיעשר" – האם איירי שיש לו זכות חזרה או לא. // "מפני שלא משך" – בדין קנין מעות דמהני מה"ת, ויש לעיין מצד מי שפרע. //

משנה ג // **רע"ב משנה ג** // **ביאורים ציונים והערות משנה ג** // המוצא פירות לאכלן וגמלך להצניע לא יצניע עד שיעשר. // ואם מתחילה נטלן בשביל שלא יאבדו פטור – מקור מהירושלמי שיש חידוש בבעלות הנצרכת להפרשת תרומה, וקס"ד דסגי בבעלות כעין הבעלות בבור "שעשאן הכתוב כאילו ברשותו". // מקורות נוספים לבעלות מחודשת בהפרשת תרומות ומעשרות. // ביאור הדברים למה חלוק בעלות של הפרשה מכל בעלות אחרת. // כל דבר שאין אדם רשאי למוכרו דמאי לא ישלח לחבירו דמאי, ר' יוסי מתיר בודאי. //

משנה ד // **רע"ב משנה ד** // **ביאורים ציונים והערות משנה ד** // 'טוחן'. // המולך חטים לטוחן כותי או לטוחן ע"ה בחזקתן למעשרות ולשביעית. // לטוחן נכרי – דמאי – ביאור שיטת הרמב"ם בדין ס"ס בדמאי דאסור. // ביאור שיטת הראב"ד למה מקילין בס"ס בדמאי, עפ"י סברת המשאית בנימין דחזקה נגד א' מן הספקית לא מהני. // ביאור נוסף בפלוגתא הרמב"ם וראב"ד דפליגי בעיקר גזירת דמאי, דלמה לא סמכו על רוב ע"ה מעשרי, אי מצד מיעוט המצוי אי מצד חזקת טבל. // קושי' גדולה בשיטת הראב"ד מהמשנה הבאה בפונדקית, ובקושי' רעק"א מס"ס בקלין שבדמאי. // פלוגתא הראשונים בדין מפקיד פירותיו אצל הנכרי כפירותיו, וביאור שיטת הראב"ד בזה דהו כפירות עכו"ם. // בקושי' הירושלמי מרישא לסיפא. // בקושי' רעק"א מהגמרא בבכורות דמבואר דכו"ע מודי דמפריש, ובערת הר"ש בדין "קאתינא מכח גברא דלא מצית אישתעי' דינא בהדיה". //

משנה ה // **רע"ב משנה ה** // **ביאורים ציונים והערות משנה ה** // שיטת רבי יוסי "דאין אנו אחראין לרמאין". // מבואר בדין פונדקית דסמכינן על הס"ס וזה דלא כהראב"ד [משנה לעיל] דמקילין בס"ס, ודברי המקד"ד בזה. // מכאן שיש הקדמה לתקנת דמאי והוא שיהיה בתבואה ספק כזה ששייך לעיקר תקנת דמאי, ורק בזה קבעו "שם דמאי" בתבואה, ויש לדון בספק שיש בו ג' צדדים וחלקם שייכי לתקנת דמאי וחלקם לא שייכי. // מבאר דבנקודה זו נחלקו הרמב"ם וראב"ד האם ספק כזה מוגדר כספק של דמאי או לא. // ישוב לקושית רעק"א על הרמב"ם בס"ס בקלין שבדמאי לר"ל. //

משנה ו // **רע"ב משנה ו** // **ביאורים ציונים והערות משנה ו** // "מפני שהיא חשודה להחליף". // אמר רבי יהודה וכו' ומדוע ר"י וכו'..

מילואים לפרק ג' משנה ג' - מהלך נוסף בפלוגתא הרמב"ם וראב"ד בס"ס בדמאי, וביאור בעיקר הגדר של ס"ס מדין רוב. // ביאור נוסף בפלוגתא הרמב"ם וראב"ד עפ"י מה שמבואר דאיכא ב' דינים בעיקר תקנת דמאי דין ודאי ודין ספק. // ביאור בראב"ד לדרכו של הכס"מ ברמב"ם, דחולק בגדרי ס"ס, אי מטעם רוב או לא. // תוספת ביאור בדברי הגרש"ש ק"ס חסר בעיקר ה"שם ספק", שהיסוד הוא ספיקות הוא שספק בנוי על "צדדים", ומוכיח כן מכמה דוכתי, ומבאר בזה את עיקר הגדר של ס"ס מטעם רוב שזה רוב צדדים ולא רוב באחוזים.

משנה א

[א] מאכילין את העניים דמאי ואת האכסני' דמאי, רבן גמליאל חייה מאכילין את פועליו דמאי, גבאי צדקה בית שמאי אומרים נותנין את חמעושר לשאינו

מעשר ואת שאינו מעושר למעשר נמצאו כל האדם אוכלין מתוקן, וחכמים אומרים גובין סתם ומחלקין סתם וחרוצה לתקן יתקן:

רע"ב משנה א

מאכילין את העניים דמאי – אפילו חן חברים וצריך לחודיען וחרוצה לעשרן יעשרן:

ואת האכסניא – חיל של מלך ישראל העובר ממקום למקום ומוטל על בני המקום לפרנסם, מאכילין אותם דמאי. בזמן שחיא עוברת אבל לנו שם בלילה חייבין לתקן:

רבן גמליאל חיח מאכיל את פועליו דמאי – עניים חיו. ואין חלכה כר"ג דכיון דחייב במזונותיהן נמצא פורע את חובו בדמאי:

ואת שאינו מעושר למעשר – ונותנין לו ביותר מכדי מעשרותיו ונמצאו כל האדם אוכלים מתוקן. וב"ש לטעמיהו דאמרי אין מאכילין את העניים דמאי:

וחרוצה לתקן יתקן – שלא חותר דמאי לעניים אלא כשאוכלין אכילה אחת אצל בעל חבית אבל הפירות שיבואו לידם חייבים הם לעשרן דמאי. דיקא נמי דקתני מאכילין את העניים דמאי ולא תני העניים אוכלין דמאי. כ"כ הרמב"ם:

ביאורים ציונים והערות משנה א

מאכילין את העניים דמאי ואת האכסניא דמאי.

בטעמא דמותר לעניים לאכול דמאי כתב הרמב"ם בפ"י וז"ל "מותר לעניים אכילת דמאי כדי להקל על נותני צדקה שיקל עליהם לתת", וכן פ"י נמי דנותנים לאכסניא "ונעשה זו לחזק מצות האכסניא בדתינו כדי להקל על בעלי האכסניא".

הרא"ש הביא ב' דיעות בירושלמי בדינא דמתני' [עיין במלאכת שלמה וברעק"א].

וז"ל: "איכא דמוקי לה בירושלמי בעניים ואכסניא חברים אלא שצריך להודיעם שהוא דמאי והרוצה לתקן יתקן, ודוקא באכסניא עוברת אבל אם לנו שם חייבים לעשר, ואיכא דמוקי לה בעניים עמי הארץ ובאכסניא גוי אבל בעניים חברים ואכסניא ישראל לא אמרו והרוצה לתקן יתקן אלא חייבים לתקן".

ועיין ברע"ב שפירש דאפי' הם חברים נותנים להם דמאי ומ"מ צריך להודיעם והרוצה לעשר יעשר, אולם כבר הבאנו שיש מחלוקת בירושלמי.

ועיין רעק"א דדקדק דלד' הרע"ב דנקט "אפי' הם חברים" ומשמע דמתני' אינו דווקא בחברים וכאידך מ"ד בירושלמי דגם בעניי ע"ה, וג"כ הקשה דלמה נקט "אפי' בחברים"

הרי בעניי ע"ה איכא חידושא טפי, וכוונתו כמבואר במשנה ראשונה דתמה בזה דאיזה כ"ש איכא בזה, הא טפי קל יותר להאכיל חבר דאמר' דודאי יעשר מאשר ע"ה דתלי' דלא יעשר, ולכך נמי בירושלמי לחד מ"ד מוקי לה הכא דווקא בעניי ואכסניא חברים ולא בע"ה, והטעם דשאני דכמו דמותר למכור לחבר במדה גסה לחד טעמא משום דאין המוכר משתכר, כ"ש הכא שנותנן בחנם, ואיכא נמי טעם הרמב"ם להקל על עושי צדקה והכנסת אורחים, וטעמא דר' יוסי דמוקי לה נמי בעניי ואכסניא ע"ה ע"כ איכא בזה טעם מיוחד, וכמבואר שם משום שלא תנעל דלת בפני עניי ע"ה, אכן ממנפ"ש מבואר שעניי הוא יותר חידוש, ולמה כתב וכש"כ חברים, ודברי הרע"ב צ"ע.

איברא דביאר בזה רעק"א שהרע"ב בא בזה לאפוקי משיטת הרא"ש דסובר דחברים מחוייבם להפריש והרע"ב בא לומר דגם חברים אם רצו לעשר מעשרים אבל לא חייבים. והוסיף דהא דלא נקט הרע"ב בהיפך דאפי' עניי ע"ה¹⁸ - היינו דבאמת אי"ז חידוש כ"כ דאף אי מיירי בחברים כיון דאינן מחוייבים לעשר מה"ת יהא אסור להאכיל לע"ה - וכדהקשה הר"ש על שיטת ר' יונה בירושלמי.

ונפק"מ איכא גבי הלוקח מאלו העניי או מהאכסניא אי חייב לעשר דלא חל פטור בעצם החפץ, ועי' במשנה ראשונה [ד"ה מאכילין], אמנם לדברי רעק"א דעניי חברים רק ברצו לעשר מעשרים לשיטת הרע"ב, א"כ לכא' הגדר דחל פטור בעצם הפירות, והלוקח מהם גם יהיה פטור ויש לדון בזה.

בחידוש הרמב"ם דדוקא בשעת אכילה אצל בעה"ב מותר ולא מח שולוקח לרשותו.

ז"ל הרמב"ם בפירוש המשנה: "ושמא תסתפק ותאמר הואיל והתרנו לעניי לאכול דמאי מדוע נאמר במקבלי הצדקה הרוצה לתקן יתקן הרי הוא עני, זה אינו קשה, לפי שכל מה שהתרנו לעניי לאכול דמאי הוא כשניתן להם סעודה אחת, מפני הטעם שאמרנו, אבל אם חלקו להם את הקופה והגיע לכל אחד מהן חלק הגון ובא לרשותו חייב להפריש ממנו מתנות דמאי, הלא תדקדק אמרו מאכילין את העניי דמאי ולא אמר אוכלין העניי דמאי".

הרי שהרמב"ם דייק דמאכילין היינו דווקא מה שבעה"ב מאכילו, ותמה בזה בתוס' חדשים שא"כ האיך אמרינן בכל מקום מיגו דאי בעי מפקריר נכסיו, הא סו"ס זה רק מהני על מה שהוא אוכל אצל בעה"ב, ובכל מקום נאמר כלל זה לגבי מה שיש לו בעצמו, וכגון אתרוג של דמאי, והניח בצע"ג, וביאר באופן אחר.

וכמו כן יש להקשות במה שנתבאר לעיל בשיטת הרא"ש דאיכא מ"ד בירושלמי עני חבר אסור לאכול דמאי, וא"כ קשה מהך מיגו, אלא דלהלן הבאנו שיש לומר שהירושלמי לא ס"ל כהך מיגו דאי בעי מפקריר, עיי"ש.

ובעיקר הך דיוק עיין במלאכת שלמה שדקדק כן דאמאי תני מאכילין את העניי דמאי ולא קתני נותנים לעניי דמאי, וכתב במלאכ"ש דעו"ק דאמאי לא ערבבינהו ותני מאכילין את העניי והאכסניא דמאי, וביאר דמאכילין היינו כפשוטו דאי"ז נתינה לחוד

¹⁸ וכוונתו לכא' כד' המשנה ראשונה דאיכא חידוש אע"ג דלא תלינן שיעשרו בכ"ז מותר ליתן להם דמאי.

אלא לתת ממש לתוך פיו של העני אם הוא חולה, וממילא א"ש שאין העני דומיא דאכסניא דסתמו הוא בריא ולכך נמי חלקנו לב' דינים, ועי' בתוי"ט [ד"ה והרוצה לתקן יתקן] דרופא חבד אינו רשאי לתת לתוך ידו של חולה מדמאי של החבר.

חאם קאי בטבל או בתרומה של דמאי.

עיין בתוס' אנשי שם כתב דבריטב"א סוכה [ל"ד: ד"ה ושל דמאי] כתב בשם הרמב"ן וכו' בר"ן ובמלחמות שם דאף תרומת מעשר של דמאי התירו לתת לאחר שהופרש, אולם עיין היטב בדברי המלכי צדק כאן שבאמת נראה שכל הקולא לעניים הוא רק בטבל ולא בתרומה.

ועיין בחזו"א [דמאי סי' ד' ס"ק ט' וסי' ז' סוס"ק ב'] שכ' שכל הקולות דעני ומזמנין ומדומע, ככולהו רק הקילו בטבל ולא לאחר הפרשה בתרומה ומעשר עצמו, וצ"ב החילוק שהרי אם אינו טבל כלפי העני, שוב אינו תרומה כלפיו, ומאי שנא.

ועיין לעיל [סוף פרק א'] שהבאנו שבאמת יש סתירות בעיקר הגדר של דמאי, דמצד א' איכא ראיות דדין דמאי הוא דין ודאי, ומאידך יש הוכחות שזה ספק - ויש מקום לחדש דחלוק טבל דדמאי מתרומה ומעשר של דמאי, שהטבל הוא ספק והתרומה ומעשר הוא ודאי, וכך היתה עיקר התקנה.

ונראה דהן דברי החזו"א והמלכי צדק, דכל הקולות הם בספק, שכיון שרק החמירו בטבל לחשוש למיעוטא דעמי הארץ, שוב הקילו בכל האופנים הללו, אבל בתרומה ומעשרות שכבר יש בו דין ודאי, שוב לא הקילו, ופשוט, ולפי"ז נראה דה"ה דהקולא בשבת ששואל לע"ה הוא רק בטבל, וכנ"ל, וע"ע בהערה ¹⁹ בזה.

אכסניא.

ברע"ב פי' חיל של מלך ישראל העובר ממקום למקום ומוטל על בני המקום לפרנסם, מאכילין אותם דמאי, אמנם ברמב"ם פי' דמיירי באורחים.

ונפק"מ איכא בטעמא דמותר דלהרמב"ם אינו מטעמא דנותנו בחנם - דומי' דלעיל דבמדה גסה התירו משום דאינו משתכר - אלא דהוה כמצוות צדקה וכמל' שפי' דרצו

¹⁹ דיעויין לעיל [סוף פרק א'] מה שחידשנו לפי"ז דחלוק הברכה על האכילה מהברכה על ההפרשה, וזה דלא כדברי ה'משנה ראשונה' במשנה [שם] שסובר שיש להשוות ברכה דאכילה לברכה דהפרשה, עיי"ש, אלא שהבאנו כדברינו בחידושים וביאורים מהגאון ר' משה פיינשטיין זצ"ל בירושלמי ריש דמאי [מודפס בסוף ירושלמי תבונה] שחילק נמי בין הנך תרי ברכות מטעמא הנ"ל. וכן הבאנו מהציון ההלכה בתרומות [פרק ט"ו ס"ק רי"ט] דנקט נמי דאף דהטבל הוא ספק אבל התרומה היא ודאי, והוכיח כן מהחזו"א לענין עניים שמחלק בין לפני ההפרשה שמותרים ואסורים בתרומה לאחר הפרשה, ומכאן הכריע נמי דלענין הברכה מברכין על האכילה, אלא שהביא מהע"ש [סי' ק"ח סי"א] דסובר דלא מברכין גם על האכילה.

ובזה מבואר עיקר קולא דמאכילין את העניים דמאי מצד רוב עמי הארץ, וכן טעמא דלא דמי למתקן בבין השמשות, וזה גם הסיבה שמקילין בנאמנות ולא חיישינן לחשש גומלין, והיינו טעמא דסו"ס הטבל הוא טבל מספק, ודו"ק.

ועיקר האי חילוק בין תרומה לטבל איתא גם בביאור ההלכה לגר"ק בריש פרק ט' דמעשרות [בתוד"ה בימי יוחנן] אלא שחידש בזה חידוש גדול, דנקט שיש מקום לומר דבבאו עדים לפני הפרשה בטל דין דמאי וכשבאו אחרי הפרשה נשאר דין תרומה וכן יכול לקדש בו אשה, עיי"ש, והיינו כנ"ל, שתקנוהו כספק טבל לפני ההפרשה וכודאי תרומה לאחר הפרשה, אכן זה חידוש גדול דאף הדין ודאי רק בנוי על הספק שמא לא עישר אבל אי ודאי לא עישר אז לכא' גם הדין ודאי פקע, וצ"ע גדול.

להקל על עושי מצוות הכנסת אורחים, אמנם להרע"ב טעמא הוא כדלעיל במדה גסה משום שנותן בחנם ואינו משתכר מזה ועי' במשנה ראשונה דכתב דלהרע"ב לא גזרו בזה כיון שנותן בחנם דמי לצדקה.

והק' בתוס' אנשי שם לשיטת הרע"ב דמיירי בחיל של מלך ומיירי נמי בישראלים הא הרע"ב אזיל בשיטת הר"ש וא"כ לכו"ע לא התירו לאכסניא ישראל לאכול דמאי כיון דקאי' כשיטת ר' יונה ולר' יונה לא סבר כלל ענין היתר אכילת דמאי לעני דסבר דמיירי בעני חבר וחייב להודיעו, וגם לר"י דפליג עליו וסבר דמותר להאכילו דמאי הא מ"מ מוקי לה לאכסניא דמתני' באכסניא של עכו"ם אבל באכסניא של ישראל אפשר דאסור דלמא ישכח להודיעם.

אכסניא ישראל או עכו"ם, ובדין להאכילם טבל דליכא בזה חנאה של כילוי.

מבואר בירושלמי בדעת רבי לעזר דזו אכסניא של עכו"ם, ועיין בתוספות עירובין [י"ז: ד"ה ואת אכסניא דמאי] שכתבו וז"ל, "פ"ה וישראלים הם, מיהו בירושלמי איכא פלוגתא דאיכא דמוקי לה בנכרים ואפ"ה איצטריך לאשמועינן דמאכילין אותם דמאי דטבל אסור בהנאה ובדמאי הקילו" עכ"ל.

ומבואר בתוס' דאסור להאכיל עכו"ם טבל ודאי כיון שטבל הוא איסור"נ, וזה תמוה שהרי טבל אינו מאיסורי הנאה, ורק אסור בהנאה של כילוי, וכמבואר בתוס' יבמות [ס"ו: ד"ה לא יאכילנה], וכלשונו "הדר ילפינן תרומה טהורה מטמאה וכו' וכי היכי דילפינן לאסור טבל בהנאה של כילוי הכי נמי ילפינן לאסור זו בתרומה וכו'", ובשלמא כשמאכיל לבהמתו הרי נהנה במה שנתפטם בהמתו אבל בכה"ג דמאכיל לעכו"ם אין המאכיל נהנה בשעת שאוכל העכו"ם אלא נהנה בשעת נתינה בהכרת טובה, וזה אינה הנאה של כילוי לגבי' אלא לגבי העכו"ם האוכל, ובזה לא איכפת לן כיון שהוא אינו מצווה על אכילת טבל.

ובאמת דיעויין בתוספות ברכות [מ"ז. ד"ה ומאכילין את האכסניא דמאי] וז"ל, "מיירי באכסניא ישראל וכו', ואי נמי באכסניא של נכרים שהטיל עליהם המלך מכל מקום דוקא דמאי אבל טבל לא דאם כן פורע חובו מממונו של כהן" עכ"ל, הרי דנקטו טעם אחר שאסור להאכיל לעכו"ם מצד פורע חובו, ומוכן היטב למה לא פירשו כהתוס' בעירובין, אולם עיין באחיעזר [ח"ג סי' פ"א אות י"ט] שהביא את התוס' בעירובין ודייק דלכאול' משמע מל' התוס' דגם הנאה של נתינה אסורה בטבל, והסיק "אבל יותר נראה דכונת התוס' על הנאה של כילוי", ועיין עוד בהערה ²⁰ בזה.

²⁰ ועיין ברשב"א [יבמות קי"ד] דכתב דאפילו טבל דרבנן אין מאכילין אותו לקטנים בידים, עיי"ש בדבריו, עכ"פ במרכבת המשנה [פכ"ד מהל' שבת הי"א] ובישועות יעקב [או"ח סי' שמ"ג] כתבו דאיכא דין הנאה של כילוי במאכיל לקטן טבל, ולכן אסור אע"ג דאיסור דרבנן שרי לספויי בידים, ותמהו על הרשב"א שלא הרגיש בזה, אולם עיין באחיעזר [ח"ג סי' פ"א אות י"ט] לבאר שיטת הרשב"א דל"ש הכא איסור הנאת כילוי, דהא איסור זה אינו מדין איסורי הנאה דתרומה וטבל אינם אסורים בהנאה, אלא דעיקר האיסור הוא דמה שנהנה בהנאה של כילוי הוי כמו אכילה, ובכה"ג דמאכיל לקטן אין המאכיל נהנה אלא בהכרת טובה וזה אינה הנאה של כילוי לגבי' אלא לגבי הקטן האוכל ובה לא איכפת לן כיון דאיסור דרבנן שרי לספויי לקטן בידים, עיי"ש.

ביאור דברי חזו"א במוכר לעכו"ם שאינו מפריש.

וכ' בחזו"א [דמאי סי' ז' אות ב'] וז"ל, "ובתוס' עירובין שכ' וטבל אסור בהנאה נראה דאין כוונתם איסור הנאה של כילוי שאיסור הנאה של כילוי יליף בתרומה מטבל וכמ"כ תוס' שבת [כ"ו]. ואין איסור במכירת תרומה, אלא כוונתם שכל הנאה אסורה בטבל עד שהפריש ועובר על מצות הפרשה כשמוכר לנכרי ואינו מפריש", עכ"ל.

ולא איתברר דבריו, ונראה להקדים בעיקר הדין תרומה שמעורבת בתוך טבל שזה מחייב הפרשה – וכדהאריכו כבר האחרונים – ויש בזה גם זכות ממון לכהן ולכן באתרוג של טבל חסר בדין 'לכם' של הישראל עוד לפני הפרשה מחמת השותפות של הכהן.

אולם יש בזה קצת סתירה, דמצד אחד מוכרח מכמה ראשונים שיש איסור גזלה בחלק הממון של הכהן לפני הפרשה, והיינו במוכרו למי שיאכל בלי הפרשה – עיין בזה בתוס' בגיטין [כ"ה] וברא"ש להלן [פ"ה], ולעומת זאת משמע שאין איסור מזיק, שהרי מבואר בחזו"א [דמאי סי' ד' ס"ק ב'] דנקט דמותר לשרוף טבל, וצ"ע דמאי שנא מזיק מגזל.

ונראה להקדים בזה במה שידוע שיש לכהן שותפות וזכות ממון בטבל לגבי התרומה העתידית, וכדהבאנו דלכן באתרוג של טבל חסר ב'לכם' דמיקרי אתרוג של שותפין, ויש להעיר, שאם השותפות היתה כפשוטו א"כ מה נחלקו האחרונים [מג"א ט"ז ורעק"א²¹] אי מחוייב תמיד להפריש תרו"מ גם כשאינו רוצה לאכול, או רק כשבא לאכול יש מצווה, והרי אי יש לו חלק כפשוטו א"כ מה פוטרו מלהפריש חלקו ולקיים מצות נתינה, וע"כ שאין זו זכות ושותפות כפשוטו, וצ"ע, ועיין בהערה²² במה שיש לדון בזה.

והיה נראה דמכאן באמת מוכרח דעכ"פ להנך שיטות שרק צריכים להפריש אי רצונו לאכול או רצונו בהנאה של כילוי, דלדידהו מוכרח שאינה שותפות ממש אלא זכות בעלמא לקבל חלק ולקבל ממון.

אכן נראה דגם לאידך שיטות שתמיד מחוייבים בהפרשה יש לומר שמודי לזה אלא שסברתם היא שכיון שהטבל מצד עצמו 'עומד' לאכילה ולשאר שימושים שמחייבים הפרשה, הלכך מחוייבים כבר עכשיו בהפרשה אף אי הבעלים המסויים הזה לא עומד

²¹ עיין ט"ז יו"ד [סימן א' ס"ק י"ז] וברעק"א [שם], והעולם הביאו ראייה לט"ז מרש"י גיטין [מ"ז: ד"ה דאורייתא] כרעק"א, אכן עיין באבי עזרי [מעשר פ"ו ה"ב תנינא] ובעמק ברכה [ברכת המצות] שדחו ראייה זו, ודעת הגר"א [או"ח סימן ח'] שלפי המג"א תמיד חייבים, ודעת החזו"א [דמאי סימן ד' ס"ק ב'] ג"כ דתמיד חייבים.

²² ויש לדון ולומר שהרי זה פשוט ששום כהן לא יכול לתבוע שהוא רוצה את התרומה כיון שטובת הנאה לבעלים [גם אי טובת הנאה לאו ממון הוא], ומבואר שכל זכותו של הכהן תלויה בדין נתינה של הישראל, ואף אם הוא שותף ממש אכן ע"כ שיש תנאי בשותפות שרק על ידי הנתינה של הישראל יקבל חלקו, וממילא פשוט שאם אין דין נתינה לפני הפרשה אז שוב אין לו זכות לתבוע חלקו אף אי הוי שותף ממש. אלא דבאמת שזו טעות – דמה שיש דין טובת הנאה לבעלים אין ראייה שחלקו תלוי בנתינה של הישראל, שהדין נתינה אינה אלא כלפי הכהן הפרטי אבל לא כלפי הממון שבט שחל מקודם ע"י ההפרשה לפני הנתינה, ויתכן שכלפי הדין ממון שבט איכא שותפות מוחלטת, והדין נתינה אינה אלא כעין דין אפטרופוס על נכסי כהונה לחלק למי שירצה, אבל זה כבר שייך להם, אכן גם בלי הראיה מטובת הנאה אכתי איכא למימר שיש תנאי בשותפות אלא שהתנאי תלויה עכ"פ במצוות 'הפרשה' של הבעלים, ועד שלא מחוייב בהפרשה לא נתקיים התנאי שיקחו הכהנים חלקם וזה רק בבא לאכול. אולם סו"ס הא גופא קשה שאיזה מין שותפות זה, שכל בעלותו של שבט כהונה וכל חלקם בשותפות מיתלי תלי במצוות הפרשה של השותף השני, אטו ממון גמור מיקרי בכה"ג, וצ"ב.

לאוכלו כיון דסו"ס מצד הטבל עצמו הוא עומד לכך, אבל לו יצויר והטבל מצד עצמו יהיה במצב שכבר אינו עומד לאכילה, שוב ליכא חובת הפרשה לכו"ע.²³

ולמדנו א"כ דגם לדידהו מוכרח שזו זכות בעלמא ולא שותפות כפשוטו – והיינו דרק מצד האכילה העתידית בעינן הפרשה ולא משום שהוא באמת שותף.

ונראה שזו באמת הסיבה שאין איסור להזיק את הזכות הזו של הכהן, שאף שאסור להזיק שעבודו של חבירו [גם למ"ד דלא דאין דינא דגרמי שהרי גם גרמא אסור בנזיקין], אכן בנד"ד אינו כן, שעל ידי זה שהוא שורף את הטבל הוא פוטר את עצמו מעיקר החיוב ואין שום סתירה לזכותו של הכהן, שעל ידי ההזיק הוא עושה שהטבל לעולם לא יגיע לידי אכילה וכבר לא עומד לאכילה וממילא דמעולם לא הגיע לזכותו, ואף אי עמד לאכילה הא הוא עושה כעת שזה כבר לא יעמוד לאכילה, וכלפי מצב כזה מעולם לא נתחייב לכהן וממילא שהוא לא הזיק לו שום זכות.

ופשוט א"כ שזה החילוק בין מזיק לגזילה, דבגזילה איירי שהוא מוכרו לאחד שיאכלנו בסוף ואז יש זכות אמיתי לכהן ונמצא שכעת הוא גוזל את הזכות של מחר, אבל במזיק ומאבד, הרי בסוף זה לא מגיע לידי אכילה, ולכן מותר, וע"ע בהערה²⁴ מהחזו"א.

אחרי הקדמה זו היה נראה דהן הן דברי החזו"א בביאורו לדין נתינה לאכילה של עכו"ם, דכיון שזה בא לידי אכילה אצל העכו"ם שוב מיקרי שגזול זכותו, ולכן אסור יתנו לו, וגרע ממזיק, ופשוט.

בדברי חתורת זרעים בחז"ל – מתי מיקרי חנאה של כילוי.

ועיין בכל הנ"ל בתורת זרעים להלן [פ"ו מ"ב] שהביא שכדברי התוס' מבואר בתוספתא שיש איסור חנאה של כילוי בנותן לנכרי, אלא דמייריש הנכרי אומר לישראל לתת שמן ע"ג מכתו, וכן הוא ברמב"ם [פי"ג מעשר הי"ז], והביא כן מהירושלמי בישראל רופא שמאכיל את העכו"ם, אלא שכתב שכל זה במאכילו ממש, וזה כדין אכסנאי או רופא שמאכילו ממש או נון ע"ג מכתו, ולכן מיקרי חנאה של כילוי, משא"כ במוכר סתם, ובמוכר סתם האיסור מצד מפקיע זכותו וממונו של כהן, ולכן דן שבזה"ז ליכא איסור כזה כיון שאין לנו ודאי כהן.

בא"ד אבל לנו שם בלילה חייבין לתקן.

ובתוס' אנשי שם הביא להקשות מפאה"ש דלא אמרו דבר זה בירושלמי אלא גבי פירות שנוכל לתלות שעוד לא ראו פני הבית של בעל הפירות ומה שרואין עכשיו פני בית האכסנאי אינו קובע דבר זה למעשר דדווקא בבית שלו קובע למעשר ולא בית אחר

²³ ועיין בדרך אמונה [תרומות פרק ב' ס"ק ח'] בדומה לזה דבאינו ראוי לכהן ודאי אינו מחוייב בהפרשה.
²⁴ ובאמת דכן מבואר בחזו"א [שם] שכתב שמותר לעשות כן שבזה הוא פוטר את עצמו מחיובא דהפרשה, והוסיף שזה גם להנך שיטות שתמיד מחוייב בהפרשה גם כשאינו רוצה לאכול, והיינו כנ"ל, אלא שהוספנו על החזו"א נקודה אחת, והיא, דלו יצויר ונקודת המחלוקת בין האחרונים היתה שמה שתמיד מחוייבים בהפרשה [גם באין רצונו לאכול] היינו משום שהכהונה הם שותפים ממש ושווים לבעלים הישראל ולמה שלא יקבלו חלקם, וזה המחייב בהפרשה, א"כ מה שייך לומר שיוכל לשרוף ולבטל את המצווה, הא אסור להזיק חלקן בשותפות, וע"כ שגם לדידהו אינו אלא בגדר זכות עד כמה שהישראל עומד לאוכלו או עד כמה שמצד עצמו הטבל עומד לאכילה ולשימוש, אבל אם הוא עושה שזה כבר לא יעמוד לשימוש שוב ליכא מזיק ודו"ק.

כמו"ש בפ"ב ממעשרות מ"ג ובלנו הוה כביתם ולכך נמי קובע דבר זה למעשרות, אבל מתני' הא איירי בחבר המאכיל את האכסניא פירות שלו שבביתו דודאי כבר הוקבעו א"כ מה שייד לחלק בזה בין לנו ללא לנו.

"רבן גמליאל חייה מאכיל את פועליו דמאי".

ופירש הרע"ב שרבן גמליאל היה מאכיל את פועליו דמאי, דעניים היו, אבל אין הלכה כרבן גמליאל, דכיון דחייב במזונותיהן, נמצא פורע את חובו בדמאי, ועיין ברא"ש דאיירי בחייב להם, וס"ל לר"ג דכיון שהן רשאים לאכול הוא מותר למוכרן, ואפשר דוקא בפועלים התיר ר"ג, והגר"א פ' דמזונות שאינו חייב בהן האכילן, ומ"מ אסרו חכמים כיון שאינו נותן אלא בשביל שעושים עמו, וע' בחזו"א [סי' ז' אות ב' ד"ה ונקטינן].

בפלוגת חבבלי וירושלמי אי עניים מותרים בדמאי, ובפלוגתם בפטור חפקר לאחר מירוח.

כתב בשנות אליהו שהירושלמי ס"ל דעני גופיה אסור לאכול דמאי רק דמותר לו לבעה"ב להאכילו דמאי, ועיין לעי בשם הרא"ש דכך הדין בעני חבר שאסור לאכול.

אולם דא"כ איכא קושי' גדולה, וכבר עמד בזה בתוס' הרי"ד על הירושלמי - דלפי הירושלמי דאסור לעניים לאכול דמאי ק' מכמה משניות דתנן בהו קולות לענין דמאי, והן בברכות [מ"ז] ובפ"ג דסוכה ועוד, דהבבלי מפרש טעם הקולות משום דאי בעי מפקיר לנכסיה וחזי ליה, והיינו משום דשיטת הבבלי לפרש מתניתין דדמאי מותר באכילה לעניים, אבל לשיטת הירושלמי דאסור לעניים, ק' למה מקילין בדמאי יותר מטבל ודאי.

ויישב בזה ע"פ מה שהק' במהר"ם חלאווה דלמה לי לפרש משום אי בעי מפקיר לנכסיה, לימא מיגו דאי בעי מפקיר ליה לדמאי והפקר פטור מן תרו"מ, וכ' משום דלאחר מירוח לא מהני הפקר לפוטרו מתרו"מ, אכן כ' בתוס' הרי"ד דבירושלמי מבואר דס"ל דהפקר פטור אפי' לאחר מירוח, עיין בהערה ²⁵ ראיה לזה, הרי לירושלמי הפקר פטור מתרו"מ אפי' לאחר מירוח.

נמצא דהבבלי והירושלמי אזלי לשיטתייהו, לשיטת הבבלי דהפקר אינו פטור לאחר מירוח ²⁶ מפרשין המשניות דמקילין בדמאי משום דאי בעי מפקיר לנכסיה ועני מותר בדמאי, אבל הירושלמי פליג וס"ל דעניים אסורים בדמאי, ולשיטתם יפרשו המשניות דמקילין בדמאי מיגו דאי בעי מפקיר להדמאי דמהני אפי' לאחר מירוח. אולם, ע' שנות

²⁵ והוא מה דגרסינן במע"ש על מה דתנן בפ"ג דמע"ש מ"ו פירות שנגמרו מלאכתן ועברו בתוך ירושלים יחזור מעשר שני שלהם ויאכל בירושלים. ושלם נגמרו מלאכתן סלי ענבים לגת וסלי תאנים למוקצה. בית שמאי אומרים מעשר שני יעלה ויאכל בירושלים ובית הלל אומרים יפדה ויאכל בכל מקום. רבי שמעון בן יהודה אומר משום רבי יוסי לא נחלקו בית שמאי ובית הלל על פירות שלא נגמרה מלאכתן שיפדה מעשר שני שלהן ויאכל בכל מקום ועל מה נחלקו על פירות שנגמרה מלאכתן שבית שמאי אומרים יחזור מעשר שני שלהם ויאכל בירושלים ובית הלל אומרים יפדה ויאכל בכל מקום. והדמאי נכנס ויוצא ונפדה: וגרסינן בירושלמי שם [דף ט"ז:] אמרו בית הלל לבית שמאי אין אתם מודים לנו בפירות שלא נגמרה מלאכתן שיפדה מעשר שני שלהן ויאכל בכל מקום אף פירות שנגמרה מלאכתן אמרו להם בית שמאי לא אם אמרתם בפירות שלא נגמרה מלאכתן שהוא יכול להבקירן ולפוטרו מן המעשרות תאמרו בפירות שנגמרה מלאכתן שאינו יכול להבקירן ולפוטרו מן המעשרות. אמרו להן בית הלל אף פירות שנגמרה מלאכתן יכול הוא להבקירן ולפוטרו מן המעשרות.

²⁶ כמבואר בדברי הבבלי בנדרים [פ"ד:] ובב"ק [צ"ד:], ועיין במעדני ארץ [פ"ב מהל' תרומות הי"א].

אליהו [פ"ה מעשרות מ"ז] דלדבריו גם הירושלמי ס"ל שאין הפקר פוטר לאחר מירוח, וע"ע בזה במשנה הבאה.

משנה ב

[ב] חרוצה לחזום עלי ירק לחקל ממשאו לא ישליך עד שיעשר, חלוקח ירק מן חשוק ונמלך לחחזיר לא יחזיר עד שיעשר שאינו מחוסר אלא מגין, היה עומד ולוקח וראח טוען אחר יפה ממנו מותר לחחזיר מפני שלא משך:

רע"ב משנה ב

לחזום – לכרות ולחתך ואין לו דומה במשנה:

לחקל ממשאו – שלא יכבד עליו:

לא ישליך עד שיעשר – שמא ימצאם עם הארץ ויאכל אותם כשאינם מתוקנים ונמצא נותן מכשול. וחגי מילי בירק הנאגד דאי בשלא נאגד אכתי לא אתחייב במעשר:

חלוקח ירק מן חשוק – ונטל אגודות ירק בידו ששומתן ידועה כך וכך אגודות בפרוטח ולאחר שנמלך עליהן לחחזירן למוכר:

לא יחזיר עד שיעשר – ויתן לו דמי חמעשר שהוא מפריש, דמכי אגבחינהו נעשו שלו ונתחייב עליהן לעשר:

שאינו מעושר אלא מגין – האי מעושר חוי פירושא מחוסר, כלומר כבר קנה אותם בהגבחה ולא היה מחוסר אלא למנותן שכבר היה ידוע כך וכך אגודות בפרוטח:

היה עומד ולוקח – ולא נטלם בידו ולא חגביחם:

טוען אחר – משאוי אחר של ירקות:

ביאורים ציונים והערות משנה ב

חרוצה לחזום עלי ירק לחקל ממשאו לא ישליך עד שיעשר.

ופי' ברע"ב דטעמא דבעי לעשר קודם שישליך שמא ימצאם ע"ה ויאכל אותם ונמצא נותן מכשול, והנ"מ בירק הנאגד דאי בשלא נאגד אכתי לא אתחייב במעשר, ובר"ש הביא דברי הירושלמי דטעמא דהזוכה זוכה בדקה ואין המפקיר מפקיר בגסה, כלומר זה שהשליך והפקיר אינו דומה למודד בגסה דמותר למכור את הדמאי והזוכה היינו המוצא מלקט מעט מעט דהיינו דקה.

והקשה ע"ז הרא"ש דמה צריך להאי טעמא הא במוכר בדקה מיירי במוכר לחבר והחבר יודע שפטרו את המוכר מלעשר ולכן יעשר הוא, ולכך לא חיישינן שמא יאכל שאינו מעושר, אבל מוכר לע"ה חייב לעשר, והכא נמי חייב החוזם את עלי הירק לעשר שמא ימצאם ע"ה ויאכל דבר שאינו מעושר, וכל החשש הוא רק משום ע"ה דאילו חבר יעשרם דלמא זרקו אותם אחר מירוח ולא נפטרו משום הפקר.

ובמשנה ראשונה כתב דבאמת זו כוונת הירושלמי במה שאומר שהזוכה זוכה בדקה, כלומר כי היכי דמוכר בדקה חייב לעשר שלא יתן לתנוקות דבר איסור הכא נמי זה שמפקיר נותן דבר איסור בפני המוצא שהוא ע"ה או תינוק, ועוד שאין המפקיר מפקיר בגסה כלומר דהפקר אינו שכיח ומי שמפקיר אינו מפקיר בגסה אלא מפקיר דבר מועט ולכך דמי למוכר בדקה.

ובתוס' רעק"א כתב ליישב דהירושלמי בא ליתן טעם דאסור נמי בעיר שרובה חברים ואע"פ דאיכא למיתלי דלמא אחד מהרוב ימצא מ"מ אסור לזורקו קודם שיעשר משום דהוה כמוכר מן הדקה.

אולם הקשה בזה דלמא לא יתלה החבר שנפל מרוב החברים והם ודאי מעשרים והוא יאכל בלא לעשר, דיסמוך על החזקה דאין חבר מוציא תחת ידו דבר שאינו מתוקן כמבוא בפסחים [ט.], ועכ"פ יכול לאכול עראי דהוה ספק ושמא נמי הכניסה במוץ ולא נתחייבו במעשר.

בטעמא דלא ישליך, הא יתכן שחפקר פטור לאחר מירוח

במשנה דלעיל הבאנו לדון במפקיר לאחר מירוח, אי איכא בזה פטור ורצו לומר דנחלקו בזה הבבלי וירושלמי, וקשה דהכא תנן "הרוצה לחזם עלי ירק להקל ממשאו, לא ישליך עד שיעשר", והנה אא"ב שהפקר לאחר מירוח אינו פוטר א"ש מה שאסור להשליך, אבל אם הפקר לאחר מירוח ג"כ פוטר מתרו"מ למה לא ישליך, וק' על השיטות דס"ל דהפקר פוטר אף לאחר מירוח.

וכן מבואר נמי במשנה בפאה [פרק א' משנה ו'] לעולם הוא נותן משום פאה ופטור מן המעשרות, עד שימרח, ונותן משום הפקר ופטור מן המעשרות, עד שימרח".

וכתב בשער המלך [הל' לולב פ"ח ה"ב] דממשניות אלו אין ראייה שיש לפרש דאפי' אם נתחייב במעשר במירוח מ"מ אם הפקיר פטור מן המעשר, אלא דמתני' דינא קתני לענין שאינו יכול להפקירו לכתחילה כדי להפקיע ממנו חיוב מעשר אחר שנתחייב במעשר, וכדרך שאסרו גבי חלה שלא לאפות פחות מכשיעור, ודו"ק, וזה כעין מה שנתבאר לעיל מהחזו"א בענין נתינת טבל לעכו"ם, והכא נמי נראה דלא דמי למזיק ודו"ק.

בדין לפני עיוור במחזירים לפני שקנה.

עיין בפיה"מ להרמב"ם: "היה עומד ולוקח, ר"ל שקנה ולא נטל אותם בידו, אבל היה המוכר מונה ומייחד אותם לקונה, ועוד יתבאר זה במקומו שאין המטלטלין נקנין בנתינת ממון, אבל עיקר זכותם במשיכה".

וכתב החזו"א [סי' ז' אות ו'] דמבואר הכא שכל שכבר קנה א"א לו להחזיר ליתנו להמוכר, אבל קודם שקנה אף באופן שהוא בידו [אלא דאכתי לא קנאו], שוב אין איסור

לחזור בו ואין חיוב לעשר, והק' בחזו"א דלמה אין כאן לפני עור קודם שקנאו כשהוא בידו.

ותירץ וז"ל, "וצ"ל דתחילת לאו לפני עור לא נאמר ע"ז שאין זה נותן מכשול אלא המכשול כבר מוטל ואינו מסירו אע"ג שנטלו החבר בידו וכו'" עכ"ל.

פלוגתת הראשונים בדין "לא יחזיר עד שיעשר" – האם איירי שיש לו זכות חזרה או לא.

שנינו במשנה: "לא יחזיר עד שיעשר" ופירש הרע"ב ד"יתן לו דמי המעשר שהוא מפריש, דמכי אגבהינהו נעשו שלו ונתחייב עליהן לעשרן" ומבארת המשנה "שאינו מעושר אלא מנין" ופירש הרע"ב, "האי מעושר הוי פירושא מחוסר, כלומר כבר קנה אותם בהגבהה ולא היה מחוסר אלא למנותן"

אולם מצאנו מחלוקת ראשונים בזה, דעיין בקה"י נדרים [סימן כ"ד בסוף] שהביא את דברי התוס' רי"ד בב"ב [פ"ח] שפירש שכיון שכתוב במשנה שיעשר "לפני שיחזיר" א"כ מבואר שפי האמת הוא יכול להחזיר, וע"כ שאינו קנין גמור אלא שקנה לענין זה שהלוקח אינו יכול לחזור בו, ומאידך הביא את הרשב"ם בב"ב [שם] שמבואר שמשנתינו מיירי בקנין גמור, ואין הלוקח יכול לחזור בו, וע"כ שהחזרה במשנה תלויה גם בדעת המוכר, עיי"ש מה שביאר בזה.

"מפני שלא משך" – בדין קנין מעות דמחני מה"ת, ויש לעיין מצד מי שפרע.

בסוף המשנה מבואר דכלזמן שלא משך לא קנה ולכן ליכא בזה חיוב תרו"מ.

והרמב"ם כ' "ועוד יתבאר זה במקומו שאין המטלטלין נקנין בנתינת ממון, אבל עיקר זכותם במשיכה", הרי מבואר דאע"ג דמה"ת מעות קונות מ"מ כיון שמדרבנן אין קנין אלא במשיכה מותר להחזיר המקח, וצ"ע ממה ש' הרמב"ם הלכות תרומות פרק ט' ה"י וז"ל, "יראה לי שאם מכר הכהן פרתו לישראל ולקח הדמים אע"פ שעדיין לא משך הלוקח ה"ז אסור להאכילה תרומה שדין תורה מעות קונות כמו שיתבאר בהלכות מקח וממכר ואם מכר ישראל לכהן אע"פ שנתן הדמים לא תאכל בתרומה עד שימשוך" עכ"ל.

הרי דחייש לחומרא למעות קונות מה"ת וק' למה כאן לא חייש לקנין מעות לחומרא, וע' בחזון נחום ש' בדמאי הקילו, וע' במשנה ראשונה דממנ"פ א"ש, דמה"ת מעות קונות ואין ע"ה חשוד על דמאי, ומדרבנן דע"ה חשוד אין מעות קונות, ועיין בכעין זה בתפארת ישראל, ויש להעיר דא"כ בקונה בהמת כהן במעות, דמדרבנן אכתי שייך לכהן, א"כ מצי להאכילו תרומה דרבנן כהגודל בעציץ שאינו נקוב.

וע' ביאורים הנדפסים בסוף ספר חזון נחום מה ש' ליישב קושיא זו, ויש לדון בדבריו.

אך דברי הרמב"ם צ"ב ממה דגרסינן בב"ב [פ"ח].

"ת"ר הלוקח ירק מן השוק ובירר והניח אפילו כל היום כולו לא קנה ולא נתחייב במעשר, גמר בלבו לקנותו קנה ונתחייב במעשר, להחזירו אי אפשר שכבר נתחייב במעשר, ולעשרו א"א שכבר מפחיתן בדמים, הא כיצד מעשרו ונותן לו דמי מעשר, אטו משום דגמר בלבו לקנות קנה ונתחייב במעשר אמר רב הושעיא הכא בירא שמים עסקינן כגון רב ספרא דקיים בנפשיה ודובר אמת בלבבו", עכ"ל.

הרי דמי שברור אצלו שלא יחזור בו הרי"ז חייב לעשר ואסור לו להחזיר הפירות, וכל אדם שקנה במעות לחוד אסור לו לחזור בו מדין מי שפרע, ולא גרע מרב ספרא דגמר בלבד.

וע' בחידושים וביאורים להגר"מ פיינשטיין ז"ל [באות ע'] הנדפס בסוף הירושלמי [מוצל מאש] שביאר בזה דבאופן דקנין מעות מועיל אם שילם קודם שבירר לאחר שבירר חל הקנין, אבל לאחר שתקנו חז"ל שאין מעות קונות אלא שיש בזה משום מי שפרע, אע"פ שבירר אחד מ"מ אין חיוב ליקח את זה כ"ז שלא משך, ועדיין יכול לחזור בו וליקח אחר, דעדיין לא עשה מעשה קנין ע"ז, והינו מה דנקט בסיפא "וראה טוען אחר יפה", ר"ל שאינו חוזר ממקחו אלא חוזר מזה שבירר ואין בחזרה כזה משום מי שפרע, ונמצא דאי לא מצא טוען אחר באמת אינו חוזר בו ומחוייב להפריש, וע"ע בחזו"א [סי' ז' סק"ג] מה שהעיר כאן.

משנה ג

[ג] חמוצא פירות בדרך ונטלן לאוכלן ונמלך לחצניע לא יצניע עד שיעשר ואם מתחלה נטלן בשביל שלא יאבדו פטור, כל דבר שאין אדם רשאי למכור דמאי לא ישלח לחברו דמאי, רבי יוסי מתיר בודאי ובלבד שיודיענו:

רע"ב משנה ג

לא יצניע עד שיעשר – דאסור לחוציא מידו דבר שאינו מתוקן:

שלא יאבדו – ולא נתכוין לזכות בחן:

שאין אדם רשאי למכור דמאי – כגון במדח דקח דאמרינן בפירקין דלעיל:

לא ישלח לחברו דמאי – בדקח, אבל שולח לו בגסח כיון שרשאי למוכרו בגסח:

רבי יוסי מתיר – לשלוח לחברו ודאי אפילו בדקח, ובלבד שיודיענו. ומודח רבי יוסי שבדמאי אסור בדקח. ואין חלכה כרבי יוסי:

ביאורים ציונים והערות משנה ג

חמוצא פירות לאכלן ונמלך לחצניע לא יצניע עד שיעשר.

ופי' בתוי"ט ובמשנה ראשונה וכן ביכין דמיירי בפירות שנתחייבו במעשר, וראה לדבר דהא כל מציאה הפקר היא והפקר פטור ממעשר, אלא ע"כ דמיירי דנתחייבו הפירות במעשר ובתר הכי נאבדו, הלכך לא נפטרו בהפקר.

ועיין ברדב"ז [מעשר פי"א ה"י] שכיון שאינו יודע אם הם של הפקר א"כ חייב במעשר מספק – כדמאי, ודבריו חידוש – לומר שזה שייך לעיקר תקנת דמאי.

הראשונים כתבו שאין להצניע כדי לא יוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן, וכנראה שהיה לרמב"ם מהלך אחר במשנה, וז"ל הרמב"ם [מעשר פרק י"א הלכה י'] "נטלן לאוכלן ונמלך להצניע לא ישהא אותן עד שיעשר, כדי שלא יהיה תקלה לאחרים, ואם נטלם מתחלה שלא יאבדו הרי זה מותר לשהותן אצלו עד שירצה לאוכלן או לשולחן או למוכרן ויעשר אותן דמאי".

הרמב"ם כתב לשון "לא ישהא אותן עד שיעשר" ודייק החזו"א [דמאי סימן ז' ס"ק י'] שיש כאן דין לזרז, וביאר שבאמת אין כאן בל תאחר אבל יש דין לזרז מחמת חשש תקלה לאחרים וכסיום דברי הרמב"ם "כדי שלא יהיה תקלה לאחרים", [וא"ש דלפי"ז רישא וספיא שייכים לחשש של אחרים].

פלוגתת הראשונים – נטלן שלא יאבדו.

הבאנו לעיל את לשון הרמב"ם "ואם נטלם מתחלה שלא יאבדו הרי זה מותר לשהותן אצלו עד שירצה לאוכלן או לשולחן או למוכרן ויעשר אותן דמאי" – מסוף דברי הרמב"ם מדויק שלקחן "עד שירצה לאוכלן או לשולחן או למוכרן" והיינו שיהיה בהם שימוש אח"כ והחידוש שלא מעשר עכשיו, אבל הראשונים למדו שאין לו שום כוונה להשתמש בהם אח"כ אלא העיקר שלא יתקלקלו, והיינו שלמד מכאן בירושלמי הדין של אין מעבירין על אוכלין.

ואם מתחילה נטלן בשביל שלא יאבדו פטור – מקור מחירושלמי שיש חידוש בבעלות חנצרכת להפרשת תרומה, וקס"ד דסגי בבעלות כעין חבעלות בבור "שעשאן חכתוב כאילו ברשותו".

ופי' הרע"ב דלא נתכוין לזכות בהן, והרא"ש הביא ירושלמי:

"בירושלמי פריך מהא דאמרינן פ' המניח ההופך את הגלל למעלה משלשה חייב בנזקיו ואפילו לא נתכווין לזכות בו והכא פטור מלעשר ומשני א"ר בון תמן כתיב בעל הבור ישלם פי' כל מי שהוא בעל התקלה ואפילו אינו שלו דבור ברשות הרבים לאו ידידיה הוא ואפ"ה חייבתו תורה והכא כתיב עשר תעשר את כל תבואת זרעך משלך אתה מעשר ולא משל אחר" – מובא נמי במלאכת שלמה.

ובביאור הגר"א על הירושלמי פירש דכוונת הירושלמי דממה דלא חייב משום גזלן לפני שקנאו ליכא להקשות שהרי אין אדם זוכה בו בע"כ, אבל אחרי שבבור נתחדש שהוא ברשותו של אדם, שוב מצינן למימר שחדיש כשלו לענין מעשרות.

והתשובה של הירושלמי שהתם הוא חייב מצד עשיית מזיק והכא צריך להיות שלו להתחייב, אלא שיש להעיר, דלמה לי קרא "עשר תעשר את כל תבואת זרעך משלך אתה מעשר ולא משל אחר", הא פשיטא דרק בעלים מצי מפריש ומה זה ענין לבור ששם העיקר הוא בעל המזיק, וצ"ע.

חזינו הכא שיש חידוש בעיקר הבעלות דבעינן להפרשת תרו"מ, עד כדי כך דקס"ד דסגי להיות "ברשותו" בלי להיות "שלו" ובעינן לזה פסוק מיוחד.

מקורות נוספים לבעלות מחודשת בחפשת תרומות ומעשרות.

יש מקורות נוספות לחידוש זה.

א] גדולה מזה מצאנו בירושלמי [ריש תרומות] דהסתפק האם אפשר לתרום כרי של הפקר, וכפשוטו הספק הוא האם בעינן בעלות ממש או דהעיקר שלא יהיה עיכוב בעלות של אחרים, הרי שיש צד דלא בעינן בעלות כל עיקר.

ב] יתכן שיש מקור גם בבלי לסברא זו, דמצאנו בב"מ [מ"ט] לגבי בן דלוי שהבטיחו לו ישראל מעשרות שיכול כבר להפריש עליו תרומת מעשר, וכבר תמה בשטמ"ק [שם], דהאיך מצי מפריש, ותיירץ בתירוצו אחד דמירי במכירי כהונה, וצ"ל דמכאן מוכרח שבמכירי כהונה יש לו כבר זכויות וקנינים, אולם סו"ס יש שיטות שאינו קנוי לו לגמרי, והאיך מהני בעלות כזו להפריש.

והיה אפשר לומר עפ"י הירושלמי הנ"ל דהסתפק האם אפשר לתרום כרי של הפקר, ולפי הצד שהעיקר הוא שלא יהיה עיכוב בעלות של אחרים, א"כ הכא אף דהתבואה שייכא לישראל ולא ללוי אבל כיון שהישראל לא מצי מעכבו שוב מצי תורם, ועיין רש"ש בב"מ [שם] שיישב את קושי' השטמ"ק עפ"י הירושלמי הזה, וי"ל דהכוונה כנ"ל, ודו"ק.

ג] עיין נמי ברמב"ן גיטין [ל'] דבגוונא הנ"ל [בן לוי] דמצי מפריש בשליחות של הישראל, והביא כן מהירושלמי, והירושלמי ביאר בזה שהולכים למ"ד שישראל מצי מפריש תרומת מעשר, ועיין נמי בזה בחידושי רעק"א [ב"מ שם] שהביא דין זה מהרמב"ם, שהישראל מפריש תרומ"ע, ועיין בכל זה בזכר יצחק [סימן פ'] ובמקור ברוך [סימן ט"ו].

אולם הא גופא תמוה דאי הוי ממון של שבט לוי, ולישראל אין כאן אלא טובת הנאה, א"כ האיך מהני לזה להפריש, ולמה מיקרי בעלים על לענין הפרשה, וצ"ע הסברא בזה.

ד] יעויין ברמב"ן [גיטין ל:]: שהביא את רש"י ודייק הרמב"ן מרש"י "משמע שלא קנה לגמרי למוכרו אבל זכות יש לו בו לעשותו תרומת מעשר", ומפורש דלא בעינן בעלות גמורה להפרשה, הלא דבר הוא.

ה] עוד חידוש מצאנו בחזו"א [דמאי י"א כ"ב] שיש משמעות לגבי בעלות של מי שפרע דסגי לגבי החלות הפרשה, ואין זה ענין למשנה דלעיל דדנו מצד חובת הפרשה במי שפרע אכן הכא דנים ביכול שלו להפריש, וצ"ע דסו"ס אינו שלו.

[ו] עיין להלן [פרק ה' משנה ב'] מה שהבאנו מהקצוה"ח [סימן ר"ד ס"ק ג'] לגבי טוה"נ במעשר שזה מהני לענין הפרשת תרומת מעשר על הכל, אף דא"א להקדיש כה"ג, וזה כנ"ל.

[ז] עיין להלן [פרק ז' משנה א'] בע"ה שמזמין חבר שיכול להפריש תרו"מ, והבאנו מהמהרי"ט שרואים שיש לאורח בעלות בחלקו ולכן מצי תורם, אכן יש לעיין בזה, דכבר נחלקו רבנותא בספק זה אי אורח קנה חלקו – עיין בזה בנדרים [ל"ד:] ברא"ש ובר"ן – ולהנך דס"ל דלא קנה קשה דאיך מצי מפריש, וכבר עמד בזה האמרי בינה [תרו"מ סימן ו'] ופירש שעצם ההיתר אכילה מזכהו בזכות הפרשה, ותמוה, הרי אין כאן זכות וקנין אלא רשות בעלמא, וצ"ע כנ"ל.

ביאור הדברים למח חלוקת בעלות של חפרשה מכל בעלות אחרת.

וצריכים לומר שבאמת שאני בעלות להפרשת תרומה - ובביאור הדברים צריכים קודם כל להבין את עיקר ספיקת הירושלמי דמהני להפריש בכרי של הפקר, דהעיקר הוא העיכוב בעלים, והא באיזה חלות אחר מצאנו כן, והא הקדש מכירה ומתנה והפקר, כולוהו בעי בעלות, ומאי שנא תרומה דקס"ד דלא בעי בעלות.

ונקדים בחידוש ידוע דיסוד האיסור של טבל הוא מחמת התרומה שמעורבת כבר בטבל לפני ההפרשה, וההפרשה רק מוציאה את התרומה שכבר היתה בה מתחילה, ויש בזה כמה מקורות, עיין בזה בהערה ²⁷.

ונראה דמטעם זה חלוק הכוח בעלים והדין בעלים בחלות תרומה מכל החלויות כיון שאינו אלא מעשה הפרשה, ומה"ט יש צד בירושלמי דמהני גם בהפקר, דהעיקר הוא שלא יהיה בזה עיכוב בעלים, ודו"ק.

ומהאי טעמא מצאנו חידושים בבעלות של הפרשה, דנראה דכל כח בעלים סגי לזה אף אי לא חשיב כבעלים לכל דיני התורה, וישראל במעשר יש לו טובת הנאה שזה כוח הקנאה לכל כהן לוי שירצה וזה כח בעלים מסויים, וזה נמי הבעלות של מכירי כהונה שמצטמצם אליו הממון שבט דזה סגי לכוח בעלים של הפרשה, ואלו דברי החזו"א לגבי מי שפרע דגם זה חשיבא כברשות לענין הפרשה.

²⁷ א] כן מפורש ברש"י ביבמות [פ"ו] דלהכי טבל אסור, מחמת התרומה שמעורבת בו, ב] כבר אמרו הרא"ש ותוס' בנדרים [י"ב] דתרומה אינה 'דבר הנדור' רק דבר האסור, כיון שהאיסור שבו היה בו כבר בטבל, ג] ע"ד זה אמרו בתוס' בפסחים [ל"ה] ותוס' בסוכה [ל"ה] שיש שותפות לכהן בטבל ולכן אתרוג של טבל אינו לכס, ד] עי' באחיעזר [ח"ב סי' ל"ח ס"ק י'] דאף דהקדש לא מהני באינו ברשותו אבל תרומה מהני כיון שאין זו חלות חדש, ויישב זה את קושי' רעק"א.

ועפ"י יסוד זה ביאר האו"ש [מקוואות שם] את הך שיטת בירושלמי דחלות תרומה היא חלות התורה, והיינו שהוא לא צריך לפעול את החלות תרומה, אלא דע"י הפרשתו חיילא מעצמו, וזה משום שהתרומה נמצא בתוכו, ורק בעינין להוציאו, וע"כ שהוא רק מעשה מתיר.

ועפ"י כל הנ"ל חידש הקצוה"ח [ס"ה רמ"ג ס"ק ז'] חידוש בעיקר הכוח בעלים בהפרשת תרומה, ובא בזה להשיג על הנקודות הכסף, דנקודות הכסף נקט דמהני כוח אפוטרופוס לקטן בפדיון הבן ובכל החלויות, והקצוה"ח נקט כהר"ן דאפוטרופוס רק מהני בחלוקת הארץ ולא במקח ולא בשום חלות אחר [דבכולהו מהני רק מדרבנן], דרק בחלוקת הארץ שאינו חלות ועשייה חדשה והוא רק בירור החלקים רק הכא איכא כוח אפוטרופוס, והק' הקצוה"ח מתרומה שהוצרכו למעט אפוטרופוס וחזינון שלא רק בתרומה, וביאר שגם כאן אינו אלא בירור החלקים, דהתרומה כבר נמצאת בתוכו.

וזה נמי הקס"ד בירושלמי לולי הפסוק לדמותו לבעל הבור, והן הן דברי הרמב"ן שדייק מרש"י "שלא קנה לגמרי למוכרו אבל זכות יש לו בו לעשותו תרומת מעשר", ומפורש דלא בעינן בעלות גמורה להפרשה, והיינו כנ"ל.

ואכתי יש לעיין דסו"ס גזבר ואפוטרופוס התמעטו מהפרשת תרומה, אף דאית להו כוח בעלים, ומאי שנא הנך, אלא דכבר נחלקו הראשונים במיעוטא דאפוטרופוס בתרומה, שיש שלמדו שזה מיעוט מה"ת, אכן הרשב"א גיטין [נ"ב] קידושין [מ"ב] למד שמה"ת מהני באפוטרופוס, ורק מדרבנן שלא יזלזלו תיקנו שלא יפרישו ומיעוטא אסמכתא בעלמא הוא.

ועיין להלן [פרק ז' משנה ו'] שהבאנו מהאחרונים שיש חילוקים בין הפרשה ממק"א הפרשה מיניה וביה, ולפי דבריהם יתחדש דכל הנך חידושים הם רק במפריש מיניה וביה ולא ממק"א, עיי"ש שהוכחנו את הדברים מהאור שמח.

כל דבר שאין אדם רשאי למוכרו דמאי לא ישלח לחבירו דמאי, ר' יוסי מתיר בודאי.

ופי' הרע"ב דאין שולח לו במדה דקה אבל במדה גסה רשאי לשלוח לו, והא דאסור לשלוח לו מדה דקה הא לכא' טעמא דבמדה דקה אסור פי' בירושלמי ב' טעמי או משום דמשתכר או משום התנוקות א"כ הא הני טעמי לא שייכי כלל בשולח לחבירו במתנה, ופי' הרא"ש ועיין נמי במלאכ"ש ובמשנה ראשו' דמשום לא פלוג הוא.

בשיטת ר"י עיין בלשון הרמב"ם: "ר"ל כי הוא מותר לו לשלוח טבל ולהודיע למי שישלחנו שהוא טבל ואינו חושש ר"י שמא אם נתיר לו זה ישלח לו ולא יודיענו" ע"כ.

וכתב בזה התוס' יו"ט: "ומדבריו למדנו טעם למ"ש הר"ב והר"ש מהירושלמי דמודה רבי יוסי שבדמאי אסור דמשום שהוא דמאי מודה רבי יוסי שיש לחוש שמא לא יודיענו".

עיין ערוך השולחן שהטעם שאין לשלוח לחבירו גם באופן שאין לפני עיוור, היינו מגזירת דמאי, ועיין בפירוש המשנה [פ"ו דתרומות] דאיכא איסור לסייע כשאין לפני עיוור מצד אל תשת ידך עם רשע, ועיין בפירוש המשנה בשביעית [פ"ה מ"ו] דאיכא איסור להחזיק ידי עוברי עבירה מצד לפני עיוור.

משנה ד

[ד] המוליד חטים לטוחן כותי או לטוחן עם הארץ בחזקתן למעשרות ולשביעית לטוחן עובד כוכבים דמאי, המפקיד פירותיו אצל חכותי או אצל עם הארץ בחזקתן למעשרות ולשביעית, אצל העובד כוכבים כפירותיו ר"ש אומר דמאי:

רע"ב משנה ד

לטוחן כותי – לכותי שטוחן חתבואה:

חרי חן בחזקתן – דלא חשידי שמא החליפו אלו חמתוקנים באחרים שאינן מתוקנים:

לטוחן עובד כוכבים דמאי – דעובד כוכבים חשוד לחליף. ולבתר דאשכחו יונה בראש חר גריזים לכותים שחיו עובדים אותה, כותי חרי הוא כעובד כוכבים:

אצל העובד כוכבים כפירותיו – זפירות של עובד כוכבים פטורים מן חמער. ורישא מפני שדרך בני אדם לחליף קופות רבות של חטים ולחניחן אצל חטוחן חיישינן שמא נתחלפה קופה זו בקופות אחרות של ישראל שחן דמאי, אבל פירות ליכא למימר שמא החליפן בפירות של ישראל אלא שמא החליפן העובד כוכבים בפירותיו לפיכך חרי חן כפירותיו של עובד כוכבים. ורבי שמעון סבר דאף בפירות חיישינן שמא נתחלפו בבית העובד כוכבים בפירות של ישראל אחר, שכשם שישראל זה חפיד פירותיו ביד העובד כוכבים כך יש לחוש שמא ישראל אחר מן החשודים על חמערות חפיד גם כן בידו ונתחלפו אלו באלו. ואין חלכח כר' שמעון:

ביאורים ציונים והערות משנה ד

לטוחן'.

עיין מלאכת שלמה שהביא מרש"י בגיטין [ס"א] דאין הכוונה לפעולה - 'טוחן' – אלא שזה שם של אדם שהוא מונה לטוחן, ועיין נמי ברש"י [ב"ק צ"ט].

חמוליק חטים לטוחן כותי או לטוחן ע"ה בחזקתן למעשרות ולשביעית.

היינו דאמר' דמה שהביא זה מה שקיבל ולא חיישינן דלמא החליפו את הפירות, אמנם כ"ז דווקא לגבי מעשרות ושביעית אבל לגבי טומאה הרי זה טמא דחיישינן דלמא נגע בהו, וכן הביא המלאכ"ש מהרש"ש שמצא כן במשניות דוקניות.

ומה דלא חיישינן שמא החליף היינו דהוי כודאי וכמבואר בתוספתא [דמאי פ"ד הי"ד] דמצי מפריש מזה על מקום אחר.

לטוחן נכרי – דמאי – ביאור שיטת הרמב"ם בדין ס"ס בדמאי דאסור.

כתב הרמב"ם [פי"א מהלכות מעשר הי"ג], "המוליק חטין לטוחן ע"ה וכו' הוליקן לטוחן נכרי הרי הם דמאי שמא החליפן בחטיו של ע"ה", והשיג עליו הראב"ד "א"א, ואם מפני הספק הזה הלא הוא ספק ספיקא אלא שמא החליפן משלו ומירוה הגוי חייב מדרבנן",

וכוונתו דספק החליף ואפי' את"ל החליף עם ע"ה הרי שמא ע"ה עישר, ומותר מטעם ס"ס.

ותי' המהר"י קורקוס וז"ל "דכיון שתקנו חכמים להפריש על פירות ע"ה הספק ודאי לענין זה", והיינו דאין כאן ב' ספיקות דספק ע"ה הוכרע כודאי, ונשאר ספק א', האם החליף או לא, וכ"ה בהגהות המחנ"א על הרמב"ם.

וע' כס"מ שתירץ "ואני אומר דמאחר דקיי"ל רוב ע"ה מעשרין הן ואפי"ה חיישינן להו משמע דרבנן אחמור בהו בהא למיחש אפי' למיעוטא וה"ה דאחמור בהו למיחש אפי' לס"ס", וביאור דבריו כפשוטם, דס"ס מטעם רוב וכידוע מהרשב"א, ולכן סובר הרשב"א דכמו דרוב עדיף מחזקה כמו"כ ס"ס עדיף מחזקה, וה"ה בדמאי נימא דכמו דלא מהני רוב ה"ה דלא מהני ס"ס.

וע"ע להלן [פרק ה' משנה י"א] בנידון זה דעל ידי הדין ודאי כבר מסולק הס"ס – בקושי רעק"א התם.

ונראה שיש נפ"מ טובא בין הכס"מ למהר"י קורקוס לדינא, דלפי הכס"מ הרי"ז דמאי ממש, ואית ליה כל דיני דמאי, וכמו דמאי נהיה ודאי טבל מדרבנן וכדהוכיחו האחרונים מהא דמהני הפרשה מדמאי על טבל דרבנן כמו"כ הכא, ויהני באמת להתיר טבל ודאי מדרבנן, דמ"ש מה דהחמירו נגד הרוב ע"ה לאשוויי כודאי ממה דהחמירו נגד הס"ס לאשוויי כודאי, אכן למהר"י קורקוס, הרי רק הספק ע"ה הוכרע כודאי ולכן בטלה ספק א' ונפל הס"ס וכבר ליכא רוב להתירו, והספק החליף אכתי קיימא, והרי"ז ספק דמאי, ואין להפריש ממנו על ודאי טבל מדרבנן, ודו"ק²⁸.

כן היה נראה לפום ריהטא, אולם נראה דבאמת אין כאן מחלוקת, דזה פשוט דחומרא דמאי לחשוש למיעוט עמי הארץ לא נאמר בכל מקום, דרק אמרו רבנן דצריכים לחשוש למיעוט עמי הארץ דלא מעשרי ולא להכריע כרוב עמי הארץ דמעשרי, והנה, הכא הספק אינו כשאר ספיקות דמאי, שהרי הספק כולל גם "צד אחר" דאולי של חבר ומעולם הוא לא החליף, והרוב של הס"ס הזה בנוי גם מה"צד" הזה בספק, אף ד"צד" זה לא שייך לנידון של דמאי האם עמי הארץ מעשרי או לא, וכשאמרו חכמים בתקנת דמאי לא לסמוך על הרוב, היינו על כרחך רק כלפי ההכרעה ברוב לומר דע"ה מעשרי, דעל זה אמרו לחשוש אף שזה מהמיעוט, אבל מעולם לא אמרו לחשוש שלא החליפו בשל חבר.

וע"כ צ"ל דכוונת הכס"מ היא, דכמו דברוב אכתי חיישינן למיעוט לומר דע"ה לא מעשרי, כמו"כ בס"ס נחשוש כן, ולא נוכל להכריע דמעשרי ובטלה צד א' של הרוב, אבל הספק לא החליף כדקיימא קיימא אף לדרך זו, ודו"ק, והיינו ע"ד המהר"י קורקוס, ועיין בחזו"א [דמאי ח' - ח'] דנקט דכוונת הכס"מ כהמהר"י קורקוס.

²⁸ ויש לדון דלפי הכס"מ יש לדון האם איכא גזירת דמאי בס"ס בב' ספיקות חוץ מהספק דמאי, דיתכן דלא גזרו בכה"ג.

ביאור שיטת הראב"ד למח מקילין בס"ס בדמאי, עפ"י סברת חמשת בנימין דחזקה נגד א' מן חספיקת לא מחני.

והנה, יש לעיין דבמה חולק הראב"ד על הרמב"ם לדעת המהר"י קורקוס, דלכא' הסברא פשוטה שאין כאן ס"ס, דכיון שהדין דמאי הוא דין ודאי, שוב אין כאן ב' ספיקות, ואין לומר שחולק בזה גופא, שהרי האחרונים הוכיחו שזה דין ודאי [ע' אתון דאורייתא סי' ו'] מדמהני להתיר טבל ודאי דרבנן ועוד ראיות, וכדבאנו לעיל [בהקדמה למסכתא], וא"כ הדרא הקושי דאין כאן ס"ס.

וי"ל דהראב"ד סובר דחכמים לא עשו דין ודאי על דמאי באופן שמצטרף אליה ספק אחר, דרך באופן שאחרי הדין ודאי יש כאן ודאי איסור, התם הכריעו כן, אבל אם גם אחרי הדין ודאי דמאי אכתי יהיה ספק, הכא לא עשו את דין ודאי כלל וכלל, ומצאנו כעין סברא זו בחזקה, והיינו בספק ספיקא נגד חזקה, דהנה בס"ס נגד חזקה סובר הרשב"א דרובא וחזקה רובא עדיף כיון שס"ס מדין רוב, אמנם כתב הרעק"א בתשו' [ל"ז] ובש"ש [א' - י"ח] דבחזקה נגד ספק א' מהס"ס לא מהני הס"ס, דאין רוב נגד החזקה, דהחזקה הוא רק נגד ספק א'.

אמנם המשאת בנימין סובר דס"ס לא מהני נגד חזקה [ויש בזה כמה סברות גם אם ננקוט דס"ס מדין רוב, והעיקר שהוא רק רוב "בצדדי ספק" ולא רוב במציאות וכדיבואר להלן].

והט"ז מוסיף [כך למד הפמ"ג סי' ק"י במ"ז סוס"ק י' בשי' הט"ז] דלדידיה בחזקה נגד ספק א' בס"ס אכתי יהני הס"ס, וזו סברא הפוכה מהרעק"א והש"ש, וע' ח' גרש"ש"ק [כתו' סי' ט' ס"ק א' בסוף] שביאר שהכרעת חזקה היא הנהגת ודאי, ונאמרה גם כשיש ודאי כמו בב' שבילין, וי"ל א"כ דלא נאמרה הנהגה זו באופן שגם אחרי החזקה אכתי ישאר ספק, ולכן נגד א' מהספיקות לא יהני.

וע"ד זה י"ל בראב"ד דהדין להחמיר בספק ע"ה רק נאמר אם אח"כ יהיה ודאי, אבל כיון דבנד"ד יהיה עדיין ספק, שוב י"ל דמעיקרא לא החמירו להשוותו לדמאי ואין כאן דין ודאי, והדרא הס"ס למקומו.

אמנם לא נראה כן בראב"ד, דאם נאמר חידוש בגזירת דמאי דבמקום שישאר ספק אין גזרת דמאי, א"כ למה ליה לראב"ד להתיר מדין ס"ס, הא בטלה גזירת דמאי והדרא הדין דרוב ע"ה מעשרין, ואף אם ס"ס אסור בכה"ת, הכא מותר דאין גזירת דמאי.

ועיין עוד להלן [מילואים סוף הפרק] שהבאנו ביאור נוסף בשיטת הראב"ד עפ"י מה שנתחדש באחרונים בדמאי איכא דין ודאי ודין ספק.

וע"ע בהערה ²⁹ מה שהבאנו בזה מראש יוסף.

²⁹ ועיין עוד בראש יוסף חולין [ו'] מה שביאר בזה באופן אחר בביאור פלוגתתם, ועיי"ש מה שדן מצד ס"ס שיש לו מתירין, ויש להעיר על דבריו מהפרי"ח [סימן ק"ב ס"ק ג'] דמאי לא חשיב יש לו מתירין, וכגון דאין לו להפריש ממק"א, וכ"ה לכא' בתוס' בע"ז [ע"ג]: ועיין שם בר"ן, ועיין מה שהוסיף בזה לגבי שביעית, וזוהי לכא' דלא כהחזו"א [דמאי סימן ח' ס"ק י"א].

ביאור נוסף בפלוגתת הרמב"ם וראב"ד דפליגי בעיקר גזירת דמאי, דלמח לא סמכו על רוב ע"ה מעשרי, אי מצד מיעוט חמצו אי מצד חזקת טבל.

ונראה לפרש את פלוגתת הרמב"ם וראב"ד כפשוטו דתחילת פלוגתתם ביסוד תקנת דמאי ובעיקר גזירת דמאי שיש לעיין דלמה החמירו חז"ל אחרי דרוב מעשרין, וי"ל דזו תחילת פלוגתתם.

דהנה, ע' בתפארת ישראל ריש דמאי שהביא ב' סברות מהתוס', דבתוס' בשבת [י"ג]. מבואר דאיכא מיעוט המצוי דע"ה דלא מעשרי ולכן החמירו, ובתוס' ביבמות [קי"ט]. מבואר דאמרינן סמוך מיעוטא לחזקת טבל, והו"ל ספק.

ובאמת דבתוס' שם אמרו דלא מהני החזקת טבל לאשוויי לע"ה לרשע שלא יוכל להעיד, ולכן אף דלר"מ דסמוך מיעוטא לחזקה הוא דין דאורי' אבל בדמאי זה דין דרבנן מטעם הנ"ל, ומשמע ממסקנת התוס' דלא אמרינן בדמאי סמוך מיעוטא לחזקה, אמנם אכתי י"ל דסברי התוס' דבדין סמוך מיעוטא לחזקה מדרבנן [והיינו לרבנן דר"מ דלא חיישי למיעוטא] לדידיה שפיר אמרינן כן גם לאשוויי לע"ה לרשע לא להאמינו, ודו"ק, וע' בגליוני הש"ס [ריש ירושלמי דמאי] שהביאו מהלחם שמים שמפרש שאסרו דמאי מחמת סמוך מיעוטא לחזקה, ועיין בהערה ³⁰.

ומעתה נראה פשוט, דאם לא אזלינן בתר רוב ע"ה בדמאי משום דאמרינן סמוך מיעוטא לחזקה, א"כ ה"ה דלא אזלינן בתר ס"ס נגד חזקה, דס"ס מטעם רוב וא"ש דברי הכס"מ ברמב"ם, אבל אם נאמר דלא אזלינן בתר הרוב מחמת מיעוט ע"ה דמצוי, א"כ י"ל דזה דווקא במיעוט המצוי שעומד נגד רוב ע"ה דמעשרי, אבל ברוב דס"ס, דהכא נגד המיעוט ע"ה עומד תרתי, א' מה דע"ה מעשרי ב' האפשרות שלא החליף, ומאן יימר דנגד רוב זה חשיבא המיעוט כמיעוט המצוי, וי"ל דזו סברת הראב"ד לחלק ולומר דאף דלא אזלינן בתר רוב, אבל בתר ס"ס שפיר אזלינן.

קוש"י גדולח בשיטת הראב"ד מהמשנה הבאה בפונדקית, ובקוש"י רעק"א מס"ס בקלין שבדמאי.

בעיקר שיטת הראב"ד יש לדון מהמשנה הבאה לגבי הס"ס שיש בפונדקית ויבואר שם, ועיי"ש שעפ"י מה שנתחדש שם נתבאר מהלך חדש בפלוגתת הרמב"ם וראב"ד הכא.

עו"ק על שיטת הרמב"ם מריש מכילתין דמבואר בקלין שבדמאי שס"ס בדמאי מותר, עיי"ש, ותמה רעק"א על הרמב"ם הכא, ועיי"ש במשנה הבאה בפונדקית מה שיישבנו בזה.

³⁰ והק' עליו בגליוני הש"ס מסוגי' בפסחים דמבואר דאין חזקת טבל דע"ה יכול להכניסן דרך גגות וכו' אושעיה דלא מתחייבי בהפרשה בכה"ג, וע' נמי בתוס' בבכורות [כ']. שכתבו שמטעם זה סובר ר"מ דדמאי דרבנן דאין כאן סמוך מיעוטא לחזקה, אמנם בחידושים וביאורים מהגאון ר' משה פיינשטיין [בירושלמי ריש דמאי - מודפס בירושלמי תבונה] כבר ביאר דכל זה כלפי סמוך מיעוטא לחזקה מה"ל ר"מ, אבל כיון דרובא לא עבדי כר' אושע' שוב יש חזקה מכוח הך רוב, והך חזקה מהני עכ"פ שיהיה דין סמוך מיעוטא לחזקה מדרבנן, עיי"ש.

פלוגתת חראשונים בדין מפקיד פירותיו אצל חנקרי כפירותיו, וביאור שיטת חראב"ד בזה דחזו כפירות עכו"ם.

פ' הרע"ב דפירות העכו"ם פטורים מן המעשר וכ"ה ברמב"ם, והא דשאני רישא ואמרי' דבטוחן נכרי הרי הם דמאי והכא תני כפירותיו, היינו משום דבטוחן דרך בני אדם להוליך קופות רבות של חטים חיישינן שמא נתחלפו בקופות אחרות של ישראל שהם דמאי, אבל הכא ליכא למימר שמא החליפם בשל ישראל אחר אלא אמרי' דהחליפם בפירותיו.

ועיין רעק"א שהביא שהראב"ד פליג על שיטת הרמב"ם ומפרש דכפירותיו לעולם אמרי' דהחליפם אבל מ"מ חייב לעשר כיון דודאי אחלפניהו ופירותיו חייבים במעשר מדרבנן משום גזירת בעלי כיסין כדאי' במנחות [ס"ו], ור"ש פליג וסבר דהוה דמאי משום דהוי רק ספק אם החליפו.

ויש לעיין בשיטת הראב"ד – ונקדים – דיעויין בגליון מהרש"א [כללי ס"ס להש"ך בסי' ק"י על דברי הש"ך בס"ק כ'], דהש"ך הביא דאף דספק רבנן לקולא, אבל כשיש חזקת איסור אזלינן לחומרא, וכ' הגליון מהרש"א דראיה מהראב"ד כאן, והיינו דנקט דע"כ דגם הראב"ד לא סובר שזה ודאי [עיי"ש ההוכחה], וממילא דקשה דלראב"ד נימא דספק דרבנן לקולא, והוכיח כהש"ך דע"כ דטבל אית ליה חזקת איסור.

ואין דבריו ברורין, דהכא אם לא החליף והיה של החבר אז ודאי דעשרוהו, ואם של העכו"ם אז ודאי לא עשרוהו, וכיון שהספק אם עשרוהו או לא, אמרינן דהעמדהו על חזקתו שהוא בחזקת טבל, אמנם אם של עכו"ם היה, הרי זה טבל מדרבנן ונמצא דאהני לן חזקת טבל דאורי' [שהיה קודם תיקונו של החבר] להכריע שהוא טבל מדרבנן, ואולי זה שייך לנידון של מחזיקין מאיסור לאיסור.

אולם יתכן דהכא עדיף מכל מחזיקין מאיסור לאיסור מתרי טעמי, א' ממנפ"ש יש כאן איסור טבל והנידון הוא רק האם זה טבל מה"ת או טבל מדרבנן, ב' הכא החזקת איסור בעצמו הוא בספק, דאם זה של עכו"ם אז גם החזקת איסור הוא מדרבנן ורק אם זה של הישראל אז יש חזקה מה"ת, ודו"ק.

והשער המלך הל' יו"ט [פ"א סוף ה"כ] תי' דהחשש שמחליף הטוחן בתבואת עצמו הוא חשש גדול וקרוב לודאי ואינו ספק דרבנן, עיי"ש.

בקושי" חירושלמי מרישא לסיפא.

בירושלמי הקשו מ"ש מרישא בנותן לטוחן עכו"ם דהוי דמאי והיינו דשמא החליפן בשל ישראל, ומסיפא דהוי כפירותיו פטורים כפירות עכו"ם ולא חיישינן שמא החליף בשל ישראל.

ועיקר תירוץ הירושלמי בזה דכאן קופה בקופה כאן פירות בפירות - ועיין ברע"ב שביאר בזה דרישא מפני שדרך בני אדם להוליך קופות רבות של חטים ולהניחן אצל הטוחן, חיישינן שמא נתחלפה קופה זו בקופות אחרות של ישראל שהן דמאי, אבל פירות

ליכא למימר שמא החליפן בפירות של ישראל אלא שמא החליפן העובד כוכבים בפירותיו לפיכך הרי הן כפירותיו של עובד כוכבים.

ועיין ברעק"א [אות כ"ח] שפירש את תי' דהיינו דרישא מיירי בקופה ומתיירא העכו"ם שמא אינו מכין למלאות המדה משום הכי לא אמרי' דבדאי החליפו, ודלא כתי' הרע"ב דלהרע"ב ודאי החליפו ורק החליפו בפירות אחרים שהם דמאי.

והרא"ש הקשה על דרך זו של הירושלמי דמהיכי תיתי דבסיפא ודאי החליפו ולכן הוי כפירותיו - ואמאי לא אמרי' המוציא מחבירו עליו הראיה, ולכך פי' הרא"ש דכפירותיו היינו כפי שיעור הפירות שיש לעכו"ם בפירות היינו דאם הפקיד אצל העכו"ם ב' סאים ולעכו"ם א' איכא בביתו אותו סוג פירות ואותה כמות שניהם דמאי, אבל אם יש לעכו"ם קופה אחת והפקיד אצלו ב' קופות א' דמאי וא' ודאי מתוקן [אמנם אכתי הכל דמאי משום דאיכא ספק איזה סאה החליף].

בקושי' רעק"א מהגמרא בבכורות דכו"ע מודי דמפריש, ובחזקת חר"ש בדין "קאתינא מכח גברא דלא מצית אישתעי" דינא בהדיח".

והקשה הגרעק"א על שיטת הרמב"ם הרא"ש והרע"ב – דכולם למדו דכפירותיו היינו דפטור מצד פטור פירות עכו"ם, דהא סוגיא ערוכה היא בבכורות [י"א] דקאמר על מתני' דהכא אמר ר' אליעזר להפריש כולי עלמא [ת"ק ור"ש במשנה] לא פליגי דחייב להפריש, וכי פליגי בליתנם לכהן, דת"ק סבר ודאי אחלפינהו ובעי ליתנם לכהן, ור' שמעון סבר דמאי, הרי מפורש להדיא כד' הראב"ד דכפירותיו היינו דחייב לעשר ודאי וצע"ג.

ובביאור דין זה שכולם מודים שחייבים להפריש ונחלקו אי חייבים בנתינה, ומה הפטור נתינה בזה, והר"ש הביא בזה את מה שאמרו שם בגמרא דלוקח טבל מעכו"ם אמר ליה "קאתינא מכח גברא דלא מצית אישתעי" דינא בהדיח".

והסיק כאן הר"ש "ואפשר דלמאי דמסיק קאתינא מכח גברא דלא מצית לאישתעויי דינא בהדיח אפילו מכר טבלו לנכרי ובא ישראל ולקח ממנו מעשרן והן שלו" – ועיין בהערה ³¹ שביארנו שם את שורש הדין דאתינא מכח גברא וכו', ברמב"ם בסוגי' ובדברי הגר"ח על הרמב"ם, ובמה שיש לתמוה בדרכו של הגר"ח בענין זה.

³¹ צריכים לבאר את דברי הגמרא והרמב"ם בדין לוקח טבל מעכו"ם שאמר ליה "קאתינא מכח גברא דלא מצית אישתעי" דינא בהדיח".

כתב הרמב"ם בהלכות תרומות [פרק א' הלכה י"א] וז"ל: "פירות הנכרי שגדלו בקרקע שקנה בארץ ישראל וכו' ואם לקחן ישראל אחר שנתלשו קודם שתגמר מלאכתן וגמרון ישראל חייבין בכל מן התורה ומפריש תרומה גדולה ונותנה לכהן ותרומת מעשר ומוכרה לכהן ומעשר ראשון הוא שלו מפני שהוא אומר ללוי במעשר ולכהן בתרומת מעשר אני באתי מכח איש שאין אתם יכולין ליטול ממנו כלום, ומפני מה אמרו לא יתן תרומת מעשר לכהן כתרומה גדולה לפי שנאמר בתרומת מעשר כי תקחו מאת בני ישראל את המעשר

טבל שאתה לוקח מישראל אתה מפריש ממנו תרומת מעשר ונותנה לכהן אבל טבל שאתה לוקח מן הנכרי אין אתה נותן לכהן התרומת מעשר וכו' עכ"ל.

ומבואר שכוון שהטבל בא מעכו"ם אף שהוא טבל גמור שחייבים בהפרשה אבל אין על הטבל הזה דין נתינה כיון שהעכו"ם היה לו פטור נתינה, והישראל בא מכחו, אלא שבסוף הביאו על זה פסוק.

והמקור לדין זה כאמור הוא מהגמרא בבכורות [י"א] דאמרין שם "אמר ר' שמואל בר נתן אמר ר"ח הלוקח טבלים ממורחים מן הנכרי מעשרן והן שלו וכו' דמרחינהו ישראל מרשות נכרי וכו'".

ומבאר הגמרא "הן שלו - דא"ל קאמינא מכח גברא דלא מצית אישתעי' דינא בהדיה" אלא שבהמשך הסוגי' שם הקשו שיש ראיות נגד הדין הזה ושוב חילקו בין תרומה גדולה לתרומת מעשר והביאו על זה פסוק, "דילמא כאן בתרומה גדולה כאן בתרומת מעשר וכו' דאמר ריב"ל מניין ללוקח טבלים ממורחים מן הנכרי שהוא פטור מתרומת מעשר שנאמר וכו' כי תקחו מאת בני ישראל טבלים שאתה לוקח מבני ישראל אתה מפריש מהן תרומת מעשר ונותנה לכהן טבלים שאתה לוקח מן הנכרי אי אתה מפריש מהן תרומת מעשר ונותנה לכהן", וזה הדרשה שהביא הרמב"ם בסוף דבריו.

אלא שדברי הרמב"ם תמוהין, וכבר תמה בזה הגר"ח "דלפי מסקנת הסוגיא דחלוק תרומה גדולה מתרומת מעשר מזה"כ דכי תקחו מאת בני ישראל", א"כ מוכרח דשוב ליתא כלל לטעמא דקאמינא מכח גברא דלא מצית אישתעי' דינא בהדיה, דאי משום טעמא דקאמינא וכו' היה לו להפטר גם מנתינת התרומה גדולה, וגם דליכא למימר כלל קרא דכי תקחו וגו' והלא בלאו הכי פטור הוא מטעמא דקאמינא וכו', אכן בדברי הרמב"ם הרי מבואר דשני הטעמים אמת ולתרווייהו צריכין, וכמבואר בדבריו, וצ"ע בטעמא דמילתא, ולמה לא סגי בטעמא דקאמינא וכו' או בקרא דכי תקחו לבד, ועוד דלפי מה שפסק הרמב"ם הך דקאמינא וכו' א"כ הא שוב קשה דאמאי לא יפטר גם מנתינת התרומה גדולה, וצ"ע, עכ"ל.

וביאר בזה הגר"ח עפ"י מה שיש לחקור בעיקר הדבר דנכרי עצמו לאו בר נתינה דתרומות ומעשרות הוא, וז"ל: "האם הוא זה משום דנכרי ליתיה במצות, ומשום הכי הוא דליתיה גם בהך חיובא דנתינה לכהן, או דנימא דהוי דין מסויים בדין נתינה, דבשל נכרי פקע חובת נתינה דתרומת מעשר".

וביאר שיש בזה ב' נפ"מ לגבי סוגיין:

א] "ונראה דנפקא מינה לענין ישראל הבא מכחו, דאם נימא דכל פטור הנכרי הוא רק משום דלאו בר מצות הוא, א"כ ממילא דכל פטורו שייך רק לגבי הנכרי בעצמו, אבל להישראל הבא מכחו לא שייך זאת, והישראל שפיר מתחייב בזה, ולא שייך לומר דקאמינא מכח פטור, כיון דגם בשעה שהם בעיקר פטורין בשעה שהם אצל נכרי ג"כ לא חלה עליהו שום פטורא אלא רק לגבי נכרי ולא לגבי ישראל, א"כ ממילא דישאל הבא מכחו צריך להיות חייב בנתינתו, משא"כ אם נימא דנכרי איכא דין פטור והפקעה מסויימת מדין נתינה לכהן, א"כ ממילא דשייך לפטור על ידי זה גם הישראל שבא מכחו, מדין דקאמינא מכח פטור, כיון דמקודם אצל הנכרי פקע כל דין נתינה לגמרי".

ב] "ונראה להוסיף עוד בזה, דאם נימא דהוי דין פטור מסויים והפקעה גבי נכרי מדין נתינה, א"כ ממילא דעצם הפירות כל זמן שהן ביד הנכרי הרי הן מופקעים מדין נתינה, ועל כן שפיר שייך זאת גם לגבי הישראל שלקחן הימנו דקאמינא מכח הפקעה זו כיון דהוי חלות דין הפקעה על הפירות".

ועל פי זה ביאר את הסוגי' לפי דרכו של הרמב"ם שיסוד החידוש בגוזה"כ אינו בדין של הלוקח מעכו"ם לפטורו, אלא בגדר הפטור של הנכרי עצמו מנתינה, ונמצא שהחילוק בין תרומה גדולה לתרומת מעשר הוא בגדר הפטור של הנכרי עצמו מנתינה.

וז"ל: "אשר ע"כ נראה, דהא דילפינן מקרא דכי תקחו מאת בני ישראל וגו' דטבלים של נכרי אינן בדין נתינה, עיקר הדין לא נאמר על ישראל הלוקח ממנו, כי אם דעיקר המיעוט בזה על של נכרי עצמו, ובשעה שהוא של הנכרי, דלית ביה דין נתינה, ונלמד מזה דין פטור והפקעה בשל נכרי מדין נתינה, ואילו הך קרא היה כל פטורו של הנכרי רק משום דלאו בר מצות הוא, אבל לא דין הפקעה בשל נכרי, וממילא דהישראל שבא מכחו שהוא בר מצות היה מתחייב בזה וכמו שנתבאר, וזהו דמייתי הגמ' הך קרא דכי תקחו וגו' דיש פטור מסויים והפקעה בשל נכרי, וחייל מיניה הך דינא דקאמינא וכו' לפטור גם ישראל הבא מכחו, ובתרומה גדולה דליכא הך מיעוטא דכי תקחו מאת בני ישראל, ממילא דליכא בה בנתינתה שום דין פטור והפקעה בשל נכרי, רק דהנכרי עצמו פטור משום דלאו בר מצות הוא, ועל כן הישראל שהוא בר מצות שפיר מתחייב בנתינתה".

והסיק הגר"ח דבזה מיושב הרמב"ם: "ולפ"ז נמצא דגם לפי המסקנא דמייתי קרא דכי תקחו, מ"מ הא דישאל הבא מכח נכרי פטור הוא מטעמא דקאמינא וכו', ומהקרא ילפינן רק דיש פטור נתינה בשל נכרי, וחייל עליה הך דינא דקאמינא וכו', ותרווייהו חדא מילתא נינהו, וזהו שפסק כן הרמב"ם וכמו שנתבאר".

אלא שבדברי הגר"ח יש לתמוה:

א] במעשר ראשון איכא פטור מצד קאמינא וכמבואר ברמב"ם והתם ליכא גוזה"כ.

ב] בסוגי' להלן [מ"ז] מבואר שיש פטור מצד קאמינא מכח גברא בפדיון הבן בחלל בן של כהן והאב שהיה כהן היה פטור אלא שהאב הכהן מת ואז גם לבנו איכא פטור של קאמינא מכח גברא, והרי התם לא שייך כל

משנה ה

[ח] חנותן לפונדקית מעשר את שחוא נותן לה ואת שחוא נוטל ממנה מפני שחשודא לחלוף אמר רבי יוסי אין אנו אחראין לרמאין אינו מעשר אלא מה שחוא נוטל ממנה בלבד:

רע"ב משנה ה

פונדקית – שומרת הפונדק וחולכי דרכים מתאכסנים אצלח:

מעשר את שחוא נותן לה – דאין חבר מוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן: ואת שחוא נוטל ממנה – דאע"ג דעם הארץ אינו חשוד לחחליף כדאמרן לעיל, הפונדקית חשודא לחחליף שחיא מתכוונת לטובה ונותנת משלח שחוא יותר יפה לחבר ואומרת בלבה ראוי שאאכיל משלי שחוא חם ויפה לחבר ואני אטול את שלו חקר וחגרוע:

אין אנו אחראין לרמאים – כלומר אין אחריות הרמאים עלינו לשומרם שלא יאכלו דבר שאינו מעושר. לפיכך אינו מעשר מה שחוא נותן לה ואם תקחנו הפונדקית לעצמה ותאכלנו כשאנו מתוקן אין לחבר מזה כלום ואינו מעשר אלא מה שחוא נוטל בלבד. ור' יוסי סבר דלגזול היא מתכונת, ואין חלכה כר' יוסי:

ביאורים ציונים והערות משנה ה

שיטת רבי יוסי "דאין אנו אחראין לרמאין".

וכתב בזה הר"ש "לא דמי לעלי ירק דלעיל דהנוטלן אינו נוטלן בגזל דאפקורי מפקר להו, ובירושל' [הלכה ה'] אמר' דר' יוסי ורשב"ג אמרו דבר אחד, כמה דרבי יוסי אמר אין אנו אחראין לרמאין, כך רשב"ג אמר אין אנו אחראין לרמאין, בפרק מרובה [ס"ט]

סברת הרמב"ם – פטור בחפצא וגברא – וכבר עמד בכל זה באבי עזרי, ובכתבי הגרי"ז בכורות [שם] כבר העיר שסוגי' זו לא שייכא כלל לדין של טבל וב' דינים נפרדים ניהו, סתם ולא פירש בזה. ג] מדוייק ברמב"ם דכלפי מעשר ראשון איכא סברת קאטינא מכח גברא ומעולם לא היה קשה סברא זו במעשר, וכל מה שהקשה רמב"ם הוא דמאי שנא תרומה מתרומת מעשר, וכלשונו: "ומפני מה אמרו לא יתן תרומת מעשר לכהן כתרומה גדולה", והיינו דדין מעשר לא שייך לנידון, ופשוט למה איכא בזה סברא דקאטינא, וכל הקושי' היתה על תרומת מעשר מתרומה גדולה, ודבר זה לא נתברר ברמב"ם, וצ"ע. ועיין מה שביארו בזה האחרונים – עיין בזה במשנת ר' אהרן [זרעים] ובאבי עזרי [על הרמב"ם כאן] ובדברי הגרי"ד סולובייצק זצ"ל [מובא בכתבי הגרי"ז על סוטה הנדפמ"ח – בסוף] – וכולם הלכו במהלך אחד – בשינויים קלים – וגם סיימו את המהלך באופנים שונים, עיי"ש היטב.

מיייתי מתני' דמעשר שני [פ"ה מ"א] גבי כרם רבעי ומציינין אותו בקוזות אדמה, אמר רשב"ג בד"א דמירי מתני' בשביעית אבל בשאר שני שבוע הלעיטהו לרשע וימות".

מבואר בדין פונדקית דסמכין על חס"ס וזה דלא כהראב"ד [משנה לעיל] דמקילין בס"ס, ודברי המקד"ד בזה.

שי' הראב"ד דאמרינן בדין נותן לטוחן עכו"ם [במשנה לעיל] דס"ס בדמאי לקולא, ולעיל [שם במשנה] ביארנו למה לית ליה לראב"ד סברת המהר"י קורקוס דכיון דדמאי הוא ודאי שוב אין ס"ס, אולם, יש הלכה מפורשת בדמאי דמצאנו דלא מקילין מצד ס"ס, וגם הראב"ד מודה בזה, ולפי"ז יבואר דעל כרחק איכא מהלך אחר בשי' הראב"ד בס"ס.

דהנה יעויין ברמב"ם [פי"א דמעשר הי"ב] שכתב דבנותן לפונדקית חיישינן שמא החליפה בתבואה שלה והו"ל דמאי, וזה משנה דהכא ופשוט שהראב"ד מודה בזה.

והק' הר"ש סירילאי דהכא איכא ס"ס דאף דהפונדקית ע"ה, אבל אין הוכחה דהחליפה, והו"ל ס"ס ואכתי חיישינן ולמה לא השיג הראב"ד בהלכה זו לפרש למה ליכא היתירא דס"ס.

ותי' המקד"ד [סי' נ"ז ס"ק ב' בד"ה והנה היכא דאיכא] דבפונדקית ב' הספיקות הם בע"ה ודלא כטוחן נכרי דספק א' על הנכרי וספק א' על הע"ה, דבפונדקית הספק הוא האם הוציאה מתח"י פירות מתוקנים, א' אולי לא החליפה ונותנת תבואה ידידה, ב' אף את"ל דהחליפה בשל עצמה אבל י"ל דעושרה, אבל בטוחן, ספק א' על הנכרי האם החליף ואת"ל דהחליף, איכא ספק נוסף על הע"ה דאולי עושר.

והוכיח המקד"ד דבס"ס על הע"ה איכא גזירת דמאי שהרי בכל דמאי יש ספק אולי הע"ה עשה כר' אושע' והכניסה במוץ וכנתבאר בתוס' בבכורות [כ'], אלא דע"כ דכשיש ס"ס בע"ה עצמו מודה הראב"ד דחיישינן דו"ק, ועיין בהערה ³² מה שיש לדחות בזה.

מבאר שיש חקדמח לתקנת דמאי וחזא שיחיה בתבואה ספק כזה ששייך לעיקר תקנת דמאי, ורק בזה קבעו 'שם דמאי' בתבואה, ויש לדון בספק שיש בו ג' צדדים וחלקם שייכי לתקנת דמאי וחלקם לא שייכי.

ביאור דבריו: מבואר כאן דאף דעיקר תקנת דמאי היא הלכה לחשוש למיעוט ע"ה דהוי מיעוט המצוי ולא לסמוך על הרוב, אבל יש לזה תנאי והקדמה, והוא, שבתבואה יהיה ספק ששייך לתקנת דמאי, והיינו דתבואת דמאי היא תבואה שיש בה ספק מסויים שמגדיר אותה בתורת דמאי, ובדמאי נאמר דחיישינן למיעוט, אבל לו יצויר ולא יהיה על התבואה ספק שמגדיר אותה בתורת דמאי, שוב לא נחשוש להך מיעוט דע"ה אף דהוי מיעוט המצוי ככל דמאי, ועיין בהערה ³³ תוספת ביאור בזה.

³² ובעיקר ראיית המקד"ד יש לדחות, דודאי דאין כאן ספק השקול, ורוב לא עבדי כר' אושע' ואין כאן ס"ס, וכוונת התוס' שם דאין חזקת טבל לומר סמוך מיעוטא לחזקה לר"מ דאומר כן מה"ת, אבל מודה דרוב לא עבדי כן, [והוסיף בזה בחידושים וביאורים להגאון ר' משה פיינשטיין דבאמת מדרבנן אמרינן סמוך מיעוטא לחזקה וכדחביאו מהלחם שמים, דיש חזקה מכוח הרוב דלא קעבדי כר' אושע'י] ובכה"ג דא' מן הספיקות אינו ספק השקול, ואית ביה רוב, לא אמרינן ס"ס, ושוב ליתא לראיית המקד"ד.

³³ ויסוד הדברים עפ"י מה שנתבאר לעיל [פרק א' משנה ג'] דאין תחילת התקנה לחשוש למיעוט ולא לסמוך על הרוב עמי הארץ, אלא דמתחילה החילו וקבעו 'שם דמאי' על תבואת ע"ה, ושם דמאי חל בו גם בלי

והנה, בספק בטוח נכרי, התם איכא ב' ספיקות, ספק החליף וספק עישר, ופשוט דספק עישר הוא ספק דדמאי וספק החליף אינו ספק דמאי ופשוט שאף הכס"מ דמדמא לדמאי דלא סמכינן על הס"ס, היינו רק כלפי ספק עישר, ולא כלפי ספק החליף [דלא מרומז בתקנת דמאי דחיישינן דהנכרי יחליף].

ומעתה יש לדון שכשיש בתבואה ס"ס, וספק א' הוא ספק דמאי והספק שני אינו ספק דמאי, האם אמרינן דחיילא בתבואה תורת דמאי כדי שיחול בהם איסורא דדמאי או לא, ולכא' הפשטות בזה היא שצריכים לדון כל ספק בנפרד, ומה שנוגע לספק עישר נימא שיש בתבואה תורת דמאי ונחמיר בהך ספק רק כיון שיש ספק אם החליפו או לא, שוב אינו אלא ספק דמאי, ודו"ק.

אמנם נראה דאינו כן, דס"ס אינו ב' ספיקות נפרדות, רק ספק א' מורכב מג' צדדים, דאין לדון את הצד החליף בלי לצרף צד ע"ה דלא עישר, דהחליף בפנ"ע אינו כלום, וכן לאידך גיסא, אין לדון דלא עישר בלי שהקדמת הך צד החליף, וע"כ שיש ספק א' שמורכב מג' צדדים, א' אולי לא החליף, ב' אולי עישר, ואלו הם שני צדדי ההיתר שבספק הזה, ג' יש צד שלישי לספק זה שמא החליף ולא עישר, וזה הצד איסור של הספק והכל ספק אחד שמורכב בג' צדדים.

ומעתה, כיון דספק א' הוא, רק שהוא מורכב מג' צדדים, וחציו שייך לתורת דמאי וחציו לא שייך, שוב נראה דיש להסתפק האם חיילא בכל הספק תורת דמאי או דלא חיילא בספק תורת דמאי כל עיקר, ובזה באנו לסברת הראב"ד דבכה"ג אמרינן דאינו ספק דמאי כל עיקר, ובתבואה לא חיילא תורת דמאי כלל.

טבאר דבנקודה זו נחלקו הרמב"ם וראב"ד האם ספק כזה מוגדר כספק של דמאי או לא.

וזהו שיטת הראב"ד בטוח נכרי, דסמכינן על הרוב דס"ס להכריע נגד המיעוט דע"ה לא מעשר, דאף דבגזירת דמאי נאמרה דצריכים לחשוש להך מיעוט ע"ה, אבל כל זה כשיש בתבואה תורת דמאי, אבל הכא דאינו דמאי כלל לא נאמרה עיקר התקנה, ונראה דבסברא זו גופא חולק על הרמב"ם, ולדעתו כל הספק הוא ספק דמאי.

איברא, דבפונדקית, התם ב' הספיקות הם ספיקות בע"ה, ומודה הראב"ד דכל ספק דשייך לנאמנות של ע"ה, אם מוציא מתח"י מעושר או לא מיקרי ספק בתורת דמאי, ונמצא דבכה"ג מודה הראב"ד דלא עבדינן כהס"ס, דבפירות הללו חיילא תורת דמאי.

ויש כאן חידוש, דאף בפונדקית נראה פשוט שאינו ודאי רק ספק דא"א להכריע גם דלא עישר וגם דהחליף דהיכן מרומז בתקנת דמאי לחשוש שהחליף וכל התקנה היא רק לחשוש שמא לא עישר [וכדביארנו בכס"מ בטוחן], הרי דגם הראב"ד מודה דאין תקנת דמאי להחמיר כלפי ספק החליף, אבל אכתי מיקרי ספק דמאי.

הדינים של דמאי לחשוש כמו ד'שם טבל' חל לפני מירוח ולפני האיסורים של טבל, רק דמדיני הדמאי שיחשוש למיעוט ע"ה דלא מעשרי, אבל בגוף התקנה תרתי נינהו, עצם הקביעת שם דמאי והדינים לחשוש לע"ה דלא מעשרי, עיי"ש מה שנתבאר בזה, והכא נוסף ונאמר, דלקביעת ה'שם דמאי' נאמר דלא כל ספק מגדיר את התבואה כדמאי, ולא נקבע שמו כדמאי אלא כששני הספיקות הם ספיקות בע"ה.

הרי דשני נידונים ניהו, א] מהו ספיקות דמאי ובוה סובר הראב"ד דכל ספק ששייך לע"ה אם הוציא מעושרין מתח"י דזהו ספק דמאי, ב] מהו חומרא דמאי, דבוה בעינן דוקא ספק עישר ספק לא עישר.

ומעתה יבואר פלוגתת הרמב"ם והראב"ד, דהרמב"ם סובר דכשיש ספק שחלקו הוא ספק דמאי וחלקו אינו ספק דמאי, דדינו כספיקת דמאי הילכך סובר הרמב"ם דגם בטוחן נכרי חשיב כל הספק דמאי ולא אכפת לן מה דחלקו לא שייך לדמאי ושפיר שייך כאן תקנה.

ישוב לקושית רעק"א על הרמב"ם בס"ס בקלין שבדמאי לר"ל.

ע' רעק"א לעיל [משנה ד' אות כ"ט] שהק' על הרמב"ם משי' ר"ל בקלין שבדמאי דמבואר שם דמקילין בס"ס בדמאי, דהתם יש ספק הפקר ספק משומר ואת"ל משומר י"ל דעישורוהו ע"ה, וכוונתו דלר"ל יתקשה משנה בטוחן נכרי לדעת הרמב"ם.

ותי' דבספק הפקר אין תקנת דמאי, דרק בפירות שנתחייבו וספק עישרו, התם שייך תקנת דמאי, אבל בספק הפקר שיש ספק בעיקר החיוב, התם לא נאמר דין דמאי, עכתו"ד, וכן הביא מהשער המלך.

ויש לעיין, דכמו דבטוחן נכרי הספק החליף אינו ספק ששייך לגזירת דמאי ואפי"ה חיישינן למיעוטא ולא מקילין כהס"ס, כמו"כ נימא בספק הפקר, ומה אכפת לן שזה ספק בעיקר החיוב, דמאי שניא.

והנראה בזה, דלעיל ביארנו דפליגי הרמב"ם והראב"ד בספק שחלקו שייך לתורת דמאי וחלקו לא שייך, דלפי הרמב"ם דנים כולו כספק דמאי, ולפי"ז באמת ק' דמ"ש בהפקר, אמנם לעיל [משנה הקודמת] ביארנו דשי' הרמב"ם דמחמירים בדמאי מחמת החזקת טבל דסמוך מיעוטא לחזקה, וכשי' התוס' ביבמות וכדברי הלחם שמים.

ונראה דזהו הסברא בקלין שבדמאי, דכיון דיש ספק הפקר, הרי דאין לפנינו חזקת טבל בתבואה, ולא שייך בזה חומרא דמאי, והיינו דאף דבספק חיילא תורת דמאי, אבל חומרא דמאי לא שייך בלי החזקת טבל, אבל בטוחן נכרי, הרי התם יש חזקת טבל והספק הוא האם להתירו בגלל שלא החליף והחבר עישרו או דהע"ה עישרו, אבל לשני הצדדים יש חזקת טבל, ופשוט.

אמנם נראה דא"צ לומר כן, די"ל דגם הרמב"ם מודה לראב"ד דספק שחלקו לא שייך לדמאי לא חיילא בספק שם דמאי ואין דין להחמיר למיעוט, רק דנחלקו הרמב"ם והראב"ד מהו הגדר בספק דמאי, דהראב"ד לומד דכל ספק דשייך לנאמנות דע"ה מיקרי ספק דמאי, אף אם אין הספק אולי עישר, והחלפה של טוחן נכרי לא נקרא ספק בנאמנות של ע"ה, [ואף דהגזירה להחמיר הוא דוקא בספק עישר, אבל הספק דמאי חיילא גם בספק החליף], והרמב"ם חולק דכל ספק בתבואה אם שייך לע"ה, גם אם הספק הוא האם הע"ה הזה עישר, או האם זה תבואת ע"ה, כל זה מיקרי ספק של דמאי, אבל ספק הפקר הוא ספק אחר בלי שייכות לע"ה הלכך לא מיקרי ספק של דמאי, ושוב א"צ לבא לתירוצו של רעק"א, ודו"ק.

משנה ו

[ו] חנותן לחמותו מעשר את שחוא נותן לה ואת שחוא נוטל ממנה מפני שחיא חשודה לחלוף את חמתקלקל אמר רבי יהודה רוצה היא בתקנת בתה ובושח מחתנה מודה רבי יהודה בנותן לחמותו שביעית שאינה חשודה לחחליף להאכיל את בתה שביעית:

רע"ב משנה ו

חמתקלקל – פת או תבשיל שנתקלקל:

אמר רבי יהודה – בירושלמי מפרש דקמיינא נמי מלתיז דר' יהודה היא. וחכי קאמר מפני שחיא חשודה לחחליף את חמתקלקל דברי ר' יהודה שרבי יהודה אומר רוצה היא בתקנת בתה וכו':

בנותן לחמותו שביעית – בנותן לה לאפות ולבשל בשנה חשביעית: שאינה חשודה להאכיל את בתה שביעית – דחמירא להו שביעית ואפילו אם יתקלקל לא תחליפנו בפירות שביעית. וחלכה כר' יהודה:

ביאורים ציונים והערות משנה ו

"מפני שחיא חשודה לחחליף".

עיין במשנה ראשונה שהעיר מצד ס"ס, וכל זה שייך לנתבאר במשנה דלעיל בדין ס"ס בכה"ג.

אמר רבי יהודה וכו' ומדוח ר"י וכו'.

עיין בתוס' יו"ט מה שביאר בזה, ועיין בפירוש המשנה להרמב"ם, ועיין מה שהעיר בזה רעק"א דנחלקו בפשט המשנה, ועיין בזה במשנה ראשונה.

חמותו.

עיין ברמב"ם [פי"א עמשר הי"ב] דחמותו בין מנישואין ובין מאירוסין, וכ"ה בירושלמי, ועיין חת"ס [חולין סוף ו.].

מילואים לפרק ג' משנה ג'
מהלך נוסף בפלוגת הרמב"ם וראב"ד בס"ס בדמאי,
וביאור בעיקר הגדר של ס"ס מדין רוב.

**ביאור נוסף בפלוגת הרמב"ם וראב"ד עפ"י מה שמבואר דאיכא ב' דינים
בעיקר תקנת דמאי דין ודאי ודין ספק.**

עיין לעיל משנה ג' שהבאנו את פלוגת הרמב"ם וראב"ד בס"ס בדמאי – ונתבארו כמה
דרכים בזה, ונראה לבאר פלוגתא זו באופן נוסף.

והנ' בזה דהבאנו [בהקדמה למסכתא] דכבר הוכיחו האחרונים [תורת זרעים וקה"י]
דע"כ איכא ב' דינים בדמאי, א] הדין ודאי דרבנן דהחשיבוהו כטבל ודאי אף על הצד
דקמעשרי ולכן מפרישין הימנו על טבל ודאי דרבנן, ב] יש עוד דין ספק שצריכים
לחשוש להך צד דאולי לא עישרו, והנפ"מ בדין נוסף הוא שלכן אין מפרישין מן הדמאי
על דמאי, דאולי מפריש מן הפטור על החיוב או איפכא, והיינו, שאם היה רק דין ודאי
מדרבנן, א"כ ע"כ דדנים שהספק כלפי שמיא הוכרע כבר והיה אפשר לסמוך על הרוב
להקל, ורק אסור מחמת האיסור ודאי דהטילו רבנן, ושוב אין לחשוש שמא הוא מפריש
מן החיוב על הפטור, וע"כ דחוץ מהדין ודאי ג"כ אמרו לא לסמוך על הרוב, ושיהיה
עכ"פ גם ספק.

ולפי"ז נראה דאף דמצד הדין ודאי ביארנו דלא הטילו דין ודאי במקום שישאר אחריו
ספק, וכסברת המשאת בנימין בחזקה בס"ס, אכן אין זה סברא נגד הדין ספק, דבכל
האופנים גזרו רבנן לחשוש אולי לא עישרוהו, אף במקום שישאר אחריו ספק, שהרי כל
הדין לחשוש בעצמו הוא דין ספק, ורק על הדין ודאי שייך לדמות לסברת המשאת בנימין
בחזקה.

ומעתה א"ש דאף כלפי הדין ודאי סובר הראב"ד דליתא לסברת המהר"י קורקוס וע"ד
המשאת בנימין בחזקה, אבל אכתי אין להתיר, דהדין ספק אכתי קיימא, וע"כ כתב
הראב"ד דס"ס הוא.

וכיון דאתינן להא, שוב א"צ לפרש את הראב"ד עפ"י סברת המשאת בנימין, וי"ל כבר
דפלוגת הרמב"ם והראב"ד היא בגדרי עיקר תקנת דמאי, די"ל דהראב"ד סובר דכל
הדין ודאי מדרבנן בנוי על הדין ספק, דאחרי שאמרו שצריכים לחשוש, שוב הוסיפו
לאשוויי להך ספק טבל לטבל ודאי, אבל באופן דלא שייך הדין ספק הכא לא גזרו את
הדין ודאי, וזהו סברת הראב"ד, דכיון דיש ס"ס להתיר את הדין ספק, שוב ליתא נמי
לדין ודאי, ובטלה טענת המהר"י קורקוס שספק א' הוא ודאי, דכיון דלא שייך הדין ספק,
שוב ליתא נמי לדין ודאי.

ובדעת המהר"י קורקוס ע"כ נתחדש דאף דכלפי הדין ספק שיש בדמאי אכתי שייך ס"ס,
אבל כלפי הדין ודאי ליתא לס"ס והאיסור ודאי במקומו עומד.

ולפי המהר"י קורקוס ברמב"ם איכא חידוש, דבדין ספק בדמאי נתחדש דאין מעשרין מן
הדמאי על הדמאי, ודין זה לא יהיה בספק החליף, שהרי הך דין ספק ממילא הוכרע

בס"ס, [דבלאו הכי אין מעשרין מספק החליף על דמאי אחר, דהכא ממילא יש ספק נוסף, ואולי זה מן הפטור על החיוב].

והנה, הכס"מ מבאר דעת הרמב"ם באופן אחר, דכשם דאין דין רוב בדמאי כמו"כ אין דין ס"ס, וסברתו מהני כלפי הדין ספק, ולכאן' ק' דל"ל סברא זו, הא בלאו הכי יש דין ודאי, אטו פליג הכס"מ על הדין ודאי בדמאי, ונראה דמודה לדין ודאי, רק שחולק על המהר"י קורקוס שחידש דשייך דין ודאי בלי הדין ספק, ולדידיה כיון דליתא לדין ספק כמו"כ ליתא לדין ודאי, ולכן הוצרך לבאר ברמב"ם למה ליכא ס"ס נגד הדין ספק ג"כ

ביאור בראב"ד לדרכו של חכס"מ ברמב"ם, דחולק בגדרי ס"ס, אי מטעם רוב או לא.

והנה - הבאנו את תירוצו של הכס"מ דכמו דבכל רוב בדמאי לא סמכינן ארוב ע"ה דמעשרין ואכתי חיישינן למיעוט, כמו"כ נחשוש למיעוט במקום ס"ס ולא נסמוך על ס"ס.

וכפשוטו כוונת הכס"מ דכיון דס"ס מדין רוב, וכמבואר ברשב"א, וע' בזה בפנ"י [כתובות ט'] ובש"ש [ש"א פי"ח], וא"כ מ"ש רוב ע"ה מרוב ס"ס, ודו"ק.

ובדעת הראב"ד י"ל דסובר דס"ס אינו מדין רוב רק דעיקר הדין דספק דאורי"י לחומרא הוא רק דין מדרבנן וכשיטת הרמב"ם ונמצא דס"ס הוא כבר ספק דרבנן ודינו דלקולא, וכבר האריך בזה הש"ש ריש שמעתתא א', ומה"ט ס"ל לראב"ד דאין לדמותו לרוב, וכוונתו דכל ספק דמאי הוא ספק דרבנן.

אכן זה אינו, שהרי הראב"ד עצמו למד דהכא הספק הוא שמא החליפם בשל גוי, וטבל של גוי אסור מדרבנן [לראב"ד] וזה רק ספק א' ולא ס"ס, וק' דסו"ס הרי"ז ספק דרבנן, ומבואר דבספק טבל דרבנן לא הקילו, [וכדביארנו לעיל במשנה ג' בתחילת דברינו] וכמו"כ ס"ס בדמאי אין להקל מטעם זה, וע"כ דמטעם רוב הוא, וא"כ מ"ש רוב ע"ה מרוב דס"ס וכטענת הכס"מ.

ובדעת הראב"ד י"ל דלמד דס"ס אינו מדין רוב, רק דחסר בספק עצמו, והדברים מבוארים בשערי יושר [ש"א פי"ט] שהעיר שלא מצאנו בחז"ל שיקראו לס"ס "ב' ספיקות" ואז יהיה ההיתר מצד ריבוי צדדים, רק חז"ל קראוהו בלשון "ספק ספיקא", והיינו שזה ספק בתוך הספק, והיינו דלכל ספק איכא ב' צדדין, ספק היתר וספק איסור, ומחמירין מחמת הצד איסור, והכא דגם לצד איסור יש צד היתר אין בזה דין ספק וא"צ להחמיר.

ולפי"ז י"ל דבכל דמאי אמרו להחמיר בספק אף דיש על הספק דין רוב, אבל הכא חסר בכל הספק ודו"ק, והרמב"ם למד דס"ס מדין רוב וא"ש פלוגתתם.

תוספת ביאור בדברי הגרש"ש ק"ד ס"ס חסר בעיקר ח"שם ספק, שחיסוד של ספיקות הוא שספק בגוי על "צדדים", ומוכיח כן מכמה דוכתי, ומבאר בזה את עיקר הגדר של ס"ס מטעם רוב שזה רוב צדדים ולא רוב באחוזים.

ונסיף עוד בביאור יסוד הגרש"ש ק"ד ס"ס אינו מטעם רוב רק דחסר בעיקר ה"שם ספק", ונראה דשורש הדברים מתחיל בזה שהמציאות של 'ספק' אינו חסרון ידיעה בעלמא, אלא

דספיקות בנויים מה'צדדים' שבספק, ולא מכמות של מקרים ואחוזים של מקרים, ויש בזה נפ"מ טובא האם ספיקות הם כפי האחוזים וספק היינו חמישים אחוז לכל צד, או ספק היינו 'צדדים בספק'.

דכבר הוכיחו דאף ששיטת הרמב"ם דספק דאורייתא לחומרא מדרבנן, אולם אכתי מוכרח שהרמב"ם יודה דספק דאורייתא לחומרא מה"ת בספק של איקבע איסורא, וזה מוכרח מהדין אשם תלוי שמחייבו בספיקות וזה מה"ת, ועיין בזה בש"ש [ש"א פ"א] בשם הפר"ח, והיינו בחתיכה א' משני חתיכות, וע"כ דשאני בזה איקבע איסורא שגם לפי הרמב"ם שזה מה"ת דשפיר יש בזה דין להחמיר מה"ת.

והנה זה פשוט דמצד אחוזים ליכא שום נפ"מ בין ספק בעלמא לספק דאיקבע איסורא, וכל החילוק ביניהם הוא מצד הצדדים, שצדדים של איקבע איסורא הוא צד איסור שיותר קיים ועומד לפניך מספק דעלמא, דבספק של חתיכה א' שעומדת לפניך מתוך שני חתיכות הרי הצד איסור עומד לפניך יותר, ויותר צריכים להתחשב ולהתייחס לצד הזה ויותר צריכים לראות אותו כספק, הלכך מודה בזה הרמב"ם דהכא אזלינן לחומרא מה"ת, וכל זה אחרי שיש מהלך וגדר בספיקות דספק היינו צדדים בספיקות.

ונראה עוד, דמזה שיש 'צדדים' בספק וכל מציאותו של הספק הוא ה'צדדים' שבספק, מזה למדנו ששייך גדר חדש של רוב, דהנה הבאנו את שיטת הרשב"א דספק ספיקא מדין רוב ועדיף מרוב, וכמבואר בתשובה [ח"א סימן ת"א], וכבר ביאר הריב"ש [שע"ב] - עיין בש"ש [ש"א פ"ח] שהביא דבריו - שאין הכוונה דמהני מה שיש רוב מקרים, אלא דהרוב כאן הוא רוב בצדדי הספק, שכשיש צד אחד להיתר וצד אחד לאיסור ושוב מוסיפים עוד צד של היתר, הרי לנו ספק בג' צדדים, ב' צדדי היתר וצד אחד איסור, וגם בזה נאמר דינא דרוב.

וזה שורש הבנת הש"ש [שם] דסובר דבעינן ספיקות שקולין, ולכן גם אחרי שיש חצי חצי במקרים מחמת ספק אחד שוב לא מהני עוד כמה מקרים להיתר בספק השני, אלא דבעינן עוד ספק שיש בו שני צדדים שקולים, וכל זה כדי שנגיע לספק שיש בו ג' צדדים – שני צדדים ברורים להיתר וצד אחד ברור לאיסור, ודו"ק.

ונוסיף עוד, דבזה מובן עיקר הגדר בהאי רוב, דיש לתמוה דלאיזה דין רוב זה שייך, אטו שייך לומר כאן רובא דאיתא קמן או רובא דליתא קמן, וע"כ כמדויק ברשב"א שהס"ס יותר אלים מרוב, והכוונה בזה פשוטה דבתוך צדדי הספק עצמו נאמר דין שהספק מורכב מג' צדדים, והכלל בזה הוא ששני הצדדים של היתר 'מבטלים' את הצד של איסור, ואינו כרוב דעלמא שזו הכרעה מציאותית, אלא רוב בתוך צדדי הספק הכריע שאין כאן ספק, דכבר נתבאר דספק שאין בו צדדים אינו ספק אף שיש אחוזים ומקרים מציאותיים.

והן הן דברי הגרש"ש ק שפירש שס"ס אינו ענין של רוב אלא דלאו שמיה ספק, וכוונתו דספק כזה שגם על הצד איסור יש צד היתר, בכה"ג לא חיילא ביה שם ספק שצד כזה שמצד עצמו אינו צד ברור לא חיילא על ידו ספק מעיקרא, ולכן מיקרי ספק ספיקא ולא ב' ספיקות, וע"ע בהערה ³⁴ מה שהוספנו בזה.

³⁴ ובאמת מציאנו בזה עוד שיש שביארו דברי ושמא ברי עדיף בממון כיון שאין כאן ספק, שהשמא לא מעמיד ספק וצד ורק רואים את הצד ודאי של הברי וכשאין ספק הוא מפסיד, וזה תמוה, הרי סו"ס השמא

ונוסיף בזה עוד, דבאמת גדולה מכל זה מצאנו במחזיקין מאיסור לאיסור, דכיון שהבהמה היתה בחזקת איסור אבר מן החי והסתפקו על השחיטה ומוקמינן לה בחזקת איסור, ולכן עכשיו היא בחזקת איסור נבלה, הרי דמחזיקין מאיסור אבר מן החי לחזקת נבילה, ובשלמא לשיטת התוס' [חולין ט'] דמחזיקין מחזקת איסור אינו זבוח א"ש, אבל אי מחזיקין מחזקת איסור אבר מן החי וכשיטת רש"י [שם], הא ממנפ"ש איסור זה הותר, והגדון הוא איזה דין חיילא עכשיו, דין איסור נבילה או דין היתר שחוטה, וע"כ דהחזקה היא הנהגה דינית בספיקות ולא שייכא למציאות, וכיון שהיה לה דין איסור מחזיקין הלאה דין זה.

אולם דין זה אכתי צ"ב דהא סו"ס זה פשוט לנו דנסתלק האיסור אבר מן החי, וע"כ צ"ל שבאמת יש כאן לפנינו שני ספיקות נפרדות - ספק איסור והיתר וספק אבר מן החי ואבר מן המת, וכשמעמידים את הספק על הצדדים האם זה 'אסור' או 'מותר', ולא על הצדדים האם זה אבר מן החי או לא, אז שפיר משכחת לה חזקה על האיסור עצמו.

ולמדנו מהכא שיש מציאות וחפצא של ספק, וספק יש לה צדדים, וכפי העמדת הצדדים של הספק כך היא מציאותו של הספק, ונחלקו רש"י ותוס' האם שייך להעמיד גם צדדים של ספק איסור והיתר בלי 'שם' האיסור ו'שם' ההיתר.

וכעין זה מצאנו עוד במה שאמרנו שבספיקא דדינא ליכא דיני חזקה, עיין בזה בשלטי גבורים [חולין מ"ט] דנקט דלא מהני ובר"ן בקידושין [ה':] בנתן הוא אומרה היא מבואר דמהני.

ועיין בפר"ח [סימן ק"י כללי ס"ס ס"ק י"ז] שביאר בזה שזה רק חסרון ידיעה של החכם וזה לא ספק ובסברת הפר"ח מבואר דחזקות צריכות ספיקות וכל שאין צדדים לספק, אין כאן ספק, וחסרון ידיעה אינו 'צד', ושוב אין כאן ספק וממילא דליכא חזקה.

ויש סברא אחרת במשנה למלך [טומאת צרעת פ"ב] שביאר בפשיטות, "דאטו מפני חזקתו של זה ישתנה מה דאגמריה למשה מסיני", וכבר תמהו בסברא זו דמאי שנא מכל חזקה, וביאר בזה בשערי יושר דפליגי האם ספיקא דדינא הוא ספק בכל אופן ואופן שבו שייכא הספק, והצדדים של הספק חיילו בכל אופן ואופן, או דצדדי הספק הם בשו"ע ובהרי סיני, ואי צדדי הספק הם בהרי סיני [מה אמר הקב"ה למשה בזה] אז א"ש טענת המשנה למלך שלא שייכא החזקה של הגברא בנדון שלו לצדדי הספק בהר סיני, ושפיר אמרינן "דאטו מפני חזקתו של זה ישתנה מה דאגמריה למשה מסיני", אולם אי הצדדים מתיחסים לכל אופן ואופן בפני עצמו אז שפיר מהני החזקה.

מוחזק ומה זה נוגע לו אם יש כאן ספק או לא, הא סו"ס הוא המוחזק ואיך מוציאים ממנו בזה שאומרים לו שאין ספק, ואיזה סברא יש בזה, אלא הביאור בזה ע"ד מה שנתבאר דבאמת המהלך בברי ושמא הוא שטענות זוכות בדיון, והיסוד בזה הוא, דה'צדדים' בספק של ממון הם ה'טענות', דהטענות זוכות ומעמידות את הצדדים של הספק בממון, ולכן מי שלא טוען אין לו 'צד' ומי שאין לו צד בממון מפסיד, והיסוד של ברי ושמא הוא דטענת ברי מהני נגד טענת שמא וכך הוא זוכה בדיון כיון שהשמא לא מעמיד לעצמו שום צד בספק.

נמצאנו למדים שבאמת שני המהלכים חדא נינהו, והיינו דהך יסוד וכלל שטענות זוכות בדיון, ולכן זוכה ברי נגד השמא, ומה שבברי ושמא אין ספק ולכן הברי זוכה, הנך תרי מהלכים בשורשם חדא נינהו, וכל זה אחרי ההקדמה הנ"ל, שספיקות יש לו צדדים, והצדדים של כל ספק הוא כפי ענינו, וספיקות בממון הם כפי הצדדים שהעמידו הבעלי דינים בטענותיהם ולכן שייך לזכות בזה שהוא מסלק את ה'צד' של חברו בספק.

הרי לנו שוב דשורש הספיקות והצדדים הם כפי איך שהם נעמדים ועומדים, וכך הם דיני החזקה, דמיתלי תלי בגדרי החזקה.

ועיקר יסוד זה שהחזקה תלויה בספק מבואר נמי בש"ש [ש"ג פ"ז וש"ד פ"ב] בספק בתערובת וכן הוא בקצוה"ח [סימן ל"ד סוס"ק ו'], ודו"ק.

ובעיקר יסוד זה בגדרי ספק ובגדרי ס"ס – עיין בדברינו באמרות אברהם [כתובות] [סימן ג'] שהרחבנו בזה עוד.

ולפי"ז י"ל כנ"ל, דזה שורש פלוגתת הרמב"ם וראב"ד, דבכל דמאי אמרו להחמיר בספק אף דיש על הספק דין רוב, אבל הכא בס"ס חסר בכל הספק ולכן אין בזה גזירת דמאי דגזירת דמאי על הספק ניתקנה לחשוש לספק ולהשוות את הספק כודאי אבל הכא מעיקרא לא חיילא הספק, ודו"ק, וזו שיטת הראב"ד דמחלק בין ס"ס לרוב, וי"ל שהרמב"ם למד דס"ס מדין רוב וא"ש פלוגתתם.

אמנם לעיל [משנה ג'] ביארנו שורש פלוגתתם בגדרי דמאי ולא בגדרי ס"ס, ולכו"ע ס"ס מדין רוב, ואכתי יש מקום לחלוק אי ס"ס עדיף מרוב או לא.

מסכתא דמאי פרק רביעי

משנה א // **רע"ב משנה א** // **ביאורים ציונים והערות** // הלוקח פירות ממי שאינו נאמן על המעשרות - ע"ה או חשוד. // דברי הרא"ש בשם הירושלמי בתרי טעמי למה סומכין על ע"ה, והנפ"מ בטעמים. // חידוש על פי הרמב"ם בטעמא דאימת שבת, ודן בדין עונג ביו"ט. // קושיית רעק"א. // "חשכה מוצאי שבת". // חידושו של הרמב"ם לגבי "מוצאי שבת מעשר" שמפריש על מה שכבר אכל, ושיטת הראשונים בזה. // דרכו של המקד"ד בביאור שיטת הרמב"ם. // דעת האחרונים בזה דלא כהמקד"ד. // דקדוק האור שמח דאירי בפירות ולא כפת - עפ"י הרמב"ם. // "ואפילו היו לו פירות אחרות מתוקנין מאותו המין". // סתירה בתקנת דמאי ביחס ל"אחד שאין לו אימת שבת שאינו מפריש" דמחמתו הדין שמפריש למוצאי שבת. // יסוד גדול של המקד"ד בחשש של א' שאינו ירא. // כמה טעמים למה "אמר לו אחד" אינו נאמן. // מיישב שיטת הרמב"ם דע"ה נאמן על תבואת אחרים. // בסוף המשנה בדין תרומת מעשר של דמאי שחזרה למקומה - ביאור השגת הראב"ד על הרמב"ם בדין זה, ותירוצו של הכס"מ בזה. // בדברי המקד"ד בהנ"ל. // בטענת הראב"ד על הרמב"ם - אי מיירי ביותר מק' או פחות מק', ובדברי הר"י קורקוס בזה, ובמה שיש להעיר בזה. // בדין דימוע בתרומה של דמאי, ובמה שיש לתמוה בזה בשיטת הרמב"ם. //

משנה ב // **רע"ב משנה ב** // **ביאורים ציונים והערות** // נחלקו אי קאי בשבת ממש או בשבוע של ז' ברכות. // חידוש האור שמח בע"ה שיודע שהחבר סומך עליו, וביאור בכפילות בלשון המשנה, וישוב לקושי' רעק"א במשנה דלעיל. // קושי' המקד"ד מאחד שאין לו אימת שבת. //

משנה ג // **רע"ב משנה ג** // **ביאורים ציונים והערות** // ב' דרכים - בבלי וירושלמי - בביאור פלוגת ר"א ורבנן בדין קריאת שם במעשר עני של דמאי. // ביאורו של רעק"א בטעמא דר"א לפי הבבלי. // בטעמא דרבנן לפי הירושלמי דאף אי מפריש אכתי מחייבים להפריש. // בשיטת הרמב"ם בהפרשת מעשר עני של דמאי, ובדברי האור שמח בזה. // בקושי' רעק"א בסוגי' בנדרים דמצי מפקיר נכסיו והוי עני. // תירוצו של החזו"א עפ"י השטמ"ק בב"מ, ורעק"א אזיל בזה לשיטתו. // מהלך נוסף ביישוב קושי' רעק"א. //

משנה ד // **רע"ב משנה ד** // **ביאורים ציונים והערות** // למה איירי דווקא בתרומת מעשר של דמאי. // מעשר עני של דמאי. // מה דלא איירי במעשר ומעשר"ר. // בעיקר האיסור של המשנה - מקורות במפרשים דקאי באיסור נתינה ותלוי בפלוגתא דתנאי. // בהיתר של עני וכהן למודים אצלו. // "ובלבד שיודיעם" - ובקושי' רעק"א על הטור. // תמיהא גדולה על הרמב"ם שפסק משנה זו אף דפוסק שמוטר להוליך לכהן, ומוכרח שלמד את המשנה כפירוש הגר"א שחידש שהבבלי למד כפשוטו שאסור בהפרשה גם לאחר הקריאת שם, ולא איירי כלל בהולכה ונתינה. // מדייק ברמב"ם בפירוש המשנה כדרך זו. // הערה שהמשמעות במשנה משמע כן. // חידוש בשיטת הטור דנחלקו הבבלי וירושלמי בדין נתינה בתרומה של דמאי אי מוכר לכהן או לא. // כמה תמיהות בעיקר המהלך של הרמב"ם והגר"א בבבלי - ובדברי החזו"א בזה. // דרכו של האור שמח דמטעמא דבורר אתינן עלה. // מתמה בדברי האור שמח. // דרך נוספת דמצד קביעת מקום אתינן עלה - דין "האומר תרומת הכרי זה בתוכו" - ומתמה בזה. // מחדש ומביא מקורות שיש תוכן ומשמעות למעשה הפרשה גם לאחר קריאת שם. // ביאור חדש מהח"ח בשיטת הרמב"ם עפ"י הגר"א. // בעיקר האיסור של מפריש תרומות ומעשרות בשבת ובמה שיש לחלק בין דמאי לכל תרומה. // מביא את שיטת הרמב"ם שיש שני טעמים לאיסור הפרשת תרומה בשבת, בין מצד נראה כמתקן ובין מצד מקדיש, והראשונים חולקים, ומקור של הרמב"ם מביצה [ט']. // כמה נפ"מ באחרונים בין הנך תרי טעמים. //

משנה ה // **רע"ב משנה ה** // **ביאורים ציונים והערות** // בירושלמי מבואר שיש חולקים. // מה הדין באמר לו סתם והוא אמר שקנה מפלוני. // כפילות בלשון המשנה. // ביאור חדש בדברי הגר"א דפירש דאיכא תרי גוונים של נאמן - עפ"י המקד"ד. // בטעמא דסיפא דלא נאמן במיגו. //

משנה ו // **רע"ב משנה ו** // **ביאורים ציונים והערות** // בטעמא דחיי נפש. // הוכחה מהמשנה דחשוד אינו נאמן בשל אחרים, ותמיהת הראב"ד על הרמב"ם. // דן בחידוש של הפר"ח והמחנ"א בנאמנות על אדם דאין ע"ה נאמן בזה. // דברי המקד"ד בזה דדעת הירושלמי דאין נאמנות על טבל דאיתחזיק איסורא ואינו בידו לתקנו. // מה שדנו באור שמח ובאבי עזרי' בחידוש של המחנ"א ופר"ח בטבל דאיתחזיק איסורא אף אי הוי בידו. // עוד מהלכים ברמב"ם. // "אמר לו מי כאן מוכר ישן". // "אף על פי שהן כגומלין". //

משנה ז // **רע"ב משנה ז** // **ביאורים ציונים והערות** // בדברי הר"ש בחדש וישן. // דברי הר"ש בפלוגתא דתנאי בחשש גומלין. // הערה מרעק"א בעיקר חשש גומלין בדמאי. // מתמה טובא על המשנה דלולי טעמא דגומלין שפיר נאמן.

משנה א

חלוקה פירות ממי שאינו נאמן על חמערות ושכח לעשרן ושואלו בשבת
יאל על פיו, חשכה מוצאי שבת לא יאל עד שיעשר, לא מצאו אמר לו
אחד שאינו נאמן על חמערות מעושרין חן אוכל על פיו, חשכה מוצאי
שבת לא יאל עד שיעשר, תרומת מעשר של דמאי שחזרה למקומה רבי
שמעון שזורי אומר אף בחול שואלו ואוכלו על פיו:

רע"ב משנה א

חלוקה פירות. בשבת יאל על פיו – דאימת שבת עליו, שמתיראים לעבור
עבירה ולשקר בשבת יותר מבחול:

תרומת מעשר של דמאי – לחכי נקט תרומת מעשר, דעמי הארץ נחשו
עליה דסברי אינה במיתה כל זמן שלא הופרש מעשר ראשון, אבל תרומה
גדולה לא נחשו עליה. ותרומת מעשר חויא אחד ממאה וכשחזרה למקומה
לפחות ממאה חזרה ומדמעת:

שואלו ואוכל על פיו – דמאחר שנקרא לח שם תרומה אימת דמוע על עם
הארץ וירא לשקר. וחלכה כר' שמעון שזורי:

ביאורים ציונים והערות

חלוקה פירות ממי שאינו נאמן על חמערות – ע"ה או חשוד.

יש לעיין האם הנאמנות של ע"ה בשבת קאי דווקא בע"ה או גם במי שחשוד, ונחלקו בזה
האחרונים, דעיין בזה בתוס' רעק"א דנקט דדווקא בע"ה ולא בחשוד אלא שהביא מהפנ"י
דגם בחשוד, ועיין נמי בתוס' חדשים שנחלקו בזה, והביא שהרמ"ז נקט דה"ה חשוד, אלא
דנחלקו עליו והוכיחו מסדר דברי הרמב"ם שזה דין דווקא בע"ה, והכרעת החזו"א [סימן
ד' ס"ק י' וסימן ט' ס"ק י'] כרעק"א.

**דברי הרא"ש בשם חירושלמי בתרי טעמי למח סומכין על ע"ה, וחנפ"מ
בטעמים.**

כתב הרא"ש: "ואוכל על פיו – בירושלמי פליגי בה אמוראי בטעמא דמתני' חד אמר
מפני כבוד השבת התירו לאוכלן ומכל מקום לא התירו אלא ע"י שאלה דאולי יאמר
האמת שאינן מעושרין, וחד אמר משום דאימת שבת מוטלת עליו משום דשבת קובעת
למעשר כדאיתא במס' י"ט בסוף פ' המביא וירא מלשקר, ופריך עלה אם אימת שבת עליו
וירא מלשקר אמאי לא יאל למוצאי שבת ומשני מפני אחד שאין שבת עליו באימה

כלומר שלא רצו לסמוך על אימת שבת אלא ביום השבת לפי שיש שאין עליו אימת שבת לכן עשו טעם זה סעד עם כבוד השבת, ונפקא מינה בין הני תרי טעמי דלמ"ד משום אימת שבת אם שאלו בחול לא יאכל בשבת ולמ"ד מפני כבוד השבת אפילו שאלו בחול יאכל בשבת, ועוד קאמר בירושלמי שאם לקחו ממנו שנים ושאלו האחד לא יאכל השני שמא זו עישר וזו לא עישר וכן אחד שלקח שתי כלכלות ושאל על האחת לא יאכל השנייה שמא זו עישר וזו לא עישר, עכ"ל, ועיין פלוגתת רש"י ותוס' כתובות [נ"ה:]: וכנראה דנחלקו בזה ועיין במהרש"א שכבר עמד בזה, וע"ע בר"ש סיריליאן שכבוד שבת היינו עונג שבת.

והנה מה ששואלו – לפי טעמא קמייתא מצד כבוד שבת – פירש הרא"ש שמא יאמר האמת, אכן בגר"א מבואר שיהיה במה לתלות, והר"ש סיריליאן הרכיב את ב' הטעמים.

חידוש על פי הרמב"ם בטעמא דאימת שבת, ודן בדין עונג ביו"ט.

וז"ל הרמב"ם בפירושו בטעמא דאימת שבת: "אמרו בתלמוד בטעם היותו נאמן בשבת אימת שבת עליו. כלומר שעמי הארץ חמורה בעיניהם העבירה בשבת מחמת חומרת היום, ולכן לא נחוש שישקר", וזה דלא כהר"ש מצד ששבת קובעת למעשרות, ודקדק בשערי אמונה דגם ביו"ט הוא נאמן, ומבואר א"כ ברמב"ם שהוא לא חשוד לעשות עבירות ביו"ט, ולהר"ש יהיה ראייה שיו"ט קובעת למעשרות, ודלא כהמאירי בביצה [י"ג] בשם י"מ, ותלה דין זה בפלוגתת הראשונים אי איכא דין עונג ביו"ט או רק דין שמחה, והדין ששבת קובעת למעשרות תלוי בדין עונג, עכתו"ד מרן הגר"ק שליט"א.

ויש לעיין, שהרי מבואר בירושלמי דמוכרח דלכו"ע איכא נמי טעמא דכבוד שבת, ואל"כ למה אסור במוצאי שבת, והיינו מצד עונג, וכדהבאנו מהר"ש סיריליאן, וצ"ע דא"כ איך פליגי בזה.

קושית רעק"א.

הקשה רעק"א – הרי טבל יש בו חשש מיתה, ולמה היו צריכים להקל לסמוך על הע"ה בחשש מיתה, הא עדיפא להו להקל להפריש בשבת שזה רק שבות, ולסמוך על הרוב שכבר הפרישו ועל השאילה לע"ה שאמר שעישרו, וממילא שאינו עובר על שבות, ותירץ דחוששין שמא יאמרו מעשרין בשבת, אבל לגבי האכילה יאמרו שידעו רבנן שזה מעושר.

ועיין במשנה דלהלן שהבאנו את תירוצו של האור שמח בזה.

"חשכה מוצאי שבת".

עיין בפירוש המשנה לרמב"ם: "וחשכה מוצאי שבת, כלומר ליל ראשון אחרי צאת הכוכבים, אבל בין השמשות דמוצאי שבת אוכל על פיו, לפי שעדיין לא נגמר היום". ודייק המשנה ראשונה שכוונת הרמב"ם דלכן דקדקו חשכה מוצאי שבת ולא מוצאי שבת סתם, ונתחדש דחלוקין נינהו בין השמשות של ערב שבת שמותר לעשר דמאי מבין

השמשות של מוצאי שבת דאסור להפריש דמאי, והביא שהמג"א מסתפק בדין זה, ועיין רעק"א להלן [ס"ק ל"ה] דאינו מחלק דמהני ביה הפרשה, ועיין בביאור ההלכה מעשרות [פי"ב ה"א ד"ה הרי"ז לא יאכל] שדן בכל הנ"ל, ועיין יכין שהביא שי"א שלא יאכל כלל אפילו דבר אחד עד שיעשר.

בחידושו של הרמב"ם לגבי "מוצאי שבת מעשר" שמפריש על מז שכתב אכל, ושיטות הראשונים בזה.

עיין לשון הרמב"ם [מעשר פרק י"ב הלכה ב'] שחידש חידוש בדין הפרשה למוצאי שבת, וז"ל: "אף על פי שהוא אוכל על פיו בשבת הרי זה לא יאכל מאותן הפירות למוצאי שבת עד שיעשר דמאי על הכל על שאכל בשבת ועל הנשאר שלא הקלו והאמינוהו אלא לצורך אותה שבת" ומבואר שהוא מעשר "על הכל על שאכל בשבת ועל הנשאר", והביאו התוס' יו"ט.

איברא שהראשונים חולקים, דעיין בציון ההלכה [פי"ב ס"ק ל'] שהביא את המקור של הרמב"ם לפי פירושו בירושלמי [וכמו שפירשו המהר"י קורקוס, אלא שהביא שכבר מצאנו חולקים בפירוש הירושלמי הזה, וכמבואר בר"ש סירילאו והגר"א וממילא דלדידהו ליכא מקור לדין זה, וכן דייק מהר"ש ורא"ש שג"כ חולקים].

דרכו של חמקד"ד בביאור שיטת הרמב"ם.

עיין מקד"ד [סימן נ"ז ס"ק ג' ד"ה והנה בלקוח] שהביא את הרמב"ם ותמה דמבואר הכא דצריך לעשר אח"כ אף ע"מ שכבר אכל בשבת, ותמוה דאיך מצינו הפרשה על מה שכבר אכל, וצריך לומר דעשאוהו כמו תרומת חו"ל דאוכל והולך ואח"כ מפריש [בכורות כ"ז.], אך יש לעיין כיון דמדינא ל"ש הפרשה ע"מ שכבר אכל אם כן אם אותו דמאי הוא טבל שע"ה לא עישר, אם כן הוא עתה כשמפריש מרבה במעשרות, כיון שמפריש גם על מה שאכל דאינו שייך ביה הפרשה, ומרבה במעשרות מעשרותיו מקולקליו, שמעשר וטבל מעורבין זה בזה.

וביאר בזה המקד"ד בב' דרכים:

דרך הראשונה – וז"ל "והנה לפמ"ש התו"ט הטעם דלמוצ"ש חייב לעשר, דבחול לא האמינוהו על סמך שאילת שבת, משום דאיכא למגזור אטו שאילת חול ע"ש, ל"ק דבאמת אף למוצ"ש ליכא חשש טבל כיון דשאלו בשבת רק משום גזירה אטו שאילת חול חייבוהו להפריש, יכול שפיר להפריש אף על מה שאכל בשבת, אך לפי הטעם דאמרינן בירושלמי משום חד דאין אימת שבת עליו, היינו דחששו למוצ"ש שמא אינו מעושר, אם כן איך מפריש אף על מה שאכל הא התרומת מעשר מקולקל דטבל מעורב ונמצא מאכיל את הכהן טבליים".

דרך השניה – וז"ל "אפשר לומר לפמ"ש בפירוש הרא"ש ז"ל (דמאי פ"ה מי"א) בהפריש מן הדמאי על הדמאי, דאמרינן תרומה ויחזור ויתרום, אבל התרומת מעשר א"צ לתקן שמא הפריש מן החיוב על הפטור ונמצא התרו"מ טבל, משום כיון דהוי ספק ורוב ע"ה מעשרין הן ע"ש, היינו כיון דהוי רק ספק שהוא מן החיוב על הפטור דאפשר שהוא מן החיוב על החיוב וגם רוב ע"ה מעשרין לגמרי, בספק רחוק כזה לא חייבוהו לתקן

התרו"מ, ורק התבואה צריך לתקן דאמרינן תרומה ויחזור ויתרום, ואף דלגבי התבואה הוא גם כן הספק רחוק כמו כן דאפשר שהוא מן החיוב על החיוב וגם רוב ע"ה מעשרין, ומוכח מזה דבספק רחוק חשו רק לתיקון התבואה ולא לתיקון התרו"מ, וה"נ כיון דאיכא רק חד דאין אימת שבת עליו חשו רק לתיקון התבואה שצריך לעשר אבל לא לתיקון התרו"מ ולא חיישינן לה משום טבל", עכ"ל.

דעת האחרונים בזה דלא כחמקד"ד.

אולם עיין חזו"א [דמאי סימן ט' ס"ק א'] שסובר שלפי האמת שפיר צריך להפריש מיניה וביה, דעיקר הפרשה זו של הרמב"ם הוא רק חומרא, וע"ע בערוה"ש שחידש שהמשמעות של הרמב"ם שחומרא זו אינו אלא באופן שנשאר למוצאי שבת והוא ממילא אוכל ומפריש שאז הוא מפריש על מה שאכל כבר, ודו"ק.

דקדוק האור שמח דאירי בפירות ולא בפת – עפ"י הרמב"ם.

האור שמח דיק שכתוב "פירות" וחידש דבפת ליכא קולא, והיינו טעמא דכיון שצריכים להפריש חלה מפת, א"כ חלה בעי מן המוקף, ולגבי ההפרשה של מוצאי שבת לפי הרמב"ם שצריך להיות גם על מה שאכל, הרי בזה ליכא קיום דין של מן המוקף, ועיין בביאור ההלכה [ריש פי"ב] מה שדחה בזה דמפורש ברמב"ם דע"ה לא חשוד בחלה, ויש להעיר דהיה מקום לומר דהכוונה לחשוד, אלא דכבר הבאנו שדייקו ברמב"ם דקאי הכא בע"ה, עוד העיר שם שחלת דמאי נוטלים שלא מן המוקף, ועוד העיר מכמה מקומות שכתוב לשון פירות.

"ואפילו חיו לו פירות אחרות מתוקנן מאותו המין".

יש חידוש בנאמנות זו לכבוד שבת, דעיין לשון הרמב"ם [מעשר פרק י"ב הלכה א'] שהוסיף בהלכה זו מהירושלמי "ואפילו חיו לו פירות אחרות מתוקנן מאותו המין", ובטעמא דמילתא כתוב בירושלמי "היצר תאוב", וביאר הגר"א וז"ל: "שתאב לאותן הפירות ואיכא עונג כשאוכל ולכך התירו לו מפני כבוד שבת", ועיין רש"י שמתאוה לאכול הרבה, ובפרט אם תאסור, דמים גנובים ימתקו.

סתירה בתקנת דמאי ביחס ל"אחד שאין לו אימת שבת שאינו מפריש" דמחמתו חזין שמפריש למוצאי שבת.

מבואר במשנה דחשכה מוצ"ש לא יאכל עד שיעשר, והביא הר"ש ז"ל מהירושלמי דזה דהתירו הוא משום דאימת שבת על ע"ה, ומקשינן ואי אימת שבת עליו חשכה מוצ"ש אמאי לא יאכל עד שיעשר, ומתרצינן מפני אחד שאין שבת עליו באימה ע"ש - למדנו הכא שמשום אחד אמרינן דצריך לעשר לכתחילה.

איברא שיש בזה סתירה, דהנה, לעיל בירושלמי דמאי [פ"א ה"ג] בשיירי מנחה וכו' דפטורין מן הדמאי פליגי ר' יוחנן ור' הושעיא, רי"א דלא גזרו על דברים אלו, ור' הושעיא אמר משום דאימת קדשים על ע"ה, ומקשינן תני וכולן שקרא שם לתרו"מ ולמעשר שני שלה מה שעשה עשוי, לר"י ניחא אלא לר' הושעיא כיון דמתוקנן הן אמאי מה שעשה עשוי, ומתרצינן משום אחד שאינו מתקן שאין אימת קדשים עליו ע"ש,

ולמדנו הכא דמשום חד דלא מתקן מועיל דאם הפריש מה שעשה עשוי, אבל לא לחייב להפריש, וזה סתירה למבואר הכא שמפרישים לכתחילה מחמת אחד שלא הפריש.

יסוד גדול של המקד"ד בחשש של א' שאינו ירא.

ויישב בזה המקד"ד [סימן נ"ז ריש ס"ק ג'] ביסוד גדול - והקדים דתנן [פ"א מ"ג] "הלוקח לבהמה לזרע כו' ושירי מנחות פטורין מן הדמאי" ואמרו בחולין [ז:] "אמר ר' יוחנן ל"ש אלא שלקחו מתחלה לבהמה, אבל לקחו מתחילה לאדם ונמלך עליה לבהמה חייב לעשר ע"ש, דחייב דמאי חל בשעת לקיחה מע"ה ואם כבר חל תו לא פקע.

ועפ"י זה חילק דבהנך דפטורין מן הדמאי דבשעה שלוקח מן ע"ה איכא רק אחד דלא מעשר, התם לא חל בשביל זה חיוב דמאי, ומהני רק שאם הפריש מה שעשה עשוי, אבל בלוקח מע"ה ושכח לעשר דבשעת לקיחתו היה דמאי גמור וחל חובת הפרשה, ואח"כ כששואלו בשבת כל היכא דאיכא חד דאין אימת שבת עליו לא נפקע חיוב דמאי, וכמו בלקח לאדם ונמלך לבהמה ואף דלא גזרו דמאי לבהמה מכל מקום כשחל חיוב דמאי לא נפקע.

אולם תמה בזה מהמבואר להלן [משנה ב'] דהמדיר את חברו שיאכל אצלו דאוכל עמו שבת ראשונה כו', ודוקא מדיר ודוקא שבת ראשונה, והביא המלאכת שלמה בשם המפרשים שהקשו הא אמרינן דבשבת שואלו ואוכל על פיו, ותי' דלא התיירו ע"י שאלה במזמינו שיאכל אצלו רק בלוקח פירות לכבוד השבת ע"ש, והכא קשה דהא אף זה דלמוצ"ש צריך לעשר הוא רק משום חד דאין אימת שבת עליו, והכא במזמינו בשבת דבא ליד חבר בשבת אמאי חל עליו חיוב דמאי לכתחילה משום חד דלא מעשר, מאי שנא מהשיתין והרימין כו' דלא חל עליו חיוב דמאי משום חד דלא מעשר וצ"ע, וע"ע בהערה ³⁵ תוספת דברים מהמקד"ד בזה.

³⁵ עיין מקדש דוד [שם] תוספת דברים בכל הנ"ל:

וז"ל: "והנה כעין זה אמרינן בחולין [ו'] לענין תערובת דמאי, דזה דלא גזרו על תערובת דמאי הוא דוקא בבא ליד חבר כשהוא מעורב, אבל נתערב אצל החבר אסור, והטעם משום דחייב דמאי חל בשעת לקיחה, ומתחילה לא חל על תערובת דמאי אבל כשלוקח בלא תערובת וכבר חל חיוב דמאי שוב לא פקע. והנה יש לחקור כשלוקח ע"ה מע"ה חברו לאכילה, ולקחן אח"כ החבר לבהמה אם חייב בדמאי כיון שבא ליד חבר לבהמה מתחילת לקיחתו, ומה שהיה אצל ע"ה לא איכפת לן, דהא חבר שלוקח מע"ה לבהמה אף שע"ה קודם חשב לאכילה לא איכפת לן, או כיון שלוקח ע"ה מע"ה חברו לאכילה כבר חל חיוב דמאי, דע"ה אינו פטור מן המצות וכיון שלוקח מע"ה לאכילה חייב בדמאי וכבר חל חיוב דמאי אין מה שהחבר לוקח אח"כ לבהמה מהני כלום, וכמו חבר שלוקח לאכילה ולקח ממנו חבר אחר לבהמה דלא מהני, וזה דהלוקח מע"ה לבהמה אינו חייב בדמאי זהו דוקא בלוקח מע"ה ראשון שהוא פירות ארצו, דלגבי ע"ה שלוקח ממנו ל"ש שיתחיל דין דמאי דאצלו אינו שייך דמאי כיון דידוע הוא אם עישר או לא עישר, ואצלו הוא או ודאי או פטור לגמרי, ודין דמאי חל בלוקח ממנו, וכיון שלוקח לבהמה לא חל חיוב דמאי, ולפי זה יוצא דבר חדש דכל הנך דהלוקח לזרע ולבהמה כו' הוא דוקא בלוקח מע"ה שהן פירות ארצו. עוד יש לחקור חבר שלוקח מע"ה למוכרו לאחרים, וחזר ולקח ממנו חבר לבהמה, אי חייב בדמאי כיון דהחבר הראשון לא לקח לאכילה ולא לבהמה ולא נקבעו, והחבר השני לוקח לבהמה פטור, או כל שבא לידי חבר שלא ע"מ לבהמה נתחייב בדמאי, דרק היחוד לבהמה או לזרע זהו הפוטרו מן הדמאי:

כמה טעמים למח "אמר לו אחד" אינו נאמן.

ז"ל הרמב"ם בפירושו: "אמר לו אחד ממני שאינו נאמן וכו', לפי שהכלל אצלינו אין אדם חוטא ולא לו, היה עולה על דעתנו שיאמינו ואפילו בחול ואוכל על פיו ואף על פי שאינו נאמן כיון שהעדות אינה לו אלא לזולתו, לפיכך השמיענו שאינו נאמן אלא בשבת בלבד כמו שביארנו".

וז"ל התוס' יו"ט: "אמר לו אחד וכו' - לא יאכל וכו' כסתם [משנה] דסוף פ"ד דבכורות כל החשוד על הדבר לא דנו ולא מעידו והר"ב סובר דזו וזו הלכתא נינהו וכמו שאכתוב במ"ו בס"ד".

ועל מה שהביא התוס' יו"ט דקיי"ל דכל החשוד על הדבר לא דנו ולא מעידו, עיין רעק"א שהביא מהתפארת למשה שדחה שאינו מוכרח, דיתכן דמירי שאותו האחד רק אומר ששמע כן מהמוכר שעישרו, ולכן קתני "ולא מצאו", שאילו מצאו צריכים לשאול אותו בעצמו כיון שהאחד סומך עליו.

עוד הביא מהמחנ"א שדחה שאף חבר אינו נאמן איתחזיק איסורא ורק נאמנים מטעמא דבידו וכמבואר בפרק האשה רבא, והכא דבשבת אינו בידו ממילא אינו נאמן, ויש לעיין, הא היה בידו לפני שבת, ותלוי בסוגי' בגיטין [נ"ד:]: אי מהני מה שהיה בידו, ועיין תוס' ריש גיטין דשחיטה נאמן שהיה בידו לשחוט לפני כן, ואכתי צ"ע.

ועיין במקדש דוד [סימן נ"ז ס"ק ב' ד"ה הנה עמש"כ] שהרחיב עוד בתירוץ זה דלמה לא נאמן למוצאי שבת דאז זה כבר בידו, עיין בהערה ³⁶ שהבאנו לשונו, וע"ע באבי עזרי מהדו"ק [מעשר פי"ב ה"י] מה שהעיר בזה.

ודחה רעק"א את טענת המחנ"א שהרי הגמרא בהאשה רבא הסתפק, ולדבריהם קשה דלמה לא הביאו ראיה מהמשנה הכא, עוד העיר דמי מיקרי איתחזיק איסורא היכא שיש רוב ע"ה שמעשרים, הרי אך דחששו למיעוט אבל לא מיקרי איתחזיק איסורא.

מיישב שיטת הרמב"ם דע"ה נאמן על תבואת אחרים.

כבר הקשו על הרמב"ם שכתב דחשוד נאמן על תבואת אחרים ורק על תבואת עצמו אינו נאמן דקשה ממתני' דשכח לעשרן שואלו בשבת, "לא מצאו, אמר לו 'אחד' מעושרין הן וכו' למוצ"ש לא יאכל עד שיעשר", וקשה דלפי הרמב"ם כיון דחשוד נאמן על של אחרים אמאי מעשר למוצ"ש, הא הך אחד יהיה נאמן, ולפי מה שנתבאר לעיל דחבר אינו נאמן א"ש, ולנתבאר שאותו אחד שמע מהמוכר נמי א"ש.

³⁶ ז"ל המקד"ד - "ונראה לומר דהכא אפילו חבר אינו נאמן, דזה דחבר נאמן על של אחרים לומר שהוא מעושר אמרינן ר"פ האשה רבה [פ"ח.]. משום דבידו לתקן, דהתורם משלו על של חבירו אין צריך דעת בעלים, ואי ס"ל דהתורם משלו על של חבירו צריך דעת לעולם אינו נאמן ע"ש, אם כן הכא דמירי שא"ל אותו אחד בשבת, דאי אפשר לתרום בשבת, כיון דלא הוי בידו אינו נאמן, ורק בשבת מתירים משום כבוד השבת ומשום אימת שבת על ע"ה".

אולם יש להעיר לגבי מוצאי שבת - וממשיך בזה המקד"ד "ובמוצ"ש לא התירו זה, ואף דבמוצאי שבת בידו לתרום מכל מקום כיון דבשעת עדותו לא היה בידו לא מהני עדותו, וזה דאמרינן א"ל אחד שאינו נאמן על המעשרות הוא לרבותא, דאף אינו נאמן על המעשרות מותר לאכול על פיו בשבת, אך למוצ"ש אף אי נאמן על המעשרות גם כן צריך לעשר, ועל כרחך צריך לומר כן למ"ד תורם משלו על של חבירו צריך דעת דלדידיה אינו נאמן כלל על של חברו לומר מעושר וע"כ במוצ"ש אפילו בחבר צריך לעשר".

עוד הבאנו בזה לעיל [פרק ב' משנה ב'] תירוצו של המקד"ד [סימן נ"ז ס"ק ב' ד"ה אמרינן בדמאי פ"ב מ"ב] דייסד בזה דנאמרו ב' דינים שונים בנאמנות לגבי דמאי, א' דין להיות נאמן לרבים, ב' דין להיות מתארח אצלו.

והיינו דמצד אחד מצאנו שיש דין קבלה ברבים להיות נאמן, וכמבואר בירושלמי וברמב"ם, ולמדנו מזה שעצם זה שהוא מעשר פירותיו לא סגי בזה להיות נאמן, ומאידך, מצאנו בירושלמי [פ"ה ה"א] דזה דאמרינן "הנאמן על הטהרות נאמן על המעשרות - הדא דתימר במתארח אצלו, אבל ברבים עד שיקבל ברבים" וביאר המקד"ד דהאי לרבים, היינו שיהא נאמן לרבים לומר מתוקן ושיסמכו עליו אעפ"י שהוא עצמו אינו אוכל עמהן כמ"ש המפרשים ז"ל שם ע"ש, ודווקא לזה בעינן שיקבל ברבים, אבל להיות מארח אצלו א"צ קבלה ברבים, ועיי"ש לעיל שהבאנו מה שיישב בזה.

ועפ"י זה מיושב, דהכא מיירי בלקיחה שלקח מע"ה, ולא במתארח אצלו, ובלקיחה בעינן שיקבל עליו ברבים, והא דס"ל להרמב"ם דאינו חשוד על תבואת חבירו, אכן סו"ס הוי רק כשאר 'אינו חשוד', אבל סו"ס הוא לא קיבל עליו ברבים, וזה שאומר אותו אחד מעושרין הן לא עדיף מהעיד זה בשעת לקיחה, ובלקיחה בעינן עדות דוקא ממי שקיבל עליו ברבים.

בסוף חמשנה בדין תרומת מעשר של דמאי שחזרה למקומה - ביאור חשגת הראב"ד על הרמב"ם בדין זה, ותירוצו של חכס"ט בזה.

בדין תרו"מ של דמאי שחזרה למקומה, ר"ש שזורי אומר אף בחול שואלו ואוכלו על פיו, וכתב הרמב"ם [פי"ב ממעשר ה"ד] מי שאינו נאמן שראינוהו שהפריש תרומת מעשר מפירותיו שהן דמאי וראינוהו שחזרה ונפלה בפנינו בין למקום אחר בין למקומם וחזר ואמר הפרשתיה נאמן אפילו בחול ואוכל על פיו, כשם שאימת שבת על ע"ה כך אימת דימוע עליהם ואין חשודין להאכיל את המדומע.

וכתב הראב"ד "דברים הללו וכו' ואינם אלא כשנפלה למאה שעלייתה מועלת וכו' ואם כן מאי אימת דימוע איכא הכא, אלא לעולם שנפלה לפחות מק' בשביל שלא יאסר הכל שואלין אותו אם היה מתוקן ואוכלין על פיו".

ועיין בכ"מ דהראב"ד הבין בדברי הרמב"ם דמיירי שנפלה למאה וכל תרומה שנפלה לק' צריך להרים, ואם אמר הע"ה הפרשתיה אח"כ נאמן. והראב"ד ז"ל הוקשה לו אי מיירי שנפלה לק' באופן דעלייתה מועלת ל"ש אימת דימוע בזה, ולכך פי' דמיירי שנפלה לפחות מק', וזה דנאמן היינו שהפריש קודם לכן והפרשה זו שהפריש עתה היתה רק בשביל החבר כדי להאמינו, וכתב הכ"מ לתרץ דברי הרמב"ם דלעולם מיירי שנפלה לפחות מק', וזה שאמר הפרשתי היינו שעשה בענין שנתקן המדומע, היינו שנתערבו אח"כ עם פירות חולין שלא במתכוין עד שעלתה בק"א ע"ש.

בדברי המקד"ד בחג"ל.

ועיין מקד"ד [דמאי סימן נ"ז ס"ק ג' ד"ה גרסינן דמאי פ"ד מ"א] שהעיר בזה דלפי תירוצו הכ"מ קשין דברי הרמב"ם דלמה צריך לטעם דאימת דימוע על ע"ה, דאין זה שייך כלל לדין ע"ה, אטו ע"ה זר חשוד לאכול תרומה, הא אין ע"ה חשוד רק על הטבל, אבל תרומה הוא כשאר איסורים, והכא ל"ש לדין טבל כלל, רק תרומת מעשר שנתערבה לפחות מכדי ביטול ומעיד ע"ה שנתערב בעוד ונתבטל, וזה אינו שייך להפרשה כלל שיהא חשוד עליה ע"ה.

וממשיך בזה המקד"ד וז"ל: "ולפי מה שהבין הראב"ד ז"ל בדברי הרמב"ם ז"ל דמיירי שנפלה לק' דעלייתה מועלת, רק מעיד ע"ה הפרשתה אח"כ, והקשה אם כן מאי אימת דימוע איכא כיון שנפלה לק', יש לומר לפי מה דאמרינן בתרומות (פ"ה מ"ח) סאה תרומה שנפלה לק' ולא הספיק להגביה עד שנפלה אחרת ה"ז אסור ע"ש, דאף שנפלה לק' כל כמה דלא הרים עדיין לא חל הביטול וכדאמרינן בירושלמי שם דהרמיה מקדשתה, אם כן כ"ז שלא הרים הוא דימוע.

[אך נראה דא"א לפרש דברי הרמב"ם ז"ל כמו שהבין הראב"ד ז"ל, דהרמב"ם ז"ל לא הביא כלל הדין דתרו"מ של דמאי שנתבטלה בק' דצריך הרמה וכמ"ש לעיל, וצריך לפרש כמו שהבין הכ"מ שם דמיירי שנפלה בפחות מק', וכן הבין שם הרדב"ז ז"ל ע"ש], עכ"ל המקד"ד.

בטענת הראב"ד על הרמב"ם – אי מיירי ביותר מק' או פחות מק', ובדברי חר"י קורקוס בזה, ובמה שיש להעיר בזה.

בעיקר שיטת הרמב"ם כבר תמה הראב"ד דממנפ"ש, אם ליתר ממאה נפל דמהני להגביה ממנו אחד מפני גזל השבט, א"כ אינו דימוע, ומאי אימת דימוע איכא, ואם לפחות ממאה נפל לא מהני הגבהה לתקנו ובמה נאמינו. ולכן מפרש הראב"ד כפירש הר"ש.

ובמהר"י קורקוס ביאר דודאי הרמב"ם איירי בנפלה לק', ומ"מ דעת הרמב"ם [פי"ג תרומות ה"א] דתרומה שנפלה לק' חייב להגביה אחד משום גזל השבט ועד שלא הגביה הוה מדומע ואסור לזרים, ולכן כאן נאמן הע"ה לומר חזרתי והפרשתי אותה והוא מותר לזרים.

והראב"ד מבואר דס"ל כדעת הרא"ש חולין [פ"ז ס' ל"ז] דתרומה שנפלה למאה חולין בעי הרמה מפני גזל השבט אבל אינה אוסרת את המדומע, ע"ש.

אמנם צ"ע שהרי הרמב"ם פסק הך דין בתרו"מ של דמאי שחזרה למקומה, והרי במקומה אין כאן כי אם צ"ט חולין כנגד התרו"מ, וכן אפי' במה שאמר שנפלה למקו"א, נמי הרי לא ביאר שיהא דוקא יתר ממאה, ומטעם זה אין לתרץ דהרמב"ם ס"ל כדעת היעב"ץ [שאלת יעבץ סי' קל"ה] דתרו"מ שחזרה למקומה הדר לטיבלו, דמ"מ קשה כשחזרה שלא למקומה, שלא פירש הרמב"ם דבעי דווקא יותר ממאה כנגד התרו"מ.

עוד כתב המהרי" קורקוס דאפשר דהרמב"ם איירי שנפלה התרו"מ לפי מגורה או לפי קופה, שיכול להפריש כל המקום שנפל התרומה בו, אמנם גם זה צ"ע שהרי הרמב"ם

בפירוש המשניות כתב שנתערב התרו"מ בהכל ונעשה מדומע, ומבואר דנתערב לגמרי, וצ"ע.

בדין דימוע בתרומה של דמאי, ובמח שיש לתמוז בזה בשיטת הרמב"ם.

בדין תרו"מ של דמאי דמדמעת, המקור לזה הוא ממתני' [פ"ב בערלה מ"א] – "התרומה ותרו"מ של דמאי החלה והביכורים עולים בא' ומאה ומצטרפין זה עם זה וצריך להרים", וע' תוס' יו"ט שכתב והא דמחמירן בתרו"מ של דמאי כמו בודאי כתב הר"ש בשם הירושלמי דר' מאיר היא דמחמיר בדבריהם כדברי תורה ומשו"ה הרמב"ם בחיבורו [פט"ו מאכ"א הי"ג] השמיט של דמאי.

וזה לשון הרמב"ם [שם] "התרומה ותרו"מ והחלה והביכורים עולין בא' ומאה וצריך להרים ומצטרפין זה עם זה", עכ"ל, וכן התוס' יו"ט [ב"מ פ"ד מ"ח] דקדק מדברי הרמב"ם אלו דתרו"מ של דמאי אינו מדמע, דלא פסק כר"מ, ומתני' דערלה כוותי' דר"מ. וכבר תמהו עליו באור גדול [ב"מ שם] ובאמרי בינה [הל' בשר בחלב סי' כ"ז] שהרי הרמב"ם [סוף פט"ו תרומות] כתב וז"ל "תרומה גדולה ותרו"מ והחלה והביכורים כולן נקראו תרומה וכו' לפיכך דין ארבעתן לענין אכילה ודימוע א' הוא כולן עולין בא' ומאה ומצטרפין זה עם זה ואם נטמאו ישרפו, ודין תרו"מ של דמאי בכל אלו הדרכים כתרו"מ של ודאי אלא שאין לוקין על אכילתה", עכ"ל, הרי להדיא שפסק כסתם מתני' דערלה דתרו"מ של דמאי מדמע כתרומה ודאי.

וע' מקד"ד [סי' נ"ג, ס"ק א'] שדקדק בדברי הרמב"ם [הל' מאכ"א] דדוקא כשלא הזכיר תרו"מ של דמאי כתב דצריך להרים, ובהל' תרומות כשהזכיר תרו"מ של דמאי לא כתב דצריך להרים, וביאר דתרו"מ של דמאי מדמע כתרו"מ של ודאי, אלא דאם נפלה ליתר מק' א"צ להרים, ע"ש טעמו, אמנם צ"ע שהרי הרמב"ם [פי"ב מעשר ה"ד] מבואר להדיא בתרו"מ של דמאי מדמע, ומהני בו הרמה להתירו.

אלא דצ"ע כמו שעמד על זה באמרי בינה, שהרי תערובות דמאי לא גזרו עליו, ומותר לגמרי בלא הפרשת מעשר ותרו"מ, וכדפסק הרמב"ם [פי"ג מעשה הי"ח], וצ"ע מאי שנא תרו"מ של דמאי מטבל של דמאי, וביותר צ"ע שהרי בריש פ"ג בתרומות, ופסק כן הרמב"ם [פ"ה תרומות הכ"ב - הכ"ג] דספק תרומה אינה מדמעת, שלא החמירו חכמים בשיעור מאה לבטל תרומה אלא בתרומה ודאי ולא בתרומת ספק, ע"ש ולכן מאי שנא תרו"מ של דמאי דמדמעת, הלא אינו אלא תרו"מ מספק, וצ"ע.

משנה ב

חמדיך את חבירו שיאכל אצלו וחזא אינו מאמינו על חמעשרות, אוכל עמו בשבת הראשונה ואף על פי שאינו מאמינו על חמעשרות ובלבד שיאמר לו מעושרין חן, ובשבת שנייה אף על פי שגדר ממנו חנייה לא יאכל עד שיעשר:

רע"ב משנה ב

חמדיך את חבירו שיאכל עמו – דאמר ליה קונם מה שאתה נחנה לי אם אין אתה סועד אצלי:

שבת הראשונה – של סעודת נשואין לבחור שנשא בתולה חתירו לו לאכול עמו משום איבה:

ביאורים ציונים והערות

נחלקו אי קאי בשבת ממש או בשבוע של ז' ברכות.

נחלקו אי קאי בשבת ממש או בשבוע של ז' ברכות, דהנה עיין ברא"ש שכתב וז"ל: "בשבת שניה - אפילו אומר לו מעשרין הם לא יאכל עמו דדוקא בלוקח התירו בשבת לסמוך על דבריו", למדנו מהרא"ש שהוקשה לו בטעמא דלא נאמן בשבת, ומאי שנא מהמשנה דלעיל, וחילק בלקיחה, עכ"פ מבואר דקאי בשבת ממש וכן הוא בגר"א, אולם עיין במשנה ראשונה ובחידושי מהרי"ח דקאי בשבוע של ז' ברכות, וע"ע במלאכת שלמה דהכא במשנה איירי שלא היה יכול לתקן לפני שבת, דאי מצי לקתן לא הקילו, והיינו דווקא לפי המהלך דאיירי בשבת ממש, ולא בכל השבוע דאז שפיר מצי מתקן.

חידוש האור שמח בע"ה שיודע שחבירו סומך עליו, וביאור בכפילות בלשון חמשה, וישוב לקושי רעק"א במשנה דלעיל.

האור שמח [מעשרות פי"א הי"ג] הביא את לשון המשנה דידן ותמה שיש כאן כפילות דמתחילה קתני "המדיר חבירו שיאכל אצלו והוא אינו מאמינו על המעשרות וכו'", ושוב מוסיף "ואעפ"י שאינו מאמינו על המעשרות וכו'", ותמה "דהוא כפל לשון ללא צורך". ויישב את הדברים עפ"י יסוד גדול בעיקר תקנת דמאי.

וז"ל: "דבאמת ענין דמאי ראו דרוב ע"ה מעשרין הן, רק למיעוט שאין מעשרין חששו, וזה דוקא כל זמן שלא היה הדין ללוקח מיד ע"ה שצריך לעשר, בשעה שבדק יוחנן כה"ג ומצא דרוב ע"ה מעשרין [סוטה מ"ח.], כי מי שהאכיל לחבירו עישר עפ"י רוב, שלא היה חשוד להאכיל דבר שאינו מתוקן לחבירו, והיה מפריש טרם שהאכיל את חבירו או מכר לחבירו, אבל כיון שפסקו חכמים שהלוקח מע"ה צריך לעשר תו מאן מכרע דהע"ה המוכר מעשר, דילמא סובר כיון דבין כך וכך יעשר הלוקח דמאי כדין הלוקח מע"ה, ולמה אעשר פירות אלו, וכיון שכן נתרועע היסוד דרוב ע"ה מעשרים, דמאן מפסי דלא סמך הע"ה על זה שהלוקח ממנו יעשר, ולא יאמינו שהוא מעושר וכו'", ועיי"ש מה שיישב בזה בדין ס"ס בקלין שבדמאי.

ועפ"י יסוד זה ביאר נמי מתני' דידן: "ולפ"ז א"ש טובא, דברישא הכוונה שאינו נאמן על המעשרות הוא שמוכר דברים שאינם מתוקנים, כמו כל ע"ה דעלמא, אבל כי יאכל עמו החבר ויאמינו על דבריו שהוא מעושר אז יתכן שהוא אינו חשוד להאכילו דבר שאינו מעושר, דרק למכור הוא חשוד, על סמך שיודע שהחבר יעשה כדן כמו שתקנו חכמים

שלא להאמין לע"ה ויעשר, ובין כה ובין כה לא יאכל החבר דבר שאינו מתוקן. ולכך תני אוכל עמו כו', ואעפ"י שאינו מאמינו כו', פירוש דאף שיודע הע"ה שהדין הוא שאוכל עמו וא"צ החבר לעשר, גם אז הוא חשוד להחבר, שאינו נאמן לעשר, ומאכילו דבר שאינו מתוקן, אעפ"כ התירו לו חכמים משום איבה".

ובזה ממשיך ליישב נמי מתני' דלעיל "ואתי שפיר נמי מה דתנן [לעיל משנה א'] הלוקח פירות ממי שאינו נאמן על המעשרות ושכח לעשרן ושואלו בשבת דהתירו חכמים מפני כבוד שבת וי"ט לאכול, ולכך חשכה לא יאכל כו', ואמאי לא אמרו חכמים דיעשר על פיו שאומר מעושרין, ולפ"ז א"ש, דכיון שהע"ה יודע שהוא לא יעשר א"כ איננו חשוד להאכילו דבר שאינו מעושר, והוא מרוב ע"ה שהיו מעשרין קודם התקנה, אבל אם נאמר שיעשר עפ"י הע"ה כיון שלא יאמינו, ויעשרן דמאי, תו חשוד הע"ה טפי לשקר ולהטעותו על שאינו מעושר לומר מעושר, וברור בס"ד".

קושי' המקד"ד מאחד שאין לו אימת שבת

עיין לעיל [משנה א'] דין אחד שאין לו אימת שבת, שהבאנו בזה את קושי' המקד"ד שיש סתירה בזה בעיקר תקנת דמאי, ועיי"ש שהעיר שעל משנה דידן ודאי קשה קושי' זו מאחד שאין לו אימת שבת.

משנה ג

רבי אליעזר אומר אין אדם צריך לקרות שם למעשר עני של דמאי וחכמים אומרים קורא שם ואינו צריך לחפריש:

רע"ב משנה ג

אין צריך לקרות שם למעשר עני של דמאי – דלא נחשדו עמי הארץ על מעשר עני שחם יודעים שפירות חטבולים למעשר עני הם במיתח ומפרישים אותם ולוקחים אותם לעצמן:

וחכמים אומרים – אף על פי כן קורא לו שם, שחרי אינו מפסיד כלום בזה דאינו צריך לחפריש וליתן לעני משום דעני חוי בזה מוציא מחבירו וחמוציא מחבירו עליו חראיה:

ב' דרכים – בבלי וירושלמי – בביאור פלוגתת ר"א ורבנן בדין קריאת שם במעשר עני של דמאי.

עיין ברא"ש שהביא ב' דרכים בפלוגתת ר"א ורבנן:

לפי הבבלי ביאור פלוגתתם כך - וז"ל: "בפ' בתרא דנדרים מפרש טעמא דר' אליעזר כיון דממוניה דידיה הוא דטובת הנאה שלו ואם ירצה יתן אפרושי קא מפריש להפקיע איסור טבל ולא מחשב לה גזל כיון דממונו הוא ועדיין לא זכו בו עניים ורבנן סברי כיון דטריחא ליה מילתא לא מפריש" – ולהלן יבואר.

לפי הירושלמי ביאור פלוגתתם כך – "ובירושלמי רב הונא בשם רב האוכל פירותיו טבלים למעשר עני חייב מיתה, מ"ט דר' אליעזר מכיון שידע שבעון מיתה הוא מפריש, מ"ט דרבנן בלא כך קורא עליו שם ואינו צריך להפריש, פי' אפילו אי פשוט לן דמפריש כיון דבקריאת שם בעלמא סגי אפילו בודאי הילכך אין לחוש אם נחמיר עליו לקרות שם בספק מועט", ולהלן יבואר.

ובמה שפשוט בירושלמי שיש מיתה בטבל של מעשר עני עיין תוס' יבמות [פ"ו] דנחלקו בזה ב' תירוצים, ובחילוק בין מעשר עני למעשר ראשון ושני דנמי במיתה, לא ביאר הירושלמי, ועיין ברש"י במכות [י"ז. ד"ה אפרושי מפריש] בביאור שיטת ר"א "נהי דמעשר ראשון לא מפריש דסבר אי מפרישנא ליה בעינא לאפרושי תרומת מעשר מיניה שהוא במיתה ונותנה לכהן ומעשר שני נמי אי מפרישנא ליה בעינא אסוקיה ומיכליה בירושלים", וי"ל כן נמי בירושלמי, ודו"ק.

ביאורו של רעק"א בטעמא דר"א לפי הבבלי.

הבאנו מהבבלי בטעמא דר' אליעזר "כיון דממוניה דידיה" ורעק"א כתב שיש להשמיט לשון "דידיה", והכוונה דכיון דכלפי הנתינה אינו אלא ממונא ולא איסור, לכן הוא אינו נותן כיון שהוא לא חש על הגזל שיש בנתינה, והרי יש לו גם טובת הנאה להחליט על הנתינה, אבל כל זה בנתינה אבל כלפי הפרשה שפיר נוהג להפריש מחמת האיסור טבל.

ומה שאינו חושש לגזל כתב הרא"ש "כיון דממונו הוא ועדיין לא זכו בו עניים", ורעק"א הביא מהתוס' ביומא [נ"ה] דאינו חושש משום גזלה כיון דהוי ממון שאין לו תובעין, ותמה על הטעם השני שהזכירו התוס' שחושב שאינו ממון עני לפני הפרשה, דא"כ זה כבר טעם שלא יפריש, ור"א נקט שהוא מפריש ורק שהוא לא נותן.

בטעמא דרבנן לפי חירושלמי דאף אי מפריש אכתי מחייבים להפריש.

הרא"ש הביא מהירושלמי בטעמא דרבנן - "מ"ט דרבנן, בלא כך קורא עליו שם ואינו צריך להפריש, פי' אפילו אי פשוט לן דמפריש כיון דבקריאת שם בעלמא סגי אפילו בודאי הילכך אין לחוש אם נחמיר עליו לקרות שם בספק מועט".

וע"ד זה מבואר נמי ברע"ב שכתב "אף על פי כן קורא לו שם, שהרי אינו מפסיד כלום בזה דאינו צריך להפריש וליתן לעני משום דעני הוי בזה מוציא מחבירו והמוציא מחבירו עליו הראיה".

ויש לעיין דסו"ס אי כבר הפריש הע"ה אז למה לן להפריש, ויש לדון בזה ממה שמבואר בריטב"א במכות [י"ז] שהקשה מהסוג' בסוטה בעיקר החשש של דמאי שמבואר דהע"ה רק הקפיד על תרו"ג, והכא משמע דלר"א היה מפריש מעשר עני, ופירש שאף דהע"ה היה מפריש, אבל לא היו זריזין בזה כחברים, וי"ל דסו"ס איכא מקום לחשוש, ולכן הצריכו כשאין הפסד, והן הן דברי הרא"ש שמתחילה כתב "פי' אפילו אי פשוט לן דמפריש" ומסיק "נחמיר עליו לקרות שם בספק מועט", הרי דאיכא עדיין ספק מועט.

"קורא שם ואינו צריך להפריש" – יש משמעות ל'מעשה הפרשה' לאחר קריאת שם [בלי נתינה].

חכמים אמרו "קורא שם ואינו צריך להפריש", וביבאור הלשון א"צ להפריש פירש הרע"ב "אף על פי כן קורא לו שם, שהרי אינו מפסיד כלום בזה דאינו צריך להפריש וליתן לעני" והיינו דלהפריש היינו לתת לעני, אכן עיין היטב בלשון התוס' בנדרים [פ"ד: ד"ה קורא שם] שהוסיף על דברי חכמים וז"ל: "ומפרישו לעצמו, דהמוציא מחבירו עליו הראיה דשמא עם הארץ הפרישו, ואין צריך להפרישו כלומר אין צריך לתת לעני", ומבואר שיש 'הפרשה' מהכרי אחרי הקריאת שם אלא שכאן זו הפרשה 'לעצמו', ובאו לומר בזה שיש כאן הפרשה אחרי קריאת שם אלא שהיא הפרשה בלי נתינה.

וכפשוטו אין שום תוכן למעשה הפרשה, הרי ההיתר שיריים והחלות תרומה חיילא לגמרי בקריאת שם, והנתינה לכהן לא בעי הפרשה אלא דבתור היכי תימחי ליכא נתינה בלי הפרשה, אכן הכא משמע שהפרשה מהכרי גם בלי נתינה אית בה קיום דין, ועיין להלן [משנה הבאה] שהבאנו לזה כמה מקורות, ודו"ק.

בשיתת חרמב"ם בהפרשת מעשר עני של דמאי, ובדברי האור שמח בזה.

עיין ברמב"ם [מעשר פרק ט' הלכה ג'] "אף על פי שאין מפרישין מעשר עני מן הדמאי, צריך לקרות לו שם ואינו מפריש ואומר עישור מה שיש כאן מעשר עני, כדי לקבוע מעשר שני, שמעשר עני בשלישית וששית במקום מעשר שני של שאר שני השבוע".

וביאר בזה האור שמח ביסוד גדול בעיקר דין הפרשה במעשר עני.

וז"ל: "ונראה דעתו דסובר דאין ספיקו דמעשר עני טובל, דעיקרו דטובל הוא מקרא דלא תוכל לאכול בשעריך, וכתוב ואכלו בשעריך ושבעו, וזה דוקא בודאי, דניתן לעני, אבל ספיקו דאינו קדוש כלל, ולא ניתן לעני כלל תו אינו טובל, ולא בעי הפרשה, והא דלוקה בודאי טבל למעשר עני הוא גדר שעשאה התורה כי היכי דלא יאכלנו ויתננו לעני, אבל בספיקו אינו טובל, כיון דאף אם יפרישו יהי' לעצמו, וכדסבר רב יוסף בנדרים [פ"ד:], ויעוין ר"ן [שם], עכ"ל. ועיין בהערה ³⁷ המשך דברי אור שמח בזה לבאר סוגי'

³⁷ וממשיך בזה האור שמח "ולדעתי נראה דספיקו דוקא אמר, אבל ודאי ודאי טובל לכו"ע, ופירושו דתלי בזה אם איכא טובת הנאה, היינו משום דעיקרו דטובת הנאה לבעלים יליף בספרי נשא [פ"ו] ואיש את קדשיו לו יהיו כו', לפי שהוא אומר כל תרומות הקדשים כו', שומע אני יטלום בורוע, ת"ל ואיש את קדשיו

בנדרים, וסיום דבריו - "ומה דטובל ודאי הוי גדר מהתורה שלא יאכלנו ויתננו לעני, אבל היכי דאין צריך למיתבי לעניים תו אינו טובל, וז"ב, ובפרט לשיטת רבינו דספיקות מותר מה"ת, רק גבי דמאי גזרו משום דהוא מצוי, ויפריש מע"ש בשאר שנים".

וחידש בזה האור שמח חידוש גדול לגבי ספיקות במעשר עני בלי שייכות לדמאי שיהיה לו פטור הפרשה - וז"ל: "ולכן בפרק י"ג הכ"א שהוא מפורש בתוספתא [דמאי פ"ד ה"ו] באם היו לפניו שתי קופות אחת טבל ואחת מתוקן ואבדה אחת מפריש מע"ש לבד, ואינו צריך להפריש מעשר עני כלל, דספיקו אינו טובל כמוש"ב, וזה על צד המקרה והזדמן לא שייך בזה טעמא לקבוע מ"ע, לכן אינו קורא שם למעשר עני, ובהלכה כ' שם אף על גב דרובן מוכרין ודאי מכ"מ כל קבוע כמחצה ע"מ דמי לקולא ג"כ, כמפורש סוף פ"ק דכתובות [ט"ו]. לכן לא בעי למיתבי לעני, ותו אינו קורא שם, ודו"ק וכו", עכ"ל.

בקושי רעק"א בסוגי בנדרים דמצי מפקיר נכסיו וחזי עני.

רעק"א הביא מהסוגיא בנדרים בטעמא דר"א דפטור, דכיון דע"י הפקר לא חזי ליה הלכך א"צ להפריש, ותמה בזה רעק"א, דהא לא תלקט להזהיר העני על שלו, וע' תויו"ט [פאה פ"ה מ"ג], א"כ הדר הו"ל גזל וכו".

וכבר עמד בקושיא זו דרעק"א בשו"ת מהרי"ט [חלק א' סימן פ"ה] וז"ל "ולא דמי להא דתנן בפרק ראשון דדמאי המקבל שדה לקצור אסור בלקט שכחה ופיאה ותנן שנים שלקחו שדה בשותפות זה נותן לזה חלקו מעשר עני וזה נותן לזה חלקו מעשר עני דדרשינן להזהיר עני על שלו דשאני הכא דבשעה שהפריש המעשרות עשיר היה וכשחזר ומפקיר נכסיו פנים חדשות באו כאן דהגע עצמך שבעל הבית הפריש מעשר עני ושוב ירד מנכסיו והעני, מי יהא אסור לזכות בו, הא לא שייך בהא אזהרה לעני, ותדע דרבי אליעזר גופיה דאמר אי בעי מפקר נכסיו וזכי בהן לדידיה גופיה אמרינן בפרק קמא דגיטין דדריש לא תלקט לעני אזהרה לעני על שלו אלמא אי מפקר נכסיה אינו בכלל אזהרה זו" עכ"ל.

הנה המהרי"ט פ' דברי הגמ' בנדרים שאי בעי מפקיר כל נכסיו עד שיהא העני, ולא שיפקיר שדה שממנו הפריש מעשר עני, וע"ז כתב שאם העני שוב רשאי ליקח מעשר עני שלו, אך דבריו צ"ע טובא דהנה דין לא תלקט לעני להזהיר העני על שלו שייך בין

לו יהיו, מגיד שטובת הנאה לבעלים, והובא שם בירושלמי בנדרים [פי"א ה"ג] ריב"ח אמר אדם נותן מעשרותיו בטוה"נ, מ"ט דכתיב ואת קדשיו לו יהיו, א"כ למ"ד דספיקו טובל סבר דקדש מיקרי, ולכך אף אם לא צריך למיתבי לעני בספק ג"כ טובל, ובעי לאפוקי קדושתו, הוי בכלל קדשיו לו יהיו, וטוה"נ לבעלים, אבל למ"ד דספיקו אינו טובל, ולא קודש מיקרי, ורק ממונא זכי רחמנא לעניים, אבל לא חלה קדושה עליהו, ולא הוי בכלל קדשיו לו יהיו, ולית לבעלים טוה"נ בהו, דלא גלי קרא בזה, לכן לפום הלכה פסק כרבא [נדרים פ"ד:]: דיש חילוק בין המתחלק בבית להתחלק בגורן לענין טוה"נ, ומפיק טוה"נ מדכתיב ונתת והנחת, יעו"ש, אבל קדש לא מיקרי, ומה דטובל ודאי הוי גדר מהתורה שלא יאכלנו ויתננו לעני, אבל היכי דאין צריך למיתבי לעניים תו אינו טובל, וז"ב, ובפרט לשיטת רבינו דספיקות מותר מה"ת, רק גבי דמאי גזרו משום דהוא מצוי, ויפריש מע"ש בשאר שנים, עכ"ל.

לעשיר ובין לעני, כל שהוא בעל השדה הוא בכלל איסור זו, ומה בכך שהעני, והלא עדיין מוזהר על לא תלקט לעני להזהיר העני על שלו, וע' בשו"ת הר צבי על זרעים [ח"ב סי' ס"ד] שהניח דבריו בצ"ע.

תירוצו של חזו"א עפ"י חשטמ"ק בב"מ, ורעק"א אזיל בזה לשיטתו.

ע' בחזו"א [דמאי סי' ט' אות ג'] שיישב קושית רעק"א שאם הפקיר שדהו ליכא עוד איסור של לא תלקט לעני להזהיר העני על שלו, והביא מהרא"ש בשטמ"ק ב"מ [ט'] - וזה לשונו, "מי שליקט את הפאה וכו'. פירש רש"י דוקא בשדה אחר אבל בשדה שלו וכו'. ונראה לי דבעיקר מחלוקתן דפליגי אליבא דעולא דמעשיר לעני מיירי אפילו בשדה שלו דכיון דלא זכי ליה אליבא דרבי אליעזר אלא מטעם דאי בעי מפקר נכסיה ולאחר שיפקירם אין השדה שלו. אלא בשביל דמעני לעני הוצרך רש"י לפרש דבשדה אחר מיירי. עכ"ל, וכן כ' הרא"ש בפירושו פ"ה דפאה, הרי לשיטת הרא"ש כל שהפקיר שדהו אחר שהפריש לקשו"פ אינו מוזהר עוד על לא תלקט לעני להזהיר העני על שלו דאינו עוד בעל השדה, וכתב שגם רש"י מודה לזה אלא שאם איירי בבעל השדה צריך ב' מיגו, ולפי"ז יישב את קושי רעק"א והמהרי"ט דכוונת הגמ' בנדרים הוא שיפקיר הע"ה את השדה שממנו הפריש מעשר עני.

ודין זה הוזכר הלכה למעשה בספר חרדים [פרק נ"ב אות כ'] וז"ל, "המקילין מפרישים כל שהוא לתרומה גדולה, ואח"כ מעשר ראשון ללוי, והלוי יתן תרומת מעשר לכהן, ואח"כ מעשר שני בשנתו, ופודהו בפרוטה או בשנה פרוטה, ובשנת מעשר עני מביא ג' בני אדם אוהביו ומפקיר בפניהם וחוזר וזוכה בו וכו' עכ"ל, וע' דרך אמונה [פ"ו מהל' מתנות עניים סק"ו].

אך כבר העיר בפרי עץ חיים דמה שרעק"א מ"אן בזה הוא משום דאזיל לשיטתו במס' פאה [פ"ד מ"ט] דתנן מי שלקט את הפאה ואמר הרי זו לאיש פלוני עני, רבי אליעזר אומר, זכה לו. וחכמים אומרים, יתננה לעני שנמצא ראשון, וכ' בתויו"ט "רבי אליעזר אומר זכה לו, פירש הרע"ב פלוגתא דרבי אליעזר ורבנן בעשיר שלקט וכו'. בפרק ה' משנה ב' אכתוב בס"ד אי מיירי דוקא בעשיר שאינו בעל השדה או אף בבעל השדה עצמו", וכ' ברעק"א [אות מ"ג] וז"ל, "לענ"ד תמוה דאיך שייך לומר בזה מיגו דאי בעי מפקיר לנכסיה ולא הוי בעל השדה הא מ"מ בשעת קצירה היה בעל השדה ונאסר לו ליטול ומה בכך שהפקיר עתה הא כבר מוזהר בלא תלקט וכו' עכ"ל.

מהלך נוסף בישוב קושי רעק"א.

עיין בהר צבי זרעים [ח"ב סי' ס"ד ד"ה וגם] ועוד בחי' ר' שמואל [ב"ב סי' י"ג אות ה'], שהפקיר מה שעתיד להפריש למעשר עני כמו שכ' בירושלמי ריש תרומות דתורמים מהפקר ונמצא דבשעת הפרשה אינו מפריש משלו, ובכה"ג שפיר יתכן דאינו בכלל לא תלקט לעני להזהיר העני על שלו כיון דמשעת הפרשה לאו שלו הוא.

משנה ד

[ח] מי שקרא שם לתרומת מעשר של דמאי, ולמעשר עני של ודאי, לא יטלם בשבת, ואם היה כהן או עני למודים לאכול אצלו יבואו ויאכלו ובלבד שיודיעם:

רע"ב משנה ד

מי שקרא שם לתרומת מעשר של דמאי – שאמר תרומת מעשר שאני חייב לחפריש מכרי זה יחא מונח בצפזנו או בדרומו ולא חפריש. ותרומת מעשר של דמאי דנקט לפי שהישראל קורא לה שם ונותנה לכהן ולזקח המעשר לעצמו, אבל תרומת מעשר של ודאי אין הישראל קורא לה שם אלא הוא נותן מעשר ללוי וחלוי מפריש תרומת מעשר ונותנה לכהן: לא יטלם – כדי ליתנם לכהן או לעני שבחצר ושבמבוי, שאסור ליתן מתנות לכהן ולעני בשבת. אבל בלמודים לאכול אצלו כלומר חרגילין לאכול על שלחנו שרי, ובלבד שיודיעם שחם של תרומת מעשר או של מעשר עני שאם אינו מודיעם וחס סבורים שמשלו הוא מאכילם חוזה ליה כמאכיל אורחיו תרומה ומעשרות שחזא אסור:

ביאורים ציונים והערות

למה איירי דווקא בתרומת מעשר של דמאי.

כפשוטו איירי המשנה באיסור נתינה של תרו"מ בשבת – וכדיבואר – אלא שיש לעיין דא"כ למה איירי בתרומת מעשר של דמאי, ועיין ברע"ב שפירש "לפי שהישראל קורא לה שם ונותנה לכהן ולזקח המעשר לעצמו, אבל תרומת מעשר של ודאי אין הישראל קורא לה שם אלא הוא נותן מעשר ללוי וחלוי מפריש תרומת מעשר ונותנה לכהן". ותמה רעק"א דאכתי איכא להעמיד בשל ודאי ואיירי בלוי שמפריש, ולכן פירש באופן אחר, שיש חידוש מיוחד שחששו לנתינה לכהן בשבת אף דאיירי בדמאי שרוב ע"ה מעשרין, וזה חידוש נוסף בחשש של דמאי, ודו"ק. **מעשר עני של ודאי.**

הכא איירי כבר בודאי כיון שבשל דמאי ליכא נתינה וליכא חשש – כן מבואר ברא"ש.

מה דלא איירי במעשר ומעשר.

ומה דלא איירי במעש"ש ומעש"ר היינו דבסוף המשנה נתחדש שבבאו אליו מותרים לאכול, והיינו עני וכהן שהיו למודים אצלו וזה לא משכחת לה במעש"ר שאסור לפני הפרשת תרומת מעשר ומעשר שני אסור ומותר רק בירושלים

בעיקר האיסור של חמשנה – מקורות במפרשים דקאי באיסור נתינה ותלוי בפלוגתא דתנאי.

יש לדון דמה כוונת המשנה "לא יטלם".

ופירש הרע"ב - "לא יטלם - כדי ליתנם לכהן או לעני שבחצר ושבמבוי, שאסור ליתן מתנות לכהן ולעני בשבת" והיינו שהמשנה קאי בנתינה, ויש בזה מחלוקת – וכדיבואר.

דז"ל הר"ש "לא יטלם - לאו דוקא אלא כלומר לא יטלם כדי ליתן לכהן ולעני שבחצר ושבמבוי", וכ"ה ברא"ש שכתב "לא יטלם היינו שלא יתנם", והוסיף התוספות יום טוב בביאור הדברים: "ור"ל דלהפריש המתנות אחר שקרא שם מע"ש אינו אסור בשבת שאין אסור אח"כ אלא בהולכת המתנות לכהן".

ובעיקר האיסור בהולכה ונתינת מתנו"כ בשבת, עיין בחזו"א [דמאי סימן ט' ס"ק ד'] שהבין שזה מדרבנן מצד מראית העין שיאמרו שהיום הוא הפריש, אכן בשטמ"ק בביצה [י"ב] מבואר שזה גזירה שמא יבא להפריש אם הוא יודע שהוא יכול גם לתת.

והוסיפו הרא"ש ור"ש דלפי"ז - "דסתמא כב"ש דביצה בפ"ק [י"ב:] שאין מוליכין חלה ומתנות לכהן כדמפרש בירושלמי וכו', ומיהו לאחרים ולר' יהודה דאמרי התם דמודו ב"ה בתרומה שאין מוליכין משום דאינו זכאי בהרמתה אתיא אפילו כב"ה".

הרי שהמשנה הזו תלויה בפלוגתא דתנאים אי מוליכין מתנו"כ בשבת.

בחיתור של עני וכחן למודים אצלו.

מה שהתירו במשנה על ידי שמזמין את הכהן ועני אצלו, צריכים לומר שזה כבר לא נקרא הולכת מתנות אצלו כשהוא בא לישראל, ויש תנאי נוסף שיהיה כהן או עני שרגיל אצלו, וגם זה מובן ביחס לגזירה של הולכת תרו"מ בשבת לכהן, דבכה"ג לא גזרו שמא יבא להפריש או שמא יאמרו שהוא הפריש בשבת, ורק במוליך ממש או מזמינו בדווקא לקיים מצות נתינה, ופשוט.

"ובלבד שיודיעם" – ובקושי רעק"א על חטור.

פירש הרא"ש "כדי שיטהר הכהן עצמו לאכול תרומה וגם העני שלא יטמא טהרות של חבר", ועיין ברע"ב שפירש שהטעם "שמודיעו שלא יהיה כמאכיל אורחיו בתרומה".

הטור חידש שאין דין נתינה בתרומה של דמאי ומה שנותנו לכהן היינו שמוכרו לו, אבל אין בזה דין 'נתינה', ורק לפי הרמב"ם ורש"י יש דין נתינה.

ועיין רעק"א ריש פ"ק דדמאי [אות ו'] שהביא פלוגתא זו, ועל המשנה כאן הקשה על הדין שצריך להודיעו, והקשה, דלפי הרע"ב שכתב שהטעם שמודיעו שלא יהיה כמאכיל אורחיו בתרומה קשה, שהרי מותר לו למכור לו.

איברא שיש ליישב את שיטת הטור בפשיטות שיש לומר דאזיל בשיטת הרא"ש אביו ושוב לא קשה קושי רעק"א דודאי דאיכא טעם להודיע, ועיין בבוועז דלמה בטור דמצד גניבת דעת אתינן עלה, וכן הוא במשנה ראשונה.

אולם גם לולי קושי רעק"א היה נראה שעיקר שיטת הטור צע"ג - הרי איירי הכא באיסור הולכת מתנות לכהן, וזה גזירה מיוחדת שנחלקו בזה ב"ש וב"ה בנתינת מתנות

לכהן ללוי וכו' מטעמים שהוזכרו לעיל, וזה הרי פשוט שהאיסור והגזירה הזו לא שייך לאיסור מקח וממכר הרגיל בשבת, וזה דין בפני עצמו, וכנתבאר לעיל דלכן הכא פליגי ב"ה וב"ש ואיכא בזה גזירה מיוחדת וכנ"ל, וקשה דלפי הטור לא שייך דין זה בדמאי, שהרי אין דין נתינה בדמאי וזה מקח רגיל וככל ישראל שיוירש תרומה מאבי אימו כהן, והרי המשנה קאי גם בדמאי שלפי הטור אין דין נתינה אלא דין מכירה, ומה שייטא להכא גזירת נתינת מתנו"כ - שוב ראיתי שקדמני בכל זה בחזו"א [דמאי סימן ט' סוס"ק ד'], ונדחק בזה שכיון שזה ספק שוב מיחזי כנותן תרומה ואסור - ועיין מה שכתבנו בזה להלן ליישב את שיטת הטור עפ"י דרכו של הרמב"ם והגר"א במשנה.

**תמיחא גדולא על הרמב"ם שפסק משנה זו אף דפוסק שמותר לחולץ
לכהן, ומוכרח שלמד את המשנה כפירוש הגר"א שחידש שחבבלי למד
כפשוטו שאסור בהפרשה גם לאחר הקריאת שם, ולא איירי כלל בהחלצה
ונתינה.**

יש לתמוה טובא על הרמב"ם – הרי הרמב"ם פסק כמתני' דידן, ואעפ"כ פסק דמוליקין מתנו"כ לכהנים בשבת ויו"ט, וזו סתירה, הרי כל המשנה הכא איירי לגבי האיסור של נתינת תרומות בשבת, ולכן פירשו הראשונים דקאי לב"ש, ונמצא שהרמב"ם סותר משנתו.

וז"ל הרמב"ם [שבת פרק כ"ג הט"ז]: "מי שקרא שם לתרומת מעשר של דמאי או למעשר עני של ודאי לא יטלם בשבת ואף על פי שייחד מקומן מקודם השבת והרי הן ידועין ומונחין בצד הפירות, ואם היה כהן או עני למודים לאכול אצלו יבאו ויאכלו, ובלבד שיודיע לכהן שזו שאני מאכילך תרומת מעשר ויודיע לעני שזו שאני מאכילך מעשר עני".

ומאידך, כתב הרמב"ם [יום טוב פרק ד' הלכה כ"ו]: "אף על פי שאין מגביהין תרומה ומעשרות ביום טוב אם היו לו תרומות ומעשרות שהגביהן מאמש הרי זה מוליקן לכהן ביום טוב".

ובנמוקי הגרי"ב [מובא בסוף רמב"ם פרנקל הלכות יו"ט שם] הביא על זה את דרכו של הגר"א במשניות והוכיח שהרמב"ם ע"ד של הגר"א וא"ש.

דהנה, ז"ל השנו"א [פירוש הקצר]: "לא יטלום בשבת וכו' בתלמוד שלנו פי' כשקרא שם מערב שבת לא יטלנו וכו' לא יפריש בשבת, ובירושלמי פי' אפי' הפריש מע"ש לא יתן לכהן בשבת".

הרי שהגר"א חידש שהבבלי למד כפשוטו שאסור בהפרשה גם לאחר הקריאת שם, ולא איירי כלל בהולכה ונתינה, וכן צ"ל בשיטת הרמב"ם וא"ש כפשוטו, וע"ע בהערה ³⁸ מה שהוספנו בזה מהגר"א.

מד"ק ברמב"ם בפירוש המשנה כדרך זו.

ויש משמעות לכל הנ"ל ברמב"ם בפירוש המשנה שכתב בזה"ל: "ענין קרא שם, שקרא להם שם וייחד את מקומם כגון שאמר תרומת מעשר הראויה לערימת תאנים הזה הם אלו הגרגרים, והראה עליהם וסמן אותם, אלא שלא הפרישם מכלל התאנים, לפיכך אמר אף על פי שהם ידועים לא יטלם בשבת, וביארו בתלמוד [ירושלמי] שענין אמרו לא יטלם לא יתנם, כאלו אמר לא יטלם לנתינה, לפי שאסור לתת המתנות בשבת".

ולכאן יש כאן סתירה רישה לסיפא, דבסוף הביא את הירושלמי שענינו נתינה, וכדרכם של כל הראשונים, אבל בתחילה מדגיש הרמב"ם דאיירי שקרא שם אבל "עדיין לא הפרישם מכלל התאנים", וקשה דמה זה שייך לנתינה אי כבר הפרישם או לא הפרישם, וכן מדוקדק בהמשך דבריו עיין בהערה ³⁹.

וע"כ צ"ל שזה ב' מהלכים, מתחילה פירש כמו שהוא בעצמו מפרש והיינו כהגר"א ובבלי, ושוב הביא את הפירוש של הירושלמי, ותרתי נינהו.

הערה שחמשמעות במשנה משמע כן.

ויש להעיר שלשון המשנה יותר משמע כדרך זו, שהרי לפי הירושלמי המשנה הזו היא המשנה בביצה שאין מוליכין חלה ומתנות לכהן, וא"כ למה שינו את הלשון והקדימו "מי שקרא שם וכו' לא יטלם בשבת", הרי ליה למימר בפשיטות כמו ששנו שם שלא יוליד מתנות לכהן, ומה זה נוגע לנו שהוא כבר 'קרא שם' ולכן יש לו מתנות בבית, הא כל מי שיש לו מתנות בבית מוזהר באיסור זה, שו"ר בחזו"א [דמאי סימן ט' ריש ס"ק ד'] שהעיר בזה ועיי"ש מה שיישב, עכ"פ לפי הבבלי א"ש שבאים לחלק בין הקריאת שם למעשה הפרשה בידים.

³⁸ שיטתו בנויה מתוך הירושלמי ומשניות פרק ז' עיי"ש משנה א' ומשנה ה', ומתוך הבבלי ביבמות בהאשה רבא.

דיעויין בירושלמי [ריש פ"ז] שהביאו מעשה של ר' ינאי, והך מעשה מובא בבבלי [יבמות פרק האשה רבה], אלא שיש חילוקים בין הבבלי לירושלמי, דבירושלמי איירי בהפרשה בשבת כשהתנה בערב שבת, ובבבלי איירי בערב שבת, והדיון בבבלי הוא האם מהני הפרשה ערב שבת על מה שאינו ברשותו או על מה שאינו מן מהמוקף [עיי"ש ברש"י ותוס'], והתירו כן לכבוד שבת ולמדו כן מהפסוק של למען תלמד ליראה, ומהך פסוק למדו בירושלמי על התנאי להתנות בערב שבת ליטול בשבת.

וז"ל הגר"א בשנו"א [פ"ז מ"א פירוש הארוך בסוף הדיבור] שהסיק: "אבל בגמרא שלנו במסכת יבמות בפרק האשה רבה מביא האי מעשה דשאל ר"י לר"ת רבה בערב שבת אם רשאי לקרא שם דבר שלא בא ברשותו ועל זה השיב לו למען כו' לומר שמותר לקרא שם אפילו בודאי בדבר שלא בא ברשותו ולהפריש אבל להפריש בשבת אסור בודאי".

ושורש בפלוגתא זו האם מותר לעשות הפרשה בשבת אחרי קריאת שם, וכמבואר במשנה שלנו, שהירושלמי התיר, וזה עובדא דר' ינאי, והבבלי אוסר ולדידיהו ליכא עובדא דר' ינאי על גוונא כזו.

³⁹ שמוסיף הרמב"ם שמחמת זה שלא הפרישם לכן אמרו "אף על פי שהם ידועים לא יטלם בשבת" והיינו שהאיסור נטילה קיימת אף שהם ידועים, דקדק לא להוסיף לשון 'מופרשים' רק 'ידועים' שהרי הם באמת לא מופרשים, וקשה דלפי הירושלמי ודאי מיירי גם במפורשים, וצ"ע.

חידוש בשיטת חטור דנחלקו חבבלי וירושלמי בדין נתינה בתרומה של דמאי אי מוכר לכהן או לא.

עפ"י הפלוגתא הנ"ל יש מקום לחדש חידוש בשיטת חטור, דהנה לעיל הבאנו לתמוה על חטור דאירי הכא באיסור הולכת מתנות לכהן, וזה הרי פשוט שהאיסור של נתינת מתנות בשבת לא שייך לאיסור מקח וממכר, וזה דין בפני עצמו, וכנתבאר לעיל דפליגי בזה ב"ה וב"ש ואיכא בזה גזירה וכדלעיל, וקשה דלפי חטור לא שייך דין זה בדמאי, שהרי אין זה דין נתינה רק דין מקח רגיל, והרי המשנה קאי גם בדמאי, וצ"ע.

ולפי הנ"ל י"ל דמהכא איכא הכרח שהחטור לומד את המשנה ע"ד הרמב"ם והגר"א, דלדידהו לא איירי הכא בדין נתינה לכהן.

אולם אכתי קשה, דא"כ קשה מהירושלמי שלמד שיש איסור הולכה ונתינה גם בדמאי, ויהיה מוכרח מזה דנחלקו חבבלי וירושלמי בדין נתינה בתרומה של דמאי אי מוכר לכהן או לא, ודו"ק.

כמה תמיחות בעיקר המחלף של הרמב"ם וחגר"א בבבלי – ובדברי חזו"א בזה.

הדרנא לעיקר המהלך של הרמב"ם והגר"א, שאינו ברור כמה נקודות:

א] מה שורש האיסור של הפרשה אחרי קריאת שם, ובשלמא לפי הירושלמי זה האיסור הרגיל של הולכת תרו"מ לכהונה, אבל לפי הרמב"ם והגר"א איזה איסור יש בזה לעשות מעשה הפרשה על פרי לאחר קריאת שם, ויתירא מזה, הרי יש לעיין דמה חל בעצם ההפרשה שיכולים לאסור, הא הכל כבר חל מקודם בקריאת שם.

ב] במה פליגי הירושלמי ובבלי באיסור החדש הזה.

ג] האידך הותר על ידי שמזמין את הכהן ועני אצלו, ולפי הירושלמי א"ש כפשוטו, שזה כבר לא נקרא הולכת מתנות אצלו כשהוא בא לישראל, ויש תנאי נוסף שיהיה כהן או עני שרגיל אצלו, וגם זה מוכן ביחס לגזירה של הולכת תרו"מ בשבת לכהן, דבכה"ג לא גזרו אבל כלפי הפרשה לא מוכן החילוקי דינים בזה.

שו"ר בחזו"א [דמאי סימן ט' ריש ס"ק י"ז] שהביא את דברי הגר"א כאן, ותמה עליו טובא, א] מנלן שהבבלי חולק, ב] מה עיקר הסברא באיסור זה, ג] מה מהני אורחים ולימודים, והסיק "שכנראה שלא נמסרו הדברים בשלמותן".

דרכו של חאור שמח דמטעמא דבורר אתינן עלה.

ועיין באור שמח על הרמב"ם [שבת שם] שחידש שהאיסור של הפרשת תרומות ומעשרות בשבת הוא מצד איסור בורר, ולכן כשבא להתנות כבר אין בורר שהרי כל מה שיטול יהיה תרומה, ואי כל מה שיחליט יהיה לתרומה לא שייך בורר, ובזה מוסבר מה

מהני בזה שהוא מזמינו ולמודים אצלו דבזה כבר ליכא איסור בורר, שאז הרי ההפרשה היא לכהן שאוכל מיד, וזה אוכל מתוך פסולת בשבילו.

מתמח בדברי האור שמח.

ויש להעיר בזה, דלא נתבאר מה פלוגתת הירושלמי ובבלי בזה ומה פלוגתת הראשונים בזה, אכן בעיקר יש לתמוה, שהרי הסדר בדברי הרמב"ם הוא שמתחילה [שבת פכ"ג הלכה ט'] כתב טעמא דאין תורמין בשבת מצד מתקן, ושם בהמשך [הלכה י"ד] מביא הרמב"ם שיש איסור מקדיש בשבת, ומוסיף שא"כ יש כבר ב' איסורים בהפרשת תרו"מ, מצד מתקן ומקדיש, ושוב מביא אח"כ [הלכה ט"ו] את החילוקי דינים בין מי שמקדיש ומתקן ומפריש בשבת במזיד ובשוגג, ושוב אח"כ [הלכה ט"ז] הוא מביא את הדין של המשנה דידן.

והנה - עד עכשיו כל ההקדמות היו אך ורק בדין מתקן ומקדיש, והאידך יתכן שהרמב"ם חידש איסור חדש בתורם בשבת בלי להשמיע לנו שיש איסור כזה, ושוב לבנות עליו דינים חדשים באיסור תרומות ומעשרות בשבת, וצ"ע.

דרך נוספת דמצד קביעת מקום אתינן עלה - דין "האומר תרומת חכרי זה בתוכו" - ומתמח בזה.

ובאופן אחר היה אפשר לדון בפלוגתת הבבלי וירושלמי ובפלוגתת הרמב"ם וראשונים, ונקדים במה דתנן בתרומות [פ"ג מ"ה] "האומר תרומת חכרי זה בתוכו וכו' ר' שמעון אומר קרא שם וחכמים אומרים עד שיאמר בצפון או בדרום".

והנה בדברי ר' שמעון נחלקו הרמב"ם ורע"ב נגד הירושלמי דמה דינו של תבואה זו אחרי דחיילא הפרשה דתרומת כרי בתוכו, דהר"ש הביא מהירושלמי דדינו כמדומע, והיינו דחיילא הפרשה באמצע הכרי אלא שאינו מבורר היכן הוא ונמצא דאיכא תרומה מעורבת בחולין בחלק האמצעי של הכרי, אכן ברמב"ם ורע"ב מבואר דצריך אח"כ לעשות הפרשה, וכל הקריאת שם רק מהני לקבוע מקום שמכאן יפרישו, ולאפוקי שכבר אינו יכול להפריש ממק"א, ע' היטב בדבריהם, ואין כאן תרומה מעורבת בחולין בשי' הירושלמי, וע"ע בהערה ⁴⁰ שגם בחכמים איכא חידוש כזה.

ובדברי הרמב"ם ורע"ב, כבר עמד בזה המקדש דויד [סי' נ"ה תחילת ס"ק ה'], דמבואר בדבריהם דמשכחת לה היתר שיריים גם בלי חלות תרומה, והיינו שכהן שאוכל משם אכל טבל גמור, אלא שהקביעת מקום בטבל מהני להיתר שיריים, דסביבותיו לר"ש [ודרומו לחכמים] מותרים כשאר חולין אחרי הפרשה אף דעדיין לא חיילא חלות תרומה

⁴⁰ והיינו דפלוגתא זו מצאנו גם בשי' חכמים דהר"ש הביא מהירושלמי דבצפון או בצפון צפון [פלוגתא בירושלמי] הרי הוא מדומע, ותרומה וחולין מעורבין שם, אולם הרמב"ם בתרומות [פ"ג ה"ח] פסק כחכמים, ופסק שצריך אח"כ לעשות הפרשה מצפון, ומבואר דעדיין לא חיילא תרומה בצפון או בצפון צפון רק קביעת מקום שמצפון יפריש תרומה, הילכך אח"כ שפיר מצי מפריש, הרי דפלוגתתם ברבנן ופלוגתתם בר"ש חדא היא [וע' מלאכת שלמה ותוס' אנשי שם שם במשנה שכבר הביאו ודנו בפלוגתא זו].

בכרי, ועיין עוד בהערה ⁴¹ מה שהוסיף בזה דמשכחת לה גם איפכא, חלות תרומה לפני ההיתר שיריים דאינם תלויים זב"ז.

למדנו חידוש ברמב"ם שיש מהלך של קביעת מקום שבזה הוא מתיר שיריים אף שעדיין לא חיילא כלל הדין תרומה, ויתכן דבזה מיירי הכא, ונמצא שכעת אין התרומה תרומה, וההפרשה בשבת היא היא ההפרשה שעליה דיבר הרמב"ם דבזה הוא מחיל עליה חלות שם תרומה, וזה האיסור בשבת, אבל לפי הירושלמי לכתחילה ליכא הפרשה כזו, דלדידהו זה מדומע ואין לזה היתר בהפרשה של אח"כ, ורק הרמב"ם לשיטתו היה יכול לבאר את המשנה כך – ושפיר אזלי לשיטתייהו – וע"ע להלן [פרק ז' משנה ו'] שמבואר עוד כזה ברמב"ם שם בב' כלכלות.

אולם אין לפרש כן – שהרי מפורש שיכול להביא כהן אורח אצלו בלימודים, והרי ע"כ שיש היתר אכילה בתרומה הזו דאל"כ הא"ך מותר להביאו אצלו, וע"כ שהתרומה מותרת באכילה וע"כ שזו תרומה גמורה.

מחדש ומביא מקורות שיש 'תוכן' ויש 'משמעות' למעשה הפרשה גם לאחר קריאת שם.

ויותר היה נראה בדברי הגר"א שנתחדש שיש תוכן ומשמעות למעשה הפרשה גם לאחר קריאת שם ויש כמה מקורות לחידוש הזה.

ונקדים בשיטת הי"א ברשב"א [קידושין מ"א] שאף שנתחדש דין מחשבה בתרומה וא"צ קריאת שם בפה אכן אכתי צריכים עכ"פ 'מעשה הפרשה' בידים בהדי' הך מחשבה, והשער המלך למד כן גם בשיטת התוס' בחולין, ועיין מנחת חינוך [שצ"ו ס"ק ב'] שדייק כן בשיטת הרמב"ם, ולמדנו מהכא שיש 'משמעות' ו'תוכן' למעשה ההפרשה עצמה.

והיה מקום לומר דהך דין מעשה הפרשה אינה אלא אלימות למחשבתו לקובעה ולגלותה, אולם זה אינו דעיין בתוס' בגיטין [ל"א] שיש דין דאורייתא של הפרשה שהפסוק של ונחשב מגלה שכבר הותר באכילה בלי הך מעשה הפרשה, ושם מבואר עוד, שיש דין מעשה הפרשה גם באופן שהיתה קריאת שם בדיבור, ולא רק במחשבה, ועיין בהערה ⁴²

⁴¹ והביא כעין זה איפכא מהמהרי"ט [חלק א' סימן י"ח] במפריש מקצת מעשרותיו שהדין שמפריש עוד ולא ממק"א, ותמה המהרי"ט שא"ך יכול להמשיך להפריש עוד והרי חלק הותר כנגד מה שהופרש ואולי יפריש ממנו, ותירץ, דאף שכתב הראב"ד שחל שם תרומה על מה שהפריש, אך הכרי לא נתקן כלל, כיון דלא גמר הפרשתו, ולכן מצי גומר הפרשתו, וכלשונו: "וי"ל דהתם אף על גב דחלה שם תרומה על מה שהוציא לדעת הראב"ד ז"ל מ"מ אינו מועיל להוציאו מידי טבל עד שיפריש כשיעור וכשחוזר ומוציא גמר הפרשה היא, והו"ל כאילו הפריש הכל בבית אחת".

⁴² בתחילת התוס' מבואר כך: - "פי' בקונטרס שנותן עיניו בצד בזה לשם תרומה ואוכל מצד זה ואף על פי שלא הפריש משמע שרוצה לומר משום דכתיב ונחשב שרי לאכול בלא הפרשה ושרינן נמי בשתיקה ע"י שנותן עיניו בצד זה וכל זה נפקא מונחשב".

מפורש שיש ב' חידושים נפרדים שלמדנו אותם מהפסוק של 'ונחשב': א] שלא צריך דיבור, ב] שלא צריך מעשה הפרשה, והתוס' כותב בשניהם שזה 'היתר לאכילה', והיה משמע שעדיין יש משמעות להפרשה הזו אבל מותר כבר באכילה, עוד למדנו מדבריו שלא כמו שיש שאמרו שכל הענין של מעשה הפרשה הוא שלא יהיה מכשול שמא יבא לאוכלם, וזו טעות שהרי מפורש שלומדים כן מהפסוק של ונחשב, ומוכרח שיש בזה 'משמעות' בעיקר הדין הפרשת תרומה.

תוס' ממשיך בזה עוד: - "וכן ודאי דבלא דיבור נמי הוי תרומה מנתן במס' תרומות [פ"א מ"ו] חמשה לא יתרומו ואם תרמו תרומתן תרומה וקא חשיב אילם ומפרש בירושלמי טעמא משום ברכה ובפרק ג' דשבועות

שהבאנו את דברי התוס' בזה ומה שיש לדייק בדבריו, ומזה מבואר שאינו דין במחשבה גרידא להאליים אותה ולגלותה, ודו"ק.

ויתירא מזו, הרי שיטת רש"י בבכורות [נ"ט] מבואר בלשון אחד, [עיין היטב בתוס'] שבאמת צריך דיבור ורק נתחדש בפסוק שלא צריך מעשה הפרשה.

ונראה שהדברים מפורשים בדברי התוס' תוס' נדרים [פ"ד: ד"ה קורא שם] שכתב על דברי חכמים [משנה הקודמת] דקורא שם למעשר עני של דמאי, וז"ל: "ומפרישו לעצמו, דהמוציא מחבירו עליו הראיה דשמא עם הארץ הפרישו, ואין צריך להפרישו כלומר אין צריך לתתו לעני", ומבואר שיש 'הפרשה' מהכרי אחרי הקריאת שם אבל זו הפרשה 'לעצמו', ובאו לומר שיש כאן הפרשה אחרי קריאת שם אף שהיא הפרשה בלי נתינה, והיינו ממש כנ"ל.

וע"ע להלן [ריש פרק ה' משנה א'] מה שכתבנו עוד להוכיח יסוד זה שיש משמעות למעשה הפרשה, ובהפרשת תרו"מ הוא מקדים את הקריאת שם למעשר עצמו ושוב קורא שם למעשר, ולאחר מכן מפריש תרומת מעשר.

למדנו מכל הנ"ל שעצם זה שחל חלות תרומה על פרי מסויים על ידי קריאת שם לא מתיר את השיריים ממילא, שהרי קס"ד שצריכים עדיין להוציאו מהם, וזה התוכן של המעשה הפרשה מתוך הכרי, ועל זה קמ"ל הפסוק שכבר הותר קודם בלי המעשה הפרשה, אבל סו"ס יש עשייה כזו ויש ומשמעות ותוכן ל'מעשה הפרשה'.

ונראה פשוט שאין הכוונה שצריכים פעולה של התורם או שלוחו, וגם א"צ פעולה בכוונה, וגם א"צ פעולה בגוף התרומה עצמה – והיינו שיעשה מעשה להפרידו מהחולין – ויתחדש לפי"ז דאי הפרידו אחר שלא מדעתו לפני שחשב על תרומה או שהוא עשה

[כ"ו] נמי אמרי' גבי כל נדיב לב דהו תרומה וקדשים שני כתובין הבאין כאחד לענין גמר בלבו אף על פי שלא הוציא בשפתיו ולא ילפינן מנייהו שבועה".
כאן ממשיך התוס' להביא ב' מקורות מהש"ס שא"צ דיבור וחיילא במחשבה, וכל זה כהוכחה לחידוש הראשון.

תוס' מוסיף בזה עוד פרט: "ולענין לאכול בלא הפרשה אין קפידא לכ"ע אפילו בכל המעשרות דלא כתיב בהו ונחשב דשרי בכל מקום אף על פי שעתה אין מפריש כלום כדמוכח ההיא דהלוקח יין מבין הכותים [לעיל כ"ה]. דשרי לכ"ע או לאו משום ברירה או בקיעת הנוד ובמעשר שני שרינן כשאומר בצפוננו או בדרומנו".

כאן כתוב ב' חידושים:

א] יש מקור מהמשנה של "לוקח יין מבין הכותים" דלא בעי מעשה הפרשה והיינו החידוש השני של התוס', ובאמת שמכאן יש הוכחה שהתוס' סוברים שיש חידוש במעשה הפרשה גם באופן שיש קריאת שם בדיבור שהרי שם היה קריאת שם בדיבור – וכל זה לא ראינו מה"א ברשב"א והרמב"ם שמצריכים מעשה פרשה בהפריש במחשבה – ואין הפשט בתוס' שאין כלום במעשה הפרשה שרק כתבו לשון "ולענין לאכול בלא הפרשה אין קפידא לכ"ע, ומשמע שיש 'משמעות' למעשה הפרשה אלא דאין קפידא.

והביאור בכל זה הוא שהיתיר של תרומה רק חיילא בזה שעומד לבד ומזומן ומיוחד לנתינה לכהן ואינה מעורבת בתוך הכרי, אבל סו"ס אין קפידא שיאכל כך כיון שבוה הוא יתיר את השיריים תוך כדי האכילה עצמה.

ב] היה מקום לחשוב שמעשר שונה בכל הנ"ל מתרומה, כיון ששם לא כתוב ונחשב, וחידושו התוס' דאעפ"כ מהני בלי מעשה הפרשה, אבל הרש"ש דייק שכל זה כלפי החידוש השני אבל כלפי החידוש הראשון של מחשבה במקום דיבור, בזה לא נתחדש כן וצריכים דיבור דווקא, והיינו כשיטת המאירי בשבת.

ויתחדש דא"כ אולם לא יתרום מצד הברכה וזה רק לגבי תרומה, אבל במעשר לא חיילא גם בדיעבד ומעיקר הדין, ודו"ק וזה חידוש, אולם עיקר החילוק צ"ע, דהאיך מתחלקים הנך תרי חידושים כלפי הפסוק של 'ונחשב', הרי שניהם למדנו מפסוק אחד.

מעשה בחולין להפרידו מהתרומה דגם לא יהני - דפשיטא שאין בכל זה נפ"מ, אלא שעצם זה שהפרי מופרש לכהן – זה גופא גמר ההפרשה שחל גם אחרי שהיתה כבר קריאת שם, והיינו שההיתר של תרומה רק חיילא בזה שעומד לבד ומזומן ומיוחד לנתינה לכהן ואינה מעורבת בתוך הכרי, אבל סו"ס פשוט שאין קפידא שיאכל כך כיון שבזה גופא הוא יתיר את השירים תוך כדי האכילה עצמה.

ומצאתי עוד חידוש בדין מעשה הפרשה – עיין בתוספתא ברכות [פרק ו' הי"ט]: "היה הולך להפריש תרומה ומעשרות אומר ברוך שהגיענו לזמן הזה [גירסת אור הגנוז] כשהוא מפרישן אומר ברוך אשר קדשנו במצוותיו וצונו להפריש תרומה ומעשרות מאימתי מברך עליהן בשעה שמפרישן", והלשון "מברך עליהן בשעה שמפרישן" מתפרש בתרי אנפי, עיין מנחת ביכורים, או בשעת הפרשה כבר לפי הקריאת שם מצד עובר לעשייתו, וכדרך זו מבואר נמי בצפנת פענח [תרומות עמוד 99 ד"ה והנה], או בשעת הפרשה ולא בשעת נתינה ורק בפדיון בכור בשעת נתינה.

אכן זה פשוט שמי שיקרא שם ושוב יפריש לאחר מכן דפשוט שהדין עובר לעשייתו הוא לפני הקריאת שם וכל החידוש הוא לאידך גיסא שהפעולה של ההפרשה אינה הכשר בעלמא כהקדמה בעלמא לפני הקריאת שם אלא שהיא חלק מהקריאת שם שגם היא פועלת בה דינים ולכן הדין עובר לעשייתו נקבע גם על פיו.

מכל הנ"ל למדנו יש שתוכן ויש עשייה בהפרשה, וכל זה שייך לדברי הגר"א הכא שיש איסור בשבת לעשות הפרשה זו – אלא שסו"ס לא נתבאר מה חיילא על ידי הפרשה זו ואיזה איסור יש בזה בשבת, וכנראה שזה תלוי בדין מתקן ובדין מקדיש שיש בהפרשה – ועיין בזה להלן.

וע"ע בזרעא קיימא [תרומות] מה שנתבאר זה בכמה אופנים ליישב פלוגתא זו בין הבבלי והרמב"ם כנגד הירושלמי דאזלי לשיטתייהו.

ביאור חדש מחז"ח בשיטת הרמב"ם עפ"י חגר"א.

הח"ח בביאור הלכה פירש פירוש חדש בדעת הרמב"ם והביא סיוע לשיטתו מדברי הגר"א אלו, וז"ל באו"ח [סימן תק"ו סעי' ג' ד"ה ולהוליקה].

וז"ל: - "איברא דבא"ר כתב דמדברי הרמב"ם שהעתיק האי דינא בפכ"ג דשבת מוכח דס"ל דמתני' הוא אליבא דהלכתא ודלא כר' שמשון עיי"ש אבל באמת המעיין היטב יראה שבחיבורו לא פירש כלל משנה זו כפי פ' הירושלמי וכפי שהעתיק בפירוש המשנה דלא יטלם הוא כמו לא יתנם וראיה שבחיבורו העתיק לשון המשנה לא יטלם.

ונראה שפירש המשנה כפשטיה דלא יטלם ר"ל שאינו רשאי להזיז ממקומו ודין זה הוא דוקא בשלא הפריש מעיו"ט אלא שקרא לה שם ולהכי גזרו חכמים שלא יזוז הוא בעצמו דהוי כמו שמגביה תרומות בשבת דאסור אלא שכהנים באים ונוטלים ואוכלים דלדידהו ליכא איסורא דהא באמת הוא כמופרש מעיו"ט עיי"ש בחיבורו שמוכח כפירושנו ולפי"ז בשהפריש בידיו לא מצינו כלל דלא יהא רשאי ליטלם ואח"כ מצאתי בפירוש הגר"א שם שמפרש בהדיא דלש"ס דילן אין הפירוש כבירושלמי אלא דלא יפריש וכפי מה שכתבנו" עכ"ל.

אך בחידושים וביאורים להגדה"ג [סי' ז' סק"ד] הק' על הביאור הלכה במה שהוסיף על שיטת הגר"א, דהגר"א פ' דקרא שם היינו דומיא דרפ"ז דהיינו במה שעתידי להפריש למחר יהא מעשר וכמו שהזכיר הגר"א שם ההיא מתני', אבל בקרא שם מע"ש שיחול מיד [כדברי הביאור הלכה], לא שייך איסור להפריש התרומה מן החולין, והרי ליטול את התרומה ודאי שרי, וה"נ ליטול את התרומה, ודברי הרמב"ם קרא שם מתפרש שיחול מיד, ואף שכן הוא לשון משנה מ"מ לא יתכן לסתום בכה"ג.

**בעיקר האיסור של מפריש תרומות ומעשרות בשבת
ובמה שיש לחלק בין דמאי לכל תרומה.**

**מביא את שיטת הרמב"ם שיש שני טעמים לאיסור הפרשת תרומה בשבת,
בין מצד נראה כמתקן ובין מצד מקדיש, וחראשונים חולקים, ומקור של
הרמב"ם מביצה [ט'.].**

בעיקר האיסור הפרשת תרומות ומעשרות בשבת, עיין ברמב"ם הלכות שבת [פרק כ"ג הלכה ט'] וז"ל: "ואין מגביהין תרומות ומעשרות בשבת מפני שנראה כמתקן דבר שלא היה מתוקן", והרמב"ם בהמשך [הלכה י"ד] מוסיף עוד, וז"ל: "אין דנין בשבת ולא חולצין ולא מיבמין ולא מקדשין גזירה שמא יכתוב, ואין מקדישין ולא מעריכין ולא מחרימין מפני שהוא כמקח וממכר, ואין מגביהין תרומות ומעשרות שזה דומה למקדיש אותן פירות שהפריש, ועוד מפני שהוא כמתקן אותן בשבת, ואין מעשרין את הבהמה גזירה שמא ירשום בסיקרא, ומקדיש אדם פסחו בשבת וחגיגתו ביום טוב שזו מצות היום היא, וכשם שאין מקדישין כך אין מקדשין מי חטאת", הרי מתחילה הביא טעמא דנראה כמתקן ושוב הוסיף טעמא דמקדיש.

והיינו דסדר דברי הרמב"ם שקודם קעסיק בדין מתקן ובזה הביא מתחילה את הדין של מתקן בתרומה, ושוב איירי בגזירות אטו וכתב והביא גזירת מקח וממכר ומקדיש ובתוך זה הוא מביא את הדין של תרומה שוב, והיינו שבא לומר שיש בזה ב' דינים, גם דין מתקן וגם דין מקדיש.

וכבר אמרו האחרונים⁴³ שמקורו מהסוגי' בביצה [ט'] ששם דנו להתיר הפרשת חלה של חו"ל ביו"ט כיון שאין בזה מתקן שמותר לאכול ואח"כ להפריש, והסיקו שם: "אמר רבא, מי לא מודה שמואל שאם קרא עליה שם שאסורה לזרים", והיינו דמטעמא דאסורה לזרים אסור אף אם אינו מתקן, ולמדו כולם שהכוונה בזה היא שמזה מוכרח שיש בזה דין מקדיש, וראיה מזה שנאסר.

⁴³ אור שמח [שם הי"ד] – חזון יחזקאל ביצה [פרק ג' הלכה ג'] – קה"י ביצה [סימן ח'] – עמודי אור [סימן כ"ג ס"ק ה'].

אולם עיין במאירי [חידושים] ביצה [שם] שכתב שמטעם זה דומה למתקן והכוונה לכאן שזה כלול בגזירה כיון שסו"ס דין תרומה עליו כלפי האיסור, וכן משמע מרש"י שם שכתב "אלמא 'שם' תרומה עליה, ואיתא בכלל אין מגביהין תרומות ומעשרות ביום טוב", ומשמע כהמאירי.

המאירי אזיל לשיטתו שכתב [בית הבחירה] להלן ביצה [ל"ו]: שיש רק איסור מתקן ולא מאיסור מקדיש, ועיין בהערה ⁴⁴ מה שתמהנו בדבריו.

ויש לעיין דלכא' פשטי' דסוגי' להלן [שם ל"ז]. משמע שרק הקדש וכדומה בכלל איסור מקח וממכר ולא הפרשת תרומה, אולם עיין משכנות יעקב [סימן ק"מ] שמבאר את הסוגי' דדווקא א"ש לפי הרמב"ם דגם תרומה מצד מקדיש אתינן עלה, עיי"ש.

כמה נפ"ט באחרונים בין הנך תרי טעמים.

ודנו האחרונים האם איכא נפ"ט בין הנך תרי טעמי של מקדיש ומתקן, ועיין מרכבת המשנה [שבת כ"ג ט'] שהביא כמה אופנים של מקדיש בלי מתקן וכן איפכא.

ועיי"ש שדייק את לשון הרמב"ם בטעמא דמתקן שכתב 'בשבת', ומזה רצה לחדש שביו"ט יש איסור מקדיש בלי איסור מתקן, וזה דלא כהאחרונים שהוכיחו את ב' הטעמים מסוגי' [ט'] לגבי חלת חו"ל והרי התם איירי ביו"ט, ובאמת דגם בלי דבריהם קשה עליו מסוגי' זו שהרי פשטי' דסוגי' כשרצו להתיר חלת חו"ל, ע"כ דרק מצד 'מתקן' אפשר לחלק, והרי התם איירי ביו"ט, וצ"ע, וביותר דלפי המאירי ורש"י דליכא איסור מצד מקדיש דע"כ מוכרח דאיכא מתקן ביו"ט בזה, ומגלן שהרמב"ם חולק.

עוד רצה לדון שם דיתכן דבתרומת דמאי ליכא מקדיש, ולא ברור סברתו בזה, והיה נראה מזה שהוא למד דמחמת כל הקולות של דמאי מוכרח שחסר בעיקר קדושת דמאי, וצ"ע.

עוד יצא לדון בחילוק אחר דשייך מקדיש בלי מתקן, דהנה, מתקן חיילא גם בחולין שהותר לכולם וגם בתרומה עצמה שהותר לכהונה, ומעתה, היכא שהפריש מעשר בלי מעשר עני ליכא מתקן, דממנפ"ש לא חיילא היתר אכילה, שהמעשר ראשון אכתי צריך הפרשה של תרומת מעשר, והחולין צריך עדיין הפרשת מעשר עני, ובכה"ג ליכא מתקן, רק מקדיש.

עוד רצה במרכבת המשנה [הלכות יו"ט סוף פ"ד] לדון דבמעשר עני ליכא שום קדושה וליכא איסור מצד מקדיש אלא מצד מתקן.

⁴⁴ ח"ל: "ולא מפרישין תרומות ומעשרות פי' בגמ' אפילו ליתנם לכהן בו ביום וטעם איסור זה מפני שהוא מתקן והרי היה אפשר לו מבערב אבל פירות שחיוב הפרשתם ירדה עליהם היום כגון עיסה שנתגלגלה ביום טוב מפרישין ממנה חלה.

ואין איסור זה מטעם מקח וממכר אף על פי שמשנתה מרשות לרשות שהרי אף כהן שיש לו שדות צריך להפריש תרומותיו ואין כאן שנוי רשות שהרי הן שלו", עכ"ל.

אולם עיקר דברי המאירי תמוהין לי, הרי אף דהוכיח דליכא דין שינוי רשות בכהן בשדותיו ולכן ע"כ יש רק איסור מתקן ותו לא, הא סו"ס בישראל שמפריש איכא שינוי רשות, וכלשונו "שמשנתה מרשות לרשות", וצ"ע, אטו חלוקין נינהו איסור הפרשה בכהן וישראל, וכל החילוקים בין מקדיש למתקן [וכדיבואר] קיימים בין ישראל לכהן, וצ"ע.

ועיין עוד במנחת חינוך [רפ"ב אות י'] שבתשלומי תרומה משכחת לה מקדיש בלי מתקן, וע"ע באור שמח שיש נפ"מ במפריש בערב שבת שיחול בשבת, דמצד גזירת מקח וממכר שייך לאסור ואסור מטעמא דמקדיש, אבל בטעמא דמתקן ליכא.

וכבר הערנו שיש מקום לדון על מה דפשיטא ליה למרכבת המשנה דלגבי תרומת דמאי ומעשר עני של ודאי דליכא בה מקדיש, וזה ברור שהוא למד שהכל תלוי ברמת הקדושה של המתנה וע"כ שהוא חידוש דמחמת כל הקולות של דמאי מוכרח שחסר בעיקר קדושת דמאי, וממילא פשיטא ליה דגם לענין מעשר עני הדין כן שהרי פשוט שאין שם קדושה. אולם מצאתי באור שמח [שבת פרק כ"ג ה"ט ד"ה והנה בירושלמי] שחולק עליו בדמאי דסובר דאיכא טעמא דמקדיש, וכנראה שחולק וסובר שיש קדושה בדמאי.

משנה ה

האומר למי שאינו נאמן על חמעשרות קח לי ממי שחזא נאמן וממי שחזא מעשר אינו נאמן, מאיש פלוני חרי זה נאמן חלף ליקח ממנו ואמר לו לא מצאתיו ולקחתי לך מאחר שחזא נאמן אינו נאמן:

רע"ב משנה ה

אינו נאמן – דאפילו ימצא שלקח ממי שאינו נאמן מצי לאשתמוטי ולומר בעיני היה נאמן. אבל כי אמר ליה מאיש פלוני לא מצי לאשתמוטי דהא אינו רשאי ליקח מאחר:

ביאורים ציונים והערות

בירושלמי מבואר שיש חולקים.

במשנה איכא חילוק בין אמר לו סתם או אמר לו פלוני, אכן עיין ברא"ש שהביא שביירושלמי פליג ר' יוסי "דאף בזה אינו נאמן עד שיאמר לו קח ואני נותן מעות".

מה חדין באמר לו סתם וחזא אמר שקנה מפלוני.

לשון הרע"ב דהא דאינו נאמן באמר קח לי סתם, "דאפילו ימצא שלקח ממי שאינו נאמן מצי לאשתמוטי ולומר בעיני היה נאמן" אכן אי אמר לו מפלוני "לא מצי לאשתמוטי דהא אינו רשאי ליקח מאחר" ודן רעק"א דמה הדין באמר ליה ממי שנאמן והוא אמר שקנה מפלוני, ודייק שמשמע דדוקא משום "דלא מצי לאשתמוטי דהא אינו רשאי ליקח מאחר", הא אי אמר לו סתם אז שפיר מצי לאשתמוטי ואז רשאי גם ליקח מאחר, ולכן לא מהני, אלא שהביא מהטור בשם הרשב"א דכה"ג מהני ונאמן אלא שדייק שמשלשון המשנה משמע כהרע"ב.

כפילות בלשון חמשנח.

כתב הרא"ש "לא ידענא אמאי נקט כפל מלה - ממי שהוא נאמן ממי שהוא מעשר" ועיין במלאכת שלמה שדייק מהרמב"ם בפירוש המשנה שבא ליישב דקאי בשני ענינים, מצד מעשרות שאינו מאכיל איסור וטמא, עיי"ש, ועיי"ש מה שהביא מהר"ש סיריליאן.

ביאור חדש בדברי הגר"א דפירש דאיכא תרי גוונני של נאמן – עפ"י המקד"ד.

אולם עיין בשנו"א שפירש שאין כאן כפילות אלא שיש כאן שני דינים, וביאר בזה ש'נאמן' היינו מי שקיבל על עצמו לפני ג', ו'מי שהוא מעשר' היינו שמעשר אף שלא קיבל על עצמו, ותמה בזה הביאור ההלכה [פי"ב מעשר ה"ו] שדייק מדבריו דמשמע שמי שידוע לו שהוא מעשר שאין פירותיו דמאי, אף שלא קיבל ברבים, והביא שהחזו"א חולק בזה בפשיטות, והוכיח כהחזו"א, ובספר קלין שבדמאי הביא שמדברי הגר"א נקט הגרש"ז אויערבך זצ"ל שמכאן נהגו להקל לסמוך על משגיחי כשרות.

איברא דיתכן דאין זו כוונת הגר"א כלל, ומודה למה שפשוט לו לחזו"א שיש דין של קבלת חברות לפני ג' ובלי זה אינו נאמן, וכוונתו לחידוש מוסיים שבנוי עפ"י ב' יסודות של הגאון בעל המקד"ד זצ"ל.

היסוד הראשון - הבאנו לעיל [פרק ב' משנה ב'] מהמקד"ד [סימן נ"ז ס"ק ב' ד"ה אמרינן בדמאי פ"ב מ"ב] דייסד בזה דנאמרו ב' דינים שונים בנאמנות לגבי דמאי, א' דין להיות נאמן לרבים, ב' דין להיות מתארח אצלו, והוכיח כן מהירושלמי, דאף דאיכא דין קבלה לפני ג' היינו להיות נאמן לרבים ובלי זה תבואתו אסורה ככל תבואת ע"ה אף אי ידענן שהוא מעשר, אכן אכתי איכא דין נוסף של נאמנות מיוחדת להיות מתארח אצלו ולאכול עימו, ושם יש נאמנות לאחד שמעשר אף בלי קבלה ברבים, עיי"ש שהוכיח כן מהירושלמי [פ"ה ה"א] דבמתארח אצלו לא נאמר האי דין של קבלה ברבים, והרחיב בחידוש זה ליישב כמה סתירות, עיי"ש, ועיין לעיל [פרק ד' משנה א'] מה שהבאנו בזה עוד ליישב שיטת הרמב"ם שם.

היסוד השני – הבאנו לעיל [פרק ד' משנה א'] יסוד גדול מהמקד"ד [סימן נ"ז ריש ס"ק ג'] ליישב סתירת הירושלמי לגבי החשש של א' שאין עליו אימת קדשים ואימת שבת, האם זה מחייב הפרשה או לא, והוכיח שם שעיקר גזירת דמאי חיילא בשעת לקיחה מהע"ה, ועפ"י חילק דהיכא דבשעה שלוקח מן ע"ה איכא רק אחד דאין לו אימת קדשים וכדומה, התם לא חל בשביל זה חיוב דמאי, אבל בלוקח מע"ה ושכח לעשר, דבשעת לקיחתו היה דמאי גמור וחל חובת הפרשה, ואח"כ כששאלו בשבת, התם כל היכא דאיכא חד דאין אימת שבת עליו לא נפקע מזה עיקר חיוב דמאי, [ומדמי שם ללקח לאדם ונמלך לבהמה ואף דלא גזרו דמאי לבהמה מכל מקום כשחל חיוב דמאי לא נפקע].

ובזה מבואר סברת הירושלמי במי ששכח להפריש דמאי ערב שבת, שהדין הוא ששאלו בשבת וסומך עליו, אלא ששוב יצטרך להפריש למוצאי שבת, מחמת החשש של אחד שאין לו אימת שבת עליו – כן ביארו בירושלמי, וביאר דהך דין רק שייך בנידון הזה כיון שלקח מעיקרא מע"ה.

עפ"י הנך ב' יסודות יש מקום לפרש את הגר"א ולומר שכוונת הגר"א במי שמעשר, היינו דכוונתו לזה למי שמעשר שיש לו נאמנות בבאים להתארח אצלו, שנתחדש בעיקר

תקנת דמאי דמהני נאמנות ידידה עכ"פ בבא להתארח אצלו, שגם בזה איכא דרגת נאמנות בהלכות דמאי, אף דלא מהני בעיקר התקנה היכא דלקח מעיקרא.

וחידוש הגר"א דבלקח מהך נאמן, אף דחיילא תקנת דמאי, אבל לא חיילא נמי לענין זה שתקנת דמאי ממשיך אף היכא דאיכא חשש רחוק על אחד שאין עליו אימת שבת, שחידוש זה לחשוש גם לאחד הזה נאמר רק בע"ה ממש, ולא במי שמעשר, והכא איירי בבא לקנות מאדם כזה, ואה"נ דאין כוונת המשנה דלקח מאחד כזה ונאמן לענין זה שלא יצטרך להפריש, דבאמת יצטרך להפריש דמאי מחמת עיקר תקנת דמאי דסו"ס אין לו קבלת חבירות, וכטענת החזו"א.

אולם המשנה הביאה מקרה כזה דסו"ס יש בזה נפ"מ לדינא, והיינו דמשכחת לה פטור הפרשה עכ"פ באופן ששכח להפריש בערב שבת, ושאלו בשבת, דשוב לא יצטרך להפריש למוצאי שבת מחמת החשש של אחד שאין לו אימת שבת עליו, ודו"ק.

בטעמא דסיפא דלא נאמן במיגו.

בטעמא דסיפא למה ליכא מיגו להאמינו - כתב התוספות יום טוב: - "הלך ליקח וכו' - אינו נאמן, וא"ל דנהמניה במגו דאי בעי אמר שמצאו ולקח ממנו, דאין זה מגו טוב שמתירא שימצא בדאי אם יבא אותו פלוני וישאלהו זה ששלחו", והמלאכת שלמה הביא קושי' זו מר' משה פיזנטי שתירץ נמי כהתוס' יו"ט, וכבר תמה בזה במשנה ראשונה, ועיין מה שפירש בזה.

משנה ו

חנכנס לעיר ואינו מכיר אדם שם אמר מי כאן נאמן מי כאן מעשר אמר לו אחד אני אינו נאמן, אמר לו איש פלוני נאמן ח"י נאמן, חלף ליקח ממנו אמר לו מי כאן מוכר ישן אמר לו מי ששלחך אצלי אף על פי שחן כגומלין זה את זה חרי אלו נאמנין:

רע"ב משנה ו

איש פלוני נאמן ח"י נאמן - אף על גב דלא חיז ראו' להאמינו כיון שחזא עצמו חשוד, קולא חיא שיחקלו באכסנאי משום חיי נפש. ודוקא כשאין מכיר אדם שם אבל אם מכיר אדם שם לא יטול אלא מן המומחה:

ביאורים ציונים והערות

בטעמא דחיי נפש.

ברע"ב מבואר דטעמא דהקילו משום חיי נפש, ותמה בזה תוס' אנשי שם דלמה לא יעשר דמאי ויאכל ולמה הקילו בזה, וכתב שאפשר משום שמעותיו מצומצמים, והוא אורח, ולא ימצא מי שילווה וקשה לו להפסיד שיעור מעשרותיו.

חזקתה מחשונה דחשוד אינו נאמן בשל אחרים, ותמיחת הראב"ד על הרמב"ם.

עיין ר"ש ורא"ש בשם הירושלמי: "הרי זה נאמן - בירושלמי פריך עד אחד נאמן בתמיה, ואף על גב דבעלמא עד אחד נאמן אין ראוי כאן להאמינו כיון שהוא חשוד, אמר ר' יוחנן קל הקלו באכסנאי מפני חיי נפש ולהכי תנא אינו מכיר אבל למכיר לא התיירו".

והתוס' יו"ט הוכיח מהכא דחשוד לא נאמן על של אחרים, והיינו עפ"י סתם משנה דסוף פ"ד דבכורות דכל החשוד על הדבר לא דנו ולא מעידו, והוסיף דמתניתין דריש פירקין מוכחת נמי הכי דאינו נאמן אף על של אחרים דחשיכה מוצאי שבת לא יאכל על פיו, [ולעיל שם ריש פירקין כבר הבאנו לדון דהתם לא נאמן מטעמים אחרים, דעיין שם ברעק"א בשם התפארת למשה דמירי התם שאותו האחד רק אומר ששמע כן מהמוכר שעשירו, ולכן לא נאמן ולפי"ז אכתי קשה מהכא, עוד הביא מהמחנ"א שדחה שאף חבר אינו נאמן שאינו איתחזיק איסורא ורק נאמנים מטעמא דבידו וכמבואר בפרק האשה רבא, ובשבת אינו בידו ממילא אינו נאמן, וגם זה לא מהני הכא, דהכא שפיר הוי בידו].

ובאמת דקשה על הרמב"ם [פי"ב מהל' מעשר הי"ז] שפסק דחשוד שהעיד על של אחרים נאמן חזקה אין אדם חוטא ולא לו, ואין צריך לומר ע"ה, לפיכך ע"ה שאמר זה טבל וזה תרומה זה ודאי וזה דמאי אפילו בשלו נאמן ע"ש, והראב"ד השיג על הרמב"ם מהמשנה הכא:

וז"ל הראב"ד: "א"א אין דבר זה מחזור שהרי הנכנס לעיר ואמר מי כאן מעשר ואמר אחד איש פלוני נאמן הקשו עליה בגמרא ועד אחד נאמן אמר ר' יוחנן קל הוא שהקלו באכסנאי מפני חיי נפש, ועוד דרבי מאיר סבירא לה החשוד בדבר לא דנו ולא מעידו ואם קבעו הלכה כרבן שמעון בן גמליאל לענין מטיל מום בבכור שהוא קנס אבל לשאר איסורין חשוד אין מעיד וסתם לן תנא בבכורות כרבי מאיר".

דן בחידוש של חפר"ח וחמחנ"א בנאמנות על אדם דאין ע"א נאמן בזח.

ועיין רעק"א [אות מ"ג] שהביא מהפר"ח [יו"ד סימן קי"ט ס"ק י"ז] וכן הוא במחנ"א [חידושו על הרמב"ם פי"ב ממעשר הי"ז] שכתבו לפרש הירושלמי מה שהקשו וע"א נאמן, דכיון דהתם אינו מעיד על הפירות רק על האדם שהוא נאמן על המעשרות, וכמו שאין ע"א נאמן לפסול אדם שהוא בחזקת כשרות ה"נ להפך, כיון דסתם ע"ה הוא בחזקת פסלות אין ע"א נאמן להכשירו.

אולם עיין באור שמח [פי"ב מהל' מעשר הי"ז] שהביא מהירושלמי [ר"ה פ"ב ה"א] דנאמן ע"א להעיד על עדי החדש ע"ש, והמקד"ד [סימן נ"ז ס"ק ב' והנה הראב"ד] חילק דלא דמיא להכא דבעדות החדש שהוא על כל אדם, ואין כל אדם בחזקת פסלות אף מדרבנן, רק שתיקנו שאינו מספיק חזקת כשרות ובעינן גם כן שיעידו עליו, ולזה ע"א סגי, משא"כ ע"ה לענין מעשרות, שכאן הוא עצמו חשוד והוא בחזקת פסלות מדרבנן, והכא אין ע"א נאמן להכשירו להוציאו מחזקתו.

דברי המקד"ד בזה דדעת חירושלמי דאין נאמנות על טבל דאיתחזיק איסורא ואינו בידו לתקנו.

ובישוב הרמב"ם כתב בזה המקד"ד [שם] שממה שהראב"ד הקשה מהירושלמי הנ"ל מוכרח שפי' כהר"ש דקושית הירושלמי הוא דכיון שהוא חשוד איך נאמן, ומוכח דאינו נאמן אף בשל אחרים, אך הפני משה פי' כפשוטו וע"א נאמן, הא קי"ל דאין ע"א נאמן במקום דאתחזק איסורא כגון טבל וכיוצא בו אלא אם כן בידו לתקנו, והכא דמעיד על איש פלוני שנאמן על המעשרות אין בידו לתקן של אחרים ואמאי הוא נאמן ע"ש.

והעיר בזה המקד"ד דקשה דאמאי אינו בידו הא קי"ל דהתורם משלו על של חבירו א"צ דעת, ויישב בזה שי"ל שהירושלמי לשיטתו, דנראה דעת הירושלמי דאין תורמין משלו על של חבירו, ועיין בהערה ⁴⁵ הבאנו המקור לזה.

עוד תירץ בזה המקד"ד [סימן נ"ז ס"ק ב' ד"ה והנה בזה יש ליישב] עפ"י היסוד הגדול דנאמרו ב' דינים שונים בנאמנות לגבי דמאי, א' דין להיות נאמן לרבים, ב' דין להיות מתארח אצלו, ולגבי להיות נאמן לאחרים בעי קבלה ברבים, ולגבי להתארח אצלו סגי בנאמן להפריש בלי קבלה – מובא לעיל [פרק ב' משנה ב' ומשנה ה'], וחידש דמה שכתב הרמב"ם דחשוד שהעיד על של אחרים נאמן, היינו לדברים שא"צ קבלה ברבים כגון להתארח אצלו, ועיין נמי לעיל במשנה הקודמת שחידשנו שיש עוד נפ"מ לגבי חשכה במוצאי שבת.

מה שדנו באור שמח ובאבי עזרי בחידוש של חמחנ"א ופר"ח בטבל דאיתחזיק איסורא אף אי חוי בידו.

לעיל הבאנו שלהיות נאמן על נאמנות של הגברא בעינן ב' עדים, והעיר האור שמח [פי"ב מהל' מעשר הי"ז] שיש חילוק שדווקא בעדות דבעינן ב', התם בעינן ב' להכשיר את העד להיות עד, אבל בנאמנות של איסורים דסגי בע"א, א"כ גם להיות נאמן על העד סגי באחד, ונראה שסברתו ברורה, דאף אי אל יהיה נאמן על הכשרות של הגברא עצמו, אכן סו"ס הוא מעיד על האיסור בזה שהוא מעיד על הגברא

וסברא זו ראיתי באבי עזרי [שם מהדו"ק], אלא שהעיר בזה דכל זה באיסורים בעלמא דע"א נאמן מצד עצמו, אכן באיסורים של איתחזיק איסורא, אף אי נאמן בהם מצד בידו, אכן להיות נאמן על אחרים לא מהני, שהרי בנאמנות של בידו אין נאמנותו מהני אלא עד כמה שהוא מעיד מכח זה שזה בידו או שהיה בידו, אכן אי מה שהיה בידו לא שייך לעדותו לא מהני בזה, והכא שהוא מעיד על הגברא בתור היכי תימצא להעיד על האיסור, הרי הכא עדותו בגברא לא שייכא כלל לזה שהאיסור הוא בידו, ולא מהני בזה, והדרא דינא דכלפי זה חשיב כאיתחזיק איסורא.

⁴⁵ עיי"ש שהוכיח כן מלהלן [פ"ז דדמאי ה"א] במזמין את חברו שיאכל אצלו דמתנה מערב שבת כו' תני ר"י אוסר דס"ל דאף בדמאי אין אדם מתנה על דבר שאינו ברשותו, ואמרין שם בירושלמי מודה ר"י שהוא הולך ולוקח במקום שלקח זה ומעשרן, ומקשינן ויש אדם מפריש ע"ד שאינו שלו ע"ש, ומוכח דס"ל דאין תורמין משלו על שאינו שלו, וכן מוכח מכל הסוגיא שם ע"ש, וא"ש.

סיכום ב' דרכים בראשונים.

וסיכום - מבואר בירושלמי שלא צריכים להאמין לאחד אלא דמטעמא דחיי נפש האמינו לו, ובטעמא דא' אינו נאמן איכא ב' דרכים, או מצד דחשוד אינו נאמן גם בשל אחרים [ר"ש וראב"ד], או מצד שאין נאמנות על גברא להכשירו [פר"ח ומחנ"א ברמב"ם].

עוד מחלכים ברמב"ם.

עיין במשנה ראשונה מה שיישב בזה, ועיין עוד בחזו"א [דמאי סימן י' ס"ק ד' ה' ו' ז'] דרך אחרת ברמב"ם – מובא בקצרה בדרך אמונה [פרק י"ב מעשר ס"ק קמ"ו]

"אמר לו מי כאן מוכר ישן".

פירש הרא"ש וז"ל: "דפירות חדשים גרועין מן הישנים כדאמרינן בפ' איזהו נשך חדשות מד' ישנות משלש, כשחדשות נמכרות ד' סאין בסלע ישנות נמכרים ג' סאים בסלע" ולא איירי באיסור והיתר, והיינו כמבואר במשנה הבאה בשם הר"ש שהוכיח כן.

"אף על פי שחן כגומלין".

פירש הרא"ש וז"ל: "בשביל שגמל עליו טובה ואמר עליו שהוא נאמן אמר גם הוא עליו שהוא מוכר ישן והוה לן למיחש דילמא משקר אפ"ה נאמן הראשון שאמר שחבירו נאמן, ולאו דוקא נאמנין שאינו חושש על נאמנותו דלאו לענין איסור והיתר קאמר".

משנה ז

חמרים שנכנסו לעיר, אמר אחד שלי חדש ושל חברי ישן שלי אינו מתוקן ושל חברי מתוקן אינן נאמנין, רבי יחודה אומר נאמנין:

רע"ב משנה ז

חמרים – חמביאים תבואה ממקום חזול למקום חיוקר:

אין נאמנים – דודאי גומלים זה את זה ומשבח של חבריו בעיר זו כדי שישבחו חבריו את שלו בעיר אחרת:

ר' יחודה אומר נאמנים – חזאיל ורוב ע"ה מעשרים חן בדמאי חקילו משום חייחן של בני העיר שיחיו מוכרי תבואה ופירות רגילין לבא שם. ואין חלכה כר"י:

ביאורים ציונים והערות

בדברי הר"ש בחדש וישן.

עיין בר"ש לעיל במשנה הקודמת שכתב וז"ל:

"בפרק אף על פי [נ"ו:] פירש בקונטרס האי דנקט שלי חדש משום איסור חדש קודם לעומר, ולמאי דמשני התם ובפ' שני דכתובות [כ"ד] בדמאי הקילו צריך לומר דחדש כדמאי דרובא לא חשידי, וקשה דלא מצינו בשום מקום דעמי הארץ חשודין על החדש כלל, ורבינו שמואל מפרש דלענין איסור שביעית כגון בשנה שביעית וקאמר שלי חדש וגדל בשביעית ואסור לשהותו אחר הביעור ושל חבירו ישן וגדל אשתקד, ואי אפשר לומר כן כלל דהא קתני בהדיא דלשביעית אינן נאמנין.

וצריך לומר דלא נקט חדש וישן משום איסור אלא משום דפירות ישנים מעולין מחדשים כדמוכח בפרק איזהו נשך [ע"ב] חדשות מד' וישנות משלש שהחדשות נמכרות ד' סאין בסלע והיינו כגומלין דהאמר מי ששלחך אצלי מוכר יין ישן משביח על חברו", עכ"ל.

דברי חר"ש בפלוגתא דתנאי בחשש גומלין.

כתב הר"ש: "אין נאמנים - דודאי גומלין זה את זה ולמוכרה הביאה כדמוקי לה בפ' האשה שנתארמלה [כ"ד:] בשכלי אומנותו בידו כגון סאה ותרקב ומחק כדי למחוק, ומשביח של חברו בעיר זו כדי שישביח חברו את שלו בעיר אחרת.

ור' יהודה לא חייש לגומלין בדמאי הקלו משום דרוב עמי הארץ מעשרין הן, ובירושלמי [שם] אמרי' מ"ט דר' יהודה מפני חייהם של בני העיר ומאי טעמא דרבנן מצויין הן להתפרנס מעיר אחרת".

הערה מרעק"א בעיקר חשש גומלין בדמאי.

בעיקר חשש גומלין בדמאי, עיין בדו"ח רעק"א [כתובות כ"ד] שהעיר דאף אי לא חיישינן לגומלין בכהונה או בעלמא אבל בדמאי יש יותר מקום לחשוש לגומלין, שהרי י"ל דהיכא שיש נאמנות של עדות לא חוששים לגומלין לפסול נאמנותו, וזה בכהונה או בעלמא, אבל בדמאי אין לו נאמנות שזה כלול בתקנת דמאי לא להאמין לע"ה, וכל מה שנאמן על חבירו היינו מטעמא דא"א חוטא ולא לו, הלכך במקום גומלין הדרא הדין שאינו נאמן, ועיי"ש מה שהעיר בזה בסוגי' בכתובות לפי סברא הנ"ל.

מתמח טובא על חמשנה דלולי טעמא דגומלין שפיר נאמן.

מבואר במשנה דנחלקו ת"ק ור"י אי נאמן או לא, ובטעמא דת"ק דאינו נאמן ביאר הרע"ב "דודאי גומלין זה את זה ומשבח של חבירו בעיר זו כדי שישבח חבירו את שלו בעיר אחרת" ובטעמא דר"י דנאמן ביאר "שכיון שרוב ע"ה מעשרים הן בדמאי הקילו משום חייהן של בני העיר שיהיו מוכרי תבואה ופירות רגילין לבא שם", עכ"פ לולי טעמא דגומלין היה נאמן.

ויש לעיין – הרי במשנה דלעיל נכנס לעיר ואינו מכיר אדם שם מבואר בירושלמי שלא צריכים להאמין לאחד, אלא דמטעמא דחיי נפש האמינו לו דווקא בגוונא זו, ובטעמא דא' אינו נאמן איכא ב' דרכים, או מצד דחשוד אינו נאמן גם בשל אחרים [ר"ש וראב"ד], או מצד שאין נאמנות על גברא להכשירו [פר"ח ומחנ"א ברמב"ם].

ומעתה יש לעיין במשנה זו, שהרי בסוגי' בכתובות [כ"ד] דנו לא להאמינו מצד גומלין, ומשמע דלולי זה שפיר נאמן, וכן הביא הרע"ב כאן וכדלעיל, וק' דמאי שנא מהמשנה של נכנס לעיר ואינו מכיר אדם שם דאינו נאמן ורק מהני מצד קולא מיוחדת חיי נפש,

ובשלמא לפי הרמב"ם י"ל שאין זה מיקרי עדות על הגברא, אלא על הגברא לגבי הפירות הללו שכעת הוא מוכר, אכן לפי הר"ש צ"ע דסו"ס חשוד הוא ולמה נאמן בלי טעמא דגומלין, וצ"ע.

מסכתא דמאי פרק חמישי

משנה א // **רע"ב משנה א** // **ביאורים ציונים והערות משנה א'** // בדיני קדימה של מעש"ר לחלה ועוד. // סתירת המשניות בדין נחתום בדמאי דמי בעי מפריש. // הפרשת מעשר של דמאי מחלה. // האם ע"ה נחשדו על חלה. // ביאור בנוסח המחודש של מעשר ותרומת מעשר – תרומת מעשר לפני כן ואחרי כן. // בהנ"ל – ודיוק ברמב"ם, ו"ל שיש יחוד מקום קודם או קריאת שם בלי הפרשה ואח"כ הפרשה. // בדין מדומע שפטור מחלה – גם על החלק של החולין. // המקור מהירושלמי הכא לב' דיני נאמנות בדמאי.

משנה ב // **רע"ב משנה ב** // **ביאורים ציונים והערות משנה ב'** // בלשון התנא "אחד ממאה ממה שיש כאן ה"ז בצד זה חולין". // דיוק במשנה לגבי הדין עיסה של טבל אי חייב חלה. // בדברי הר"ש שהמשנה הזו קאי בודאי – ואעפ"י הישראל מפריש תרומת מעשר – בפלוגתא הפוסקים בזה. // בדברי הקצוה"ח ורעק"א בזה. // חידוש בקצוה"ח בבעלות של טובת הנאה דסגי לזה. // בדברי הר"ש [כתב יד] בפלוגתא בירושלמי אי מברכים כמה ברכות או ברכה א' //

משנה ג // **רע"ב משנה ג** // **משנה ד** // **רע"ב משנה ד** // **ביאורים ציונים והערות משנה ג' וד' ב'** // נידונים במשנה, ובעיקר החשש של דפוסים, והערה בדברי רש"י בהזהב. // תמיהא בדברי הרמב"ם בפירוש המשנה דחוששים מהיטון על החדש, שזה כנגד משנה להלן, ומיישב. // בהבדלים בין נחתום לפלטר בשיטת ר"מ ור". // בשיטת ר"י דעת הר"ש שאין נפ"מ בין פלטר לנחתום והמאירי חולק. // דברי המשנה למלך, ובדברי הרמב"ם "שלכל דפוס מין ממיני הזרע". //

משנה ה // **רע"ב משנה ה** // **ביאורים ציונים והערות משנה ה'** // בחילוק בין מתנה מרובה למתנה מועטת – ובקולא של בלילה, דמדיני דמאי ומקולי דמאי מהני הכא. // בדברי הירושלמי. // שיטת הרמב"ם בדין מתנה מרובה ומתנה מועטת. // תמיהא רבתי בעיקר הספק של פטור על החיוב, שהרי תקנת דמאי היינו תקנת ודאי. // ביאורו של התורת זרעים בזה שיש ב' דינים בעיקר תקנת דמאי, דין ודאי ודין ספק, ויש להעיר בחידוש זה. // חידוש מהמקד"ד בעיקר החשש ותקנת דמאי דכמה דרגות וחששות איכא בדמאי בעיקר התקנה, ואיכא ביניהם חילוקי דינים, ובוזא מבואר הדין של דמאי על דמאי שהתרומה עצמה מותרת. // המשך בהנ"ל לבאר את הרמב"ם בבולל במתנה מרובה. //

משנה ו // **רע"ב משנה ו** // **ביאורים ציונים והערות משנה ו'** // בעיקר החשש בסיטון // "בדין נאמן סיטון לומר משל אחד הם". // דרך אחרת בזה מהמקד"ד – דבליכא הפסד נאמן ע"ה. // אפילו מאותו המין – כפשוטו משמע הכא במשנה זו "כל מין חטים אחד, ואף על גב דאיכא שחמתית ולבנה". //

משנה ז // **רע"ב משנה ז** // **ביאורים ציונים והערות משנה ז'** // המשך ליסוד של התורת זרעים – לעיל [משנה ה'], שיש ב' דינים בעיקר תקנת דמאי, דין ודאי ודין ספק – ותמוה דא"כ בירקות לית לכל הנ"ל, וקשה ממשנה זו. // ב' לקיחות בזה"ז. //

משנה ח // **רע"ב משנה ח** // **ביאורים ציונים והערות משנה ח'** // בפלוגתא התוס' יו"ט ותוס' חדשים בהא דאין אדם רשאי למכור טבל, ובחידוש של רשאי לעשר מטבל על טבל. // בדין שמוכרים טבל לצורך – ובדברי התוס' חדשים בזה, ובקושי' רעק"א בזה דאף בלוקח פטור מה"ת אכתי לא חשיבי כחיוב אחד ואין מפרישים זה על זה – וכדמוכרח ממנחות [ל"א]. // בדברי הטורי אבן והאחיזעור בדין הפרשה מחד דרבנן על תרי דרבנן. // איסור מכירת טבל מצד קמישתי' ליה באופן שלא יפרישו. // עוד פרטים באיסור מכירת טבל.

משנה ט // **רע"ב משנה ט** // **ביאורים ציונים והערות משנה ט'** // בטעמא דלא חוששים הכותים לגזילה במכירת טבל, ודן אי איכא גזילה או לא והאם יש לכהן חלק בממון של טבל. // הקדמה – פלוגתא דיש קנין ואין קנין – לעכו"ם בא"י להפקיע מידי עמשרות. // שיטת רש"י בגדר יש קנין לעכו"ם בא"י. // שיטת הרמב"ם בגדר הדין אין קנין לעכו"ם בא"י דהוי ליה כחו"ל. // ביאור שורש פלוגתא רש"י והראשונים בגדר הדין אין קנין לעכו"ם. // שיטת הירושלמי – מובא בר"ש – בגדר של יש קנין לעכו"ם. // מבאר היטב את השו"ט בירושלמי בהנ"ל ב' טעמים למה אין קנין לעכו"ם בא"י. // ישוב של הראשונים בסתירה בשיטת ר"מ. // שיטת הרמב"ם ומאירי בישוב סתירה זו לחלק בדין יש קנין לעכו"ם בעודו תחת העכו"ם. // מבואר הכא חידושו של הכס"מ בדין יש קנין באופן שנמצא תחת ידו. // פלוגתא הרמב"ם ומאירי לשיטתיהו, והר"ש ותוס' חולקים על עיקר חידוש זה, וסתירה בשיטת רש"י בנידון זה שיש הוכחה של מהגר"א דרש"י חולק על חידוש, ומבאר שרש"י אזיל לשיטתו בעיקר דינא דיש קנין. // שיטות הראשונים בלאו של לא תמכר לצמיתות.

משנה י // **רע"ב משנה י** // **ביאורים ציונים והערות משנה י'** // בעיקר הפטור אינו נקוב // עוד בגדרי נקוב. // בקושי' רעק"א על הראשונים באינו נקוב על נקוב. // תמיהת האחרונים על רעק"א – ובחידוש האמרי בינה בבא לצאת ידי חובת הפרשת בשיעור דרבנן של א' מחמישים – לפני החיוב של חיטה אחת פוטרת את הכרי. // מה שיש להעיר על האמרי בינה בגדר של החובת הפרשה בשיעור דרבנן של א' מחמישים. // דין מעשרות // בדין מן הנקוב

על שאינו נקוב, תרומה, ולא תאכל עד שיוציא עליה תרומות ומעשרות. / / בגדר הדין מן החיוב על הפטור דבעינן שהתרומה והשיריים יהיו שוין בחיוב ולא סגי במה שחל כאן תרומה. / / להפריש מיניה וביה או ממקום אחר / / בקושי' האחרונים על המשנה במה שיש לדון האם הפרשת תרומה חל רק על השיריים או אף על התרומה עצמה / / להפריש מנקוב על שא"נ בזמנינו

משנה יא / / רע"ב משנה יא / / ביאורים ציונים והערות משנה י"א / / תמיהא בעיקר החשש מן החיוב על הפטור בדמאי על דמאי. / / בדברי רעק"א דלמה לא ניהוש על התרומה דילמא אינו מתוקן. / / ביאור לשון הרע"ב - "תרומה - ואין צריך לתקן את התרומה כיון דספק הוא ורוב עמי הארץ מעשרים הן". / / תרם מן הדמאי על דמאי - בקושי' רעק"א דהוי ספק ספיקא. / / בקושי' המקד"ד ממזמינו ערב שבת דלוקח מהע"ה שהוא קנה הימנו - ומוכרח שע"ה לא מעשר כלל היכא שהוא קנה מעוד ע"ה.

משנה א

[א] חלוקה מן הנחתום כיצד הוא מעשר נוטל כדי תרומת מעשר וחלה ואומר אחד ממאה ממח שיש כאן חרי בצד זה מעשר ושאר מעשר סמוך לו זה שעשיתיו מעשר עשוי תרומת מעשר עליו וחשאר חלה ומע"ש בצפון או בדרום ומחולל על חמעות:

רע"ב משנה א

חלוקה מן הנחתום - כשהנחתום מוכר במדה גסה חלוקה ממנו חייב לתקן מה שהוא לוקח והנחתום פטור. וזא דתנן לעיל בפרק ב' שהנחתומים חייבים להפריש כדי שיעור תרומת מעשר וחלה, חתם מיירי במוכר במדה דקה שמפני שהוא משתכר הרבה חטילו עליו לעשר, אי נמי מפני חתינוקות שלוקחים ממי שמוכר בדקה כדי שלא יאכלו טבלים חטילו עליו לתקן. מדה גסה ודקה מפורשים לעיל ספ"ב:

נוטל כדי תרומת מעשר - דחיינו אחד ממאה וכדי חלה אחד ממ"ח. ולא שיפרישם מן חכבר שלקח מן הנחתום, אלא קובע להם מקום ומניחם מחזברים במקומם:

אחד ממאה ממח שיש כאן - מכל מה שיש כאן משמע אף עם כדי שיעור חלה שהפריש עשוי מעשר, ונמצא מפריש מעשר אף מן החלה:

ושאר מעשר - דחיינו עוד תשעה סמוך לו חרי קבע מקום לכל חמער, ואותו האחד שקראתי לו שם מעשר תחילה עשוי תרומת מעשר על חתשעה חסמוכים לו:

וחשאר חלה - א' ממ"ח שהפרשתי חלה:

ומעשר שני בצפזפז או בדרוזו – קובע לו מקום ואחר כך מחללו, ואינו צריך לחוסף חומש:

ביאורים ציונים והערות משנה א'

בדיני קדימח של מעש"ר לחלח ועוד.

עיין ברא"ש שהביא ירושלמי וז"ל: "ירושלמי למה קדם ראשון משום שקדם לגורן וכתוב ביה ראשית, שני אף על פי שקדם לגורן אין כתוב בו ראשית, פי' למה קדם מעשר ראשון לחלה כי היה ראוי שתקדם החלה שקרויה ראשית וגם בה יש מיתה לזר האוכלה, ומשני משום שקדם לגורן שחל חיובו קודם חיוב חלה ועוד שכתוב בו ראשית תרומת מעשר פתיכא ביה ותרומה קרויה ראשית, אבל מעשר שני אף על פי שקדם לגורן אין כתוב בו ראשית", עכ"ל.

ויש להעיר דמאי שנא חלה מביכורים, דבחלה יש סברא שתרומה קדמה לה כיון שקדמה לגורן, ובביכורים מצאנו בתרומות [פ"ג מ"ז] דקדמה לתרומה מטעמא אחרינא ולא מטעם קדימה שחל כבר במחומר או בתלוש לפני מירוח [וכמבואר בריש ביכורים], ומאי שנא ביכורים כלפי תרומה מתרומה כלפי חלה, וצריכים לחלק בין תרומה במחומר לחלה לפני גילגול דלפני גילגול לא פתיכא ביה חלה משא"כ תרומה במחומר פתיכא ביה אף דלא חל הפרשה עדיין, ועיין בתוס' בקידושין [ס"ב. בסוף]

ועיין בירושלמי שהביאו כאן מחלוקת בדין סדר הפרשה לגבי דמאי דלא בעינן הפרשה כפי הסדר, ונחלקו אי גם לכתחילה לא מקפיד על הסדר או רק בדיעבד.

ועיין ברמב"ם בפירוש המשנה "דמן הדין שתקדם חלה לכל המעשרות לפי שנתחייבנו בה עם כניסתנו לארץ ישראל והוא מאמר ה' והיה באכלכם מלחם הארץ וכו', ואיחרנו אותה מפני שקרא ה' מעשר ראשון ראשית".

סתירת המשניות בדין נחתום בדמאי דמי בעי מפריש.

מצאנו סתירה במשניות בעיקר דין הפרשה בדמאי בנחתום, שהכא מבואר שהלוקח מן הנחתום מפריש, ולעיל בפרק ב' שהנחתומים חייבים להפריש כדי שיעור תרומת מעשר וחלה – כן הקשה בירושלמי.

ותירץ בזה הירושלמי ב' תירוצים:

א] שיטת ר"י דלעיל איירי בנחתום שעושה עיסתו בטהרה ולכן הוא מפריש כיון שהתרומותיו ראויות לאכילת כהן, והכא איירי בהכשרו לטומאה, ולא ראויים לאכילת כהן, הלכך לא הטריחו אותו, והלוקח מפריש.

ב] שיטת ר"א בירושלמי – מובא ברע"ב ובמפרשים - כשהנחתום מוכר במדה גסה הלוקח ממנו חייב לתקן מה שהוא לוקח והנחתום פטור, והא דתנן לעיל בפרק ב' שהנחתומים חייבים להפריש כדי שיעור תרומת מעשר וחלה, התם מיירי במוכר במדה דקה.

ונאמרו בזה ב' טעמים למה בדקה הנחתום מפריש:

א] שמפני שהוא משתכר הרבה הטילו עליו לעשר.

ב] אי נמי מפני התינוקות שלוקחים ממי שמוכר בדקה כדי שלא יאכלו טבלים הטילו עליו לתקן.

חפרשת מעשר של דמאי מחלה.

כתב הרא"ש: "אחד ממאה ממה שיש כאן - פי' מכל מה שיש כאן משמע אף עם כדי שיעור חלה שהפריש עשוי מעשר" ובהמשך שם הביא הרא"ש מהירושלמי "ובירושלמי פריך וחלה חייבת במעשר התנן חלת עם הארץ והמדומע פטורין מן הדמאי, וכו', ושקיל וטרי עלה בירושלמי טובא עד דמשני אליבא דר' יוחנן כאן בעושה בטהרה כאן בעושה בטומאה דהכא מיירי בעושה בטומאה הילכך צריך לתקן אף החלה וההיא דפ"ק כשטרח להביא גבל לעשותה בטהרה הילכך תלינן דודאי תיקון".

עוד תירצו בסוף דבאמת לא בעינן להפריש מעשר ותרומה מחלה, ומה שאמרו אחד ממאה היינו חוץ מהחלק של חלה.

האם ע"ה נחשדו על חלה.

הר"ש הביא תוספתא שמבואר שהלוקח מן הנחתום צריך להפריש חלת דמאי, ונחלקו הראשונים בביאור התוספתא, שהר"ש עצמו למד שאין ע"ה חשוד על דמאי, וכ"כ מפורש בחלה [פ"ד מ"ו], והכא פירש שתוספתא קאי בתיקון חלה מחשש דמאי של מעשרות, וכ"כ החזו"א [דמאי סימן ו' ס"ק ד'] בדעת הר"ש שגם בחו"ל וגם בא"י לא נחשדו, אולם דעת הרמב"ם [בכורים סוף פרק ח'] דבחו"ל חשודים ע"ה בחלה, ועיין חזו"א [שם ס"ק ג'] והביא שכן למד בביאור הירושלמי [חלה פרק ד' הל' ד'], ובצינן ההלכה [שם ס"ק קצ"ד] הביא מרמב"ן הלכות חלה והטור והתשב"ץ שס"ל כהרמב"ם, והסברא לחלק בין חלה לתרו"מ אף דשניהם במיתה, עיין ר"ש סיריליאן [ריש פ"ב דערלה] שהיו מחלקים את העיסות שלא יהיה בהם שיעור חלה, ולא היו חוששים לצירוף סל, עיי"ש.

ועיין נמי ברמב"ם בפירוש המשנה הכא שמשמע שתיקנו תקנת דמאי גם לחשוד שלא הפרישו חלה, ועיין היטב ברמב"ם [מעשר פ"ט ה"ו] ובישועות מלכו [שם] שדייק כנ"ל, אולם בבועז כאן למד ברמב"ם שלא חששו לחשוד חלה בע"ה.

ביאור בנוסח מחודש של מעשר ותרומת מעשר – תרומת מעשר לפני כן ואחרי כן.

יש כאן הפרשה בנוסח מחודש שקודם נוטל בידו שיעור של תרומת מעשר ושיעור של חלה ואומר "אחד ממאה ממה שיש כאן הרי בצד זה מעשר" והיינו שהוא קורא לחלק מסויים 'מעשר' וזה החלק שהולך להיות תרומת מעשר – וקראו מעשר – והיינו שהוא תחילת המעשר, ואז מוסיף לגמור את שאר המעשר ואומר ש"שאר מעשר סמוך לו" ואחרי שגמר את כל המעשר הוא חוזר לחלק הראשון ואומר עליו "זה שעשיתיו מעשר עשוי תרומת מעשר עליו" היינו על שאר המעשר, - וכל זה תמוה דלמה לא הפריש את כל המעשר קודם ושוב יפריש ממנו תרומת מעשר.

וכבר עמד בזה בתוספות יום טוב ופירש דהכא זה דמאי ובדמאי הנתינה תהיה רק על התרומת מעשר בלבד, אבל המעשר אין צריך להפריש מהעיסה לנתינה ללוי דכיון שקרא שם ונטל תרומתו תו הוי הלוי המוציא מחבירו עליו הראיה ולכן קובע לו מקום ומסיים חלק מסויים דווקא לאחד ממאה ולא לכל המעשר, לפי שאח"כ יצטרך להפריש עוד אחד מהעשרה, ולמה לי שתי קביעות מקום לשתי שיעורים שונים, ולכן הוא קובע לשיעור אחד ממאה שזה יפריש אח"כ ויתנו לכהן ואומר ששאר מעשר סמוך לו בלא שיעור מסויים והוא רק קובע בסתם את שאר המעשר שסמוך לו.

ותמה בזה רעק"א שהמשנה הבאה איירי בטבל ודאי ואעפ"כ יש נוסח כזה, וצ"ע.

בחנ"ל – ודיוק ברמב"ם, וי"ל שיש יחוד מקום קודם או קריאת שם בלי חפרשא ואח"כ חפרשא.

ובנידון הנ"ל יש לפרש באופן אחר, דעיין בלשון הרמב"ם [מעשר פ"ט ה"ה] שכתב "מפריש תרומת מעשר וכו' ומניחה בצד הפירות ואומר זה מעשר וכו' ואח"כ אומר זה שאמרתי עליו שהוא וכו' שאינו רשאי להפריש תרו"מ לפני מעשר", ועיין במשנה ראשונה שדייק את הלשון שקודם מפריש את התרומת מעשר ומניח בצד הפירות, ושוב כתב שאינו רשאי להפרישו קודם למעשר, וצ"ע, ועיין בלשון הרמב"ם בפירוש המשנה – מובא בהערה ⁴⁶ - דג"כ משמע שיש כפילות ומתחילה לא מפרישה אלא שיהיה מחובר ואח"כ מפרישה.

וכתב בזה המשנה ראשונה שלכתחילה עדיף שיהיה יחוד מקום שמשם הוא יפריש את התרומת מעשר כיון שהוא ראשית כמו חלה, ולכן היחוד מקום צריך להיות לפני כן, אכן הקריאת שם והפרשה עצמה היא אח"כ שאינו רשאי להפריש תרומת מעשר לפני מעשר, וזה מה שמבואר הכא במשנה שיש נוסח ארוך - תרומת מעשר לפני כן וגם אחרי כן, מתחילה יחוד מקום ובסוף קריאת שם.

וכנראה שכוונתו ב"יחוד מקום" היינו כנתבאר לעיל [פרק ד' משנה ד'] מהביאור של הרמב"ם בדין תרומת כרי בתוכו ששייך קביעת מקום להתיר שיריים מאיסור טבל לפני הקריאת שם להחיל שם תרומה, והמקום ששם התייחד לתרומה אסור כעת באיסור טבל, ושאר הכרי הותר ככל חולין אחרי הפרשה, עיי"ש.

[וכל דבריו חידוש, שיש דין לכתחילה להתחיל עם קביעת מקום של תרומת מעשר לפני מעשר, ואם כנים הדברים, אז היה מקום לדון עוד עפ"י דרכו, שבאמת יש קריאת שם ממש, אלא שהוא לא מפרידו משאר הפירות, וההפרשה משאר הפירות זה נעשה אחרי שיש כבר מעשר, וכבר הבאנו לעיל [פרק ד' משנה ד'] כמה מקורות שיש מושג של הפרשה בידיים גם אחרי קריאת שם – אולם כאמור כל זה חידוש].

⁴⁶ דעיין היטב בלשון הרמב"ם בפירוש המשנה שכתב "מי שקנה ככר מן האופה פורס ממנו שיעור חלה ותרומת מעשר הראוי לאותו ככר, ולא יבדיל אותה הפרוסה מן הככר אלא ישאירנה מחוברת, ויאמר חלק ממאה מהככר הזה הרי הוא בצד הזה מעשר, כלומר בצד שפרס, ושאר מעשר סמוך לו, כלומר תשעת החלקים הדבוקים בו, ויהיה זה מעשר ראשון, אח"כ יאמר זה החלק שעשיתיו מעשר עם המחובר לו הרי הוא תרומת מעשר על תשעת החלקים המחוברים בו", וגם הכא משמע ששייך ב' הפרשות, ומתחילה עדיין הוא מחובר, צ"ע.

בדין מדומע שפטור מחלה – גם על החלק של חולין.

עיין ברא"ש שבתוך דבריו הביא דין מדומע שפטור מחלה, ועיין בתוס' בנדה [מ"ז] שגם החלק החולין שבמדומע פטור, ועיין במשנת ר' אהרן [ב"ק עמוד ל"ד בהערה ו'] דאיכא איסור של תרומה גם על החלק של חולין.

חמקור מחירושלמי חכא לבי דיני נאמנות בדמאי.

מבואר בירושלמי [פ"ה ה"א] "הנאמן על הטהרות נאמן על המעשרות - הדא דתימר במתארח אצלו, אבל ברבים עד שיקבל ברבים" – מובא בר"ש כאן.

ועיין במקד"ד [סימן נ"ז ס"ק ב' ד"ה אמרינן בדמאי פ"ב מ"ב] דנאמרו בזה ב' דינים שונים, דין להיות נאמן לרבים ודין להיות מתארח אצלו.

דהנה, דבעיקר תקנת דמאי נתחדש לעיל [פרק ב'] דבעינן קבלה ברבים, ולמדנו מזה שעצם זה שהוא מעשר פירותיו לא סגי בזה להיות נאמן, ומה שכתוב חכא דלרבים בעינן קבלה ברבים, היינו כדי שיהא נאמן לרבים לומר מתוקן ושיסמכו עליו אעפ"י שהוא עצמו אינו אוכל עמהן כמ"ש המפרשים ז"ל שם ע"ש, ודווקא לזה בעינן שיקבל ברבים, אבל להיות מארח אצלו א"צ קבלה ברבים, ועיין בדברינו [פרק ב' משנה ב'] מה הרחבנו בזה בשם המקד"ד, ועיין לעיל [פרק ד'] בכמה דוכתי מה שנתחדש עפ"י יסוד זה של המקד"ד.

משנה ב

[ב] חרוצה לחפריש תרומה ותרומת מעשר כאחת נוטל אחד משלשים ושלש ושלשים ואומר אי' ממאח ממה שיש כאן ח"ז בצד זה חולין וחשאר תרומה על חכל ומאח חולין שיש כאן חרי זה בצד זה מעשר ושאר מעשר סמוך לו זה שעשיתי מעשר עשוי תרומת מעשר עליו וחשאר חלה ומעשר שני בצפוננו או בדרומו ומחולל על חמעות:

רע"ב משנה ב

נוטל אחד משלשים ושלש ושלשים – חיינו שלישי ממאח. וסאח שנוטל יש בהם ג' שלשים, שנים מהן לתרומה שחיא תרי ממאח ואחד לתרומת מעשר שחיא אחד ממאח. ואומר על אותה סאח שנוטל אחד ממאח שיש כאן בין חכל דחיינו שלישי אותה סאח:

חרי הוא בצד זה חולין – פירוש ישאר חולין כמו שחוא עתה בטבלו בצד שני שלישים שעמו, ושאר דחיינו שני שלישים יחיו תרומה על הכל:

מחחולין שיש כאן – דחיינו השליש שאמרת עליו שישאר חולין. חרי זה בצד זה מעשר:

ושאר מעשר – דחיינו עוד תשעה סמוך לשליש זה, אותם עשרה שלישים יחיו מעשר על המאה שלישים. ולא דוקא עשרה אלא מעט פחות כפי חמגיע לשנים של תרומה:

זה שעשיתי מעשר – חיינו השליש שקרא עליו שם מעשר תחלה עשוי תרומת מעשר על תשעה השלישים. ולא שלישי שלם אלא חסר דבר מועט, ולחכי קאמר מחחולין שיש כאן דמשמע ולא כל החולין. ומתניתין אתיא כאבא אלעזר בן גומל דאמר בסוף פרק כל חגט [לא א] כשם שיש לו לבעל חבית רשות לתרום תרומה גדולה כך יש לו רשות לתרום תרומת מעשר. ואיחו נמי שרי להפריש תרומת מעשר באומד בעין יפה בפרק כל חמנחות באות מצה [דף גר ב, נח א] חלכך אותו שלישי שחוא מפריש משלם אף על פי שחיה ראוי לחיות חסר מעט, בעין יפה הוא מפריש ושרי:

ביאורים ציונים והערות משנה ב'

בלשון התנא "אחד ממאה ממח שיש כאן ח"ז בצד זה חולין".

לשון התנא הוא "אחד ממאה ממה שיש כאן ה"ז בצד זה חולין" ולמה צריך להדגש "בצד זה", כן הקשו הרש"ש והחזו"א [סימן י"ב א' ד"ה יש].

דיוק במשנה לגבי חדין עיסה של טבל אי חייב חלה.

עיין בתוס' בסוכה [ל"ה: ד"ה תנא] שהביא דין שצריך להפריש חלה מעיסה של טבל, ולא פוטרים מצד ערסותיכם שיש שותפות של הכהן בטבל, והתוס' לא הביאו ראיה מהמשנה הכא שכתוב בלשון המשנה "זה שעשיתי מעשר עשוי תרומת מעשר עליו, והשאר חלה", הרי לנו ש"השאר חלה" וחייב להפריש חלה מעיסה של טבל, ולמה לא הוכיחו ממשנה מפורשת, ועיין שאגת ארי' [סימן צ"ז] שהעיר שנעלמה מהתוס' משנה שלימה, אולם בגליון הש"ס הכא על הירושלמי דחה את הראיה, שהרי כאן אדרבא, הוא רק מפריש חלה לאחר שהפריש שאר מעשרותיו ושוב אינו טבל ולכן הוא חייב בחלה, אבל אין ראיה כשזה עדיין טבל, ולכן התוס' הביאו ראיה מהירושלמי דאיירי שמפריש תרומה וחלה ביחד.

בדברי חר"ש שחמשנז חזו קאי בודאי – ואעפ"כ הישראל מפריש תרומת מעשר – בפלוגתת הפוסקים בזה.

עיין ר"ש באמצע דבריו שכתב להוכיח דאירי בודאי ולא בדמאי, דהא מפריש תרומה גדולה ובדמאי ליכא תרו"ג.

ולפי"ז הקשה הר"ש ו"א"כ היאך ישראל מפריש תרומת מעשר והלא מעשר ראשון דלוי הוא ועליו להפריש דלמא אבא אלעזר בן גמלא היא דאמר בשילהי כל הגט [ל"א] כשם שיש לבעל הבית רשות לתרום תרומה גדולה כך יש לו רשות לתרום תרומת מעשר, וכ"ה ברא"ש, אולם עיין במלכי צדק דחולק וסובר שהמשנה איירי בלוי הלכך מצי מפריש תרומת מעשר.

ובעיקר שיטת אאב"ג ורבנן עיין רמב"ם תרומות [פ"ג הי"ב ס"ק ב'] שכתב דין זה של אאב"ג בלשון "ויש לישראל להפריש" ומשמע שזה רשות גמור, ועיי"ש במעדני ארץ [שם] שהביא כן מהסמ"ג ומהכפתור ופרח שזה לכתחילה ממש, אלא שהבינת אדם נקט שזה בדיעבד, ובתוס' בגיטין [ל':] מפורש שזה מצוה על הישראל, עכ"פ זה פשוט לו שהרמב"ם פוסק כאאב"ג, אלא שהביא רדב"ז ויש"ש שנקטו דלא כהראשונים וסבורים שרבנן מודה לאאב"ג ואין בזה מחלוקת, ומלשון הר"ש הכא מפורש דנחלקו, אכן בעיקר הדבר נחלקו הפוסקים אי קיי"ל כאאב"ג, שהרי הדין הזה לא מובא בשו"ע, ועיין מהרי"ט [ח"א סימן פ"ה] דאין לישראל להפריש תרומת מעשר, ועיי"ש במעדני ארץ חבל של פוסקים שדנו בדין זה.

בדברי חקצוה"ח ורעק"א בזה.

ויש להוסיף בזה דמצאנו חולקים האם הבעלים יכול למנות אחרים על הפרשה זו, דהנה, עיין בב"מ [מ"ט] בישראל שאמר לבן לוי כור מעשר יש לך ביד, שבן לוי רשאי לעשותו תרומת מעשר על מקום אחר, וזה מחמת הבטחה ומתנה מועטת, וקשה דנהי שמובטח לו שבודאי יתננו לו, אכתי במאי קנה לעשותו עכשיו תרומת מעשר כיון דעכשיו עדיין אינו שלו ולא זכה בו, ועיין בשטמ"ק ב' תירוצים, ובתירוץ ב' תירץ "דלא גרע מנותן רשות לחבירו שיתרום מכריו על תבואה שלו, הרא"ש".

ותמה בזה הקצוה"ח [סימן ר"ד ס"ק ג'] דקשה דהא המעשר אינו של הישראל ואין לו בו אלא טובת הנאה, וא"כ היכי מצי ליתן רשות לתרום משל אחרים, ואפילו למ"ד טובת הנאה ממון אינו אלא בערך טובת הנאה אבל גוף התבואה אינו שלו, ודן שם דאפשר שהרא"ש ס"ל דלמ"ד טובת הנאה ממון הו"ל כאילו כל המעשר שלו, והביא סברא זו להלן [סימן רע"ה] בשם הריטב"א [קידושין נ"ח:].

ויישב בזה רעק"א [ב"מ שם] "לענ"ד הא מבואר ברמב"ם [פ"ג הי"ב מהל' תרומות] דהישראל יכול להפריש תרומת מעשר וליתן המעשר ללוי אחר שהפריש ממנו תרומת מעשר, וא"כ שפיר יכול להרשות להפריש כאלו מפריש בשליחותו", והיינו ממה דקיי"ל כאאב"ג, וכנראה שהקצוה"ח חולק על הדין הזה, וכדהבאנו מהפוסקים, או דסובר דגם לאאב"ג אינו הפרשה ידיה עד דיכול גם להשוות שליח על זה.

אולם כבר תמהו האחרונים על רעק"א – זכר יצחק [סימן פ'] וצמח דוד שיש לו רשות לבעה"ב לתרום רק מיניה וביה לתקנו ללוי אבל הכא איירי שהלוי מפריש את כולו תרומת מעשר על מק"א, ועיין מקור ברוך שהביא שהגרי"י מפוניבו הראה לו תוספתא על דין זה דנחלקו תנאי אי בעה"ב מצי מפריש את הכל לתרומה או רק להתירו מיניה וביה.

חידוש בקצוצה"ח בבעלות של טובת הנאה דסגי לזה.

ובעיקר דברי הקצוצה"ח כתוב חידוש דמהני טוה"נ ממון שיוכל לתרום את הכל, והיינו לפי הראשונים שחייב לשלם לו כנגד כולו בגנבו ממנו או הזיקו לו דה"ה דמצי לתרום את הכל, וקשה שפשוט שישראל לא יכול להקדיש את הכל, ורק לענין תביעת תשלומי ממון יכול לתבוע, וכן תמה בזה במילואי חושן [שם].

ונראה דהכא מבואר עוד את החידוש שהבאנו לעיל [פרק ג' משנה ג'] דבבעלות לענין הפרשת תרומה נתחדש דגם בלי בעלות מוחלטת ושלימה ואפילו אינו אלא בדרגא מסויימת של "ברשותו" וכגון למי שפרע וכדומה, דסגי לן, והכא נתחדש עוד דגם טובת הנאה על כולו [שנותן לו תביעת ממון על כולו], מהני לחלות זו אף דלא מהני לענין הקדש וכדומה.

בדברי חר"ש [כתב יד] בפלוגתא בירושלמי אי מברכים כמה ברכות או ברכה א'

עיין בירושלמי כאן במי שעושה כמה הפרשות ביחד "רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן צריך לברך חמש ברכות תני רבי חייא כוללן ברכה אחת" ועיין בר"ש כתב יד [מובא בהערות לר"ש] שהביא מחלוקת בסוכה [מ"ה] בהיו לפני הרבה מצוות אי מברך אחת או לא, ודן שם לחלק דיתכן דדווקא בתרו"מ כוללן יחד, ופירש הר"ש שכולהו חשיבי כמצוה אחת, כן פירש בדעת ר' חייא, ולא ביאר בזה את שיטת רבי יונתן, ויש לדון האם כוונתו דלדעת ר' יונתן שמחלק את הברכות דאז הו' ה' מצוות, או שיש סברא מיוחדת בברכה של תרומות לחלקם.

ויתכן לפרש עפ"י חידוש של הירושלמי שיש דין להזכיר ש"ש בהפרשת חלה.

וז"ל הירושלמי סוף פרק קמא דחלה "תרומה לה" – זה שם המיוחד" ופירש הר"ש סיריליאו דדרשינן כן מקרא דתרימו תרומה לה', והיינו לשם ה', והרידב"ז הוסיף דמכאן ילפינן "דצריך לברך ולהזכיר שם המיוחד עליו", וכ' החזון יחזקאל על התוספתא [פ"ק דחלה] דלמדנו כאן שיש דין של הזכרת ש"ש בהפרשה ובקריאת שם, ודו"ק, ועי' בהערה ⁴⁷ שהבאנו שיש חולקים בזה.

וכתב החזון יחזקאל [שם] דדין זה של הזכרת ש"ש מתקיים ע"י הברכה, והביא כן מהמלבי"ם [ריש כי תבא] דביאר כן את הפסוק שאומרים בוידוי מעשרות "לא שכחתי" דקאי על הברכה, והק' דברכת המצוות דרבנן, ות' דהכא יש דין דאורייתא שמתקיימת בהך ברכה, שמקיים דין הזכרת ש"ש על ההפרשה, אלא דמה"ת א"צ ברכה וסגי בהזכרת

⁴⁷ ואולם עי' במהר"א פולדא ושדה יהושע שלמדו שזה רק דין כוונה ואינו דין הזכרה בפה.

ש"ש גרידא, אלא דע"י הברכה מתקיימת שפיר הדין הזכרת ש"ש, ועי' בהערה ⁴⁸ מה שיש לדון בזה.

הרי דלמדנו כאן שיש ב' דינים בברכה של תרומה, א' מצד ברכת המצוות, וא' מצד הדין המסויים של הזכרת ש"ש בקריאת שם והפרשה, ועיין בהערה ⁴⁹ מה שנתחדש עפ"י הנ"ל בדברי השאלות לר' אחאי גאון, [ועיין בזרעא קיימא תרומות דמבואר דאיכא נפ"מ טובא בין הנך ב' דינים].

ועפ"י זה היה מקום לומר דאף אחרי כל הברכות המצוות לא בעי אלא ברכה אחת אכן הכא מצד הדין הזכרת ש"ש בקריאת שם שגם זה מחייב ברכה, ודין זה קאי בכל קריאת שם בפני עצמה, ודו"ק, אולם כנראה דכל זה דווקא בחלה, אבל במעשרות שהם חולין בעלמא אינו כן, ואכתי צ"ע.

משנה ג

[ג] חלוקה מן חנחתום מעשר מן חמץ על חצונת זמן חצונת על חמץ אפילו מטפוסין חרבז דברי ר"מ רבי יחזקיה אוסר שאני אומר חטים של אמש חיו משל אחד ושל חיום חיו משל אחר ר' שמעון אוסר בתרומת מעשר ומתיר בחלה:

⁴⁸ ויש להעיר מהסוגי' בברכות ט"ו דמפורש שהברכה בהפרשת תרומה היא דרבנן.
⁴⁹ נראה לבאר בזה את דברי ר' אחאי גאון בשאלות, [שאלתא ע"ג], דכתב בזה"ל, "דמחייבין לבית ישראל להפריש מחלתא וכו' שנאמר וכו', ומיבעי ליה לברוכי בא"י אמ"ה אקב"ו על התרומה, והדר לימא תיהוי חלה, דאמר ר' יהודה אמר שמואל כל המצוות כולן מברך עליהן עובר לעשייתן חוץ מן הטבילה", וצ"ב דמה בא לחדש כאן.
והנצי"ב ביאר דבא לחדש דמברכים לאחר ההפרשה כיון דעדיין מחוסר קריאת שם, וזה מיקרי עדיין עובר לעשייתן כיון דאכתי לא קרא שם, והוסיף עוד שבזה"ל דלא נוהגים לקרא שם, דמפרישין בלי קריאת שם, לכן מברכים לפני ההפרשה עצמה.
אולם נראה לבאר את דבריו באופן אחר, דכבר נתבאר דאיכא תרי דינים בברכה, ונראה דהדין ברכה מצד הזכרת ש"ש היינו צריכים לברך דוקא לאחר הקריאת שם, וטעמא דמילתא עפ"י מה שדייק המשך חכמה [שלח] בקרא "תרימו תרומה לה" שביאר דכוונת הפסוק שצריך לומר בשעת הפרשה שזה "תרומה לה", והיינו כדרשת הירושלמי הנ"ל שצריך הזכרת ש"ש, וביאר המשך חכמה דלכן כתיב הכא "תרימו תרומה לה" אף דבהמשך כתוב "תתנו לה" תרומה", וצ"ב השינוי לשון בין הפרשה לנתינה, וביאר דכמו דאיכא דין הזכרת ש"ש בקרבן ואמרינן בנדרים [י'] שיאמר "קרבן לה" ולא "לה" קרבן", כמו כן הכא בקריאת שם אמרינן "תרומה לה", ולא "לה" תרומה" כבנתינה, ודו"ק, הרי לנו דמצד הדין הזכרת ש"ש היינו צריכים להזכיר ש"ש דוקא אחרי הקריאת שם, וזו גם סיבה שהברכה תהיה אחרי הקריאת שם.
מעתה א"ש דזהו חידושו של ר' אחאי גאון, דכיון שמתקיים הדין הזכרת ש"ש ע"י הברכה, תו אמרינן דיברך לפני כן כדי לקיים בזה את הדין ברכת המצוות, דלזה בעינן עובר לעשייתן, וזהו שכתב שיברך "והדר לימא תיהוי חלה", והיינו שהקריאת שם תהיה אחרי הברכה, והוכיח כן מדלא מצאנו שום מצוה שלא מברכים עובר לעשייתן חוץ מטבילה, וע"כ דגם תרומה בכלל, ומזה הוכיח דע"כ דמתקיים הדין הזכרת ש"ש גם בברכה אף שהיא עובר לעשייתן, ונגרר הדין ברכה מצד הזכרת ש"ש אחרי הדין ברכה מצד ברכת המצוות, ודו"ק.

ומן הצוננת על החמה – אף על פי שהוא מעשר מן הרע על חיפה סבר לח
כר' אלעאי דאמר [קדושין מו ב] התורם מן הרע על חיפה תרומתו תרומה,
ובדמאי התירו אפילו לכתחילה:

ואפילו מדפוסים הרבה – ולא חיישינן שמא אתמול קנה הנחתום תבואה ממי
שהוא מעשר וחיום ממי שאינו מעשר ונמצא מפריש מן הפטור על החיוב,
דנחתום מחד גברא זבין אף על פי שהוא עושה מדפוסים הרבה:

רבי יהודה אוסר – כששניחם של אמש או שניחם של היום מודה רבי
יהודה לרבי מאיר דאפילו מדפוסים הרבה שרי, ולא חייש לדפוסים. אבל
אחד של אמש ואחד של היום אפילו מדפוס אחד אסר, שאני אומר וכו':

ר' שמעון אוסר בתרומת מעשר – דאפילו שניחם של היום או של אמש
כיון דבשני דפוסים הוא אמרינן מתרי גברי זבן את התבואה ושמא האחד
עושר וזאחד לא ונמצא מפריש מן הפטור על החיוב:

ומתיר בחלה – דבחלה כולי עלמא מודו אפילו של אמש בשל היום ואפילו
משני דפוסים, דאי נמי מתרי גברי זבן לא חיישינן שחרי אצל הנחתום
מתחייבה בחלה שהוא גלגל את העיסה. וחלכה כרבי שמעון:

משנה ד

[ד] חלוקה מן הפלטר מעשר מכל טפוס וטפוס דברי רבי מאיר רבי יהודה
אומר מאחת על הכל מודה ר' יהודה בלוקח מן המנפול שהוא מעשר מכל
אחד ואחד:

רע"ב משנה ד

פלטר – הוא חלוקה מן הנחתומים ככרות הרבה בבת אחת ומוכרן אחר כך
בשוק אחד אחד:

מעשר מכל דפוס ודפוס דברי רבי מאיר – דסבירא ליה לרבי מאיר פלטר
מתרי תלתא נחתומי זבן, ואנו אומרים דפוס זה קנה מנחתום אחד וחסני
מנחתום אחר. ורבי יהודה סבר פלטר מחד נחתום זבן ואף על פי שחם משני

דפוסים כולן מנחתום אחד חן, חלכך אם כולן משל אמש או משל היום
מעשר מאחד על הכל כדין נחתום:

מנפול – קונה מן פלטרין חרבח ומוכר לאחרים, וכיון שחזא רגיל לקנות
מאנשים חרבח חלוקה ממנו מעשר על כל אחד ואחד. וחלכך כרבי יהודה:

ביאורים ציונים והערות משנה ג' וד'

ב' נידונים במשנה, ובעיקר חשש של דפוסים, והערה בדברי רש"י בהחב.

יש ב' נידונים במשנה, דצוננת על החמה חשיבא כהפרשה מן הרע על היפה ומוכר הכא
תרתי, א] דסבר לה כר' אלעאי דאמר התורם מן הרע על היפה תרומתו תרומה, ב] כיון
דמהני בדיעבד בתרומה של ודאי א"כ בדמאי כבר התירו אפילו לכתחילה.

אלא שיש להעיר, הרי איירי הכא נמי בחלה, ולעיל [משנה א'] הבאנו מחלוקת אי
חיישינן לחלה בע"ה, ואי לא חיישינן אז ע"כ איירי בחלה של ודאי, ושוב קשה מצד
מהרע על היפה, וצ"ע.

הנידון השני הוא שכיון שזה צוננת וחמה ונראה שזה ב' ימים, ועוד שהכרות הם
מדפוסים הרבה, דהיה מקום לחשוש שמא אתמול קנה הנחתום תבואה ממי שהוא מעשר
והיום ממי שאינו מעשר, ונמצא שמפריש מן הפטור על החיוב, וחידשו במשנה שנחתום
מחד גברא זבין אף על פי שהוא עושה מדפוסים הרבה, ובעיקר החשש חיוב על הפטור
בדמאי, עיין להלן [משנה ה'] מה שהארכנו בזה.

ושיטת ר"מ דאין לחשוש ב' ימים וב' דפוסים, ולשיטת ר"י חוששים מב' ימים ולא מב'
דפוסים, ורעק"א הביא מהתוס' בב"מ שלר"י חוששים דווקא כשיש תרתי לריעותא, גם
דפוסים וגם ימים.

אלא שיש להעיר, הרי הנחתום קונה תבואה והוא עושה את הכרות, ולכן בסוף המשנה
למדנו בשיטת ר"ש דבחלה אין לחשוש כיון שזה הוא נתחייב, עיין בר"ש ורא"ש, ופשוט,
וא"כ הרי הדפוסים הם שלו, ומה מוסיף לן דפוסים שונים לחשוש שקנה משנים, וצ"ל
שהיה מקום לחשוש שזה שהוא קונה תבואה מב' היא סיבה שירצה לאפות אותם בצורות
שונות בדפוסים שונים וקמ"ל דלא חיישינן.

אולם עיין לשון רש"י בהזהב [ג"ו] "שמא הנחתום לקח ככרות דפוס זה מאחד וככרות
דפוס זה מאחר", ולשון זה תמוה, שהרי הדפוסים הם אצל הנחתום, וכבר עמד בלשון זה
במשנה ראשונה.

**תמיחא בדברי הרמב"ם בפירוש המשנה דחוששים מחישן על החדש, שזח
כנגד משנה לחלן, ומיישב.**

בדברי ר' יהודה שאוסר שאני אומר חטים של אמש היו משל אחד ושל היום היו משל
אחר, כתב הרמב"ם בפירוש המשנה שהוא חושש שמא יהיה זה הלחם מחטה ישנה וזה

האחר מחטה חדשה, והעיקר בדינו שאין מעשרין מן החדש על הישן ולא מן הישן על החדש ע"ש.

ותמה בזה במקד"ד [סימן נ"ז ס"ק ב' ד"ה עוד אמרינן בתוספתא] ממה דאמרינן להלן [משנה ח'] שהלוקח טבל מב' מקומות מעשר מזה ע"ז ולא חיישינן שמא אותו מן החדש ואותו מן הישן ומשום דהולכין אחר הרוב, ואם רוב תבואה מן הישן הכל בחזקת ישן ואם רוב מן החדש הכל בחזקת חדש כדאמרינן בכמה דוכתי, וצ"ע מאי שנא נחתומין.

ותירץ עפ"י התוספתא [פ"ד ה"ט] שאמרו שאם כל הפירות היו אסורין בעיר ונכנס רק גורן אחד של היתר, הנחתומין מותרין מפני שהן רצין אחר החדש, ואין הפירות שהיו קודם בכלל האיסור אצלו, ושאר כל אדם אסורין ע"ש.

ועפ"י מיושב הרמב"ם, דלפי זה נחתומין שאני כיון דהן רצין אחר החדש, היינו אחר התבואה שהובא עתה לעיר, ומה שהיה קודם בעיר אינו מצטרף לילך אחר הרוב כדאמרינן בתוספתא, אם כן אינו מעשר משל אמש על של היום דשמא אתמול לא נכנס חדש לעיר ולקח מן הישן והיום נכנס גורן של חדש ולקח מהן ואין מעשרין מזה ע"ז, עכתו"ד.

בחבדלים בין נחתום לפלטר בשיטת ר"מ ור"י.

עיין בר"ש [משנה ד'] שביאר את פלוגתת ר"מ ור"י, וז"ל: "פלטר - הוא הלוקח מן הנחתומין ככרות הרבה בבת אחת ומוכר בשוק, ור' מאיר ור' יהודה סברתן הפוכה בפלטר מנחתום, דר"מ סבר דנחתום מחד גברא זבין התבואה אף על פי שעושה דפוסין הרבה ואפילו של אמש בשל יום, ור' יהודה סבר כל יומא מחד גברא זבין, וגבי פלטר סבר ר"מ דיכול לקנות מב' נחתומין וכל נחתום עושה דפוס שלו, ור' יהודה סבר דרך פלטר לקנות מנחתום אחד הלכך אם יש כאן כמה דפוסין מנחתום אחד היו".

בשיטת ר"י דעת חר"ש שאין נפ"מ בין פלטר לנחתום וחמאירי חולק.

הר"ש הוסיף תנאי בשיטת ר"י בפלטר "ובלבד שלא יהא של אמש בשל יום דאפי' בנחתום עצמו אסור" - הרי דאין כאן סברות הפוכות בר"י עצמו בין נחתום לפלטר, אלא דכמו שבנחתום סובר דדוקא באותו היום, כמו כן בפלטר הדין כן, ונמצא ששניהם שוין, באותו היום הוא קונה מאחד ובשני ימים חוששים שקנה משנים.

אולם עיין במאירי ב"מ [נ"ו] דחילק בין נחתום לפלטר בזה, וז"ל:

"הלוקח מן הנחתום אם של דפוס אחד מעשר אחד לעשרה מהם ודיו ואם היתה אחת חמה ואחת צוננת לא יעשר מזו על זו אף מחמה לצוננת שהוא מן היפה על הרעה שמא חמים של אמש של פטור ושל היום של חיוב וכן אם היו שניהם חמין או צוננין אם היו מדפוסין הרבה לא יעשר מזה על זה ודאי משנים לקח.

לקח מן הפלטר אף זה לא יעשר מן החמה על הצוננת או מן הצוננת על החמה ומ"מ שניהם צוננין או שניהם חמין אף על פי ויש שם הרבה דפוסין מעשר מזה על זה", הרי לנו דב' דפוסים אף שניהם היום [שניהם צוננים או שניהם חמין] אין מפרישין זע"ז בנחתום ומפרישים זע"ז בפלטר.

דברי חמשנה למלך, ובדברי הרמב"ם "שלכל דפוס מין ממיני הזרע".

עיינ במשנה למלך [פי"ד מעשר ה"ה] בארוכה מה שדן בפלוגתת הראשונים ובירושלמי בהאי סוגי' דנחתום ופלטר.

ובתוך דבריו העיר בשיטת הרמב"ם בפירוש המשנה בחשש של כמה דפוסים שכתב "לפי שלכל דפוס מין ממיני הזרע".

וז"ל "ודע שמה שכתב רבינו לפי שלכל דפוס מין ממיני הזרע, אזיל לשיטתיה שכתב במתניתין דנחתום דטעמיה דר' יהודה דאוסר הוא משום חדש וישן, וע"כ פירש כאן לר"מ דקאמר מעשר מכל טפוס וטפוס משום דכל דפוס ודפוס הוא מין ממיני הזרע.

אך כבר כתבנו לעיל דפשטא דמתני' הוא דמאי דחייש הוא מטעם דכיון דאנו חוששים שמא משני בני אדם לקח אינו יכול לעשר מזה על זה דשמא הא' עישר והב' לא עישר ונמצא מפריש מהפטור על החייב או מהחייב על הפטור והיינו טעמא דר' יהודה בנחתום ור' מאיר בפלטר.

שוב התבוננתי בדברי רבינו הללו במה שכתב שלכל דפוס מין ממיני הזרע ולא ידעתי פירושו שאם הכוונה היא שחושש שמא כל דפוס ודפוס הוא מין בפני עצמו דקי"ל שאין תורמין ומעשרין ממין על שאינו מינו א"כ לעיל גבי נחתום דחש ר' יהודה בשל אמש והיום שמא חטים של אמש היו משל א' ושל היום היו משל אחר למה לו לרבינו לומר דטעמא הוא משום חשש חדש וישן אימא משום דאימור שני מינין הם" עכ"ל, ועיינ מה שמוסיף בזה.

משנה ה

[ח] חלוקה מן העני וכן העני שנתנו לו פרוסות פת או פלחי דבילח מעשר מכל אחד ואחד, ובתמרים ובגרוגרות בולל ונוטל, אמר ר"י אימתי בזמן שמתנה מרובה אבל בזמן שמתנה מועטת מעשר מכל אחד ואחד:

רע"ב משנה ה

חלוקה מן העני – המחזר על חפתחים:

פלחי דבילח – חתיכות של דבילח:

בולל ונוטל – דורס חתמרים או חגרוגרות ומערבן יחד וזן נבללים ומתערבים ונמצא מפריש מן החיוב, דקסבר יש בלילח בדבר חיבש. אבל פרוסות של לחם ופלחי דבילח אין נבללין ואתי לאפרושי מן הפטור על החיוב:

בזמן שמתנה מרובה – בזמן שכל נותני מתנה מרובה, שכל המתנות שוות אז מועלת בלילה:

אבל בזמן שמתנה מועטת – כלומר שמתנה אחת מעוטת מחברתה לא מחניא בלילה, דדלמא כל חד וחד לא מתרמי ידיה וחיישינן שמא מן הרוב מפריש על המועט. כך נראה פירוש משנה זו בירושלמי:

ביאורים ציונים והערות משנה ה'

בחילוק בין מתנה מרובה למתנה מועטת – ובקולא של בלילה, דמדיני דמאי ומקולי דמאי מחני חכא.

בחילוק בין מתנה מרובה למתנה מועטת כתבו הראשונים [ר"ש רא"ש ורע"ב] דבזמן שהמתנה מרובה, היינו שהכל נותני מתנה מרובה, שכל המתנות שוות אז מועלת בלילה, אבל בזמן שהמתנה מועטת, כלומר שמתנה אחת מעוטת מחברתה לא מחניא בלילה, דדלמא כל חד וחד לא מתרמי ידיה וחיישינן שמא מן הרוב מפריש על המועט, והדרא החשש שמא מן החיוב על הפטור, אבל בכולם שוות אין רוב ומיעוט וההפרשה מתייחסת לכולם בשווה.

והקשה המשנה למלך – מובא במשנה ראשונה – דאף אי איכא רוב אכרי הבליה נקטינן דנבבל כל משהו ומשהו, ובכל הפרשה איכא רוב ומיעוט, והרי מפריש מן הרוב על הרוב ועל המיעוט מן המיעוט.

והמשנה ראשונה הביא בזה את הראשונים שאמרו שאין טעם ברור בכל ההיתר של בלילה, דהכא מעיקר הדין לא שייך בלילה ביבש ויבש, אלא שיש כאן קולא מיוחדת בהלכות דמאי לסמוך בכל כה"ג על הדין בלילה, ולא סמכו כשיכול להיות רוב לחיוב או פטור.

בדברי חירושלמי.

וגדולה מזה מבואר בירושלמי דבאמת ליכא טעם ברור בדין זה ועיין בר"ש וברא"ש שהביאו מהירושלמי כך:

"והכי איתא בירושלמי דבי ר' ינאי אמרי בשעת הגורן שנו שהכל נותני בשוה ואם אחד ממאה ואחד מחמישים מעשר מחמשים, היו הכל נותני מחמשים ואחד מארבעים מעשר מארבעים, היו הכל נותני מארבעים ואחד משלשים מעשר משלשים היו [הכל] נותני משלשים ואחד מעשרים מעשר מעשרים, היו הכל נותני מעשרים ואחד מעשרה מעשר, היו הכל נותני מעשרה ואחד מאחד מעשר מאחד – פירוש - מעשר מחמישים, בוללן ומחלקן לחלקים בכל חלק וחלק חמשים, ומעשר מכל חלק וחלק, ותלינן דילמא כל חד וחד מיתרמי ליה ידיה".

ועל זה הסיקו הר"ש והרא"ש "ואין טעם ברור להתיר בכי האי גוונא ודוקא בדמאי אבל בודאי לא, והכי איתא בירושלמי בדמאי התירו כר' יהודה, ופליגי עליה אף בדמאי ואמרי לכל אין בילה חוץ מיין ושמן".

שיטת הרמב"ם בדין מתנה מרובה ומתנה מועטת.

אולם הרמב"ם בפירוש המשנה ביאר את כל הדין של מתנה מועטת ומרובה באופן אחר: וז"ל: "בולל ונוטל, מערב הכל ומפריש מעשר מן הכל, אימתי בזמן שנתנו לו הרבה, שאנחנו אומרים הואיל ונתן הנותן זה השיעור המרובה הרי הוא אדם נדיב ולא יקשה עליו להפריש מעשר והדעת נוטה שכבר הפריש מעשר, ויתעשר הכל דמאי.

ואם היתה מתנה מועטת הדעת נוטה שהוא כילי ושלא הפריש מעשר, ולכן לא יערב את הכל שמא יפריש מעשר מן הדמאי על הודאי וזה אסור כמו שיתבאר לקמן", ושיטתו תמוה דמה מהני מה שהע"ה הוא נדיב ועישר, דהא ממילא חוששים לתקנת דמאי ומחייבים אותו לעשר, וכל זה יבואר בדברי המקד"ד בהמשך.

תמיחא רבתי בעיקר חספק של פטור על חחיוב, שחרי תקנת דמאי חיינו תקנת ודאי.

לעיל ריש מכילתין [הקדמה] הבאנו מהאחרונים שהוכיחו מכמה הוכחות שתקנת דמאי היא תקנת ודאי ולא לחשוש מספק למיעוט ע"ה, ומה"ט מבואר במנחות [ל"א]. דשרי לעשר מדמאי על טבל וודאי דרבנן.

אלא דתמוה מכמה משניות דבהם מבואר דאין מעשרין מן דמאי על דמאי דחיישין שמא א' מעושר והב' אינו מעושר והוי מן הפטור על החיוב או מחיוב על הפטור, וזה מבואר לעיל [משנה ג'] בלוקח מן הנחתום, שרבי יהודה אוסר להפריש מחמה וצוננת וכדומה "שאני אומר, חטים של אמש היו משל אחר, ושל היום היו משל אחר" וכן בפלטר [משנה ד'] בדעת ר"מ, וכן להלן [משנה ו'], ומבואר דחיישין כל כה"ג שאם זה באמת מב' ע"ה דשוב אין להפריש, ועיין בזה להלן [משנה י"א] דתרם מן הדמאי על הדמאי, מדמאי על הודאי, תרומה ויחזור ויתרם, מן הודאי על הדמאי, תרומה, ולא תאכל עד שיוציא עליה תרומות ומעשרות.

וכל זה קשה דמה"ת הרי שניהם פטורים דאפי' אותו שלא נתעשר פטור כיון דמה"ת אזלי' בתר רובא, ומדרבנן הרי אפי' אותו שנתעשר חייב וכנ"ל, וא"כ ממ"נ שניהם שוין, ומה אכפת לן מה שקנה מב' ע"ה.

וע' משנה למלך הל' תרומות [פ"ה הי"ז] שעמד על קושיא זו מהא דאין תורמין מן הדמאי על הדמאי שזה סותר להך דמנחות [ל"א]. דקאמר דשרי לעשר מדמאי על טבל וודאי דרבנן, ועיין בהערה ⁵⁰ מה שהבאנו בשמו.

⁵⁰ וז"ל "סבור אני לומר דלעולם אין תורמין מן הדמאי על טבל אחר מדרבנן והכא שאני [מנחות ל"א]. בתערוכת טבל בחולין] בטבל זה שנתערב בחולין דמה שהוא פטור מה"ת הוא משום רובא שנתבטל ברוב

ביאורו של התורה זרעים בזה שיש ב' דינים בעיקר תקנת דמאי, דין ודאי ודין ספק, ויש לחער בחידוש זה.

ותירץ בזה בתורת זרעים דבעיקר התקנה דדמאי נכלל בו ב' חיובי מעשר, א' מה דחכמים הצריכו לחוש למיעוטא שאין מעשרין משום דהוי מיעוט המצוי, ונמצא דצריך לעשר מחמת חשש טבל דאורייתא, וגם מחמת זה שתקנו לעשר מדין ודאי וכדמוכח מכל הנך דוכתי דלעיל, ונמצא דאף אם במציאות הוא כבר מעושר מ"מ הרי הוא מחויב לעשר מתורת ודאי מחמת תקנה דרבנן, ולפי"ז ניחא שפיר מה דמותר לעשר מדמאי על טבל דרבנן, דאפי' אם באמת מעושר מ"מ אכתי הוא מחויב במעשר מחמת תקנה דרבנן, אבל מן הדמאי על הדמאי אסור, דנהי דמחמת חיובא דרבנן שפיר עישר, מ"מ לבד החיוב דרבנן הרי יש בו גם חיוב מחמת חשש טבל דאורייתא, וא"כ הרי אפשר דהא' אינו מעושר והב' מעושר, ומפריש מן הפטור על החיוב דאורייתא.

אלא דאכתי ק' דאחרי יסוד זה קשה - דהאיך דמאי פוטר טבל דרבנן, הא בתרומה של הדמאי יש לחשוש מצד הדאורייתא והו"ל מן החיוב על הפטור, [ואף דמיושב מה דאין לחשוש מן הפטור על החיוב, דהדמאי יש בו חיוב ודאי מדרבנן, אבל לאידך גיסא ק'].

וע"ז תירץ ביסוד נוסף דכלפי התרומה עצמה כבר לא גזרו לחשוש להך צד שמא לא עישרו, ורק בטבל גזרו, ודו"ק.

ועי' נמי בקה"י [זרעים ח"ב סי' ד'] דנקט כהתורה זרעים, וביחס לקושי הנ"ל דהו"ל מן החיוב על הפטור, עיי"ש שהביא מהגרעק"א שהק' כן ותירץ רעק"א ע"ד התורה זרעים, והוסיף דלא גזרו גזירת דמאי באכילת מצוה וכדמצאנו באכילת חלה, ועל התרומה עצמה ג"כ אין גזירה מטעם הנ"ל, והק' רעק"א ע"ז דכאן זה רק ספק תרומה, ות"י הקה"י דלהנ"ל הרי"ז תרומה ודאית עכ"פ מדרבנן, ואחרי שיש תרומה ודאית דרבנן שוב ליכא למיגזר ביה מצד הספק שהחמירו רבנן לחשוש לצד דאורייתא, ודו"ק.

ובהאי ענינא – דאיכא ב' דינים בעיקר תקנת דמאי – דין ודאי ודין ספק, עיין להלן [סוף מכילתין] שהארכנו בזה בקונטרס מיוחד.

בעיקר האי יסוד עיין המשך הדברים מהתורה זרעים להלן [משנה ז'] דא"כ בירקות דהוי דרבנן ליכא לשני הדינים, ועיי"ש מה שיישב בזה, עוד הקשה שם מהדין תרו"מ בזה"ז, שהכל מדרבנן, וחידש דצ"ל דאזלינן להלכה כאלו שסוברים שאין מפרישין מדרבנן א' על תרי דרבנן, ועיין בנידון זה להלן [משנה ח'].

בעיקר האי יסוד עיין להלן [משנה י"א] תוספת דברים מהתורה זרעים לגבי ס"ס בדמאי.

וכתיב אחרי רבים להטות ודמי לדמאי, דהטעם דדמאי פטור מה"ת הוא משום רובא נמצא שטבלים הללו יש להם הדמות בפטורם דטעמא דכולהו הוא משום דאזלינן בחר רוב ומשו"ה תורמין מזע"ז אבל בטבל דרבנן אחר לא, ומ"מ לא נתקרה דעת בכל זה דמאחר דשנינו דאין תורמין מן הדמאי על הדמאי וכו' איך התירו לתרום מן הדמאי על טבל אחר דרבנן יהיה מה שיהיה.

וכ' המשנה למלך לבאר דלא חששו חכמים רק במקום דאיכא חשש טבל דאורייתא, כגון מן הדמאי על הדמאי, דשמא הא' מעושר והב' אינו מעושר כלל, והוי מפטור על החיוב דאורייתא, אבל מן הדמאי על טבל דרבנן, דהוי במקום איסור דרבנן, לא חששו כלל, ולפי"ז לא התירו אלא מן הדמאי על טבל דרבנן אבל מטבל דרבנן על הדמאי לא התירו משום דשמא הדמאי אינו מעושר ונמצא פוגע באיסור תורה.

אולם יש לתמוה בעיקר דבריהם – הא במעשר עני ומעשר ראשון ליכא למימר כן, ואעפ"כ מהני בהו הפרשה גם מצד החשש מהחיוב על הפטור, והכא ליכא למימר שיש כאן אכילת מצוה שהרי אין בהם קדושה כלל, וצ"ע גדול – ונצטרך לפרש באופן אחר, וכדיבואר מהמקד"ד.

חידוש מחמקד"ד בעיקר חשש ותקנת דמאי דכמה דרגות וחששות איכא בדמאי בעיקר התקנה, ואיכא ביניהם חילוקי דינים, ובזה מבואר חידו של דמאי על דמאי שחתרומה עצמה מותרת.

והנה בקושי' הנ"ל בדמאי על דמאי – דאיכא לחשוש שמא הפריש מן החיוב על הפטור והיה בדין להיות תרומה ולא תאכל עד שיוציא עליה תרו"מ.

ועיין בזה מקדש דוד [סימן נ"ז ס"ק ב' ד"ה אמרינן ספ"ה] שהביא על זה את דברי הרא"ש בפירושו [להלן משנה י"א] שכתב שהטעם דכיון דספק הוא ורוב ע"ה מעשרין ע"ש.

וביאר בזה המקד"ד שכתוב כאן יסוד גדול, שיש דרגות בחשש של דמאי, ובצירוף ספקות נוספות לא חיישינן כולי האי, והקילו בכה"ג בעיקר תקנת דמאי, ולכן אף על גב דבכל דמאי איכא רוב ע"ה דמעשרין ואעפ"כ גזרו ותיקנו שזה דמאי וצריך לתקן, אכן הכא איכא תרתי, א' רוב ע"ה מעשרין והיה פטור מתחילה, ב' גם אי היה חייב, אכן שמא היה מן החיוב על החיוב ושפיר נתקן, ולמדנו יסוד שבכל דמאי היכא שמלבד הרוב ע"ה מעשרין איכא עוד ספק היתר, בזה לא גזרו, וזהו מה שכתב הרא"ש ז"ל דאיכא ספק ורוב ע"ה מעשרין והיינו דאיכא תרתי, ובכה"ג רק גזרו דלכתחילה צריכים להפריש מכל אחד ואחד בנפרד, ואם עבר והפריש מזע"ז קנסוהו לחזור ולתרום, אבל התרומה עצמה לא חייבוהו לתקן.

ונראה להוסיף בביאור דבריו – עפ"י מה שנתבאר לעיל מהתורת זרעים שיש ב' דינים, דין ודאי ודין ספק, וי"ל שהדין ודאי הוא דין ודאי ברור ואין בזה צירופים של ספקות, אלא שבכל הפרשה של דמאי על דמאי ממילא ניתקן הדין ודאי, אלא שהיה קשה דמלבד הדין ודאי הרי איכא נמי דין ספק ולמה התרומה מותרת באכילה, הא איכא בתרומה האי חשש, ובזה י"ל כהמקד"ד שביחס לדין של הספק יש מקום להקל כיון שיש צירוף של ספיקות נוספות, וכדברי הרא"ש, ובכה"ג הקילו בתרומה ומעשר עצמו, ודו"ק.

חמשן בהנ"ל לבאר את הרמב"ם בבולל במתנה מרובה.

המקד"ד הוכיח עוד כיסוד הזה ליישב את שיטת הרמב"ם במשנה הכא בעני, דאמרו לבלול ושוב לעשר, וחילקו במשנה אי הוי מתנה מרובה או מתנה מועטת, ולמד הרמב"ם דהחילוק הוא אי הוי נדיב או לא, דאי הוי נדיב נקטינן דיתכן שעושר, וקשה דבין כך ובין כך צריך להפריש דמאי ולא סמכינן דעושר, ולכן הוא בולל ומפריש, ומה מהני מה דנקטינן שמא עושר כיון שהוא נדיב.

וביאר בזה דבמתנה מרובה כיון דנדיב הוא החשש שאינו מעושר קטן יותר, ואם נצרף לזה את הצד ששניהם מן החיוב, אז מותר אף לכתחילה לבלול ולהפריש מזה ע"ז, והיינו שיורדים דרגא, דבכל דמאי על דמאי היכא שעבר והפריש, קנסו אותו בחולין והקילו

בתרומה עצמה, אבל הכא שיש עוד צירוף שמא עישר שוב מותר לו להפריש מדמאי על דמאי ביחד עם בלילה.

אכן לאידך גיסא, אי הוי 'כילי' אז נמצא שהחשש שאינו מעושר גדול יותר מכל ע"ה, ואף דסוף סוף אינו מעושר אלא דמאי דסמכין על רוב ע"ה גם בכה"ג, מכל מקום אף כשיצרכו להספק שמא שניהם מן החיוב אסור לבלול לכתחילה.

למדנו הכא שיש כמה מדרגות בעיקר החשש ותקנת דמאי, דבעלמא במפריש מן הדמאי על הדמאי דהספק השני שמא שניהם מן החיוב אף שהוא מיעוט כיון דאמרין דרוב ע"ה מעשרין מ"מ מהני צירוף זה המיעוט לרוב ע"ה מעשרין וא"צ לעשר כלל לענין שהתרומה א"צ תיקון, ואם הרוב של רוב ע"ה מעשרין הוא יותר גדול כגון במתנה מרובה מהני הצירוף של המיעוט שהוא מן החיוב על החיוב לענין שיהא מותר לכתחילה לבלול ולעשר מזע"ז, עכתו"ד.

ועיין נמי במשנה הבאה המשך ליסוד הנ"ל.

משנה ו

[ו] חלוקה מן חסיטון וחזר ולקח ממנו שניה לא יעשר מזה על זה אפי' מאותו חסוג אפילו מאותו חמין, נאמן חסיטון לומר משל אחד חם:

רע"ב משנה ו

סיטון – סוחר חלוקה תבואה מבעלי בתים הרבה ביחד ומוכר לאחרים במדה גסח:

לא יעשר מזה על זה – דשםא מה שלקח ממנו בשניה מאדם אחר קנאו, ואתי לאפרושי מן הפטור על החיוב:

ואפילו מאותו חסוג – כלומר מאותה קופח. ודומה לו במסכת כלים [פט"ז מ"ג] חסוגים חגדולים:

ואפילו מאותו חמין – דשניהם שחמתית או שניהם לבנה. ואם אמר חסיטון דמאדם אחד קנה נאמן:

ביאורים ציונים והערות משנה ו'

בעיקר חשש בסיטון

בעיקר החשש בסיטון – הרי מבואר הכא שבב' לקיחות אין מעשרין זע"ז, אבל בלקיחה אחת א"צ לחשוש שמא זה בא משנים, ולא דמי ללעיל בפלטר דחיישין, דהתם איכא כמה דפוסים דמוכיחין על כך, והכא עשו ב' לקיחות כב' דפוסים.

"בדין נאמן סיטון לומר משל אחד הם".

עיין משנה ראשונה דלמה לא אמרו כן גם בפלטר, ותירץ דלא נאמן כיון שהדפוסים מוכיחים שהם של ב' בנ"א, משא"כ הכא דליכא הוכחה נגדו.

אולם עיין בחזו"א [סימן י"ב ט"ו] שהעיר דלפי הראב"ד שלחשוד על הדבר לא דנו ולא מעידו דע"כ דהכא מיירי בסיטון חבר, ואל"כ אינו נאמן, וי"ל א"כ דרך הכא איירי בחבר ולא בפלטר, אכן צ"ע דא"כ מה החידוש, דאי מיירי בחבר למה הסיטון לא יהיה נאמן, וכבר תמה בזה ביכין, ונקט דפשוט דאיירי בע"ה דאל"כ מה החידוש, וביאר דהא דנאמן, היינו משום שיש ס"ס, ועיין נמי בתוס' אנשי שם דפשיטא ליה דאיירי בע"ה.

ובישוב עיקר הקושי' דהאיך נאמן ע"ה לראב"ד – נראה לומר עפ"י מה שהבאנו במשנה הקודמת מהמקד"ד בביאור דברי הרא"ש מדמאי על דמאי, וכן מהמבואר ברמב"ם במשנה של עני ובלילה.

ויסוד הדברים כך – שכל היא שהחשש של דמאי הוא ספק יותר קטן, והיינו כשמצטרף עוד ספק אחרי הספק של רוב ע"ה מעשרין, דאיכא ספק שמא עישר מהחייב על החיוב, הכא לא חששו, וביארנו דמצד התקנה של ודאי שיש בכל דמאי, הכא באמת גזרו דין ודאי אבל מצד זה הרי הדמאי פוטר את דמאי, ורק מצד הדין ספק, כלפי זה אפשר להקל כשיש צירוף של ספק אחר.

ונראה דכלפי הנאמנות של ע"ה אף בדמאי עצמו אינו נאמן לומר שהוא מעושר, אכן הכא אדרבא הוא בא לומר אך ורק ששניהם שייכים לע"ה אחד, והיינו דיתכן שהכל דמאי והע"ה לא עישר, וצריכים הפרשה ודאית, ורק מעיד לנו כלפי הספק שיש בכל תקנת דמאי שהספק לא קיים כיון שהכל דמאי והכל לא היה מעושר שהכל של אחד.

ובכה"ג יש לומר שכבר לא גזרו, שכל הנידון הוא כלפי התקנת 'ספק' שיש בדמאי, ואחרי שראינו במשנה הקודמת שחידש הרמב"ם שכשיש ע"ה שיש לו נדיבות לב דמצרפים את הצד שמא עישר להקטין את החשש של מיעוט ע"ה, א"כ כש"כ שנאמן בזה ע"ה – עכ"פ להקטין את החשש, אבל אה"נ שאינו נאמנות של הע"ה להתיר את התבואה, ועיין בלשון הר"ש סיריליאו שכתב "נאמן – בדמאי הקילו ומעשר זה על זה", ומבואר שזה מקולי דמאי, ולא שהע"ה באמת נאמן.

דרך אחרת בזה מחמקד"ד – דבליכא חפסד נאמן ע"ה.

אכן יש בזה דרך אחרת מהמקדש דוד [דמאי סימן נ"ז ס"ק ב' ד"ה אמרינן בדמאי] שביאר למה נאמן בזה ע"ה לומר שהוי הפרשה מן החיוב על החיוב או מן הפטור על הפטור – וביאר בזה – דלכא' לפי הרמב"ם שנאמן על אחרים, הא י"ל דגם דהכא זה שלו אבל אכתי נאמן, דיש לומר שכל שאינו מרויח נאמן ע"ה לעולם, והכא אין ע"ה

מרויח כלום שהרי צריך להפריש מהן מעשרות, רק שאומר של אחד הם ואפשר לעשר מזה על זה.

אולם אף להראב"ד צריכים לומר דמודה דכל שאין ע"ה מרויח נאמן על המעשרות, והוכיח כן מפסחים [מ"ב:] דאין ע"ה חשודין על התמד כיון דהוי הפסד מועט לא חשיד, וכן השיתין והעוזרדין כו' לר"ל בירושלמי [פ"א ה"א] פטורין מן הדמאי משום דאין חשודין ע"ה עליהן משום דלא חשיבי והוי הפסד מועט, וא"כ כ"ש היכא דאין מרויחין כלל דנאמנין, ולכן הכא נאמן.

אולם הקשה על עצמו – הרי לפי הראב"ד אמרינן שהחשוד על דבר לא דנו ולא מעידו ותמוה, הרי כל חשידותו גם על של עצמו הוא רק באופן שיש לו הפסד מרובה, ובשל אחרים אין לו הפסד.

והוכיח מהכא המקד"ד דטעמו של הראב"ד דאינו נאמן בשל אחרים הוא משום דחיישינן לגומלין [והעיר שיש לעיין מבכורות ל"ה], ואף דהיכא דליכא אומדנא דגומלין גם כן אינו נאמן, מכל מקום בעינן שיהיה אפשרות של גומלין, אבל היכא דליכא סרך של ריוח כגון בהך דסיטון, שוב אמרינן דע"ה נאמן, ועיין בהערה ⁵¹ המשך הדברים בשיטת הרמב"ם.

אפילו מאותו חמין – כפשוטו משמע חכא במשנה זו "כל מין חטים אחד, ואף על גב דאיכא שחמתית ולבנה".

כתב הרע"ב במתני' "ואפילו מאותו חמין - דשניהם שחמתית או שניהם לבנה", עכ"ל, הרי מה דקתני אפי' מאותו חמין ר"ל שניהם שחמתית, אבל א' לבנה וא' שחמתית חיישינן שמא א' מעושר וא' אינו מעושר, ויש לדון האם שחמתית ולבנה הם כב' מינים לענין שאין מפרישין מזה על זה בשניהם טבל ודאי, ומדויק דמהני, דהכא איירי רק לענין זה דחיישינן שמא משנים לקחו וא' עישר והשני לא עישר.

ובאמת דעיין בתרומות [פרק ב' מ"ד], אין תורמין ממין על שאינו מינו, ואם תרם, אין תרומתו תרומה, כל מין חטים אחד, כל מין תאנים וגרוגרות ודבלה אחד, ותורם מזה על זה, וכ' הרע"ב שם וז"ל "כל מין חטים אחד, ואף על גב דאיכא שחמתית ולבנה" עכ"ל, הרי להדיא שדינם כמין אחד ומפרישין מזע"ז.

וכן מבואר בתרומות שם להלן [מ"ו] דתנן זה הכלל, כל שהוא כלאים בחברו, לא יתרום

⁵¹ והוסיף בזה: "אך הרמב"ם ז"ל ודאי לא ס"ל כן, שהרי תלה דין דע"ה נאמן שהוא טבל בדין אי נאמן בשל אחרים, דס"ל למ"ד החשוד על דבר לא דנו ולא מעידו ל"ש לקולא ל"ש לחומרא ואף במקום שאין ריוח. וכן מהתוספתא [דמאי פ"ד הכ"א] מוכח דפליגי בדמאי אף במקום דלא שייך חשש גומלין, דאמרינן רשב"ג אומר היה לו אריס שידע לתקן והוא אינו מאמינו על המעשרות והביא לו פירות משלו וא"ל שלך הן מתוקנות הן נאמן, רבי אומר אינו נאמן שהחשוד על דבר לא דנו ולא מעידו ע"ש. היינו דמעיד על אחרים שאומר שהפירות הן של בעה"ב ותקנום, ופליגי רבי ורשב"ג ואף דהכא ל"ש גומלין, ומוכח דפליגי בנאמנות ע"ה אף במקום דליכא חשש גומלין".

מזה על זה, אפלו מן היפה על הרע. וכל שאינו כלאים בחברו, תורם מן היפה על הרע, אבל לא מן הרע על היפה. ואם תרם מן הרע על היפה, תרומתו תרומה, חוץ מן הזונין על החטים, שאינן אוכל ע"ש.

והנה לבנה ושחורה אינן כלאים זב"ז כדאיתא בירושלמי [פ"א דכלאים ה"ז] "מעתה אסור להרכיב תאינה שחורה על גבי תאינה לבנה אמר רבי אבין ולא מכלאי הבגדים למדת מה כלאי בגדים שאסרתי לך שני מינין לא זה ממין זה ולא זה ממין זה אף כלאים שאסרתי לך בכל מקום לא זה ממין זה ולא זה ממין זה", וכן פסק ברמ"א [יו"ד סימן רצ"ה סעי' ו'] עיי"ש, אולם אין זה מילתא ברירא, ויש בזה חולקים, ועיין בהערה ⁵² מה שהבאנו בזה.

משנה ז

⁵² דהנה, גרסינן במסכת חולין [קל"ו:] אי מה תרומה ממין על שאינו מינו לא אף ראשית הגז ממין על שאינו מינו לא, וגבי תרומה מנלן דתניא היו לו שני מיני תאנים שחורות ולבנות וכן שני מיני חטין אין תורמים ומעשרים מזה על זה ר' יצחק אומר משום ר' אלעאי ב"ש אומרים אין תורמין וב"ה אומרים תורמין אף ראשית הגז ממין על שאינו מינו לא אין והתנן היו לו ב' מינים שחופות ולבנות מכר לו שחופות אבל לא לבנות זה נותן לעצמו וזה נותן לעצמו, ע"ש.

ופרש"י [ד"ה זה נותן לעצמו וזה נותן לעצמו], וז"ל, "הואיל ולא שייר לעצמו מאותו המין כלום אין עליו להפריש על אותן גזים שמכר ואע"פ שהצאן לא מכרום על הלוקח להפריש שלקח ממתנות הכהן אלמא תרי מיני נינהו ואין מפריש מזה על זה דאי מפריש הוה ליה שיורא גבי מוכר ותנן לקח גז צאנו של חברו אם שייר המוכר חייב", עכ"ל.

וז"ל הר"ן שם ר' יצחק אומר משום ר' אלעאי בית שמאי אומרים אין תורמין ובית הלל אומרים תורמין. הקשה הרשב"א ז"ל מידי הוא טעמא אלא לר' אלעאי הא בהדיא קתני בית שמאי אומרים אין תורמין ובית הלל אומרים תורמין, ותירץ דמת"ק דר' יצחק הביא ראייה [דכיון] דסבירא ליה דלא נחלקו בית שמאי ובית הלל בדבר זה ור' אלעאי לא אמרה, ויש שכתבו דהכי גרסינן ר' יצחק משום ר' אלעאי בית שמאי אומרים תורמין ובית הלל אומרים אין תורמין ומדר' אילעאי אליבא דבית הלל מוכחא, אלא שבנסחאות לא נמצא כן, וגם בנסחאות שלנו לאו משמיה דרבי אלעאי אמרה ר' יצחק אלא משמיה דר' אלעזר, ומכל מקום מדתנא קמא הביא ראייה וכן עיקר עכ"ל.

ומבואר דלבנות ושחורות הן ב' מינים, ולדעת ת"ק אין מפרישין מזע"ז, וע' מלאכת שלמה בתרומות שפי' דמה דתנן במ"ב כל מין חטים אחד, אין זה אלא אליבא דב"ה לר' אילעאי, אבל לא לת"ק או לב"ש.

ועיין היטב ברמב"ם [תרומות פרק ה' הלכה ג'] דמבואר שלבנות ושחורות אינן ב' מינים דאינם כלאים זב"ז ומפרישין מזע"ז, אבל לענין ראשית הגז [ביכורים פרק י' הלכה י"א] פ' דלבנות ושחורות הם ב' מינים ואין מפרישין מזע"ז, וע' ברש"י מה שכתב ע"ז, וע' בשו"ת פנים מאירות [חלק א' סימן ו'], ובשערי צדק [פ"ט אות ג'] ובבית אדם [אות ט'] בזה, וע' בדרך אמונה [בה"ל פ"ה מהל' תרומות ה"ד] לחלק בן תרומות ומעשרות לדין ראשית הגז, דתרומה תלה בטעם אם הוא טעם אחד או לא ולפי שתאנים שחורות ולבנות טעמם קצת משונה פליגי תנאי אם זה מקרי שינוי לענין תרומה לעשותו ב' מינים או לא, אבל אם לא היה טעמם משונה כלל פשיטא דלא תלי כלל במראה, אבל ראשית הגז שהוא לעשות ממנו בגד פשיטא דתלי במראה ואם במראה הוא ב' מינים פשיטא דנחשב ב' מינים נפרדים ולכן שפיר פסק הרמב"ם לענין תרומה כסתם משנה דתורמין מזע"ז ולענין רה"ג פסק כר"א.

הרי נתבאר שמעיקר הדין לבנות ושחורות הם מין אחד לענין הפרשת תרומה, אך כל זה לענין כששניהם טבלי, אבל אם קונה שניהם מחנות א' יתכן מאוד שהלבנות והשחורות באו ממקורות שונות, ולא ראי ספק זה כראי ספק זה, ויתכן שא' הופרש תרומה מ' מהן וא' לא הופרש תרומה מ' מהן, ולכן אין מפרישין מזע"ז כשהן ספק מעושרים.

[ז] חלוקה מבעל חבית וחזר ולקח ממנו שניה מעשר מזה על זה אפילו משתי קופות אפילו משתי עיירות בעל חבית שחיה מוכר ירק בשוק בזמן שמביאין לו מגנותיו מעשר מאחת על הכל ומגנות אחרות מעשר מכל אחד ואחד:

רע"ב משנה ז

מעשר מזה על זה – דכולו מעושר או כולו אינו מעושר. ובלבד שיחיה ממין אחד ובתוך שנתו, שאין תורמין משל שנה זו על [של] שנה אחרת: ומגנות אחרות מעשר מכל אחת ואחת – דבעלי חגנות שמא זה עישר וזה לא עישר:

ביאורים ציונים והערות משנה ז

חמשך ליסוד של חתורת זרעים – לעיל [משנה ח'], שיש ב' דינים בעיקר תקנת דמאי, דין ודאי ודין ספק – ותמוז דא"כ בירקות לית לכל חנ"ל, וקשה ממשנה זו.

לעיל [משנה ה'] הבאנו יסוד מהתורת זרעים בעיקר התקנה דדמאי דנכלל בו ב' חיובי מעשר, א' מה דחכמים הצריכו לחוש למיעוטא שאין מעשרין משום דהוי מיעוט המצוי, ונמצא דצריך לעשר מחמת חשש טבל דאורייתא, וגם מחמת זה שתקנו לעשר מדין ודאי וכדמוכח מכל הנך דוכתי דלעיל, ונמצא דאף אם במציאות הוא כבר מעושר מ"מ הרי הוא מחויב לעשר מתורת ודאי מחמת תקנה דרבנן, ולפי"ז ניהא שפיר מה דמותר לעשר מדמאי על טבל דרבנן, דאפי' אם באמת מעושר מ"מ אכתי הוא מחויב במעשר מחמת תקנה דרבנן, אבל מן הדמאי על הדמאי אסור, דנהי דמחמת חיובא דרבנן שפיר עישר, מ"מ לבד החיוב דרבנן הרי יש בו גם חיוב מחמת חשש טבל דאורייתא, וא"כ הרי אפשר דהא' אינו מעושר והב' מעושר, ומפריש מן הפטור על החיוב דאורייתא.

ולפי"ז הסיק ההתורת זרעים דנמצא דירקות דחיובם רק מדרבנן יהא מותר לעשר מן דמאי על דמאי, ואינו אלא טבל דרבנן, וק' ממה דתנן במשנה זו בלוקח מבעל הבית וחזר ולקח ממנו שניה, דמעשר מזה על זה וכו', בעל הבית שהיה מוכר ירק בשוק, בזמן שמביאין לו מגנותיו, מעשר מאחת על הכל, ומגנות אחרות, מעשר מכל אחד ואחד, ע"ש, הרי להדיא דגם בירקות אין מעשרין מדמאי על דמאי, וצ"ע.

וכ' בתורת זרעים לבאר דלק"מ, משום דפירות "דמאי" היינו כגון שלקח פירות מבעה"ב שהפירות הן שלהן והוו דמאי דהספק הוא מחמת רוב ע"ה מעשרים הם, אבל אם לקח פירות מתגר ע"ה, שהפירות אינן שלו אלא הוא לוקח מהרבה אנשים א"כ הרי איכא

למיחש שמא לקח הפירות מחבר, דבודאי מתוקנים הם, ואינם בכלל פירות דמאי, וע"כ באופן זה גם בטבל דרבנן כגון בירקות ג"כ אין מעשרין מדמאי על דמאי, דחיישינן שמא מפריש מפטור דרבנן [מה שלקח ע"ה מן החבר] על החיוב דרבנן [מה שלקח מע"ה], דהרי אפשר דאינם כלל פירות דמאי.

והביא שכן כתב הרמב"ם [פי"ד מהל' מעשר ה"א] וז"ל, הלוקח מן הסיטון וחזר ולקח ממנו פעם שנייה לא יעשר מזה על זה אע"פ שהוא מין אחד אפילו מקופה אחת אעפ"י שמכיר את החבית שהיא היא מפני שהסיטון לוקח מאנשים הרבה ומוכר ושמא לקח זה שמכר תחלה מע"ה שפירותיו דמאי וזה שלקח בסוף מחבר שפירותיו מתוקנים וכבר ביארנו שאין מעשרין מן החייב על הפטור ולא מן הפטור על החייב וכו' עכ"ל.

ונתבאר לן מהכא שתקנת "דמאי" בתורת להפריש בתורת חיוב אפי' על הצד שאינו מעושר הוא רק במקום רוב ע"ה מעשרים הם, אבל במקום שהספק הוא שמא לקחם מן החבר הוא ספק טבל ועל הצד שהוא מעושר לא תקנו חכמים כלל חובת הפרשה שנית.

ב' לקיחות בזה"ז.

יש לדון בזה"ז בלוקח מחנות אחד ב' פעמים האם מעשרים זע"ז, ועיין בביאור ההלכה [פי"ד מעשרות ה"א] מה שהביא בזה מהחזו"א, וע"ע בתשובות והנהגות [ח"ג סוף שימן ש"מ] מה שהביא בזה מהגר"ז.

משנה ח

[ח] חלוקת טבל משני מקומות מעשר מזה על זה אף על פי שאמרו אין אדם רשאי למכור טבל אלא לצורך:

רע"ב משנה ח

משני מקומות – ששני המוכרים חודיעוהו שחזא טבל:

אלא לצורך – כגון שנתערב לחברו חולין מועטין בטבל מרובה, שאין לטבל זה תקנה עד שיעשר עליו ממקום אחר. ודוקא לחבר מותר למכור טבל אבל לא לעם הארץ. וע"ה שנתערב לו חולין בטבל כיצד הוא עושה חולץ אצל חבר וחזא לוקח לו טבל ממקום אחר ומעשר לו:

ביאורים ציונים והערות משנה ח'

בפלותת חתום' יו"ט ותוס' חדשים בחא דאין אדם רשאי למכור טבל, ובחידוש של רשאי לעשר מטבל על טבל.

במשנה מבואר שאין אדם רשאי למכור טבל, ובטעמא דמילתא עיין תוס' יו"ט שכתב:
"אף ע"פ שאמרו אין אדם רשאי וכו', שאין רשאי להוציא מידו בלתי מתוקן, דשמא לא
יודיע ללוקח, כדלעיל [פרק ג' משנה ג']", וכדבריו מבואר בש"ך [סימן של"א ס"ק
קל"ה], וכ"ה בלבוש [שם].

ועיין בתוס' חדשים שכתב "ולי נראה משום דלוקח אינו חייב לעשר אלא מדרבנן וכו'
ולכן אינו רשאי להוציא את הפירות מחיוב דאורייתא וכו'", ועיין בחלת לחם [ב' כ"א]
בזה, ועיין בתורת הארץ שיש נפ"מ בין הנך ב' טעמים לגבי מכירה לעכו"ם, [ועיין בזה
בהמשך].

והוסיף שם התוס' החדשים דבר נוסף, דלפי"ז מיושב דק' מאי קמ"ל דרשאי לעשר מטבל
על טבל, פשיטא כיון דמכרו לו בתורת טבל בודאי לא עישר וכו', אלא קמ"ל דאפשר
אחד גמרו למכור א"כ פטור מה"ת והב' גמרו לאכול וחייב מדאורייתא והוי מן החיוב על
הפטור קמ"ל דעכ"פ גבי לוקח שניהם פטורים וק"ל", עכ"ד, ותמה בזה רעק"א, דא"כ
דאין מוכר טבל כיון לוקח פטור, שוב ליכא חידוש בטבל על טבל, דממילא פטור, וצ"ע.

**בדין שמוכרים טבל לצורך – ובדברי חתום' חדשים בזה, ובקוש' רעק"א
בזה דאף בלוקח פטור מח"ת אכתי לא חשיבי כחיוב אחד ואין מפרישים זה
על זה – וכדמוכרח ממנחות [ל"א].**

מבואר במשנה דמוכרים טבל לצורך, ופירש הר"ש "אלא לצורך - כגון שנתערב לחברו
חולין מעטין בטבל מרובה שאין תקנה לטבל אלא אם כן מעשר עליו ממקום אחר" וכ"כ
הראשונים.

וכתב שם התוס' חדשים, דלפי דרכו מיושב את הדין שמוכרים לצורך, דקשה דלמה
העתיק הרמב"ם המשנה כאן סתם ולא כתב לשון הר"ש והתויו"ט דאיירי בטבל מרובה
וצ"ע.

וביאר "משום דבכל ענין הלוקח טבל שנגמרה מלאכתו פטור מה"ת וא"כ אפי' הטבל
מועט מותר" עכ"ל.

ועיין בתוס' רעק"א [אות נ"ה]. שתמה בזה: "זה נסתר מסוגי' ערוכה [מנחות ל"א].
דקתני בבב"א פעם אחת נתערב לי טבל בחולין ובאתי ושאלתי את רבי טרפון, ואמר לי
לך קח לך מן השוק ועשר עליו, קסבר דאורייתא ברובא בטל ורוב עמי הארץ מעשרים
הן, הרי דדוקא לוקח דמאי ומטעם רוב ע"ה מעשרים, אבל לוקח ודאי לא, דהוי מפריש
מן החיוב על הפטור, אף דלוקח פטור מה"ת, צ"ל כמש"כ תוס' שם דמ"מ דמי יותר
לחיוב נגד טבל דבטל ברוב", עכ"ל.

עכ"פ למדנו מהסוגי' במנחות ובתוס' [שם] שלא אמרינן שכל שחיובו מדרבנן הם בחדא
מחתא, אלא חיוב דרבנן שהוא חמור טפי לענין דרבנן דקיל חשוב כעין חיוב לגבי פטור,
ולפי"ז כ' הב"י דה"ה שאין מפרישין על דבר שחיובו מחד דרבנן על דבר שחיובו ב'
דרבנן, עיין בזה בב"י [יו"ד ס' ש"ל] מה שהוציא מסוגי' זו "מצאתי כתוב כו' אלמא אף

על גב דמעם הארץ לא הוי חיוב אלא מדרבנן כמו טבל המעורב בחולין אפילו הכי כיון דמסתבר טפי לחיוב דעם הארץ מטבל המעורב בחולין הוי כמו מן החיוב על הפטור.

בדברי חטורי אבן זחאחיעזר בדין הפרשה מחד דרבנן על תרי דרבנן.

אולם עיין בשו"ת אחיעזר [ח"ב סי' י"ד אות ד' ד"ה ואפ"ל עוד] וז"ל: "וביותר י"ל דאפשר בזה"ז רשאי להפריש מלקוח דאינו אלא מדרבנן על תערובות גם למש"כ התוס' בב"מ [פ"ח] ובמנחות [ל"א] דלקוח דמי לחיוב כיון דלגבי הבעה"ב תבואת זרעך קרינן ב' מ"מ בזמן הזה דגוף התרומה אינו אלא מדרבנן ונוגע זה רק לדין הפרשה מתרי דרבנן על תרי דרבנן, בזה אפשר דחד דרבנן דמי לחיוב אין קפידא בדבר", עכ"ל, ובמעדני ארץ [פ"ה מהל' תרומות ה"ד] הביא דברי האחיעזר האלו.

איברא שהטורי אבן במגילה [י"ט.] כתב כמו שנתבאר לעיל דמגמ' מנחות מבואר דאין להפריש על מה שאינן דומות זל"ז, ולכן מחד דרבנן על ב' דרבנן אין להפריש, אך פקפק על דין זה וז"ל, "דאדרבה משם מוכח להיפך שהרי התוס' מסיימי שם ועוד כל לקוח דרבנן היא וכו' והשתא אי ס"ד דב' דרבנן קליש לחיובא מחד דרבנן איך א"ל קח מן השוק ועשר עליו משום דרוב ע"ה מעשרין הן א"כ איך אפשר לעשר מלקוח מע"ה ע"ז של תערובת, הוי זה של תערובת אינו אלא חד דרבנן דמה"ת חד בתרי בטל ולקוח מע"ה ה"ל ב' דרבנן דרוב ע"ה מעשרין וכל לקוח אינו אלא מדרבנן וכו', אלא ודאי כל בדרבנן ל"ש חד דרבנן ול"ש תרי דרבנן שניהם שוין בקלישותן ואין זה אליהם מזה, ולא דמי הא דקרוב לחיוב יותר לפטור [שאין מפרישין מזה על זה כמבואר בתוס'] לחד ותרי דרבנן וכו' עכ"ל.

וכ' בתורת הארץ [סי' ד' סקי"א] שבספר שו"ת ריב"א [סי' קמ"ט] דחה ראיות הטו"א וכ' דאין מפרישין מחד דרבנן על ב' דרבנן, ואין הספר תח"י לעיין בדבריו, אבל בתוה"א כ' דאפי' אם נאמר שאין מפרישין מחד דרבנן על ב' דרבנן או איפכא, מ"מ בדיעבד אם הפריש מועיל כמ"ש בס' שער המים הו"ד בלבושי שרד [יו"ד סי' שכ"ג], וע"ע בחלת לחם [סי' ד' סקי"א].

איסור מכירת טבל מצד קמישתרשי ליה באופן שלא יפרישו.

כל מה שנתבאר לעיל בפלוגתת הש"ך תוס' יו"ט ותוס' חדשים במכירת טבל, היינו במוכר ע"מ שהלוקח יפריש, וחיישין שמא לא יפריש ויכשל - או כהתוס' חדשים שהחיוב נפקע, אכן במוכר ע"מ שהלוקח לא יפריש, והיינו שהמוכר נהנה ומרוויח גם מחלק המעשר, שנהנה ממה שלא הפרישו ולא יפרישו מעשר, זה כבר איסור אחר מצד קמישתרשי ליה, וכההיא דחולין [קל"א] "הרי שאנסו בית המלך גרנו אם בחובו חייב לעשר, ועיין ברש"י בגיטין [מ"ז:] שכתב כן, ועיין חזו"א שביעית [סימן א' ס"ק כ"ח] דנקט דליכא איסור תורה מצד מה"ע או מצד גזל שבט דאכתי אינו תרומה, ובטבל הכל מדרבנן, ולא שייך גם איסור הנאה של כילוי, שהרי ממילא חל פטור לקוח, ומה"ת מותר למכור, ואף לריב"ם דלא חל פטור לקוח הדין כן, והסיק שם החזו"א "אבל חכמים חייבו לעשר במוכר או מכלה, וכשמוכר או נהנה בכלוי ואינו מעשר עובר בעשה דרבנן", וע"ע בחזו"א [שם סימן ד' ס"ק י"א].

והנך תרי הלכות של מכירת טבל מבוארים ברמב"ם, דיעויין ברמב"ם [מעשר פרק ו'] ב' הלכות, א] [הלכה ו']: "אין מוכרין את הטבל אלא לצורך ולחבר, ואסור לשלח את הטבל ואפילו חבר לחבר שמא יסמכו זה על זה ויאכל הטבל", והיינו באופן של תקלה אף שלא מרוויח, ב] [הלכה ט']: "אין פורעין חוב מן הטבל מפני שהוא כמוכרו", ודייק מהכא בצפנת פענח [תרומות פ"ב עמוד 55] שכאן מבואר דאיסור בלי טעמא דתקלה, ודו"ק, וכנראה דהיי"ט מצד קמשתרשי.

וכל האיסור הזה מצד קמשתרשי ליה מישך שייכי לנידון האם יש חלק ממון לכהן בטבל, והאם יש בזה גזילה, ועיין בזה במשנה הבאה לגבי כותים דלא חיישי לגזילה בטבל שהבאנו שנחלקו בזה הראשונים.

עוד פרטים באיסור מכירת טבל.

ויש לעיין במוכר לעכו"ם, ועיין ברמב"ם [מעשר פי"ג הט"ו] דאסור ואפילו דמאי ולעיל הבאנו טעמא דמכירה מצד הפקעת חיוב מעשרות, ויתכן שגם בעכו"ם זה כך, ועיין בתורת הארץ הנ"ל.

ועיין בתורת זרעים להלן [פ"ו מ"ב] בטעמא דאיסור מכירת טבל לעכו"ם דמפקיע ממון של כהן, ולכן חידש דיתכן דבזמן הזה דליכא ודאי כהן כמו שפסק הרמ"א [יו"ד סימן שכ"ב ואו"ח סימן תנ"ז], ואולי ליכא זכות כהן וליכא הפקעה.

עוד יש לעיין במוכר לפני גמר מלאכה, ועיין בשטה לא נודע למי קידושין [מ"א:]- מובא בתשובת ר' בצלאל אשכנזי [סימן א'] במוכר לעכו"ם לפני גמ"מ דמותר עיי"ש היטב.

אולם אכתי יש לדון בדין מוכר לישראל לפני גמ"מ דמהתם ליכא ראייה לגבי ישראל, דאיכא למימר שיש תקלה גם לפני גמר מלאכה, ועיין רמב"ם [מעשר פ"ב ה"ו] "לא ימכור אדם פירותיו משבאו לעונת המעשרות למי שאינו נאמן על המעשרות, וכו'", והמקור מהמשנה [פ"ה מעשרות מ"ג], ועיין מלכי צדק [פ"א מעשרות מ"ה] שהנפ"מ בעונת המעשרות הוא גם לגבי מכירה לחשוד, והיינו דגם במחובר אסור – מעונת המעשרות והלאה, [והיינו שליש וכמפורש כל השיעורים ריש מעשרות].

ולכא' כל זה באינו נאמן, אבל בנאמן צ"ל דאין איסור מעונת המעשרות ולכא' האיסור הוא בזמן גמ"מ, דאיזה זמן אחר נקבע לכך, ובאמת דכבר דנו בזה, דעיין חזו"א [דמאי סימן י"ב ס"ק י"ח] שאסור גם לפני גמ"מ אבל מותר במחובר אבל לחשוד אסור גם במחובר מעונת המעשרות, ויש להביא ראייה לזה מהרמב"ם [מעשרות פ"ה ה"ג] שאין להאכיל פועלים מהתבואה קודם גמר מלאכה כיון שזה מיקרי פורע חובו בטבל, ומפורש כנ"ל, [אף שהר"ש לא למד טעמא דהך דין מצד פורע חובו בטבל], וכן הוכיח החזו"א [דמאי סימן ז' ס"ק ו' ד"ה דינים העולים] והמקד"ד [תרומות סימן ב'].

אולם עיין בתורת זרעים [מעשרות פ"ג מ"ב] דתמה על הרמב"ם דלמה אסור מכירה ופרעון חוב לפני גמ"מ, הא אכתי אינו טבל, וע"ע בביאור הגר"א [סימן של"א ס"ק קס"ד].

[ט] מעשרין משל ישראל על של נכרי משל נכרי על של ישראל משל ישראל על של כותים משל כותים על של כותים רבי אליעזר אוסר אוסר משל כותים על של כותים:

רע"ב משנה ט

משל ישראל על של עובד כוכבים – האי תנא סבר אין קנין לעובד כוכבים בארץ ישראל לחפקיע מן המעשר ורבי מאיר היא, ואינה הלכה דקיימא לן יש קנין לעובד כוכבים בארץ ישראל לחפקיע מן המעשר דכתיב [ויקרא כח] והארץ לא תמכר לצמיתות הא אם נמכרה צמותה היא:

על של כותים – פירות חכותים ודאי טבל מוכרין אותן. דאע"פ דכשאוכלין פירותיהן עשורי מעשרי, כשמוכרין אינן מעשרין דלא חיישי על לפני עור לא תתן מכשול:

רבי אלעזר אוסר משל כותים על של כותים – דזימנן דמעשר לנפשיה ונמלך ומוכרו, ושמא אחד מעושר ואחד לא ונמצא מפריש מן הפטור על החיוב. ובזמן הזה חכותים עשאוהו כעובדי כוכבים גמורים לכל דבריהם:

ביאורים ציונים והערות משנה ט'

בטעמא דלא חוששים חכותים לגזילה במכירת טבל, ודן אי איכא גזילה או לא וחאם יש לכתן חלק בממון של טבל.

עיין רא"ש בטעמא דכותים מוכרים טבל, "דפירותיהן ודאי טבל, ואף על גב דאמרינן בפ' ג' שאכלו הני כותאי עשורי מעשרי, דבמאי דכתיב באורייתא מזהר זהירי, היינו כשרוצה לאכול אבל למכור לא חיישי אלפני עור וכו' דדרשי קרא כפשוטיהו, ואף על גב דלא חשידי אגזל אין זה חשוב גזל בעיניהם משום דהוי ממון שאין לו תובעין, ועוד משום דלא הוברר חלקם, ועוד קרא כתיב עשר תעשר וגו' ואכלת ודרשינן מיניה ואכלת ולא מכר".

והנה לשון הרא"ש משמע דלא חשיב כגזל בעיניהם, משום דהוי ממון שאין לו תובעין ועוד דלא הוברר חלקם, ומשמע דלפי האמת הוי גזל ורק ד'בעיניהם' אינו גזל מחמת הנך

טעמים, וכן משמע בלשון הר"ש כאן, וכן משמע בלשון התוס' בגיטין [סוף כ"ה].⁵³ שכתבו "אינו דומה להו גזל" מחמת הנך טעמים, ובתוס' הרא"ש [גיטין שם] כתב מפורש שזה גזל, אבל הוסיף שאינו 'גזל גמור' מחמת הנך טעמים, עכ"פ בכולהו מבואר שיש דין גזל כיון שיש בו חלק הכהן אלא שמחמת זה שאין לו תובעין ולא הוברר חלקם דלכן לא מיקרי גזל גמור.

אולם עיין בתוס' ישנים יומא [נ"ו:] שמבואר שם שלפני הפרשה אינו גזל לפי האמת, א] דהוי אין לו תובעין, ב] כיון שאין נותנים לכהן וללוי לפני הפרשה, ומבואר שבאמת אין לכהן חלק גם לגבי גזלה.

וכבר מצאנו דנחלקו לגבי הממון של כהן בטבל, דמצד אחד עיין בתוס' בסוכה [ל"ה] שכתבו שיש תרומה מעורבת בטבל ולכן אתרוג של טבל הוא אתרוג של שותפות של השבט כהונה, ומפורש שיש לו חלק בממון, אולם עיין בר"ן [שם] שהביא את שי' הרמב"ן שחולק על התוס' וסובר ששותפות הכהן ולוי בטבל לא מגרע בלכם כיון שיכול לסלק את הכהן ולוי באתרוג אחר להתירו ממק"א, ומשמע דחסר בחלק הכהן, ויש לדון בזה.

ומצד שני מפורש ברמב"ם [מעשר פ"א ה"ה] שאין לכהן חלק בממון, שכתב וזה לשונו: "האוכל פירותיו טבלין וכן לוי שאכל המעשר בטבלו 'אעפ"י שהן חייבין מיתה לשמים' אין משלמין המתנות לבעליהן שנאמר אשר ירימו לה' אין לך בהן כלום עד שירימו אותן", והמבואר מדבריו שחולק על התוס' וסובר שאין שום ממונות לכהן לפני הפרשה, ועיין בהערה⁵⁴.

וכפשוטו היה נראה דבזה פליגי הראשונים האם באמת יש גזילה או אין גזילה, אלא דסו"ס בתוס' ישנים משמע שיש ממון אבל אין בזה גזילה.

ויעויין במנחת ברוך [סי' צ"ו ענף ב'] דהוכיח נגד התוס' דע"כ דאין שותפות לכהן בטבל ממה דישאל יכול להקדיש טבל וכמבואר בחלה [פ"ג מ"ה] אף דשותף א' אינו יכול להקדיש את כל השותפות, והוכיח כן עוד ממה דבעיר הנדחת לא שורפין ממון של שותפין ואילו טבל שורפין ולא אהני לן שותפות הכהן, ומוכרח דאינו שותפות ממש, וע"כ שאין לו בהם דין ממון ממש, והוכיח כן עוד המנח"ב [שם] מהמבואר בנדריים שמודר הנאה פורע את חובו וגם תורם את תרומתו [ל"ו:], ועיין בר"ן שגם זה כעין חוב לכהנים, והקשה דאי איכא שותפות ממש א"כ נמצא שבתורם ממק"א הוא מקנה לו את

⁵³ וז"ל התוספות [שם]: "אף על גב דאין חשודין על גזל לא חשיב להו גזל דהוי ממון שאין לו תובעים דהא עמי הארץ נמי לא נחשדו על הגזל ונחשדו על המעשר ועוד דכל זמן שלא הופרש אינו דומה להו גזל שעדיין לא נתחייב ליתן לכהן וללוי ועוד סומכין כותים אהא דדרשינן בב"מ ואכלת ולא מוכר".

⁵⁴ ויש לדון האם הרמב"ם חולק על כל היסוד הידוע מהאחרונים שיש תרומה שמעורבת בכל טבל וזה האוסר, אולם אינו כן, שהרמב"ם בפירוש המשנה בגיטין [הנזקין] למד מפורש שזה היסוד של איסור משמרת תרומותי בטבל.

ובאמת דמיניה וביה מוכרח כן ברמב"ם עצמו, שהרי הרמב"ם כותב שלפי האמת היה צריך להיות בהם בעלות וממונות שהרי חייבים מיתה, וכמו שכתב 'אעפ"י שהן חייבין מיתה לשמים', והיינו שהחייב מיתה אינו דין מסויים באיסור טבל אלא שהוא 'מעיד' שיש תרומה כבר בתוך הטבל, ואעפ"י כחידוש הפסוק שאין ממונות או שעכ"פ אין תביעה ממונית, הרי שרואים שיש תרומה מעורבת לחצאין, וצ"ע, ומלשונו 'אין לך בהן כלום' דייק המנח"ב שאין לו כלום כפשוטו ולא רק שחסר בתביעה, וכל זה צ"ע.

חלקו של הכהן ואין לך מהנה יותר גדול מזה, ויש לעיין בכל הנך ראיות – הרי בראשונים מבואר שיש כאן גזל, וצ"ע.

עכ"פ למדנו שלפי רוב ראשונים יש גזלה בחלק ממון לפני הפרשה, ולעומת זאת משמע שאין דין מזיק שהרי מפורש בחזו"א [דמאי סי' ד' ס"ק ב'] דנקט דמותר לשרוף טבל, ויש לעיין דמאי שנא מזיק מגזילה, וצ"ע, ועיין בכל זה בזרעא קיימא [תרומות].

ולגבי מכירת טבל הבאנו במשנה הקודמת שיש איסור מצד קמשתרשי ליה, וכמבואר ברש"י בגיטין, אלא שהבאנו מהחזו"א שזה איסור דרבנן, ויש לדון עפ"י הנ"ל.

חקדמח – פלוגתא דייש קנין ואין קנין – לעכו"ם בא"י לחפקיע מידי עמשרות.

עיין ר"ש מה שהביא הכא בדין של עכו"ם – "ירושלמי - מתני' דר' מאיר דאמר אין קנין לנכרי בארץ ישראל לפוטרו מן המעשרות רבי יהודה ורבי שמעון אומרים יש קנין" ויש המשך בירושלמי שהביאו ראיות לכאן ולכאן, ועיין בזה נמי בסוגי' בגיטין [מ"ז:], ונציע הכא כמה צדדים ומחלוקות בגדרים בזה, ויש בזה ב' צדדים עיקריים, ובזה נחזור לביאור השו"ט בירושלמי הכא, ולסתירות בשיטת ר"מ דהכא שבזה דנו הראשונים הכא.

שיטת רש"י בגדר יש קנין לעכו"ם בא"י.

בשיטת רש"י בדין אין קנין לעכו"ם בא"י מצאנו חידוש, דהנה, עיין ברש"י בגיטין [מ"ז: ד"ה מדאורייתא לא] שמבאר למה ישראל שמכר לעכו"ם חייב להביא ביכורים אחרי שכבר מכר את השדה לעכו"ם, ונתחדשו ברש"י ב' חידושים, וז"ל: "ואי אין קנין לעובד כוכבים להפקיעה מקדושתה הוא לה לענין קדושתה ברשות ישראל כאילו משכנה וכיון דביכורים מצוה דרמיה עליה היא ולא טבלי לאסור פירות באכילה מיחייב ליקח ולהביא, ולא דמי למעשר דאפילו למאן דאמר אין קנין לא מיחייב לעשר על חלקו של עובד כוכבים דמעשר טביל ואסר ליה באכילה ולא מצוה דרמיה עליה היא אלא אם כן אוכלן או מוכרן דקא משתרשי ליה אבל ביכורים מצוה דרמיה עליה היא", עכ"ל.

החידוש הראשון שנתחדש הכא ברש"י הוא במה שחילק בין חיובא דביכורים לתרו"מ, דביכורים הוא מצווה דגברא ולכן חייב לקנות הפירות מהעכו"ם [בעל השדה והפירות] ולהביאם כל שנה, משא"כ כל הדין הפרשת תרו"מ הוא רק היכא שהוא רוצה לאכול או למכור, ולכן אין לו שום חיוב לקנות ולהפריש, ובדבר זה יש חידוש גם לגבי ביכורים וגם לגבי תרו"מ, עיין בהערה ⁵⁵.

⁵⁵ דלגבי תרו"מ כבר דנו בזה האם מחוייבים בתרומה גם בלי שיאכל וימכור או דכל מצוות הפרשה היא רק באופן שיאכל וימכור, ועיין בזה בט"ז [יו"ד סימן א' ס"ק י"ז] שחולק וסובר שחייבים בתרו"מ גם באינו רוצה לאכול, ועיין ברעק"א [שם] שהביא מהמג"א הלכות ציצית [סימן ח'] שזה רק תיקון המאכל כשרוצה לאכול, ועיין בביאור הגר"א [ציצית] שחולק וסובר כהט"ז, ועפ"י דברי רש"י כתב בשערי ישר [ש"ה פ"ז ד"ה ולפי"ז בספק] דבספק פדיון פטר חמור דליכא מצוות נתינה שוב ליכא מצוות הפרשה.

אולם מדברי רש"י למדנו חידוש נוסף, דחוץ ממה דחיובא דביכורים רמי אגברא, ולכן הוא מחוייב לקנות מהעכו"ם, אכן אכתי קשה דמה שייך הך גברא להנך פירות שהם של העכו"ם, ולזה חידש רש"י דבדין אין קנין לעכו"ם נתחדש שהקדושה של הקרקע אכתי קיימא אצל המוכר הלכך אכתי מחוייב להביא, וזה נתחדש בקרא ד"לי קדושת הארץ" שהקדושה אכתי קיימא אצל המוכר שאין הלוקח העכו"ם קונה את הקרקע לענין הקדושה.

וצריכים להוסיף עוד דאף דתרו"מ אינם חיובא דגברא אבל הא מיהת שהסיבה שהפירות לא נפטרו היא מחמת גזה"כ של לי קדושת הארץ, ומבואר ברש"י שלמדנו מפסוק זה שלא חלה המכירה לענין הקדושה, ולכן בביכורים אכתי קיימא ביה החובת גברא, ולמדנו א"כ דכמו שהקדושה נשארת אצל המוכר לענין זה שעדיין יש עליו חובת גברא, כמו כן נשארת הקדושה אצל המוכר לענין זה שהפירות עדיין בחובת תרו"מ קיימים, שהרי פסוק אחד לשני הדינים ומחלוקת אחד ביניהם האם יש קנין או אין קנין.

שיטת חרמב"ם בגדר חדין אין קנין לעכו"ם בא"י דחוי ליח כחול'ל.

והרמב"ם והראשונים חולקים בעיקר הגדר בהנ"ל, דהנה, עיין בחידושי הגר"ח [תרומות פ"א ה"י ד"ה והנה קשה] דחקר האם זה דין בפירות או דין בקרקע, [דתלוי בשליש], והכריע דדין בקרקע הוא, וז"ל, "דיסוד הך דינא דדגנך ולא דגן נכרי הוא מדין הפקעה שמפקיע את הקרקע ממצותה בתרומות ומעשרות, ואית בזה דין הפקעת קדושה".

ולגבי ביכורים יש גם חידוש, דמבואר ברש"י שביכורים הוא חיובא דגברא מטעם דלא טבלי ולא נאסרו שאר הפירות לפני הבאת ביכורים, וכן מבואר נמי בתוס' ב"ב [פ"א. ד"ה ההוא למעוטי חוצה לארץ] בתירוקן הרשב"א.

ובשם הגר"י גוסטמן זצ"ל שמעתי לדייק את דברי הרש"י בקידושין [ל"ו. וז"ל, "חובת קרקע - שמוטלת על הקרקע או גידוליו כגון תרומות ומעשרות חלה לקט שכחה ופאה שביעית חדש ערלה כלאים", ודקדק דרש"י לשיטתו השמיט ביכורים.

ויש להעיר דכבר הוכיח התורת זרעים בריש ביכורים מכמה דוכת, דביכורים הוא חיובא דרמי אפירות ולא מצוות גברא בעלמא, ולכן היכא דנתקיימה הבאת ביכורים מהך מין ע"י המוכר שוב ליכא חיוב על הלוקח אף שיש לו פירות, וע"כ דחיובא דפירות להפריש מהם ביכורים, וכל שהופרש מהם ביכורים נתקיים דינם של הפירות, וכן ממה דניטלין מהטהור על הטמא, ואי חובת הגוף מה שייך מהטהור על הטמא, הא כלפי הגברא אין כאן תרת, וכבר תמה מהמבואר בתוס' בב"ב [פ"א] דחובת הגוף הוא מדבעינן למעט חול'ל, אולם כבר דחה במשנת ר"א זרעים [סימן י"ט ס"ק ה'] דכל זה לפי הקס"ד דחייבים מפירות חול'ל, אבל למסקנה אחרי הפסוק מודי התוס' דחובת הפירות הוא.

ונראה דאין כל זה סתירה לרש"י, דאף רש"י מודה דחיוב רמיא אפירות, דעל הפירות חיילא חובת הפרשה, אכן כוונת רש"י דחיוב זה רמי אגברא להפריש את הביכורים של הפירות גם באופן שלא יאכל ולא ימכור הפירות, ודלא כתרומ"מ שרק חייבים היכא שהוא יאכל וימכור, ונפ"מ בפירות בנד"ד בבעלות העכו"ם שמחוייב לקנות ולהפריש ביכורים משא"כ תרומה דלא גרע מפירות ידיה דאי לא יאכל אינו מצווה בהפרשה.

אולם עיין בעמק ברכה [ברכת המצוות אות א' עמוד ס"ה] שחידש שאף דנוקטים כפשוטו דדברי רש"י משמע כרעק"א ודלא כהט"ז שכתב שתמיד מחוייבים בהפרשה, אכן אינו מוכרח דיתכן דרש"י מודה לט"ז, ורק בנמצאים אצל העכו"ם אינו מחוייב לקנות, ורק אי היה מוכרו או אוכלו בעודו תחת יד העכו"ם אז היה מחוייב, ודלא כביכורים דמחוייב להביא גם בלי שום תנאים, ודו"ק.

והנה הראשונים חולקים על רש"י, ויתכן דכל פלוגתתם הוא רק בגדר חיובא דביכורים, דאף אי נימא שיש למוכר שייכות לדיני הפירות וכמבואר ברש"י דלענין הקדושה הוא לא מוכר, אכן אכתי אינו חיובא דגברא עד כדי כך שיתחייב בזה לקחת ולהביא, הלכך פירשו דאינו מחוייב, אבל אם לקח מודי שהוא מחוייב, וה"ה א"כ היכא דאחרים קנו פירות וקרקע מחוייבים להביא.

ועיי"ש בהמשך שהוכיח וביאר שיש כאן הפקעה גמורה בקרקע להשוותו לחו"ל, ובאמת שהדברים מפורשים ברמב"ם, דלא רק דחיילא דין בארץ להפקיע את קדושת הפירות, אלא דהקרקע נהיה ממש לחו"ל.

דז"ל הרמב"ם [תרומות פרק א' הלכה י'] "נכרי שקנה קרקע בארץ ישראל לא הפקיעה מן המצות אלא הרי היא בקדושתה, לפיכך אם חזר ישראל ולקחה ממנו אינה ככיבוש יחיד אלא מפריש תרומות ומעשרות ומביא ביכורים והכל מן התורה וכו', ויש קנין לנכרי בסוריא להפקיע מן המעשרות וכו'" עכ"ל, הרי דהרמב"ם פסק דאין קנין לעכו"ם בא"י להפקיע, והמתבאר מתוך דבריו דלו יצוייר והיה קנין לעכו"ם בא"י אז היינו אומרים שנהיה לחו"ל, ולכן הוצרך הרמב"ם לומר שאין קנין ולכן קניית הקרקע בחזרה לא חשיבא ככיבוש יחיד, ולמ"ד יש קנין שפיר מיקרי חו"ל וכשקונה בחזרה מיקרי כיבוש יחיד, וכן מבואר נמי מדבריו להלן בהלכות ביכורים [פ"ב הט"ו] שכתב "המוכר שדהו לנכרי וחזר ולקחה ממנו הרי זה מביא ממנה בכורים מן התורה לפי שאינה נפקעת מן המצות בקנין הנכרי" עכ"ל, ופשוט.

ובאחיעזר [ח"ב סימן ל"ט ס"ק ה'] הוכיח כן עוד מהסוגי' להלן בגיטין [מ"ז] לגבי סוריא דכיון דאית ביה דין כיבוש יחיד ולכן הדיני תרומה שם הם רק מדרבנן, שוב מהני ביה קנין עכו"ם גם למ"ד אין קנין, עיי"ש הראיה, וכן הביא מהרא"ש בתשובה [כלל ב' תשובה א'], וכבר נתחבטו טובא בביאור דבריו, ובשאלת ארי' [החדשות סימן ג'] ביאר דבריו כך: "דקרקע נכרי בא"י כחו"ל דמי דפקע קדושת הארץ מקרקע זו של נכרי, וכן דייק האחיעזר מלשון התוס' רי"ד [שם בסוגי' דגיטין] "כיון שחנטו הפירות אצל נכרי כאילו חנטו בחו"ל דיש קנין לעכו"ם בארץ ישראל להפקיע מידי מעשרות", וכן הוכיח מהתוס' בב"ב [פ"א ד"ה ההוא] שתמה דלמה לי קרא למיעוטי אדמת עכו"ם מביכורים, הא תיפוק ליה מדגנך לא דגן עכו"ם, וזה פלא דדגנך לענין תרומה נאמרה ומה זה שייך לביכורים, וע"כ דכיון דדרשינן כן שוב אמרינן שיש קנין ודינו כחו"ל, וממילא דליכא ביה ביכורים.

ביאור שורש פלוגתת רש"י וחראשונים בגדר חזין אין קנין לעכו"ם.

למדנו שהנידון של רש"י והנידון של הרמב"ם חלוקים זה מזה, דלפי הרמב"ם הנידון ביש קנין הוא האם זה חו"ל או לא, והיינו דנחלקו בסוגי' האם הקנין של העכו"ם סותר לירושה וישיבה להשוותה לחו"ל [וכמבואר בגר"ח שם] או דבקרא דלי קדושת הארץ נתחדש שאין קנין והקדושה לא פוקעת, ואין קנינו סותרת לירושה וישיבה להשוותה לחו"ל, ולשיטתם אין נידון כלל האם הקדושה אצל המוכר או לא, דזה ודאי דלמ"ד אין קנין זה לא אצל המוכר, אלא שהקדושה במקומה עומדת כיון שלא נהיתה לחו"ל דלי קדושת הארץ, אבל לפי רש"י הנידון הוא האם זה אצל המוכר או אצל הלוקח, ומבואר דלרש"י דלו יצוייר והקדושה כבר לא היתה שייכת למוכר שוב ממילא בטילה, וא"צ להשוותה לחו"ל מחמת זה, וזה נידון אחר וסברא אחרת.

והיינו דברש"י מבואר שאין נידון של חו"ל להפקיע את הירושה וישיבה, ויתכן דלפי רש"י אין סברא כזו, וכל הנידון הוא דכיון שתוכן הקדושה הוא קדושה לענין המצוות התלויות בארץ, וחוצץ ממה שהמצוות והקדושה חיילא בפירות הם חלים גם ביחס לבר

חיובא שמחוייב בדיני המצוות שחלים על הפירות, א"כ קרקע שאין לה זיקה ושייכות לבר חיובא פקע ממנה קדושה זו, [וע"ע במשנת ר"א זרעים סימן י' ס"ק ג' מה שהוסיף בגדר סברא זו], וגרע מקרקע של הפקר שכאן יש הפקעה חיובית מבר חיובא ע"י קנינו של ה'לאו בר חיובא', וזו נקודת המחלוקת, האם ע"י קנין הגוי יש ניתוק מה'בר חיובא' כיון שכעת היא תחת הבעלות של לאו בר חיובא או דילמא דאכתי אנו רואים את השייכות למוכר הראשון, והקדושה עדיין במקומה עומדת.

[ויש לעיין דע"כ צ"ל דהפקר בחיובו עומד, ולעולם יצטרך המפקיר ליזכות בפירות ולהביאם, וזה לכו"ע, דכל פלוגתאם בקראי כלפי עכו"ם, חוץ אי נאמר דאדברא, הפקר הוי ונטשתה והסתלקה סיבת הבעלות ושוב פטור לגמרי, ורק בעכו"ם יש פסוק שקנינו לא נוגע לקדושה].

וביותר עומק, לפי הרמב"ם אם למדנו מ'לי קדושת הארץ' דאין בכוחו של קנין העכו"ם לסתור את הירושה ושייבה, שהקדושה לעולם תעמוד, שוב לא צריכים לחדש שהקדושה אכתי קיימת אצל המוכר, שזה לא שייך לנידון, ולפי רש"י ע"כ צ"ל שכל הנידון הוא אך ורק היכן הקדושה, אצל המוכר או אצל הלוקח, דרק קדושה אצל המוכר יכולה להתקיים דקדושה צריכה זיקה ל'בר חיובא', ודו"ק.

ובתוספת ביאור - שאלוני - הרי אם לפי רש"י לענין הקדושה הפירות והקרקע לא נמכרה וזה עדיין קיים אצל המוכר, א"כ גם אי ביכורים לא היה חובת גברא אכתי חייב לקנות פירות דלענין הקדושה לא נמכרה ושלו הם לענין ביכורים ולמה לא יקנה - וזו טעות - שהרי לענין תרו"מ שאינן חובת גברא א"א לומר שלענין הקדושה השדה לא נמכרה והיא עדיין אצל המוכר שהרי גם כשהיה תחתיו לא רמי עליו חובת גברא ממש ואיך נימא שעדיין היא שלו לענין תרו"מ כשגם לפני המכירה אינו שלו לענין תרו"מ, ובתרו"מ ע"כ הנידון הוא האם לענין הקדושה נמכרה וכעת אינו אצל "כלל ישראל" שהרי לפני כן היה ברשות "כלל ישראל" בזה שהמוכר הוא ישראל שהוא בר חיובא או לא נמכרה לענין זה ועדיין שייכא לכלל ישראל, זה הנידון הכללי, אכן לענין מצוות כמו ביכורים שכשהם אצלו הרי הוא מחוייב בהם בחובת גברא, בהנך מצוות יוצא שלענין המצווה הקרקע אצל המוכר הזה, שהרי זה תוכן המצווה, ודו"ק כי פשוט הוא ⁵⁶.

שיטת חירושלמי - מובא בר"ש - בגדר של יש קנין לעכו"ם.

הבאנו את פלוגת רש"י והרמב"ם בגדר הדין יש קנין, ונראה דהנך ב' צדדים מצאנו בירושלמי במשנה - מובא בר"ש.

וז"ל הר"ש "מתני' דר' מאיר דאמר אין קנין לנכרי בארץ ישראל לפוטרו מן המעשרות רבי יהודה ורבי שמעון אומרים יש קנין, רבי אמי בשם ריש לקיש טעמא דרבי מאיר [ויקרא כה] והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם לרשת אחוזה הקיש אחוזה לעבדים מה עבדים אתם קונין מהן ואין הם קונין מכם אף אחוזה אתם קונין מהם והם אין קונין מכם,

⁵⁶ ודברינו כאן הם גם לפי התורת זרעים שגם לרש"י חייבים להפריש אפילו כשלא צריכים לאכול, דגם לדידיה אינו חובת גברא שהרי א"צ לקנות וזה רק אחריות על המצווה של הארץ ולכן זה לא מחייבו כשלא שלו בממונות.

אמר רבי אליעזר ברבי יוסי קומי רבי יסא ודא מסייע לרבי מאיר [שם] והארץ לא תמכר לצמיתות לחולטנית".

יש ב' מקורות בשיטת ר"מ שאין קנין, א' הוקשו לעבדים שבהם ליכא קנין לעכו"ם, ב' למדנו גם מהפסוק שלא תמכר לצמיתות.

ונראה שיש בזה ב' סברות שונות, והם ב' הסברות של הרמב"ם ושל רש"י וכדיבואר, דמצד הילפותא מעבדים, נאמר בזה שאין לעכו"ם שייכות לדינים של הישראל לקבוע בו דינים ולשנות את הדינים להשוותו לעבד, ועיין היטב בלשון הר"ש סיריליאו שפירש כן, והיינו שהדינים ואיסורים וחובים של א"י הם כעין קנין איסור בעבדים, שכמו שאין לו שייכות לקנין איסור של עבדים כמו כן אין לו שייכות לקנין איסור של ארץ ישראל, וזה משמע ע"ד רש"י בהשולח שהדיני קדושה של א"י במקומם קאי אצל הישראל המוכר שאין לא נגיעה בהנך דינים, ובאמת שהחזו"א [שביעית סימן א' סוס"ק ג'] תמה על רש"י, דאטו קדושה מידי דמשאא היא דנימא בזה שישאר בעלים על הקדושה ולא על גוף השדה, וצ"ע, ולהנ"ל אדרבא, זה דומה ממש לקנין איסור והן הן דברי הירושלמי, דכאילו שהממון מכר לעכו"ם והקנין איסור אצלו.

כל זה מצד הילפותא לעבדים, אכן יש עוד נידון האם אפשר להשוות א"י לחו"ל ואז אף אי אין לעכו"ם נגיעה בדיני הקדושה של א"י, הא סו"ס הוא מפקיע את הירושה וישיבה והוי ליה כחו"ל ושוב ליכא דין א"י, וממילא פקע הקדושה, והיינו דלו יצויר ויכולנו להשוות את העבד לעכו"ם, שוב ממילא לא היה נוגע לנו הדין שאין לעכו"ם נגיעה לשנות קנין איסור שהרי הפקיע את כל הסיבה לקדושתו, והשווהו לגוי, וה"ה בא"י, והדין השני באמת למדנו מהפסוק של לא תמכר לצמיתות, דלמדנו מהכא דליכא הפקעה של ירושה וישיבה, והיינו ע"ד סברת הגר"ח הרמב"ם דלמ"ד יש קנין יש כאן הפקעה של הירושה וישיבה להשוותה לחו"ל, ומסברא זו באו לאפוקי בדרשה זו.

מבאר ח"ט את חשוי"ט בירושלמי בחנך ב' טעמים למח אין קנין לעכו"ם בא"י.

וכד נדייק בדברי הירושלמי נראה שיש חילוק בין הטעמים, דמתחילה אמרו "טעמא דר"מ" מצד הוקשו לעבדים, ושוב הוסיפו "אמר ר' אלעזר - ודא מסייע וכו'", והיינו שיש טעם ויש סיוע, והיינו כנ"ל, דטעמא דלא תמכר לצמיתות אינו טעמא, דאף אי נודה שאינו חו"ל, אכן אכתי יתכן שהוא שינה את הדינים של א"י, שהקנין איסור מתייחס לעכו"ם, ויתבטלו הדינים, וע"כ צריכים לחדש את החידוש של רש"י שהקדושה במקומה עומדת אצל הישראל, ולכן עדיין צריך 'טעמא' דעבדים, אלא דגם אחרי 'טעמא' דעבדים אכתי צריכים 'סיוע' כדי שה'טעם' יעמוד, והיינו כנכתבאר דלו יצויר ויכולנו להשוות את העבד לעכו"ם, שוב ממילא לא היה נוגע לנו הדין שאין לעכו"ם נגיעה לשנות קנין איסור שהרי הפקיע את כל הסיבה לקדושתו, והשווהו לגוי, וה"ה א"י, דעד כמה שהיה יכול להשוותה לחו"ל ממש שוב לא היה מהני ההיקש לעבדים, ולכן צריכים גם סיוע וגם טעם, וראיתי שהגרי"ז גוסטמן זצ"ל [קונטרסי השיעורים ב"מ שיעור כ"ד ס"ק ב'] מעצמו דימה את שיטת רש"י בהשולח לקנין איסור של עבדים, ונראה שהדברים מפורשים בירושלמי כאן.

והנה כל זה למ"ד שאין קנין לעכו"ם בא"י, אבל למ"ד יש קנין צריכים לדון מה שיטתו, האם כהרמב"ם או כרש"י, ויש הוכחה לזה מהמשך הירושלמי, דהנה - מסקנת הירושלמי – "אמר ליה כל גרמא אמרה והיא מסייע לרבי שמעון לא תמכר הא אם נמכרה חלוטה היא" והיינו שהפסוק של לא תמכר הוא ראייה שלו יצויר והיה מוכר באמת היה נמכר לצמיתות אלא שיש בזה לאו, ומכאן יליף שיש קנין, ומבואר א"כ דלמ"ד יש קנין לעכו"ם היינו כהרמב"ם דלמדנו מהך פסוק שנהפכה לחו"ל, ומפורש ששיטת הירושלמי כהרמב"ם.

ועיין בזרעא קיימא [תרומות] שמבואר דבכמה מקומות בירושלמי מבואר כשיטת הרמב"ם ולא כשיטת רש"י, והביאור דלרש"י בזה נחלקו הבבלי ירושלמי, והמקור בירושלמי הוא מהכא.

ועיין להלן [פרק ו' משנה ב'] שהבאנו מהמשנת ר"א [זרעים] שיש מחלוקת בין הסוגי בבבלי בגדר הדין יש קנין לעכו"ם, וכל זה שייך לפלוגתת הבבלי וירושלמי הכא – עיי"ש.

ישוּב של הראשונים בסתירה בשיטת ר"מ.

שיטת ר"מ במשנה דמעשרין מן של עכו"ם על של ישראל וכן איפכא, וזה משום שאין קנין לעכו"ם והוי ליה מן החיוב על החיוב, וכן מבואר בירושלמי - מובא ברמב"ם [פירוש המשנה] ובר"ש ובתוס' מנחות [ס"ז], והקשו התוס' והר"ש דר"מ סותר משנתו דבפ"ק דע"ז סובר שאין מוכרים שדות לעכו"ם, והוא מטעם שהוא מפקיע ממנו דיני מעשרות, וכמבואר בגמרא [שם כ:'], ומפורש א"כ שר"מ סובר יש קנין לעכו"ם, וסותר משנתו מהמשנה הכא.

וביארנו הר"ש והתוס' דהבבלי וירושלמי חולקים בשיטת ר"מ, דהירושלמי בע"ז ביאר טעם אחר למה לא מוכרים להם שדות שזה משום דשדה עשוי להתברך מתוכה, ולעולם ר"מ סובר דאין קנין, וכשיטת הירושלמי הכא, אבל הבבלי במנחות פירש טעם אחר בר"מ למה מעשרין משל עכו"ם על של ישראל דלאו מטעם אין קנין אלא מטעם שמירוח עכו"ם חייב, ומיירי בגדלו אצל ישראל ומירוחן עכו"ם וקמ"ל מתנא' דחייבים, אבל אה"נ בגדלו אצל עכו"ם מודה ר"מ דפטור, הרי לנו שהבבלי וירושלמי חולקים בשיטת ר"מ.

שיטת הרמב"ם ומאירי בישוּב סתירה זו לחלק בדין יש קנין לעכו"ם בעודו תחת העכו"ם.

איברא דהמאירי חולק, דיעוין שם במאירי בע"ז שמבאר שלפי ר"מ אין קנין לעכו"ם, אבל כל זה אחרי שלקחו הישראל ממנו אבל בעודן תחת יד העכו"ם פטור לכו"ע, ומה"ט אין מוכרים לעכו"ם דכעת תחת ידו הוא מופקע ממעשרות, ולפי"ז א"צ לומר דנחלקו הבבלי וירושלמי בשיטת ר"מ, ודו"ק.

וכן מבואר נמי ברמב"ם, דבפירוש המשנה כאן למד כירושלמי דדעת ר"מ דאין קנין, ובע"ז למד כהבבלי שהוא מפקיע ממעשרות, וסותר משנתו בשיטת ר"מ, וע"כ כנ"ל.

מבואר חכא חידושו של חכס"מ בדין יש קנין באופן שנמצא תחת ידו.

ומדבריהם איכא מקור לחידוש גדול של חכס"מ בדין אין קנין לעכו"ם בא"י, דחידוש דכו"ע מודי דכל זמן שהקרקע היא תחת יד העכו"ם דאמרינן יש קנין לעכו"ם, והמקור לזה מהרמב"ם בתרומות [פ"א ה"י] "נכרי שקנה קרקע בארץ ישראל לא הפקיעה מן המצות אלא הרי היא בקדושתה, לפיכך אם חזר ישראל ולקחה ממנו אינה ככיבוש יחיד אלא מפריש תרומות ומעשרות ומביא ביכורים והכל מן התורה כאילו לא נמכרה לגוי מעולם, ויש קנין לנכרי בסוריא להפקיע מן המעשרות וכו'" עכ"ל.

ודייק חכס"מ להלן [ביכורים פ"ב הלכה ט"ו] דכל זמן שהוא לא לקחו הרי יש קנין לעכו"ם, וז"ל, "וכתב הר"י קורקוס ז"ל - ונראה דרבינו לטעמיה אזיל שהוא מפרש מה שכתב אין קנין לעכו"ם בא"י להפקיע היינו אם חזר ישראל וקנה השדה כמה שכתב בפרק א' מהלכות תרומות [ה"י] ולכך כתב כאן וחזר ולקחה ממנו שסובר רבינו דברייתא בהכי מיירי, וכוונתו שם דכל זמן שהוא לא קנה הרי יש קנין.

וכ"כ חכס"מ להלן על הרמב"ם [שמיטה ויובל פ"ד הלכה כ"ט] שכתב, "עכו"ם שקנה קרקע בארץ ישראל וזרעה בשביעית פירותיה מותרין", והביא חכס"מ את קושי' הכפתור ופרח "אבל מה שהוא אסור מן התורה מפני שבת הארץ וקדושתה לא הופקע אותו איסור בקנינו מטעם שאין קנין לעכו"ם בארץ ישראל להפקיע מידי מעשר ושביעית שהרי אינם חייבים במעשר ואפילו הכי פירותיהם חייבים ה"נ אינם חייבים בשביעית אבל בפירותיהם נוהג שביעית", ויישב בזה חכס"מ, "ומ"ש לא נפקע אותו איסור בקנינו מטעם שאין קנין לעכו"ם בארץ ישראל להפקיע מידי מעשר ושביעית אשתמיטתיה מה שכתב רבינו בפ"א מהלכות תרומות שמה שאמרו אין קנין לעכו"ם בארץ להפקיע מן המצות היינו לענין שאם חזר ישראל ולקחה ממנו אינה ככיבוש יחיד אלא הרי היא כאילו לא נמכרה לעכו"ם מעולם אבל בעודה ביד עכו"ם מופקעת היא ומה שפירותיהם חייבים במעשר אינו אלא כשמירחם ישראל דוקא", עכ"ל.

וחידוש זה של חכס"מ מבואר נמי בדבריו לעיל תרומות [פ"א ה"א והי"ג], עיי"ש היטב, וכן כתב חכס"מ בשו"ת אבקת רוכל [סימן כ"ד].

ועיקר חידוש זה מפורש בלשון המאירי בבא מציעא [ק"א.] "הגוי אין לו קנין בארץ ישראל להפקיע מיד מעשר ר"ל שאם קנה גוי שדה מישראל לא הופקעה מקדושתה עד שאם יחזור ישראל ויקחנה תחשב ככבוש יחיד ליפטר מן המעשרות, אלא שאין לו קנין, וכל שיחזור ישראל ויקח חזרה לקדושתה", הרי דאז חוזרת לקדושתה ומפורש שהופקעה מקדושתה לשעתו, וכן מדוקדק במאירי בשאר דוכתא, ועיין בהערה ⁵⁷.

⁵⁷ והיינו דנראה שדיוק חכס"מ ברמב"ם הוא מהלשון של הרמב"ם שמעמיד בחזר ולקח, ומוסיף "כאילו לא נמכרה לגוי מעולם", וכוונתו דאף דבשעה שהיא היתה תחת יד העכו"ם דאז לא היתה בקדושתה, אבל עכשיו שחזר וקנאה הרי כאילו לא נמכרה, ודו"ק, ולשון זה נמצא גם במאירי בגיטין [מ"ז] "זה שאמרו אין קנין לגוי בארץ להפקיע מיד מעשר פירוש הענין שאם לקח ישראל מגוי קרקע בארץ ישראל אף בגדלו הפירות ונתבשל ביד גוי שחייב ישראל בהם בתרומות ומעשרות ובכורים מן התורה 'כאלו לא היתה של גוי מעולם' ואין אומרים כשלקחה ישראל מן הגוי שיהא דינה ככבוש יחיד".

ויש חולקים על חידוש זה של הכס"מ ומאירי, עיין בזה בשו"ת מבי"ט [ח"א סי' י"א, כ"א, רי"ז, של"ו, וח"ג סי' מ"ה] ושו"ת מהרי"ט [סי' מ"ג], ולהלן הבאנו מהגר"א שחולק.

פלוגתת הרמב"ם ומאירי לשיטתייחו, וזר"ש ותוס' חולקים על עיקר חידוש זה, וסתירה בשיטת רש"י בידון זה שיש חוכחה של מהגר"א דרש"י חולק על חידוש, ומבאר שרש"י אזיל לשיטתו בעיקר דינא דיש קנין.

ונמצא שהרמב"ם והמאירי אזלי לשיטתייהו, דהכא מוכרח כשיטתם בעיקר דין קנין לעכו"ם בא"י, ולפי"ז היה נראה להוכיח שהתוס' והר"ש שלא תירצו כן חולקים על חידושו של הכס"מ ומאירי, ולדידהו גם בעודה תחת יד העכו"ם חייב, וראה למבי"ט ומהרי"ט.

והנה רש"י במנחות [ס"ו:] פירש את טעמו של ר"מ בדמאי דאין קנין לעכו"ם להפקיע, והיינו כהירושלמי ולא כהבבלי בע"ז, וצריכים לפרש בשיטתו כהמאירי ורמב"ם, דבעודה תחת ידו יש קנין, אולם לפי"ז איכא סתירה, שיש להביא ראיה דלדעת רש"י אין קנין לעכו"ם גם בעודה תחת ידו.

דנהג, הגר"א [סימן של"א ס"ק ח'] הוכיח דרש"י חולק על חידושו של הכס"מ דבעודה תח"י כו"ע מודי שיש קנין, והיינו דלא יתכן שיש פטור בעודה תחת יד העכו"ם אם מצאנו ברש"י [סוף השולח] שהוא מחוייב לקנות פירותיו של העכו"ם כדי להביא ביכורים, ופשוט.

וז"ל הגר"א שם "ועבה"ג ס"ק ח' [שבעודה תח"י כו"ע מודי שיש קנין] והוא מדברי כ"מ והוא שגגה גדולה דבלא לקחה ממנו ודאי הישראל פטור לכ"ע וערש"י שם בגטין ב' ד"ה מדאורייתא לא כו' ולא דמי למעשר כו' ובלקח מהעובד כוכבים אפי' פירות פסק הרמב"ם כמ"ד אין קנין כמש"ל".

הרי שכתב שחידושו של הכס"מ הוא שגגה – עכ"פ מצאנו א"כ שיש סתירה בשיטת רש"י, וצ"ע, ועיין זרעא קיימא [תרומות] הישוב לזה.

אולם נראה דאין זו ראיה שדברי הכס"מ שגגה, שהרי הוכחת הגר"א מרש"י היא דווקא מרש"י ולפי דברינו פשיטא דלשיטתו אזיל, והיינו דלפי הרמב"ם שהנידון ביש קנין ואין קנין הוא האם זה חו"ל או א"י, לדידיה חידוש הכס"מ שגם למ"ד שזה לא חו"ל אבל בעודה תחת ידי יש פטור בגוף הפירות עצמן, אכן לפי רש"י שאין נידון כלל האם זה חו"ל או א"י רק האם לענין קדושתה זה עומד אצל המוכר או לא, ולמ"ד אין קנין אמרינן שלענין הקדושה זה עומד תחת יד הישראל, שוב פשיטא דלא יתכן שום פטור מצד דגנך ולא דגן עכו"ם אפילו בפירות עצמן, שהרי אין זה דגן עכו"ם, רק דגן ישראל שהרי לענין קדושתה הרי זה כלא נמכר כלל, ופשוט.

שיטות הראשונים בלאו של לא תמכר לצמיתות.

הירושלמי למד שהמקור לאין קנין היינו מהלאו של 'לא תמכר לצמיתות', ובאמת דבעיקר הלאו של הארץ לא תמכר לצמיתות נחלקו הראשונים, עיין בהערה ⁵⁸ שהבאנו בזה ד' שיטות, ועיין היטב בתורת זרעים כאן.

ונתבאר דלדעת רש"י היא אזהרה על הלוקח לא לכובשה ביוכל, לדעת הרמב"ם היא אזהרה לא למכור יותר מיובל, בין לעכו"ם בין לישראל, ובין המוכר ובין הלוקח עוברים על איסור זה, לדעת הרמב"ן היא אזהרה לא למכור לעכו"ם, ולדעת הבה"ג אינו אזהרה

⁵⁸ דעיינ ברמב"ן [ויקרא פרק כ"ה פסוק כ"ג] "והארץ לא תמכר לצמיתות, ליתן לאו על חזרת שדות לבעלים ביוכל, שלא יהא לוקח כובשה, לשון רש"י. ואם כן למה יזהיר במכירה, והראוי "לא תקנה לצמיתות". ואולי יאמר, לא תמכר לכם לצמיתות, וכן לא ימכרו ממכרת עבד [להלן פסוק מב] אזהרה בלוקח שיוציאו ביוכל כפי פשוטו. ויתכן שיהיה "לא תמכר לצמיתות" לאו במוכר, שלא ימכרנה לחלוטין לומר הריני מוכרה לך לעולמים גם אחרי היובל, ואע"פ שהיובל מפקיעה, הזהיר הכתוב למוכר או לשניהם, שלא יעשו ממכרם לצמיתות. ואם אמרו כן יעברו בלאו הזה, ולא יועיל להם כי תחזור ביוכל. וכך פירש הרב רבי משה [הל' שמיטה ויובל פ"א ה"א].

והטעם בזה, כי בידוע בדעות בני אדם שאם יעשו ממכרם מתחילה כמספר שנים עד היובל יקל בעיניהם הענין, ואם יקנה לחלוטין תקשה בעיניו החזרה מאד. ויהיה כענין שאמרו [תמורה ד ב], מאי דאמר רחמנא לא תעביד אי עבד לא מהני ולקי משום דעבר אהורמנא דמלכא.

והנכון בעיני שאין זה לאו ללקות עליו, אבל הוא טעם, יאמר הנהיגו ביניכם היובל ואל יקשה בעיניכם, "כי לי הארץ" ואיני רוצה שתמכר לצמיתות כשאר הממכרים, "עכ"ל הרמב"ן.

וע"ז בזה שיטת הרמב"ם – [שמיטה ויובל פרק יא הלכה א] וז"ל, א"י המתחלקת לשבטים אינה נמכרת לצמיתות שנאמר והארץ לא תמכר לצמיתות, ואם מכר לצמיתות שניהם עוברין בלא תעשה, ואין מעשיהן מועילין אלא תחזור השדה לבעליה ביוכל.

וז"ל ספר המצוות לרמב"ם מצות לא תעשה רכ"ז, היא שהזהירנו שלא למכור אחוזתנו בארץ ישראל מכירה קיימת והוא אמרו [פ' בהר] והארץ לא תמכר לצמיתות. וכבר התבאר משפטי מצוה זו בסוף ערכים [פ"ט].

וכ' ע"ז בהשגות הרמב"ן לספר המצוות וז"ל, "כתב הרב והמצוה מאתים ועשרים ושבע שנמנענו מלמכור נחלתנו בארץ כנען וכו'", ובתוך הדברים הביא את שיטת הבה"ג "והמוכן בלאו הזה מדברי בעל ההלכות שאינו מניעה כלל אבל צוה [פ' בהר] ובכל ארץ אחוזתכם גאולה תתנו לארץ לפי שאין הארץ הזאת נמכרת לצמיתות מפני שאינה שלכם אבל אתם גרים ותושבים בה עמו ולכן לא כתב בעל ההלכות זה הלאו לפי שהוא אצלו שלילות לא מניעה ואיננו כמו שחשד אותו הרב [ש' ה עמ' קמג] שלא יבין ענין השלילות כלל" ושוב הביא את הירושלמי בסוגיין, "ומצאתי בירושלמי בענין המחלוקת שחלקו במוכר שדהו לנכרי ור' מאיר סבר אין קנין לגוי בארץ ישראל להפקיע מידי מעשר ור' שמעון סבר יש קנין ופרשו שם טעמא דר' מאיר והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם לרשת אחוזה [הקיש אחוזה] לעבדים מה עבדים אתם קונין מהם והם אינן קונין מכם אף אחוזה אתם קונין מהם והם אינן קונין מכם. ואמרו א"ר אלעזר בר' יוסי קומי ר' יוסי ודא מסייעא לר' מאיר והארץ לא תמכר לצמיתות לחלוטנית אמר ליה כל גרמא אמרה דהיא מסייעא לרבי שמעון הא אם נמכרה חלוטה היא. ע"כ לשונם בחמישי של מסכת דמאי [ה"ט] וברביעי של גיטין [ה"ט]. והענין הזה בעצמו רמזו בגמרא שלנו ברביעי של גיטין [מז א] שחלקו שם מהם אמרו אין קנין לגוי בא"י להפקיע מידי מעשר שנאמר כי לי הארץ ומהם אמרו אין קנין לגוי בא"י להפזר בה בורות שיחין ומערת שנאמר כי לי הארץ. והנראה מדבריהם אלו שהיא מניעה שלא נצמית הארץ ביד הגוים ולא נעזבנה להם בממכר מוחלט. והענין כי כאשר נצטוונו בגופותינו הנמכרים לגוים שאין להם קנין הגוף בנו כמו שדרשו [שם לה א, יבמ' מז א] ואין הם קונין מכם והוזהרנו מעבודת פרך שאמר [ס"פ בהר ל"ח רס] לא ירדנו בפרך לעיניך ושנוציא אותם מידו ביוכל שנאמר [שם] ויצא ביוכל הוא ובניו עמו ופירש [שם] טעם כל זה כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים, כן הוזהרנו בנחלת הארץ אחרי צוותו חזרת הקרקעות ביוכל שצוה על הלוקח להחזירם צוה עוד על המוכר שיזהר שלא תמכר הארץ לצמיתות והוא למי שיחזיק בה ולא ינהוג בה דין יובל עמנו הם הגוים אבל נשמר שתהיה מכירתנו בה שתחזור אלינו על כל פנים ולא נניח אותה בידם לעולם ונתן בה טעם כטעם הנזכר בגופות זה שנתן טעם לארץ לפי שהארץ שלו יתעלה ויתברך ונאחזנו כולנו גרים ותושבים עמו ולא יחפץ להושיב בה אחרים וזולתינו רק בדינו תשאר ואלינו תחזור, עכ"ל הרמב"ן.

כלל אלא שלילה שא"א למוכרו לצמיתות, והרמב"ן מתבסס על הירושלמי הכא, ובאמת דבירושלמי מבואר דלשיטת ר"מ דהוא שלילה ולר"י ור"ש הוא מניעה.
וע' בארוכה בביאור הגרי"פ לספר המצות של רס"ג [ל"ת רנ"ה, ח"ב עמ' דס"ד: ד"ה איברא ובדף רס"ה. ד"ה ומ"מ וד"ה אלא ודף רס"ו ד"ה ומלבד] מה שביאר דברי הירושלמי לפי כל השיטות.

משנה י

[י] עציץ נקוב חרי זה כארץ, תרם מחארץ על עציץ נקוב מעציץ נקוב על חארץ תרומתו תרומה, משאינו נקוב על חנקוב תרומה ויחזור ויתרם, מן חנקוב על שאינו נקוב תרומה ולא תאכל עד שיוציא עליה תרומות ומעשרות:

רע"ב משנה י

עציץ נקוב – כלי שמישין בתוכו עפר וזרעים בו, אם נקוב כדי שרש קטן שחוא פחות מכזית חרי הוא כארץ ופירותיו טבל גמור דאורייתא:
תרם מן חארץ – אפילו לכתחלה נמי מצי לתרם, ומשום סיפא נקט לשון דיעבד:

תרומה ויחזור ויתרם – דמן הפטור על החיוב הפריש ולא תרומה היא חלכך יחזור ויתרם, ומכל מקום כיון שקרא לח שם תרומה נותנה לכתן ולא לית' לזלזולי בתרומה. ואין צריך לחוציא עליה תרומה ומעשר כמו בסיפא משום דמדאורייתא לאו טבל הוא, אבל מן חנקוב על שאינו נקוב דמן החיוב על הפטור הפריש התרומה הוא טבל דאורייתא, חלכך לא יאכל עד שיוציא עליה תרומה ומעשרות:

ביאורים ציונים והערות משנה י'

בעיקר הפטור אינו נקוב

בגדר הפטור אינו נקוב עיין חזו"א [סימן י"ב כ"א ד"ה והא תנן] דחשיב כגדל בחו"ל, ועיי"ש עוד [ס"ק כ'] דלשיטתו אזיל דלפי השיטות שחייבים על חו"ל בנגמר מלאכתן בארץ דה"ה דהכא חייבים בכה"ג, והכא איירי במיד דאין לו גורן, אולם הקה"י [זרעים סימן כ"ה ס"ק כ"ה] חולק שאינו כגידולי חו"ל אלא שחסר בעיקר השם "גידולי ארץ",

ועיין בתורת הארץ [פ"ד ס"ק ט' – י"ג] שהביא הנך ב' צדדים, ועיין נמי בביאור ההלכה תרומות [פרק א' כ"ב].

עוד בגדרי עציץ נקוב.

עיין בדברי יחזקאל [סי' ב' ס"ק י'] דבכל עציץ נקוב נתחדש תרתי, א' איכא יניקה להחשב כתולש ועוקר דבר ממקום גידולו להתחייב בשבת, ב' העפר בעציץ בטלה ושייכא לאדמה שמתחתיו, וחל בו שם "שדה", וזה כבר סיבה להתחייב בתרו"מ ופאה וכלאים,

ועיין בגר"ח [ע"ה ש'] ובאפיקי ים [סי' מ"ג] שהק' בכל עציץ נקוב, דלמה אין כאן טבל וחולין מעורבין זה בזה, שהרי חלק מהיניקה הוא מהעפר שבעציץ, ולהנ"ל א"ש, שהרי העפר שבעציץ חל בו דין "שדה", וחל בו שם א"י, והיינו, דאחרי דמשניהם כאחד נהיה יניקה, שוב יש לדון לבטל את העפר כלפי הקרקע ולדונם כשדה א"י.

וביסוד זה יבואר נמי דברי הרמב"ן גיטין [כ"א:], דתוס' הקשו על רש"י שסובר שחרס א"צ נקב, מהא דמבואר דבעציץ נקוב של חרס חשיב מחוסר קציצה, ולמה לי נקב, הא מיירי בחרס.

ותי' הרמב"ן, והקדים לבאר דין חרס דמהני לגבי תרו"מ בלי נקב, וביאר דיש יניקה מריח האדמה גם בלי נקב, והוסיף, דקרוי "אדמה" דיש קרקע למטה באדמה ויש קרקע למעלה בעציץ והחרס אינו חוצץ דמין במינו הוא, אבל בעץ זה אינו מינו וחוצץ.

ובדבריו מבואר דגם אחרי דיש יניקה אכתי בעינן עוד חידוש שיקרא "אדמה", והיינו הך דין "כמאן דמנחא" שיתבטל לאדמה שיקרא "שדה", וזה איכא בחרס בלי נקב, דמין במינו אינו חוצץ, וזה כיסוד הנ"ל.

ובאמת דכדברי הרמב"ן, כן מפורש נמי ברש"י במנחות [פ"ד:] שכתב בזה"ל, "בספינה של חרס מביא וקורא משום דשל א"י היא", ודו"ק.

וממשיך הרמב"ן שכל זה לעניו תרו"מ, אבל לענין מחובר בדין מחוסר קציצה התם בעינן גם נקב, ומבואר דאיכא חידוש נוסף, שהרי לענין שבת סגי ביניקה, ולעניו תרו"מ בעי גם יניקה וגם שדה, וזה איכא בלי נקב.

בקושי רעק"א על חראשונים באינו נקוב על נקוב.

כתב הרע"ב - תרומה ויחזור ויתרום, דמן הפטור על החיוב הפריש ולא תרומה היא הלכך יחזור ויתרום, ומכל מקום כיון שקרא לה שם תרומה נותנה לכהן דלא ליתי לזולתי בתרומה, ואין צריך להוציא עליה תרומות ומעשרות כמו בסיפא, משום דמדאורייתא לאו טבל הוא, אבל מן הנקוב על שאינו נקוב דמן החיוב על הפטור הפריש התרומה, הוא טבל דאורייתא, הלכך לא יאכל עד שיוציא עליה תרומות ומעשרות.

ועיין בזה בתוס' רעק"א מה שהעיר בזה וז"ל: "וכ"כ הרא"ש, ולא ידעתי למה לא קאמר בפשוטו דמדאינו נקוב מדרבנן לגבי דרבנן הוי מחיוב על החיוב והו"ל תרומה מדרבנן, וכיון דמדאורייתא הו"ל מפטור על החיוב להכי לא מיפטר נקוב בתרומה הזאת, ואולי י"ל דמדינא הו"ל קריאת שם בטעות דהיה רק אדעתא למפטר הנקוב והרי לא נפטר וצ"ע", עכ"ל.

**תמיחת האחרונים על רעק"א – ובחידוש האמרי בינה בבא לצאת ידי חובת
הפרשת בשיעור דרבנן של א' מחמישים – לפני חזיב של חיטה אחת
פוטרת את חברי.**

אולם עיין באמרי בינה [תרו"מ סי' א' בסו"ד] וכן במעדני ארץ [פ"ה מהל' תרומות הט"ז
אות א'] שהק' על דברי רעק"א דהיאך יתכן שיחול הפרשתו, והלא כיון דאין השירים
ניתנים לא חל הפרשתו, ואע"פ שהפרשה חל על החובה דרבנן, להתיר חלק האיננו נקוב,
מ"מ כל שלמעשה לא הותרו השירים לא חל הפרשתו, דהפרשת תרומה חלה רק
כשהשירים הותרו למעשה.

וכן מוכח מפסחים [ל"ג:] דהפרשה לא חל על חמץ בפסח, דאע"ג שאפשר להתיר איסור
טבל, מ"מ כיון שעדיין נאסר מחמת דין חמץ אין זה הותרו השירים, שיחול הפרשת
תרומה, ולכן ה"ה בנד"ד דסו"ס לא הותר הנקוב לאכילה, ולכן לא יחול הפרשת האיננו
נקוב כל עיקר.

וע"ע באמרי בינה מה שדן שם לפי המבואר במשנה למלך שיש חיוב דרבנן גמור
להפריש כשיעור א' מס' או א' ממ' ואי לא הפריש את כל השיעור לא חל הפרשתו
מדרבנן, ורק מה"ת יצא ידי חובתו מצד חיטה אחת פוטרת, ונמצא שבכל טבל איכא
שיעור טבל מה"ת ושיעור טבל מדרבנן, וא"כ י"ל דבמפריש מן האיננו נקוב על הנקוב,
הרי יצא ידי חובתו מצד הטבל דרבנן שחייבים בשיעור של א' ממ' או א' מס', והפריש
הפרשה מטבל דרבנן [איננו נקוב] על חיוב דרבנן [נקוב לגבי חיוב א' ממ'], ושוב מפריש
בנקוב עצמו מצד החיטה אחת מה"ת.

**מח שיש לחעיר על אמרי בינה בגדר של חזיב של חזיב בשיעור דרבנן
של א' מחמישים.**

וכל דבריו חידוש מתרי טעמי:

א] עיקר דברי המשנה למלך אינו פשוטים - דעיין בלשון הרמב"ם [תרומות פ"ג ה"א]
דמשמע שכל השיעור אינו אלא לכתחילה, וכן דייק בדרך אמונה [שם], ומה שכתב
הרמב"ם להלן [שם הלכה ו'] דצריך להשלים היינו בטעה ורצה לתרום יותר, אבל בכיוון
לתרום פחות מהני, וכ"ה בתוס' אנשי שם [תרומות פ"ד מ"א] והביא כן בשם פרי יצחק,
וברמב"ם [שם הלכה ז'] שמפריש מקצת תרומה שאותו מקצת אינה תרומה, ומהכא
הוכיח המשנה למלך שהשיעור מעכב, אכן הפוסקים למדו דהכא איירי בדעתו שישלים
השאר ודעתו שלא יהיה תרומה עד שישלים, עיין בזה בציון ההלכה [שם ס"ק קט"ו]
שהביא שכן פירש הרדב"ז בשו"ת [ח"ה סימן קמ"ו] ובמרכבת המשנה [פ"א מעשר ה"ו]
וכן הביא מהישועות מלכו וקרית ספר, עיי"ש, וכל זה דלא כהמשנה למלך.

ב] עוד יש לעיין בעיקר שיטת המשנה למלך דהוי שיעור שמעכב, האם גדר הדבר שזה
עוד חיוב בפני עצמו – עד כדי כך שמפריש את ההפרשה הזו בפני עצמה לפטור את
החיוב הזה מדרבנן בלי שייכות לפטור של חיטה אחת מה"ת, או דילמא שאינו אלא
שיעור דרבנן בחיוב של הדאורייתא, ולא חיוב נוסף בפני עצמו וא"כ לא יוכל להפריש

לפטור חיוב זה בהפרשה דרך מועילה מדרבנן בלי לפטור את עיקר חיובו מצד חיטה אחת פוטרת את הכרי.

דין מעשרות

במשנה ראשונה כתב דדוקא תרומות אבל לא חייבו חכמים להפריש מעשר שנית, אבל ע' בחזו"א [סי' י"ב אות כ"א] דחולק על דבריו, וכתב דחייב להפריש כל ההפרשות שנית כל המעשרות, וע"ש מש"כ לענין מעשר עני.

בדין מן הנקוב על שאינו נקוב, תרומה, ולא תאכל עד שיוציא עליה תרומות ומעשרות.

והנה במתני' לא מבואר מה הדין בעציץ שאינו נקוב, אם הוא מתוקן או לא, וגם אינו מבואר איזה דיני תרומה יש על הנקוב, ופליגי בזה הראשונים.

עיין בתוספות יבמות [פ"ט: ד"ה ולא תאכל כו'] שפירש הריב"ן דהנקוב לא הוי תרומה אלא לענין שיתנה לכהן ולא לדבר אחר שאינה אסורה לזרים, ואין נראה לר"י דכיון דפוטרת שאין נקוב דחייב בתרומה מדרבנן הכי נמי תרומה מדרבנן כמו במן שאין נקוב על שאינו נקוב, עכ"ל.

ומבואר דהר"י סובר שהאינו נקוב מתוקן, ומשו"ה ס"ל דהנקוב אסור לזרים, ויש לעיין בשיטת הריב"ן, וממה שכ' הר"י "דכיון דפוטרת שאין נקוב" משמע קצת דזה מילתא דפשיטא וגם הריב"ן מודה לזה אלא דהר"י ס"ל דמשו"ה הנקוב אסור לזרים והריב"ן ס"ל דמותר לזרים, אבל ק' לפרש כן דאם האינו נקוב מתוקן למה באמת הנקוב מותר לזרים, ובע"כ צ"ל דהריב"ן חולק וס"ל שהאינו נקוב אינו מתוקן ומשו"ה ס"ל שאין דיני תרומה על הנקוב.

ומבואר בדעת הר"י דס"ל דאם הפריש מן הנקוב על האינו נקוב תיקן האינו נקוב, ובע"כ היינו משום דחובת הנקוב הוא כולל גם חובת האינו נקוב, ולגבי האינו נקוב הוי מן החיוב על החיוב, ולכן אע"פ שהנקוב אינו מתוקן מ"מ האינו נקוב מתוקן, ולפי"ז צ"ע במה פליגי הריב"ן.

בגדר חדין מן החיוב על הפטור דבעינן שחתרומה וחשיריים יחיו שזין בחיוב ולא סגי במה שחל כאן תרומה.

ויש להקדים במה שיש להסתפק בעיקר הדין דלא מהני הפרשה מן הפטור על החיוב, האם לא מהני משום שלא חל תרומה על הפטור וממילא לא נפטר החיוב, או שיש דין שהחיובים יהיו שוים, וכבר הוכיח המקד"ד [תרומות סי' נ"ה אות ג' והנה נראה] מהרמב"ם [פ"ה מהל' תרומות הי"ג] ובמשנה למלך דמבואר דאין תורמין תרומה גדולה מפירות הטבולין לתרו"ג לבד על הפירות הטבולין גם לתרו"מ משום דחשיב מפטור על החיוב, והיינו משום שיש הלכה שצריכים שוין, וכן מבואר במעדני ארץ [תרומות פ"ב הי"ב] וז"ל, "דנראה פשוט דמה שאין תורמין מן הפטור על החיוב לא משום דלא מצי חייל על הפטור שם של תרומה אלא אף בכה"ג שיכול שפיר לחול שם תרומה אפי"ה דין הוא שאין הפטור יכול לפטור את החיוב" והוכיח כן מהרמב"ם הנ"ל, וע"ע בזה בחידושי ר' שמואל [פסחים סי' ח'] ובמה שהביא בזה מהצפנת פענח - וע"ע בזה בזכרון שמואל

[מכתבים ב'] ובכרם ציון אוצר התרומות [סי' כ"ט], ועפ"י כתב בפרי עץ חיים שי"ל דאע"פ שיש מקום לחול ההפרשה כלפי הדינים של "האינו נקוב" כיון דבזה שניהם שוין, מ"מ כיון דסו"ס אינן שוין בדיניהם הרי הם בכלל מן החיוב על הפטור ולכן אין הפרשתו חל כלל, לא לענין דיני תרומה על הנקוב ולא לענין היתר על שאינו נקוב.

לחפריש מיניה וביה או ממקום אחר

ביבמות [שם] גרסינן "תנן מן הנקוב על שאין נקוב תרומתו תרומה ולא תאכל עד שיוציא עליה תרומה ומעשר ממקום אחר", אך במתני' לא גרסינן "ממקום אחר", וכ' בתוס' יבמות [שם ד"ה מקום אחר], "אמר ר"י דמיניה וביה לא משום דלא ליתי למיכל השיריים לזרים כיון שיקרא עליו שם מעשר לא יזהרו עליו לשומרו בתורת תרומה וכולה גרידא מדרבנן תרומה דהא מיתקין ביה דשאין נקוב" עכ"ל.

ובפשוטו דברי הר"י הם לשיטתו בדיבור הקודם שכ' שההפרשה מן העציץ נקוב על השאינו נקוב חל להתיר האיני נקוב, ולאסור הנקוב לזרים, ומשו"ה שפיר כ' "דלא ליתי למיכל השיריים לזרים" דלשיטתו אסור לזרים, אבל לדברי הריב"ן דס"ל דמותר לזרים ליכא למיחש למידי, ולכן לדברי הריב"ן שרי להפריש מיניה וביה.

בקושי' האחרונים על חמשנח במח שיש לדון האם הפרשת תרומת חל רק על חשיריים או אף על חתרומת עצמה

במתני' מבואר שבאופן שהוא הפריש מהנקוב על אינו נקוב, דאז חייב לתקן את התרומה שהיא מהנקוב, ומבואר לכאן שאין הפרשתו מן הנקוב מועילה לתקן את הנקוב עצמו, ולמדנו הכא שהפרשתו מתייחסת רק להשיריים אבל התרומה עצמה אינה בכלל ההפרשה.

ובביאור הענין עיין במנחת שלמה [ח"א סי' ס"א] שהביא את קושי' הרלב"ח [סימן קי"ד קט"ז] שהוא והר"ש הלוי ז"ל תמהו בדין הזה והאריכו בזה.

ונביא כאן את דברי המנחת שלמה שהאריך לדון בקושי' זו:

וז"ל, "יש לחקור בדין הפרשת תרומת מעשר אם ההפרשה היא רק על השיריים וההיתר של התרומת מעשר עצמה נעשה ממילא מחמת שם תרומת מעשר דחייל עלה, או שהפרשת התרומת מעשר הוי גם על עצמה ואם יש לו מאה סאה מעשר ראשון והוא נוטל מהם עשרה לתרומת מעשר אמרינן שתשעה שהם אחד מעשרה מתשעים הוי תרומת מעשר של התשעים והעשירי הוא תרומת מעשר של התשעה מפני שאף התשעה שהם עצמם תרומת מעשר אין להם היתר אלא א"כ מוסיף עליהם עוד אחד לתרומת מעשר.

ואם נאמר כאופן השני אכתי איכא לספוקי איך הוא הדין אם הפריש רק תשעה לתרומת מעשר ואומר שהוא רוצה בהפרשה זו לתקן רק את התשעים ולא איכפת ליה כלל מה שהתשעה עצמם ישארו טבולים לתרומת מעשר, מי אמרינן דתרומת מעשר שהיא עצמה טבולה לתרומת מעשר אינה יכולה כלל להוציא אחרים מאותו איסור טבל, או אפשר דאע"פ שהתשעה עצמם אינם מותרים לכהן עד שיוציא עליהם תרומת מעשר ממקום

אחר אפי"ה הועיל שפיר בהך הפרשה לתקן את התשעים והרי הם חולין מתוקנים, ולא חשיב כנהנה מטבל כי אין זה חשיב הנאה של כילוי".

ותמהו האחרונים, הללו דלכא' איכא למיפשט ספיקא דידן ממשנה זו דתנן מן הנקוב על שאינו נקוב תרומה ולא תאכל עד שיוציא עליה תרו"מ ממקום אחר, וכן בעוד כמה דוכתי דתנן הכי שלא תאכל עד שיוציא עלי' תרומה ממק"א.

והקשו - דלכאורה מוכח מזה שהפרשת התרומה היא רק על השיריים ולא שחלק מהתרומה הוי תרומה על השאר, דאל"כ נמצא דמעיקרא כשמפריש תרומה הרי נטל שיעור תרומה הצריך לתיקון השיריים וגם שיעור תרומה הצריך לאותה תרומה עצמה כיון דגם אדידה קמפריש וא"כ מ"ט לא תאכל והא תפ"ל דתרומתה של התרומה הרי הוי שפיר מן הנקוב על הנקוב – כן הקשו ברלב"ח [סימן קי"ד קט"ז] שהוא והר"ש הלוי ז"ל האריכו מאד בישב קושיא זו – ועיין בהערה ⁵⁹ מה שהבאנו בזה מהמנחת שלמה ליישב קושי' זו.

לחפריש מנקוב על שא"נ בזמנינו

לפי מה שנתבאר הטעם שאין מפרישין מן הנקוב על שאינו נקוב, או מכל חיוב דאורייתא על חיוב דרבנן, אינו משום השיריים, דשפיר מתוקנים הם, לשיטת הר"י, אלא משום שהתרומה עצמה אינה מתוקנת, ולפי"ז יש מקום לדון בזמנינו דאין אוכלים או נהנין מן התרומה, אולי לכתחלה שפיר דמי להפריש מן החיוב דאורייתא על החיוב דרבנן, וע' בדרך אמונה שהביא מש"כ בזה בחלת לחם [סי' ג' אות צ"ה] ובחזו"א [דמאי סי' י"ב אות י"ט ד"ה והא, וסי' י"ג אות ד'].

⁵⁹ וכתב בזה המנחת שלמה בעיקר החקירה – וז"ל "ואין להקשות דאיך מצינו לומר שחלק מהתרומה הוי נמי תרומה על התרומה והא תפ"ל דכללא הוא דבעינן דוקא ראשית ששיריה ניכרין והכא הרי לא מסוים כלל החלק שהוא תרומה על השיריים והחלק שהוא תרומת התרומה ונמצא שלגבי תיקון התרומה עצמה הו"ל כאומר תרומת הכרי בתוכו דקיי"ל שלא קרא שם. אבל נראה דלאו קושיא הוא כלל דכיון שאי אפשר כלל לסיים את תרומתה של התרומה וכן מעשרותיו של המעשר עד סופו כמובן, לכן אמרינן דאף אם נאמר שגם בתרומת מעשר וחלה הטבולין לתרומה גדולה קפדינן אכלל דראשית ששיריה ניכרין אע"פ שהראשית והשיריים שוים הם ודין אחד לשניהם, מ"מ לגבי תיקון תרומה עצמה מתרומה וכן מעשר ממעשר שפיר אמרינן דכיון שהראשית והשיריים שקולין הן לכן לא בעינן כלל סיום מקום. ומטעם זה גם נלע"ד דאף להירושלמי הנ"ל דכל תרומה שאינה מתרת השיריים באכילה אינה תרומה אפי"ה מצינו שפיר לומר דאע"ג שתרומה טמאה אינה נאכלת וא"כ אי אמרינן בכל הפרשת תרומה דהוי נמי תרומה על עצמה הרי נמצא שתרומתה של התרומה אינה מתרת כלל השיריים באכילה, דשאני תקון התרומה עצמה דכמו דלא קפדינן על היכר השיריים כמו כן לא קפדינן גם על היתר השיריים. [אולם זה נגד מה שכתבנו קודם דטעמא דמצריך הירושלמי שיוכל גם לתקן את התרומה עצמה מיניה וביה הוא משום כללא דראשית ששיריה ניכרין, אלא שבלא"ה קשה על דברינו דנהי שהתרומה עצמה אינה ניתרת כיון שהיא חמץ אבל מ"מ מה טעם אינה מתרת את המצה. גם קשה לי טובא בעיקר דברי הירושלמי דלפי"ז אם עבר והקדים תרומת מעשר וחלה לתרומה גדולה לא יוכל עוד אח"כ להפריש עליהם תרומה גדולה אם הם טמאים משום הך טעמא דאין התרומה מתרת השיריים באכילה וצ"ע]."

ועפ"י כל הנ"ל יישב המנחת שלמה את קושי' האחרונים – וכלשונו: "ולנה"ל ניחא דכיון דמדאורייתא לאו תרומה היא כלל על האינו נקוב וליכא הכא תרומה דאורייתא אלא כפי השיעור הצריכים לתיקון התרומה עצמה נמצא דהו"ל ממש כאומר תרומת הכרי בתוכו דקיי"ל שלא קרא שם, ואף לר' שמעון דסובר קרא שם הא אמרינן בגמ' עירובין ל"ו ע"ב שאני תוכו דאיכא סביביו". עכ"ל המנחת שלמה.

[יא] תרם מן הדמאי על הדמאי מדמאי על חודאי תרומה ויחזור ויתרום מן חודאי על הדמאי תרומה ולא תאכל עד שיזציא עליה תרומות ומעשרות:

מן הדמאי על הדמאי – דלמא חאי מעושר וחאי לא מעושר:
תרומה – ואין צריך לתקן את התרומה כיון דספק הוא ורוב עמי הארץ מעשרים הן:
מן חודאי על הדמאי תרומה ולא תאכל – דחוי דומיא דמפריש מן הנקוב על שאינו נקוב מן החיוב על הפטור, שאם הדמאי מעושר נמצאת התרומה טבל דאורייתא חלכך לא תאכל:

תמיחא בעיקר חשש מן החיוב על הפטור בדמאי על דמאי.

לעיל ריש מכילתין [הקדמה] הבאנו מהאחרונים שהוכיחו מכמה הוכחות שתקנת דמאי היא תקנת ודאי ולא לחשוש מספק למיעוט ע"ה, ומה"ט מבואר במנחות [ל"א.] דשרי לעשר מדמאי על טבל וודאי דרבנן.

אלא דתמוה מהכא דמבואר דאין מעשרין מן דמאי על דמאי דחיישינן שמא א' מעושר והב' אינו מעושר והוי מן הפטור על החיוב או מחיוב על הפטור, וקשה דמה"ת הרי שניהם פטורים דאפי' אותו שלא נתעשר פטור כיון דמה"ת אזלי' בתר רובא, ומדרבנן הרי אפי' אותו שנתעשר חייב וכנ"ל, וא"כ ממ"נ שניהם שוין, ומה אכפת לן מה שקנה מב' ע"ה.

בכל הנ"ל עיין מה שנתבאר לעיל [משנה ה'] בארוכה שיש ב' דינים בדמאי, הדין ודאי והדין ספק.

בדברי רעק"א דלמח לא ניחוש על התרומה דילמא אינו מתוקן.

הקשה רעק"א - למה התרומה לא צריכה תיקון, דכמו שצריך לתקן את החולין דילמא החולין היה חיוב והתרומה היה פטור והפריש מן החיוב על הפטור, כמו כן ניחוש איפכא דילמא התרומה היתה חיוב והחולין היה פטור והפריש מן החיוב על הפטור והתרומה עדיין טבל.

ותירץ דאיכא למימר דדינו של תרומה כקדשים שאמרו בריש מכילתין דלא גזרו עליהם תקנת דמאי מעיקרא, ועיין בזה לעיל [משנה ה'] שהבאנו כן נמי מהתורת זרעים וקה"י [זרעים ח"ב סי' ד'] דהלכו בדרך זו, אולם רעק"א הק' על עצמו דכאן זה רק ספק תרומה, ות' הקה"י דאחרי מה שנתבאר [שם משנה ה' ובארוכה ריש מכילתין] שיש ב' דינים בתקנה, מצד הודאי ומצד הספק, א"כ ממילא דיינינן שזו תרומה ודאית עכ"פ מדרבנן, ואחרי שיש תרומה ודאית דרבנן שוב ליכא למיגזר ביה מצד הספק שהחמירו רבנן לחשוש לצד דאורייתא, ודו"ק.

אולם יש לתמוה בעיקר דבריהם – הא במעשר עני ומעשר ראשון ליכא למימר כן, ואעפ"כ מהני בהו הפרשה גם מצד החשש מהחיוב על הפטור, והכא ליכא למימר שיש כאן אכילת מצוה שהרי אין בהם קדושה כלל, וצ"ע גדול – ונצטרך לפרש באופן אחר, וכדיבואר מהמקד"ד.

ביאור לשון חרע"ב – "תרומה – ואין צריך לתקן את התרומה כיון דספק הוא ורוב עמי הארץ מעשרים חן".

בקושי הנ"ל של רעק"א בדמאי על דמאי – דאיכא לחשוש שמא הפריש מן החיוב על הפטור והיה בדין להיות תרומה ולא תאכל עד שיוציא עליה תרו"מ.

ועיין בזה מקדש דוד [סימן נ"ז ס"ק ב' ד"ה אמרינן ספ"ה] שהביא על זה את דברי הרא"ש בפירושו [כאן] שכתב נמי כדברי הרע"ב שהטעם "דכיון דספק הוא ורוב ע"ה מעשרין", ודייק שבלשון זה שכתוב דעבדינן צירוף של 'ספק' ביחד עם זה ש'רוב מעשרין', ודימה את זה לדברי הרמב"ם בפירוש המשנה – ומחמת האי צירוף לא גזרו עוד על חלק התרומה לתקנו, ובא בזה ליישב את הקושי של רעק"א הנ"ל, ודבריו נתבארו לעיל [משנה ה'].

תרם מן הדמאי על דמאי – בקושי רעק"א דחוי ספק ספיקא.

בתרם הן הדמאי על דמאי – הקשה רעק"א דחוי ספק ספיקא, והיינו דשמא שניהם אינם מעושרים ואז ודאי דאהני לן ההפרשה, ועוד, דאף אי אינו כן אכתי יש ספק דילמא שניהם היו מעושרים, ואז פשיטא שהם פטורים.

והביא שכעין זה הקשה הטורי אבן דאמרי טומטום אינו מוציא את מינו, הא דילמא שניהם חייבים [זכרים] או דילמא שניהם פטורים [נקיבות], ותירץ הטורי אבן דחיישינן שמא הך טומטום יוציא אחר ואז הוי ב' ספקות דסתרי, ותירוצו זה לא שייך הכא דלאחר שתתקן עליו אינו יכול לתרום עוד, ותירץ רעק"א עפ"י הכס"מ שאין ס"ס בדמאי כמו דלא סומכים על רוב בדמאי דמאי שנא רוב מס"ס.

אכן י"ל בזה עוד באופן אחר, דלא מהני ס"ס כיון דבדמאי איכא דין 'ודאי' וגם דין 'ספק' ומחמת הדין 'ודאי' ליכא ס"ס, ובכל הנידון של ס"ס בדמאי עיין לעיל בדברינו [פרק ג' משנה ד'] ושם הבאנו את דברי המהר"י קורקוס דליכא ס"ס אחרי שתיקנו בתקנת דמאי להשוותו לודאי, וכלשונו "דכיון שתקנו חכמים להפריש על פירות ע"ה הספק ודאי לענין זה", והבאנו כן נמי מהמחנ"א, והיינו ממש כיסוד האחרונים שיש גם דין ודאי בתקנה לסלק הס"ס.

ובאמת דבתורת זרעים [כאן] הביא את קושי רעק"א לעיל [פרק ד' אות ל"ה] דלמה לא מפרישין דמאי ביו"ט שני הא הוי ס"ס, כמו שפסק המחבר דספק מוכן ביו"ט שני הוי ס"ס דילמא היום חול, ותירץ התורת זרעים דאיכא נמי דין ודאי, ושוב ליכא ס"ס, ויש להוסיף דה"ה שמיושב קושי רעק"א הכא בנידון זה.

בקושי חמקד"ד ממזמינו ערב שבת דלוקח מחע"ה שהוא קנח חימנו – ומוכר שיע"ה לא מעשר כלל איכא שהוא קנח מעור ע"ה.

עיין במקד"ד [סימן נ"ז ס"ק ג' ד"ה נקטינן דאין מפרישין מן הדמאי]: שהביא את המשנה דאין מפרישין מן הדמאי על הדמאי דשמא זה מתוקן וזה אינו מתוקן, והביא על זה את הירושלמי להלן [פ"ז ה"א] במזמין את חברו שיאכל אצלו דמתנה מערב שבת מה שאני עתיד להפריש כו', ור' יהודה חולק שם בירושלמי וס"ל דאף בדמאי אין אדם מתנה על דבר שאינו ברשותו, ואמרינן דמודה ר' יהודה שהוא הולך ולוקח ממקום שלקח זה ומעשרן ע"ש, דכיון שלוקח ממקום שלקח זה ע"ה המזמינו יכול להפריש מזע"ז ממ"נ, או שניהם מתוקנים או שניהם אינן מתוקנים, והוי מן החיוב על החיוב.

ותמה בזה, דשמא זה שנלקח ממנו אינו מעשר וזה הע"ה המזמינו שלקח ממנו מעשר, וכשמעשר מזה על זה הוי מן הדמאי על הדמאי, דהוי מן החיוב על הפטור.

ותירץ בזה דאף דאמרינן דרוב ע"ה מעשרין זה רק בפירות ארצו, אבל ע"ה שלקח מע"ה אחר אין הע"ה השני נוהג להפריש כלל, שהוא סומך על הע"ה שהוא לקח ממנו, ואם כן לא חיישין כלל שמא עישר זה הע"ה שמזמינו.

והביא ראיה לזה ממה דאמרינן בירושלמי לעיל [פ"ג ה"א] גבי מאכילין את העניים דמאי, וס"ל להירושלמי דהעניים עצמן חייבין להפריש [ועיין בשנו"א], ואיכא התם פלוגתא אי דוקא בעניים חברים מותר להאכיל מפני שהם יעשרו, ואיכא מ"ד אפילו לעניים ע"ה מותר להאכיל מפני נעילת דלת, ואמרינן שם "תני צריך להודיען", ומקשינן דלמ"ד בעניים חברים ניהא אבל למ"ד בעניי ע"ה אפילו יודיען מה מועיל ע"ש. וקשה אמאי לא יודיע לעניי ע"ה, הא אמרינן דרוב ע"ה מעשרין ויודיען שאותן שרוצים לעשר יעשרו, ולפי זה ניהא דהא דרוב ע"ה מעשרין הוא רק בתבואה שלהם שיודיען שהן טבל אבל של ע"ה אחר אין מעשרין כלל.

מסכתא דמאי פרק שישי

הקדמה לפרק שישי בגדר דין חוכר אריס ושוכר – ובמה שונים מקנין הגוף לפירות. // בגדר הדין חוכר ומקבל ואריס – דמצד אחד דומים לשכירות ומאידך חשיבי כשותפים בקרקע. // הוכחה שאין לאריס קנין בקרקע לפירות. // מבאר את ההבדל בין שכירות ואריסות לדומה לשכירות – לקנין הגוף לפירות – דרכו של האבי עזרי בזה. //

משנה א // **רע"ב משנה א** // **ביאורים ציונים והערות משנה א** // **א** // ב' חילוקים בין מקבל לחוכר, א' יש אופן שחוכר דמי לפורע חובו בטבל, ב' גם באופן דלא מיקרי פורע חובו, אכתי חלוקין מקבל וחוכר אי אדעתא לקבל טבל או חולין מתוקנים, אלא שבזה חלוק תרומה ממעשר. // פלוגתא הרמב"ם ור"ש אי מנכה לו כנגד התרומה. // פלוגתא הראשונים בדין חולק לפנייהם. // בדברי הרא"ש בביאור הירושלמי דמעיקר הדין המקבל חייב להפריש, ודרכם של האחרונים בביאור הירושלמי. // בעיקר חידוש הרא"ש – דבאריס הדין הוא "תבואת זרעך קרינן ליה" ומפריש בלי זה שהוא אוכל, וקושי' המעדני ארץ מהמיעוט – אתם ולא אריסים. // בדברי הרא"ש דמחלק בין המשניות. //

משנה ב // **רע"ב משנה ב** // **ביאורים ציונים והערות משנה ב** // **א** // עוד חילוק בין חוכר למקבל – אבל הכא מטעמא דקנס מחלקים ביניהם. // דברי הרא"ש בביאורו לירושלמי בטעמא דהך קנס, ובטעמא דמחלקין בין חוכר למקבל. // דרך שניה בירושלמי שהחילוק בין חוכר מעכו"ם לחוכר מירשאל הוא האם מיקרי פורע חובו בטבל או לא כיון שהירשאל יפריש אח"כ – ובעיקר הגדר בפרעון חוב בטבל. // חידוש מהגר"א שחוכר מעיקר הדין מפריש – גם בירשאל. // חידוש בב"ח דמהני חוכר כשוכר לחייב הפרשה אף למ"ד יש קנין. // הפרשה מחלקו על חלק העכו"ם – למה לא מיקרי מן החיוב על הפטור, ודן אי גם על חלק המקבל הישראל חיילא דין שיש קנין לעכו"ם. // בדברי הגר"ח שיש קנין לעכו"ם לגבי הפירות ששייכות לחוכר הישראל, ומבואר שהדין יש קנין הוא דין בקרקע ולא פירות, והגר"ח דן בזה דלמה תלוי בשליש. // בדברי הגר"ח דלמ"ד יש קנין אינו כחול"ל ממש, וקושי' גדולה שיש קנין מהני בקנין של העכו"ם בפירות ולא בקרקע, וזה מהני גם בפירות של החוכר שיש לישראל קנין פירות. // מחלק דקבלן ואריס ושכירות חלוקין מקנין הגוף לפירות. // דרכו של המשנה ר"א בזה – שיש מחלוקת הסוגיות בגדר הדין יש קנין לעכו"ם. // תוספת מקור למחלוקת הסוגיות בזה. // הערה ברמב"ם שסובר אין קנין ואעפ"י הביא את הקנס של הירושלמי. // בדברי התורת זרעים בדין מכירת טבל לעכו"ם. // ביאור בסיפא בדין שדה של אבותיו. // בדברי הרמב"ם דלא אמרינן "יש קנין לעכו"ם" בעכו"ם שגזל דקרקע אינו נגזלת. // קושי' החזו"א דהאך תורם משלו ע"ש העכו"ם בלי שליחות וזכין. // מבאר שיש גדר חדש של זכין בתורם משלו ע"ש חבירו, ודומה לזכין מחדש של גירות ושל פדיון מעש"ש. // מביא דכל כה"ג מהני בזכין לקטן. // דן לגבי נכרי אי מהני בסוג הזה של זכין, ומתי והאם מיקרי זכות לנכרי שיעשרו פירותיו. //

משנה ג // **רע"ב משנה ג** // **משנה ד** // **רע"ב משנה ד** // **ביאורים ציונים והערות משנה ג' וד'** // **א** // הקדמה. // בדברי הירושלמי שהיה תנאי וקנין כדי שהכהן ולוי יקנה חלקם. // למה בעי קנין ולמה לא מהני כחלק מהזכויות של האריס בהתחייבות שביניהם דהוי גוף לפירות. // בסוגי' בב"ב [ס"ג] – והערה מהגרש"ק בגדר השויר על פירות שיבואו לעולם אח"כ. // דרכו של רבינו יונה בסוגי' בב"ב [ס"ג]. // דרכו של הריטב"א בסוגי' שם. // מוסיף ביאור בדברי הריטב"א בגדר הדין דקל לפירות בסוגי' זו – דמצאנו בכמה דוכתי גדר מחדש של דקל לפירות שאינו קנין בגוף דקל כלל. // עוד מקורות לגדר החדש הנ"ל. // בדברי הראשונים האין הישראל מפריש מפירות הלוי ומתקן פירותיו. // הפרשה מפטור על החיוב – לקוח על אינו לקוח. // במה שיש לדון האם מיקרי תבואת זרעך כלפי הקבלן הישראל – מחמת זכותו שקנה בקנין בשדה, ויש לדון בעיקר פטור 'לקוח' כשאורח אוכל אצל הבעלים. // המשך להנ"ל – אי קנין פירות מיקרי תבואת זרעך, ובדין אריס דמיקרי תבואת זרעך, ומה הדין באריס שזוכה בשל הבעלים ע"י קנין בתלוש.

משנה ה // **רע"ב משנה ה** // **ביאורים ציונים והערות משנה ה** // בסברת החילוק בין זיתים לשמן – למשניות הקודמות – ובפלוגתא ר"י וחכמים בזיתים. // בדברי החזו"א בפטור של לקוח באריס. //

משנה ו // **רע"ב משנה ו** // **ביאורים ציונים והערות משנה ו** // ביאורו של הירושלמי בפלוגתא ב"ש וב"ה עפ"י פלוגתא במכירת פרה החורשת בשביעית, ובחילוקי דינים בזה. // דרכו של הרמב"ם בטעמו של ב"ה דלא חייש לטומאה – דפליגי בדין אסור או מותר לגרום טומאה לחולין בא"י. // באיסור לגרום טומאה לטבל. // בדברי המשנה ראשונה בגורם טומאה לחולין בחו"ל. //

משנה ז // **רע"ב משנה ז** // **ביאורים ציונים והערות משנה ז** // ביאור המשנה עפ"י הירושלמי דתלוי באין ברירה – ונחלקו בירושלמי בפלוגתא רש"י ותוס' באין ברירה. // חידוש דין של התורת זרעים עפ"י מה שיש לחלק בין חלוקת שותפין לחלוקת יורשים. // ביאור נוסף בזה בר"ש וברמב"ם. //

משנה ח // **רע"ב משנה ח** // **ביאורים ציונים והערות משנה ח** // בחילוקים בין המשניות. // ביאור של התורת זרעים דיש ברירה רק שייך בשעת חלוקת השותפות ולא בעירובי' לאחר החלוקה. // בדברי הראב"ד בזה ובתורת זרעים. // הערה התוס' יו"ט בשיטת הרמב"ם דאיירי בב' חברים ומצד איסור מכירת טבל. //

משנה ט // **רע"ב משנה ט** // **ביאורים ציונים והערות משנה ט** // בדברי הראשונים בחידוש המשנה //
 בדין ברירה דע"כ מיירי במחבר וכבר ליכא חשש טהרות וליכא דמאי אלא טבל גמור. //
משנה י // **רע"ב משנה י** // **ביאורים ציונים והערות משנה י** // מביא שיש ב' טעמים באיסור להחליף ע"ז
 בירושלמי, ותלוי ביש ברירה ואין ברירה. // מביא את דברי האחרונים שיש לומר שלפי הגר"ז שגם למ"ד האחין
 שחלקו לקוחות הן אבל אין כאן מכירה ממש, דממילא ליכא בזה דין חליפי איסור.נ. // הוכחות ליסוד הגר"ז. //
 ביאור עיקר הקולא של המשנה. //
משנה יא // **רע"ב משנה יא** // **ביאורים ציונים והערות משנה יא** // בטעמא דאינו מפרש בסורלי. // בענין
 אי אמרינן הפה שאסר לחצאין. //
משנה יב // **רע"ב משנה יב** // **ביאורים ציונים והערות משנה יב** // ביאור המשנה. // אף דמיירי בתלוש
 אכתי יש ברירה. // הערה בדברי הרמב"ם במכירת טבל.

הקדמה לפרק שישי

בגדר דין חוכר אריס ושוכר – ובמה שונים מקנין הגוף לפירות.

בגדר חדין חוכר ומקבל ואריס – דמצד אחד דומים לשכירות ומאידיך חשיבי כשותפים בקרקע.

בעיקר הגדר של חכירות וקבלן, מבואר בכמה דוכתי דדומה לשכירות, דעיין ברמב"ם [שכירות פרק ח' הלכה א']: "אחד השוכר מחבירו שדה לזרעה או כרם לאכול פירותיו בדמים או ששכר ממנו בפירות קצובים כגון ששכר ממנו שדה זו בעשרים כור בשנה וכרם זה בעשרים כדי יין בכל שנה שניהן דין אחד יש להן, והשוכר בפירות הוא הנקרא חוכר", עכ"ל, ועיי"ש במ"מ שכתב "אחד השוכר מחבירו שדה וכו', זה מפורש בברייתא [פ"ו] דמסכת דמאי מה בין שוכר לחוכר השוכר במעות והחוכר בפירות", עכ"ל, וע"ע ברמב"ם [מעשר פרק ו' הלכה י"ג] "אי זהו חוכר ואי זהו מקבל, חוכר שחוכר הקרקע בדבר קצוב מן הזרע בכך וכך סאה בין עשתה הרבה בין עשתה מעט, מקבל הוא שיקבל אותה בחלק ממה שתעשה חציו או שלישו או מה שיתנו ביניהן, שוכר הוא ששוכר הקרקע במעות", ועיין בכס"מ [שם] שציין לירושלמי [ריש פ"ו דמאי] "החוכר בפירות השוכר במעות המקבל למחצה לשליש ולרביע".

ואעפ"כ מצאנו בראשונים שיש לחוכר ומקבל 'שייכות' לעיקר הקרקע, דיעויין בתוס' גיטין [ע"ד] שמשמע שיש לו חלק בקרקע דמחלק בין שכיר יום לאריס כשירד גשם, וז"ל: "בפרק האומנין אמרי' שכר את הפועלים ואתא מטרא הפסד דפועלים וי"ל דשאני התם שאינו אלא שכיר יום שלא שכרו בעל הבית אלא לדלות וכיון שלא הוצרך אינו שכיר, אבל הכא שהוא 'אריס' ועושה כל מלאכות שבשדה ויש לו חלק בקרקע' כמו בעל השדה, ומיד כשהתנה עמו לדלות ארבעה 'זכה בשליש שדה' ואפי' אתא מטרא, ולא איצטריך כמו שאר אריסים דמשמע דנטלי רבעא ואפילו לא יצטרכו לדלות וכו'", עכ"ל – הרי "שיש לו חלק בקרקע כמו בעל השדה", ועוד ש"מיד זכה בשליש שדה".

יתירא מזה כתב הרי"ף [שם – ל"ה: בדפי הרי"ף] שהוא כשותף, וז"ל: "ומסתברא לן דשאני אריס מפועל דאריס כשותף דאמי דאי איתניסא ההיא ארעא לא הוה שקיל מידי הילכך כיון עליה דדלי ארבעה קנה ליה תילתא וכיון דלא איצטריך לא פקעא מנתא דיליה".

וכל זה מתאים למה שמבואר ברא"ש – מובא להלן משנה א' – דגם חלק הבעה"ב חשיב כלפי האריס כ"תבואת זרעך" ומבואר דלא חשיב כ'לקוח' מבעה"ב.

וע"ע ברמב"ם [שכירות פרק ט' סוף הלכה ו'] דמבואר נמי דארוס כשותף, אלא דכנראה דנחלקו בזה רש"י והרשב"א בב"ק [ק"ג:]: דמבואר שם דשותף משלם מס למלך ואסיר פטור, וברש"י מבואר דזה משום אין לו חלק בקרקע וברשב"א מבואר דזה דין צדדי דכך ניהא למלך ודינא דמלכותא דינא.

חזקתה שאין לאריס קנין בקרקע לפירות.

והנה זה ברור דזכות אריס וחוכר אינו אלים כמו קנין פירות, ודבר זה ביאר החזו"א [שביעית סי' כ"א אות ד'], וראיתו ממה דנחלקו ר"י ור"ל בגיטין [מ"ז] במוכר שדהו לפירות דסבר ר"י דמביא וקורא ואילו לענין חוכר ואריס תנן [פ"א דביכורים מ"ב] שאינן מביאין, אלא בע"כ מכירה לפירות אלים יותר מאריס, וע"ע בקוה"ע [סימן נ"ג] שגם עמד בזה דחלוקין ניהו לגבי ביכורים.

ועיין נמי בתוס' בב"ב [כ"ז. ד"ה לא] דמחלקינן בין מוכר אילן אחד שאינו מביא ביכורים לקנין פירות שיש עכ"פ דין הבאה, והחילוק הוא שאין לו למוכר אילן אחד את כל ההשתמשות בשדה אלא רק לענין דבר אחד, אבל מי שיש לו קנין פירות הרי יש לו כל הזכויות בהשדה אלא שאינם שלו אלא לזמן, וע"ד זה איכא למימר נמי באריס שאין לו את כל ההשתמשות.

מבאר את חבדל בין שכירות ואריסות דדומה לשכירות – לקנין חגוף לפירות – דרכו של האבי עזרי בזה.

נתבאר כאן דקבלנות וחכירות דומים לשכירות, ויש לעיין בזה שהרי מבואר בראשונים דשכירות היא כגוף לפירות ואפילו כקנין הגוף לזמן, עיין בהערה ⁶⁰ שהבאנו את הלשונות של הרמב"ם בזה.

⁶⁰ שיש כמה מקומות שמבואר כן ברמב"ם:

ז"ל הרמב"ם [מכירה פרק כ"ג הלכה א'], "מקנה אדם הגוף לפירותיו בין במכר בין במתנה בין במתנת שכיב מרע, ואין זה מקנה דבר שלא בא לעולם שהרי הגוף מצוי ומקנה לפירות, הא למה זה דומה למוכר בית או שדה לחבירו שלא הקנה לו הגוף אלא הנאת הגוף".

ולהלן שם, [הלכה ח'], "ומה הפרש יש בין הקונה שדה זו לפירותיה ובין השוכר שדה מחבירו, שהקונה שדה לפירותיה יש לו לנטעה או לזרעה כל זמן שירצה או להובירה, והשוכר אינו כן כמו שיתבאר בענין שכירות, ואין השוכר רשאי להשכיר אבל הקונה מקנה לאחרים כל מה שקנה".

ובלשון הרמב"ם [שכירות פרק ז' הלכה א'], "כשם שמתנה אדם כל תנאי שירצה במקח וממכר כך מתנה בשכירות, שהשכירות מכירה לזמן קצוב היא וכל שממכרו בנכסיו ממכר שוכר שכירותו שכירות, וכל שאין לו למכור כך אין לו לשכור אלא א"כ יש לו פירות בלבד באותה הקרקע הרי זה שוכר ואינו מוכר".

הרי לנו דלשונות הרמב"ם ברורים דשכירות לא חשיבי כשעבוד בעלמא להוציא שימושים אלא שיש קנין לזמן וקנין בחפץ לשימושים, ומה"ט פוסק הרמב"ם דגם במת השוכר השכירות ממשיכה אצל הבנים כמו במקח, והוא מפרש שזה באמת קנין הגוף לזמן.

דיעויין בזה ברמב"ם [שאלה ופקדון פרק א' הלכה ה'] וז"ל, "השואל כלי מחבירו או בהמה וכו', שאלו לזמן קצוב כיון שמשך זכה אין הבעלים יכולין להחזירו מתחת ידו עד סוף ימי השאלה, ואפילו מת השואל הרי הורשין משתמשין בשאלה עד סוף הזמן, ודין הוא, הלוקח קונה הגוף קנין עולם בדמים שנתן ומקבל מתנה קנה הגוף קנין עולם ולא נתן כלום והשוכר קנה הגוף לפירותיו עד זמן קצוב בדמים שנתן והשואל קנה הגוף לפירותיו עד זמן קצוב ולא נתן כלום, כשם שהנותן כמוכר שאינו יכול לחזור בו לעולם כך המשאל כמושכר שאינו יכול לחזור בתוך הזמן".

אלא דכבר הוכחנו שאינו כקנין פירות ממש, וכדהבאנו ממה שתמהו האחרונים מביכורים שאין חיוב ביכורים על אריס ושוכר אף דבכל קנין הגוף לפירות נחלקו ר"י ור"ל אי קנין פירות כקנין הגוף לגבי ביכורים – וכל זה צ"ב.

עוד תמהו האחרונים – מובא להלן במשנה ב' – דעכו"ם שאין לו בעלות בקרקע ממש אלא שיש לו קנין הגוף לפירות וזה מהני להפקיע את הקדושה של הפירות מדין יש קנין לעכו"ם, אף בחוכר ישראל שיש לו זכות בקרקע לפירות מדין שוכר – וצ"ע, דמה נשאר אצל העכו"ם.

ונביא כאן את דרכו של בעל האבי עזרי בכל הנ"ל – כמו שהם מובאים ביגיעת ערב פסחים [שיעור ה'], ובקצרה באבי עזרי תניינא [פ"ו שכירות ה"ה] – ועפ"י דבריו יתיישבו כל הנך קושיות.

מצאנו בסוגי' בעבודה זרה [ט"ז] דדנו האם שכירות קני' או לא, ולמסקנה נקטו דלא קני', ויש בזה ד' נפ"מ: 1] אי לא קניא אסור להשכיר בהמתו לגוי כיון דעביד מלאכה בשבת, 2] עוד נפ"מ במשכיר בית לגוי האם עובר הישראל על לא תביא תועבה אל בתיך, 3] כהן שכר בהמה מישראל דרק אי שכירות קניא מאכילה תרומה, 4] בסוגי' בפסחים [ו']. מבואר דאיכא נפ"מ לגבי זה האם חשיב כחמץ ברשותו של עכו"ם היכא דהשכיר לעכו"ם מקומו של החמץ, ודווקא אי שכירות קני' אמרינן כן.

יש לעיין דמה שייך עיקר קנין דשכירות הרי שימושים הוא דבר שלא בא לעולם או דבר שא"ב ממש וכמבואר בהדי' בב"ב [קמ"ז:] דשכ"מ אינו אומר ידור בו פלוני כיון דלא מהני בזה בברי'.

עוד יש לעיין דמצאנו הרבה לשונות של הרמב"ם [מובא בהערה לעיל] דמפורש ששכירות הוא גוף לפירות, וא"כ מה הצדדים האם שכירות קניא או לא.

עוד יש לעיין דלגבי קנין חצר אמרינן דקונה לשוכר ולא למשכיר, ונחלקו בזה הרמב"ם וראב"ד, ועיין בזה בקצוה"ח [סימן שי"ג], וזה גם אי קניא וגם אי לא קניא, וא"כ קשה דלמה לא פשוט לן דלענין חמץ זה מיקרי רשותו של העכו"ם.

עוד יש לעיין דהמוכר שדהו לפירות נחלקו ר"י ור"ל האם קנין פירות כקנין הגוף והוא מביא וקורא או לא, דתלוי אי מצי אמר האדמה אשר נתת לי, ואחרי שהרמב"ם מדמה קנין שכירות לדקל לפירות א"כ למה ליכא פלוגתא בדין ביכורים בשוכר, ומפורש במשנה ריש ביכורים דליכא הבאה, וכבר הבאנו מהקוה"ע [סימן נ"ג] וחזו"א [שביעית סימן כ"ד ס"ק א'] שהעירו בזה, ועוד קשה דלמה לא הוכיחו מהך משנה בביכורים דשכירות לא קני'.

עוד יש לעיין דמפורש בתוס' בריש אלמנה לכוהן גדול [יבמות ס"ו] דגם למ"ד קנין פירות כקנין הגוף, אבל לא חשיב קנין כספו, ולכן עבדי מלוג של אשת כהן לא יאכלו תרומה, והיי"ט דבעינן בעלות בגוף, ולעומת זאת לגבי שכירות מצינו איפכא דלמדנו בע"ז דלפי הצד דשכירות קני' א"כ כהן ששכר בהמת ישראל מצי מאכילה תרומה, הרי לנו סברות הפוכות דלגבי תרומה שכירות עדיפא ולגבי ביכורים קנין פירות עדיפי.

וביאר בכל זה האבי עזרי דתרי גווני קנין פירות מצאנו, אחד בכל השימושים ואחד בתשמיש אחד, ובכל השימושים מיקרי קנין לזמן ובתשמיש אחד מיקרי קנין פירות

בעלמא, והיסוד לזה מהתוס' בב"ב [כ"ז. ד"ה לא] בתירוץ השני ליישב למה בקונה אילן אחד לא קורא ומאי שנא ג' אילנות הא סו"ס הקרקע שלו לגבי החזקת האילן שם, וע"כ שזכות החזקת האילן שם אינו כלום בקרקע ורק זכות בעלמא ולא מיקרי אדמה שלו, ורק כשיש לו את כל התשמישים אז מיקרי בעלים גמור אלא דכיון שזה קנין לזמן נחלקו ר"י ור"ל אי כקנין הגוף והוי ממש כבעלים או לא.

ומעתה י"ל דהנך תרי סוגים של קנין פירות הם שני הצדדים בשכירות אי קניא או לא, והיינו דאי קניא הוי ליה כקנין הגוף לזמן ולכן מותר להביא לשם חמץ ועבודה זרה וכו' ומה"ט הכהן השוכר מאכילו תרומה, ואי לא קניא אז אינו אלא זכויות בעלמא ככקנין פירות לתשמיש אחד.

אולם גם אי הוי כקנין לזמן אכתי גרע, והיינו דבקנין לזמן איכא קנין גמור לחלוטין שהזמן הוא בחפץ, והזמן של אח"כ הוא כחלק אחר בחפץ שלא מקנה לו, דכמו דחפץ מתחלק לארכו כמו כן לזמנו והרי הוא בעלים לעולם על הזמן שקבעו כמו שבעלים על חצי חפץ הוא בעלים גמור על כך חצי, אבל בשכירות הקנין עצמו מוגבל, שיש לו קנין על ל' יום, וקנין זמני הוא קנין מחודש וזה חל כשאומרים לשון שכירות, ובקנין המחודש הזה לא מיקרי בעלים אמיתי לענין האדמה אשר נתת לי אף דמותר להביא לשם חמץ ועבודה זרה וכו' וגם הכהן השוכר מאכילו תרומה.

הרי לנו תלת גווני בקנין לזמן, א] קנין לזמן בכל השימושים דאז הזמן הזה של הקרקע הוא שלו לעולם והוא קורא ביכורים, ב] שכירות קניא שיש זמן והגבלה בגוף הקנין וזה כבר לא סגי לביכורים אף דסגי להיות רשותו לכל דבר ולכן מותר להביא לשם חמץ ועבודה זרה וכו' ומה"ט הכהן השוכר מאכילו תרומה, ג] שכירות לא קניא וזה זכויות בעלמא, ואסור בכל הנ"ל ודומה לקנין גוף לפירות שיש לו זכויות בעלמא בקרקע, ודו"ק.

אולם לכו"ע סגי לענין קנין חצר וזה צ"ל דקנין חצר תלוי על 'רשות' ושפיר חשיב 'רשות' אף כשאין לו אלא זכויות בעלמא.

איברא דאכתי קשה מהך דתרומה דלא מהני קנין פירות אף דמהני שכירות, ורבינו לא יישב קושי' זו ונשאר בצ"ע, וצ"ל כמבואר שו"ת אבני מילואים [סימן י"ז] בביאור דברי התוס' הללו דמצד קנין איסור אתינן עלה, ועיין בברכ"ש ביבמות [סימן י"ט] מה שהרחיב בזה, עכ"פ לדבריו א"ש דבאכילת בהמתו סגי בקנין כספו בלי קנין איסור וא"ש, עכתו"ד בעל האבי עזרי.

עפ"י דבריו מיושב מה שהקשינו לעיל:

הרי דאף דקבלנות וחכירות דומים לשכירות, ואף שמבואר בראשונים דשכירות היא כגוף לפירות ואפילו כקנין הגוף לזמן, אכן אכתי איכא דרגות שונות בגוף לפירות, ובשכירות אינו כקנין פירות ממש, וכדמוכרח מביכורים, ואינו אלא בגדר זכויות בעלמא ותו לא, ובזה יבואר נמי מהמובא להלן במשנה ב' – דעכו"ם שאין לו בעלות בקרקע ממש אלא שיש לו קנין הגוף לפירות וזה אכתי מהני להפקיע את הקדושה של הפירות מדין יש קנין לעכו"ם, אף בחוכר ישראל שיש לו זכות בקרקע לפירות מדין שוכר –

וקשה, דמה נשאר אצל העכו"ם, ולמדנו שקנין פירות של העכו"ם הוא יותר קנין בקרקע משכירות וחכירות של הישראל שהיא רק בגדר זכויות, ודו"ק.

משנה א

[א] המקבל שדה מישראל מן העובד כוכבים ומן חכתי יחלק לפניחם החוכר שדה מישראל תורם ונותן לו אמר רבי יהודה אימתי בזמן שנתן לו מאותה השדה ומאותו חמין אבל אם נתן לו משדה אחרת או ממין אחר מעשר ונותן לו:

רע"ב משנה א

המקבל שדה – למחצה לשליש ולרביע כדרך האריסין:

חולק לפניחם – ואינו צריך לעשר חלק בעל השדה אבל מניח לפניחם חלק שכר הקרקע כשאינו מעושר, ולא חייבו חכמים למקבל שיעשר על חלקו של בעל השדה ויתן לו מה שפסק עמו כשחזא מעושר מפני ישוב א"י כדי שלא ימנעו מלקבל השדות באריסות:

החוכר – מקבל השדה בדבר קצוב כך וכך כורין לשנה בין שחייא עושה הרבה בין שחייא עושה מעט:

תורם ונותן לו – אבל לא מעשר, דכל חוכר על מנת כן יורד לשדה שיתן לו חכירותו מפירות הגדלים בשדה בטבלם, ומיחו משום דאין לחשחות התרומה דאי אפשר לגזרן שתעקר אלא אם כן נתרמה משום חכי תורם ונותן לו, ומסתבר דמנכה לו התרומה מחכירותו דמאי שנא תרומה ממעשר:

אמר ר' יהודה – אימתי סגי לחוכר שיתרום לבד ואינו מעשר, כשנותן לו חכירותו מאותה שדה ומאותו חמין. אבל אם נתן לו משדה אחרת אף מאותו חמין, או ממין אחר אף מאותה שדה כגון שזרע מקצת השדה מין אחר כשיעור חכירותו חייב אף לעשר, דדמי לפורע חובו. אי נמי אין דעת [המחכיר] לקבל פירות טבולים אלא כשפורע לו מאותה שדה ומאותו חמין:

ביאורים ציונים והערות משנה א'

ב' חילוקים בין מקבל לחוכר, א' יש אופן שחוכר דמי לפורע חובו בטבל, ב' גם באופן ולא מיקרי פורע חובו, אכתי חלוקין מקבל וחוכר אי אדעתא לקבל טבל או חולין מתוקנים, אלא שבזה חלוק תרומה ממעשר.

מבואר במשנה שיש ב' דינים, חוכר ומקבל, ומקבל היינו שמקבלו מהבעלים למחצה לשליש ולרביע כדרך האריסין, וחוכר היינו שמקבל את השדה בדבר קצוב כך וכך כורין לשנה בין שהיא עושה הרבה בין שהיא עושה מעט, ויש חוכר שמשלם לו מאותו השדה ויש שמשלם משדה אחר.

ואין פורעין חוב בטבל, וכפשוטו במקבל שנוטל לו חלקו ומניח חלקו של בעה"ב, הרי לא מיקרי פורע חובו, ואין חיוב להפריש לפני החלוקה, אכן בחוכר י"ל שחשוב כאילו פורע חובו כיון שחייב לו סכום קצוב, ויתכן שחייב מעיקר הדין, ודין זה מבואר בסיפא של המשנה דווקא בחוכר ש"נתן לו משדה אחרת או ממין אחר מעשר ונותן לו" דבכה"ג באמת מיקרי פורע חובו, וכמבואר בר"ש וברע"ב דדווקא בכה"ג דמי לפורע חובו, אבל אי משם לו מאותו השדה ומאותו המין, אז לא דמי לפורע חובו ופטור מעיקר הדין מהפרשה.

באופן הזה דחשיב כפורע חובו בטבל חייב גם לתרום וגם לעשר מעיקר הדין, אכן בחוכר שמשלם מאותו השדה או במקבל, דבכה"ג לא מיקרי פורע חובו, בכל כה"ג א"צ לתרום מעיקר הדין, והכא כל הנידון הוא מה היה דעתם – לתת מעושר או טבל.

ובזה איכא ב' חילוקי דינים, א' גם בזה חלוק חוכר ממקבל, ב' בזה חלוק מעשר מתרומה, דדווקא חוכר חייב להפריש, והוא מפריש דווקא תרומה גדולה ולא מעשר.

וביאר בזה במהר"י קורקוס [פ"ו ממעשר הי"א] דהיינו טעמא דתרומה מפרישים בגורן ומעשרות בבית, "דא"א לגורן שתעקר אא"כ נתרמה ממנו תרו"ג", וההבדל בין מקבל וחוכר הוא מתי מקבלים פירותיהם, דבחוכר - הבעה"ב מקבל פירותיו כבר עקורים מן הגורן וזה תמיד אחרי הפרשת תרו"ג, ולכן אדעתא דהכי קבעו שיקבלם אחרי הפרשת תרומה גדולה שמפרישים אותה לפני העקירה מהגורן, והוי כאילו התנו בזה, אבל המקבל נותן לבעה"ב פירותיו מהקרקע, לפני עקירת הגורן מהקרקע, ולכן אינו תורם, דאדעתא לקבל טבל גמור קבעו ביניהם.

לפי"ז בפירות שאין להם גורן, אז גם תרו"ג אין החוכר צריך לתרום [דרך אמונה ס"ק קי"א].

פלוגתת חרמב"ם ור"ש אי מנכה לו כנגד חתרומה.

וכל זה ביאר המהר"י קורקוס ברמב"ם, ומבואר שם עוד ברמב"ם שאחרי שהוא מפריש תרומה אינו מנכה לו מתבואתו מה שעלה לו בהפרשת התרומה, דאדעתא דהכא ירד לתרום לפני שתעקר הגורן, אכן הביא שהר"ש חולק וסובר שמנכה לו כנגד התרומה, שמאיש נא תרומה ממעשר, וכל מה שמפירש תרומה הוא משום "דא"א לגורן שתעקר אא"כ נתרמה ממנו תרו"ג", אבל זו סיבה שהוא יצטרך להפריש ולא סיבה דהוי כהתנו כן, ולכן מנכה לו, והרע"ב נקט בזה כהר"ש.

פלוגתת הראשונים בדין חולק לפניחם.

כתב התוספות יום טוב: "חולק לפניחם - כתב הרמב"ם בפירושו ועל תנאי שיהיה החלוק לפני בעל השדה שידע שמה שנתן לו הוא טבל. וכן כתב בפ"ו מהלכות מעשר", עכ"ל, אולם מרן הגר"ח ק"ש שליט"א דייק מהראשונים [ציון ההלכה ס"ק רי"ט] דלא הזכירו זאת דכנראה שלמדו שחולק לפניחם היינו שנותן להם אבל לא לפני העינים שלהם, אלא שהביא לשון התוספתא שמפורש כהרמב"ם.

בדברי הרא"ש בביאור הירושלמי דמעיךר חזין חמקבל חייב לחפריש, וזרכם של האחרונים בביאור הירושלמי.

ז"ל הרא"ש: "ואינו צריך לתרום ולעשר על חלק בעל השדה לפי שהוא נוטל חלק שכר עבודתו ומניח לפניחם חלק שכר הקרקע ואין זה כפורע חובו" - וכוונתו בזה לאפוקי הדין שמבואר בסיפא בחוכר באופן שנותן לו ממין אחר - דאז חייב לתרום ולעשר כיון שכל התבואה ידידה הוא אלא שהוא חייב לשלם לבעה"ב כפורע חוב ולכן אינו פורע חוב טבל ולכן הוא חייב לעשר, אבל הכא במקבל אין זה כפורע חוב ולכן פטור לגמרי מעיקר הדין.

ושוב הביא הרא"ש חידוש גדול מהירושלמי: וז"ל - "ירושלמי אמר ר' חנינא תקנו במקבל שלא תבור א", שאם היינו מחייבים המקבל לעשר היו נמנעין מלקבל השדות" - ודייק מזה הרא"ש - וז"ל: "ומתוך הירושלמי משמע שמן הדין היה לו למקבל לעשר על הכל, אף על פי שאינו נוטל אלא חלק טרחו ומניח חלק שכר הקרקע לבעליו, ואפשר משום דקרינן ביה עשר תעשר את כל תבואת זרעך".

ותמה בזה המשנה ראשונה דסו"ס חלק הבעה"ב אינו תבואת זרעך של המקבל, ולכן למד שהירושלמי הכא לא קאי במקבל מישראל אלא במקבל מן הנכרי, שהיא קנס מיוחד לחייבו לתרום בחוכר מן הנכרי, ובמקבל מן הנכרי לא היה קנס, ובחילוק הזה בין מקבל לחוכר קאי הירושלמי, ובהאמר הירושלמי תקנו במקבל לפוטרו מהקנס כדי שלא תבור א", והיינו משום שאם היינו מחייבים המקבל לעשר היו נמנעין מלקבל השדות, והוצרכו לתקן או במקבל או בחוכר לפוטרו, ותיקנו במקבל כיון שיותר חפץ העכו"ם בחכירות, וכעין זה מבואר נמי בחזו"א [שביעית סימן ד' ס"ק י"א].

אולם מרן הגר"ח ק"ש שליט"א בביאור ההלכה כתב שהירושלמי חולק בעיקר דין מקבל, ומחדש שמקבל כחוכר, ויש צד כזה בסוגי' בב"מ בהמקבל, וממילא תמיד חשיב כפורע חוב, גם במקבל, ולכן חייב לעשר מעיקר הדין, ופטרו אותו מלעשר כדי שלא תבור הארץ.

ויש להעיר דלפי פירוש זה היה נראה לדון שהירושלמי יסבור כהרמב"ם שבחוכר שמפריש - ולא תיקנו תקנה בחוכר לפוטרו - ובדידה הדרא עיקר הדין דהוי כפורע חוב, דהכא לא ינכה לו ממה שתורם כיון שתורם מעיקר הדין דהוי כפורע חוב.

אולם קשה דלפירוש זה למה מחלקים בין תרומה למעשר, ולמה תורם ולא מעשר כמו בסיפא אי מיקרי פורע חוב בטבל, וצ"ע.

בעיקר חידוש הרא"ש – דבאריס חדין הוא "תבואת זרעך קרינן ליה" ומפריש בלי זה שחזא אוכל, וקושיי המעדני ארץ מחמיעוט – אתם ולא אריסים.

ובעיקר דברי הרא"ש יש להעיר – דנהי דסובר הירושלמי שיש חיוב לעשר מחמת זה שהוא תבואת זרעך, ולא מצד פורע חובו בטבל, הא מיהת הוא לא אוכל את הפירות עכשיו, ומה מחייבו להפריש – וכבר נחלקו האחרונים [מג"א ט"ז ורעק"א] – בעיקר חיוב הפרשה אי חייב גם בלי שבא לאכול, ועיין בזה בהערה ⁶¹, והכא משמע מהרא"ש שחייבים, וכבר עמד בזה בספר פאת השדה.

עוד יש להוסיף – דהנה, גרסינן בריש האיש מקדש – אתם ולא אריסין ונחלקו בזה הראשונים, עכ"פ כו"ע מודי שאין האריס יכול להפריש על חלקו של בעה"ב לכתחילה, ויתכן גם בדיעבד לא חל, ותמה במעדני ארץ [תרומות פ"ד ה"י ס"ק א' ד"ה עכ"פ] דכל זה סותר את דברי הרא"ש שמבואר כאן שקבלן חייב להפריש על חלקו של בעה"ב "ותבואת זרעך קרינן ליה".

ועיי"ש עוד במעדני ארץ דבעיקר דברי הרא"ש דחשיב תבואת זרעך מבואר דלא חשיב כלקוח, והביא על זה את דברי הר"ש בסופ"ק דפאה דחלק העניים במתנו"ע היה חייב מה"ת – לולי הפטור של מתנו"ע מהפרשת תרו"מ, וקשה דלמה ליכא פטור מה"ת מצד לקוח דלאו תבואת זרעך נינהו, וביאר הר"ש דתבואת זרעך קרינן ליה מחמת הזכות שהתורה נתנה לעניים "בהאי שדה" – וכוונתו כנראה שכבר לפני שלישי יש להם זכות בתבואה לקבל מתנותיהם כשהבעלים יפרישם אח"כ, וע"ד זה צריכים לבאר נמי הכא ברא"ש לגבי אריס.

וצריכים להוסיף כאן את מה שביארנו בהקדמה [ריש פירקין] מהתוס' בגיטין "שיש לו חלק בקרקע כמו בעל השדה", ועוד ש"מיד זכה בשלישי שדה", והוספת הרי"ף שהרי הוא כשותף עם בעה"ב, אלא שאכתי צ"ע מהמבואר שאריס כשוכר, ושוכר הוא פחות מקנין הגוף לפירות, ואכתי צ"ע.

בדברי הר"ש דמחלק בין חמשניות.

הר"ש הביא כאן את הירושלמי על המשנה הבאה דמחלק בין עכו"ם [משנה הבאה] לישראל [משנה זו] – והבאנו את הדברים במשנה הבאה.

משנה ב

[ב] החוכר שדה מן העובד כוכבים מעשר ונותן לו רבי יהודה אומר אף המקבל שדה אבותיו מן העובד כוכבים מעשר ונותן לו:

⁶¹ עיין ט"ז יו"ד [סימן א' ס"ק י"ז] וברעק"א [שם], והעולם הביאו ראה לט"ז מרש"י גיטין [מ"ז: ד"ה דאורייתא] כרעק"א, אכן עיין באבי עזרי [מעשר פ"ו ה"ב תנינא] ובעמק ברכה [ברכת המצות] שדחו ראה זו, ודעת הגר"א [או"ח] סימן ח' שהמג"א שתמיד חייבים, ודעת החזו"א [דמאי סימן ד' ס"ק ב'] ג"כ דתמיד חייבים.

רע"ב משנה ב

החוכר שדה מן העובד כוכבים. קנס קנסו חכמים לחוכר שדה מן העובד כוכבים שיחא מעשר מה שנותן לו, כדי שלא יהא שום ישראל חוכר שדה ממנו ותשאר בורה בידו ומתוך כך יצטרך למכרה לישראל בדמים מועטים. ובמקבל באריסות לא קנסו שיותר חפץ העובד כוכבים בחכירות מבאריסות: שדה של אבותיו – שגזלה העובד כוכבים מאבותיו, וקנסוהו שיצטרך לעשר כדי שידחוק עצמו ויקננה מן העובד כוכבים שמתוך שחיא חביבה עליו שחיתה של אבותיו לא יניח לקבלה מן העובד כוכבים ביותר מן הראוי לה וכשיכבד עליו המעשר יקננה. וכוותיה דרבי יהודה קיימא לן דלא פליג תנא קמא עליה:

ביאורים ציונים והערות משנה ב'

עוד חילוק בין חוכר למקבל – אבל חכא מטעמא דקנס מחלקים ביניהם.

במשנה הקודמת למדנו שיש ב' חילוקים בין מקבל לחוכר, ושם היו החילוקים מחמת סברות של פורע חובו, וכן מחמת סברות דאדעתא דהכי קבעו ביניהם לתת מעושר או לא.

וגם במשנה הזו איכא חילוק בין חוכר למקבל, אלא שכאן איכא ביניהם סברא אחרת, לחלק ביניהם מצד קנס, והוא שהחוכר שדה מן העובד כוכבים קנסו חכמים קנס שיהא מעשר מה שנותן לו, וזה כדי שלא יהא שום ישראל חוכר שדה ממנו ותשאר בורה בידו ומתוך כך יצטרך למכרה לישראל בדמים מועטים, ובאמת שקנס זה שייך גם במקבל, אלא שבמקבל באריסות לא קנסו שיותר חפץ העובד כוכבים בחכירות מבאריסות, ולכן לא הוצרכו לקנוס בזה.

דברי חר"ש בביאורו לירושלמי בטעמא דחך קנס, ובטעמא דמחלקינן בין חוכר למקבל.

עיין בדברי חר"ש [במשנה הקודמת] בביאורו לירושלמי בטעמא דחך קנס:

וז"ל הירושלמי "הכא אתמר תורם ונותן לו [בחוכר מישאל סגי בתרומה – משנה קודמת] והכא אתמר מעשר ונותן לו [בחוכר מעכו"ם בעי גם מעשר – משנה זו]".

וחילק בזה הירושלמי "חבריי" בשם רבי יוחנן קנסו חכמים בחוכר מנכרי ולא קנסו חכמים בחוכר מישאל, רבי לא בשם רבי יוחנן אמר תפשה מדת הדין בחוכר מן הנכרי ולא תפשה בחוכר מישאל"

ומפרש הר"ש [שם] את החילוק הראשון של הירושלמי: "פי' חברייא סברי יש קנין לנכרי בארץ ישראל להפקיע מיד מעשר ומן הדין חוכר פטור, דאף ע"ג דלוקח מן הנכרי חייב מדרבנן, הני מילי בלוקח לאכילה והכא קנסא בעלמא⁶², כדי שתהא השדה בורה ביד נכרי וימכרנה לישראל בדמים קלים".

זה ביאור הדין של חוכר מעכו"ם שמעשר, אלא שהקשה הר"ש "ואף על גב דמהאי טעמא ה' ראוי להחמיר אף במקבל, מכל מקום לא קנסו אלא בחוכר משום דדמי לפורע חובו", ולעיל הבאנו מהרע"ב בטעמא דלא קנסו אלא בחוכר כיון "שיותר חפץ העובד כוכבים בחכירות מבאריסות".

דרך שניה בירושלמי שחילוק בין חוכר מעכו"ם לחוכר מישראל הוא האם מיקרי פורע חובו בטבל או לא כיון שחיישראל יפריש אח"כ – ובעיקר הגדר בפרעון חוב בטבל.

בירושלמי איכא שיטה נוספת – שיטת רבי – וביאר הר"ש את שיטתו: "ורבי לא סבר אין קנין משום הכי קאמר דתפשה מדת הדין בחוכר מן הנכרי שדינו לעשר דהוי פורע חובו מחלקו של כהן ולוי שהנכרי לא יעשר ולא תפשה בחוכר מישראל שישראל סופו להפריש".

למדנו הכא דמה דלא מיקרי פורע חובו בישראל היינו משום שהישראל סופו להפריש, ורק העכו"ם אין סופו להפריש ולכן מיקרי פורע חובו בחלק הכהן והלוי, וזה החילוק בין חוכר מישראל לחוכר מעכו"ם, ועיין מה שהוסיף בזה הר"ש שכתב: "וכשפורע חכירותו מן הטבל לא הוי כפורע חובו מן חלקו של כהן ולוי שהרי המחכיר סופו להפריש, ואפי' הוא ע"ה רוב עם הארץ מעשרין הן, ולא דמי למוכר טבל לע"ה דאסור, דשאני הכא דארעא ידידיה הוא" עכ"ל, הרי דלא דמי ממש לפורע חובו ולכן מקילין גם לע"ה, וצ"ע הגדר בכל הנ"ל.

ולהלן הבאנו מהתורת זרעים שלמד מהכא דאסור למכור מצד מפקיע זכותו וממונו של כהן, ולכן דן שבזה"ז יתכן שיהיה מותר, אלא דעיין לעיל [פרק ה' משנה ח'] שהארכנו בדין מכירת טבל, ועיין בדברינו לעיל [פרק ג' משנה א'] בדין הנאה של כילוי במכירה לעכו"ם, ובלשון הירושלמי שכתבו "תפשה מדת הדין בחוכר מן הנכרי שדינו לעשר דהוי פורע חובו" היה משמע שמעיקר הדין מחוייב להפריש, ועיין תורת הארץ [פ"ב אות מ"ה] שאין ראיה שזה מה"ת.

חידוש מחגר"א שחוכר מעיקר חדין מפריש – גם בישראל.

יש חידוש בשנות אליהו - הגר"א יצא לחדש דמעיקר הדין חוכר מישראל צריך להפריש, והיינו משום דתמיד מיקרי פורע חובו, ולא רק בשדה אחר ומין אחר, אלא דהקילו בישראל דא"צ לעשר, ובעכו"ם לא הקילו – וכנראה שהדרך הזו של הגר"א שייך למהלך השני בירושלמי – מובא לעיל.

⁶² ובהמשך הוסיף טעם נוסף למה מיקרי קנס "ועוד חשיב ליה קנס בישראל דקא אתי מכח נכרי דלא מצי לאשתעווי דינא בהדיה וכיוצא בה אמרינן בסוף פרק קמא דבכורות [י"א] אף על גב דלא דמי כולי האי".

חידוש בבי"ח דמחני חוכר כשוכר לחייב הפרשה אף למ"ד יש קנין.

יש חידוש בב"ח דמהני חוכר כשוכר לחייב הפרשה אף למ"ד יש קנין, ועיי"ש שחילק בין חוכר למקבל מעכו"ם בב' אופנים, באופן אחד למ"ד יש קנין ובאופן אחר למ"ד אין קנין.

וזה לשונו [סוף סימן של"א] "המקבל שדה מן הגוי וכו'. פירוש מקבל בתורת אריסות למחצה לשליש ולרביע למ"ד יש קנין לגוי אין צריך לעשר ממה שמגיע לו למקבל כיון דהתבואה היא של גוי שגדלה בשדה שלו אלא שנותן לישראל מחצה או שליש ורביע שכר עבודתו מפירות שלו אבל החוכר ממנו בדבר ידוע חשובה השדה כשלו דשכירות ליומיה ממכר הוא וחכירות היינו שכירות אלא דשכירות הוא במעות וחכירות הוא בתבואה או במעות הלכך אפילו יש קנין לגוי בארץ צריך לעשר.

ומ"ש והרמב"ם כתב שאין קנין לגוי בארץ ישראל - פירוש ואפ"ה מחלק בין מקבל לחוכר דמקבל אין צריך לעשר חלקו של נכרי אבל חוכר צריך לעשר מכל התבואה שגדלה בשדה דאע"פ שקצב לו לתת לו כך וכך סאה תבואה אפ"ה כיון שהתנה עמו לתת לו כך וכך בין עשתה הרבה בין עשתה מעט א"כ כל התבואה הגדילה בשדה היא של חוכר אלא שעליו מוטל החוב לפרוע לו כך וכך אבל כל התבואה היא של החוכר ועיין במשנה פרק ו' דדמאי, עכ"ל הב"ח.

הפרשה מחלקו על חלק העכו"ם – למח לא מיקרי מן החיוב על הפטור, ודן אי גם על חלק המקבל הישראל חיילא דין שיש קנין לעכו"ם.

הנה מעיקר הדין חלק העכו"ם פטור מתרו"מ, אלא מחמת קנס תיקנו שיפריש משלו על של עכו"ם, וק' דלכא' יש בזה משום מפריש מן החיוב על הפטור, דמפריש מחלקו דחייב, על חלק העכו"ם דפטור, ונמצא דמרבה במעשרות והמעשר ראשון והתרומות מעשר שהן ביד הלוי או הכהן הוא יותר משיעורו ונמצא דהוי טבול למעשר שני, ובשלמא למ"ד אין קנין בא"י להפקיע מידי תרו"מ י"ל דבאמת חלק העכו"ם הוא חייב, אלא העכו"ם אינו מפריש, אבל הכא מבואר בר"ש דלמ"ד דקנסינן אזלינן למ"ד יש קנין לעכו"ם ולכן חשיב קנס, וצ"ע.

ואף שהזכיר הר"ש שיש חיוב מדרבנן למ"ד יש קנין לעכו"ם וכמו שהביא ממנחות [ל"א]. אכן ביאר דהכא ליכא חיוב דרבנן, ואף אי היה חיוב דרבנן אכתי היה קשה, דמפריש מחלקו דחייב מה"ת על חלק העכו"ם דחייב מדרבנן, ויש בזה משום מפריש מחיוב על הפטור דאורייתא.

אכן זו טעות דכיון שיש קנין לעכו"ם, א"כ לא מהני זכותו של המקבל הישראל בפירות להפקיעו מהעכו"ם שזה עדיין תחת קנינו של העכו"ם ונמצא שגם חלקו של הישראל פטור מה"ת, ודין זה מפורש בב"י [סוף סימן של"א] בשיטת הטור, ועיין להלן שהבאנו כן מהגר"ח על הרמב"ם [תרומות] והחזו"א שהוכיחו כן מהסוג' בב"מ [ק"א].

אלא שסו"ס עדיין קשה, שהרי חלק של הישראל הוא לוקח לאכילה, ואיכא בזה חיוב מדרבנן, והרי בחלק העכו"ם פירש הר"ש שפטור גם מדרבנן כיון שלא לקחו לאכילה,

והוי ליה מהחויב דרבנן על הפטור דרבנן, וצ"ע⁶³.

בדברי חגר"ח שיש קנין לעכו"ם לגבי הפירות ששייכות לחוכר הישראל, ומבואר שחדין יש קנין הוא דין בקרקע ולא פירות, וחגר"ח דן בזה דלמח תלוי בשליש.

מתוך משנה זו למדנו חידושים בגדרי יש קנין לעכו"ם – דכאן מצאנו פירות של ישראל החוכר שמפקעים מקדושת הארץ ע"י קנין של הנכרי שאין לו אלא קנין פירות בא"י – וכדיבואר.

ונקדים - בגיטין [מ"ז] ילפינן לדין שיש קנין לעכו"ם להפקיע מידי מעשרות מהפסוק "דגנך ולא דגן עכו"ם" - והנה הגר"ח [תרומות פ"א ה"י ד"ה והנה קשה] חקר האם עיקר הדרשה של דגנך בשעת שלישי קאי כלפי הקרקע בשעת גידול שלישי, או כלפי הפירות עצמן, והכריע דדין בקרקע הוא, וז"ל, "דיסוד הך דינא דדגנך ולא דגן נכרי הוא מדין הפקעה שמפקיע את הקרקע ממצותה בתרומות ומעשרות, ואית בזה דין הפקעת קדושה".

והגר"ח הוכיח כן, וז"ל, "וכדחזינן מהא דתנן בדמאי פ"ו החוכר שדה מן הנכרי מעשר ונותן לו ר"י אומר אף המקבל וכו' ומבואר בב"מ [ק"א.] דהוא משום דאין קנין לנכרי בארץ ישראל, הרי דלמ"ד יש קנין לנכרי בארץ ישראל פטורין הפירות מתרומות ומעשרות, משום הקנין שיש להנכרי בהקרקע, אף שהפירות עצמן הן של ישראל, ואם נימא דהך דדגן נכרי הוא רק דין דשל נכרי פטור, א"כ הא צריך להיות תלוי רק בהפירות עצמן אם הם של נכרי או של ישראל, ומאי שייכות הוא הקרקע בזה, אלא ודאי דעיקר הך פטורא דדגן נכרי הוא מדין הפקעת קדושה שחייל על הקרקע, ועל כן כל שהקרקע היא של נכרי מופקעים פירותיה מחיובא דתרומות ומעשרות".

הרי שהגר"ח הוכיח ממשנה זו חידוש – שמדויק מהגמרא ב"מ [ק"א] בביאור הסיפא שהפטור של יש קנין פטור גם בחוכר, והיינו אף שהפירות שייכים לישראל, ומכאן מוכרח שהדין 'יש קנין' אינו דין שמתחיל ונגמר בפירות אלא דין בקרקע שהרי הכא הפירות של הישראל.

ועיין לעיל [פרק ה' משנה ט'] שהבאנו ראיות מהרמב"ם ומעוד ראשונים שהגדר בדין יש קנין הוא שמפקעים את הארץ מקדושתה עד כדי כך שדינו כחול – עיי"ש, והיינו כנ"ל, וכן דייק הגר"ח בהמשך דבריו מהרמב"ם שישאל שיהיה קונה בחזרה היה בקנינו דין כיבוש יחיד, ומוכרח כנ"ל.

איברא דכבר תמה הגר"ח [תרומות שם] דבגיטין [מ"ז] מבואר דישאל שקנה מעכו"ם לאחר שלישי פטור למ"ד יש קנין לעכו"ם הא לפני שלישי חייב כיון שבשעת שלישי היה אצל הישראל, וקשה דאי דינו כחול בקנין העכו"ם עד כדי כך שהקנין של הישראל

⁶³ ויש לדון אם שייך כאן לומר שמפריש מיניה וביה על חלק העכו"ם ומיניה וביה על חלקו, דלכאול' לא יתכן דמה שהוא נותן לעכו"ם אינו מנכה מחלקו של העכו"ם וע"כ שזה חלקו של הישראל, ואכתי צ"ע..

מיקרי כיבוש יחיד דלאו שמיה כיבוש א"כ גם כשלקח לפני שלישי יפטר, עוד הקשה דאי דינו כח"ל למה לי קרא דדגנך, הא חו"ל היא, ולמה לי קרא.

ויישב בזה הגר"ח שגם אי נימא שזה דין בקרקע אכן ע"כ שאינו דין בקרקע מצד עצמה להשוותה ממש כח"ל, שהרי סו"ס דרשינן דגנך ולא דגן עכו"ם, ומשמע שזה דין בפירות ולא בקרקע, ומוכרח ע"כ שיש דין בקרקע שמפקיעים ממנו קדושתה - כלפי הפירות – והיינו לענין תרו"מ וביכורים, אבל אינו כהפקעת עיקר קדושתה להשוותה לחו"ל.

וזה לשונו, "אכן מדצריכינן לקראי דדגנך ואדמתך למעוטי של נכרי, חזינן דכל הך הפקעת קדושה הוא רק משום דינא דדגנך ולא דגן נכרי ואדמתך ולא אדמת נכרי, דהוא זה דין המסויים בתרומות ומעשרות ובכורים וכדומה, אבל לא דין הפקעת עיקר קדושת ארץ ישראל שבה", ודו"ק, וקשה על הרמב"ם שרצה להשוותה לחו"ל.

בדברי הגר"ח דלמ"ד יש קנין אינו כח"ל ממש, וקושי גדול שיש קנין מחני בקנין של העכו"ם בפירות ולא בקרקע, וזה מחני גם בפירות של החוכר שיש לישראל קנין פירות.

והגר"ח [שם] יישב בזה דבאמת למ"ד יש קנין אינו כח"ל, וכנ"ל, ומה שמדוייק ברמב"ם דאי יש קנין אז הוי כח"ל – כוונת הרמב"ם דלמ"ד אין קנין היה כח"ל לולי הפסוק – ואז היה ככיבוש יחיד אי קנאו מהעכו"ם, אבל למ"ד שסובר לפי האמת שיש קנין, לדידיה ליכא צד שבאמת יהיה כח"ל, ועיין בהערה ⁶⁴ ביאור דבריו.

אולם קושי' זו עדיין קשה מהראשונים שהבאנו לעיל [פרק ה' משנה ט'] דסוברים לפי האמת שיש קנין לעכו"ם משוהו לחו"ל.

עוד קשה – שהרי הגר"ח הוכיח שבאופן שהפירות הם של הישראל [בחוכר ישראל] אעפ"כ אמרינן בב"מ [ק"א] דלמ"ד יש קנין קנינו של העכו"ם פוטר את הפירות, אף שהעכו"ם בעצמו אין לו אלא קנין פירות – דלמ"ד יש קנין להפקיע קדושה אין לעכו"ם קנין הגוף בא"י [וכדמוכרח מהסוגי' בהשולח – מובא לעיל בהערה], והרי את הקנין פירות הוא נתן לחוכר הישראל.

וזה באמת הערת החזו"א שביעית [סימן כ"א ס"ק ד'] שהוכיח מהסוגי' בב"מ [ק"א] שגם חלק הישראל שהפירות שלו אמרינן יש קנין לעכו"ם, וכתב שמוכרח כן גם באופן שהנכרי אין לו קנין הגוף, ונמצא שהעכו"ם יש לו קנין פירות ואת זה הוא נתן לישראל המקבל אעפ"כ מיקרי יותר בעלים בקרקע לגבי הדין יש קנין לעכו"ם להפקיע מידי מעשרות, וזה לשונו: "ולכא" הרי לא נשאר ביד נכרי כלום, וכתבנו שמ"מ קנין הנכרי חשוב טפי מן הקבלן והחוכר", עיי"ש – והדברים אינו ברורים.

⁶⁴ והיינו שיש כאן חשבון בסוגי' בגיטין שמבואר דנחלקו עוד הנך תרי שיטות כלפי הקנין ממון אי איכא לעכו"ם דין קנין הגוף בקרקע של א"י לחפור בו בורות שיחין מעורות, ולמ"ד יש קנין אין לו קנין ממון בגוף הקרקע, ומעתה - אי אין לו קנין הגוף פשיטא דאינו משוהו לחו"ל לעקור מינה קדושתה, ולא יהיה קנינו בקדושה יותר מקנינו בממון, ורק למ"ד אין קנין אילו היה סובר יש קנין היה כח"ל כיון שיש לו בעלות בגוף.

ועיין בחזו"א [שביעית סימן א' ס"ק ב' סוד"ה והא] שכתב דמוכר מהכא שיש לעכו"ם קנין הגוף, דאל"כ לא נשאר אצלו כלום, שהרי כמו שיש לעכו"ם קנין בקרקע של א"י לגבי גוף הפירות, שהרי אין לו קנין הגוף ממש שהרי אינו יכול לחפור בו שיחין ומערות, וע"כ דכל קניינו של העכו"ם הוא גוף לפירות, הא כמו כן יש לישראל גוף לפירות ככל שוכר, ומה אולמ' קניינו של העכו"ם מקניינו של הישראל וצ"ע, ומכאן הוכיח החזו"א דע"כ שיש לעכו"ם קנין בגופו ממש.

ויתכן דכוונת החזו"א דאעפ"י שאין לעכו"ם גוף ממש שהרי אינו חופר בורות, אכן אין זה אלא בגדר שיור בקנינו של העכו"ם, והיינו שכל הגוף הוא שלו רק שיש שיור כלפי הפירת בורות, ודלא כשכירות של הישראל שלכתחילה יש לו קנין בגוף לפירות.

מחלק דקבלן ואריס ושכירות חלוקין מקנין חגוף לפירות.

ובישוב הגר"ח דנקט שזה באמת רק קנין פירות נצטרך לומר שבאמת גם אם יש לעכו"ם רק קנין הגוף לפירות, אבל חכירות וקבלנות היא פחות, והביאור בזה עפ"י מה שנתבאר בהקדמה בריש פירקין.

נתבאר שם שקבלנות וחכירות דומים לשכירות, עוד נתבאר ששכירות של החוכר אינה כקנין הגוף לפירות ממש, והיינו דאף דכתבו הראשונים דשכירות הוא כגוף לפירות ואפילו כקנין הגוף לזמן, אולם מוכרח שאינו כקנין פירות ממש, והבאנו לזה כמה הוכחות, עוד נתבאר שם גדר החילוק בין הקנין של השוכר לקנין של גוף לפירות – והבאנו של מהלך של האבי עזרי בכל הנ"ל.

ועפ"י כל הנ"ל יתיישבו הכא דברי החזו"א דבזה חלוקין נינהו קנינו של העכו"ם מקנינו של החוכר, שהרי העכו"ם יש לו בקרקע קנין הגוף לפירות ממש, אבל לישראל ליכא אלא קנין שכירות גרידא, ודו"ק, וחלוקין נינהו, וכל זה נכון גם אחרי מה שהבאנו מהראשונים שיש זכות לאריס בקרקע, ותבואת זרעך קרינן ליה.

דרכו של חמשנת ר"א בזה – שיש מחלוקת חסוגיות בגדר חדין יש קנין לעכו"ם.

יש דרך אחרת בכל הנ"ל במשנת ר' אהרון [זרעים סימן ח' סוס"ק י'] דאין להקשות מסוגי' דגיטין לסוגי' דידן בב"מ בישראל החוכר מעכו"ם, דבגיטין דריש הכל מדגנך ומזה מוכרח שהכל תלוי בפירות והדין חל בפירות, [וכסברת הגר"ח] ובסוגי' דב"מ איירי שהפירות שייכים לישראל ואעפ"י כ' יש קנין לעכו"ם, והקשה כקושי' האחרונים שהדברים סותרים זא"ז.

וביאר בזה, שיש לומר שיש בזה מחלוקת חסוגיות, שהרי בב"מ לא הוזכרה דגנך ולא הוזכרה כל המחלוקת שמצאנו בסוף השולח האם יש לו קנין לחפור בו שיחין ומערות, וי"ל א"כ שהסוגי' בב"מ קאי לפי השיטה שמדין יש קנין מהני לאשוויי לחו"ל, ולכן לא אכפת לן מה שהפירות עצמן שייכי לישראל דסו"ס גדלי בחו"ל, וסוברת הסוגי' שלמ"ד שיש קנין להפקיע קדושה ויש גם קנין לחפור בו בורות, ותלויים זב"ז, וכל זה לפי הסוגי' בב"מ דהכל תלוי בקרקע ולא בפירות, אבל לפי הסוגי' בסוף השולח הכל תלוי בפירות עצמן.

ויש מקור מהירושלמי שסובר שהכל תלוי בקרקע ודנים אותו כחו"ל, וכבר הבאנו לעיל [פרק ה' משנה ט'] את המקור לזה מהירושלמי [שם] דיליף מהארץ לא תמכר לצמיתות, ויש לומר שהסוגי' בב"מ אזלי כהירושלמי בזה, עכתו"ד.

תוספת מקור למחלוקת חסוגיות בזה.

ונראה להוסיף על דבריו עוד, שבאמת יש עוד מקור בבבלי למחלוקת זו, דהנה, יעויין בתוס' ב"ב [סוף פ"א]. דמבואר שהפסוק של אדמתך הוא המקור לדין יש קנין, והקשו האחרונים מסוגי' דסוף השולח דיליף מדגנך, ובתוס' הרא"ש בגיטין [שם] מבואר דסובר דתרי הילפותות כהדדי נינהו, ובאמת בדברי הגר"ח מדויק שלמד דחד לביכורים וחד לתרו"מ, אכן מסתימת לשון התוס' היה משמע שזה כל המקור לכל מקום, וצ"ע.

ונראה דכד נדייק היטב בלשונו משמע ששיטת ר"מ היא שזה המקור לכל מקום ולא שכולהו ס"ל כן, עיי"ש היטב, ונראה דיתכן שר"מ חולק וס"ל לר"מ שזה ממש כחו"ל, ובה חלוקין דרשה דאדמתך [ב"ב] מדרשה דדגנך [גיטין] דדרשה דאדמתך קאי על גוף הקרקע להשוותה לחו"ל ודרשה דדגנך קאי על הפירות עצמן ונפ"מ בפירות ישראל בקרקע עכו"ם.

וי"ל שיש כבר מקור בבבלי שיש כזו שיטה, וכוונת הגמרא בב"מ [ק"א]. אינו למ"ד יש קנין מהסוגי' בגיטין דיליף מדגנך אלא למ"ד בב"ב דיליף מאדמתך, הרי שהירושלמי יליף מצמיתות והבבלי מאדמתך, ודו"ק.

הערה ברמב"ם שסובר אין קנין ואעפ"כ הביא את הקנס של הירושלמי.

עוד העיר הב"י [סוף סימן של"א] וכן הוא במהר"י קרוקוס [פ"ו הי"ב], דהאיך הביא הרמב"ם טעם זה של הקנס, הרי הרמב"ם פוסק שאין קנין לעכו"ם, ופירשו דאזיל לשיטתו שסובר שיש קנין לעכו"ם לכו"ע כל זמן שהיא עדיין תחת יד העכו"ם, וכבר הארכנו בשיטה זו של הרמב"ם וכס"מ ומאירי לעיל [פרק ה' משנה ט'], אלא שלפי"ז יש להעיר שמבואר בירושלמי שרבי חולק בטעמא דקנס כיון שסובר שאין קנין, והכא הרי איירי שזה עדיין תחת יד העכו"ם והרמב"ם ס"ל שאין חולקים בזה, וצ"ע.

בדברי חתורת זרעים בדין מכירת טבל לעכו"ם.

בעיקר הך דין של חוכר מעכו"ם מבואר שפרעון חוב לעכו"ם מטבל אסור - מכאן הוכיח חתורת זרעים שיש איסור מכירת טבל של עכו"ם, וכבר הארכנו באיסור זה לעיל [פרק ה' משנה ח'], ועיין לעיל [פרק ג' משנה א'] שהבאנו מחלוקת אחרונים בדברי התוס' אי איכא בזה איסור של הנאה של כילוי לתת לעכו"ם, וחתורת זרעים כאן הביא שמבואר בתוספתא שבאמת יש איסור הנאה של כילוי בנותן לנכרי, אלא שהוסיף דמיירי שהנכרי אומר לישראל לתת שמן ע"ג מכתו, וכן הוא ברמב"ם [פי"ג מעשר הי"ז], והביא כן מהירושלמי בישראל רופא שמאכיל את העכו"ם, אלא שכתב שכל זה במאכילו ממש, וזה

כדין אכסנאי או רופא שמאכילו ממש או נותן ע"ג מכתו, ולכן מיקרי הנאה של כילוי, משא"כ במוכר סתם.

והסיק דבמוכר סתם האיסור מכירה לעכו"ם הוא מצד מפקיע זכותו וממונו של כהן, ולכן דן שבזה"ז יתכן דליכא איסור כזה כיון שאין לנו ודאי כהן.

ביאור בסיפא בדין שדה של אבותיו.

בסיפא בדין שדה של אבותיו - פירש בזה הרע"ב "שגזלה העובד כוכבים מאבותיו, וקנסוהו שיצטרך לעשר כדי שידחוק עצמו ויקננה מן העובד כוכבים שמתוך שהיא חביבה עליו שהיתה של אבותיו לא יניח לקבלה מן העובד כוכבים ביותר מן הראוי לה וכשיכבד עליו המעשר יקננה. וכוותיה דרבי יהודה קיימא לן דלא פליג תנא קמא עליה", וכן הוא בר"ש וברא"ש, והמקור לזה הביאו מהסוגי' ב"מ [ק"א] למסקנה.

ועיין בחזו"א [שביעית סימן ד' ס"ק ו'] שדייק שהרמב"ם הביא לדין זה בחוכר מעכו"ם בלי להוסיף דאיירי בגזלן, ועיין בריטב"א בב"מ [שם] דכתב בהדי' דא"צ להעמידו דווקא בגזלן עיי"ש ושדה אבותיו היינו אברהם יצחק ויעקב [וכמו ההוי אמינא שם].

בדברי הרמב"ן דלא אמרינן "יש קנין לעכו"ם" בעכו"ם שגזל דקרקע אינו נגזלת.

לעיל תמהנו דהאיך ישראל מפריש משלו על של העכו"ם, הא הוי ליה מן החיוב על הפטור, והבאנו דאי קיי"ל יש קנין אז הופקע החיוב דאורייתא גם מחלק הישראל.

ויש לדון הכא בסיפא דאיירי בגזל שדה מישראל לפי מסקנת הסוגי' בב"מ [שם], שהרי אין קרקע נגזלת ועדיין הוא ברשות הישראל, ואז י"ל שאין קנין לעכו"ם באופן כזה, ובאמת דיעויין ברמב"ן [ב"מ שם] שהקשה שם על פירוש רש"י בסוגי' ותוכן הקושי' היא "דאפי' כשתמצא לומר יש קנין [לעכו"ם להפקיע], הא מציק אין לו קנין, דהא גזלן הוא כדפרש"י ז"ל עצמו וקיי"ל דקרקע אינה נגזלת".

קושית חזו"א דהאיך תורם משלו ע"ש העכו"ם בלי שליחות זכין.

עיין בחזו"א [דמאי סי' י"ד ס"ק ג'] דהק' דהאיך תורם משלו על של עכו"ם.

וז"ל: "נהי דא"צ דעת [בתורם על של חבריו], היינו משום שהוא זכות ונעשה שלוחו, אבל בשל נכרי אין כאן שליחות, ואפשר דמעשר מטבל דרבנן על חלקו של הנכרי, וכיון דחייבו חכמים לעשר הו"ל כמפריש מטבל דרבנן על טבל דרבנן, מיהו לא מצינו תקנ"ח כה"ג שמעשר על פירות שאין המעשר חל עליהם, ואפשר שחוזר ומוציא מעשרות ממעשרו וכו', ואפשר שחכמים העמידו הפירות ברשותו כעין שכתבו התוס' גיטין [מ'] באפוטרופוס, ואם מדעת הנכרי ניחא ויאמן על ידו וכמש"כ שביעית [סי' ד' סקי"ב] מהירושלמי, עכ"ל החזו"א.

ויש ליישב קושי' החזו"א עפ"י חידוש גדול במעדני ארץ בעיקר דיני הפרשה ע"י אחר דמהני גם בלי שליחות, ועיין בזה בהערה ⁶⁵.

מבאר שיש גדר חדש של זכין בתורם משלו ע"ש חבריו, ודומה לזכין מחודש של גירות ושל פדיון מעש"ש.

ובעיקר הקושי' יתכן ליישב באופן מחודש עפ"י יסוד גדול בזכין:

והוא - דאף שהביא החזו"א דהפרשת תרו"מ משלו ע"ש חבריו בעי זכין וכמבואר בנדרים [ל"ד] והרי ליכא זכין בעכו"ם, אכן יש לדון בזה מצד גדר מחודש דמצאנו בזכין, והוא עפ"י דברי הרשב"א [נדרים שם] שמבואר שמשלו ע"ש חבריו מהני זכין אבל משל חבריו על של חבריו בעי שליחות, וידוע מהקצוה"ח לבאר בזה דזכין לאדם ולא זכין מאדם.

אכן הגרנ"ט [כתובות - גר קטן] ייסד בזה דחלוקין נינהו הנך תרי חלויות, שהחלות תרומה עצמה בעי כח בעלים ולזה בעינן שליחות ממש בלי זכין אבל בחלות היתר שיריים לא בעינן כח בעלים, ולכן מהני בזכין, וכל מה שצריכים זכין היינו משום שבאים לפעול חלות בממון חבריו, [כן היה נראה בביאור דבריו], וע"ע ע"ד זה בחידושי הגר"ח על הש"ס [ב"ק ס"ט] לגבי גזלן שתורם.

והגרנ"ט הביא כעין דברי הרשב"א מדברי התוס' בריש בן סורר דאף דגירות דגר קטן מדין זכין הוא וכמפורש בכתובות [י"א], אכן שאני הזכין דהתם מכל זכין אחרת וכדיבואר, וביאר שהגדר בגירות הוא דהבי"ד מחילים גירות בגר וזו עשייה דידהו אלא דבעינן דעת בעלים כיון שהוא פועל חלות באחרים, ולזה בעי זכין.

⁶⁵ עיין במעדני ארץ [פ"ד ה"ג ד"ה ולולא דמסתפינא] שביאר דאיכא שני דינים בהפרשת תרומה ע"י אחרים, א' ע"י שליחות, ב' עצם זה שאינו מקפיד מהני ע"י אחרים גם בלי לבא לפרשת שליחות, וביאר דבאמת לולי גזה"כ היה שייך הפרשה על של חבריו, וקמ"ל קרא דלא מהני, אבל כל זה כשיש קפידת בעלים, והיכא שלא מקפיד מהני בלי שליחות, וכקס"ד בלי קרא תרום שאינו שלו, ובזה ביאר האיך מהני כלך אצל יפות גם למפרע.

אולם הק' ע"ע [ד"ה ונראה] דא"כ מה הראיה מלשון אתם גם אתם דמהני שליחות, דילמא מהני ע"י אחרים דליכא קפידא, ולהכי האחר יכול לתרום, ותירץ דמשמע מלשון הקרא דמרכינן "גם אתם" כמו "אתם", והיינו דחשיב כתרומה דידה ממש, וע"כ שיש שליחות, ועוד, דהא דחשיב מצוה דידה היינו דוקא ע"י שליח ולא ע"י "חוסר קפידה", דאז כבר אינו מצוה דידה.

ועפ"י הוסיף [לעיל שם סוף ה"ב ד"ה ועדיין] ליישב שיטת הרמב"ם במיעוטא דעכו"ם דאיכא בזה ב' דינים, וביאר, דמתחילה ממעט מדין שליחות, והדין השני הוא מיעוט מצד נתינת רשות, עכתו"ד.

ויש להוסיף דאיכא נפ"מ בין הנך ב' דינים הוא דהרמב"ם [שם ה"ט] חידש שלא שייך ביטול שליחות דוקא בתרומה, ורק בשינה דעתו מהני, ובניחותא פשוט דמהני ביטול, וא"ש.

עוד יש להוסיף בזה דבאמת יש לזה מקור מהירושלמי, שיש בזה ב' פסוקים בירושלמי ריש תרומות למעט עכו"ם, דממעטין עכו"ם מתרומה מקרא ד"דבר אל בני" ויקחו לי תרומה", דבני" ממעט עכו"ם, ושוב בהמשך ממעטין להו מאתם בני ברית וכו', ודו"ק, ולהנ"ל א"ש.

אולם יש לדחות ראיה זו, ולומר דמיעוטא ד"בני ישראל" ממעט מהמעשה הפרשה, ולא קאי על השליחות כלל, ומיעוטא ד"אתם גם אתם" קאי על שליחות, ושוב ליכא ראיה.

אולם, נראה לדקדק דבאמת הכוונה בזה דנתמעט לגמרי מפרשת תרומה, גם במעשה הפרשה וגם בפרשת שליחות המיוחדת שבפרשה זו, שהרי ז"ל הירושלמי [שם] "ר' שמואל בר נחמן שמע לכולהון מן הכא", הרי דהך קרא דדבר אל בני" וכו' דממנה ממעטין ל"כולהון" כולל גם נכרי וגם נכרי ברשות ישראל, דכולהון קאי על כל החמשה במשנה, וע"כ דגם הדין שליחות נתמעט מהכא, וק' דשליחות מאתם גם אתם נתמעט, וע"כ כנ"ל, שיש בזה מיעוט נוסף.

אולם עיקר מהלך זה הוא מחודש מאד לומר ששייך הפרשת תרומה בלי שליחות כלל, ודו"ק.

וכעין חידוש זה מבואר בחידושי הגר"ח על הרמב"ם [זכיה ומתנה פרק ד'] שכתב שפדיון מעש"ש ורבעי בעי כח בעלים, אבל מהני ע"י אחרים מדין זכין וביאר שאין כאן כח בעלים בעיקר העשייה דלא בעינן עשייה של בעלים, רק העיקר שלא יהיה עיכוב בעלים, דגם בהפקר מהני, וע"כ שזה דין מסויים של עיכוב בעלים בבאים לעשות חלות בשלו.

הרי לנו ג' גוונא דבעינן זכין בלי שצריכים כח בעלים, בגירות [לפי התוס' בסנהדרין בתחילת דבריהם], במתיר שיריים בתרומה [לפי הרשב"א], ובפדיון מעש"ש דבכולהו לא בעינן כח בעלים וסגי בזה שאין עיכוב בעלים.

והצד השווה בין כולם הוא אחד, שא"א לפעול אצל חברו דינים בלי דעת חברו, ולכן בהיתר שיריים ופדיון מעש"ש ובגירות בעינן דעת בעלים, ובדין זה יש דין מחודש של זכין – וכדיבואר להלן החידוש בזה.

ויתכן להוסיף עוד כעין זה מהמבואר בדעת הרמב"ם דכל הדין דעת אחרת מקנה בקטן מהני מדין זכין, ואף שהפשטות בדעת אחרת מקנה היא דסגי בדעת מקנה בלי דעת קונה וסגי בניחותא מצד הקונה, אכן לפי הרמב"ם נתחדש שצריכים דווקא דעת קונה אלא שדעת המקנה מהני בתורת דעת קונה, והיינו מדין שליחות וזכיה לקטן, אכן עפ"י הנ"ל י"ל שזה סוג מחודש של זכין, והיינו דלעולם סגי בדעת מקנה אכן כיון שפועלים חלות אצל הקטן להכי בעינן דעת זכין.

מביא דכל כח"ג מחני בזכין לקטן.

וביאר הגרנ"ט דכיון דדין זה של זכין חלוק מהדין זכין הפשוט, לכן מהני בקטן, וכמבואר בתוס' בבן סורר, וכעין זה מבואר בחידושי הגר"ח על הרמב"ם [זכיה ומתנה פרק ד'] שהבאנו לעיל לענין פדיון מעש"ש ורבעי דמהני ע"י אחרים מדין זכין, וגם שם חידש הגר"ח כעין זה דזכין זה שאני שאינו מדין שליחות ולכן מהני גם בקטן, וביאר שאין כאן כח בעלים בעיקר העשייה דלא בעינן עשייה של בעלים, רק העיקר שלא יהיה עיכוב בעלים, ובכה"ג מהני זכין שלא מטעם שליחות ומהני גם בקטן.

ולעיל הבאנו דוגמא נוספת של דעת בעלים בלי כח בעלים בזה שבאים לפעול אצל חברו, שזה אולי הגדר בדין זכין לאדם שלא בפניו בדעת אחרת מקנה לדעת הרמב"ם, וגם שם מצאנו בחידושי הגר"ח עה"ש [החדשים – מאש תמיד], שכתב דמהני בקטן כיון דלא הוי מטעם שליחות.

הרי לנו ד' גוונא דמהני זכין מחודש בלי שליחות, בגירות [לפי התוס' בסנהדרין בסוף דבריהם], במתיר שיריים בתרומה [לפי הרשב"א], ובפדיון מעש"ש [לפי הגר"ח] ובדעת אחרת מקנה [לפי הגר"ח], דבכולהו לא בעינן כח בעלים וסגי בזה שאין עיכוב בעלים.

והצד השווה בין כולם הוא אחד, שא"א לפעול אצל חברו דינים בלי דעת חברו או בלי כח חברו, וכתבאר לעיל, ולכן בהיתר שיריים ופדיון מעש"ש ודעת אחרת מקנה בעינן דעת בעלים, וזה הדין דעת בגירות, אלא דלא בעינן לזה דין זכין מטעם שליחות, ולכן מהני זכין זה בקטן.

[ובגוף האי מילתא דמצאנו תרי גוויי של זכין, ועד כדי כך שחלוקין בדיניהם לגבי קטנים ולגבי אי הוי מטעם שליחות או לא, נראה לומר דכעין זה כבר מצאנו בריטב"א [קידושין מ"ב] לגבי אפוטרופוס שכתב דשייכא לזכין, וכלשונו: "אלא ודאי מדין זכייה הוא, אלא שהרויח הכתוב בזכייה זו יותר מזכייה דעלמא, דבעלמא אין זכייה אלא בזכות גמור שאין בו חובה כלל לא בתחילתו ולא בסופו, אבל הכא מהני לחוב ע"מ לזכות כיון שאינה חובה ממש וכו'"].

הרי לנו דקרא ד'נשיא אחד' כולל ב' דינים, "והרויח הכתוב" פרשה זו בתרי הנך אופנים, והיסוד בשניהם שאחד פועל לשני במידי זכות, וע"ד זה הוסיפו נמי הגר"ח והגרנ"ט, ודו"ק].

דן לגבי נכרי אי מחני בסוג חזה של זכין, ומתי וחאם מיקרי זכות לנכרי שיעשרו פירותיו.

ובגדר של הדין המחודש הזה של זכין – עיין בזה בהערה ⁶⁶ מה שיש לבאר בזה – עכ"פ אחרי כל הנ"ל יש לדון דאחרי דקטן אינו בזכין ואעפ"כ איתנהו בזכין המחודש הזה,

⁶⁶ אולם נראה שצריכים להעמיק עוד בעיקר האי יסוד, שאם נאמר כפשוטו שא"א לפעול חלות אצל האדם בלי דעתם, א"כ אין כאן דין זכין כלל וכלל, שהרי העיקר הוא שזה אינו בע"כ וממילא שאם ידוע לנו שזה זכות עבורו שוב ממילא ליכא עיכוב בעלים, ואם הוא לא מעכב אז כבר אפשר לפעול בלי הבעלים, ויתירא מזו, הרי הגר"ח כתב דמהני בהפקר, וע"כ שהכל מדין 'עיכוב בעלים' כפשוטו וא"כ למה לי זכין, הרי פשיטא שהוא לא מעכב במקום זכות, ולמה א"כ בעינן לבא לדין זכין.

ואי נימא שבאמת כל כה"ג אינו בכלל זכין, רק דסגי בזה שזו זכות, א"כ קשה טובא בסוגי דגר קטן בכתובות [שם] שהביאו דינא דזכין, ואמרו "תנינא זכין לאדם וכו'", הרי אין כאן דינא דזכין כלל רק דאיגלאי מילתא דניחא ליה, ואין כאן עיכוב בעלים, וצ"ע.

ונראה שעד עכשיו למדנו שזה דין בעלמא שכל מי שבא לפעול אצל חבירו שצריך דעתו לעיכובא, ואף שא"צ כח דעת בעלים לפעול את החלות, אכן סו"ס בעינן שיהיה כאן דעתו, בלי שדעתו פועל כלום.

אולם נראה שיש מקום לומר שצריכים דעת בעלים לפעול, אבל לא צריכים דעת בעלים לפעול את החלות, אלא שצריכים כח בעלים להגדיר את המעשה שנעשה בו ובממונו.

והיינו כך – ולדוגמא נגדיר את הדברים בתרומה והיתר שיריים:

אע"ג שהיתר שיריים חיילא מעצמו בלי כח בעלים לפעול חלות היתר שיריים, דבזה שהופרש ממנו תרומה הרי ממילא הותרו, אכן אכתי בעינן מעשה בעלים להגדיר את המעשה כמעשה הפרשה, והכוונה בזה, שבתורם משלו על של חבירו התורם עצמו פועל חלות תרומה בתבואתו בכחות שלו, אבל עד כמה שהחלות תרומה שנעשה בתרומה לא מתייחס לשיריים להתירם, הרי דלא חיילא במעשיו תורת 'הפרשה', והיינו שבחלות תרומה איכא תרתי, א] עצם החלת חלות קדושת תרומה כמו בכל הקדש, ב] יש בזה גם תורת 'הפרשה' מתוך השיריים, ובלי זה אין כלום, שאין תרומה בלי היתר שיריים.

ונמצא דאע"ג שלא בעינן שבעל השיריים יפעול חלות היתר שיריים, אבל אכתי בעינן שבעל השיריים יגדיר את המעשה הפרשה של התורם כהפרשה כלפי תבואתו, וגם זה בכלל 'כח בעלים', אלא שאינו כח בעלים בהפעלת החלות רק בהגדרת המעשה, ולזה סגי בזכין שלא מטעם שליחות.

כמו כן בפדיון מעש"ש הדין הוא כן, שבאמת בעל הממון מחיל קדושת מעש"ש על מעותיו וסגי בכח בעלים ידיה, אלא דבעינן שהפדיון יתייחס לקדושה שבפירות להגדיר מעשיו בתורת מעשה פדיון, ולזה בעינן כח בעלים של בעל המעש"ש ולא סגי בכח בעלים של בעל המעות שפועל את החלות פדיון.

גם בגירות של הב"ד ע"י הב"ד צריכים דעת בעלים כיון שפועלים חלות גירות אצל המתגייר, אכן אין דעתו של המתגייר נצרך לחלות רק בהגדרת המעשה, והיינו שאין מעשיהם של ב"ד בגר מוגדרים כמעשה גירות בלי דעתו של המתגייר כמו שהיתר שיריים לא מוגדר כמעשה הפרשה, ולכל זה בעינן זכין, והיינו שיהיה מכח בעלים, והיינו מכח המתגייר.

ונראה שדברינו מבוארים בלשון הגר"ח שם, ומדבריו למדנו שאינו גילוי מילתא בעלמא לומר שאין עיכוב בעלים, רק פעולה שהיא גם מכח הבעלים, וזה לשונו:

"דגם מעשר שני ורבעי שיש להם בעלים, מכל מקום עיקר מעשה החילול והפדיה נעשה מכח הפודה אף שאינו הבעלים שלהם, ונהי דיש בזה עיכוב דין בעלים, וצריכין שתהא הפדיה נעשית בשביל הבעלים

א"כ יש מקום לומר שגם עכו"ם בכלל הדין זכין בזה, ויהני בשלו ע"ש עכו"ם מחמת סברא הנ"ל, אלא דמדברי הגר"ח היה נראה דמהני בקטן ולא בעכו"ם.

איברא – שיש סמוכין לזה דמהני בעכו"ם – דהנה – עיין בעונג יו"ט [סימן ק"ז] שהביא את הרשב"א דמחלק בין שלו ע"ש חבירו, ועיי"ש דחילק ע"ד הנ"ל שלהתיר את השיריים א"צ כח בעלים עיי"ש – וכתבאר מהגר"ח והגרנ"ט – ולכן לא בעינן לזה שליחות, ובשיעורי הגר"ש רוזובסקי זצ"ל [ב"מ סימן ט"ז ס"ק ב'] הביא על דבריו את דברי התוס' בבכורות [י"א ד"ה טבלים] דמבואר דעכו"ם מצי מפריש משלו על של ישראל, וביאר את הדברים עפ"י העונג יו"ט הנ"ל, וכנראה דה"ה דנוכל לומר איפכא דמהני משלו ע"ש עכו"ם, והכל כפי הגדרים הנ"ל.

איברא דלכא' אין כאן התחלה לכל המהלך – הרי איזה זכות איכא לנכרי שמעשרים תבואתו, ואף אי מהני זכין אכן אין כאן זכות, אלא שיש לדון בזה ולומר דהכא שתיקנו חז"ל קנס על ישראל החוכר מעכו"ם שיצטרך לעשר כדי למעט חכירות אצל העכו"ם ופסיד קרקע ידידה, ונמצא דחז"ל גרמו הפסד לעכו"ם והדרך היחידה שיוכל למצא חוכר ישראל הוא בזה שהחוכר יוכל לתקן פירותיו, [ואולי תיקנו שמעצם תנאי החכירות שישלם הישראל לעכו"ם פירות מתוקנים], ויתכן דכל כה"ג שיש מצב שבלעדה לא ימצא חוכר ישראל – דמהני להקרא זכות כיון דרק באופן זה שייך חכירות, וע"ע בהערה

67.

ובאמת דכעין סברא זו כבר מצאנו להלן [פרק ז' משנה א'] שאורח אצל בעה"ב ע"ה שרוצה שע"ה שיאכל אצלו שהאורח מפריש אף שיש נידון אי חשיב כבעלים במנה שלו ואי אינו בעלים איך מצי מפריש, וכבר עמד בזה במהרי"ט – מובא להלן [שם] – והבאנו שם מהאמרי בינה [תרו"מ סימן ו'] שפירש בפירוש השני דמצד זכין אתינן עלה שזכותו של הבעה"ב שיכול האורח להפריש דאל"כ לא יאכל אצלו, ואף דמייירב בעה"ב שכבר הפריש וידוע שהוא כבר הפריש, אלא דסו"ס חשיב אצלו כזות כיון דרק בזה הוא יכול לארץ אותו, וכמו כן בנידון דידן שבלי הפרשתו לא ימצא חוכר, ודו"ק.

וע"ע להלן [פרק ז' משנה ג'] מה שהבאנו מהחזו"א בפועל שאוכל בשעת עבודתו [שקצצו לו] ויכול להפריש, וגם שם הביאור דהוי זכות מטעם הנ"ל, ודומה להכא.

ומכחם ומדעתם, אבל מ"מ שליחות לא בעינן בזה, כיון דלעצם מעשה הפדיה והחילול לא צריכין לדון בעלים.

הרי דמצד אחד כתב שהפדיון הוא מכח הפודה ויש רק דין 'עיקוב בעלים', ומאידך כתב דבעינן פדיון 'מכח הבעלים ומדעתם', ונראה ברור שהביאור כנ"ל.

⁶⁷ והיינו שיש לדון עפ"י הר"ן בהשולח [ל"ז] לגבי הקנאת קרקע לפרוהובול אף דנותן לא קרקע משהו וזה מחייבו בחוב גדול, וכבר העיר הר"ן שחזינו שכל דבר שהוא זכות בעצם איכא בזה זכין אף שפשוט שהוא לא רוצה בזה, וכבר העיר בזה הגר"נ פרצוביץ זצ"ל שם דפשיטא דליכא בזה אן סהדי דניחא ליה, ויש לדון האם הכא פירות מתוקנים מיקרי זכות דסו"ס שוין יותר בשוק למוכרם לישראל, ועוד יש לדון האם כו"ע מודי דמהני סוג זכות כזה בלי אן סהדי בגדר המחודש של זכין, ויש להוסיף עפ"י הסברא שמוזכרת למעלה לצרף לכאן, והיינו שיתכן דב' הסברות מצטרפים להפוך דבר שהוא מצד עצמו חשיבא כזכות, אלא שכלפי העכו"ם מצד עצמו אינו זכות אלא שהוא רוצה בזה מחמת סיבה צדדית של החכירות, ודו"ק.

משנה ג

[ג] כהן ולוי שקבלו שדה מישראל כשם שחולקין בחולין כך חולקין בתרומה, רבי אליעזר אומר אף חמערשות שלחן שעל מנת כן באו:

רע"ב משנה ג

כשם שחולקין בחולין כך חולקים בתרומה – כשנוטל בעל השדה מחצה ושליש ורביע ממנה שחוציאה השדה, נוטל גם כן מחצה ושליש ורביע מן התרומה וחמערשות חמוטלות עליה ונותנן הוא לכל כהן ולוי שירצה: אף חמערשות שלחן – אם המקבל כהן כל התרומה שלו, ואם לוי הוא כל חמער ששלו: שעל מנת כן – ירדו לקבל שדה זו באריסות. ואין חלכה כר' אליעזר דאע"ג דעל מנת כן ירדו במח קנו:

משנה ד

[ד] ישראל שקבל מכחן ומלוי חמערשות לבעלים ר' ישמעאל אומר חקרתני שקבל שדה מירושלמי מעשר שני של ירושלמי וחכמים אומרים יכול הוא חקרתני לעלות ולאכלו בירושלם:

רע"ב משנה ד

חמערשות לבעלים – בהא אפילו רבנן דפליגי עליה דר"א מודו, דכיון דשדה של בעלים מקום מעשר שיורי שייריה: חקרתני – לשון קריה, כלומר האיך חיושב בקריה בכפרים. שכן דרך בני חכמים לקבל שדה מבני חכמים: יכול הוא חקרתני וכו' – חלכך כל אחד נוטל חלקו במעשר שני. וכן חלכה:

ביאורים ציונים והערות משנה ג' וד'

חקדמח.

הנך תרי משניות איירי בזכות של הכהן והלוי בשדה של אריסות לקבל את התרומות והמעשרות, ואיירי באופן שהכהן והלוי הוא האריס ואז נחלקו אי הוי כהתנה שיקבל חלקו של הישראל במעשרות ותרומה, וזה שנינו במשנה ג', ומבואר בירושלמי [מובא בתוס' יו"ט] דכו"ע מודי דאי התנו בפירוש דמהני וכל המחלוקת היא האם סתמא כהתנו. ולהלן במשנה ד' שנינו באופן שהישראל הוא האריס ושייר הבעה"ב [כהן או לוי] לעצמו האי זכות והכא כו"ע מודי דמהני לשייר לעצמו.

בדברי חירושלמי שחיה תנאי וקנין כדי שחכחן ולוי יקנח חלקם.

עיין בתוס' י"ט: "שעל מנת כן באו, וכתב הר"ב דאין הלכה דבמה קנו. ירושלמי התיבון רבנן לרבי אליעזר במה קנו. אמר להם אף אתם מודים שאם התנו ביניהם שהמעשרות שלהם אפי' התנו במה קנו. סתמו נעשה כאומר לו תלוש מקרקע זה שתקנה לך מעשרותיך" עכ"ל.

וכ"ה בר"ש, והרא"ש הוסיף בביאור הקנין של תלוש מקרקע זה שתקנה, "כהיה דתנן פ' המוכר את הספינה - המוכר פשתן לחבירו הרי זה לא קנה עד שיטלטלנה ממקום למקום ואם היה במחבר לקרקע כיון שתלש ממנו כל שהו קנה - וקאמר עלה בגמ' משום דתלש ממנו קנה, אמר רב ששת נעשה כאומר לו לך ויפה לי קרקע כל שהוא וקנה כל מה שעליה", עכ"ל.

למה בעי קנין ולמה לא מחני כחלק מחזכויות של האריס בחתחייבות שביניהם דחוי גוף לפירות.

ויש לתמוה - דלמה צריך להקנות באופן של "תלוש מקרקע זה שתקנה לך מעשרותיך", והלא כמו שהסכימו ביניהם דמי תשלומין למחצה לשליש ורביע, והרי"ז מחייבו ליתן, נימא שהסכימו גם ליתנו התרו"מ, וכן תמה בזה במשנה ראשונה, והוסיף, הרי הזכות של אריס היינו זכות בקרקע לפירותיה ולכן לא הוי זכות בדבר שלא בא לעולם, ולמה לא נכלל בזה גם הפירות שיתבררו בסוף שהם מעשר, וצ"ע.

וגוף האי חידוש דנקט דאריס היינו גוף לפירות, כבר הבאנו בהקדמה בריש פירקין דדינו כשוכר, ושם חילקנו בין גוף לפירות לשכירות, וכן הוא נמי לגבי חוכר ואריס, וכנ"ל, אכן סו"ס קושיתו היא דהך זכות שיש לו לשליש ולרביע פירותיו, למה א"א להכניס את המעשרות לתוך הך זכות, והבאנו שם מהרי"ף והתוס' שיש לו איזשהו זכות גם בקרקע להיות קצת כשותף, וצ"ע.

בסוגי' בב"ב [ס"ג] - והערה מחגרש"ק בגדר חשיור על פירות שיבואו לעולם אח"כ.

מבואר במשנה ד' שהכהן ולוי משייר לעצמו חלקם ממה שנתנו לאריס ובדומה לזה מצאנו סוגי' בב"ב [ס"ג].

"תנו רבנן: בן לוי שמכר שדה לישראל, ואמר לו על מנת שמעשר ראשון שלי - מעשר ראשון שלו, ואם אמר לי ולבניי, מת יתן לבניו, ואם אמר לו כל זמן שהשדה זו בידך, מכרה וחזר ולקחה - אין לו עליו כלום. אמאי - אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, כיון דאמר ליה על מנת שמעשר ראשון שלי, שיוירי שייריה למקום מעשר".

ובעיקר השו"ע על פירות שיבואו אח"כ לעולם - אחרי שמקנה את כל הגוף ובסוגי מבואר דתלוי בפלוגתת ר"מ ורבנן במקנה דבר שלא בא לעולם - עיין בזה בחידושי הגרש"ש"ק [ב"ב סימן ל'] דמדמה לאחריך לפלוני, והיינו שיש כח בעלים להקנות חפץ לגמרי שיצא מרשותו ולעשות שו"ע שיחזור אליו או לאחרים אחרי ל' יום, אף שזה לגמרי קנוי לשני באמצע, וה"ה הכא הפירות שגדלו גדלו לגמרי אצל הקונה אלא שהמוכר עשה שו"ע בכל הקנין והשו"ע הוא חלות נוסף שיחזיר לו את הפירות כשיבואו לעולם.

דרכו של רבינו יונה בסוגי בב"ב [ס"ג].

ועיין ברבינו יונה שיש כאן כמה קושיות:

א] וז"ל: "ואם תאמר והא גבי מעשר כתיב חלף עבודתם ודרשינן ולא חלף שכרן והרי בן לוי זה נוטל מעשר זה בשכר מה שפחת ללוקח מדמי זה השדה ומכח תנאי נטלו ולא חלף עבודתו" - וה"ה דקשה במשנה הכא.

ותירץ: "לא היא שהרי מעשר זה שהוא נוטל שלו הוא מתחלה ואינו נוטל משל ישראל והוי כמו מעשר שהלוי מעשר מפירות שדהו שמעכבו לעצמו דהא אמרינן דשיוירי שייריה למקום מעשר ולא מכר לעולם חלק עשירי מן הפירות שהרי שו"ע זכות בשדה למעשר פירותיו".

למדנו מדבריו שהזכות של הלוי במעשר היא לפני ההפרשה, וכאילו שיש הפרשה על פירותיו ששייכים כבר ללוי, ולכן לא מיקרי שהוא קונה את המעשרות ושפיר מיקרי חלף עבודתו.

ב] אולם מעתה מתעוררת קושי חדשה - "ומכל מקום הלוקח יכול לתקן גרנו באותו חלק עשירי ששייר בן לוי בפירות" - וכוונתו להקשות לשיטתו שחידש שהמעשרות היו כבר של הלוי לפני ההפרשה, וא"כ איך הישראל מפריש מפירותיו של הלוי על פירות עצמו, ותירץ:

"שהרי אדם יכול להשאיל לחברו פירות כדי שיעשר עליהם פירותיו, ומחזיר את המעשר למשאיל ואם המשאיל ישראל נותנו ללוי ואם הוא לוי מעכבו לעצמו והכא נמי הרי זיכה בן לוי ללוקח את השדה אף לחלק עשירי מן הפירות עד שיתקן בו פירות השדה שכך משמע לשון התנאי שאמר לו על מנת שמעשר ראשון שלי כלומר לאחר שיתקן בו פירות השדה מדקרייה מעשר ראשון ולא אמר ליה על מנת שחלק העשירי שלי".

כל דברי רבינו יונה בסוגי דהתם נצרכים ומתפרשים נמי במשנה הכא.

דרכו של חריטב"א בסוגי שם.

הריטב"א [שם בסוגי בב"ב] בא לבאר את החידוש שמצאנו בסוגי שם למה בשו"ע של הכהן ולוי לא מהני שהכהן והלוי יוכלו להוריש זכות זו של שו"ע לאחר מיתתם לבניהם

– וכמבואר בסוגי' [שם], וחידש שיש גדר מחודש בשיוור של הזכות במעשרות ותרומות, והביא בזה ב' מהלכים:

המהלך הראשון בשם הרמב"ן - וז"ל: "וי"ל דהכא כיון שלא שייר לעצמו גוף מסויים, דהא ודאי הגוף לגמרי מכרו אלא כדי שלא יהא שיוורו דבר שאינו בעולם משייר לעצמו שעבוד בגוף לתפוס בו שיוורו ועדיין שיוורו אינו דבר מסויים, אין זו זכיה גמורה אליו בחייו עד שיורישנה ליורשיו, כי כשבאים הפירות לעולם בכל שנה אז הוא חוזר וזוכה למפרע גוף לפירות, וכל זמן שאין שם פירות כל הקרקע ללוקח, הילכך כשמת קודם שבאו הפירות של שנה זו לא זכה בהם האב כלל ואינו מורישם לבניו, וכן הדין במוכר דקל ושייר [פירות] לפניו, כן תירץ הרמב"ן ז"ל עם מה שביררנו בדבריו", עכ"ל.

עוד תירץ הריטב"א: "וי"א דבדקל לפירות ודאי דבר מסויים הוא ויורשיו קמים תחתיו, אבל בתנאי זה של בן לוי הוא דבר שאינו מסויים כי המעשר אינו יודע באיזה מקום יהא מן הקרקע פעמים הוא כאן ופעמים כאן, ולא עוד אלא שהוא מפוזר בכל השדה, וגרוע מכל זה שהרשות ביד הלוקח להפקיעו אם לא ירצה לזרוע שדהו או למרח תבואתו ע"י גוי או להכניסו בשיבוליו, וכי האי זכיה אינה אלא לשעתה ולמפרע וכשמת לא זכה הוא בעתיד ולא יירשוהו יורשיו וכתנאין חשיב, וגם זה נכון", עכ"ל.

מוסיף ביאור בדברי הריטב"א בגדר חזין דקל לפירות בסוגי' זו – דמצינא בכמה דוכתי גדר מחודש של דקל לפירות שאינו קנין בגוף דקל כלל.

הריטב"א הביא מהרמב"ן גדר מחודש בשיוור של קרקע למעשרות – וכתב "אין זו זכיה גמורה אליו בחייו עד שיורישנה ליורשיו, כי כשבאים הפירות לעולם בכל שנה אז הוא חוזר וזוכה למפרע גוף לפירות, וכל זמן שאין שם פירות כל הקרקע ללוקח" - והדברים אינם ברורים - וכבר העירו [הערות על הריטב"א] שמשמע שהדין דקל לפירות בהאי שיוור לא בעי זכות בקרקע ממש – וצינו לרשב"א בכתובות [נ"ט].

ונראה להרחיב בגדר הדברים:

כפשוטו דקל לפירות היינו קנין בדקל עצמו, והוא שכל הדקל קנוי לו לגמרי אלא שכל קנינו בדקל אינו אלא לענין הפירות, וכן מבואר ברעק"א בריש המפקיד בפרה לכפילא דלגבי הגזילה הרי זה כגזלו פרה ידיה, אכן יש בזה דרך נוספת, שהוא קונה את הפירות עצמם ולא קונה כלל את הדקל, אלא שעושה קנין בדקל לקנות את הפירות - אבל הפירות עצמם הם הדבר הנקנה ולא הדקל.

ובגוף הך יסוד כבר עמד הגר"נ פרצוביץ זצ"ל - בשם הגר"ד זצ"ל - בשיעוריו בגיטין [י"ב: ס"ק רצ"ה], והביא את היסוד לזה מדברי הרשב"א בכתובות [נ"ט: בהשמטות], שהק' האין מקדיש ידי אשתו למעש"י, הא בבן חורין לא חיילא קדושה, ועוד, דאין המעש"י צומחים מהידים עד שנימא שידים שקדושים שגם המעש"י קדושים, ורק בדקל הוא כן, שהרי"ז כאילו שיש קדושה בדקל וממילא נתקדשו גם הפירות, אכן במעש"י א"א לומר כן.

ותי' הרשב"א, וז"ל, "דלקנות לשעה כדי לקנות דבר אחר, כגון דקל לפירותיו וחצר לאוירה וידים לעושיהן, שאין עיקר דעת ההקנאה לקנות גוף הדבר שהוא בעולם, אלא כדי לקנות על ידיהם דבר שאינו בעולם, או האויר [בחצר] שאינו גוף, בכל דהו סגי,

ואעפ"י שאינו יוצא מגופו לגמרי כפירות דקל, דהא אפי' פירות דקל אין יוצאין מן הדקל שלו, שאין הדקל קנוי לו ממש, והילכך כל שבאין ממנה קצת כגון המלאכה שהיא באה מן הידים בטרחן ובתנועתן, וכן האויר שנראה שהוא חלק מן החצר קנה", עכ"ל.

והכוונה בזה היא, דאין שום חלות דחיילא בידים, שהרי חלות קדושה ליתא בבן חורין, ורק להיות ושני הדברים הללו שייכי אהדדי, דהמעש"י קצת מגיעים מהידים, שוב יכול להתפס מעשה קנין בתוך הידים להתייחס למעש"י, ויכול לחול בו, ואף דהמעש"י עדיין אינם בעולם, כשיבואו לעולם יתפסו בהם המעשה קנין ויחול, ועיין בהערה ⁶⁸ מה שהעירו בזה.

עוד מקורות לגדר חחדש חנ"ל.

ונראה לדייק כן נמי מהרשב"א בגיטין [מ"ב:] שכתב שעבד לקנס אינו כדקל לפירותיו הואיל ואינו יוצא מגופו [לפי צד א' בגמ' שם], וז"ל "דלאו פירות דגופי' קמזבין דליקני במשיכה דגופיה", ומאידך לגבי דקל לפירותיו כתב דהמעלה היא ד"בחזקת הדקל קני להו לפירי דעבידי דאתי מיניה", ומפורש כנ"ל, דהמעשה קנין בדקל מהני לקנות את הפירות וזהו דלא כרעק"א שהפירות לא ניקנים כלל רק הדקל, אלא דממילא הפירות נקנים.

ובאמת, דהנך שני צדדים בעיקר הגדר של פרה לכפילא ועבד לקנס מבוארים בדברי רבינו חיים הלוי על הרמב"ם [מכירה כ"ג ג'], וז"ל, "דהנה בעיקר הך דינא דעבד שמכרו רבו לקנס או בהמה לכפילה, אם נימא דמכירתו קיימת, צ"ע, אם הדין הוא דהלוקח הוא נעשה בעלים ממש, ועיקר חיובא של שלשים שקלים וכפל הוא להלוקח בעצמו, ומשום דלגבי קנס זה הרי העבד והבהמה קנויים לו ואיהו גופיה הוי הבעלים של זה הקנס", והיינו ממש כהך צד של רעק"א.

וממשיך הגר"ח לאידך גיסא, "או דנימא דאף אם מכירתו קיימת מ"מ עיקר חיובא של שלשים שקלים של עבד וכפל של גנבה הוא להבעלים המוכרים, כיון דהם הבעלים של העבד והבהמה לכל מילי, ורק דזכות זה שיש להבעלים בהעבד והבהמה לשלשים שקלים וכפל הוא דקונה הלוקח, ונמצא דחלות החיוב של המתחייב הוא להבעלים המוכרים ואך שזה קנוי ללוקח, וצ"ע בזה", עכ"ל.

הרי דהגר"ח באמת חקר בהנך ב' צדדים, דלפי הצד השני לא חיילא החלות קנין בעבד ובפרה כלל רק בקנס ובכפל, אלא דהגר"ח לא ביאר לנו איך מהני המעשה קנין בפרה לגבי הכפל.

ובאמת דאיכא הוכחות נוספות ליסוד זה דקונה את הפירות ע"י הדקל ולא שהוא קונה את הדקל לענין הפירות, דהנה, ברש"י בגיטין [י"ב:] מבואר דביקדשו ידי לעושיהן דהיכא דעושה מעש"י פחות פחות מש"פ דלא קדשי שאין הקדש חיילא על פחות מש"פ, והתוס' ⁶⁸

⁶⁸ וסו"ס הדברים אינם מוסברים כל הצורך, וממו"ר הגאון ר' אברהם גורביץ שליט"א שמעתי בשם אביו הגרא"ז גורביץ זצ"ל [בעל הראשי שערין] ששמע בצעירותו מהגאון ר' אליהו קרעמערמאן זצ"ל שביאר את דברי הרשב"א הללו, שההקדש באמת חיילא על הידים עד שיבואו המעש"י, ואז עוברת החלות למעש"י, וצ"ע הגדר בזה, ובחידושי ר' ראובן [ב"מ סי' כ' ס"ק א' ד"ה ויש לחקור] תמה דמה הסברא ומה הגדר במהלך זה, והלך בזה בדרך אחרת, והגר"נ פרצוביץ הסיק דגדר הדין בזה אכתי צ"ב רב.

חולקים, ורק מצד דעת המקדיש אתינן עלה, והיינו דאין לו דעת להקדיש פחות מש"פ, והעיר הגר"נ פרצוביץ זצ"ל [שם] בשיעוריו, דתמוה, שהרי ההקדש חיילא רק בידים והמעש"י קדשי מאליהן, ומה שייך הכא הנך כללים של דעת מקדיש וחלות הקדש על פחות מש"פ, הרי כל ההקדש דמעש"י הוא הקדש דממילא, והוכיח מהכא כגדר הנ"ל.

עוד ראה, יעויין בתוס' בב"ב [קמ"ח. ד"ה שכיב מרע שאמר], שכ' שאף שכל מה שאפשר בברי אפשר בשכ"מ, אכן מה שברי קונה ע"י קנין אגב אין שכיב מרע קונה, דא"כ ה"ה דשכ"מ יקנה פירות דקל הואיל ואפשר בברי לקנותם אגב הדקל, והק' שם רעק"א, דשאני דקל לפירותיו שהוא קנין בדקל עצמו, ומה זה שייך לאגב, ומוכרח מכאן שהתוס' למדו שמקנה את גוף הפירות, רק שע"י הדקל הוא מקנה את הפירות⁶⁹.

אחרי הקדמה זו יבוארו דברי הריטב"א הכא – שכתב "כי כשבאים הפירות לעולם בכל שנה אז הוא חוזר וזוכה למפרע גוף לפירות, וכל זמן שאין שם פירות כל הקרקע ללוקח" והגדר כנ"ל, ונתחדש א"כ שזכות כזו אינה בר ירושה, ויש לדון האם אמנם כן הדין במקנה עבד לקנס לפי הגדר הנ"ל.

בדברי הראשונים הא"י ח"י ישראל מפריש מפרות חלי ומתקן פירותיו.

הריטב"א מוסיף לבאר הא"י הוא מפריש ומתקן פירותיו - וז"ל: "וא"ת והיאך זה מתקן פירותיו במעשר של זה, י"ל דכיון דלא אמר על מנת שעשירית הפירות שלי ודאי כך רצה לומר שיזכה בכל הפירות לתקן ויחזור ויתן לו מעשרן, וזהו שאמר לשון מחזיר ליורשיו כאילו קבל כל הפירות מהם כדי לתקנם ולאחר שיתקנם שיחזירם להם, ומן הטעם הזה אין בזה משום לוי המסייע בבית הגרנות דאמרינן חלף עבודתם ולא חלף שכרם, דבן לוי זה אינו נוטל משל ישראל כלום אלא אדרבה הוא הנותן פירותיו לישראל ושלא יתנם לו עד שיתקן בהן פירותיו, ואם לא יתקן או לא יצטרך לתקן אין כאן שום זכיה לבן לוי ליטול ולהשאיל כדכתיבנא לעיל", ולעיל כבר הבאנו מדברי רבינו יונה בזה.

ועיין עוד בתוספות [ב"ב ס"ג. ד"ה על מנת שמעשר ראשון שלי] דהכא לא הוי כמו כהן המסייע בבית הגרנות דקאמר מקום המעשר שירי שירי והוי מעשר שלו לגמרי אלא שמכר לו כח זה שיוכל לעשר על חלקו עכ"ל, ומה שכתב "אלא שמכר לו כח זה שיוכל לעשר על חלקו", וביאר בקובש"ע [ב"ב שם] שזה כמו הקנאה של דקל לפירות, והיינו שכל הפירות הוא מקנה לו לגבי הכח להפריש מהם תרו"מ.

⁶⁹ ויש להעיר שיש קצת סתירה בדברי רעק"א, דבב"ב נקט דאין קנין לפירות בעצמן, ובהמפקיד למד דשייך הקנין לפירות עצמן, דקונה את הפירות ע"י הדקל, וזה הצד דהיה מהני בעבד לקנס, ושם בב"ב הביא הך דעבד לקנס, עיי"ש.

חפשיה טפטור על חזיון – לקוח על אינו לקוח.

יש להקשות – דהאיך מפריש הקבלן משלו על של הבעלים, והלא מה שקנה בתלוש אינו תבואת זרעך ופטור מצד פטור לקוח, והאיך מפריש משלו על של הבעלים, דשל הבעלים הוי תבואת זרעך וחייב מה"ת, משא"כ חלק הקבלן הוי לקוח ופטור מה"ת.

אולם כבר מבואר בזה באחרונים שאינו פשוט דחשיב כפטור על החזיון כה"ג, ותלוי בעיקר הגדר של פטור לקוח, דעיין בתורת זרעים [פ"א דפאה – סוף עמוד ט"ו] שאם הפריש תרו"מ על לקוח שמ"מ חל להתיר אינו לקוח, משום שאין "לקוח" פטור בגוף הפירות כמו פטור של הפקר, אלא הוא פטור בחזיון הבעלים ומשום"ה אם הפריש חל, ולפי"ז א"ש.

איברא דבתורת זרעים הקשה ממה שכ' בבעל התרומות ופסקו בשו"ע [סי' של"א סעי' ס"א] שאין להפריש ממה שלקוח על מה שאינו לקוח, ואם הפריש חל אמאי אינו מפריש מזה על זה, וכ' שם ליישב שדין זה אינו אלא מדרבנן משום דדמי למפריש מן הפטור על החזיון, ולכן אכתי ק' היאך מפריש לכתחילה ממה שלקוח על שאינו לקוח.

ועיין בחידוש הגר"ש רוזובסקי זצ"ל [פסחים סוף סימן ח'] שג"כ דן בדרכו של התורת זרעים שלקוח הוא פטור בגבירא, אלא שדן שם בעיקר הגדר של פטור על החזיון דאינו תולה על הטבל אלא דתלוי איזה חיוב באים לפטור, וכיון שיש חיוב מה"ת כנגד חיוב דרבנן אכתי מיקרי חיוב על הפטור, ולא אכפת לן שזה רק בגבירא, עיי"ש, ועיין להלן [פרק ז' משנה ד'] מה הוספנו בזה עפ"י דבריהם הכא.

במה שיש לדון האם מיקרי תבואת זרעך כלפי הקבלן חזיראל – מחמת זכותו שקנה בקנין בשדה, ויש לדון בעיקר פטור 'לקוח' כשאורח אוכל אצל הבעלים.

ובאמת שיש לדון בדין "תבואת זרעך" שמכאן יליף פטור לקוח, האם זה תלוי מי הם הבעלים על התבואה, ואם הבעלים על התבואה הם הבעלים של השדה אסור בטבלו לכל העולם ולא דנים כלפי הגבירא, ואם הבעלים הם אחרים מותר לכל העולם אפי' להבעלים דלא דנים בגבירא לשום צד, או דלמא כהתורת זרעים הנ"ל דתלוי גבירא – מי אוכלו, ולכן אם הוא ביד בעל השדה אסור לו ומותר לאחרים אוכלים עימו, וה"ה אם מכרו לאחר מותר לכל העולם ועדיין אסור לבעל השדה.

ומבואר ברשב"א [ב"מ פ"ח:] דהקשה על דעת ר"ת שלקוח אחר מירוח פטור א"כ למה גזרו על הדמאי הא לקוח הוא וספיקא דרבנן היא, ותי' דאיכא למיגזר דזימנין אורחים על שולחנו, עכתו"ד, ונראה מדבריו שכל שיש לבעל התבואה חובת תרו"מ גם אחרים האוכלין ממנו חייבים בתרו"מ, וכ"כ בחזו"א בשביעית [סי' א' סק"ז] שאם הזמין הלוקח למוכר לא חשיב טבל אצל המוכר, אע"ג שאם המוכר חזר ולקחו היה חייב להפריש בתרו"מ, וע' מש"כ בקובץ שמועות [ב"מ אות כ"ט].

אולם יש חולקים, דעיין בפני יהושע בקידושין [כ"ו: בד"ה מעשה], שכתב שאין איסור טבל אלא לבעלים אבל לאחרים אינו חייב אלא הוי לגבם בכלל לקוח, וגם המנחת חינוך [מצוה שצ"ה] נקט כן, שכתב בחולה שיש בו סכנה שאכל טבל של חברו, שאין החולה

עובר משום אכילת טבל כיון שאצלו הוי לקוח, הרי מבואר שאע"ג שהטבל הוי ברשות הבעלים ואצל הבעלים הוי תבואת זרעך, מ"מ אמרינן שאחרים שאוכלים אצלו פטורים משום לקוח ואין עליהם דין טבל.⁷⁰

ועפ"י כל הנ"ל יצא לדון בספר פרי עץ חיים - דלפי הפנ"י אולי י"ל דכיון שהקבלן מפריש משלו על של בעל השדה, א"כ כלפי בעל השדה כל ההפרשה היא בכלל תבואת זרעך, שהרי גם את מה שהפריש בא משדהו, ולכן כלפיו הוי מן החיוב על החיוב, ואולי די בזה שיהא תרומתו תרומה ומעשרותיו מעשר לכל דבר, ועדיין צ"ב בזה.

אולם אכתי יש לדון בכל הנ"ל לפי המבואר במשנה ד', דאולי חלק הקבלן הוא תבואת זרעך כיון שיש לו זכות בקרקע, מיהו יש לדון אם זה שייך במשנה ג' דאיירי בשקנו בתלוש, כמבואר בירושלמי שקנה בשעת תלישה, ואולי אין די בזה שיהא תבואת זרעך.

חמשך לחנ"ל – אי קנין פירות מיקרי תבואת זרעך, ובדין אריס דמיקרי תבואת זרעך, ומח דדין באריס שזוכה בשל חבועלים ע"י קנין בתלוש.

בנוגע לנידון זה – האם מיקרי לקוח על שאינו לקוח - צריכים להקדים לדון במי שיש לו רק קנין הפירות בשדה חברו, אם הוי תבואת זרעך וחייבו מה"ת, או דלמא גם זה הוא בכלל לקוח ואין חיובו אלא מדרבנן, ואז יש לדון האם קנינו של החוכר מיקרי קנין פירות, ובאמת שכבר הבאנו לעיל [משנה א'] דגם חלק הבעלים מיקרי תבואת זרעך כלפי האריס, שכן מפורש ברא"ש, והבאנו מהמעדני ארץ [פ"ד מהל' תרומות ה"י אות א' ד"ה עכ"פ] שביאר את הדברים בזה שהשוה דיני אריס לדברי הר"ש [פ"א דפאה מ"ו] שהק' דל"ל קרא "ובא הלוי" לפטור פאה ממעשר, תיפו"ל דלאו "תבואת זרעך" הוא, ותי' הר"ש וז"ל "אי לאו האי קרא הוה מחייבין להו לעניים דכיון דזכי להו רחמנא בהאי שדה תבואת זרעך קרינא ביה" עכ"ל.

והנה אי נימא שאין חיוב תרו"מ אלא במי שיש לו קנין פירות בהקרקע, אכתי קשה דמה בכך דזכי להו רחמנא, והלא אין לעניים אלא זכייה בהפירות ולא בגוף הקרקע ולא קנין פירות, ואכתי אין זה תבואת זרעך, אלא מוכרח מזה שא"צ אלא שהתבואה תהא שלו מדינא, ולכן י"ל שכל דזכי להו רחמנא לעניים בהפאה הרי הפירות הן "תבואת זרעך" של עניים, ומעתה יש מקום לומר שגם מה שקבל האריס הוי תבואת זרעך – אלא דעיינ לעיל שהבאנו את קושי' המעדני ארץ בזה מהמיעוט של אתם ולא אריסין.

ובעיקר האי ענינא בקנין פירות אי מיקרי תבואת זרעך, עיין עוד בהערה⁷¹ שהבאנו עוד הוכחות דלזה.

⁷⁰ וע"ע בענין זה בישועות מלכו [פ"ב מהל' מעשר ה"ב], ובחלקת יואב [א"ח סי' י"ד בהגה"ה ד"ה אמנם], ובס' דברי דוד [סי' ל"ב], ובפרי עץ חיים [ביכורים סי' מ"א] הביא שהמנ"ח אזיל בזה לשיטתו.
⁷¹ בפרי עץ חיים הביא לזה כמה הוכחות – וכדלהלן:

א] לכא' יש להוכיח דקנין פירות הוי תבואת זרעך מהמבואר סוף השולח דדנו בפלוגתא דקנין פירות כקנין הגוף לגבי ביכורים [והקשו דלפי ר' יוחנן דקנין פירות כקנין הגוף דלא מצא ידיו ורגליו בבית המדרש] ולא דנו לגבי תרו"מ, אכן יש לדחות, לפי המבואר במנחת חינוך [מצוה שצ"ה] ובתורת זרעים [פאה פ"א מ"ו] שאפי' פירות שפטורים מתרו"מ שאינן "תבואת זרעך", מ"מ אם הפריש הרי"ז חל מה"ת, ולכן י"ל שאע"ג דליכא חיוב תרו"מ, מ"מ אם הפריש חל, ודוחק.

ב] גם יש ראייה דקנין פירות הוי תבואת זרעך מדברי הגמ' בב"ב [פ"א:]: שהקונה ב' אילנות מביא ואינו קורא משום דמספקא לן אי קנה גוף הקרקע וחייב להביא ביכורים, או אינו קונה גוף הקרקע ואין לו אלא קנין

עכ"פ – לפי כל הנ"ל פשוט שהחלק שקבל האריס הוי תבואת זרעך – ונמצא דשפיר יש להפריש מן חלק הבעלים על של קבלן או מן הקבלן על של הבעלים דהוי מן החיוב על החיוב, וביותר לפי מה שהבאנו מהראשונים – בהקדמה ריש פירקין – שיש לאריס זכות בגוף הקרקע דא"ש טפי.

אולם כל זה דלא כהמבואר בחזו"א [דמאי סי' י"ד אות ט'] דחלק של הקבלן אינו תבואת זרעך, מיהו דבריו אמורים בקבלן רק באילנות לשמנן [משנה דלהלן] ואולי מודה בקבלן בקרקע דעדיף טפי, וצ"ע.

ובפרי עץ חיים יצא לדון עוד – דאפי' את"ל דשל אריס הוא הכלל תבואת זרעך וכמשנ"ת, מ"מ יתכן דאין זה אלא באריס דעלמא, אבל הך דמשנה ג' דזוכה הכהן ולוי בשעת תלישה אולי אין זה בכלל תבואת זרעך.

וכעין זה כתב בפרחי ציון על הכפתור ופרח [עמ' קי"ג] דכללא של הר"ש בפאה דכל דזכי ליה רחמנא הרי"ז תבואת זרעך וחייב בתרו"מ, אין זה אלא במידי דמצותו להפרישו במחובר לקרקע כמו פאה ולא במידי שמצותו בתלוש כעין תרומה ומעשרות או מעשר בהמה, ולפי"ז יש לחלק בין אריס דעלמא דיתכן דיש לו איזה זכות בקרקע [וכמו שהבאנו מהראשונים] והך דמשנה ג' דזכה רק בתלוש, מיהו התם במעשה תלישה זכה במה שהוא עדיין מחובר, ועדיין צ"ב בזה.

משנה ה

[ח] חמקבל זיתים לשמן כשם שחולקין בחולין כך חולקין בתרומה ר' יחודה
אומר ישראל שקבל מכחן ומלוי זיתים לשמן למחצית שכר חמעשרות
לבעלים:

רע"ב משנה ה

חמקבל זיתים לשמן – ישראל שקבל זיתים מכחן או מלוי:
כשם שחולקין בחולין כך חולקים בתרומה – ואף על גב דלעיל לבעלים, חכא
שאני דלא קיבל קרקע אלא אילנות, ורבנן לא עבדי זיתים כקרקע:
או למחצית שכר – שימכר חשמן ויחלקו חריוח לאמצע:
חמעשרות לבעלים – דר' יחודה עביד זיתים כקרקע. ואין חלכח כרבי יחודה:

פירות ולכן פטור מהבאה, ולכן א"א לו לקרות, ופריך הש"ס מכדי פסוקי נינהו ליקרי, ומשני בתי' ב' דלמא אתי לאפקועי מתרו"מ.

והנה אם קנה גוף הקרקע הרי פירותיו ביכורים גמורים ופטורים מתרו"מ, והחשש שמפקיע הפירות מתרו"מ אינו אלא אם לא קנה גוף הקרקע, ואין לו אלא קנין פירות, ואם קנין פירות פטור מה"ת משום לקוח, א"כ אין בזה הפקעת תרו"מ מה"ת, אלא מוכרח שגם בקנין פירות חייב בתרו"מ מה"ת.

ביאורים ציונים והערות משנה ה

בסברת החילוק בין זיתים לשמן – למשניות הקודמות – ובפולוגת ר"י וחכמים בזיתים.

לא ברור מה ההבדל בין המשנה הזו למשניות הקודמות ונאמרו בזה כמה דרכים – וכולם צ"ב:

[א] הר"ש הביא שהחילוק בזה "משום שקיבל לשמן ולא קיבל לזיתים".

[ב] עוד הביא הר"ש מהירושלמי ד"ר יהודה עבד זיתים כקרקע ורבנן לא עבדין זיתים כקרקע" ודייק הר"ש: "משמע הטעם משום דמחלקין בין מקבל קרקע למקבל אילנות", ועיין בהערה ⁷² תוספת בזה.

הנפ"מ בין הנך ב' דרכים – באופן דעביד בקרקע אבל החלוקה היא רק בשמן ולא בזיתים, שלפי הר"ש העיקר תלוי בחלוקה, האם מחלקים בשמן ולא בזיתים, עוד נפ"מ באופן שהוא עביד בזיתים והחלוקה היא בזיתים, דלפי הירושלמי הכל תלוי אי עביד בקרקע או בזיתים.

[ג] יש דרך שלישית בזה מהרמב"ם מובא בתוס' יו"ט וז"ל: "אבל הרמב"ם מסיים [פרק ו' מהלכות מעשר] מפני שהשמן חשוב הוא - משמע ודאי דדוקא לשמן תנן, וכתב בעל כ"מ וסובר רבינו דשאר אילנות דינן כקרקע ע"כ, ויש לפרש הירושלמי כדברי הרמב"ם שזהו לשונו רבי יהודה עביד זיתים כקרקע ורבנן לא עבדי זיתים כקרקע".

ועיין במשנה ראשונה שהעיר על כל הפירושים שסו"ס למה שיהיה בזה חילוק לגבי השויר והקנין של תרו"מ, ועיי"ש שפירש בזה באופן אחר.

נדברי חזו"א בפטור של לקוח בארים.

על משנה זו הק' החזו"א [סי' י"ד סק"ט] הקושיא שהבאנו לעיל [משנה הקודמת] לגבי לקוח, וז"ל, "יש לעיין במקבל זיתים לשמן לר"י דהמעשר לבעלים וע"כ דשייר לנפשיה שיעור המעשר ומעשר מדידה על של מקבל, הא פירות של מקבל הוי לקוח ואינן חייבין אלא מדרבנן ושל חייב מדאורייתא והו"ל תורם מן החיוב על הפטור לדעת ריב"ם ב"מ [פ"ח]. [דלוקח קודם מירוח פטור, ולדעת הר"מ ור"ת דלקוח קודם מירוח חייב ניחא, ובהא דתניא בתוס' דכהן המוכר לישראל קודם מירוח התרומה לכהן וע"כ נמי משום ששייר דאל"כ במאי קנו נמי מוכח דמפריש על לקוח", עכ"ל, וצ"ע למה לא הביא הקו' במתניתין דלעיל.

לעיל כתבנו דאולי יש לתרץ קו' החזו"א דכיון שהקבלן מפריש משלו על של בעל השדה, כלפי בעל השדה שניהם הם תבואת זרעך, שהרי מה שהפריש בא משדהו, ולכן

⁷² והר"ש הביא עוד מהירושלמי דמדמה עוד דיון בזה ד"קאמר התם פרתו של כהן שהיתה שומא אצל ישראל וילדה בכור הבכור לכהן דברי רבי יהודה וחכמים אומרין אין הבכור לכהן".

הוי מן החיוב על החיוב, ואולי די בזה שיהא תרומות תרומה ומעשרותיו מעשר לכל דבר, וכבר כתבנו שאין הדברים ברורים.

איברא דאם כנים הדברים, מה שהחזו"א לא תי' כן הוא משום דאזיל לשיטתו שכ' בשביעית [סי' א' סק"ז] שאם הזמין הלוקח למוכר לא חשיב טבל אצל המוכר, אע"ג שאם המוכר חזר ולקחו היה חייב להפריש בתרו"מ, הרי דפשיטא ליה דאם התבואה הוא ברשות הלוקח אין זה עוד תבואת זרעך כלל אפי' כלפי המוכר, ולכן לדידיה ליכא לתרץ כמו שכתבנו – וע"ע לעיל מה שיש לדון בזה עוד.

בעיקר קוש' זו עיין בזכר טוב [סימן ט' – ס"ק י' / י"א / י"ב] להגר"ד לנדוי שליט"א מה שהאריך בזה, ושם [ס"ק י'] יצא לדון שיתכן שאפשר למכור זכות בשדה שיהיה לו את המעשרות העתידיות אף שהכל תלוי במפריש אי ומתי יפריש, ומקודם הוכיח שיש זכות ממונית כזו מדמצאנו ששייך להזיק זכות כזו באופן שיש דין מתנות שלא הורמו כמי שהורמו – חולין [ק"ל:], ושוב הוכיח ששייך למכור זכות כזו למ"ד מתנות שלא הורמו כמי שהורמו מהמבואר במעש"ש [פ"ה מ"ט] במעשה ר"ג והזקנים שהקנה את הזכות במעשרות כשיפרשו, והכל עפ"י הר"ש [שם], ושוה הוסיף דא"כ אפשר לכהן ולוי שמוכרים שדה לשייר זכות זו לעצמם, ושוב הוסיף דכיון שיש להם זכות לקבל את המתנות מהנך פירות, שוב ליכא חסרון של פטור על הפטור, דגם הפרי של המתנות שהוא של הכהן והלוי, הרי הפרי עצמו שייך לישראל המקבל אלא שיש לכהן בו זכות מתנות, ואין זה תבואת זרעך של הכהן, שהרי הפרי שייך בבעלות לישראל ורק שיש לכהן זכות מתנות בה, וממילא שהפרי הזה עצמו שיש לכהן זכות יש בו פטור לקוח, והוי ליה מן הפטור על הפטור, שכל הפירות בבעלותו של הישראל שאצלו הכל לקוח, ודו"ק.

משנה ו

[ו] ב"ש אומרים לא ימכור אדם את זיתיו אלא לחבר ב"ה אומרים אף למעשר וענועי בית חלל חיו נוחגין כדברי בית שמאי:

רע"ב משנה ו

לא ימכור אדם זיתיו – זיתים שנתלשו מן האילן ולא חוכשרו לקבל טומאה, כגון שעדיין לא חזיעו זיעת חמטן שיחא מכשירתן לקבל טומאה:

אלא לחבר – לפרוש חמוחק לטחרות ולא ימכרם למי שאינו חבר שלא ידרוך אותם בטומאה:

אף למעשר – אף למי שלא קיבל עליו אלא לעשר אבל לא קבל עליו לחיות מוחזק לטחרות יכול למכרם, דכיון דאכתי לא חוכשרו אימור שמא יאכלם קודם שיזיעו. ואף על גב דרוב זיתים אין עומדין לאכלן כך, בעלילח כל דחו

דמצינן לתלות תלינן. ורמב"ם מוקי פלוגתייהו דבית שמאי ובית הלל דב"ש
סברי אסור לגרום טומאה לחולין שבא"י וב"ה סברי מותר לגרום טומאה
לחולין שבא"י:

וצנעו בית הלל – ותיקין חמדקדקים במצות שחיזו בב"ח:

ביאורים ציונים והערות משנה ו

**ביאורו של הירושלמי בפלוגתא ב"ש וב"ה עפ"י פלוגתתם במכירת פרה
חחורשת בשביעית, ובחילוקי דינים בזה.**

הר"ש והרא"ש הביאו את הירושלמי בטעמא דפלוגתא ב"ה וב"ש, דפליגי כעין זה נמי
בשביעית האם איכא דין לפני עיוור היכא דאיכא למיתלי בתלייה רחוקה שלא יעשה בה
עבירה, וה"ה הכא תולין שמא הפירות לא יוכשרו לטומאה כלל:

"ירושלמי [הל' ה'] אמר רבי יוחנן טעמא דבית הלל דרך בני אדם לאכול זיתיהן עטונין
וכן דרך בני אדם על ידי עילה, בית הלל לדעתיהון דתנן לא ימכור לו פרה חחורשת
בשביעית ובית הלל מתירין מפני שיכול לשחטה ואורחיה דבר נש מיכוס תורא דידיה
אלא על ידי עילה – פירוש – עטונין מלשון מעטן של זיתים, כלומר בעוד שלא הוכשרו,
ופריך וכי דרך בני אדם לאכול כן, ומשני על ידי עלילה מועטת התיירו, וב"ה לטעמייהו
דשרי במס' שביעית [פרק ה' משנה ח'] למכור פרה לחרוש, ובפ' קמא דע"ז מייתי לה".

ונעיין במשנה בשביעית שם:

"בית שמאי אומרים לא ימכור לו פרה חחורשת בשביעית וב"ה מתירין מפני שהוא יכול
לשחטה" – ופירש הר"ש [שם]: "לא ימכור – לישראל החשוד פרה המלומדת לחרוש
משום ולפני עור לא תתן מכשול", וממשיך הר"ש – "שיכול לשוחטה – דכל היכא דאיכא
למיתלי תלינן – ולא דמי לכלים דלעיל שאין אדם מוכר דהתם ליכא למיתלי כדפרשינן
בפ"ק דע"ז אפילו בשעת הזרע דאיכא למיתלי לאכילה כמו לזרעה, ובהא מודו ב"ש דאין
דומה לפרה דאין דרך לשחוט פרה חחורשת".

וממשיכה המשנה: "מוכר לו פירות אפילו בשעת הזרע ומשאיל לו סאתו אף על פי שהוא
יודע שיש לו גורן ופורט לו מעות אף על פי שהוא יודע שיש לו פועלים, וכולן בפירוש
אסורין".

ופירש הר"ש: "ומשאיל לו סאתו – של מדה אף על פי שיש לו גורן שואל למדוד
לכנוס לאוצר משום דאיכא נמי למיתלי להיתר שאדם עשוי למדוד להוליכו לטחון" –
"שיש עמו פועלים – דאיכא למיתלי להיתר לשאר צרכיו" – "וכולן בפירוש אסורין –
שפירש לו פרה לחרוש פירות לזרוע סאה לגורן מעות לפועלים".

דרכו של הרמב"ם בטעמו של ב"ה דלא חייש לטומאה – דפליגי בדין אסור או מותר לגרום טומאה לחולין בא"י.

הרע"ב הביא את טעמו של הרמב"ם דמוקי פלוגתייהו דבית שמאי ובית הלל, דב"ש סברי דאסור לגרום טומאה לחולין שבא"י וב"ה סברי מותר לגרום טומאה לחולין שבא"י, ועיין בתוספות יום טוב שהביא שיש סתירה שהרי כאן כותב הרע"ב בשם הרמב"ם דבית הלל סברי דמותר לגרום טומאה לחולין שבארץ ישראל, ולעיל [פרק ב' משנה ג'] דתנן ואינו מוכר לעם הארץ לח ויבש מפרשין הטעם שאסור לגרום וכו', ויש כאן סתירה.

וביאר בזה התוס' יו"ט שהרמב"ם נשמר מזה דלעיל כתב וזהו סובר אסור לגרום כו' וכאן כתב "וזו היא משנה אחרונה שהיא מותר וכן הלכה" ומישוב, והביא עוד שכן מפורש ביד החזקה [פרק י' טומאת משכב ומושב] שהשמיט היא בבא דאינו מוכר לעם הארץ וכו', אכן המשנה אחרונה הזו מובא במסכת ע"ז [נ"ו].

באיסור לגרום טומאה לטבל.

והנה כל הנידון הנ"ל היינו בחולין מתוקנים, אבל בטבל אינו כן, ועיין בזה בתוס' יו"ט [סוף דשבועות], ועיין בזה ברש"י ובתוס' בנדה [סוף ו':] שהדין משמרת תרומות לא לטמאות תרומה קיים כבר בטבל שהדין שלא לטמא אותו, וכל זה מחמת התרומה "דפתיכא ביה" כלשון התוס' [שם], ולכן בחלה לפני גלגול דאכתי לא פתיכא ביה חלה מותר לטמאה, ועיין שם להלן [ז']. שאמרו בגמרא "התם פתיכא בהו תרומה" ופירש"י "פתיכא - מעורבת", וע"ע ברש"י גיטין [סוף ס"א]. וע"ע בפירוש המשנה להרמב"ם [גיטין סוף פרק ה'] על מה שאסור לטמא עיסה של טבל וכתב "שבזאת העיסה חיוב התרומה והיא הקדש ודע זה".

ויסוד לדין זה כמבואר בכמה דוכתי שאיכא תרומת מעורבת בכל טבל, ומחמת זה איכא דינים על הטבל, עיין בהערה ⁷³ כמה דוגמאות של הדין הזה.

⁷³ [א] מפורש כן ברש"י ביבמות [פ"ו] דלהכי טבל אסור, מחמת התרומה שמעורבת בו, והתוס' הקשו עליו. [ב] בהתפסה בנדרים מצאנו חילוק בין התפסה בדבר הנדור - דהיינו איסור שהאדם חידש בנדר או בהקדש - להתפסה בדבר האסור - דהיינו איסור שחל מאליו כחזיר ונבילה, עכ"פ למדנו משם שיש ב' סוגים של איסור, איסורים שחלים מעצמם ואיסורים שחידשו אותם האדם, ומבואר במשנה בנדרים [ריש פ"ב] שתרומה היא דבר האסור ואינה בכלל האיסורים שחידשו האדם, וזה תמוה, הרי האדם אוסרו בהפרשה כמו בכל הקדש ונדר, ופירשו בזה הרא"ש ותוס' בנדרים [י"ב] דהא דתרומה אינה 'דבר הנדור' רק 'דבר האסור', הוא משום שהאיסור שבו היה כבר בטבל, וההפרשה אינה כי אם להתיר. [ג] ע"ד זה אמרו בתוס' בפסחים [ל"ח]. ותוס' בסוכה [ריש ל"ה:] שיש שותפות לכהן בטבל ולכן אתרוג של טבל אינו לכם ומה"ט אינו יוצא בזה ידי"ח, וזה מחמת התרומה המעורבת בו. [ד] ע"ד זה ביאר הר"ן בנדרים [פ"ד:] לבאר את הך מ"ד שחלקת בין טבל שחייבים להפריש ממנו מעשר עני וסובר שאינה אסורה באכילה, לטבל שחייבים להפריש ממנו תרומה שאסורה באכילה, והיינו טעמא דטבל למעשר עני אין בו איסור כיון שהמעשר עני עצמו שעתיד לצאת ממנו אינו אסור והוי חולין גמורין, ורק תרומה שהיא עצמה אסורה טובלת ולמדנו שכיון שתרומה שהיא עתידה לצאת ממנו אסורה לכן גם היא אסורה מחמת התרומה שמעורבת בו - והיינו שהדינים של התרומה כבר נמצאים בו לפני ההפרשה. [ה] שיטת הרמב"ם [מאכ"א פ"י הי"ט] שטבל שלא הפרישו ממנו תרומה או תרומת מעשר חייבים עליה מיתה אבל אי הפרישו כבר עליהם תרומה ולא מעשר לא חייבים מיתה, ומבואר בדבריו שהמיתה של הטבל תלויה בזה שהתרומה עצמה יש בה מיתה, והיינו כנ"ל.

בדברי המשנה ראשונה בגורם טומאה לחולין בחו"ל.

עיינ במשנה ראשונה שהעיר על הלשון לגורם טומאה בא"י, ומאי שנא א"י מחו"ל בזה וביאר שהכל מצד גזירה לגורם טומאה בטבל, וזה אסור מעיקר הדין, וכנ"ל מחמת התרומה שבו, והנפ"מ בין תרומת חו"ל לתרומת א"י אי הוי מה"ת וממילא דנחלקו אי גזרינן בכה"ג או לא.

משנה ז

[ז] שנים שבצרו את כרמיחם לתוך גת אחת אחד מעשר ואחד שאינו מעשר חמעשר מעשר את שלו וחלקו בכל מקום שחוא:

רע"ב משנה ז

אחד מעשר – נאמן על חמעשרות:

[ו] כבר הבאנו שבמעשר עני אין איסור זרות ואעפ"כ קיי"ל שיש איסור על הטבל שבו, ולכא"ל כאן היה מקום לומר שזה ע"כ סוג אחר של איסור, ועוד היה אפשר לומר שכאן המעשר אינו מעורב בטבל כלל, אכן בדברי התוס' דבפסחים [ל"ח] – מובא לעיל – מבואר שגם חלק העני מעורב בו תחילה לגבי הממונות כלפי הדין לכס, ויתירא מזו, הרי ברש"י [מכות ט"ז: ד"ה מה להלן] מבואר שהדרשה שאוסרת טבל למעשר עני היא "והכי קאמר, לא תוכל לאכול טבל בעוד המעשר בתוכו", ומבואר שהמעורב בו אוסר אף שהוא עצמו אינו אסור.

[ז] הדרשה בסנהדרין [פ"ג] שמשם לומדים את האיסור טבל – מבואר שהאיסור הוא מחמת התרומה העתידית שצריכה לצאת מהטבל, דילפינן לה מקרא ד"ולא יחללו את קדשי בני"י את אשר ירימו" וזה קאי בתרומה "ד'עתידין לתרום", והיינו תרומה לפני ההפרשה וזה טבל, ושם מבואר ברש"י שכל זה מחמת התרומה המעורבת בטבל, וע"ע במשך חכמה על הפסוק שם לאחריו בפרשת אמור שלמד מתוך הפסוק עצמו שיש קודשה שחל כבר בתוך הטבל שמעורבת בו תרומה.

[ח] עוד מוכרח כן מהרמב"ם [ביכורים פ"ט ה"ד] שמותר לאכול מבהמה שלא הרימו ממנה המתנות של זרוע ולחיים, וביאר הרמב"ם בטעמא דמילתא דאינו טובל ומותר, "שאינה דומה לטבל שהרי מתנות כהונה מובדלין", ופירש המהר"י קורקוס שבכל טבל החלק כהן מעורב ולכן גם ראשית הגז שזה מעורב טובל והיכא שאינו מעורב אינו טובל, ומבואר הכא בהדי' דטעמא דאיסור טבל הוא מחמת התרומה שמעורבת בו.

[ט] עיין בר"ש מעש"ש [פ"ה מ"ח] לגבי חובת ביעור – שחייבים להוציא את התרומה מן הבית בזמן הביעור, ושם נתחדש שגם טבל שהגיע לעונת המעשרות חייבים להפריש ולתת שגם זה איכלל בדין ביעור, כיון דטבל נמי איקרי קודש, וכן אמרו מפורש בירושלמי שם דלכן גם בזה שייך דין "ביערת את הקודש מן הבית" דטבל איקרי קודש, ועיין בבאור הגר"א שם בירושלמי שביאר "איקרי קודש – הקודש שבתוכו", ומבואר כנ"ל שבתוכו איכא קודש, והיינו הקודש העתידי שמעורב בו שמחייבו להפרישו ולהוציאו.

[י] עיין במכות [כ']. שיש קליטת מחיצות לטבל למעש"ש שכבר אסור לפדות את המעש"ש שיפרישו מהטבל הזה, ודומה למעש"ש עצמו שנכנס שלא פודים אותו מחמת הקליטת מחיצות, וע"כ דמחמת המעש"ש שמעורב בטבל חייל כבר קליטת מחיצות.

[יא] עוד מבואר כן בקצוה"ח [סי' רמ"ג ס"ק ז'] דנקט כהר"ן דאפטרופוס רק מהני בחלוקת הארץ ולא במקח ומתנה וכיו"ב וכל הדינים של אפטרופוס אינם אלא מדרבנן מלבד חלוקה שזו מה"ת כיון שאין כאן אלא בירור החלקים ואין כאן חלות ועשייה חדשה ולכן מהני באפטרופוס, והק' הש"ך מתרומה ע"י אפטרופוס, עכ"פ מוכרח שהפרשת תרומה שייכא גם באפטרופוס, וביאר הקצוה"ח שגם כאן אינו אלא בירור החלקים, והיי"ט שהתרומה כבר נמצאת בתוכו, וממילא דאין כאן חלות ועשייה חדשה ולכן מהני באפטרופוס.

ועוד יש להאריך בזה, אלא שיש כמה קושיות ותמיהות בעיקר יסוד זה ואכמ"ל.

ואחד אינו מעשר – אינו נאמן על המעשרות:

המעשר מעשר את שלו – מתקן חציו מכל מה שגדל בכרם של שניחם:
וחלקו בכל מקום שחזא – בירושלמי מפרש דחכי קאמר וחלקו של חברו
דחיינו של זה שאינו מעשר בכל מקום שחזא דמאי חזא. ומשום דאין ברירה
חיישינן שמא חצי חלקו של המעשר ביד חברו שאינו מעשר וחצי חלק חברו
בידו, חלכך אף על פי שכבר תיקן חציו מכל מה שגדל בכרם חייב לתקן
בתורת דמאי חצי חלק חברו שבידו:

ביאורים ציונים והערות משנה ז

**ביאור המשנה עפ"י הירושלמי דתלוי באין ברירה – ונחלקו בירושלמי
בפלוגתת רש"י ותוס' באין ברירה.**

הרע"ב הביא מהירושלמי דמפרש דאיכא חשש של אין ברירה, ועיין בר"ש וברא"ש
בארוכה, ומבואר שיש בזה ב' שיטות בירושלמי שחולקים בדין אין ברירה הכא, ועיין
מה שביאר בזה בתוס' אנשי שם וברעק"א.
והעולה מהדברים הוא כך:

דזה פשוט שאם יש ברירה, אז תלינן שכל אחד קיבל חלקו בחלוקת השותפות, ומהני
שפיר לתרום על חלקו ותו לא, אכן באין ברירה לא תלינן כן, ולכן הוא חייב להפריש
נמי על החלק שביד חברו שמא הוא חלקו, ושמא חברו קיבל מחלק ידיה, ונמצא שהרי
הוא כמוכר לו טבל.

אלא שיש בזה ב' דרכים, ורעק"א תלה את הב' דרכים בביאור מחלוקת רש"י ותוס'
בגיטין בגדר הדין אין ברירה, דרש"י הגדר באין ברירה שאין לך כל חיטה וחיטה שאינו
משל שניהם, ותוס' למד שאין ברירה הוא ספק שמא כל אחד קיבל חלק חברו.

ולפי רש"י שדנים שחצי חלקו מורכב מחלק חברו, אז מתחילה – כנראה לפני החלוקה –
היה צריך להפריש על כל חלקו [כשעדיין נמצא בתוך השותפות] – שהרי נמצא שחצי
ממה שיגיע ליד חברו הוא מוכר לו משלו, ואין מוכרים טבל, ולכן הוא צריך להפריש
על החלק ההוא קודם שישע ליד חברו, ואח"כ כלפי החלק שהגיע אח"כ לידו – הרי
חציו הוא מחבירו והוא הרי אינו מפריש, ולכן גם את החצי הזה הוא צריך להפריש.

אכן יש פירוש אחר בירושלמי דא"ש דווקא לפי התוס', והוא שחושש שחלק חברו
נמצא בידו, וכן איפכא, ומחמת זה הוא חושש ומפריש על כל החלק שנמצא ביד חברו
שמא הוא חלק שלו ונמצא שמכרו לו, אבל כיון שזה ספק מכירה אינו נותן לכהן מספק,
[וכנראה שהפרשה זו היא עושה לפני החלוקה על חלקו בשותפות שיתכן שיגיע ליד
חברו], ומאידך, מה שנמצא ביד שלו [אחרי החלוקה] חיישינן שמא כולו משל חברו
הוא ולכן גם זה צריך הפרשה.

והעיר רעק"א שנמצא שנחלקו בירושלמי בפלוגתת רש"י ותוס' באין ברירה, וכן הביא במלבושי יו"ט [ח"א קונטרס ברירה] דנחלקו בזה בירושלמי – מובא בקה"י [זרעים סימן ה'].

חידוש דין של חתורת זרעים עפ"י מה שיש לחלק בין חלוקת שותפין לחלוקת יורשים.

והנה התוס' הקשו על רש"י דאמרו בגמרא דלמ"ד אין ברירה א"א לקרא ביכורים אלא חד בר חד מיהושע בן נון, דכיון שהאחין שחלקו לקוחות הן דאין ברירה, הרי אינו קרקע שלו, ולפי רש"י אינו כן שהרי חצי מחלקו חייב בביכורים.

ועיין בתורת זרעים שיישב - וחידוש בשיטת רש"י דדווקא בחלוקת שותפות הדין כן כיון שלכתחילה הם השתתפו בכל משהו ומשהו, ולכן גם בחלוקה זה כן, אבל בחלוקת ירושה אינו כן שהרי שם יש לכל אחד חלק מסויים של ירושה שעומד לו ואת זה הוא אמור לקבל, ואין כל משהו ומשהו עומד להיות לכל אחד ואחד, ולכן שם חיישינן דווקא - שמא התחלפו החלקים והכא רש"י מודי לתוס'.

וחידוש נפ"מ במשנה זו לגבי אחין שחלקו, שכאן צריך לעשר על כל חלק חבירו דבירושה חיישינן שמא קיבל כל חלק חבירו, והביא מקור לדבריו מהירושלמי.

ביאור נוסף בזה בר"ש זברמב"ם.

עוד הוסיף הר"ש פירוש אחר במשנה: "ויש לפרש דאתיא אפילו כמאן דאמר יש ברירה וכגון שכל אחד בצר כרמו המיוחד לו ושניהן לגת אחת דכי האי גוונא א"א שלא יהא לכל א' חצי חלק חבירו, וכתב בזה הר"ש "אלא שלא יתיישב כ"כ הא דחשיב ליה מוכר".

וע"ד זה הביא נמי בתוס' יו"ט בשיטת הרמב"ם, וז"ל:

"אבל הרמב"ם מפרש בענין אחר ולא קשיא ולא מידי שמפר' שכשיבצרו הכרם וחלקו הענבים והמעשר הפריש מחלקו מעשרותיו ואח"כ עירבו הענבים של זה ושל זה בגת ודרכו כולם ביחד, וכ"פ דבריו בכ"מ [סוף פ"ט מהלכות מעשר] ונמצא לפי זה שמה שחוששין שיש חצי חלק חבירו בידו משום דאין ברירה אינו ענין ליש ברירה ואין ברירה דלקמן. דהכא שכבר חלקו כי חזרו ונתערבו ודאי דלכולי עלמא יש לנו לומר שנתערבו ולא הוברר שמה שיחזור זה ויקח ויחזור זה ויקח שכל אחד ואחד יחזור לו לחלקו אותו החלק בעצמו שנתן ועירב עם של חבירו שדבר זה אין הדעת נותנת. וכיוצא בזה כתב הר"ש דאפילו למאן דאמר יש ברירה אם בצרו שניהם לגת כל אחד כרם המיוחד לו כהאי גוונא אי אפשר שלא יהא לכל אחד חצי חלק חבירו ע"כ. אבל כשעדיין לא חלקו מעולם יש לנו לומר כשמחלקים שכל אחד מה שנוטל לחלקו הוא החלק שלו והוברר שכן הוא ובהא שייכא פלוגתא דיש ברירה. ועיין בסוף פרקין, עכ"ל.

ועיקר האי יסוד שאחרי שכבר חילקו את השותפות ושוב עירבו דלא תלוי בברירה, כבר הביא כן רעק"א מתוס' בתמורה, ועיין בתוס' אנשי שם שחולק על ביאורו של התוס' יו"ט בשיטת הרמב"ם והכס"מ - עיי"ש בדבריו, ועיין במהרי"ק [פ"ט ה"י ד"ה ומה] שהביאור ברמב"ם שיש בילה.

משנה ח

[ח] שנים שקבלו שדה בארסות או שירשו או שנשתתפו יכול הוא לומר
טול אתה חטים שבמקום פלוני ואני חטים שבמקום פלוני אתה יין שבמקום
פלוני ואני יין שבמקום פלוני אבל לא יאמר לו טול אתה חטים ואני שעורים
טול את היין ואני אטול שמן:

רע"ב משנה ח

טול אתה חטין שבמקום פלוני – חכא מיירי שחלקו שדה בקמותיה וענבים
חמחברים בכרם חלכך יש ברירה ואמרינן זהו חלקו חמגיעו וחמערער מעשר
את שלו ודין. ולעיל איירי שחלקו בתלוש וחתם אין ברירה דכל קלח וקלח
של שותפים הוא וצריך לעשר דמאי על חלק חברו שבידו:
אבל לא יאמר לו טול אתה חטין ואני שעורים – דליכא למימר חכא זהו חלקו
חמגיעו אלא חזו כמחליפים זה לזה, ונמצא זה חמערער מוכר חלקו למי שאינו
מעשר:

ביאורים ציונים והערות משנה ח

בחילוקים בין חמשניות.

הקשה הר"ש דמאי שנה שנים שבצרו לתוך גת א' [משנה דלעיל] דאסור וגם הכא היה
ראוי לאסור, ותיירץ ד"שמא יש לחלק משום דלעיל לתוך גת אחת וכאן בב' מקומות",
וכבר תמה בזה החזו"א [שביעית סימן ד' ס"ק י'] דמאי שנה, וצ"ע.
עוד הביא בזה הר"ש והרא"ש שהירושלמי [הל' ו'] חילק באופן אחר שאמרו שם
בירושלמי "תני ישראל ונכרי שקנו שדה בסוריא הרי הוא כטבל ומעשר מעורבין זה בזה
דברי רבי, רשב"ג אומר חלק ישראל חייב חלק נכרי פטור, ומסיק עלה ר' יוחנן,
בשחלקו שדה בקמותיה דאמר זהו חלקו חמגיעו אבל חלקו עומרים אף רשב"ג מודה לר'
שכל קלח וקלח של שותפות הוא" – הרי שיש חילוק בין מחובר לתלוש, וכן הוא
ברע"ב.

והסיק בזה הר"ש ד"משמע מתני' דהכא נמי בכי האי גוונא איירי אף על גב דקתני חטין
ויין ואפי' הכי יין ושמן אסור דנמצאו כמוכרים מחלקם זה לזה", והר"ש סיריליאו תמה
בחילוק זה.

ביאור של חתורת זרעים דיש ברירח רק שייך בשעת חלוקת חשופות ולא בעירבובי לאחר החלוקה.

והתורת זרעים [ד"ה ולענ"ד] ביאר את החילוק דמאי שנא מחובר ותלוש לגבי הדין יש או אין ברירה, וביאר דמתי אומרים יש ברירה, היינו כשיש שותפות וחילוק את השותפות דכל אחד לקח חלקו, אבל אי לאחר השותפות עירבבו את החלקים, הרי אז פשיטא דלא יהני על זה יש ברירה, ומעתה, אם השותפות היתה במחבר א"כ לכל אחד יש חלק במחבר ואי חלקו את השותפות במחבר, אז אמרינן שיש ברירה ואמרינן שהגיע לכל אחד חלקו, וזה המשנה הכא שיש ברירה כיון שחלקו במחבר.

אבל לעיל בשנים שבצרו - אי עירבבו את הכל לאחר הקצירה הרי החלקים עצמם מעורבבים - והיינו שכבר נגמר השותפות ושוב ליכא חלוקה והבעלויות מעורבבות - ושוב אין אפשרות של ברירה לחלק את החלקים כדי שנאמר שכל אחד יקבל חלקו, וזה המשנה דלעיל.

בדברי הראב"ד בזה ובתורת זרעים.

כתב הראב"ד בהשגות [מעשר פרק ט' הלכה י"ג] בישוב סתירת המשניות:

וה"ל: "המשנה כך היא שנים שבצרו כו' לתוך גת אחת - אחד מעשר ואחד שאינו מעשר המעשר מעשר את שלו וחלקו בכ"מ שהוא ופירשו בירושל' מעשר את שלו ודאי וחלקו בכ"מ שהוא דמאי ופירשו עוד חצי חלקו שביד חברו דמאי לפי שאינו מעשר חצי חלקו חבירו אלא מספק ברירה לפיכך המעשר שלו, וקשיא לי מתניתין דבתרה שנים שקבלו שדה באריסות או שנשתתפו יכול הוא שיאמר לו טול אתה חטים שבמקום פלוני ואני חטים שבמקום פלוני אלמא יש ברירה, ונ"ל שהוא קנס לפי שלא היה לו להתערב עמו בגת אחת שהרי לא היה לו שותפות עמו בכרם ומה לזה שעירב פירותיו עמו" עכ"ל.

ותמה בזה התורת זרעים דאי הראב"ד מיירי כשלא היה ביניהם שותפות א"כ למה לי טעמא דקנס הא בלי שהיתה שותפות מתחילה ממילא לא שייך ברירה דכל דבר שהיה ניכר ונבדל מתחילה ונתערבב לא שייך בזה ברירה, וכמבואר בתוס' בתמורה ובר"ש במשנה דלעיל, עיי"ש מה שצייד בשיטת הראב"ד והניח בצ"ע.

הערה חתום יו"ט בשיטת הרמב"ם דאירי בב' חברים ומצד איסור מכירת טבל.

עיין תוס' יו"ט שהעיר מדברי הרמב"ם בחיבורו [שחזר בו ממה שכתב במשניות] וכתב בטעמא של הלכה זו "דאסור משום שמוכרין את הטבל", וביאר - "נראה לי שהרמב"ם אינו מפרש משנתנו דומיא דלעיל באחד מעשר וא' אינו מעשר, אלא אף בששניהם מעשרין דכיון דטעמו לאסור משום שמוכרים הטבל, א"כ אף למעשר הא תנן במשנה ח' פרק דלעיל דאין מוכרין אלא לצורך, ומסייעני מה שכתבה בחבורו קודם שהזכיר עדיין דין עם הארץ, שמע מיני' דלא מיירי כלל בדוקא אחד מעשר וא' אינו מעשר, וא"כ מ"ש בכ"מ דהוי כמוכר טבל לעם הארץ אגב ריהטא כתב כן ולא דוקא" עכ"ל.

משנה ט

[ט] חבר ועם הארץ שירשו את אביהם עם הארץ יכול הוא לומר לו טול אתה חטים שבמקום פלוני ואני חטים שבמקום פלוני אתה יין שבמקום פלוני ואני יין שבמקום פלוני אבל לא יאמר לו טול אתה חטים ואני שעורים טול אתה חלה ואני אטול את חיבש:

רע"ב משנה ט

חבר – הנאמן לטחורות ואין צריך לומר למעשרות:

שירשו את אביהן עם הארץ – ופירות שחניח חזו דמאי ובחזקת טמאים:
טול אתה בלח – שיחוכשר לקבל טומאה ואני ביבש שלא חוכשר לקבל טומאה לפי שאסור לחבר למכור לעם הארץ לח ויבש כדתנן לעיל בפרק שני:

ביאורים ציונים והערות משנה ט

בדברי הראשונים בחידוש המשנה

כתב הר"ש בביאור חידוש המשנה – "הא כבר תנא ליה רישא או שירשו - והא דתני ליה הכא משום דבעי למיתני גר ונכרי שירשו את אביהם נכרי [במשנה הבאה] - ועוד משום דקתני הכא לח ויבש דאסור למכור לעם הארץ לח ויבש כדתנן לעיל בפרק ב' [משנה ג']", ועיין נמי ברש"י בחגיגה [כ"ה:]: דאיכא לפני עיוור במוכר לו דבר שהוכשר לטומאה, ועיין במאירי [שם] דאיירי בכהן או בישראל שאוכל טהרות, וע"ע בטורי אבן שם – ועיין נמי במשנה ראשונה כאן.

בדין ברירה דע"כ מ"רי במחובר וכבר ליכא חשש טחורות וליכא דמאי אלא טבל גמור.

לכאול' למה לא נימא הכא אין ברירה, ומאי שנא משנים שבצרו, ועיין תוס' יו"ט דלפי מה שחילקו בירושלמי ובר"ש במשנה דלעיל דתלוי אי החלוקה היתה במחובר או בתלוש, א"כ הכא צריך לומר שהחלוקה היתה במחובר, ותמה בזה בתוס' חדשים דא"כ דאיירי במחובר הא ליכא הכשר לטומאה וליכא דמאי אלא טבל גמור דא"א להפריש במחובר.

ותירץ רעק"א דאי התחלת השותפות היתה בתלוש אז שפיר הוי כמחובר שיש ברירה, עיי"ש שביאר את הדברים עפ"י התוס' יו"ט להלן [מי"ב], ולפי מה שנתבאר לעיל מהתורת זרעים צ"לש החילוק בזה הוא שאם השותפות היתה מלכתחילה בתלוש א"כ פשיטא שיש ברירה בחלוקה בתלוש, דדווקא כשהיתה שותפות במחובר וקצרו – שוב נגמר השותפות ושוב ליכא חלוקה והבעלויות מעורבות, ולכן ליכא למימר שכל אחד יקבל חלקו אח"כ, אכן אי לכתחילה השתתפו במחובר, שוב איכא ברירה בחלוקה בתלוש.

משנה י

[י] גר ועובד כוכבים שירשו את אביהם עובד כוכבים יכול הוא לומר טול אתה עבדות כוכבים ואני מעות אתה יין ואני פירות ואם משבאו לרשות הגר אסור:

רע"ב משנה י

טול אתה עבדות כוכבים ואני מעות – אף על גב דחלופי עבדות כוכבים ויין נסך אסורים בחנאה חכא שרי עד שלא באו לידו משום דירושת גר את אביו אינה מן התורה אלא מדברי סופרים. ולא דמי לחבר ועם הארץ שירשו את אביהם עם הארץ דאפילו קודם שבאו לידו אסור לומר לו טול אתה חטים ואני שעורים, דחתם חזיא ירושה דאורייתא וחזי כאילו בא לידו:

ביאורים ציונים והערות משנה י'

מביא שיש ב' טעמים באיסור לחלף ע"ז בירושח, ותלוי ביש ברירה ואין ברירה.

עיין בר"ש מה שהביא מהסוגי' בע"ז [ס"ד] ומהסוגי' בקידושין [י"ז] ומבאר שיש ב' סיבות לאיסור הזה ובזה נחלקו הסוגיות, או מצד רוצה בקיומה שעצם זה שהוא לוקח חלק נגד החלק של הע"ז גורם שהוא רוצה בקיומו של הע"ז כדי לקבל חלקו וזה בעצמו איסור [סוגי' דע"ז], ויש איסור נוסף ליהנות אח"כ מהחליפין, שבחליפי ע"ז חל איסור [סוגי' דקידושין], וחלוקין נינהו הנך ב' איסורים שהאיסור של חליפי ע"ז נמשך תמיד שתמיד יהיה לו איסור ליהנות מהחפץ שהוחלף.

וכבר נתקשו הראשונים בסתירת הסוגיות, ועיין בריטב"א [ע"ז שם] שכתב לפרש שתלוי הדבר בנידון של ברירה, שהסוגיא בקדושין נקטה לאסור מדאורייתא משום דס"ל אין ברירה, ולקוחות הן ולכנא יכא חליפין, ואילו הסוגיא בע"ז נקטה שיש ברירה ואין כאן חליפי איסור"נ.

ורש"י בקידושין פירש דקמתהני מע"ז בזה שהוא מחליף, ותמה הב"ח [הגהות על הרי"ף שם] דהול"ל מצד האיסור אח"כ שיש בחליפי ע"ז שנמשך גם אח"כ.

ועיין בשיעורי ר' שמואל [קידושין אות רס"ה] שהביא את הקושי הנ"ל על רש"י ורצה לבאר שיש מקום לומר שרש"י למד שבאמת אין כאן חליפי איסה"נ ולכן פירש כן, והביא עוד מהרמב"ם [מאכ"א פרק י"ג הלכה כ"ב] דג"כ מבואר שהוא איסור דרבנן משום שרוצה בקיומו של האיסור [ולכך הקלו בה בירושת הגר], וכבר הקשו המפרשים על דבריו מסוגית הגמרא בקידושין, ופירשו דנקט כהסוגיא בע"ז [ס"ד] שאין בדבר אלא איסור דרבנן, ומחלוקת הסוגיות היא, אולם לעיל נתבאר דתלוי בפלוגתא אי יש ברירה או לא, והרי הרמב"ם פסק דאין ברירה ואעפ"כ נקט שאינו אסור מדאוריתא, והרי כבר הבאנו דלמ"ד אין ברירה איכא משום חליפי איסוה"נ.

מביא את דברי האחרונים שיש לומר שלפי הגר"ז שגם למ"ד האחין שחלקו לקוחות הן אבל אין כאן מכירה ממש, דממילא ליכא בזוה דין חליפי איסוה"נ.

וביאר בזה הגר"ש רוזובסקי זצ"ל עפ"י יסוד הגר"ז בדין האחין שחלקו לקוחות הן. דיעויין בדברי הגר"ז [נדפס בחידושי הגר"ח במסכת תמורה 'בענין מחיר כלב'] שחידש דאפילו למ"ד אין ברירה והאחים שחלקו הרי הם כלקוחות, אין זה 'מעשה מכירה' אלא 'מעשה חלוקה', רק סובר הך מאן דאמר דכיון דאין ברירה הרי הנכסים לאחר החלוקה אינם אצלם בתורת 'ירושה' אלא בתורת 'לקוחות'.

וביאר דבריו, שהואיל ועד החלוקה יש לכל יורש ולכל שותף בעלות בנכסים כפי חלקו, אלא שהחלק אינו מסויים, אם כן בחלוקה אין כאן קניית ממון וחפץ חבירו אלא 'סיום' ויחוד חלקו שמכבר, שעד לאותה שעה היתה לו בעלות שאינה מסויימת ומהחלוקה ואילך עשאה לבעלות מסויימת, נמצא שהחלוקה רק 'ייחודה' את בעלותו למקום אחד, להיות מסויימת ומוגדרת בחלק אחד, ואולם כשנטל כל אחד חלקו - את שלו הוא נוטל ואינו נוטל משל חברו כלום.

ומכל מקום הואיל וגם לשני יש חלק שאינו מסויים בנכסים והיה זכאי גם הוא לסיים החלק הזה לעצמו, לכך חשיבי כלקוחות, בכך שכל אחד מקנה את זכותו לחברו לסיים לו חלק אחד. ומצד זה החלוקה עושה אותם כלקוחות, אבל גוף הממון אינו נקנה מזה לזה אלא כל אחד נוטל הממון שהיה לו משכבר.

והוכיח הגר"ז כן מהא דסלקא דעתין בבכורות [נ"ז] שאפילו למ"ד אין ברירה והאחין שחלקו לקוחות הוו, אעפ"כ אין מחזירים זה לזה ביובל דמכר הוא דאמר רחמנא ליהדר ביובל, ירושה ומתנה לא.

הרי מוכח שאין זה קנין ממש אלא 'חלוקה' היא, ורק 'דין לקוחות' אית להו, ולכן יש צד לומר שמעשה חלוקה אינו חוזר ביובל רק מעשה מכירה, וקמ"ל שאף מעשה חלוקה חוזר כיון דסו"ס דיינינן להו כלקוחות.

ואולם עיקר הגדר לא נשתנה למסקנא, דלכו"ע חלוקת יורשים או שותפים אינה מעשה הקנאה אלא מעשה חלוקה, וכנ"ל שהוא מעשה של סיום וייחוד הבעלות ולא מעשה של העברת נכסים.

ועפ"י יסוד דברי הגרי"ז ביאר הגר"ש רוזובסקי זצ"ל בשיטת הרמב"ם ובשיטת רש"י שי"ל שבחלוקת שותפות אינו נידון כחליפי איסוה"נ שהרי את שלו הוא נוטל, וכ"ה באבי עזרי על הרמב"ם [שם].

חזקת ליסוד חגרי"ז.

וכבר הוכיחו האחרונים כיסוד חגרי"ז מהמבואר בגמרא [ב"מ ל"א: ס"ט. ועוד] ששותף יכול לחלק את הנכסים המשותפים בלא ידיעת חברו, וקנה את חלקו בלא הסכמת חברו.⁷⁴

ולכאורה הדברים צריכים באור, הלא לפי מה דקיי"ל אחים שחלקו לקוחות הן, האיך שייך לקנות בלא דעת המקנה נגד רצונו?⁷⁵ ותימה נוספת, היאך זוכה השותף השני בחלקו על ידי חלוקת האחד בלא רצונו, והלא עומד וצווה שאינו חפץ בחלוקה זו - אלא מוכח שחלוקת שותפות אינה מכירת נכסים מזה לזה אלא כל אחד מהשותפים את שלו הוא נוטל, וכדברי הגמרא שם שאינו דומה להצרכת בית דין בעלמא ד"התם דמפיק ממונא מהאי ומותיב להאי בעינן ב"ד, אבל הכא ידידי שקלי, גילוי מילתא בעלמא הוא", וכיון שכן, הרי מכח זכותו לתבוע חלוקה יש לו כח לסיים את חלקו בלא הסכמת שכנגדו.

וכן מוכרח נמי משיטת הרמב"ם בבאור הסוגי' פ"ק דב"ב [ג']. שבחצר השותפין שאין בה דין חלוקה, אם רצו לחלוק חולקים, וביארו שם "רב אשי אמר כגון שהלך זה בתוך שלו והחזיק וזה בתוך שלו והחזיק", ופירש ר"י בתוס' דרב אשי בא להשמיענו דהכא אין צריך לומר זה לזה 'לך חזק וקני' כבעלמא כיון שאמרו אתה תקח רוח פלוני ואני רוח פלונית, וכן הביא המגיד משנה [שכנים פרק ב' הלכה י'] לפרש דברי הרמב"ם, שאפילו החזיק שלא בפני חברו ולא אמר לו לך חזק וקני קנה שאין זה כמכר שצריך או אמירה או חזקה בפניו, שאין זה אלא בירור חלקים לבד, וכבר תמהו שהרי הרמב"ם פסק שהם כלקוחות ומחזירים זל"ז ביוכל ומהו שכתב שאין זה אלא בירור חלקים לבד.

ומבואר הכא כמבואר אחרונים [אבן האזל שם וחדושי הגר"ש רוזובסקי זצ"ל ב"ב סי' ה'] שאמירת "לך חזק וקני" נצרכת לעצם מעשה הקנין, ולולי זה אין זה כלל מעשה קנין שעניינו הוראת בעלות וכשעושה בשל חברו בלא אמירתו אין זה מעשה של הוראת בעלות, ורק בצירוף אמירת חברו חשיב מעשה קנין.

ואם כן מסתבר שזהו רק במחזיק בשל חברו אבל שותף שנעל גדר ופרץ בנכסיהם לחלוקה, הלא בשלו הוא מחזיק ולא בשל חברו וכפי שנתבאר, על כן אף בלא אמירת חברו קנה כיון שהסכימו לחלוקה, ואם כן זו היא כוונת המ"מ שהואיל ומעשה החלוקה אינו כקניית דבר משל חברו אלא 'בירור החלקים', כלומר מעשה של בירור הבעלות, הלכך סגי לן במעשה הקנין בחזקה בלא אמירת חברו ושלא בפניו, ויש מקור גדול מדברי

⁷⁴ עכ"פ כשאין הלה בעיר ושלו לו להודיעו ואינו רוצה לבוא - כן מבואר בראשונים, [אלא שבדברים הצריכים שומא, צריך לעשות זאת בפני שלשה כדי למנוע טעות ורמיה, ומ"מ אין צריך להסכמת השותף].

⁷⁵ ויעוין בחזו"א [ב"ב סו"י ו'] שעמד על טעם הדבר שאין צריך דעת השותף להקנות חלקו [ועע"ש סי' ח ס"ק א'], ובתשובת הרא"ש [צ"ח, ז'] משמע שהיא תקנה מדרבנן, "כי חכמים ראו שטוב לתקן חלוקה בכל דבר של שותפות וכו'" ולדבריו לא קשה מדין זה על דעת הסוברים שהחלוקה כמכירה, דתקנת חכמים היא, ואולם בתשובת הרשב"א [תתקנ"ו] מבואר דאדרבה, מעיקר הדין יש זכות חלוקה אפילו בדבר שאין בו כדי חלוקה, רק חכמים תקנו חלוקת זמנים או 'גוד או אגוד' בדברים שאין בהם דין חלוקה.

המ"מ ליסוד הגרי"ז שאף למאי דקיי"ל אין ברירה לומר הוברר שהיה יורש משעה ראשונה על החלק, מ"מ מכאן ולהבא מיהת את חלקו הוא נוטל כי מעשה החלוקה אינו "הקנאה" אלא בירור וסיום החלקים.

ועיין בזכר טוב [סימן ט' - ס"ק ט'] להגר"ד לנדוי שליט"א שיצא לדון דלמה שותפין שחלקו ליכא בהם דין פטור לקוח, וחידש שכיון שיש זכות לכל אחד לקבל חלקו לא מיקרי לקוח וק"ו מחלק העניים בשדה של הישראל דמיקרי תבואת זרעך וליכא ביה פטור לקוח, וכמבואר בר"ש [סופ"ק דפאה], ואף שלא ברור מה ומתי יפריש הישראל דסו"ס מקבלו בזה שיש לו זכות, וה"ה הכא שיש זכות לכל יורש לקבל חלקו.

ולכא' לדברי הגרי"ז א"ש טפי, הרי באמת הוא קיבל חלקו בירושה ע"י חלוקה ולא קיבל ממון חבריו בתורת מקח, אלא דכיון שיש עיסקה נוספת ששמה חלוקה הלכך מיקרי לקוחות, אבל סו"ס את זכותו הוא קיבל – ולא קיבל ממון חבריו – ועדיף מעניים שקיבלו את ממון הבעלים מכח זכות ואעפ"כ מיקרי תבואת זרעך, ועיי"ש בזכר טוב שהביא שכל שותף מיקרי נוטל את זכותו שמגיע לו לגבי בע"ח דבע"ח אינו גובה מהשותף השני, וכמוש הביא מרעק"א בשו"ת ובחידושו [סימן ל"ו].

ביאור עיקר חקולא של חמשנה.

בעיקר הקולא במשנה הכא - מבואר דאף על גב דחליפי עבודת כוכבים ויין נסך אסורים בהנאה, הכא שרי עד שלא באו לידו, משום דירושת גר את אביו אינה מן התורה אלא מדברי סופרים, וקשה דסו"ס למה לא יאסר מדרבנן, ועיין בזה בתוס' ישנים בקידושין [שם] שכיון שזה רק מדרבנן הם אמרו שמיקרי יורש רק על ההיתר, וע"ע בשו"ת רעק"א [קמא רכ"א ס"ק ו'] מהגר"ש איגר.

משנה יא

[יא] חמוכר פירות בסוריא ואמר משל ארץ ישראל חן חייב לעשר מעושרין חן נאמן שחפח שאסר הוא חפח שחתיר משלי חן חייב לעשר מעושרין חן נאמן שחפח שאסר הוא חפח שחתיר ואם ידוע שיש לו שדה אחד בסוריא חייב לעשר:

רע"ב משנה יא

סוריא – חם ארצות שכבש דוד שלא חיו מארץ ישראל כגון ארם נחרים וארם צובה, ולפי שעדיין לא נכבשה כל א"י לפיכך לא קדשו בקדושת הארץ

אף על פי שחיה כבוש של רבים ובמקצת דינים היא כארץ ישראל ובמקצת דינים היא כחוצה לארץ. וחקונה פירות בסוריא אינו חייב להפריש מהן דמאי לפי שרוב פירות הנמכרים בסוריא מחו"ל הן באים, הלכך כי אמר מעושרין הן נאמן מגו דאי בעי אמר של חו"ל הן וחיה נאמן כדתנן בפ"ק מכזיב ולחלן נאמן, השתא נמי כי אמר של א"י הם ועשרתים נאמן:

שחפה שאסר – כשאמר של א"י הם וחייבים במעשר, הוא חפה שחתיר כשאמר עשרתים וכי חייב דמחמנין ליה במאי דאסר כשאמר של א"י הם נחמניה נמי במה שחתיר כשאמר עשרתים:

משלי הן – מן השדה שיש לי כאן בסוריא חייבים לעשר דבפירות של סוריא גזרו על הדמאי כשידוע שגדלו שם:

ואם ידוע שיש לו שדה – אין כאן חפה שאסר הוא חפה שחתיר, דכיון שידוע שיש לו שדה מסתמא משדהו הביא הפירות ולא היה נאמן לומר מחו"ל הם באים הלכך כי אמר עשרתים אינו נאמן דליכא מגו:

ביאורים ציונים והערות משנה יא

בטעמא דאינו מפריש בסורי'.

בטעמא דאינו מפריש בקונה בסורי' כתב הרע"ב שאינו חייב להפריש מהן דמאי - לפי שרוב פירות הנמכרים בסוריא מחו"ל הן באים, הלכך כי אמר 'מעושרין' הן 'נאמן' והטעם שהוא נאמן הוא מחמת מיגו דאי בעי אמר של חו"ל, אלא שיש לעיין דמה עיקר נאמנותו לומר שהם מחו"ל ועל זה אמר הרע"ב "כדתנן בפ"ק מכזיב ולהלן נאמן", ואחרי שיש כבר נאמנות על זה שוב איכא מיגו גם כשאומר של א"י הם ועשרתים, ועיין נמי בר"ש שמבואר כן.

אלא דתמה בדבריהם בתוס' יו"ט שהרי לא כתוב לגבי כזיב שיש נאמנות אלא כתוב שפטור, ומגלן דנאמן, והביא שהרמב"ם שכתב פירוש אחר בדין פירות סורי', והוא "מפני שלא גזרו דמאי על הקונה פירות מפירות סוריא אלא א"כ ידוע שהפירות מקרקע ישראל", והביא עוד מהראב"ד שכתב בהשגותיו [פי"ב מהלכות מעשר] "מפני שרוב פירות שבסוריא של עובדי כוכבים הם ומסתמא אינו חייב לעשר":

בטעמא של הסיפא "ואם ידוע שיש לו שדה".

"ואם ידוע שיש לו שדה" כבר אינו נאמן ופירש הרע"ב שאין כאן חפה שאסר הוא חפה שהתיר, דכיון שידוע שיש לו שדה מסתמא משדהו הביא הפירות ולא היה נאמן לומר מחו"ל הם באים, ועיין במשנה ראשונה דהיינו שיש חזקה אלימתא ולא רק בגדר "מסתמא משדהו הביא", אלא שהביא מהירושלמי שזה רוב וזה סגי דלא יהיה מיגו.

בענין אי אמרינן חפה שאסר לחצאין .

עיין במקד"ד [עמוד 409 על המשנה פ"ו מ"א] שהעיר כאן שיש לחקור ביש לו שדה אחת בסוריא ואמר על הפירות של ארץ ישראל הן ומעשרין הן, אם נאמן לפוטין ממעשר שני לפמ"ש הרמב"ם ז"ל [פ"א ממעשר שני הי"ד] דסוריא פטורה ממעשר שני אפילו מדרבנן, אם כן על מעשר שני איכא חפה שאסר כו', אי אמרינן חפה שאסר על מקצת דבריו.

והביא ממה "דאמרינן" [פ"ב דמעשרות מ"א] דע"ה היה עובר בשוק ואמר טלו לכם תאנים אוכלין עראי ופטורין, ואם הכניסו לבתיהן מעשרין ודאי, ואם אמר הכניסו לבתיכם אסור לאכול עראי ואם הכניסו לבתיהן מתקנין דמאי, דהוי כאומר שראו פני הבית ומעשרין הן ומשום הכי אסור לאכול עראי כיון שראו פני הבית ומעשרין דמאי כשאר פירות ע"ה דאינו נאמן שהן מעשרין, והקשה דאמאי אסור לאכול עראי, נימא חפה שאסר כו' לפמ"ש המפרשים ז"ל שם דמסתמא לא ראו פני הבית והוא אומר שראו ומעשרין הן, אם כן לענין אכילת עראי נימא חפה שאסר כו' ומוכח כיון דעל כל עדותו ליכא חפה שאסר כו' לא מהני" עכ"ל.

משנה יב

[יב] עם הארץ שאמר לחבר קח לי אגודת ירק קח לי גלוסקא אחד לזקח סתם ופטור ואם אמר שלי זה וזה של חברי ונתערבו חייב לעשר ואפילו חזן מאה:

רע"ב משנה יב

עם הארץ שאמר לחבר קח לי – כגון שחיה חבר חולץ לשוק לקנות ירק לעצמו ואמר לו עם הארץ קח לי ג"כ אגודה של ירק ולקח חבר שתי אגודות סתם ולא פירש זו לי וזו לעם הארץ, פטור מלעשר אותה שנותן לעם הארץ דיש ברירה כשנותנה לעם הארץ שזו היא אותה שלקח מתחילה לצרכו ואין חבר מחליפה בשלו. פירוש אחר מן חירושלמי עם הארץ שאמר לחבר קח לי אגודת ירק וחמוכר חבר הוא. ויודע שזה חלוקה בשביל עם הארץ הוא לזקח ולא לקח חבר לעצמו כלום, פטורה האגודה הזאת ממעשר דמאי שכיון שחמוכר חבר ויודע שלצורך עם הארץ הוא קונה אינו מוכר לו אלא אם כן עישר, דחכי אמרינן לעיל פרק ב' שאסור למכור לעם הארץ אלא אם כן עישר תחלה. אבל אם קנה חבר אחת לעצמו ואחת לעם הארץ ונתערבו, חייב לעשר דשמא מה שמכר לו לעצמו אינו מעושר, שחמוכר לחבר אינו צריך לעשר וחקונה עליו מוטל לעשר כדאמרן לעיל פרק ב':

ואפילו חן מאח – ואפילו נתערבחה אחת שלו במאח של עם הארץ:
גלוסקין – ככר לחם יפח:

ביאורים ציונים והערות משנה יב

ביאור המשנה.

בביאור המשנה כתב הר"ש והרא"ש דאירי בחבר הקונה ירק מע"ה לעצמו ולע"ה, ולא ייחד בשעת הלקיחה את החלקים, ומותר לתת לע"ה חלקו כיון שזה דמאי ודמאי אסור רק מדרבנן ובדינים דרבנן קי"ל דאין ברירה.

ותמה החזו"א [סימן י"ד ס"ק י"ז] דסו"ס מסייע לע"ה ועובר בלפני עיוור, וקשה דלמה חשיב כתרי עברי דנהרי הא גם הוא יכול לקנות, וביאר שכיון שגם אם המוכר ימכור לו המוכר עובר בלפני עיוור אכתי מיקרי תרי עברי דנהרי, ולכן העמיד את המשנה דווקא בחולה או אכסנאי שמותר לו לאכול דמאי, ועיין ברמב"ם פירוש אחר במשנה.

אף דמיירי בתלוש אכתי יש ברירה

עיין תוס' יו"ט שפירש למה אמרין יש ברירה אף דהחלוקה בתלוש – עיין בזה לעיל [משנה ח'] דמחלקין בין תלוש למחובר בדין ברירה – ועיין בתורת זרעים הביאור בזה, ודלא כנתבאר הכא בתוס' יו"ט, ועיין בתוס' חדשים שהוכיח הכא שהרמב"ם לא ס"ל כעיקר האי חילוק, עיי"ש.

הערה בדברי הרמב"ם במכירת טבל.

עיין ברמב"ם בפירוש המשנה שהאריך – ובתוך הדברים כתב בטעמא דאיסור מכירת טבל, "הלכה זו בנויה על שלשה כללים. האחד שאסור למכור דמאי לעם הארץ כל שכן טבל, ומותר למוכרם לתלמיד חכמים מפני שהוא מפריש מהם מתנות ה' ואח"כ אוכל".

מסכתא דמאי פרק שביעי.

הקדמה א' שיטת התוס' ביסוד האיסור הפרשה בשבת מצד 'מתקן', ובחילוק בין הפרשה במחשבה למעשה. //
מביא את דברי התוס' [גיטין ל"א] לגבי ההיתר לתרום בשבת במחשבה, ולמה עדיין מיקרי מתקן במה שמפריש במעשה, ולא דמי בזה למדומע. // בחילוקו של התוס' בין תיקון מדומע בשבת לתיקון טבל מעיקרו בשבת, ובחילוק בין דמאי לתרומת ודאי. // מבאר שיש ב' מיני תיקון, חדא בחפצא וחדא כלפי השימושים של הגברא, ונפ"מ בסוגים שונים של איסור שחלים או בחפצא או בגברא. // דרכו של הטיב גיטין כנ"ל שהביא שמצאנו כנ"ל בחילוקים שיש בין טבילת כלים בשבת דחלוק בזה טומאה דרבנן מטומאה דאורייתא. // סוף דברי התוס' – לגבי דמאי. //

הקדמה ב' אופנים שונים של הפרשה ערב שבת עבור שבת. // הקדמה בהיתר תנאי – ובחילוק בין טבל לדמאי. //
מביא ג' אפשרויות של הפרשה בערב שבת עבור שבת, ומחלק ביניהם. // מבאר שיש חידוש מיוחד בהיתר של דמאי ששם הוא מפריש בערב שבת על פירות שאינם שלו, וליתא לכל הנך מהלכים. // ביאור הירושלמי שיש חילוק בין טבל לדמאי. //

משנה א' // רע"ב משנה א' // ביאורים ציונים והערות משנה א'. // פלוגתא החזו"א והמנחת שלמה בגדר התנאי בערב שבת בדמאי שלפי החזו"א כל ההפרשה היא בשבת, ולפי המנחת שלמה כל ההפרשה היא בערב שבת. // כמה נפ"מ בין הנך ב' דרכים, וחידוש החזו"א שגם בטבל ודאי ההפרשה היא בשבת. // מתמה טובא גם בדרכו של החזו"א וגם בדרכו של המנחת שלמה. // מחדש דרך שלישית, שבטבל ההפרשה היא בערב שבת ובדמאי ההפרשה היא בשבת. // מקדים את החילוק בין מדומע לטבל ודאי לגבי הדין תיקון אוכל בשבת באופן שיש אפשרות אחרת להתירו לאכילה. // מבאר שהמעשה ברור בשבת – באופן שכל המעשה היה בערב שבת – הוא תיקון כלפי הגברא ואל כלפי החפצא. // מבאר שההפרשה של דמאי מיקרי מתקן כלפי החשש בגברא [לחשוש למיעוט ע"ה שלא מפרישים], ולכא תיקון כלפי החפצא עצמו. // נמצא שההפרשה של ערב שבת בטבל ודאי דומה ממש להפרשה של דמאי בשבת, שבשניהם הוא עושה מעשה בע"ש להוריד את המיחוי כמתקן בתיקון מצד הגברא. // מקור גדול לכל הנ"ל מקושי גדולה בירושלמי. // בדברי הר"ש [פ"ד מ"ד] ורעק"א ביבמות – דפליגי בפלוגתא החזו"א ומנח"ש. // הערה בדין איבוד אוכלין ואיבוד תרומה באוכל אצל ע"ה. // בזכותו של האורח להפריש תרו"מ. //

משנה ב' // רע"ב משנה ב' // ביאורים ציונים והערות משנה ב'. // מזגו לו את הכוס ואמר וכו' // בדברי הירושלמי – "מעכשיו ולכשאתה תהא תרומה" – ובקושי' הר"ש [רעק"א]. // קושי' רעק"א בהלכות מוקצה. // הרמב"ם פוסק את המשנה הזו כיון דקיי"ל יש ברירה מדרבנן, וחילוקים באיזה דינים דרבנן יש ברירה. //

משנה ג' // רע"ב משנה ג' // ביאורים ציונים והערות משנה ג'. // בגדר הזכות אכילה בהאי פועל. // בדברי החזו"א האידן מצי מפריש פירותיו של בעה"ב. // בדברי הירושלמי – מובא בר"ש ורא"ש. //

משנה ד' // רע"ב משנה ד' // ביאורים ציונים והערות משנה ד'. // "מיחל ושותה" – פלוגתא הראשונים אי הכונה לחילול מעש"ש או להתחלת אכילה. // קושי' הרמב"ן על רש"י דעדיין צריך ברירה. // שיטת רש"י דלא מהני ברירה לענין ראשית שיריה ניכרין. // פלוגתא הראשונים אי ע"י ברירה הוי סיוס מקום ושיירה ניכרים. // בדברי התורה זרעים לבאר פלוגתא הראשונים ורש"י אי מיירי בחילול מעש"ש או לא. // פלוגתא רש"י והראשונים אי קאי בערב שבת או בימות החול. // חידוש הרמב"ם במשנה – שיש דין להזכיר את השיעור והסכום שהוא מפריש. // בדברי האחרונים דהכא אינו אלא מדרבנן מצד לקוח. // מוסיף ביאור עפ"י מה שיש לדון דלקוח הוא טבל מה"ת בחפצא, ורק הגברא פטור מה"ת. //

משנה ה' // רע"ב משנה ה' // ביאורים ציונים והערות משנה ה'. // החילוק בתנאי בערב שבת בין טבל ודאי לדמאי. // בדברי רעק"א בחילוק בין משנה זה למשנה הקודמת בלוקח יין בין הכותים. // בקושי' החזו"א דהכא קאי למ"ד יש ברירה, ולעיל מוכרח דבעינן גם בזה ההיתר של התנאי. // יש ברירה או אין ברירה בטבל בזה"ז שזה מדרבנן שעיקרו מה"ת. //

משנה ו' // רע"ב משנה ו' // ביאורים ציונים והערות משנה ו'. // פלוגתא הראשונים אי קאי בדמאי או טבל. // אין חידוש ברישא – "ואמר מעשרות זו בזה הראשונה מעושרת" // בביאור הגוונא השניה של המשנה, ולא דמי מאינו נקוב על נקוב. // בגוונא השלישית – שנעשה שניהם בבת אחת – ובדברי התוס' בתמורה. // במקדים מעש"ש למעש"ר, ובגדר הפרשה מיניה וביה ממקום אחר. // בסוגי' בתמורה שהקדים מעשר שני שבה למעשר ראשון שבחברתה – דברי הר"ש בזה. // ביאור של התוס' ושטמ"ק בדין זה. // ביאור בהנ"ל מהקדש דוד ומבואר שהפרשה ממק"א היא הפרשה אחרת מהפרשה מיניה וביה, והכרי עומד להפרשה מיניה וביה. // עפ"י הנ"ל מבואר הדין בפירות שנגמרו מלאכתן שעברו בירושלים שקלטוהו מחיצות, ויש דיון בהפריש עליהן מעשר שני ממקום אחר. // עפ"י הנ"ל מבוארים דברי האור שמח שיש חילוק בין הנך תרי סוגים של הפרשה לגבי הפרשה ממק"א, ויהיה גם נפ"מ בדרגא של הבעלות דתמיד נצרכת להפרשה ממק"א. // עפ"י הנ"ל יש לדון במפריש מטבל בבעלות של עכו"ם לפטור טבל של ישראל – הא איכא טענת קאתינא וכו'. // בדין הפרשת דמאי על טבל דרבנן. // חידוש דין עפ"י הנ"ל באפטרופוס שמפריש ממק"א. // בדברי התוס' בביאורו לדברי הירושלמי "אראשונה עובר בעשה אשניה עובר בעשה"

ול"ת. / / דרכו של הרמב"ם שיש מהלך של 'קביעת מקום' להתיר טבל בלי שחל חלות תרומה ומעשרות, וזה המהלך במשנה הכא. / / דרך מחודש של רש"י בביאור המשנה שהכוונה "במה שעתידי להפריש" כההיא דלוקח יין בין הכותים. / / דברי המקד"ד ליישב מה שמצאנו במשניות דלכתחילה מפריש מצפוננו סתם וליכא מדומע, ומבאר בב' דרכים, או עפ"י שיטת הרמב"ם בקביעת מקום, או עפ"י שיטת רש"י הנ"ל. / / חידוש בעיקר הדין ראשית שייריה ניכרים - לחלק בזה בין תרומה למעשר. / /

משנה ז' / / רע"ב משנה ז' / / ביאורים ציונים והערות משנה ז' / / ביאורו של הר"ש ברישא בדין מאה טבל ומאה חולין שנתערבו. / / בדברי הרמב"ם בפירוש המשנה. / /

משנה ח' / / רע"ב משנה ח' / / ביאורים ציונים והערות משנה ח' / / חידוש בדברי הרמב"ם בפירוש המשנה - קביעת מקום בלי חלות הפרשה. / /

הקדמה א'

**שיטת התוס' ביסוד האיסור הפרשה בשבת מצד 'מתקן',
ובחילוק בין הפרשה במחשבה למעשה.**

פתיחה.

במשניות הראשונות של הפרק אירי בדין הפרשת תרו"מ בשבת, בטבל ובדמאי, וע"י ההיתר של התנאי שעושה בערב שבת, וכדי להבין את עומק סוגי' זו הקדמנו כמה יסודות בעיקר האיסור של הפרשת תרו"מ שאסור מצד 'מתקן'.

**מביא את דברי התוס' [גיטין ל"א] לגבי חזיתר לתרום בשבת במחשבה,
ולמח עדיין מיקרי מתקן במח שמפריש במעשה, ולא דמי בזה למדומע.**

התוספות גיטין [ל"א. ד"ה במחשבה] חידש כמה חידושים בהפרשת תרו"מ במחשבה, וכן בהפרשת תרו"מ בשבת, ובסוף דבריהם כתבו כך:

"וא"ת כיון דשרי תרומה כשנותן עיניו בצד זה אמאי אין מגביהין תרומות בשבת דהא תנן במס' שבת בפרק נוטל [קמ"א:] ר' יהודה אומר אף מעלין את המדומע בא' ומאה פריך בגמ' והא קמתקן ומשני דסבר כר"ש בן אלעזר דאמר נותן עיניו בצד זה ואוכל בצד זה ולהכי לא חשיב מתקן בשבת כשמעלהו כיון דאפשר במחשבה והכא נמי אפשר במחשבה".

תוס' כתבו שבמדומע יש היתר לתקן במחשבה ומהאי טעמא כבר מותר לתקן במעשה הפרשה בידים, והכוונה בזה שכל שאפשר בתיקון בדרך היתר כבר לא חשיבי כל הדרכים האחרות כמעשה תיקון שממילא יש לו שימוש בחפץ ואין כאן מתקן, והקשו בתוס' דגם בתרומה נימא כן "כיון דשרי תרומה כשנותן עיניו בצד זה", וכפשוטו הכוונה 'שרי' - היינו ביום חול שמותר באכילה על ידי הפרשה במחשבה, וכדהוכיח בכל התוס'.

אולם פשוט שאין זו כוונתו דזה לא סגי לדמות למדומע דבמדומע מותר במחשבה בשבת, וע"כ דגם הכא הכוונה שמותר בשבת, ולכן הוסיפו בסוף דבריהם "והכא נמי אפשר במחשבה", ומלשון זה דייקו המהרש"א וכן נקט הקרני ראם וכ"ה ברש"ש ובשער המלך, וכן נראה מהאמרי בינה [שבת סימן כ' ד"ה עוד י"ל] שכוונת התוס' שמותר להפריש תרומות ומעשרות בשבת במחשבה לפי האמת, ותוס' חזרו על הלשון הזה בתירוץ של התוס' שכתבו "משום דאפשר במחשבה", ומפורש שזו גם מסקנת התוס'.

ועוד, דזה היה פשוט לתוס' לפני הקוש' שמותר להפריש בשבת במחשבה, והתוס' רק באו להקשות דמכח זה שיש כזה היתר היינו כבר צריכים להתיר במעשה הפרשה, כעין מדומע, שגם כאן שייך החשבון הזה.

והנה הטעם שמותר במחשבה לתרום בטבל ודאי, כתב הרש"ש - ודבר דבר שדיבור אסור ומחשבה מותרת, והיינו שכל מלאכה שנעשה אך ורק ע"י המחשבה - מותרת, אלא שבאיסור מתקן יש מעלה נוספת שכבר אפשר להתירו במעשה ומהך סברא שמצאנו במדומע - זו קוש' התוס'.

וכבר תמה השער המלך מכמה דוכתי שאסור להפריש תרומות ומעשרות בשבת, ומשמע שגם ע"י מחשבה אסור דמהאי טעמא טבל הוא מוקצה, ותירץ הרש"ש שהתוס' אזלי לשיטתייהו במה שמבואר בדבריהם בתחילת דבריו [לעיל שם] דלא מהני מחשבה במעשר, ולכן אף אי מצי תורם אבל הטבל יהיה עדיין אסור כיון שלא הותר מחמת המעשרות שבו במחשבה, ודו"ק, ועיין במעדני ארץ [תרומות פרק ד' הלכה ט"ז ס"ק ד'] שלא קיבל את המהלך הזה - עיי"ש מה שהאריך לתמוה עליהם.

בחילוקו של התוס' בין תיקון מדומע בשבת לתיקון טבל מעיקרו בשבת, ובחילוק בין דמאי לתרומת ודאי.

ממשיכים התוס' לתרץ: "וי"ל דשאני מדומע שכבר הוא מתוקן אבל תחלת תיקונו של טבל לא שרינן משום דאפשר במחשבה".

כוונת התוס' לתרץ שכל החשבון הזה שמה שמותר לתקן במחשבה מותר לתקן במעשה, הוא חשבון נכון במדומע ולא בטבל שטבל היינו תחילת תיקונו, סתם ולא פירש עומק החילוק הזה, ועיין בהערה ⁷⁶ מה שהבאנו בזה מהאחרונים שהחשבון של כל התוס' תלוי בב' איסורים של תורם בשבת, מצד מקדיש ומצד מתקן, אלא שיש לתמוה בעיקר דבריהם [וכמבואר כל זה בהערה שם].

⁷⁶ עיין בזה בקה"י [ח"ה סימן מ"ז], וע"ד זה מצאתי נמי בשי' למורא על התוס' בבכורות [נ"ט] שכוונת התוס' כך, שכבר נתבאר לעיל [פרק ד' משנה ד'] בשיטת הרמב"ם בארוכה שיש ב' דינים באיסור הפרשת תרו"מ בשבת, א' מצד מקדיש וא' מצד מתקן, ויש ביניהם נפ"מ, וגם הכא חידשו האחרונים שיש ב' נפ"מ ביניהם לגבי החשבון של התוס' הכא.

א' במדומע ליכא מקדיש רק מתקן ורק בטבל מעיקרא איכא תרת"י, עיי"ש ביאור הדברים, ב' כל החשבון שמה שמותר לתקן במחשבה מותר לתקן במעשה הוא נכון רק כלפי מתקן ולא כלפי מקדיש, דכלפי מתקן ליכא מתקן אי ממילא יש לו שימוש בלי התיקון אבל לגבי מקדיש אינו כן דסו"ס הרי הוא הקדיש. ומעתה פשוט דנהי דבמחשבה מותר בשבת, גם מצד מקדיש וגם מצד מתקן, אבל עדיין חלוקין נינהו כשבא לעשות ע"י מעשה, שכיון שבטבל בתחילת תיקונו יש גם דין מקדיש וגם דין מתקן, א"כ אף אי הותר לתקן בידים מחמת זה שאפשר במחשבה, אבל עדיין אסור להקדיש ולכן יש איסור הפרשת תרו"מ בטבל בידים ומותר דווקא במדומע ששם יש דין מתקן ותו לא.

איברא שיש לתמוה בכל המהלך - דהא פשוט שאסור בשבת להקדיש במחשבה, וכן מפורש פסחים [ס"ו:]: שהקשו שאיך מפרישין ומקדישים קרבן פסח בשבת ולא תירצו דמהני במחשבה, וכבר תמה כן במעדני ארץ [תרומות פרק ד' הלכה ט"ז ס"ק ד'].

עוד יש להעיר שעיקר הדברים בגדר הרמה במדומע מיתלי תלי בפלוגתא רש"י ותוס' שם, ועיין מה שנתבאר בזה באמרות אברהם זרעא קיימא [תרומות בציונים והערות פרק ה' משנה ב'] שלפי לרש"י יתכן שזה דין חדש.

מבאר שיש ב' מיני תיקון, חדא בחפצא וחדא כלפי השימושים של הגברא, ונפ"מ בסוגים שונים של איסור שחלים או בחפצא או בגברא.

ואשר מוכרח מכל הנ"ל להתוס' איירי אך ורק מצד איסור מתקן, אלא שיש הבדל בין הדין מתקן בטבל לדין מתקן במדומע, ונקדים שיש לחקור בגדר הדין תיקון אוכלים בהפרשת תרומה - שנראה כמתקן - שיש לדון האם התיקון הוא אך ורק יחסית לגברא שנמנע מלאוכלו בלי התיקון והתיקון מתירו לאוכל, או שמלבד התיקון שמתייחס לגברא איכא נמי תיקון בחפצא, דהיינו תיקון מיניה וביה באוכל עצמו להתירו באכילה.

ונראה לומר כדרך השניה שעצם זה שהוא התיר את האוכל עצמו זהו התיקון בגוף האוכל, עיי"ש, והנפ"מ בין הנך ב' דרכים, שלפי דברינו יתחדש שבאופן שיש לגברא היתר אחר לאוכלו בהיתר בלי תיקון זה של איסור, דאעפ"כ מיקרי מתקן דסו"ס הוא התירו על ידי המעשה הזה של מתקן, ולא אכפת לן מה שהיה לו דרך אחרת לאוכלו בלי לתקנו, דהא סו"ס כעת הוא תיקנו באיסור.

ומעתה נראה שחקירה זו תלויה בחילוק בין התיקון לאיסור מדומע לתיקון של איסור טבל, שכיון שכל האיסור מדומע אינו אלא בגברא שהוא מזהר מלאוכלו עד שיעלה אחד ממאה, א"כ כל האיסור הוא כלפי הגברא, וכלפיו הוא רק חשיב כמתקן באופן שהועיל לגברא בפועל בתיקונו, אבל בטבל ודאי שיש איסור בחפצא - שכולו טבל, אז גם תיקון באוכל עצמו אף שבפועל לא הועיל לגברא אכתי מיקרי מתקן ואיסור.

ובזה מובן היטב סברת התוס', שכל החשבון שמה שמותר לתקן במחשבה מותר לתקן במעשה הוא נכון במדומע ולא בטבל שטבל היינו "תחילת תיקונו", והיינו שבמדומע אנו דנים האם התיקון הועיל לגברא אז אמרינן שלגברא יש לו דרך תיקון שמותרת ולכן אין כאן תועלת לגברא דווקא במהלך הזה, שהמידה היא אך ורק ביחס לגברא, אבל בטבל לא אכפת לן בפועל, וכל התיקון הוא מיניה וביה בטבל עצמו, ודו"ק.

דרכו של חטיב גיטין כנ"ל שחביא שמצאנו כנ"ל בחילוקים שיש בין טבילת כלים בשבת דחלוק בזח טומאה דרבנן מטומאה דאורייתא.

ושוב מצאתי בטיב גיטין [שם על התוס'] כדברים האלו ממש ושמחתי שכיוונתי לדעתו, והוכיח כיסוד הנ"ל מהמ"מ בהלכות יו"ט [פ"ד הי"ח] דמחלק בין טבילת כלים בטומאה דרבנן לטומאה דאורייתא, שבטומאה דרבנן מהני מה שיש שלא מקפידים לאכול בטהרה וגם שאפשר להשתמש באוכלים טמאים בהנך כלים, אבל כלפי טומאה דאורייתא לא אמרינן סברא זו.

וביאר שיש ב' מיני תיקון, חדא בחפצא וחדא כלפי השימושים של הגברא, ונפ"מ בטומאה דרבנן שזה לא בעצם החפץ אלא כלפי השימושים של הגברא, לעומת טומאה דאורייתא שזה כלפי החפץ עצמו, עיי"ש, וחילק ג"כ בכה"ג בחילוק בין מדומע לטבל מעיקרו.⁷⁷

⁷⁷ ועיין נמי ברש"י [ביצה י"ח ד"ה אין מטבילין וד"ה בוולד הטומאה] שכנראה שכוונתו גם כן ועיין בפנ"י [שם] שהקשה עליו מדמאי, ויש לחלק, ואכמ"ל.

סוף דברי חתום' – לגבי דמאי.

עיי"ש בתוס' שסיימו "ואפי' דמאי אסור לתקן בשבת כדמוכח בפ' במה מדליקין [לד.] אף על גב דשרי ליתן עיניו בצד זה ולאכול בצד אחר כדאמר' בפ"ק דחולין [ו:'] גבי ר' מאיר שאכל עלה של ירק".

להלן בציונים והערות [משנה א'] יבואר שההפרשה של דמאי הוא גם תיקון ביחס לגברא – עיי"ש – ויבואר עוד שזה כל החידוש של התוס' דאפילו דמאי שזה רק תיקון בגברא אסרו, ורק התירו באופן שיש תנאי וכמבואר במשנה דלא יהיה בזה "מיחזי כמתקן".

הקדמה ב'

אופנים שונים של הפרשה ערב שבת עבור שבת.

חקדמח בחיתר תנאי – ובחילוק בין טבל לדמאי.

שנינו במשניות בריש פירקין שיש 'היתר תנאי' במפריש בערב שבת לגבי דמאי ואומר בערב שבת שכל מה שיפריש בשבת יהיה תרומה ומעשר וכו', ובזה יש היתר להפריש בשבת.

ובמשנה א' איירי במי שמוזמן אצל חבירו שיש שם חשש דמאי, ובמשנה ה' שנינו דין זה כלפי טבל ודאי ושם גם חזרו על הדין דמאי, ובר"ש ריש מכילתין הביא מהירושלמי שדן בדין דמאי ובדין טבל ודאי – ומתחילה אמר ר' יוחנן שמתני' בהיתר של התנאי היא דווקא בדמאי, שמדויק מהמשנה א' דליכא היתר של תנאי בטבל ודאי מדאיירי הכא בדמאי, אלא שהקשו עליו ממשנה ה' ששם מפורש שיש דין והיתר גם בטבל ודאי ע"י תנאי, וחילקו בירושלמי, "אלא לענין מה א"ר יוחנן דמתני' בדמאי דווקא "לענין דבר שאינו ברשות", והיינו דלגבי טבל איירי בפירותיו ולגבי דמאי איירי בהוזמן אצל חבירו וכלפי זה נאמר דין תנאי".

למדנו שהחילוק בין טבל ודאי לדמאי הוא האם מהני התנאי בערב שבת גם על מה שאינו שלו ערב שבת ויהיה שלו בשבת בשעת אכילה, והיינו במוזמן אצל חבירו – וחילוק זה אומר דרשני.

מביא ג' אפשרויות של הפרשה בערב שבת עבור שבת, ומחלק ביניהם.

ונקדים - משכחת לה כמה אופנים של הפרשה בערב שבת לשבת, ועיין בכל זה בחזו"א [סימן ט' ס"ק י"ג ועוד], ונבאר את דבריהם.

א] מי שכבר קרא שם בערב שבת על חלק ברור ומסויים אלא שלא הפרישו בידים את חלק התרומה מהטבל, ורוצה להפריש בשבת, עיין בזה לעיל [פ"ד מ"ד] שיש שזה אסור, ודן בזה הר"ש שאולי כך הדין, ודייק כן מהמשנה להלן [מ"ה] לגבי טבל, והסיק שמותר להפריש וביאר שם את המשנה באופן אחר, אכן הגר"א [פ"ד מ"ד] למד שנחלקו בזה הבבלי והירושלמי, והבבלי אוסר, ולמד כן בשיטת הרמב"ם, ועיין לעיל [פרק ד' משנה ד'] מה שביארנו בזה, דאיזה איסור איכא בזה שמפריש מהכרי את התרומה היכא דכבר קרא שם תרומה לפני שבת, ועיין בחזו"א [שם] שדן בדין זה וכתב דמהני לכו"ע ואין צד

איסור בזה ולא הזכיר את הגר"א, אלא שכתב שלא שייך לעשות כן בדבר לח וכן לא שייך בהרבה דברים שהמקום המסויים הזה אינו ברור לגמרי.

ב] יש אופן שני דמפריש מדין ברירה, והיינו שקרא שם עכשיו וגם יחול עכשיו, אלא שהבירור על מה יחול ההפרשה רק תהיה מחר בשבת ויש אופן שני שהבירור יהיה אפילו אחרי שבת, ופשוט שיכול לאכול בשבת אף אם הבירור יהיה אחרי שבת כיון שהוברר אחרי שבת - למפרע - שמה שהוא אכל אתמול בשבת היה חולין, אכן זה מהני רק למ"ד יש ברירה, ולדידן מהני בתרו"מ שהפרשתו מדרבנן דמדרבנן קיי"ל יש ברירה.

ג] יש אופן שלישי שאפשר להפריש תרומה בע"ש כדי שיחול מחר בשבת על הפירות שיברר ויפריש למחר בשבת, ובזה ליכא חסרון של ברירה, כיון שהחלות הוא למחר ובזמן החלות יש בירור על מקום החלות, ועיין בזה בהערה ⁷⁸, אלא שבמהלך הזה יש חידוש, והוא, שלמ"ד דאדם מקנה דבר שלא בא לעולם אפשר לעשות כן גם באופן שהפירות לא היו שלו בערב שבת, אבל למ"ד דאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם אין לעשות כן אלא בפירות שהם שלו בערב שבת, ודו"ק, עוד יש להעיר שפשוט שבאופן זה החלות צריכה להיות בשבת, ולא לאחר השבת דחלות לאחר שבת או לאחר האכילה לא תתיר לזמן האכילה כיון שלא חל למפרע, ורק מהני באופן של ברירה שיחול למפרע ואז יכול להפריש גם אח"כ, אלא שזה רק למ"ד יש ברירה.

בג' האופנים הללו היה מקום לדון, דאף דלכא' אין שום חידוש דין להתיר, שהרי בפועל העשייה שלו היא בערב שבת, וא"כ יש לומר שמותר מעיקר הדין, אכן יש לומר לאידך גיסא, שכיון שהוא עושה מעשה בשבת שבלעדיו היה טבל, שיש לומר שזה מתקן או עכ"פ מייחזי כמתקן, ולכן צריכים לזה קולא מיוחדת, וכן מפורש בחזו"א [שם ס"ק י'].

ובאמת דמוכרח כן, שהרי הר"ש [פ"ד מ"ד] כתב דרק מהני המהלך של ברירה בשבת עצמו להתיר את מה שהוא יאכל בשבת עצמו, ולא לכל הפירות שיש לו בבית, ואי עושה הפרשה להתיר את כל הפירות, אז צריך לעשות ברירה דווקא למוצאי שבת, והיינו באופן שהוא לא מתעסק כלל עם הפירות בשבת, ומבואר מזה שעצם הבירור על איזה פרי יחול ההיתר למפרע לפני שבת, דגם זה מיקרי מתקן בשבת, ולא הותר בכל מקום.

⁷⁸ והיינו דדין ברירה תלוי בשעת חלות ולא בשעת הפרשה, וכל שמבורר בשעת חלות חל אע"פ שאינו מבורר בשעת הפרשה, ודין זה מבואר בתוס' ב"ק [ס"ט. ד"ה כל הנלקט מזה יהא מחולל] וז"ל, "תימה מתי היו אומרים דלמה שמלקטים אחר אמירה לא היה מועיל ואם כן וכי בכל שעה היו אומרים כן בלי הפסק וכ"ת שבכל ערב היו אומרים כן כמו גבי עניים בסמוך מ"מ לא היתה תקנה למה שאכלו קודם אמירה ואור"י דכל הנלקט לאו דוקא ממש אחר לקיטה אלא מניח מעות בעוד שלא נלקט ואומר כרם רבעי זה לכשיהיה נלקט יהיה מחולל אחר הלקיטה וכו'" עכ"ל.

ודבר זה הוזכר גם בנודע ביהודה [קמא אה"ע סי' צ"א] וז"ל, "אין צריך כאן לומר הוברר למפרע והסופר בשעת כתיבה צריך לכתוב בשליחות הבעל ואז כשכותב כבר מבורר מי שכותב וא"צ לומר הוברר למפרע בשעת אמירת הבעל וכן הנותן על הנתינה וכן החותמין על החתימה והבעל מינה בדיבורו שכל אחד יהיה שליח בעת עשייתו הדבר ואז כבר מבורר וא"צ כלל בירור למפרע ולכן אין כאן חשש ברירה". עכ"ל. וכ"כ בשאג"א [סי' צ"ב], וז"ל, "ולא שייך ברירה אלא במתנה לכשיהיה כן יחול תנאו למפרע משעת דבורו, אבל אם אינו מתנה אלא על להבא לכשיהיה כן, כגון לכשיתלקט יהא הפקר משעת לקיטה ולהבא, וכן לכשיגיע לולבי או מצתי לידו הרי הוא לו במתנה, אע"פ שהתנאי היה קודם לכן, אפילו למאן דאמר אין ברירה ש"ד ומהני תנאה" עכ"ל, ועוד האריך בזה להלן [שם סי' צ"ג], וע"ע בקצות החושן [סי' ס"א].

מבואר שיש חידוש מיוחד בחיתר של דמאי ששם הוא מפריש בערב שבת על פירות שאינם שלו, וליתא לכל חנך מחלכים.

כל המהלכים שהוזכרו עד עכשיו מובנים – שהרי יש לו בעלות לעשות חלות בערב שבת שיחול באיזה אופן שהוא, והרי בשבת הוא לא פועל כלום, וכה"ג בזה התירו להפריש בשבת.

אולם במשנה בהיתירא בדמאי [משנה א'] איירי שהוזמן אצל חבירו בערב שבת, והוא עושה תנאי בערב שבת ומפריש ומברר בשבת עצמו, והרי הכא לא מהני כל האופנים הנ"ל מכמה טעמים:

א] בגוונא זו הוא עדיין צריך לברר את הפירות בשבת, ופשוט שלא שייך כאן המהלך הראשון שחל על פרי מסויים כבר בערב שבת שהרי לא ברור איזה פרי הוא יקבל.

ב] גם המהלך השני לא מהני מצד ברירה, שהרי בברירה החלות היא למפרע בערב שבת ואז הפירות לא היו שלו, ואיך יחול החלות למפרע על מה שלא היה שלו.

ג] גם המהלך השלישי להחיל על הפירות שיברר בשבת והחלות יחול בשבת לא מהני שכיון שבשעת המעשה של קריאת שם לא היה שלו, א"כ הרי יש בזה חסרון של אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, ורק למ"ד אדם מקנה דבר שלא בא לעולם מהני הכא בלי שום חידוש מיוחד, והוא יכול ללמוד את המשנה כפשוטו, אכן לפי מה דקיי"ל דא"א מקנה דבשלב"ל אז לא מהני גם באופן זה.

ממילא מוכרח מכל הנ"ל שבמשנה איכא היתר מיוחד בדמאי – אף דלא מהני בעיקר הדין – וכנ"ל.

ביאור הירושלמי שיש חילוק בין טבל לדמאי.

הן הן דברי הירושלמי שהזכרנו לעיל שהחילוק בין ודאי לדמאי הוא שדמאי מהני גם על דבר שאינו ברשותו, והיינו שכאן צריכים לבא להיתר מיוחד ודלא כטבל דמהני מעיקר הדין.

משנה א

[א] חמזמין את חבירו שיאכל אצלו וחזא אינו מאמינו על חמערות אומר מערב שבת מח שאני עתיד להפריש מחר חרי הוא מעשר ושאר מעשר סמוך לו זה שעשיתי מעשר עשוי תרומת מעשר עליו ומעשר שני בצפוניו או בדרומו ומחולל על חמעות:

רע"ב משנה א

חמזמין את חבירו. אומר מע"ש וכו' – וזיכא דחתנא מע"ש מותר להפריש בשבת אבל לא חתנא אסור דתנן ספק חשיכה מעשרים את הדמאי הא ודאי חשיכה לא. וחכא מיירי בחזמינו חברו ולא חדירו דאי חדירו הא אמרינן לעיל פ"ד אוכל עמו בשבת ראשונה אף על פי שאינו מאמינו על המעשרות. א"נ חתם בשבת ראשונה של בחור שנשא בתולא וחכא בשאר שבתות:

חרי הוא מעשר – ותרומה גדולה אינו צריך להפריש ולא נחשדו עמי הארץ עליה כדפרשינן בפ"ק. ועל אחד ממאה שמפריש למחר אומר חרי הוא מעשר ראשון ושאר מעשר דחיינו תשעה שחוא חייב עדיין כדי שיחו עשרה למאה מוודד לו האחד ואח"כ אומר זה האחד שעשיתי תחילה מעשר עשוי תרומת מעשר על תשעה הסמוכים לו:

מעשר שני – יחיה בצפזנו או בדרומו ומחולל יחיה על המעות, ונמצא למחר שאין צריך להפריש כי אם תרומת מעשר בלבד ואוכל ושותה את השאר:

ביאורים ציונים והערות משנה א'.

פלוגתת החזו"א וחמנחת שלמה בגדר חתנאי בערב שבת בדמאי שלפי חזו"א כל החפרשה היא בשבת, ולפי חמנחת שלמה כל החפרשה היא בערב שבת.

מצינו בדמאי איכא היתר מיוחד של תנאי בערב שבת שחידשו שגם בפירות שלא שייכים לו דאיכא חסרון של דבר שלא בא לעולם דאכתי מהני לעשות קריאת שם בע"ש כדי שתחול בשבת – ונכתבאר כל זה בהקדמה, ונחלקו החזו"א [שם] והמנחת שלמה [סימן ק"נ ס"ק י"ג] בגדר החידוש של חז"ל בתקנה זו.

החזו"א כתב בדמאי חז"ל התירו לעשות מעשה הפרשה גמורה בשבת וכל התנאי ומעשה בע"ש אינו כלום, ואינו אלא כדי שלא יהיה מיחזי כעושה הפרשה בשבת, והיינו שמכח התנאי בערב שבת נראה שהוא מפריש בערב שבת אף שלפי האמת אין מעשיו בערב שבת כלום, ומאידך, המנחת שלמה כתב שכל העשייה שלו הוא ערב שבת, ולא התירו לתקן בשבת, אלא שבתקנה זו חידשו שבדמאי אפשר בערב שבת לעשות שיחול בשבת – אע"פ שזה לא שלו בערב שבת – אף דאיכא חסרון של דבר שלא בא לעולם.

החזו"א מודה למנח"ש דמשכחת לה כמה אופנים של הפרשה ערב שבת שיחול בשבת או לפני שבת למפרע ונכתבאר כל זה לעיל בהקדמה, אכן החזו"א סובר שאחרי שיש חידוש בדמאי דמהני גם בדבר שלא בא לעולם, שוב מוכרח שהיתה תקנה מיוחדת להתיר להפריש בשבת עצמה, ועיין בהמשך שחידוש זה נתחדש נמי בטבל ודאי, וכדיבואר.

כמה נפ"מ בין הנך ב' דרכים, וחידוש החזו"א שגם בטבל ודאי חזקתה היא בשבת.

ואיכא נפ"מ טובא בין החזו"א למנחת שלמה, ובחזו"א עצמו איכא חילוק בין כל הדרכים דלעיל [שהוזכרו בהקדמה ב'] לדרך של התנאי שאז הפרשה היא בשבת עצמה - כדיבאר:

א] יש נפק"מ ביסוד הדברים בין החזו"א למנחת שלמה שלפי החזו"א איכא חידוש בהלכות שבת, שהתירו הפרשה גמורה בשבת, אבל לפי המנחת שלמה איכא חידוש בדין חלות תרו"מ שחידשו ששייכת הפרשה על דבר שאינו שלו ואינו בעולם.

ב] יהיה נפ"מ בין הנך ב' דרכים מתי הוא יברך שהחזו"א חידש שבכל הדרכים הראשונים [בהקדמה ב'] שמברכים בערב שבת, אבל לפי המהלך האחרון בתנאי שמפריש בשבת עצמה שאז הוא מברך בשבת [ס"ק ט"ו] אף דבמהלכים הראשונים הוא יברך לפני שבת בזמן עשיית החלות ככל מצוה שעושים אותה היום והחלות היא למחר, אכן הגרי"ל דיסקין [שו"ת החדשות תורת האוהל סוף הספר] אמר במי שמוזמן בערב שבת שיברך גם הכא בערב שבת, ומזה מוכרח כדרכו של המנחת שלמה שגם הכא כל העשייה היא בערב שבת.

ג] עוד נפ"מ דלפי החזו"א הלשון "מה שעתיד להפריש" מתחלק, דבכל האופנים הפשוטים הכוונה שעתיד לברר ולייחד, ולפי המהלך האחרון הכוונה שעתיד להפריש ממש וכ"כ החזו"א בהדי' [שם ס"ק י'], אכן לפי המנחת שלמה אינו כן, שתמיד זה הך לשון ממש.

ד] עוד נפ"מ בדין דעת הפרשה האם בעינן דעת הפרשה בשבת או דסגי בדעת הפרשה בערב שבת, ואף דממילא איכא דעת בשבת והרי תרו"מ חיילא במחשבה וממנפ"ש יחול, אכן יהיה נפ"מ באופן דאל מהני מחשבה והיינו בנתכין לומר תרומה ואמר מעשר דלא חיילא תרומה במחשבה - לפי יסודו המפורסם של הטורי אבן - והיינו משום שלא היתה כאן מחשבת 'עשייה' אלא מחשבת 'לעשות בפיו', ולכן לא חל במחשבה, וה"ה הכא דלא יהני לפי החזו"א בהיתר המסויים הזה, וכן בשולח שליח שאינו שליח לתרום אלא שליח למעשה קוף - לברר פרי מסויים, האם מהני עכ"פ מצד מחשבה ודיבור ידידיה במינוי או לא, דלפי החזו"א לא יועיל שאין מחשבת עשייה, אכן לפי המנח"ש שבשבת אינו אלא מעשה בירור וכן במהלכים הראשונים, הכא גם בשולח שליח כזה יהני - וגם באופן שנתכין לומר תרומה ואמר מעשר יהני, שכל כה"ג מהני מצד מחשבתו או מצד הדיבור של המינוי בלי כוונתו.

ה] עוד יהיה חילוק בדין מצוות צריכות כוונה שיש לדון מתי הוא צריך את הכוונת מצוה ויהיה בזה נפ"מ בין הנך דרכים אי בעינן כוונה בשבת או לא.

ו] עוד נפ"מ האם מהני שקטן או עכו"ם יעשו לו את הבירור והיחוד של הפרי בשבת עצמה דלפי החזו"א אין לעשותו אלא על ידי שליח ועל ידי מי שיכול להפריש, משא"כ לפי המנח"ש.

ז] עוד נפ"מ שאם לא מהני שליח על דבר שלא בא לעולם, אז יש לדון האם בערב שבת הוא יכול למנות שליח על האוכל לפני שבא לעולם שהוא יעשה את ההפרשה בשבת, דלפי החזו"א אינו ממנה ולפי המנחת שלמה שפיר ממנה.

ח] לכא' איכא נפ"מ לגבי הלאו להקדים את המאוחר – וכגון שבקריאת שם ערב שבת הוא הקדים מעש"ר למעש"ש כדינו, אכן בשבת הוא הוציא את הפרי של מעש"ש לפני הפרי של מעש"ר, דלפי החזו"א דנים כפי מה שהיה בשבת ולפי המנח"ש דנים כפי מה שהיה בערב שבת.

והנה בירושלמי איכא הוכחה לשיטת המנח"ש, והחזו"א למד שהירושלמי הזה הוא דווקא לר' ינאי לשיטתו דמהני להקנות דבר שלא בא לעולם, וא"כ למדנו שגם לפי החזו"א איכא אמוראי שלמדו את התנאי של המשנה גם באופן שכל ההפרשה נעשה בערב שבת, ועיין בהערה ⁷⁹ שביארנו את הדברים.

והנה - החזו"א הביא שבירושלמי מבואר דמדמינן טבל ודאי לדמאי – וכנ"ל בהקדמה ב' - וכל החילוק הוא אם בעינן שיהיה הפירות שלו בשעת התנאי או לא - דבטבל ודאי מהני התנאי דווקא בפירות שלו ובדמאי מהני התנאי גם בפירות שאינם שלו.

עכ"פ מבואר בירושלמי שיש דמיון בין טבל לדמאי בזה, וכתב החזו"א דמוכרח א"כ שיש גדר אחד לשניהם, ונמצא שגם בטבל ודאי התיירו שההפרשה האמיתית תהיה בשבת והתנאי של ערב שבת אינו אלא כדי שלא יהיה מיחזי דמפריש בשבת, ואה"נ שהברכה באמת תהיה בשבת, וקטן לא יוכל לעשות את ההפרשה שבת.

מתמח טזנא גם בדרכו של חזו"א וגם בדרכו של חמנחת שלמה.

אולם כד נתבונן נראה שב' הנך דרכים תמוהין, גם דרכו של החזו"א וגם דרכו של המנחת שלמה, דלפי החזו"א קשה שאם מותר לעשות הפרשה גמורה בשבת וכל מה דבעינן מעשה בע"ש היינו כדי שלא יהיה מיחזי, א"כ אמאי באמת איכא חילוק בין טבל ודאי לדמאי, דבטבל ודאי בעינן שיהיה שלו בשעת התנאי – הא התנאי אינו כלום אלא מין עשייה בלי תוכן להוריד את המיחזי והאיך מחלקינן בהך מעשה בלי תוכן בין פירות שלו לפירות שאינן שלו, אטו איכא נפ"מ האיך עבדינן שלא יהיה מיחזי כמתקן, והיינו

⁷⁹ דהנה מבואר בירושלמי שנחלקו אמוראי מה עושה בשבת, דר' ינאי אמר דזכור תנאו בשבת או ור' יוחנן סובר דרוחש בפיו בשבת, ותמהו על ר' יוחנן דהוי מתקן ותיירצו דמחמת התנאי אינו מתקן, והקשה החזו"א לשיטתו דאי מפריש בשבת ממש אז מה הלשון "זכור תנאו" הרי אי לא יזכור לא יפריש כלל שאסור לו וע"כ שהוא נזכר שהרי עכשיו הוא מפריש, ועוד דמשמע דסגי לן מה שזכור ולא צריך עשייה נוספת וכל זה משמע כדרכו של המנח"ש.

ותירץ שר' ינאי אזיל לשיטתו ביבמות [צ"ג] דס"ל דאדם מקנה דבשלב"ל, ולכן מהני בלי הפרשה בשבת, וממילא דכבר ליכא לכל החידושים וחילוקים של החזו"א שגוף המעשה הפרשה היא בשבת, ורק בר' יוחנן נתחדש כל הנ"ל.

ונמצא שכל הנפ"מ שנתבארו בין החזו"א למנח"ש ובין הדרכים הראשונים למהלך הזה הם נפ"מ גם בין ר' ינאי לר' יוחנן, ולפי ר' ינאי ליתא לכל הך חידוש דין של החזו"א, ונמצא דלפי החזו"א נחלקו אמוראי בגדר התנאי של המשנה – אי כהחזו"א אי כמהנח"ש.

לדבריו א"ש טובא המשך דברי הירושלמי שהקשו על ר' יוחנן שאמר שצריך לרוחש בשפתיו והקשו שזה מתקן בשבת, ויש להעיר דמה כל הנפ"מ הגדולה אי אומר בפיו או לא, הרי גם במחשבה משכחת לה תיקון, וצ"ל דס"ל דליכא דין תיקון במחשבה, אכן לפי החזו"א א"ש, שעד עכשיו לא היה מתקן ממש - הרי עיקר העשייה היתה בערב שבת והכא נתחדש תיקון ממש בשבת.

שיש דרגא אלימתא של מיחזי כשמפריש בערב שבת באופן שזה פירות שלו, ויש מיחזי קלושה בפירות שאינם שלו ובדמאי סגי במיחזי קליש וקשה מאד לחלק בחילוקים כאלו, וכבר תמה בכעין זה במנח"ש [שם], וע"ע בהערה⁸⁰ מה שיש לתמוה עוד על החזו"א.

גם דרכו של המנחת שלמה צ"ב, דהא כיון שרוצים לתקן את האיסור טבל שיש בדמאי, א"כ בעינן הפרשה והפרשה בדבר שלא בא לעולם לא חל ומה מהני מעשיו, ואין לומר שמדרכנן עכ"פ עשאוהו כהפרשה, שהרי תחילת תקנת דמאי הוא לחשוש למיעוט ע"ה והיינו לחשוש להך צד מיעוט שיש טבל דאורייתא, ואי כלפי הך דאורייתא לא נעשה כלום ואינה הפרשה כלל וכלל, א"כ מה אהני לן בתקנתם, והרי מעשה בדבר שלא בא לעולם אינו כלום.

מחדש דרך שליטת, שבטבל החפרשה היא בערב שבת ובדמאי החפרשה היא בשבת.

ואשר נראה לומר בזה הוא כך, דבאמת איכא חילוק בין טבל לדמאי, דבטבל ודאי איכא הפרשה מערב שבת ע"י תנאי וכדרכו של המנחת שלמה שחל בשבת ע"י מעשיו בערב שבת ומברך בערב שבת, ומהני כיון שזה פירות שלו ואין חסרון של דבר שלא בא לעולם, אכן בדמאי ננקוט כהחזו"א, דאיכא הפרשה בשבת ובעינן תנאי בערב שבת אך ורק כדי שלא יהיה מיחזי כמפריש בשבת, ומהאי טעמא מחלקינן בין טבל לדמאי אי בעינן שיהיה פירות שלו, דבדמאי לא בעינן פירות שלו כיון ששלו הם בשבת בשעת ההפרשה שהיא בשבת, אבל בטבל שההפרשה היא בערב שבת בעינן שיהיה הפירות שלו בערב שבת.

אולם אף שדרך זו פשוטה וברורה, אכן קשה טובא האיך הירושלמי מדמה להו אהדדי, הא ב' דרכים שונים נינהו, וצ"ע, ונראה לבאר דאף דב' דרכים נינהו אכתי מדמינן להו בעיקר ההיתר והקולא לעשות תיקון בשבת, וכדיבואר.

מקדים את החילוק בין מדומע לטבל ודאי לגבי חזין תיקון אוכל בשבת באופן שיש אפשרות אחרת לחתירו לאכילה.

ובביאור הדברים נראה עפ"י מה שנתבאר לעיל [הקדמה א'] ביסוד האיסור של תיקון אוכלים בהפרשת תרו"מ בשבת באופן שיש היתר בפועל לאוכלו בדרך אחרת, ונתחדש בתוס' שיש בזה חילוק בין התיקון לאיסור מדומע לתיקון של איסור טבל, ונתבאר שם שכיון שכל האיסור מדומע אינו אלא בגברא - שהוא מוזהר מלאוכלו עד שיעלה אחד ממאתיים, א"כ כל האיסור הוא כלפי הגברא, וכלפיו הוא רק חשיב כמתקן באופן שהועיל לגברא בפועל בתיקונו, וכיון שבפועל איכא דרך אחרת לאוכלו שוב ליכא איסור תיקון כלפי הגברא דממילא היה לו אפשרות של אכילה, אבל בטבל ודאי שיש איסור בחפצא - שכולו טבל, אז גם תיקון באוכל עצמו - אף שבפועל לא הועיל לגברא אכתי מיקרי מתקן ואסור דסו"ס האוכל עצמו הותר, והבאנו מהטיב גיטין שכעין חילוק בזה מצאנו גם בתיקון בטהרת כלים שטמאים מדרכנן או מדאורייתא.

⁸⁰ עוד תמה המנחת שלמה שכתוב לר' יוחנן שרוחש בשפתיו בשבת, וברמב"ם מבואר דקאי גם על ודאי טבל, וקשה לשון זה שהרי לפי החזו"א הוא מברך ממש בשבת, אכן לפי המנחת שלמה א"ש שמברך ערב שבת.

וזו ממש סברת התוס' [שם], שכל החשבון שמה שמותר לתקן במחשבה מותר לתקן במעשה הוא נכון במדומע ולא בטבל שטבל היינו "תחילת תיקונו", והיינו שבמדומע אנו דנים האם התיקון הועיל לגברא אז אמרינן שלגברא יש לו דרך תיקון שמותרת ולכן אין כאן תועלת לגברא דווקא במהלך הזה, שהמדידה היא אך ורק ביחס לגברא, אבל בטבל לא אכפת לן ב'בפועל' ביחס לגברא, שכל התיקון הוא בחפצא מיניה וביה בטבל עצמו, ודו"ק.

מבאר שחמעשה בירור בשבת – באופן שכל חמעשה חיה בערב שבת – חזא תיקון כלפי הגברא ולא כלפי חפצא.

הדרנא לחילוק בין טבל לדמאי לגבי הפרשה מערב שבת לשבת, דנראה דגם לגבי תרומה איכא סברא זו, שיש לדון בכל הפרשה שעושה מעשה הפרשה בע"ש שיחול החלות הפרשה בשבת, דלכא' בלי המעשה בירור של הפרי בשבת – לא היתה ההפרשה של ערב שבת חל על הפירות בשבת, שהרי כל התנאי היה שיחול על מה שיתברר בשבת, ונמצא שבמעשה בירור בשבת הוא גורם שהמעשה של ערב שבת יתקן הטבל, וכפשוטו המעשה בירור בשבת הוא מעשה תיקון שהרי בלעדיו יהיה איסור אכילה.

אולם אינו כן, שכל המעשה שעושה בשבת [בבירור הפרי] הוא – שהוא עושה שהמעשה של ערב שבת יתקן את הפרי, והיינו שבעשייתו בשבת הוא עושה שהוא לא עושה – הוא עושה שכבר עשה בערב שבת, שהרי לפי האמת ההפרשה של ערב שבת הוא המעשה שמתקן.

אולם נראה שההגדרה בזה היא, שבשבת הוא לא תיקן את גוף המאכל עצמו שבגוף המאכל חל באמת ההיתר על ידי המעשה של ערב שבת, והמעשה של ערב שבת התיור, אבל סו"ס יש דין נוסף של תיקון מאכל, והיינו כלפי הגברא וכדמצינו במדומע, וכלפי הגברא שפיר אהני לן המעשה של שבת, שהמודד בזה הוא אם היה לגברא אפשרות של אכילה בשבת בלי המעשה הזה, והכא בלי הבירור לא היה לו אוכל ונמצא שהמעשה של שבת תיקן כלפי הגברא.

ועומק הדברים הוא שתיקון לגברא – היינו לאפשר לו את ה'היכי תימצי' בפועל לאכול – ומעשה בירור בשבת הוא 'היכי תימצי' שיאכל, אבל תיקון בחפצא – היינו התיקון האמיתי ולא רק ה'בפועל' – וכאן דנים מצד התיקון האמיתי שזה המעשה בשבת.

מבאר שחמפרשה של דמאי מיקרי מתקן כלפי חשש בגברא [לחשוש למיעוט ע"ז שלא מפרישים], וליכא תיקון כלפי חפצא עצמו.

ומעתה היה נראה שבזה יבואר החילוק בין טבל לדמאי, דהנה, עיין לעיל [פרק א' משנה ד'] שהבאנו מהרמב"ם שאפשר לברך ברכת הנהנין על דמאי אע"פ דבמאכלות אסורות כתב הרמב"ם דאסור, והבאנו שם בשם הגר"ז שביאר דמאי הוא איסור גברא, והוכיח כן ממה שהתירו לעני ולאכסנאי שלא יכול להיות איסור חפצא שיהיה לו היתר לאנשים מסויימים.

אולם עיי"ש [פרק א' משנה ד' ובסוף הפרק] שהוכחנו שברור שזה דין בחפצא, ועוד הבאנו שיש סתירות אי עיקר תקנת דמאי היא דין ודאי או דין ספק, ונראה בישוב הענין

ע"ד הגרי"ז ובחילוק אחד, והוא, דודאי דאיכא חלות איסור בחפצא ועוד שאיסור זה הוא איסור ודאי, אלא שהאיסור שחל בחפצא מיתלי תלי בדין ספק בגברא, והיינו שעד כמה שהטילו דין מספק על הגברא שהוא חייב לחשוש לצד מיעוט ע"ה שלא עישרו, במידה זו אית ליה איסור בחפצא.

והיינו שכמו שפשוט שמי שנודע לו שהע"ה הפריש שהותר לו הדין ודאי שהרי פשוט לו שאינו דמאי, כמו כן למי שלא נודע לו – הרי יש עליו דין לחשוש שמא לא עישר, ועד כמה שיש לו עליו את הדין לחשוש שוב חשיב החפצא כטבל ודאי ועד כמה שהגברא לא צריך לחשוש ליכא ודאי – וכלפי זה הרי הוא כאחד שנודע לו שאינו דמאי ושהע"ה הפריש.

וממילא שיש כאן חידוש – שההפרשה בדמאי רק צריך להתיר את הספק והיינו להתיר את החשש להך צד מיעוט שלא הפריש הע"ה, ואי אך יתיר את החשש הזה של טבל – שוב לא יהיה טבל של ודאי בחפצא.

ומהאי טעמא נראה שאין ברכה על דמאי אף שיש ודאי טבל שחל בחפצא⁸¹, כיון שההפרשה של ספק מתירו גם כלפי הודאי – למדנו א"כ שבהפרשת דמאי איכא תיקון והפרשה כלפי הגברא.

נמצא שחזקתה של ערב שבת בטבל ודאי דומה ממש להפרשה של דמאי בשבת, שבשניהם הוא עושה מעשה בע"ש להוריד את המיחזי כמתקן בתיקון מצד הגברא.

וממילא נראה דבטבל ודאי כשעושה בערב שבת את כל ההפרשה דתחול בשבת – גם אי ליכא איסור מתקן מחמת האיסור חפצא וכנתבאר – אבל סו"ס אכתי איכא איסור מתקן מצד הגברא, ונראה דבאיסור הזה התירו חז"ל בהיתר מיוחד כיון שעושה את עיקר המעשה מע"ש שבכה"ג התירו לעשות תיקון לאיסור גברא שנראה שתיקן בערב שבת – והרי לפי האמת המעשה הפרשה ומעשה תיקון כלפי החפצא באמת נעשה בערב שבת, וזה הגדר של הקולא בתנאי שנראה כמתקן בערב שבת.

אכן בדמאי – כשמפריש בשבת עצמה אז אית ליה מעשה תיקון בשבת עצמה, אכן סו"ס האיסור הוא רק בתיקון מצד הגברא, וכנתבאר דכן הוא בדמאי שכל האיסור ודאי בחפצא מיתלי תלי באיסור בגברא.

ונמצא שגם אם הוא מפריש את הדמאי בשבת עצמה – הוא עדיין מגיע לאותו מצב של הפרשה בערב שבת בטבל ודאי, כיון דבהפרשה של ע"ש בטבל ודאי [ע"י הברור פרי בשבת] הוא מפקיע את המניעה של הגברא, ונמצא שהוא מתקן בשבת כלפי הגברא, וכן הוא תמיד בדמאי אף במפריש בשבת עצמה, וכנתבאר.

ובדמאי תיקנו דכדי להתיר את המעשה בשבת הוא צריך לעשות מעשה בערב שבת דכבר "לא מיחזי" כמתקן, ונמצא שהתקנה בדמאי היא היא התקנה בטבל ודאי,

⁸¹ וכבר תמה בזה החזו"א [הערות סוף תורת זרעים] על האחרונים שלמדו שזה דין ודאי שהרי בשבת [כ"ג] מבואר שאין ברכה כיון שזה ספק דדבריהם ואם זה ודאי למה ליכא ברכה, וע"כ שזה ספק, אכן לדברינו א"ש שמכח הספק בגברא חיילא דין ודאי בחפצא, אכן ההיתר לספק בגברא ממילא יתיר את הודאי ולכן מיקרי ספק דדבריהם

שבשניהם המעשה של ערב שבת מהני כדי שלא יהיה מיחזי כמתקן בשבת, אלא דבטבל ודאי צריכים שכל ההפרשה תהיה בערב שבת להגיע להיתר הזה ובדמאי מהני ההפרשה בשבת עצמה כדי להגיע להיתר הזה.

וממילא א"ש למה הירושלמי דימה אותם כיון שבשניהם הוא עושה מעשה בע"ש להוריד את המיחזי כמתקן מצד המתקן בגברא, אלא שבדמאי אפשר להגיע לאותה תוצאה בהפרשה גמורה בשבת כמו בטבל ודאי בהפרשה של ערב שבת, וא"ש.

בדברי חתום' בגיטין לגבי דמאי – ואיכא ג' דרגות, טבל ודאי, דמאי, ומדומע.

והנה - עיין לעיל [הקדמה א'] שהבאנו מהתוס' בגיטין בסוף דבריהם שכתבו "ואפילו בדמאי וכו'" – וביארנו את הדברים עפ"י מה שנתבאר הכא שההפרשה של דמאי הוא גם תיקון ביחס לגברא – ולכן יש חידוש בתוס' שאסור, וכמבואר הכא במשנה דמהאי טעמא התירו הפרשה בשבת ממש דווקא באופן שיש תנאי דאז עכ"פ לא יהיה בזה "מיחזי כמתקן".

ונמצא ששיעור דבריהם כך: דבמדומע שכל איסור הוא אך ורק בגברא, שבו מותר בשבת באופן שיש אופן שממילא מותר, כיון ששם אין איסור בחפצא כלל, ולגבי דמאי יש איסור בחפצא מכא האיסור בגברא – וכתבאר – הלכך מיחזי כמתקן וגרע ממדומע ולכן רק התירו כשיש תנאי, והדרגא השלישית – שהיא טבל ודאי ומתקן בחפצא – הכא צריכים להביאו לדרגא של 'גברא' ע"י עשייה בערב שבת, וזה מה שאמרו שם "ואפילו דמאי" דהיתר להפריש באופן שממילא היה היתר לא מהני מחמת החשש מיחזי שלכן רק מותר ע"י תנאי.

מקור גדול לכל חנ"ל מקושי' גדולח בירושלמי.

עפ"י כל הנ"ל תתיישב קושי' גדולה:

דהנה, כבר תמה החזו"א [ס"ק ו'] מהמשנה בטבל ודאי, ששם כתוב שזה פירות שלו, וזה המקור לירושלמי דבעינן שלו בטבל ודאי, וקשה ששם מבואר שבאמת מהני מדין יש ברירה והיינו כמו המשנה לפני זה בלוקח יין בין הכותים, עיין בזה בירושלמי, וכן כתב הרמב"ם בפירוש המשנה דאזיל למ"ד יש ברירה, ולכן כתב הרמב"ם שהמשנה היא לא להלכה, וכן מתבאר נמי מרעק"א שם.

ומעתה קשה ששני המהלכים בירושלמי סותרים זא"ז, דהכא מדמינן בירושלמי את ההיתר של ודאי להיתר של דמאי, ומאידך, בירושלמי [וברמב"ם] שם מבואר שבמשנה של טבל ליכא היתר של תנאי שמתירו להפריש בשבת עצמה אלא ששם יש היתר מיוחד להפריש בערב שבת ויחול בערב שבת מדין יש ברירה, ונמצא שאין שום שייכות בין דמאי לטבל ודאי, וצ"ע.

ומכל זה מוכרח דגם אי בטבל ודאי מהני מדין יש ברירה אכתי צריכים להגיע להיתר של התנאי – ומצד מיחזי, וזו קושי' הירושלמי, ותירצו שההיתר הוא רק בשלו ולא בשאינו שלו, וכן כתב החזו"א בהדי' ⁸².

⁸² אלא שהדגיש שכל זה לפי מה שגורסים 'למחר' והיינו שההפרשה והבירור של הפירות של הברירה היתה בשבת [ולא במוצאי שבת] שאז יש קולא מיוחדת.

אולם יש להעיר דסו"ס לדרכו של החזו"א נמצא שזה סוג שונה של תנאי והיתר - ויש ביניהם הרבה חילוקי דינים מתי הוא עושה את ההפרשה, והרי בחזו"א מבואר שגם בטבל ודאי מפרישים בשבת ומברכים בשבת כמו בדמאי והכא מבואר בירושלמי שבאמת חלוקין נינהו, ומה מדמי להו אהדדי ומה הקשו על ר' יוחנן דמדמי להו, הא ר' יוחנן חילק ביניהם דקאי על תנאי אחר.

ונראה דמוכרח כדברינו שבאמת חלוקין נינהו, זה העשייה בשבת וזה העשייה בערב שבת, ואעפ"כ בשניהם איכא היתר מצד מיחזי ולכן מדמינן להו אהדדי, אלא שהגיעו להיתר הזה בטבל ודאי רק אחרי שיש מהלך של "יש ברירה" כדי להתיר את התיקון שנעשה בחפצא, [וזה ליכא בדמאי], אבל כלפי התיקון בגברא שוין הן.

ומעתה נראה שכמו שזה הביאור בדברי ר' יוחנן בירושלמי למ"ד יש ברירה, כמו כן לדין דאין ברירה ההיתר של טבל ודאי אינו היתר להפריש בשבת עצמו, אלא להפריש בערב שבת שיחול בשבת, וזה באמת מהני מעיקר הדין אלא דמיחזי כמתקן ולכן היה כאן היתר ודלא כהחזו"א דלדין דאין ברירה אז ההיתר הוא להפריש בשבת. וע"ע בהערה ⁸³ מה שיש להוסיף בזה.

בדברי חר"ש [פ"ד מ"ד] ורעק"א ביבמות – דפליגי בפלוגתת החזו"א ומנח"ש.

גרסינן ביבמות [צ"ג.] "רבי ינאי הוה ליה אריסא דהוה מייתי ליה כנתא דפירי כל מעלי שבתא ההוא יומא נגה ליה ולא אתא שקל עשר מפירי דביתיה עלייהו" וכתב הר"ש לעיל [פ"ד מ"ד] – "וקצת תימה בעובדא דר' ינאי בהאשה רבה דר' ינאי גופיה עישר מפירי דביתיה שלא מן המוקף יקרא שם ויפריש בשבת מן המוקף כדעבד בירושלמי" והיינו שביירושלמי כאן מבואר שר' ינאי עשה את ההפרשה בשבת ע"י תנאי – וסיים שם הר"ש "ושמא ההוא הוה ברישא ולא ידע אכתי אי שרי אי נמי הוה צריך לכולה כנתא דפירי ועוד דאין מתנה אודאי על מה שביד חבירו כמו שמפרש בירושלמי בריש פרק ז' עכ"ל הר"ש.

וע' מש"כ רעק"א [דו"ח על יבמות שם] וז"ל, "ובהר"ש [פ"ד משנה ד' דמאי] הקשה דאמאי לא היה ר' ינאי קורא שם על חלק שלו לחוד, ויפריש בשבת, ולמה לו לתרום

⁸³ והיינו דבזה א"ש - שאף שכתוב רוחש בשפתיו - והקשה המנח"ש על החזו"א שבטבל ודאי זה לשון קשה שהרי שם הוא מברך, והתשובה שבדמאי אין ברכה ובטבל הוא באמת לא מברך עכשיו. ונראה שמוכרח כן לפי החזו"א עצמו, שהרי להלן בירושלמי היה דיון לר' ינאי אי יכול להתנות בערב שבת בטבל ודאי, והסיקו שמותר והביאו פסוק, וכל זה קשה, שהרי משנה מפורשת היא דמהני, וע"כ שהמשנה מדין יש ברירה ור' ינאי ס"ל דאין ברירה, ולכן הוצרך להתיר מיוחד. אולם אכתי קשה - שהרי לפי ר' ינאי אדם מקנה דבשלב"ל, וכבר נתבאר בחזו"א דלדידיה באמת הברכה יהיה בערב שבת וכו', ומבואר שיש הבדל בין יש ברירה לאין ברירה גם לחזו"א, ומוכרח א"כ כדברינו אף אי חלוקין נינהו, אכתי מדינן להו אהדדי, וכנתבאר דסו"ס התאני בכולם אינו אלא מצד התיקון גברא, ואכמ"ל.

שלא מן המוקף ותירץ דבודאי [שאינו דמאי] אינו מתנה על מה שביד חבירו כדאיתא בירושלמי, וגם זה תימא בעיני, דהא טעמא דירושלמי משום אין אדם מקדיש דבר שאינו ברשותו, והרי ר' ינאי סובר אדם מקדיש דבר שלב"ל, עכ"ל.

ועיין קריינא דאיגרתא [ח"ג סי' ל"ג] מה שכתב מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל - דמדברי רעק"א אלו מבואר דלא כהחזו"א [לא הביא שיטת החזו"א], דמבואר דרעק"א נקט דתנאי הזה יש בו משום התחלת הפרשה ולמ"ד אדם מקדיש דשלב"ל הרי יש ממש בדבריו ולמה א"א לו לגמור בשבת את מה שהתחיל מבערב שבת.

ועיין בתורת זרעים [פרק ד' שם] שהקשה את קושי רעק"א ועיין בהגהו' החזו"א בסוף הספר שהעיר על קושי' זו לשיטתו שבאמת כל ההפרשה היא בשבת.

וכ' שם בקריינא דאיגרתא שהר"ש לא ס"ל הכי אלא דעתו דאין בתנאי הזה משום לתא של חלות תחילת הפרשה כלל ומכיון דגם למ"ד אדם מקדיש דשלב"ל אין הפרשתו חלה בטרם באו הפירות לרשותו הרי א"א לו להתנות את התנאי הנ"ל כשאין הפירות ברשותו, וה"ה כמתקן פירותיו בשבת.

הערה בדן איבוד אוכלין ואיבוד תרומה באוכל אצל ע"ה.

עיין בירושלמי – מובא בר"ש במשנה כאן - דרבי ור' יוסי נתארחו אצל בעה"ב והיה חשוד אצלן על המעשרות, והיו מפרישין וזורקין זה לזה, היינו שמאבדין מה שהפרישו כדי שלא יכשל בהן ע"ה, ומקשינן והא אסור משום איבוד אוכלין, ומשינן שלא היו משליכין על הארץ רק מפררן על השלחן ומאבדין, ומקשינן ואינו אסור משום גזל כו' ע"ש.

ועיין מקדש דוד [סימן נ"ז ס"ק ג' ד"ה אמרינן בירושלמי שהביא] שתמה בזה דאמאי לא מקשינן דאיך מותר לאבד תרומה, ותירץ דנראה הטעם משום דתרו"מ של דמאי מאבדין מיעוטו וכמו ששינונו לעיל [פ"א מ"ב], ודו"ק, ולפי הראב"ד שכתב [פ"ג מהל' תרומות הט"ז] דזה דוקא בתרו"מ של דמאי טמא ה"נ פירותיו של ע"ה טמא הוא, עכתו"ד.

בזכותו של האורח להפריש תרו"מ.

עיין במהרי"ט [חלק א' סימן ק"נ] שדן לגבי אורח אצל בעה"ב וקידש אשה בחלקו אי זכה או לא, ודן מהמבואר במשנה כאן:

וז"ל: "ומה שמספק עלי הדבר הוא מאותה שאמרו פרק בתרא דדמאי המזמין את חבירו שיאכל אצלו והוא אינו מאמינו על המעשרות אומר א' מעשר מה שאני עתיד להפריש למחר הרי הוא מעשר וכו'.

ובירושלמי בעי רבי זירא קמי רבי ירמיהו ואינו אסור משום גזל, אמר ליה רוצה הוא שיהא לו נחת רוח, ופירש הר"ש רוצה בע"ה בנחת רוח דהא כן שהזמינו.

ונראה שלא אמרו דרוצה בעל הבית בע"ה כבהנחת רוחו של זה אלא בענין זה של הפרשת תרומה לפי שאי אפשר לו שיאכל אם לא יתרום וכל עצמו לא הזמינו אלא כדי שיאכל ואף על פי שהוא יודע שתרום מכל מקום כאן שאין לזה נחת רוח שיאכל בלי הפרשה אחולי אחיל ליה אבל שיטול מן השלחן ויקדש בו את האשה אף ע"פ שנחת רוח היא לו אין רוח בעל הבית נוחה הימנו שאין זה מצרכי הסעודה", עכ"ל.

ויש לעיין דכבר נחלקו רבוותא בספק זה אי אורח קנה חלקו – עיין בזה בנדרים [ל"ד:] ברא"ש ובר"ן, ולהנך דלא קנה איך מצי מפריש, וכבר עמד בזה האמרי בינה [תרו"מ סימן ו'] ופירש שעצם ההיתר אכילה מזכהו בזכות הפרשה, אי נמי מצד זכין שזכותו של הבעה"ב שיכול האורח להפריש דאל"כ לא יאכל אצלו.

וכפשוטו – מה שתירץ בתירוץ הראשון צ"ע, שהרי סו"ס אין כאן בעלות אלא רשות בעלמא, ונראה שזה שייך לחידוש שנתבאר לעיל [פרק ג' מ"ג] שהבעלות הנצרכת להפרשת תרו"מ היא בעלות מחודשת, וגם בלי בעלות רגילה יכולים להפריש תרו"מ עיי"ש כמה גיוני בזה, ועיי"ש ביאור הדברים, ונראה שגם זה כלול בחידוש הנ"ל, ודו"ק. ובתירוץ השני נתחדש דכל כה"ג מיקרי זכין בזה שרוצה שיאכל אצלו ולכן מיקרי זכות, ועיין לעיל [פרק ו' סוף משנה ב'] מה שנתבאר בזה לגבי ישראל שחוכר מעכו"ם דיתכן דאיכא זכין לעכו"ם מחמת סברא הנ"ל.

משנה ב

[ב] מזגו לו את חכום אומר מה שאני עתיד לשייר בשולי חכום חרי חזא מעשר ושאר מעשר סמוך לו זה שעשיתי מעשר עשוי תרומת מעשר עליו ומעשר שני בפיו ומחולל על חמעות:

רע"ב משנה ב

מזגו לו את חכום – ביום חשבת:

אומר וכו' – ואין די לו במה שחתנה מערב שבת אבל צריך לחזור ולומר בשבת כשבא לאכול ולשתות מה שאני עתיד לשייר מן חכום וכו'. בירושלמי פריך אם באומר מעכשיו תחא תרומה חרי חכל מתערב יחד ונעשה מדומע ואם באומר לכשאשתה חא לא חזי תרומה אלא לאחר ששתה ונמצא שותה טבל, ומשני באומר מעכשיו ולכשאשתה תחא תרומה ונמצא שלא שתה טבל וגם לא חיז מדומע:

בפיו – בפיו חכום:

ביאורים ציונים והערות משנה ב'

מזגו לו את הכוס אומר וכו'

במזגו לו את הכוס אומר וכו' ופירש הרע"ב שאין די לו במה שהתנה מערב שבת אבל צריך לחזור ולומר בשבת כשבא לאכול ולשתות מה שאני עתיד לשייר מן הכוס וכו', וביאר התוס' יו"ט שלפי"ז צ"ל שהתנא נקט שתייה וה"ה למה שיאכל שצריך שיחזור וירחוש בשפתיו בשבת בשעה שמפריש, וכמפורש בירושלמי במשנה דלעיל שצריך להלחיש בשפתיו, והעיר בזה התוס' יו"ט דקשה דאי במתני' כבר מפורש שהוא אומר וכו' א"כ מאי קמ"ל הירושלמי, וביאר דאי ממתני' הוה אמינא דבחול שנויה, אבל בשבת אדרבא שלא יאמר - משום דהוי כמתקן בשבת, קמ"ל דאף בשבת צריך שירחוש.

והוסיף התוס' יו"ט: "והרמב"ם אף על פי שבפירושו פירש למשנתנו לענין שבת, אכן בחיבורו [פרק ט' מהלכות מעשר] העתיקה לענין חול שכן אחר שהעתיק נתן לו עם הארץ כוס לשתותו וכו', כתב וכן אם זימנו חבירו לשתות בשבת מתנה".

בדברי הירושלמי – "מעכשיו ולכשאשתה תחא תרומה" – ובקושי' חר"ש [רעק"א].

עיין ברע"ב ובראשונים שהביאו ירושלמי דמוקי בירושלמי באומר "מעכשיו ולכשאשתה תחא תרומה - נמצא שלא שתה טבל".

וז"ל הירושלמי – ביחד עם פירוש הרא"ש:

"בירושלמי דייק מה אנן קיימין אי באומר 'מכבר' משקה מעורב הוא, פי' אם מעכשיו קורא לה תרומה הרי הכל מתערב יחד ונעשה מדומע, ואם באומר לכשאשתה, למפרע טבל שתה, אלא כן אנן קיימין באומר מכבר לכשאשתה כלומר מעכשיו ולכשאשתה תחא תרומה נמצא שלא שתה טבל גם לא היה מדומע".

ממשיך הירושלמי: "ולא נמצא מטלטל תרומה טמאה בשבת כי מה שנשאר בכוס הויא תרומה טמאה, כי כל מה שהוא ביד עם הארץ בחזקת טמא הוא, אמר ר' אלעזר משייר כל שהוא חולין כדתנינן מטלטלין תרומה טמאה עם הטהורה ועם החולין, ולא דמיא תמן טמאה לצורך טהורה ברם הכא חולין לצורך טמאה".

וממשיך הירושלמי לתרץ באופן אחר למה ליכא טילטול מוקצה: "אמר ר' יוסי ב"ר בון עם יציאתו מן הכוס הוא קדוש - כלומר אין התרומה קדושה עד שישתה, ומאז והלאה אינו מטלטל את הכוס אלא מניחו על השלחן" – עכתו"ד הירושלמי.

ותמה בכל זה הר"ש "וקשה על זה - הא על כורחין מעכשיו קדשה - דאם לא כן נמצא שותה טבלים כדקאמר מעיקרא".

וביאר בזה רעק"א שכוונתו כך:

שכיון שחלות הפרשה ע"כ צריכה לחול למפרע והיינו מדין ברירה, דאל"כ לא יהיה לו על מה לחול, וכיון שכבר חל למפרע התברר למפרע שהוא טלטל מוקצה [תרומה טמאה] – ופשוט.

קושי' רעק"א בחלכות מוקצה.

רעק"א הקשה עוד דבהלכות מוקצה מצאנו דליכא איסור לטלטל מה שכבר נמצא בידו, והרי הכא התרומה טמאה נמצא ממילא בידו, ולמה לא יוכל לטלטלו, ועיין בזה בבועז.

הרמב"ם פוסק את המשנה הזו כיון דקיי"ל יש ברירה מדרבנן, וחילוקים באיזה דיעים דרבנן יש ברירה.

הרמב"ם [פ"ט ממעשר ה"י] פסק משנה זו, וכבר הבאנו מהתוס' יו"ט שהרמב"ם פוסק כן גם בחול ולא רק בשבת, והוסיף בזה המשנה ראשונה שכאן הוא מפריש חלקו לאחר שכבר שתה, וע"כ דמהני מדין ברירה ויש כאן תיקון למפרע, והוסיף שברמב"ם [פרק ז'] מבואר שבטבל דאורייתא אסור שמערבבים ביחד אבל הכא איכא ברירה הלכך מהני ורק בדרבנן איכא ברירה.

והוסיף דלפי"ז ליתא לכל השו"ט בירושלמי שאומר "מעכשיו ולכשאשתה תהא תרומה" שהרי לדידן דקיי"ל יש ברירה יכול להפריש גם אח"כ, והירושלמי דס"ל אין ברירה גם בדרבנן הוצרך לכל זה.

ועיין בדרך אמונה [פרק ז' ס"ק ז'] הביא בשם החזו"א דהא דמבואר שם ברמב"ם דדווקא בדאורייתא אין ברירה, אבל בדרבנן כדמאי וטבל של חו"ל וכדומה קיי"ל יש ברירה אכן יש דרבנן שיש בו עיקר מה"ת וגם התם אין ברירה, וכגון בלקוח או מירוח עכו"ם או ירקות, עיי"ש.

משנה ג

[ג] פועל שאינו מאמין לבעל חבית נוטל גרוגרת אחת ואומר זו ותשע חבאות אחריה עשויות מעשר על תשעים שאני אוכל זו עשויה תרומת מעשר עליהן ומעשר שני באחרונה ומחולל על חמעות וחושך גרוגרת אחת ר"ש בן גמליאל אומר לא יחשוך מפני שחזא ממעט מלאכתו של בעל חבית רבי יוסי אומר לא יחשוך מפני שחזא תנאי בית דין:

רע"ב משנה ג

שאינו מאמין לבעל חבית – על חמעשרות:

וחושך גרוגרת אחת – נמנע מלאכול גרוגרת אחת כנגד אותה של תרומת מעשר שחפריש שלא יחא גוזל את בעל חבית:

לא יחשוך – ויקנה גרוגרת אחת ויאכל שאם לא יאכל מרעיב עצמו וממעט מסעודתו ונמצא ממעט בכך מלאכתו של בעל חבית שלא יוכל לעשות מלאכה:

לא יחשוך מפני שהוא תנאי בית דין – שתחא תרומת מעשר משל בעל חבית ומעשר שני משל פועל חלכך חייב בעל חבית ליתן לו חגרוגרת שהפריש לתרומת מעשר:

ביאורים ציונים והערות משנה ג'

בגדר חזכות אכילח בחאי פועל.

הכא לא איירי בפועל שאוכל מכח הזכות שנתנה תורה לפועל לאכול בשעת עבודתו, שהרי מיירי בפירות לאחר גמר מלאכה כן מבואר באחרונים – עיין ביכין [אות ט'] ובתוס' אנשי שם ובחזו"א דמאי [סימן י"א ס"ק כ"ב] – וע"כ מיירי בשקצץ לו לעבד שיאכל תוך כדי עבודתו או שכך המנהג, עיין בדבריהם.

בדברי החזו"א חאיך מצי מפריש פירותיו של בעה"ב.

והקשה החזו"א שהאיך קנה את הפירות כדי שיוכל להפריש מהם, ותיירץ דאפשר שתחילת עבודתו כקנין כסף וזה קונה למי שפרע, ומי שפרע סגי לבעלות להפרשת תרו"מ, ולכא"ל תמוה דלמה סגי בבעלות לענין מי שפרע להפריש, הא סו"ס אין זה שלו, ולעיל [פרק ג' משנה ג'] הבאנו דבריו בזה כראיה נוספת שהבעלות הנצרכת להפרשת תרו"מ שונה מכל בעלות אחרת, עיי"ש שביארנו את הדברים בטעמא דמילתא.

אולם החזו"א דחה דסו"ס אין כאן קנין כסף בתחילת מלאכת הפועל, ולכן צידד באופן אחר:

א] או שנאמר דניחא ליה לבעה"ב, ולכן חשיב כשלוחו, ויתכן דכוונתו בזה דחשיב זכות דרק בזה הוא יוכל לקיים את מה שקצץ לו שיאכל דבלי הפרשה לא יאכל, וסברא זו דומה למבואר לעיל [משנה א'] באורח אצל בעה"ב דרק אם הוא יפריש הוא יוכל לארח אותו ולכן זה זכותו, וכמבואר באמרי בינה, ב] חכמים הקנו לפועל את האוכל, ולא הבנתי למה עשו כן, וצ"ע.

בדברי חירושלמי – מובא בר"ש ורא"ש.

הר"ש הביא מהירושלמי: "תני לא יחרוש אדם בפרתו בלילה וישכירנה ביום ולא יעשה בשלו בלילה וישכיר עצמו ביום לא ירעיב עצמו ולא יסגף נפשו מפני שממעט במלאכת בעה"ב, ר' יוחנן אזל לחד אתר אשכח ספרא אטימויי א"ל מהו כן אמרו ליה ציים א"ל אסור לך מה אם מלאכת בשר ודם אסור מלאכת הקדוש ברוך הוא לא כש"כ".

ופירש הר"ש את הירושלמי – "לא יסגף – לענות נפש תרגומא לסגפא, ספרא – מלמד תינוקות שבעיר, אטימויי – כך קורין לחולה בלשון יון, ציים – רגיל להתענות, מלאכת בשר ודם אסור – כדתנן לא יחשוך אפ"ל גרוגרת אחת", עכ"ל.

משנה ד

[ד] חלוקה יין מבין חכמים אומר שני לוגין שאני עתיד להפריש חרי חן תרומה ועשרה מעשר ותשעה מעשר שני מחל ושותה:

רע"ב משנה ד

חלוקה יין מבין חכמים – קודם שגזרו על יין וחייה יין ודאי טבל, וחכא איירי בלוקח ערב שבת בין השמשות או שלקח מבעוד יום ושכח להפריש עד בין השמשות ואז אסור להפריש דתנן ספק חשיכה אין מעשרין את הודאי הלכך אסור לקבוע לו מקום דקביעות מקום חשוב כהפרשה ואסור בין השמשות, ומשום חכי לא קתני בסיפא ומעשר שני מחולל על המעות, דכיון דאינו רשאי לקבוע לו מקום בצפוננו או בדומנו אי אפשר לחללו, אבל לקרות שם דאמר שאני עתיד להפריש שרי דכולי האי לא גזור בין השמשות:

שאני עתיד להפריש – חכא לא קתני שאני עתיד להפריש למחר כדקתני לעיל גבי חמזמין את חבריו, דדוקא כשאני מתקן אלא מה שאוכל ושותה חתירו להפריש למחר ממותר אכילתו ושתיתו הנשאר בשולי חכוס אבל לתקן את כל הנאד בשבת לא חתירו. וחכא אינו קורא שם לתרומת מעשר כמו בבבא של דמאי וכדלעיל גבי חמזמין את חברו משום דגבי דמאי דמעשרין וכן שלזו קורא שם לתרומת מעשר כדי לתקן את המעשר ולאכלו, אבל כאן שחזא טבל ודאי צריך ליתן המעשר ללוי וחלוי יקרא שם לתרומת מעשר:

ועשרה מעשר ראשון ותשעה מעשר שני – לאו דוקא, שחרי לאחר שחפריש ממאה ב' לוגין לתרומה גדולה ונשאר צ"ח לא יחיה המעשר אלא י' לוגין פחות חומש ומעשר שני שמנה לוגין ושמנה עשיריות וחומש עשירית: מיחל ושותה. מתחיל ושותה – פירוש אחר מוזג ושותה, מיחל כמו מיחל ל' סבאך מחול במים [ישעיה א]. וסתם מתניתין אתיא כר"ט דאמר אף בדאורייתא יש ברירה וזה שנשאר בשולי חכוס חיי כאילו הופרש מתחלה. ואינה הלכה אלא קי"ל דברבנן יש ברירה אבל בדאורייתא אין ברירה הלכך בודאי טבל לא יאכל ולא ישתה עד שיפריש:

ביאורים ציונים והערות משנה ד'.

"מיחל ושותח" – פלוגתת הראשונים אי חכונה לחילול מעש"ש או להתחלת אכילה.

עיי' בר"ש וז"ל: "ומתני' בין השמשות ולהכי נמי לא קתני ומחלל על המעות כדקתני גבי דמאי אלא ומיחל ושותח דאי מחלל על המעות ושותח א"כ ליתני ומחלל על המעות כדקתני בכולהו, ועוד כיון דאמר שאני עתיד להפריש סתם ולא קבע מקום לצפוני או לדרומו אין יכול לחללו, כדתניא בתוספתא דמסכת מעשר שני [פ"ג] מע"ש וכו'".

אולם עיי' ברש"י בגיטין [כ"ה:] ובחולין [י"ד.]. שפי' דמיחל היינו לשון חילול, וז"ל בחולין [ד"ה ומיחל], המעשר שני הואיל ויכול לתקנו באמירה בעלמא ולומר הרי הוא מחולל על מעות שיש לי בתוך הבית לא התירו לו חכמים לשתותו ולסמוך על הברירה אבל בתרומה ושאר מעשרות סמכינן אברירה ולאחר השבת כשיפרישם אמרינן הוברר הדבר שזו היא התרומה וזה לא שתה אלא חולין" עכ"ל.

אבל תוס' [שם] ושאר ראשונים פי' דאינו חילול אלא מיהל ושותח או מתחיל ושותח, וכן הבאנו מהר"ש במשנה, וצריכים לבאר את שורש פלוגתתם.

וכשיתת הר"ש והראשונים - עיי' נמי בתוספות יומא [נ"ה:] "עוד יש חילוק וכו' ומהאי טעמא נמי לא קתני גבי כותים כדקתני התם ומחולל על המעות אלא ומיחל ושותח מיד פי' מתחיל או כמו שפירש הר"ר משולם זצ"ל ומיהל בה"י מזוג מלשון סבאך מהול במים [ישעיה א] אבל לחלל אינו יכול וכו'" עכ"ל.

קוש"י הרמב"ן על רש"י דעדיין צריך ברירה.

בדברי רש"י מבואר דכיון שמחלל ל"צ עוד לדין ברירה, והק' על זה ברמב"ן חולין [י"ד], וז"ל מיחל ושותח מיד, פרש"י ז"ל מחלל על המעות דכיון דאפשר לחללו על המעות לא התירו חכמים לשתותו ולסמוך על הברירה, אבל בתרומה ושאר מעשרות סמכינן אברירה בשהיתה ערב שבת עם חשיכה שאין שהות להפריש, וזה אינו מחוור בעיני שאע"פ שהוא מחלל צריכין אנו לסמוך על הברירה שאלמלא כן מעשר אין כאן וחלול אין כאן דהא קתני שאני עתיד להפריש אכולהו ואם לא הפריש לא עשה כלום", עכ"ל.

שיטת רש"י דלא מחני ברירה לענין ראשית שייריה ניכרין.

הנה תנא דמתניתין ס"ל יש ברירה, וכמבואר בגיטין [כ"ה.], וכפשוטו היינו משום דבעינן הפרשה על מקום מסויים מדין שייריה ניכרים⁸⁴, והכא ליכא הפרשה על מקום מסויים אא"כ יש ברירה דאמרינן דאיגלאי מילתא למפרע דחל הפרשתו על חלק מסויים זה.

⁸⁴ ודין זה נאמר בין לתרומות ובין למעשרות כמבואר בתוס' קידושין [כ"ו].

אכן רש"י [והוא מריב"ן] במכות [י"ט: ד"ה תרומה בעוקציה כו'] כ' וז"ל, "דבעי ראשית שיהא שיריה ניכרין והלכך בעינן סיום, והאי דתנן [דמאי פ"ז מ"ד] שני לוגין שאני עתיד להפריש הרי הן תרומה במקומן פליג אהא דלא בעי ראשית שיהא שיריה ניכרין" עכ"ל, הרי דפי' דתנא דידן לית ליה שיריה ניכרים, ולפי דבריו צ"ל דמה דאיתא בגיטין דתנא דידן ס"ל יש ברירה, אע"ג דלא בעינן סיום מקום, היינו מטעם שלא יהא מדומע, דאע"ג דחל הפרשתו בכל מקום שהוא בלי סיום מקום מ"מ היאך הותר לו לשנות מן החבית והלא שמא ישתה מן התרומה שהפריש, וע"כ צ"ל שהפרשתו חל על מה שעתיד להפריש וכל השאר הוא חולין מתוקנים, ולזה צריך לדין ברירה.

ומה שהוכרח רש"י לפרש כן דתנא דידן לית ליה סיום מקום ולא ניחא ליה לפרש דיש בזה קביעות מקום ע"י ברירה, היינו משום דס"ל דלא מהני דין ברירה לגבי סיום מקום, וזה מבואר בהדי' בעירובין [ל"ז:], עיין בהערה ⁸⁵ שהבאנו את הסוגי' בזה, וע"ע בהערה ⁸⁶ במה שיש להעיר מרש"י בחולין.

פלוגתת חראשונים אי ע"י ברירה חזי סיום מקום ושייריה ניכרים.

אך הראשונים חולקים וסוברים דשפיר נתקיים דין סיום מקום ושייריה ניכרים ע"י ברירה, וכן מבואר ברשב"א חולין [י"ד. וז"ל: "הא דאמרינן אומר שני לוגין שאני עתיד להפריש וכו' מיחל ושותה מיד. ק"ל דהא בעי למימר לצפוננו או לדרומו, כדתנן בפרק שלישי דתרומות וכו' אלמא בעי למימר לצפוננו או לדרומו והכא קתני מה שאני עתיד להפריש וכו'.

וכתב הרמב"ן ז"ל בשם גאון ז"ל דלמ"ד יש ברירה באומר שאני עתיד להפריש מהני, דכשהוא מפרישו הוברר הדבר למפרע שעל מה שהפריש חל המעשר ושייריה ניכרין הן למפרע אע"פ שלא היו ניכרין בשעת קריאה ובשעת שתיה, והא דבעינן לצפוננו או לדרומו בקורא לה שם מעתה" – והביא כן ממתני' ריש פירקין – עיין בהערה ⁸⁷ הבאנו לשונו.

אלא ששוב הביא את הסוגי' בעירובין דמבואר שם ד"לעולם אית ליה לר"ש ברירה, והתם גבי נוד היינו טעמא דאסר משום דבעינן שיריה ניכרין בשעת קריאת שם ובשעת

⁸⁵ גרסינן "רבא אמר שאני התם דבעינן ראשית ששייריה ניכרין אמר ליה אביי אלא מעתה היו לפניו שני רמונים של טבל ואמר אם ירדו גשמים היום יהא זה תרומה על זה ואם לא ירדו גשמים היום יהא זה תרומה על זה הכי נמי בין ירדו בין לא ירדו דאין בדבריו כלום וכי תימא הכי נמי והתנן תרומת הכרי הזה ומעשרותיו בתוכו ותרומת מעשר זה בתוכו רבי שמעון אומר קרא השם שאני התם דאיכא סביביו ואי בעית אימא כדקתני טעמא אמרו לו לרבי מאיר אי אתה מודה שמא יבקע הנוד ונמצא זה שותה טבלים למפרע אמר להן לכשיבקע ולמאי דסליק אדעתין מעיקרא דבעינן ראשית ששייריה ניכרין מאי קאמרי ליה הכי קאמרי ליה לדידן בעינן ראשית ששייריה ניכרין לדידך אי אתה מודה שמא יבקע הנוד ונמצא שותה טבלים למפרע אמר להן לכשיבקע".

⁸⁶ דע' ברש"י חולין [י"ד. ד"ה אוסרין] שכ' דלמ"ד אין ברירה דחייש שמא תרומה שתה, ולא פירש דהוא טבל, וע' ברעק"א, ולפי משנ"ת דרש"י ס"ל דל"צ שייריה ניכרים, ומה שצריך ברירה הוא רק כדי שלא ישתה מדומע, א"כ א"ש היטב מש"כ רש"י דמיהת חל הפרשת תרומה אלא דהוא ספק היכן הוא.

⁸⁷ "וכדתנן במס' דמאי פ"ז [מ"א] המזמין את חברו והוא אינו מאמינו על המעשרות אומר לשייר מעשר שני מה שאני עתיד להפריש למחר הרי הוא מעשר וכו', מזגו לו את הכוס אומר מה שאני עתיד לשייר בשולי הכוס הרי הוא מעשר ושאר מעשר סמוך לו וזה שעשיתי מעשר עשוי תרומת מעשר עליו ומעשר שני בפיו ומחולל על המעות. וגרסינן בירושלמי עלה דההיא [פ"ז ה"ב] אם באומר מכבר משקה מעורב הוא ואם באומר לכשישתה למפרע טבל שתה, אלא כן אנן קיימין באומר מכבר ולכשישתה".

שתייה – וכו' – אלמא משמע דאפי' למאן דאית ליה ברירה בעלמא גבי נוד לא קריא ליה שיריה ניכרין כיון דאין ניכרין בשעת קריאה ובשעת שתייה", ותיירץ דפליגי בזה תנאי.

בדברי תורת זרעים לבאר פלוגתת הראשונים ורש"י אי מירי בחילול מעש"ש או לא.

וע' בר"ש מה שהאריך להקשות על פירוש זה דמיחל היינו מחלל, וז"ל, ועוד כיון דאמר שאני עתיד להפריש סתם ולא קבע מקום לצפוניו או לדרומו אין יכול לחללו כדתניא בתוספתא דמסכת מעשר שני [פ"ג] מע"ש שבחפץ זה יהא מחולל על איסור זה ולא קבע לו מקום ר' שמעון אומר קרא שם וחכ"א עד שיאמר לצפוניו או לדרומו ומייתי התם עובדא דרשב"ג ורבי יהודה ורבי יוסי שנכנסו אצל בעל הבית וכו' דהיינו נמי פלוגתייהו דפליגי ר"ש ורבנן במסכת תרומות [פ"ג משנה ה'] האומר תרומת הכרי זה בתוכו ותרומת מעשר רבי שמעון אומר קרא שם ומפרש בפרק בכל מערבין [עירובין דף לז:]: דאמר דוקא שאומר בתוכו באמצעיתו דקבע לו מקום אלא דבירושלמי עלה דההיא דתרומות פ"ג משמע דבתוכו לאו דוקא ושם פרשתי, עכ"ל.

וע' בתורת זרעים [כאן] שתמה על דברי הר"ש, דלכא' תמוה דהרי הא דבעינן קביעות מקום אינו לענין לחלל המע"ש אלא לעיקר החלות קריאת שם מע"ש בעינן קביעות מקום, וא"כ ק' גם לפירושו דאינו מחלל המע"ש מ"מ איך חל הקריאת שם מע"ש הא בעינן קביעות מקום וליכא.

ותי' בתורת זרעים דזה גופא מה שאומר מה שאני עתיד להפריש הוי קביעות מקום, דהרי הוברר למפרע דאלו שהפריש בסוף עשה אותם מע"ש, וא"כ מה"ט יכול גם לחלל אותם וכו', ואף דבעירובין [ל"ז] איכא מ"ד דטעמא דר"ש דפליג אמתני' אף דאית ליה ברירה משום דאין כאן קביעות מקום, דבעינן ראשית ששיריה ניכרים מיד, זה דוקא אליבא דר"ש, אבל אליבא דת"ק כולו מודו דשפיר הוי קביעות מקום ע"י מה שנתברר בסוף, וכ"כ ברשב"א חולין [י"ד] שהביא דברי הרמב"ן שכ"כ בשם הגאון [הו"ד לעיל].

והוסיף בתורת זרעים – אך נראה דכוונת הר"ש לפרש דאם מיחל ושותה היינו חילול, ע"כ שבאים לומר בזה שא"צ כלל הפרשה אח"כ, דאם צריך הפרשה מה הרויח בהאי חילול, וכן הוא להדיא בתוס' יומא [נ"ה] וסוכה [כ"ג], וע"כ שפיר הק' הר"ש דבלי ההפרשה דלבסוף אין כאן קביעות מקום ואי בעי הפרשה אח"כ לא הרויח כלום.

ואמנם רש"י בכ"ד פי' דמיחל ושותה היינו חילול, ורש"י לטעמיה שכ' במכות [י"ט] דמתני' דהלוקח יין סברה דלא בעינן קביעות מקום עכ"ל דתורת זרעים.

פלוגתת רש"י וראשונים אי קאי בערב שבת או בימות החול.

והנה הראשונים פי' דמתני' איירי בלוקח יין מבין הכותים ומפריש בין השמשות של שבת, אבל לא כן פי' רש"י בגיטין [כ"ה]. אלא דאיירי אפי' בחול אלא שאין לו כלים שיכול להפריש תרומות ומעשרות כראוי להבדילם מן השירים, ולשיטתו שפיר אפשר להפריש מעשר שני ולחללם מיד, דכיון דלא בעינן סיום מקום חל הפרשת מע"ש לגמרי ויכול לחללו, ומה שפירשו הראשונים שא"א לחללו היינו משום דלשיטתייהו עדיין לא חל מע"ש.

ולפי רש"י מה דתנן במתני' שני לוגין שאני עתיד להפריש, הרי הן תרומה, ועשרה מעשר, ותשעה מעשר שני, תיבות "מה שאני עתיד להפריש" לא קאי על מע"ש, כיון דל"צ סיום מקום, וחל הפרשתו מיד, ומיד מחללו, ולא רק דרשאי לחללו מיד אלא חייב לחללו מיד דאין סוכמין על ברירה אלא כשא"א בענין אחר, וכפרש"י גיטין [כ"ה:], "דמה שאפשר לו לתקן לגמרי יתקן", ועיין עוד בהערה ⁸⁸ בזה.

חידוש הרמב"ם במשנה – שיש דין להזכיר את השיעור והסכום שחזא מפריש.

עיין ברמב"ם פירוש המשניות וז"ל:

"ומה שאמר שני לוגין. כשיהיה מה שלקח מאה לוגין, והביאו זה על דרך משל ועל זה הדרך יעשה אם קנה לוג אחד או אלף, 'יזכיר שם השיעורים המחוייבים', וכשישתה ויניח מאותו היין אלו השיעורים כולם ויצניע ויעשה בהם מה שראוי לעשות".

ובמעדני ארץ [שביעית קונ' לאפרושי מאיסורא פרק ו' אות א'] כתב מדברי הרמב"ם אלו מבואר דלא סגי להזכיר "עישור" מעשר ראשון אלא צריך להזכיר הסכות "עשרה".

וכן מבואר מדברי תוס' קידושין [כ"ו: ד"ה מעשר] וז"ל, "ומיהו קשה איך יצא מביתו עד שלא תיקנו ושלא הודיעם שאינו מתוקן והא אמרינן חזקה על חבר שאין מוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן ועוד קשה וכו' ועוד קשה והלא לא עשה כלום כיון שלא אמר שיהא מעושר ועוד היה לו לפרש כמה מעשר כי ההיא דהלוקח יין מבין הכותים [דמאי פ"ז מ"ד] דאמר עשרה מעשר ראשון תשעה מעשר שני וכו'", וע"ש במעדני ארץ שהביא מספר משנת ר' עקיבא שלמד דין זה דחייב להזכיר סכום שמפריש גם מדברי תוס' תמורה [ד.] ומאירי יומא [נ"ו] ומהתוס' יו"ט [פ"ה מע"ש מ"ט].

בדברי האחרונים דחכא אינו אלא מדרבנן מצד לקוח.

עיין במשנה ראשונה דמבואר ברע"ב – וכ"ה בעירובין [ל"ז] – שעיקר החידוש במשנה ההוא דאף דקיי"ל דרק בדרבנן יש ברירה, אכן תנא דמתני' סובר יש ברירה אף מה"ת, והרי הכא איכא טבל מה"ת.

אלא דתמה בזה שהרי יש פטור לקוח ורק מדרבנן חייב, והביא על זה את מחלוקת הראשונים אי פטור בלקוח לאחר גמ"מ, ותמה על הרמב"ם ממשנה זו דאיכא פטור לקוח גם לאחר גמ"מ דלדידיה אכתי קשה מה החידוש, ואין לומר דבאמת חייב מדרבנן ויש ברירה מדרבנן, וקראו הש"ס דאורייתא כיון דעיקרו מה"ת, דאכתי קשה, דהא כבר ידענו כן מהמשנה הקודמת בדמאי, וכתב דדוחק לחלק בין דרבנן לדרבנן ששניהם [דמאי

⁸⁸ והיינו דכעין זה מצאנו נמי בנדרים [מ"ו:] במח' ראב"י ורבנן אי שרי לשותף שהדירו חבריו ליכנס לחצרו דבב"ק [נ"א:] מבואר דפליגי בדין ברירה, איתא דר' יוסף א"ז מחלוקת בשאין בה דין חלוקה אך בשיש בה דין חלוקה ד"ה אסור, וביאר הרא"ש דכיון שאפשר לתקן בחלוקה כך מתקנים, וע' בכרם ציון אוצר התרומות [ח"א סי' כ"ו].

ולקוח] שורשם מה"ת, ועיין נמי ברעק"א דכתב שלקוח עיקרו ושורשו מה"ת וזה החידוש ביש ברירה אף דבאמת הוא רק מדרבנן.

מוסיף ביאור עפ"י מה שיש לדון דלקוח הוא טבל מח"ת בחפצא, ורק חגברא פטור מח"ת.

ונראה להוסיף בזה דבאמת לקוח שאני מכולהו דרבנן, דכבר הבאנו לעיל [פרק ו' משנה ד'] מהתורת זרעים [פ"א דפאה – סוף עמוד ט"ו] שאם הפריש תרו"מ על לקוח שמ"מ חל להתיר אינו לקוח, משום שאין "לקוח" פטור בגוף הפירות כמו פטור של הפקר, אלא הוא פטור בחיוב הבעלים ומשו"ה אם הפריש חל, ועיין כעין זה בחידושי הגר"ש רוזובסקי זצ"ל [פסחים סוף סימן ח'] שג"כ דן בדרך הנ"ל, והביא שכן מבואר במנ"ח, שתלוי בגברא.

אלא שהבאנו בזה חולקים, וכמבואר ברשב"א [ב"מ פ"ח:] דהקשה על דעת ר"ת שלקוח אחר מירוח פטור א"כ למה גזרו על הדמאי הא לקוח הוא וספיקא דרבנן היא, ותי' דאיכא למיגזר דזימנן אורחים על שולחנו, עכתו"ד, ונראה מדבריו שכל שיש לבעל התבואה חובת תרו"מ גם אחרים האוכלין ממנו חייבים בתרו"מ ולא תלוי בגברא אלא שחל הדין בתבואה, וכ"כ בחזו"א בשביעית [סי' א' סק"ז] שאם הזמין הלוקח למוכר לא חשיב טבל אצל המוכר, אע"ג שאם המוכר חזר ולקחו היה חייב להפריש בתרו"מ, וע' מש"כ בקובץ שמועות [ב"מ אות כ"ט].

אולם בפני יהושע בקידושין [כ"ו: בד"ה מעשה] כתב שאין איסור טבל אלא לבעלים אבל לאחרים אינו חייב אלא הוי לגבם בכלל לקוח, והכל תלוי בגברא, ואי נימא כדבריהם דהכל תלוי בגברא א"כ החפצא באמת היא חפצא ששייך בו הפרשה מה"ת, ולגבי יש ברירה דיינינן ליה כדאורייתא משא"כ דמאי שהחפצא היא חפצא של טבל מדרבנן דמה"ת סמכין על רוב.

משנה ה

[ח] חיו לו תאנים של טבל בתוך ביתו וחזא בבית חמדרש או בשדה אומר שתי תאנים שאני עתיד להפריש חרי חן תרומה ועשר מעשר ראשון ותשעה מעשר שני חיו דמאי אומר מה שאני עתיד להפריש למחר חרי חזא מעשר ושאר מעשר סמוך לו זה שעשיתי מעשר עשוי תרומת מעשר עליו ומעשר שני בצפוגו או בדדומו ומחולל על חמעות:

רע"ב משנה ה

וחזא בבית חמדרש – בערב שבת ומתירא שימא יקדש עליו חיום ולא יוכל לעשר:

ביאורים ציונים והערות משנה ה'

חחילוק בתנאי בערב שבת בין טבל ודאי לדמאי.

עיין ר"ש ריש פירקין שהביא את הירושלמי שמכאן הוכיחו שגם בטבל ודאי מהני תנאי, ולא כמו שמדויק במשנה ריש פירקין שרק בדמאי מהני תנאי מערב שבת להפריש בשבת, ותירץ הירושלמי שיש הבדל בין טבל ודאי לדמאי האם מהני התנאי גם על פירות חבירו, והכא מדויק במתני' שכתוב "היו לו תאנים של טבל בתוך ביתו והוא בבית המדרש וכו'" דאיירי בפירות שלו.

ועיי"ש לעיל שהבאנו פלוגתת החזו"א והמנחת שלמה בגדר התנאי ונפ"מ למה בעינן שיהיה שלו בטבל ודאי, ועיין בזה מהלך שלישי לדרכינו דחלוקים ביסוד דינים, עיי"ש.

בדברי רעק"א בחילוק בין משנה זה למשנה הקודמת בלוקח יין בין הכותים.

עיין רעק"א במשנה הקודמת דלמה שינו בין ב' המשניות [משנה ד' וה'] דלעיל כתוב לוקח יין' והכא קאי ב'תאנים', וביאר דתרווייהו קאי בברירה, וברירה רק מהני מדרבנן, ולכן הביאו ב' סוגים שונים של דרבנן לחדש דתרווייהו מהני ברירה, הביאו יין באופן של לקוח והכא איכא פטור לקוח מה"ת, אף שיין חייב מצד עצמו מה"ת [עיין לעיל במשנה זס מה שביארנו בזה], ומאידך במשנה זו הביאו 'תאנים' שהיו 'שלו' ולא לקוח – והיינו שהם מצד עצמם חייבים רק מדרבנן.

בקושי" חחזו"א דחכא קאי למ"ד יש ברירה, ולעיל מוכרח דבעינן גם בזה חחיתר של התנאי.

הבאנו לעיל [שם] מה שתמה החזו"א שמבואר במשנה הכא דמהני מדין יש ברירה כמו המשנה לפני זה בלוקח יין בין הכותים, עיין בזה בירושלמי, וכן כתב הרמב"ם בפירוש המשנה דאזיל למ"ד יש ברירה, ולכן כתב הרמב"ם שהמשנה היא לא להלכה, וכן הבאנו לעיל ברעק"א שכל החידוש במשניות [ד' וה'] שהם ב' סוגים של דרבנן לגבי ברירה.

ומעתה קשה ששני המהלכים בירושלמי סותרים זא"ז, דבריש פירקין מבואר בירושלמי שיש היתר של תנאי גם בטבל וגם בדמאי בחילוק אחד, שטבל היינו שלו ודמאי גם באינו שלו, ומשמע ששניהם מהלך אחד, וכבר ביאר החזו"א שבשניהם ההפרשה עצמה היא בשבת, ורק דבעינן תנאי מערב שבת להתיר.

אולם – מאידך, הבאנו כאן מהירושלמי ורמב"ם ורעק"א דכאן המשנה מצד ברירה – והיינו שיש היתר מיוחד להפריש בערב שבת ויחול בערב שבת מדין יש ברירה, ונמצא שאין שום שייכות בין דמאי לטבל ודאי, וצ"ע.

ומכל זה מוכרח דגם אי בטבל ודאי מהני מדין יש ברירה אכתי צריכים להגיע להיתר של התנאי – ומצד מיחזי, וכן מפורש בחזו"א, אלא דאכתי קשה דלדרכו של החזו"א נמצא שזה סוג שונה של תנאי והיתר – ויש ביניהם הרבה חילוקי דינים, עיין בכל זה לעיל במשנה א', ומכל זה איכא הוכחה לדברינו שם שיש ב' דינים שונים בהיתר של התנאי.

יש ברירה או אין ברירה בטבל בזה"ז שזה מדרבנן שעיקרו מה"ת.

יש להסתפק בדין טבל בזה"ז שזה מדרבנן אלא שעיקרו מה"ת – האם יש ברירה או אין ברירה והחזו"א [דמאי סימן ט"ז ס"ק י'] הוכיח מהרמב"ם בפירוש המשנה דבא ללמד שהמשנה אינה להלכה כיון דקיי"ל אין ברירה, וקשה שהא בזה"ז הכל מדרבנן ומוכרח דגם בזה"ז אין ברירה וחשיב כדאורייתא לגבי זה, וכל זה שייך לנתבאר לעיל בלקוח וכדומה, וע"ע בזה בכס"מ [מעש"ש פרק ד' הלכה ט"ו] ומנ"ח [מצוה תר"ז ב'].

משנה ו

[ו] חיו לפניו שתי כלכלות של טבל ואמר מעשרות זו בזו הראשונה מעושרת, של זו בזו ושל זו בזו הראשונה מעושרת, מעשרותיהן מעשרות כלכלה בחברתה קרא שם:

רע"ב משנה ו

כלכלות – סלים:

מעשרות זו בזו – מעשרות שאני צריך להפריש מכלכלה זו יחיו מונחים בחברתה:

הראשונה מעושרת – ומפריש מן השנייה המעשרות של שתיהן:

של זו בזו ושל זו בזו הראשונה מעושרת – אבל השנייה אינה מעושרת, דמיד כשאמר של זו בזו נתקנה הראשונה ונפטרה מן המעשרות וכי חדר ואמר של זו בזו נמצא מפריש מזו שכבר נפטרה על זו שחיא חייבת ואין מפרישין מן הפטור על החיוב ולא אמר כלום, וגוטל מן השנייה המעשרות של שתיהן:

מעשרותיהן מעשרות כלכלה בחברתה – המעשרות המחויבות לשתי כלכלות הללו יחיו של כלכלה בחברתה, חרי קרא שם מעשרות שתיהן כאחת ומפריש מזו על זו ומזו על זו דבכל אחת שייר טבל כדי מעשרות חברתה. אבל אינו מפריש עליהן ממקום אחר שחרי קרא שם וקבע מעשרות כל אחת מהן בחברתה. פי' אחר ועיקר, מעשרותיהן מעשרות כלכלה בחברתה קרא שם ומפריש מאיזו מהן שירצה דחכי מפרישין למלתייה מעשרותיהן מאיזה מהן שארצה יחיו מעשרות כלכלה בחברתה:

ביאורים ציונים והערות משנה ו'

פלוגתת הראשונים אי קאי בדמאי או טבל.

עיין ברא"ש שכתב דאיירי שכבר הפרישו תרומה ומדויק בדבריו דאיירי בטבל ודאי, ודלא כהתוס' בתמורה [ד'. ד"ה ה'יו] דאיירי בדמאי מדלא קתני תרומה, וכבר תמה בשפת אמת [תמורה שם] על התוס' דדבריהם תמוהים דמבואר בסוגי' שם שיש מלקות מצד מקדים מעש"ש למעש"ר, וכדלהלן, והרי בדמאי לא שייך מלקות במקדים מעש"ש לראשון ועוד שיש פוסקים דלכתחילה נמי רשאי להקדים בדמאי, וכ"כ הרמב"ם [פ"ט מה' מעשר] מלשון המשנה [סוף פ"א דדמאי] אם הקדים כו' אין בכך כלום, ובירושלמי [שם] פליגי בהא ר"י וריב"ל ע"ש, אבל עכ"פ לוקה לא שייך, וכן הקשה בתוס' יו"ט, עוד העיר השפת אמת שבכל הפרק תני 'טבל' ובסיפא קאמר 'היה דמאי' א"כ מוכח בפירוש דטבל לאו דמאי הוא.

אין חידוש ברישא – "ואמר מעשרות זו בזו הראשונה מעושרת"

שנינו ברישא – "ואמר מעשרות זו בזו הראשונה מעושרת" – עיין ר"ש שכתב בזה "כגון מעשר ראשון ומעשר שני או מעשר עני בשעתו, ובהך קמייתא ליכא חידוש במה שהראשונה [מעושרת] ומשום סיפא נקטיה ושפיר שייך למקריה ראשונה".

בביאור חגוונא השנייה של המשנה, ולא דמי מאינו נקוב על נקוב.

הראשונים ביארו את חגוונא השנייה של המשנה – "של זו בזו ושל זו בזו הראשונה מעושרת" וביארו – שהשנייה אינה מעושרת, שהרי מיד כשאמר של זו בזו נתקנה הראשונה ונפטרה מן המעשרות, וכי הדר ואמר של זו בזו נמצא מפריש מזו שכבר נפטרה על זו שהיא חייבת, ואין מפרישין מן הפטור על החיוב ונמצא דלא אמר כלום, ולכן נוטל מן השנייה המעשרות של שתיהן.

והקשה התוס' יו"ט דמאי שנא ממפריש מן האיניו נקוב על הנקוב, ותירץ המשנה ראשונה ששם יש חיוב דרבנן אבל הכא פטור לגמרי.

בגוונא השלישית – שנעשה שנייהם בבת אחת – ובדברי התוס' בתמורה.

בגוונא השלישית – "מעשרותיהם מעשר כלכלה בחבירתה קרא השם" והביאור שהרי מתוקנין הן יחד זה בזה, ועיין רעק"א שהביא מהתוס' בתמורה – "ואף על גב דקי"ל כל שאינו בזה אחר זה אפילו בבת אחת אינו, הכא כיון דדעתיה לתקוני תרוייהו הוי כאומר מעשר של ראשונה תהא בשניה חוץ מי' שישארו טבל בראשונה לתקן השנייה וחל המעשר של זו בזו ושל זו בזו", עכ"ל.

במקדים מעש"ש למעש"ר,
ובגדר הפרשה מיניה וביה ממקום אחר.

בסוגי' בתמורה שחקדים מעשר שני שבה למעשר ראשון שבחברתה – דברי חר"ש בזה.

עין ר"ש שהביא מפ"ק דתמורה [ד':] "איתמר ר' אלעזר אומר לוקה מפני שהקדים מעשר שני שבה למעשר ראשון שבחברתה דמעיכא של זו בזו קיימת הכלכלה לפרוש ממנה מעשר ראשון ומעשר שני והשתא שמפריש ממנה מעשר ראשון ומעשר שני בשביל אידך כלכלה נמצא שקדם מעשר שני של כלכלה זו למעשר ראשון שיהיה עומד להפריש מאידך קודם לכן וקא עבר משום מלאכתך ודמעך לא תאחר דכי היכי דמוזהר שלא לעכב המלאה לדימוע מוזהר נמי שלא לעכב מעשר ראשון לשני דכל שיש עליו תורת דימוע דהיינו תרומה קרי ביה ודמעך לא תאחר" – ודבריו לא נתבררו דאזנה דין מקדים איכא הכא, ויבוארו בהמשך במקד"ד בביאורו לדברי רש"י.

ביאור של חתום' ושטמ"ק בדן זה.

ועיי"ש בתוס' ובשטמ"ק בתמורה [שם אות ל"ג] דפירשו באופן אחר שהדין מקדים, היינו שהמעש"ש עצמו שמופרש על הכלכלה השניה לא הופרשה ממנו מעש"ר, ונמצא שהמעש"ש הזה עדיין טבול למעש"ר, שהרי המעש"ר שהופרש מקודם לכן הופרש רק על הכלכלה השניה, ודלא ככל הפרשת מעש"ר שמתירה את הטבל שממנו יפרישו את המעש"ש, וזה מיקרי מקדים מעש"ש למעש"ר בזה שהמעש"ש עצמו הותר ממעש"ש ולא ממעש"ר, ויצטרכו להתיר את המעש"ש לאכילה בהפרשת מעש"ר ממנו אחרי שהתירו אותו מלהיות טבל למעש"ש.

ביאור בהנ"ל מחמקדש דוד ומבואר שחפרשה ממק"א היא חפרשה אחרת מחפרשה מיניה וביה, וחכרי עומד לחפרשה מיניה וביה.

ובביאור הר"ש - עיין במקדש דוד [סימן נ"ה ס"ק ה' עמוד 372] שהביא לשון כעין לשון הר"ש ברש"י בתמורה [שם] שכתב וז"ל: "מפני שהקדים מעשר שני שבה למע"ר, דמעיכא מקמי דאמר של זו בזו קיימא להפריש ממנה מעשר ראשון ומעשר שני והשתא כי מפריש ממנה מעשר ראשון ומעשר שני בשביל אידך כלכלה נמצא מעשר שני של כלכלה זו קודם למעשר ראשון שהיה עומד להפריש מאידך כלכלה קודם לכן".

וביאר המקד"ד בהקדם יסוד גדול, והוא, דלעולם בהפרשת תרומות ומעשרות דיכול להפריש מיניה וביה ויכול ג"כ להפריש ממקום אחר, אכן נראה דקודם שמפריש, הרי חכרי עומד להפריש מיניה וביה ולא עומדת להפרשה ממקום אחר, ולכן אם אח"כ הוא מפריש ממקום אחר או שמפריש מזה חכרי על מקום אחר, הרי זה קביעות חדשה, ועתה הוא קובע מעשרותיו במקום אחר ולא מהני זה רק מכאן ולהבא, אבל קודם היה עומד להפריש מיניה וביה.

ובזה ביאר את דברי רש"י הנ"ל, דקודם שהפריש מכלכלה זו על מקום אחר, היה עומד להפריש מכלכלה זו על עצמה, והיה צריך להפריש כסדר מעשר ראשון ואח"כ מעשר

שני, ואח"כ כשהפריש מכלכלה זו על האחרת מעשר ראשון ומעשר שני נמצא שהפריש מכלכלה זו מעשר שני על האחרת קודם שהפריש מעשר ראשון על כלכלה זו עצמה, וזה חשיב ג"כ מקדים, ומוכח דקודם שהפריש על האחרת היה עומד להפריש עליה מיניה וביה וכשהפריש אח"כ למקום אחר ג"כ לא אמרינן דאגלאי מילתא שלא היה עומד להפריש מיניה וביה, דא"כ מאי מקדים איכא דהא על כלכלה שניה שהפריש ליכא מקדים שהרי הפריש עליה מעשר ראשון ומעשר שני בב"א וכדאמרינן שם בגמרא דעל איך כלכלה ליכא מקדים, עכתו"ד בביאור לדברי רש"י וכן נראה נמי מדברי הר"ש.

ועיין במעדני ארץ [תרומות פרק ג' הלכה כ"ג ס"ק ז'] מה שהעיר בדבריו והביא פירוש אחר בזה, ודן שם האם יתכן שרש"י והר"ש חולקים על התוס' ושטמ"ק בגדר הדין מקדים וס"ל דמה שפירשו התוס' והשטמ"ק לדידהו לא מקרי מקדים כלל.

עפ"י חנ"ל מבואר חזין בפירות שנגמרו מלאכתן שעברו בירושלים שקלטוהו מחיצות, ויש דין בחפריש עליהן מעשר שני ממקום אחר.

עפ"י יסוד זה בביאור דברי רש"י והר"ש הוסיף המקד"ד עוד, דזהו נמי מה דאמרינן בירושלמי [מעשר שני פ"ג ה"ג] על ההיא דפירות שנגמרו מלאכתן שעברו בירושלים שיחזרו מעשר שני שלהם ויאכל בירושלים, ואמרו "בעי ר"ז אם הפריש עליהן אח"כ מעשר שני ממקום אחר אם נפטר או כבר תפסתו מחיצה", ע"ש, וביאר המקד"ד דהיינו שאם הפריש עליהן אח"כ מעשר שני ממקום אחר האם אמרינן דאיגלאי מילתא דלא היה שם מעשר שני מעולם ולא קלטוהו מחיצות, או דלא מהני זה רק מכאן ולהבא, וכשהיה בירושלים קלטוהו מחיצות למעשר שני שבהם ואינו יכול אח"כ להפריש עליהן עוד ממקום אחר.

ופשטינן [שם לקמן] דפירות שנגמרה מלאכתן שעברו בירושלים אינו יכול להוציא עליהן עוד מעשר שני ממקום אחר ע"ש, והיינו דהפרשה ממקום אחר מהני רק מכאן ולהבא וקודם הקביעות היה עומד להפריש מיניה וביה וכשהיה בירושלים תפסוהו מחיצות להמעשר שני שבו, וכיון שתפסן מחיצות תו אינו יכול לקבוע במקום אחר – עכ"ל.

עפ"י חנ"ל מבוארים דברי האור שמח שיש חילוק בין חנך תרי סוגים של חפרשח לגבי חפרשח ממק"א, ויחיה גם נפ"מ בדרגא של חבעלות דתמיד נערכת לחפרשח ממק"א.

ונראה להוסיף עוד על מה שפתח לנו המקד"ד – דהנה עיין באור שמח [תרומות ד' - ב' ד"ה הראנו מקום] שהק' דאיך הסתפקו בירושלמי בריש תרומות האם מהני הפרשה בהפקר, וכל הדין בעלות בתרומה הוא רק שלא יהיה בעלים אחרים המעכבים, הא א"כ כשראובן ממנה את שמעון להיות שליח לתרום, הרי ראובן כבר אינו מקפיד ומעכב, ושמעון יכול כבר מעצמו לתרום תרומה כמו בהפקר, ושוב א"צ לפרשת שליחות, ומה המקור לשליחות בתרומה, הא מהני בלי שליחות.

ותי' האו"ש דבמפריש ממק"א צריך בעלות ולא מהני כשמפריש על ההפקר, ורק במפריש מיניה וביה א"צ בעלות, ומה דבעינן שליחות היינו דוקא במפריש ממק"א,

ועיי"ש שהראה שכן מפורש בתוספתא, עכ"ד, ועיין בהערה ⁸⁹ שהבאנו דבריו שם, והדברים צ"ב.

ובביאור הדברים נראה עפ"י הנ"ל שבהפרשה ממק"א לא מהני בהפקר אף דתמיד מהני, דהסברא דיהני בהפקר אף דאין שום חלות על דבר שבהפקר, היינו משום שזו לא עשיית חדשה ואין בו יותר מהוצאת ומבירור התרומה שמעורבת בו, אבל באופן שעשיית התרומה הוא מעשה מתיר לשיריים אחרים, הך מעשה מתיר שעושה בחלות תרומה בעי בעלות בחלק התרומה, ודו"ק.

וע"ע באחיעזר [ח"ב סימן ל"ז ס"ק ד'] מה שחידש בזה עוד, ועיין בהערה ⁹⁰ שהבאנו תמצית דבריו.

עפ"י כל הנ"ל נראה דלא רק שיש נפ"מ כלפי הירושלמי בהפקר - אלא דכבר הבאנו לעיל [פרק ג' מ/נה ג'] דאיכא כמה חידושים בבעלות הנצרכת להפרשת תרומה, דהגדר הוא מצד ברשותו, ויתחדש שכל הנך חידושים יהיו רק במפריש מיניה וביה, ודו"ק.

עפ"י חנ"ל יש לדון במפריש מטבל בבעלות של עכו"ם לפטור טבל של ישראל – הא איכא טענת קאטינא וכו'.

ונראה שזה גם הביאור במה שמבואר בביאור ההלכה [תרומות פרק א' הי"א], לגבי תרומה מטבל של עכו"ם דאף אי חייב בהפרשת תרומה אבל התרומה עצמה פטורה מנתינה מטעמא דקאטינא מכח גברא שהוא פטור, ויש לדון אי מהני הפרשה מטבל כזה לפטור טבל של ישראל, והיינו דיתכן שתרומה שלא מיועדת לנתינה לא פוטרת טבל שטבול לתרומה רגילה שחייב גם בנתינה, ועיי"ש בביאור ההלכה שהוכיח דמהני, ונראה דתלוי בהנ"ל דאי נימא שהפרשה ממק"א היא היא ההפרשה הרגילה א"כ מתבררת שזו התרומה של תבואה זו, וכמו דקס"ד בירושלמי בטבולה למעש"ש, וכיון שיש חילוק בין

⁸⁹ וזה לשונו: "אולם לענ"ד אפשר דעד כאן לא קאמר הירושלמי רק לתרום פירות של הפקר לתקנו, אבל לעשותן כולן תרומה על מקום אחר זה לא מצאנו בודאי, וטעמא משום דלתקנו הרי עומד הכרי לזה להתרם ולהתיר איסור טבלו, אבל לא לעשותן כולן תרומה", ושם בהמשך דבריו הוסיף: "והוכחה לזה מהא דיליף שליחות מתרומה בבלי קדושין [מ"א:] וירושלמי שם בתרומות [פ"א ה"א] ואם הו"א דרשאי להפריש את של הפקר, רק משום שהוא של חבירו לא מצי תרים [אלא] ברשות, א"כ איך שייך זה לשליחות, טפי הו"ל למימר משום נתינת רשות, וכמו דאמרן גבי תמורה [ט:], וכיון דנותן רשות להרים תו הוי כהפקר, כיון שאין רשות הבעלים מוחה על ידו תו מצי להרים אף שאינו שלו, כמו דמצי תרים של הפקר והקדש [ואולי משום דבכה"ג לא מקיים מצות הפרשה, ודו"ק] וע"כ דבכה"ג ודאי לא מצי להרים של הפקר לעשותן תרומה על מקום אחר".

⁹⁰ והיינו שיצא לחדש שגם אחרי המסקנה של הירושלמי שיש דין שצריכים בעלות וא"א להפריש על הפקר, אכן חידש שכל זה בהפרשה מיניה וביה אבל בהפרשה על מק"א להתיר את הכרי של הפקר זה מהני גם למסקנה, ובזה חידש עוד שגם גזלן שלא קנה ביאוש גרידא אלא ביאוש ושינוי רשות, אכן כל הקנין הזה נצרך אך ורק לגבי החלות תרומה אבל כלפי החלות היתר שיריים סגי ביאוש כיון שזה ברשותו אף שזה אינו שלו, שיאוש סגי להוציא מרשות הנגזלן אף שהגזלן לא קנה עדיין, ובזה יישב את קושי' העולם שהקשו על הסוגי' בב"ק ס"ז דגזלן מצי תורם כיון שקונה ביאוש ושינוי השם דמעיקרא טבל והשתא תרומה, ותמיה הרי רק החלק של התרומה שינה שם אבל החלק של השיריים לא שינה שם ודינו ככל חולין ואין כאן בעלות על ההיתר שיריים, וההיתר שיריים בעי זכין, וכמפורש בנדרים [ל"ו] וזה אינו זכות לנגזלן שיוכל הגזלן בזה לקנות את הגזילה, ועיין בזה בחידושי' הגר"ח על הש"ס מה שחידש בזה ובחידושי' הגרש"ש [ב"ק סימן ל"ה] נקט שזה שינוי השם גם כלפי החולין, אכן באחיעזר חידש מכח קושי' זו שהחלק של השיריים קנה ביאוש לחוד' לענין שזה ברשותו וזה סגי כלפי היתר שיריים.

ב' התרומות הללו א"כ האיך מהני זה במקומו, אכן אחרי שנתברר שזו הפרשה מחודשת, להתיר את הטבל ולא להוציא את המעורבת בו, א"כ שוב מהני גם בסוג אחר של תרומה.

בדין הפרשת דמאי על טבל דרבנן.

ועפ"י נראה דלכן מהני הפרשת דמאי להתיר טבל דרבנן, וקשה שהרי יש קולות בתרומה של דמאי וזו תרומה פחותה מתרומה דרבנן וע"כ כנ"ל.

בדין ישראל שמפריש תרומת מעשר בגוונא חנ"ל.

עוד מצאנו נפ"מ בין הנך תרי גווני של הפרשה בישראל שמפריש תרומת מעשר לאב"ג - דרק מפריש מיניה וביה - ועיין בזה בדברינו באמרות אברהם זרעא קיימא [תרומות בציונים והערות פרק ד משנה ה].

חידוש דין עפ"י חנ"ל באפוטרופוס שמפריש ממק"א.

ולפי"ז נראה עוד, דהנה - שיטת הר"ן דכח האפוטרופוס מה"ת אינו אלא לעשות חלוקה ולא לעשות קנינים, והחילוק, דבחלוקת שותפות הרי ממילא כולם בעלים בתפוסת הבית והמעשה חלוקה נותן לכאור"א את מה שממילא היה שלו, ואינו קנין חדש, ודלא כקנין בעלמא, ומה דמהני קנין בעלמא ע"כ שאינו אלא מדרבנן, ועיין בקצוה"ח [סי' רע"ג ס"ק ז'] שהביא את קושי' הש"ך דא"כ מה כל הנידון שהוא יכול לתרום תרומה, הא אין כאן חלוקה, וחידוש הקצוה"ח בדעת הר"ן דכל מה דאפוטרופוס יכול לתרום ליתומים אף אם אינו יכול להקנות מה"ת הוא משום דאחרי דמצאנו באפוטרופוס דיכול לחלק שותפות של היתומים, וזהבאור כנ"ל דבחלוקת שותפות הרי ממילא כולם בעלים ובחלוקה נותנים לכאור"א את מה שממילא היה שלו, כמו כן יש לומר בהפרשת תרומה שהחלק של הכהן והלוי כבר נמצאים בפנים, ורק מוציאים אותם לכהן וללוי, והיינו כמבואר בתוס' בסוכה [ל"ה] דלכן אתרוג של טבל אינו 'לכם' שזה כשותפות.

ועפ"י כל הנ"ל היה נראה שהאור שמח ומקד"ד יחלקו בין אפוטרופוס שמפריש מיניה וביה דבזה שייך דברי הקצוה"ח, לאפוטרופוס שבא להפריש ממק"א, דבכה"ג ליכא מעלה של חלוקה ולא מהני להפריש ממק"א אצל היתומים, ודו"ק.

בדברי חתום' בביאורו לדברי חירושלמי "אראשונה עובר בעשה אשניה עובר בעשה ול"ת".

עיין ר"ש ורא"ש שהביאו ירושלמי שאמרו "אראשונה עובר בעשה אשניה עובר בעשה ול"ת", והיינו דבבת אחת איכא איסור עשה בזה שלא הקדים את המוקדם, אבל ליכא לאו שהרי סו"ס הוא הקדים את המאוחר, ורק במקדים מאוחר איכא לאו ועשה.

ועיין בתוס' בתמורה [שם] שפירשו בזה ב' פירושים:

פירוש א' - א' "ויש לפרש על הראשונה - אם קבע מעשרותיהן בתוכה עובר בעשה שהיה לו להקדים מעשר ראשון לשני והרי קרא שמם בבת אחת, מיהו לאו ליכא כיון

דלא הקדים שני לראשון, ועל השניה בלאו כשתיקן הראשונה בתוכה שהרי הקדים מעשר שני של ראשונה למעשר ראשון של שניה".

עוד פירשו – ב] "ואית דגרסי איפכא על הראשונה בלאו ועל השניה בעשה וה"פ על רישא של משנה דהיינו כי אמר מעשר של זו בזו עובר בלאו שהרי מקדים מעשר שני לראשון כדפרישית, ועל השניה פי' על סיפא דמתניתין דהיינו כי אמר מעשרותיהם מעשר כלכלה בחבירתה ליכא לאו אלא עשה שהרי בבת אחת הן", עכ"ל.

דרכו של הרמב"ם שיש מחלף של קביעת מקום לחתיר טבל בלי שחל חלות תרומה ומעשרות, וזה המחלף במשנה חכא.

כתב הרמב"ם [מעשר פרק ז' הלכה י"ב] בביאור הדין הזה של המשנה "אמר מעשרות שתי כלכלות אלו מעשר כל אחת מהן קבוע בחברתה קרא שם וכבר קבע מעשרותיהן בהן ומוציא המעשרות שלהן ואינו יכול להוציא עליהן מעשרות ממקום אחר" ולא אתברר כוונת הרמב"ם במה שכתב "ומוציא המעשרות שלהן ואינו יכול להוציא עליהן מעשרות ממקום אחר", ולא כתב כפשוטו שכבר עישר לגמרי.

ונקדים – תנן בתרומות [פ"ג מ"ה] "האומר תרומת הכרי זה בתוכו וכו' ר' שמעון אומר קרא שם וחכמים אומרים עד שיאמר בצפוני או בדרומי", והנה בדברי ר' שמעון נחלקו הרמב"ם ורע"ב נגד הירושלמי דמה דינו של תבואה זו אחרי דחיילא הפרשה דתרומת כרי בתוכו, דהר"ש הביא מהירושלמי דינו כמדומע, והיינו דחיילא הפרשה באמצע הכרי אלא שאינו מבורר היכן הוא ונמצא דאיכא תרומה מעורבת בחולין בחלק האמצעי של הכרי.

אכן ברמב"ם וברע"ב מבואר דצריך אח"כ לעשות הפרשה, וכל הקריאת שם רק מהני לקבוע מקום שמכאן יפרישו, ולאפוקי שכבר אינו יכול להפריש ממק"א, ע' היטב בדבריהם, ואין כאן תרומה מעורב בחולין בשי' הירושלמי.

ובאמת דפלוגתא זו מצאנו גם בשי' חכמים דהר"ש הביא מהירושלמי דבצפוני או בצפון צפוני [פלוגתא בירושלמי] הרי הוא מדומע, ותרומה וחולין מעורבין שם, אולם הרמב"ם בתרומות [פ"ג ה"ח] פסק כחכמים, ופסק שצריך אח"כ לעשות הפרשה מצפוני, ומבואר דעדיין לא חיילא תרומה בצפוני או בצפון צפוני רק קביעת מקום שמצפוני יפריש תרומה, הילכך אח"כ שפיר מצי מפריש, הרי דפלוגתתם ברכנן ופלוגתתם בר"ש חדא היא [וע' מלאכת שלמה ותוס' אנשי שם שם במשנה שכבר הביאו ודנו בפלוגתא זו].

ובעיקר דברי הרמב"ם ורע"ב, כבר עמד בזה המקדש דויד [סי' נ"ה תחילת ס"ק ה'] דמבואר בדבריהם דמשכחת לה היתר שיריים גם בלי חלות תרומה, והיינו שכהן שאוכל משם אכל טבל גמור, אלא שהקביעת מקום בטבל מהני להיתר שיריים, דסביבותיו לר"ש [ודרומי לחכמים] מותרים כשאר חולין אחרי הפרשה אף דעדיין לא חיילא חלות תרומה בכרי, ועיין עוד בהערה ⁹¹ מה שהוסיף בזה דמשכחת לה גם איפכא, חלות תרומה לפני

⁹¹ והביא כעין זה איפכא מהמהרי"ט [חלק א' סימן י"ח] במפריש מקצת מעשרותיו שהדין שמפריש עוד ולא ממק"א, ותמה מהמהרי"ט שאיך יכול להמשיך להפריש עוד והרי חלק הותר כנגד מה שהופרש ואולי יפריש ממנו, ותירץ, דאף שכתב הראב"ד שחל שם תרומה על מה שהפריש, אך הכרי לא נתקן כלל, כיון דלא גמר הפרשתו, ולכן מצי גומר הפרשתו, וכלשונו: "וי"ל דהתם אף על גב דחלה שם תרומה על מה שהוציא לדעת

ההיתר שיריים, דאינן תלויים זב"ז - למדנו חידוש ברמב"ם שיש מהלך של קביעת מקום שבזה הוא מתיר שיריים אף שעדיין לא חיילא כלל הדין תרומה.

ועיין בחידושי הגרי"ז [תמורה שם] שהביא את דברי הרמב"ם לגבי תרומת כרי בתוכו, וביאר שזו נמי כוונת הרמב"ם בהלכה זו של ב' כלכלות ולכן כותב הרמב"ם שעדיין צריך להפריש, ואינו יכול להפריש ממק"א, אבל ההיתר שיריים כבר חיילא, וכנ"ל, ועיין נמי במעדני ארץ [תרומות פרק ג' הלכה ח' ס"ק ג'] שג"כ ביאר ע"ד הנ"ל, וע"ע ברמב"ם בפירוש המשנה סוף מכילתין דנמי מבואר האי חידוש.

אולם הרבה יש לתמוה בהמשך דברי הרמב"ם בהלכה זו, עיי"ש היטב - וכבר עמד בכל זה הגרי"ז [שם].

ועיין חזו"א [דמאי סימן י"א ס"ק י"ב] שהביא את האחרונים שפירשו כנ"ל, ותמה בכל המהלך הזה [דהאיך מתחלקים], והקשה דלמה איכא מלקות מצד מקדים, ולמה אינו יכול לחזור בו, ועיין בביאור ההלכה [מעשר פ"ז הי"ב] שהאריך ליישב ולדחות את דברי החזו"א בזה.

דרך מחודש של רש"י בביאור המשנה שחכוונח "במה שעתיד להפריש" כחציא דלוקח יין בין הכותים.

מצאנו לרש"י פירוש מחודש במשנה דידן דעיין בדבריו [תמורה שם ד"ה מעשר] וז"ל: "מעשר של זו בזו, מעשר שאני חייב להפריש מכלכלה זו תהא בכלכלה זו שנוטל אני מזו לזו, או שאמר של זו בזו ושל זו בזו, שאפריש מכלכלה זו על אידך כלכלה ומאידך כלכלה אפריש על כלכלה זו, ראשונה מעושרת אף על גב דלא הפריש לאלתר וכדאמרינן גבי חבית יין שאני עתיד להפריש כו' מיחל ושותה מיד אף על גב דלא הפריש לאלתר מן החבית, וכ"ש הכא דמיחל ואוכל מיד הואיל וב' כלים נינהו", עכ"ל, והיינו דס"ל לרש"י שכשאומר מעשר כלכלה זו בזו הוי כאומר מה שאני עתיד להפריש מזו יהא תרומה, וההיתר הוא מדין שאני עתיד להפריש כמו בלוקח יין בין הכותים, ויהיה תלוי בברירה כמו במשנה של לוקח יין בין הכותים, ודו"ק.

דברי חמקד"ד ליישב מה שמצאנו במשניות דלכתחילה מפריש מצפוננו סתם וליכא מדומע, ומבאר בב' דרכים, או עפ"י שיטת חרמב"ם בקביעת מקום, או עפ"י שיטת רש"י חנ"ל.

ועפ"י דברי רש"י רצה המקד"ד [סימן נ"ה ס"ק ה' ד"ה עוד יש לעיין וד"ה כתב עמוד 372] ליישב קושי' חמורה, דהנה, אשכחן במעשרות דאף לכתחילה יכול לומר לצפוננו או לדרומו כדאמרינן בדמאי [פ"ה מ"א], והקשה דכל כה"ג הוי מדומע וכדהבאנו מהמשנה [תרומות פ"ג מ"ה] וא"כ האיך הוא עושה לכתחילה שיהיו מדומע, והעיר דבשלמא במע"ש לא איכפת לן אם הוא מדומע דמחללו אח"כ על המעות כדאמרינן במתני' דדמאי שם, אך אמרינן שם בירושלמי [דמאי פ"ה ה"ב] דתנאי ב"ד הוא שיקבע מעשר ראשון לצפוננו ומעשר שני לדרומו ותרומת מעשר בצפון צפוננו ע"ש, וכיון דכל חציו הצפוני הוא

הראב"ד ז"ל מ"מ אינו מועיל להוציאו מידי טבל עד שיפריש כשיעור וכשחוזר ומוציא גמר הפרשה הוא, והו"ל כאילו הפריש הכל בבת אחת.

בכלל צפוננו והוא מדומע א"כ איך יכול אח"כ להפריש תרומת מעשר דהוי מדומע שמא נוטל מן הפטור, וזו קושי גדולה.

ויישב דלשיטת הרמב"ם [פ"ג דתרומות ה"ח] – מובא לעיל – דכשאומר לצפוננו אינו אלא קביעות בעלמא, ואין זה חלות תרומה ומעשר ממש, א"כ לא קשיא דאינו מדומע כלל, אך גם ע"ז יש להקשות איך אמרינן בפ"ה דדמאי [שם] כשאומר מעשר שני בדרומו מחללו על המעות, ואי עדיין לא חל קדושת מעשר שני איך יכול לחללו.

ועפ"י דברי רש"י הללו בתמורה יישב הכל, ופירש דכמו דבכלכלה הכוונה דעתיד להפריש ומדין ברירה, כמו כן נפרש הכא, והיינו דכשאומר "מעשרותיו בצפוננו", היינו מה שאני עתיד להפריש מחלק הצפוני, והשתא ניחא הכל דיכול אח"כ להפריש תרומת מעשר וגם יכול לחלל מעשר שני כמו בב' לוגין שאני עתיד להפריש כו' דמיחל ושותה מיד, וזה דאמרינן בירושלמי דחציו הצפוני מדומע צריך לפרש מדומע רק עד שיפריש.

אולם העיר בכל זה דאכתי יש לעיין דאם הוא מדין מה שאני עתיד להפריש יהא תלוי בברירה, ובשלמא בהיו לפניו ב' כלכלות כתבו התוס' דמיירי בדמאי – מובא לעיל – וי"ל דכיון דדמאי דרבנן סמכינן אברירה⁹², ובההיא דפ"ה דדמאי דהרוצה להפריש תרומה ותרומת מעשר כאחת דקתני ג"כ מעשר שני בצפוננו או בדרומו, והוכיח שם הר"ש דע"כ מיירי בודאי בדמאי ליכא תרומה, צריך לומר דאתיא כמ"ד יש ברירה, ועיי"ש עוד מה שהוסיף בכל הנ"ל.

חידוש בעיקר חדין ראשית שייריה ניכרים – לחלק בזח בין תרומה למעשר.

בעיקר הדין של המשנה מבואר שיש הפרשה בלי קביעת סיום מקום, וקשה שהרי יש דין סיום מקום מדין שייריה ניכרים, אלא דלמבואר ברש"י א"ש שהרי עתיד הוא להפריש אח"כ, וגם לדרכו של הרמב"ם א"ש שיש כאן קביעת מקום להתיר טבל בלי חלות מעשר ואח"כ נא"כ כשמפריש מעשר יהיה סיום מקום כדין, וא"ש.

אולם עיין בתוס' אנשי שם שהביא מהיד איתן שהוכיח מכאן שכל הדין שייריה ניכרים, היינו בתרומה ולא במעשר, שהדין שייריה ניכרים נלמד מ"ראשית" וראשית לא כתוב במעשרות, והכא איירי דווקא במעשר, וכנתבאר לעיל, אולם הביא שם מהתוס' בקידושין [כ"ו] דגם במעשר איכא דין שייריה ניכרים.

משנה ז

[ז] מאח טבל מאח חולין נוטל מאח ואחד, מאח טבל מאח מעשר נוטל מאח ואחד, מאח חולין מתוקנים מאח מעשר נוטל מאח ועשר, מאח טבל תשעים מעשר תשעים טבל ושמונים מעשר לא חפסיד כלום, זה חכלל כל זמן שחטבל מרובה לא חפסיד כלום:

⁹² אך כבר הבאנו מהשפת אמת והתוס' יו"ט שהקשו על התוס' מדאמרינן שם בגמרא דלוקה משום מקדים מעשר שני למע"ר מכלל דמיירי בודאי.

רע"ב משנה ז

מאח טבל ומאח חולין – שנתערבו:

נוטל מאח ואחד – נוטל מאח להפריש מחן מעשר ראשון ומעשר שני כדין כל טבל, ואחד נוטל מן המאח של חולין לתרומת מעשר כאילו היו טבל, שחולין נעשים כטבל עצמו לענין תרומת מעשר בלבד אבל לא לענין מעשר ראשון ומעשר שני, ונמצא זה מפסיד ע"י תערובת זו אחת בלבד שמפריש מן החולין. וטבל דאיירי ביה חכא הוא שחורמה ממנו תרומה גדולה אבל לא חורמו ממנו מעשרות ולא תרומת מעשר:

מאח טבל ומאח מעשר – שלא חורמה מן המעשר הזה תרומת מעשר ונתערבו נוטל מאח של טבל להפריש מחן המעשרות כדפרישית לעיל, ונוטל אחת מן המאח של מעשר שחם נעשים כטבל עצמו להתחייב בתרומת מעשר ונשארו צ"ט מפריש מחן תרומת מעשר לפי חשבון שחם עשר פחות עשירית של אחד. ואם לא נתערב המעשר בטבל לא היה מפריש אלא עשרה לתרומת מעשר שבחן חשתא מפני שנתערבו בטבל מפריש י"א פחות עשירית נמצא מפסיד א' פחות עשירית:

מאח חולין מתוקנין ומאח מעשר – ראשון שלא נטלח תרומתו שנתערבו נוטל מאח לשם מעשר ראשון כדי להפריש מחן עשרה לתרומת מעשר שבחן ועשר נוטל מן המאח חולין מתוקנין כאילו היו הם מעשר ראשון דעשרה מהם לתרומת מעשר ונמצא מפסיד עשרה. והא דלא מחמירין חכי כשנתערב עם טבל לחזקיק חטבל להפריש ממנו עשרה לתרומת מעשר כמאח של מעשר, משום שכך הוא הדין שכל דבר המתערב חוזר להיות כתחלתו הילכך המעשר חוזר להיות כטבל ואין חטבל חוזר להיות כמעשר:

מאח טבל ותשעים מעשר וכו' לא הפסיד כלום – דכיון דאיכא בטבל עשרה יתירים דיינינן ליה כאילו יש לו פרנסה ממקום אחר. וכל טבל שנתערב בחולין אם יש לו טבלים אחרים שיכול להפריש על זה התערובת ממקום אחר אינו מפריש אלא לפי חשבון של חטבל בלבד, וחכא שחטבל יתר עשר על [המעשר] חשבינן כאילו הם ממקום אחר ומפריש מחן לפי חשבון של טבל בלבד ואינו מפסיד כלום:

כל זמן שחטבל מרובה – והוא שיחיה מרובה עשר, וחכי איתא בירושלמי:

בדברי חתפארת ישראל.

עיין בתפארת ישראל מה שהקדים - שיש במשנה זו כמה פירושים של הראשונים, והרבה לתמוה על כל הדרכים בזה – וסלל דרך לעצמו, עיי"ש בארוכה.

ביאורו של חר"ש ברישא בדין מאה טבל ומאה חולין שנתערבו.

הר"ש הקדים דמתניתין איירי בטבל שהורמה ממנו תרומה גדולה מדקתני "נוטל מאה ואחת ולא קא תני מאה ושלש" והביא דהכי נמי אמרי' בירושלמי [הל' ז'] - רבי לוינסטו בשם ר' יונה כל טבל דאנן קיימין הכא טבל לראשון ולשני, כלומר ולא לתרומה גדולה.

עוד הקדים הר"ש את מה שלמדנו מהמשנה בחלה [פ"ג משנה ט'] דמוכח התם דטבל שנתערב בחולין, אם יש לו פרנסה ממקום אחר מפריש עליו לפי חשבון, ואם לאו נעשין החולין כטבל לענין תרומה, והיינו דשיעור תרומה שבטבל מפריש כמו כן מן החולין כאילו הן טבל גמור, אבל מעשר ראשון לא יתן ללוי מן החולין, ומעשר שני נמי לא יחלל מהן אלא לפי חשבון הטבל מחלל ונותן, וכבר פירש הטעם בזה בחלה [שם].

עוד הקדים רעק"א דאיירי הכא בדבר לח שיש בילה, ולכן כל מה שיטול יהיה תערובת של חולין וטבל, ובאמת דכן פירש הר"ש בחלה [שם].

עפ"י הנך ב' הקדמות פירש את המשנה הכא – "והשתא מתני' בשאין לו פרנסה ממקום אחר, ולכך קאמר מאה טבל ומאה חולין שנתערבו נוטל מאה להפריש מהן כדין טבל מעשר ראשון ומעשר שני, והלוי יפריש ממעשר שלו תרומת מעשר, ואחת נוטל מן המאה דלשם חולין לתרומת מעשר, כאילו היה טבל כדפרשית, דלענין תרומה דוקא נוהג בהן דין טבל שנתערב בו, ונמצא השתא מפסיד אחת שמפריש מן החולין", עכ"ל.

בדברי הרמב"ם בפירוש המשנה.

עיין בדברי הרמב"ם בפירוש המשנה מה שפירש בזה - ואיירי לדידיה בדליכא בילה, ועיין מה שהעיר בזה בתורת זרעים.

משנה ח

[ח] מי שחיו לו עשר שורות של עשר עשר כדי יין ואמר שורה אחיצונית אחת מעשר ואין ידוע איזו היא נוטל שתי חביות לזכסן חצי שורה אחיצונית אחת מעשר ואין ידוע איזו היא נוטל ארבע חביות מארבע זויות שורה אחת מעשר ואין ידוע איזו היא נוטל שורה אחת לזכסן חצי שורה אחת מעשר ואין ידוע איזו היא נוטל שתי שורות לזכסן חבית אחת מעשר ואין ידוע איזו היא נוטל מכל חבית וחבית:

רע"ב משנה ח

עשר שורות של עשר עשר כדי יין – מסודרים בארץ שבכל ענין שתמנה בין ממזרח למערב בין מצפון לדרום תמצא עשר שורות של עשר עשר שהן מאה כדות:

שורה החיצונה אחת מעשר – חבית אחת שבשורה החיצונה קבעתי מעשר על כדות אחרות שיש לי:

ואין ידוע איזו – חיצונה, שחרי יש כאן ארבע שורות חיצונות לארבע רוחות: נוטל שתי חביות באלכסון. אחת למקצוע דרומית מזרחית ושנייה לח במקצוע מערבית צפונית, שכל חבית שבמקצוע נמנית לשתי רוחות, ומלא משתיחן חבית א' ותחיה מעשר:

חצי שורה החיצונה אחת מעשר – ואם אמר חבית א' שבחצי שורה החיצונה בה קבעתי מעשר על כדות אחרות שיש לי:

ואין ידוע איזו – חצי שורה מארבע שורות החיצונות:

נוטל ארבע חביות מדי זווית – מפני שיש בכל זווית משתי חצאים שבשתי שורות החיצונות הסמוכות לח וממלא מארבעתן חבית אחת ותחיה מעשר: שורה אחת מעשר וכו' – ואם אמר חבית אחת שבשורה אחת מאלו עשר שורות בה קבעתי מעשר ואין ידוע באיזו שורה היא:

נוטל שורה אחת באלכסון – כלומר נוטל עשר כדות משורה אחת ממקצוע דרומית מזרחית עד מקצוע מערבית צפונית, או ממקצוע דרומית מערבית עד מקצוע מזרחית צפונית וממלא מכל העשר חביות חבית אחת ותחיה מעשר. ומפני מה נוטל באלכסון ואינו נוטל שורה אחת כולל ביושר ממזרח למערב או מצפון לדרום, דכשהוא נוטל באלכסון בין שתמנה השורות כולן ממזרח למערב בין שתמנה אותן מצפון לדרום נמצא נוטל חבית אחת מכל שורה ושורה, מה שאין כן אם היה נוטל שורה אחת באורך ממזרח למערב או מצפון לדרום:

ביאורים ציונים והערות משנה ח'

חידוש בדברי הרמב"ם בפירוש המשנה – קביעת מקום בלי חלות הפרשה.

הרמב"ם ביאר את כל המשנה ובאמצע דבריו הקשה: "ואם תשאל היאך מוציא חבית אחת מעשר ממאה חביות ומעשר שלהם הוא עשר חביות" – ותיירץ הרמב"ם – "דע שלא הפריש מעשר זה על אלו החביות, אלא עשה מעשר יין אחר שיש לו במקום אחר באלו

החביות", ושוב מתבאר מדברי הרמב"ם שיש אפשרות להפריש בתור קביעת מקום להתיר שיריים ולא להחיל חלו"ת תרו"מ ורק אח"כ יפריש ויחיל חלות תרו"מ, והיינו כנתבאר לעיל [משנה ו'].

ועיין בחזו"א דמאי [סימן י"א א"ס"ק י"ב / ט"ו] שחולק בכל המהלך הזה – מובא דבריו לעיל – ועיין מה שפירש הכא דאתינן עלה מצד ברירה וקאי בדמאי, וקיי"ל שיש ברירה בדמאי.

קונטרס

ביסוד דינא דמאי

פרק א' דרכם של האחרונים בגדר תקנת דמאי, שיש דין ודאי ודין ספק, ומתמה בדבריהם. / / ראיות מהאחרונים שבדמאי יש ב' דינים מדרבנן, גם דין לחשוש לספק ולא לסמוך על הרוב וגם דין ודאי טבל. / / מביא כמה הוכחות שאין דין ודאי, ויש רק דין לחשוש מספק, [1] ממה דליכא ברכה, [2] ממה שכל האיסור הוא לכתחילה ולא בדיעבד, [3] ממה דע"ה נאמן רק בשבת ופקע הנאמנות במוצאי שבת, [4] ממה דמקילין בגומלין וממה דמפרשין ע"ש בין השמשות וממה דמותר לעניים, [5] ממה דליכא ממון שבט בדמאי ואמרינן הממע"ה. / /

פרק ב' מהלך חדש לחלק בין הטבל שהוא ספק לתרומה שהיא ודאי, ומתמה גם בזה, ומביא סתירות נוספות בדין ודאי ובדין ספק. / / מבאר שחלוק דין טבל בדמאי שהוא מספק מדין תרומה דמאי שהוא ודאי, ומיישב בזה את הסתירות בדמאי, ומחדש דין בברכה על אכילת תרומה. / / מביא עוד תמיהות רבות במהלך הנ"ל, ומוסיף סתירות נוספות בדין ודאי ודין ספק בדמאי. / /

פרק ג' מהלך חדש שיש דין אחד, והוא: דחיישינן לצד מיעוט שלא מפרישין, והגדר בחשש הוא לדון ולהתנהג כאילו שודאי לא הפרישו. / / גדר חדש בדין ודאי שדומה לדין ספקיו כודאי בסוטה, ויש בזה ב' צדדים, ושונה מהודאי של גבינות. / / מביא כעין זה נמי באיסור שבויה שמה"ת מותרת אלא דמדרבנן יש דין לחשוש ועשאוהו כודאי, ולכן מצאנו שהקילו בהך ודאי. / / דמיון בין שבויה לדמאי, ומבאר דמהאי טעמא מצאנו קולות אף שזה דין ודאי – דומי' דשבויה. / / מבאר האין מקילין בשבת ושוב מחמירים במוצאי שבת והאין מקילין בדיעבד כלפי מזמנין, וע"כ דכלפי הדין בדיעבד לא דנים מכאן ולהבא על האכילה של אתמול היתה אכילת איסור, ותוספת ביאור בקולא של עני ובטעמא דאי בעי מפקיר נכסיו. / / דין ס"ס בגבינות בשבויה ובדמאי. / / מבאר קולא דאונן ומה שייד לדון על כל הלכה והלכה בפני עצמה אי שכיחא או לא. / / מבאר למה איכא דין הממע"ה בדמאי גם אחרי הדין ודאי דרבנן, שכיון שאין התחלה לספק ולחשש שוב ליכא התחלה לודאי. / / מתמה במהלך של האחרונים בחילוק בין דמאי על דמאי דלא מהני מדמאי על טבל דרבנן דמהני, והדרא הקושי' לדוכתא. / / מבאר שהספק של דמאי הוא ספק על כל עם הארץ בפני עצמו ולא על כולם כהדדי, וא"א להחמיר בהפרשה של אחד על שגורם קולא לחבירו. / / ביאור שיטת החזו"א לחלק בין תרומה של דמאי לטבל של דמאי לגבי הקולות. / / ביאור דברי הירושלמי למה אונן מותר במע"ש דדמאי. / / דן בדין טענת ברי של עם הארץ האם מהני בדמאי שאנו לא מונעים אותו מלאכול. / /

פרק ד' בדין ברכה דחשיב כספק דדבריהם, ושיטת הרמב"ם בזה. / / מיישב דכלפי הברכה דנים את החיוב כחיוב של ספק דתמיד דנים כפי גדר החיוב ולא כמו החיוב בפועל, וכמבואר מתורתו של הריב"ש בפדיון הבן ועפ"י הברכ"ש. / / הוכחה מיניה וביה בסוגי' בשבת [כ"ג] שזה דין ודאי מכח הספק, ומיישב בזה את קושי' השפת אמת, ומביא את דברי האור שמח שמבאר את כל הסוגי'. / / יישוב לפסק של הרמב"ם בברכה על ספק מילה, וישוב הסתירה מיו"ט שני ליום שמיני של סוכות. / / מבאר עוד את דברי הרבא מצד "רוב ע"ה מעשרים הם", ומביא את דברי הרמב"ן שם. / / מוכיח כן מהר"ן. / / בדין ברכה על אכילת תרומה ועל פדיון מעשר שני. / /

פרק ה' בגדר הקולות של דמאי, [הנאה של כילוי ואכילת מצווה], וביסוד דינא דאי בעי מפקיר נכסיו [לגבי מזמנין]. / / הקדמה: דינא דאי בעי מפקיר נכסיו הוא גילוי על מהות התקנה. / / מחדש דבגוף התקנה תרתי נאמר, א] עצם הקביעת שם דמאי, ב] הדינים לחשוש לע"ה דלא מעשרי, ולכן מצאנו ב' סוגים שונים של קולות – הנאה של כילוי ואכילת קדושה. / / מיישב בזה את סדר הדינים במשנה – א] כמה אופנים של הנאה של כילוי ב] מקומות שגזרו דמאי, ג] כמה אופנים של אכילת מצוה. / / ביאור דינא דאי בעי מפקיר נכסיו – דחזינו דאף דחיילא דמאי כלפי העני אכתי הקילו לאוכלה. / / דברי האחרונים על אי בעי מפקיר. / /

פרק א'

דרכם של האחרונים בגדר תקנת דמאי,
שיש דין ודאי ודין ספק, ומתמה בדבריהם.

ראיות מחאחרונים שבדמאי יש ב' דעים מדרבנן, גם דין לחשוש לספק ולא לסמוך על חרוב וגם דין ודאי טבל.

בעיקר הדין דמאי, יש להסתפק האם זה דין מספק שחייבוהו לחשוש למיעוט עמי הארץ שלא מעשרין ונמצא דלהך צד שבאמת העם הארץ הפריש לא קעבר על איסור טבל מדרבנן, [אף דקעבר על האיסור שלא חשש למה שרבנן אמרו לו לחשוש], או שרבנן חידשו דין טבל ודאית, וגם על הצד שהפריש העם הארץ יש כאן טבל, דהאיסור הוא ודאי, והיינו דמצד הספק מה"ת אולי לא הפריש סמכינן על הרוב מעשרין, אבל כשרבנן באו להחמיר, יש לומר שחידשו מדרבנן לא לסמוך על הרוב, והיינו דמדרבנן חוששים לצד דאורייתא שמא לא הפריש ותורם לפטור הך צד דאורייתא, והיינו מספק, או דילמא דחידשו דאף דמדרבנן יש מקום להקל לסמוך על הרוב אבל מדרבנן חידשו דין חדש של ודאי איסור.

ובאתון דאורי' [ס' ו'] הביא ג' הוכחות שזה דין ודאי:

א] בסוג' דחולין [ו'] מבואר דבאכילת דמאי אמרינן דאין הקב"ה מביא תקלה ע"י צדיקים, והק' על ר' אסי דאכל ותיירצו דאיתברר דהיתה תערוכת דמאי ולא גזרו, והק' האתון דאורי' דנימא דאיתברר שהעם הארץ באמת תרם, ומבואר דסו"ס גם בכה"ג יש איסור ודאית.

וע' קה"י [זרעים ח"ב סי' ד'] שמבאר ראייתו, דאף דאם היה דין ספק היה צריך לחשוש, ועבר על זה שאמרו לו חכמים לחשוש, אבל זה לא היה דין בחפצא, רק בגברא, ותקלה לצדיקים הוא דווקא בחפצא כדמוכח מתוס' בגיטין [ז'] לענין טעימה לפני הבדלה, ומכאן הוכיח האתון דא' שזה ודאי, ולכא' ק' דלדברינו הרי הטבל הוא מספק והכא מיירי שאכלו בטיבולו, וצע"ג.

ב] בב"מ [נ"ג.] מבואר דעל מע"ש פחות מש"פ אין חילול וצריך צירוף למעשר אחר, ומע"ש של דמאי מצטרף למע"ש דרבנן, ואם זה רק מע"ש מספק שוב יש צד דאיכא פטור וחיוב, ולא יצטרפו, ומוכרח שזה מע"ש ודאי.

ג] במנחות [ל"א] מבואר דתורמין מדמאי על טבל דרבנן, ולא הוי פטור על חיוב, וע"כ שזה תרומה ודאית.

איברא, דהאתון דאורייתא הביא שם קושי' המשנה למלך [בתרומות ה' - י"ז] שהק' ממשנה [וע' בזה בב"מ נ"ו.] דאין תורמין מדמאי על דמאי, והיינו משום שיש חשש דשמא על א' הפרישו ועל השני לא הפרישו, ומבואר שזה ספק ולא ודאי, שאם היה ודאי הרי שניהם ודאין ושניהם חייבים מדרבנן, וכלפי הספק דאורייתא אין לחשוש שהרי מה"ת סמכינן על הרוב ולכן מה"ת א"צ לחשוש ומדרבנן זה ודאי, ומוכרח שחוששין לספק מדרבנן, ושוב הו"ל הפרשה של ספק על ספק ולכן לא מהני.

ובתורת זרעים [פ"ה - מ"ג] יישב בזה דשני דינים נאמרו מדרבנן בתקנת דמאי, א] לחשוש לספק ולא לסמוך על הרוב, ב] בנוסף לזה יש דין ודאי טבל מדרבנן, ומעתה פשוט שמה שמצטרף במע"ש לשיעור שו"פ [ב"מ נ"ג]. ומה דפוטר טבל דרבנן [מנחות ל"א] ומה שיש תקלה לצדיקים [חולין ו'] היינו מחמת הדין ודאי שיש בדמאי, ומאידך גיסא, מה שאינו פוטר דמאי אחר היינו מצד הדין ספק שאולי לא עישרו, אבל הדין ודאי נפטר.

אלא דאכתי ק' דאיך דמאי פוטר טבל דרבנן, הא בתרומה של הדמאי יש לחשוש מצד הדאורייתא והו"ל מן החיוב על הפטור, [ואף דמיושב מה דאין לחשוש מן הפטור על החיוב, דהדמאי יש בו חיוב ודאי מדרבנן, אבל לאידך גיסא ק'], וע"ז תירץ דכלפי התרומה עצמה כבר לא גזרו לחשוש להך צד שמא לא עישרו, ורק בטבל גזרו, ודו"ק.

וע' נמי בקה"י [זרעים ח"ב סי' ד'] דנקט כהתורת זרעים, וביחס לקושי' דהו"ל מהחיוב על הפטור, עיי"ש שהביא מהגרעק"א שהק' כן ותירץ רעק"א ע"ד התורת זרעים והוסיף דלא גזרו גזירת דמאי באכילת מצוה וכדמצאנו באכילת חלה, ועל התרומה עצמה ג"כ אין גזירה מטעם הנ"ל, והק' רעק"א ע"ז דכאן זה רק ספק תרומה ותי' הקה"י דלהנ"ל הרי"ז תרומה ודאית עכ"פ מדרבנן, ודו"ק.

אולם שאלוני בזה ידידי הגאון ר' שאול כי טוב שליט"א דמעשר עני ומעשר ראשון ליכא למימר כן, ואעפ"כ מהני ביה הפרשה גם מצד החש מהחיוב על הפטור, והכא ליכא למימר שיש כאן אכילת מצוה שהרי אין בהם קדושה כלל, וצ"ע גדול.

מביא כמה חוכחות שאין דין ודאי, ויש רק דין לחשוש מספק, 1] ממה דליכא ברכה, 2] ממה שכל האיסור הוא לכתחילה ולא בדיעבד, 3] ממה דע"ה נאמן רק בשבת ופקע חנאמנות במוצאי שבת, 4] ממה דמקילין בגומלין וממה דמפרשין ע"ש בין השמשות וממה דמותר לעניים, 5] ממה דליכא ממון שבט בדמאי ואמרינן חממע"ה.

ובעיקר הדברים יש לתמוה שיש להוכיח שאין דין ודאי, והכל מספק, ונביא לזה כמה הוכחות:

א] בהגהות החזו"א [סוף תורת זרעים ד"ה מה שכתבת שחכמים] הק' דבגמ' בשבת [כ"ג] מבואר דאף דעל ודאי דרבנן תיקנו ברכת המצות, כמו בהדלקת נר חנוכה, אבל על ספק דדבריהם אין ברכה, ולכן אין ברכה על דמאי, ולדברי האחרונים קשה דלמה ליכא ברכה עכ"פ מצד הדין ודאי, [וע' קה"י ותו"ז שם מה שרצו ליישב, ועיין מה שהביאו מהרמב"ם בתשובה לחכמי לונל, ועיין להלן מה שפירשנו בזה, ודוחק], וצע"ג.

ב] עוד יש לתמוה, דמבואר [בפ"א משנה ד'] דמברכין ומזמנין על דמאי, ועיין בר"ש שהביא בזה ב' פירושים, ובפ' השני מפרש דמירי לענין להוציאו בברכה ראשונה ואחרונה, [שעני שמותר בדמאי מוציא את העשיר בברכתו], אבל בפ' הראשון פי' דמירי שהעשיר עצמו יצטרף לזימון כשאכל דמאי וזהו דין "מזמנין", ודין "מברכין" לא פירש דקאי על ברכת המוציא, רק שמברך ברהמ"ז על אכילת היתר והכוס של ברכה הוא של דמאי, וזהו "מברכין".

וע' חזו"א דמאי [ד' - ט"ז] שמפרש את הר"ש דנקט דכלפי ברכת המוציא לא שייך לפרשו, וביאר החזו"א את שיטתו שהרי זה אכילת איסור וגם אחרי שבירך ברכת המוציא אסור לאוכלו ואין זו ברכה, ולכן לא פירשו בברכת המוציא [וק' מרש"י שבת כ"ג]. שפירשו על ברכת המוציא] ולכן פירשו הר"ש לענין כוס של ברכה, והטעימה בכוס יהיה ע"י מישוהו אחר, אבל כלפי ברהמ"ז ולהצטרף לזימון מהני באכילת דמאי, והק' החזו"א דהא בטבל אין מזמנין עליו, ויש להק' עוד שהגמ' מפרשת שההיתר לזמן הוא דאי בעי מפקיר נכסיו והוי כעני ומותר, וק' שהרי כבר אכלו, ות' החזו"א שכוונת הגמ' שם היא כך, דכמו דמצאנו קולא בעני כדמאי, כמו"כ הקילו בכל דמאי לענין בדיעבד, והיינו שאחרי שאכלו אין דינו למפרע כאכילת איסור, ולכן שפיר מברך ברהמ"ז ושפיר מצטרף לזימון, ואכילת איסור בדמאי היא רק בזמן האכילה עצמו.

ויש להעיר דסו"ס לשון הגמרא "דאי בעי מפקיר נכסיו והוי כעני ומותר" תמוה דעיקר הטענה היא מצד ההיתר של העני בלי זה שיש גם אפשרות לכל אחד להיות עני, וצ"ע.

עכ"פ נראה דכל דברי החזו"א שייכי רק לשיטתו שדין דמאי הוא דין ספק [וכהשגתו על התורת זרעים] ואז י"ל דכל הדין 'לחשוש' הוא רק כדי שלא יאכל, אבל לא כלפי מי שכבר אכל, ושפיר מצטרף לזימון, אבל אם זה דין ודאי ועשאוהו כחפצא של טבל מדרבנן, שוב לא שייך דלענין לאוכלו לכתחילה הרי"ז אסור וכלפי בדיעבד זה מותר, ומכאן קשה לכל הסוגיות שהוכיחו האחרונים שזה איסור מדין ודאי.

ג] ונראה עוד, הרי בריש פ"ד מבואר דבשבת שואל לע"ה ואוכל על פיו, ובמוצאי שבת כבר אסור, ועיין בהערה⁹³ בטעמא דמילתא, והנה, זה לא יתכן דבשבת מותר ובמוצש"ק מתחדש איסור ודאי, וע"כ דכל הדין הוא רק מספק, דמספק צריך לחשוש, וכמו דלענין עני ואכסנאי הקילו שהם לא צריכים לחשוש, כמו"כ בשבת כשיש סיבות להקל הקילו לא לחשוש, ושוב לא הקילו במוצש"ק ואמרו לחשוש, אבל לא יתכן שאיסור ודאי חל ופקע ושוב חל מעצמו, ודו"ק.

ד] עוד יש לתמוה מהסוגי' בכתובות [כ"ד] דמבואר שם דאיך למ"ד דחיישינן לגומלין ולא נאמנים זה על זה אבל בדמאי הקילו דרוב ע"ה מעשרין, ומבואר שבכל איסורים דרבנן לא הקילו, וקשה דאחרי הדין ודאי מאי שנא דמאי מכל הנך, ורק אי היה דין ספק היה מקום לחלק דסו"ס כל הדין הוא 'לחשוש' ונגד זה מהני נאמנות קלושה, [ויש לדחות דסו"ס סיבת התקנה היא בספק וסיבת התקנה היא גם סיבה להקל].

ה] עוד מבואר כן לכאן' מדברי רש"י בברכות [מ"ז. ד"ה מאכילים את העני] בטעמא דמאכילים את העניים דמאי "דרוב עמי הארץ מעשרים הם וחומרא דרבנן בעלמא הוא", ואי כבר נעשה לדין ודאי מה שייך לומר שזה רק חומרא דרבנן, הא איכא כאן דין ודאי וחדשו דין טבל מדרבנן והיכן הותר טבל דרבנן לעניים, ורק בחששות שייכא קולות כאלו, [ויש לדחות כנ"ל לגבי גומלין].

⁹³ וב' טעמים נאמרו בזה, או משום דרק מחמת כבוד שבת הקילו, ולכן רק התירו בשבת ובמוצש"ק כבר אסור, והיינו משום דאימת ע"ה בשבת ואינו משקר וסומכין עליו, ושוב לאחר השבת לא סומכין דרק בצירוף כבוד שבת סומכין על אימת שבת עליו [רא"ש ש"ר"ש סיריליא וגר"א בשנות אליהו] או דכיון דבידו לתקן במוצש"ק שוב לא סומכין על מה שאימת שבת עליו [גר"א בביאור הירושלמי], ודו"ק.

ועיין בישורון [ח"ב ניסן תשנ"ז] ששאל הגר"ל באקשט זצ"ל למרן הגרי"ז דשיטת הרמב"ם שלא מברכים ברכה ראשונה על איסור והאיך פוסק שמברכים ברכה ראשונה על דמאי, ותירץ שאיסור דמאי הוא איסור גברא ואל"כ לא היה מותר לעניים, ומהאי טעמא גם מברכים עליו, והא דלא אמרו כן בגמרא ביחס לברכה ראשונה ורק אמרו כן ביחס למזמנים דלגבי זמן אכתי קשה דאין קביעות ביניהם ועל זה בעי טעמא דאי בעי מפקיר, עיי"ש.

הרי שהגרי"ז הבין דמהקולא דעניים מוכרח שכל האיסור הוא איסור גברא, אולם עיקר דבריו תמוהין מהדין תקלה, והבאנו בתחילת דברינו שהקה"י הוכיח מזה שדמאי הוא איסור חפצא, וצ"ע, וע"כ דכוונת רש"י כפשוטו דדמאי הוא חומרא דרבנן, וקשה דאי הוי דין ודאי לפטור טבל אחר [מדרבנן] האיך מיקרי חומרא בעלמא, וצ"ע.

[ויתכן דלא היתה כוונת הגרי"ז לאיסור גברא ממש, אלא כדמצאתי בעמק ברכה [לולב אות ט"ז] ובאוסף חידו"ת להגרא"ק [סימן ד' ס"ק ה' ד"ה וסיוע] שהחפצא מצד עצמו מיקרי חזי ליה לראוי כיון דאי בעי מפקיר אף שכל חפצא שיש בו איסור מיקרי אינו ראוי ולא חזי ליה, ונפ"מ לברכה שלא מברכים מחמת זה שהחפצא אינו ראוי מחמת האיסור, ומה"ט מיקרי נמי 'לכם' כיון דהשתא ראוי הוא].

ו] כמו כן קשה מהמבואר ברש"י בשבת [ל"ד] בדין הפרשה של דמאי בין השמשות "לא דמי למתקן כיון דרוב עמי הארץ מעשרין הן", ואי חיילא דין ודאי מה שייך לומר כן, הא סו"ס מכח המיעוט נהיה לדין ודאי, והא הוא מתקן את הדין ודאי, וצ"ע.

ז] עוד יש להקשות דעיקר הדבר שחזן מהדין ספק יש גם דין ודאי, חידוש זה נסתר מהדיני ממונות, שהרי בדמאי א"צ נתינה ללוי ולעני דאמרינן להם הממעה, והכל ספק וכמבואר בסוטה [מ"ח]⁹⁴, ובשלמא אם כל הדין הוא מספק א"ש, אבל אם הוסיפו על זה דין ודאי ועשאוהו כטבל מדרבנן, א"כ פשיטא דכמו דבכל טבל דרבנן יש ממון השבט כמו"כ בדמאי, וזו ראייה אלימתא, שו"ר בשפת אמת [שבת כ"ג ד"ה אמר אביי] דנקט בפשיטות שזה דין ספק והוכיח כן מהדין הממעה, ובזה ביאר בפשיטות למה ליכא ברכה, [אלא דתמה בעיקר הסוגי' – וכדיבואר בהמשך].

פרק ב'

מהלך חדש לחלק בין הטבל שהוא ספק לתרומה שהיא ודאי,

ומתמה גם בזה, ומביא סתירות נוספות בדין ודאי ובדין ספק.

מבאר שחלוק דין טבל דדמאי שחזא מספק מדין תרומה דדמאי שחזא ודאי, ומיישב בזה את חסתירות בדמאי, ומחדש דין בברכה על אכילת תרומה.

ובישוב כל הקושיות היה נראה דמצד א' איכא ראיות דדין דמאי הוא דין ודאי ומאידך הוכחנו שזה ספק, ונראה לחדש דחלוק טבל דדמאי מתרומה ומעשר של דמאי, שהטבל הוא ספק והתרומה ומעשר הוא ודאי, וכך היתה עיקר התקנה.

⁹⁴ ומה שנותנים לכהן ע' רש"י בסוטה שם שזה גזירה מיוחדת, ועיין בזה להלן בקונטרס בגדרי שותפות הכהן בטבל.

וכפשוטו היה נראה שהדברים מבוארים בחזו"א [דמאי סי' ד' ס"ק ט' וסי' ז' סוס"ק ב'] שכל הקולות דעני ומזמנין ומדומע, בכולהו רק הקילו בטבל ולא לאחר הפרשה בתרומה ומעשר עצמו, וצ"ב החילוק שהרי אם אינו טבל כלפי העני, שוב אינו תרומה כלפיו, ומאי שנא, והביאור כנ"ל דכל הקולות הם בספק, שכיון שרק החמירו בטבל לחשוש למיעוטא דעמי הארץ, שוב הקילו בכל האופנים הללו, אבל בתרומה ומעשרות שכבר יש בו דין ודאי, שוב לא הקילו, ופשוט, ולפי"ז נראה דה"ה דהקולא בשבת ששואל לע"ה הוא רק בטבל, וכנ"ל.

ועיין היטב בדברי המלכי צדק [ריש פ"ג דדמאי] שבאמת נראה שכל הקולא לעניים הוא רק בטבל ולא בתרומה, וכנ"ל.

ומעתה מיושבים כל הסתירות שיש בדמאי, דמצד אחד במנחות [ל"א] מבואר דכשמפריש מדמאי על טבל דרבנן דמהני ואין כאן מפתור על החיוב, שהרי התרומה היא תרומה ודאית ושפיר פוטרת, ובב"מ [נ"ז] מבואר דמצטרף למע"ש ודאית לשיעור שו"פ דתרווייהו וודאין, אבל מאידך כלפי הברכה עדיין מיקרי ספק דדבריהם [שבת כ"ג], דברכה אזלינן בתר המחייב, והמחייב הוא להתיר את הספק שחוששים לו, וזה בטבל שהוא ספק, ולכן הברכה מתייחסת לספק דדבריהם שיש בבל ולא מהני לזה הודאי, וא"ש הסוגי' בשבת.

ומעתה נראה לחדש דחלוק הברכה על האכילה מהברכה על ההפרשה, דבאכילת תרומת מעשר ומע"ש של דמאי נראה דשפיר מברכין, כיון שזו כבר מצוה ודאית, ולכן שפיר קמברך, ומדוייק כן במשנה [סוף פ"א] שכל המקור שאין מברכין מדקתני "מפרישין ערום", ומבואר שא"צ ברכה, וכיון דקתני כן על הפרשה ולא קתני "מפרישין ואוכלין ערום" משמע שהאכילה צריכה ברכה, וזה דלא כדברי ה'משנה ראשונה' במשנה שם שסובר שיש להשוות ברכה דאכילה לברכה דהפרשה, עיי"ש.

שוב מצאתי כדברינו בחידושים וביאורים מהגאון ר' משה פיינשטיין זצ"ל בירושלמי ריש דמאי [מודפס בסוף ירושלמי תבונה] במשנה שם שכ' בזה"ל "דלהפריש הרי עשו לזה רק דין ספק ואין מברכין אבל כשהפריש כבר התרומה הוי עתה בשם תרומה גמורה וצריך לברך כעל אכילת כל תרומה דאף שסיבת התקנת תרומה הוא ספק מ"מ עתה הוא תרומה גמורה מדרבנן וכמו דמצינו דהחמירו גם בתמ"ע דמאי להצריך ביטול במאה דוקא וא"כ יש לו כל דיני תרומה כודאי ולכן מסתבר שצריך לברך באכילת תר"מ ומע"ש אף בדמאי ולכן לא כתב זה הרמב"ם שא"צ לברך בדמאי על אכילת תמ"ע כמו שכ' בפרק ט' ממעשר לענין הפרשה ובפ"ד ממע"ש לענין חילול" עכ"ל, ותודה לא-ל שכיוונתי לדבריו.

ושוב מצאתי בציון ההלכה לגרז"ק בתרומות [פרק ט"ו ס"ק רי"ט] דנקט נמי דאף דהטבל הוא ספק התרומה הוא ודאי והוכיח כן כדהוכחנו נמי לעיל מהחזו"א לענין עניים שמחלק בין לפני ההפרשה שמותרים ואסורים בתרומה לאחר הפרשה, ומכאן הכריע נמי דלענין הברכה מברכין על האכילה, אלא שהביא מהע"ש [סי' ק"ח סי"א] דסובר דלא מברכין גם על האכילה.

ובזה א"ש מה דתמהנו לעיל דמה"ט אמרינן שמי שאכל דמאי בדיעבד אינו אכילת איסור לענין צירוף לזימון, דכלפי מצב של בדיעבד לא גזרו לחשוש, ולכן מותר, אבל פשוט שזה לא שייך בתרומה עצמה שהיא ודאי חתיכה דאיסורא מדרבנן ולא שייך לחלק בזה בין הלכתחילה והבדיעבד.

ובזה מבואר עיקר קולא דמאכילין את העניינים דמאי מצד רוב עמי הארץ, וכן טעמא דלא דמי למתקן בבין השמשות, וזה גם הסיבה שמקילין בנאמנות ולא חיישינן לחשוש גומלין, והיינו טעמא דסו"ס הטבל הוא טבל מספק, ודו"ק.

[ועיקר האי חילוק בין תרומה לטבל מצאתי גם בביאור ההלכה לגר"ח"ק בריש פרק ט' דמעשרות [בתוד"ה בימי יוחנן] אלא שחידש בזה חידוש גדול, דנקט שיש מקום לומר דבבאו עדים לפני הפרשה בטל דין דמאי וכשבאו אחרי הפרשה נשאר דין תרומה וכן יכול לקדש בו אשה, עיי"ש, והיינו כנ"ל, שתקנוהו כספק טבל לפני ההפרשה וכודאי תרומה לאחר הפרשה, אכן זה חידוש גדול דאף הדין ודאי רק בנוי על הספק שמא לא עישר אבל אי ודאי לא עישר אז לכאורה גם הדין ודאי פקע, וצ"ע גדול].

מביא עוד תמיחות רבות במחלף חג"ל, ומוסיף סתירות נוספות בדין ודאי ודין ספק בדמאי.

אולם אכתי תמוה:

א) עיקר המהלך בזה לחלק בין הטבל לתרומה תמוה, דהאיך שייך שמכח טבל של ספק חל תרומה של ודאי, הא תמיד פשוט שתרומה מכח טבל חיילא והאיך חיילא תרומה של ודאי מכח טבל של ספק, וצ"ע.

ב) האיך חשיב תקלה לצדיקים [חולין ו'] שמזה הוכיח האתוון דאורייתא שזה דין ודאי, וצ"ע, שזה ראייה שגם בטבל איכא דין ודאי, דהתם איירי בטבל.

ג) שאלוני ידידי הרב ר' בנימין הלברשטט נ"י, דחילול ופדיון מע"ש בעי ברכה ובדמאי אין מברכין [ירושלמי במשנה שם, וכ"ה ברמב"ם מע"ש פ"ד ה"ג], והרי הדמאי הוא כבר במע"ש עצמו שהוא ודאי ולמה לא מברכים, וצ"ע, ובאמת דמיניה וביה קשה, שהרי הגאון ר' משה פיינשטיין זצ"ל דייק מהרמב"ם דרק בחילול ורק בהפרשה כתב שאין ברכה ומשמע שבאכילה יש ברכה, וקשה דאיך חילק בין תרומה לטבל, דחילול עצמו מיירי אחרי ההפרשה, ואין ברכה, וצ"ע, [וע"ע בזה להלן [פרק ד'] מה שהוספנו בכל זה לגבי הברכה].

ד) אכתי קשה מהדיני ממונות דאמרינן הממע"ה, הא עד כמה שנתחדש דין ודאי בתרומה עצמה למה ליכא זכות ממון לכהן ללוי ולעני, הא מאי שנא מכל ודאי תרומה דרבנן.

ה) עיין דרך אמונה [הלכות מעשר פרק י' ס"ק פ"ו] שהביא מהחזו"א דהקולא של עני הוא רק בטבל ולא בתרומה והביא שכן מבואר נמי במלכי צדק [ריש פ"ג דדמאי], אבל מאידך הביא שהרמב"ן [השגות על הראב"ד הלכות לולב] חולק ומוכח נמי בר"ן וריטב"א [סוכה ל"ד] שעניינים מותרים גם בתרומה עצמה לאחר הפרשה, ומעתה מבואר דקולא דמזמנין שייך גם בתרומה לאחר הפרשה, שהגמרא תולה קולא דמזמנין קולא דאי בעי מפקיר, ושוב קשה דעד כמה שיש דין ודאי האיך שייך להקל בדיעבד, וצ"ע, וכן

קשה מטעמא שהביא רש"י דמאכילין את העניים דמאי כיון שזה חומרא בעלמא דרוב עמי הארץ מעשרין, הא האיך מהני טעם זה בתרומה של דמאי, וצ"ע, ומוכרח שגם הדין ודאי הוא חומרא בעלמא, וצ"ע.

[ו] מבואר במשנה [פ"א מ"ב דדמאי] דהקילו לתת תרומה של דמאי לעם הארץ אף דאסור לעשות כן בתרומה של דמאי כיון שחוששים שמא העם הארץ יטמאנה, ועיין ברמב"ם [פירוש המשנה - מעש"ש פרק ג' מ"ה] שמפרש טעמא דקולא זו דכיון שזה ספק לכן הקילו, וקשה דהכא איירי בתרומה ולא בטבל וגם הכא כתב הרמב"ם שזה ספק ואי איכא דין ודאי למה לא נחשוש לדין ודאי, וצ"ע.

[ז] אי נימא שגם הטבל יש לו דין איסור ודאי – וכפשוטו צ"ל כן שהרי כבר תמהנו דכפשוטו אין לחלק בין הטבל לתרומה - א"כ למה לא דמי למתקן בבין השמשות וכדהביא רש"י בשבת, וכן קשה ממה שהקילו בגומלין יותר מאיסור דרבנן אחר, וכן קשה קולא של עניים [וכבר דחינו את דברי הגרי"ז דחידש שזה איסור גברא].

[ח] עוד יש לתמוה מכמה דינים שמצאנו שהקילו בדמאי, עיין ריש מכילתין לגבי אונן דלא גזרו במילתא דלא שכיחא, וקשה דאי איכא דין ודאי מדרבנן אז כמו שתמיד לא דנים כל דין ודין בפני עצמו בכל טבל דרבנן וכגון בעציץ שאינו נקוב, דאחרי שחידשו דין טבל דרבנן שוב ליכא לחלק בין דאורייתא לדרבנן ובין דינים השכיחים לדינים שאינם שכיחים, א"כ מאי שנא הכא דבדמאי דנו בכל דיני תרומה במסויים מה שכיח ומה לא, וצ"ע.

[ט] עיין בב"מ [נ"ה:] דדינא דחומש בדמאי תלוי במחלוקת אי עשו רבנן חיזוק לדבריהם או לא, וקשה דלמה בכל דין דרבנן לא דנו מצד זה, וע"כ שאחרי שיש איסור דרבנן שוב פשיטא דכעין דאורייתא תיקנו ומאי שנא הכא.

פרק ג'

מהלך חדש שיש דין אחד,

והוא: דחיישינן לצד מיעוט שלא מפרישין,

והגדר בחשש הוא לדון ולהתנהג כאילו שודאי לא הפרישו.

גדר חדש בדין ודאי שדומח לדין ספיקו כודאי בסוטח, ויש בזה ב' צדדים, ושונח מחודאי של גבינות.

ובישוב הענין נראה כך:

[א] האחרונים למדו שיש כאן ב' דינים נפרדים, דין של ספק ודין של ודאי וכתבאר באחרונים, ודימו לגבינות של עכו"ם שזה דין חדש של ודאי איסור שתיקנו מכח הספק, אולם הוכחנו שאין ללמוד כן, [ב] מה שחילקו עוד בין התרומה שהיא ודאי לטבל שהוא ספק, גם בזה הוכחנו שאינו כן.

וע"כ היה נראה שהגדר בזה הוא כך:

תחילת הדין הוא דחיישינן לצד מיעוט ע"ה שלא מפרישין, אלא שהגדר של החשש הוא לדון ולהתנהג כאילו שודאי לא הפרישו, והיינו דחלוק ה'דין ודאי' של דמאי שביסודו

הוא דין 'הכרעה ודאית' מדין הנהגה בספקות, והיינו שיש 'נקיטה ודאית' כצד החיוב, וזה הנהגה בספק של דמאי, וחלוק ביסודו מהדין ודאי בגבינות שהוא איסור חדש שלא תלוי בספק.

ונקדים דכבר חקר כעין זה הגר"ח [כתבים] לגבי הדין ספקו כודאי בסוטה, האם חידשה התורה איסור חדש גם על הצד שהיא מותרת, או שחידשה תורה שנוקטים בודאי שנאסרה בתורת הנהגה ודאית בספקות, ונפ"מ אי איכא מלקות על הדין הזה דעל דין חדש לא נתחדש מלקות.

והגר"ש רוזנבסקי זצ"ל [יבמות סימן ז'] דן לגבי האישיה שיודעת את האמת האם שייך לה דין ודאי, וכתב שאם זה הנהגה בספקות אז לא שייך לה האיסור שכל ההנהגה רק שייכת למי שיש לו ספק ולה אין ספק, אבל לפי הצד שיש איסור מחודש הא"כ שפיר שייך בזה איסור גם כלפי ידידה, והביא מהאחיעזר ואור שמח [ריש סוטה] שאינה אוכלת תרומה גם בחדרי חדרים, אכן הוא חולק עליהם דגם הדין ודאי רק נתחדש למי שנמצא במצב של ספק, ולה אין ספק.

ואף דמותרת בחדרי חדרים, אכתי יש עליה איסור תרומה אלא שהגדר באיסור תלוי בהנ"ל, ולפי"ז חידש שדין איסור שלה בתרומה תלויה בהנ"ל, דלפי הצד שנוקטים שודאי נבעלה אז הבי"ד מונעים אותה מלאכול מדין לאפרושי מאיסורא, דנוקטים שהיא זינתה, אכן אי חידשו איסור חדש רק לאלו שנמצאים במצב של ספק, א"כ פשוט שהיא לא במצב של ספק, ומכאן מה כופין אותה, וע"כ שרק מדין משמרת אנו דואגים לקיום דין של התרומה.

והנה בגבינות יש דין ודאי חדש ולא הנהגה בספקות לנקוט שזה אסור, ועוד, שהאיסור החדש הוא גם למי שאין לו ספק אם עירב העכו"ם דבר טמא בגבינה, אבל בדמאי נראה לחדש שאינו כן, שהרי פשוט שרק למי שיש לו ספק איכא איסור, וגם ע"ה שאינו נאמן לנו בדמאי אבל אם הוא יודע את האמת שעם הארץ הפריש אז ודאי מותר לו לאכול בחדרי חדרים, וע"כ שהדין ודאי הכא דומה לדין ודאי של סוטה ואינו כגבינות.

אלא שיש לדון האם זה הנהגה של נקיטה ודאית בספקות או שזה דין חדש למי שנמצא בספק, וכחקירת הגר"ח בסוטה, עכ"פ תחילת דין הוא מצד הספק ודלא כגבינות ששם הספק היה סיבה בעלמא אבל אינו שייך לעיקר התקנה.

מביא כעין זה נמי באיסור שבוייה שמח"ת מותרת אלא דמדרבנן יש דין לחשוש ועשאוהו כודאי, ולכן מצאנו שחקילו בהך ודאי.

ובאמת דנראה יותר לדמות לשבוייה, דעיקר חומרא דשבוייה היא חומרא מדרבנן וכמבואר בתוס' כתובות [ל"ו: ד"ה ואלון] דמה"ת יש חזקת כשרות, ואף דבסוגי' [שם י"ג:] מבואר דאיכא רוב פרוצים בעריות ומטעם רוב היינו צריכים לאסור אותה מה"ת, אולם אין כאן רוב מה"ת וכמבואר ברעק"א [דו"ח ח"ב בסוגי' דראוה מדברת – ד"ה אך לסברתינו] משום שמנוולה עצמה, וכ"כ הפנ"י [שם כ"ג.] לבאר דלכן רוב פרוצים בעריות לא מיקרי רוב מה"ת, וכן מבואר בהדי' בתוס' בקידושין [י"ב: ד"ה אם בשבוייה] שמנוולה

עצמה היא סיבה להקל בשבועיה, וגרס כן בגמ', וכן נקט הרמב"ן בקידושין [שם] ועיין בריטב"א ב"ב [קל"ה]. שהוסיף דלכן קרוב הדבר שלא נבעלה⁹⁵.

ועיקר הטעם שהחמירו הוא מטעם חומרא דיוחסין, וזה מבואר ברעק"א הנ"ל, וכן הוא בבית שמואל [סימן ז'] וכ"כ החזו"א [סימן א' ס"ק י"ב ד"ה תוד"ה השבתנו], ובאמת דכן מדויק בדברי התוס' [ל"ו] שדנו אותה כבעולה לכל דבר מחמת חומרא דכהונה והיינו יוחסין.

והנה, ביסוד דינא דשבועיה ידוע לבאר שהוא 'דין ודאי' מדרבנן, אף דמה"ת אין כאן אלא חשש בעלמא, ונראה דמפורש כן ברש"י, דעיין ברש"י [כתובות י"ג: ד"ה לזו עדים] דבשבועיה "כולנו עדים שנבעלה", ומבואר שזה דין ודאי, וכן מבואר בדבריו בהמשך הברייתא [ד"ה רוב פרוצים בעריות] שכתב כן שוב, וזה סתירה לדבריו להלן [שם כ"ג] שכתב "דחששא בעלמא הוא דאיכא שמא נבעלה לעכו"ם".

ותמה בזה הפנ"י דסותר משנתו, ונראה שהישוב כנ"ל, שהדין דרבנן הוא 'דין ודאי', והדין תורה שעליו בנוי הדין דרבנן הוא חשש בעלמא, ורש"י בא לבאר שם למה הקילו בשבועיה, ומבאר שיש מקום להקל מצד עיקר החשש, שהם אמרו מתי לחשוש ומתי לא לחשוש.

וכן נראה מהתוס' [שם ל"ו: ד"ה ואלו], דמה"ת גם שבועיה יש לה חזקת כשרות ולכן מצאנו בכמה דוכתי דבשבועיה הקילו, דרק מדרבנן אנו מחמירין בשבועיה, והסיקו "ועשאוה כבעולה לכל דבריה", והיינו דלכן יש לה כתובת מנה ואין לה קנס, ולמד הנו"ב [אהע"ז סי' ס"ו ד"ה ולא עוד וד"ה אומר אני] דהגדר בחומרא זו הוא דעשאוה כודאי אף דמה"ת אינו אלא חשש בעלמא.

ועי' [כתובות כ"ז:]: במשנה דר' זכרי' בן הקצב דלא מהני ברי של האשה ושל האיש לומר דלא נבעלה, והיינו דהתם מיירי בר' זכרי' בן הקצב שהיה בעלה והיה כהן ומצד עד אחד אין להאמינו כיון שאשתו כגופו ואינו עד [עיין שטמ"ק שם, ועיין להלן במה שיש לדון בדבריו], והק' רעק"א דמ"ש מספק אשת איש דמהני ברי של שניהם⁹⁶, ותמוה, דאטו חששא דשבועיה חמיר טפי מתרי ותרי באשת איש, ות' הגרא"מ שך בשם הגר"א קוטלער [אבי עזרי תליתאה איסור"ב פי"ט הל' ג'] דכיון דעשאוהו כודאי שוב לא מהני ברי שלה, וכן ביאר בזה בקובש"ע [כתובות ט'. אות כ"ג] בביאור סברת ר"ג בברייתא [י"ג:]: למה לא מהני ברי בשבועיה, ועיין בהערה⁹⁷ מה שהבאנו לחלק בין ע"א לברי.

⁹⁵ וע"ע בהגהות אשר"י להלן פ"ב סימן כ"ח וביש"ש שם סימן מ"ח ובמהרי"ק שורש ע"ב ד"ה אלא מאחר שג"כ הביאו סברא זו, אולם הרשב"ם [שם] מחק את הגירסא דמנוולה וביאר דסתם אשה משמרת עצמה מזנות, ולכן מוקמינן לה אחזקתה.

⁹⁶ והגדר בהך ברי אינו כברי בסוגיין לפי ר"ג, רק שכיון שזה רק נוגע להם והם יודעים ואומרים לנו שהם יודעים שוב מתירים להם להתנהג כפי ידיעתם.

⁹⁷ אולם הק' דמצד א' מצאנו דמהני ע"א בשבועיה להתירה לומר שלא נבעלה, ומצד שני לא מהני ברי של האשה, וע"כ דמה דלא מהני ברי של האשה הוא משום שזה 'דין ודאי', וכנתבאר לעיל, וא"כ איך מהני ע"א נגד 'דין ודאי', וביאר בקובש"ע [שם], שהאשה על דיני הפסול והכשר דידה חשיבא כבע"ד ולכן יש לה "טענת בע"ד", ואין תורת עדות לבע"ד, וכיון שרבנן עשו שבועיה ל'דין ודאי' שוב אין לה טענה, אבל ע"א נאמן על המעשה [לא רק על הדינים כטענת בע"ד] והמעשה עצמה הוא רק חששות בעלמא, וכיון שיסלק את החששות שוב אין כאן שום דין לבנות עליו את ה'דין ודאי'.

וכן הוא בשערי יושר [ש"ו סוף פ"ח] שזה 'דין ודאי' ולכן לא יהני ברי של האשה ובעלה כהדדי וכן"ל, והביא כעין זה מהמנ"ח [מצוה שס"ה] לענין השקאת סוטה דלא מהני ברי של הבעל והאשה כיון שיש לזה 'דין ודאי', וברי רק מהני במקום ספק.

ודין זה מבואר נמי בפתחי תשובה [אהע"ז סי' ז'] שהביא מהשער המלך לדון אי כהן בזה"ז שהוא רק ספק מיוחס אי מותר בשבויה שגם היא ספק, והוי ס"ס להיתר, ונקט להחמיר כיון ששבויה הוא 'דין ודאי', ושוב אין כאן ס"ס, וע"ע בהערה ⁹⁸.

וע"ע במשנת ר"א [בסוגי' דכתובות י"ג:] שג"כ האריך ב'דין ודאי' של שבויה, והוכיח כן מהרמב"ם שאוסר שבויה באכילת תרומה, וקשה ליה דממנפ"ש, אם היא נבעלה הרי היא זונה ואם לא למה שלא תאכל, וע"כ שיש דין ודאי גם על הצד שהיא לא זינתה, [אולם פשוט שזה תלוי בדברי הגר"ש רוזובסקי זצ"ל [יבמות שם] ובמה שהביא מהאור שמח [שם] ומהאחיעזר [ח"א סימן א' ס"ק ב'] בדין ספק כודאי בסוטה שאסורה לאכול בתרומה האם זה גם כלפי עצמה אף בחדרי חדרים או לא.

דמיון בין שבויה לדמאי, ומבאר דמחאי טעמא מציאנו קולות אף שזה דין ודאי – דומי' דשבויה.

ונראה שגזירת שבויה וגזירת דמאי שוין בגדריהם, דכמו שהבאנו מהראשונים דמה"ת יש טעמא דמנוולא עצמה, וכתב הריטב"א דלכן קרוב הדבר שלא נבעלה, ואעפ"כ חששו ומכוח הך חשש הנהיגו הנהגת ודאי בספק זה, כמו כן עשו בדמאי אף דמה"ת רוב מעשרין, וחששו למיעוט, וג"כ הנהיגו הנהגת ודאי בספק זה.

ומה"ט מציאנו בשבויה בהרבה דינים שהקילו, דאף שהוא דין דרבנן ודין ודאי, אבל סו"ס עיקרו מחמת ספק וקרוב הדבר שלא נטמאה, ולכן אף שכתב רש"י [כתובות י"ג] "שכולנו עדים שנבעלה" – אכתי כתב רש"י להלן [שם כ"ג] "דחששא בעלמא הוא

והוסיף שם עוד עפ"י הראב"ד [מובא ברא"ש סוף פ"ק דמכות וברא"ש בפ"ק דסנהדרין] דמבואר דשאני קרוב שהוא עד פסול מבע"ד שאינו עד בכלל ולכן לא אמרינן ביה עדות שבטלה מקצתה בטלה כולה, וידוע מרעק"א לבאר דרק פסול מתפשט ובע"ד אינו פסול שמה שהוא אינו עד אינו יכול להתפשט לאחרים שהם עדים.

נמצא דבאיסורים אף דתמיד לא משכחת לה מושג של בע"ד אבל בדיני פסול והכשר של הגברא שפיר משכחת לה מושג של בע"ד, ובכה"ג אף דתמיד אמרינן שכל הפסולים כשרים בעדות באיסורים אבל היכא דאיכא בע"ד אין לשמוע לו כיון שאינו עד, ורק מצד ברי אתינן עלה.

ביאור הדברים: מי שמעיד על עצמו אינו 'מעיד' אלא 'טוען', זה עומק דברי הראב"ד, והכא בשבויה א"ש, דליכא ברי מצד ה'דין ודאי', שהרי הברי מתייחס לדין שעליו הוא בע"ד וזה כבר 'דין ודאי' אבל עד אחד מתייחס לסיפור דברים וכלפי הסיפור דברים שפיר מהני עדותו לסלק את החששות, ודו"ק.

וזה גם הביאור בר' זכרי' בן הקצב כלפי הדין ברי וברי של הבעל והאישה, ודו"ק, ונתחדש דגם בעל מיקרי בע"ד בדין זה, ועיין בשטמ"ק שזה מצד אישתו כגופו, ויש להעיר דשם בסנהדרין [י']. הסתפקו בגמרא האם נאמר הכלל שאישתו כגופו עד כדי כך שלכן הוא חשיב כבע"ד, והכא פשוט שדינו כבע"ד, וצ"ע.

ויתכן לחלק ששם בסוגי' בסנהדרין הדיון הוא על המיתה של האישה וזוהי הסתפקו אבל הכא הדיון הוא על דיני האישות שביניהם וזוהי פשיטא לן דאמרינן אישתו כגופו.

⁹⁸ ושמעתי מהגר"י עהרנפלד שליט"א ראייה נוספת מהסוגי' בכתובות [כ"ז.], דמבואר שאם כבשו את העיר ויש משמרות שלא יכנסו לעיר, אפי"ה חיישינן שאולי חיל א' נכנס כששאר החיילים נרדמו, וחיל זה אוסר את כל העיר, ומאידך, אם היה שם מחבוא אחת הרי זה מצלת על כולם אף אם יש מקום במחבוא רק לא', וחזינן דמצד א' סגי חשש רחוק לאסור את כולם וע"כ שרבנן החמירו ועשו כאן דין חדש, ומאידך, חזינן שעשו בזה 'דין ודאי', דלהכי סגי מחבוא אחת להתיר את כולם כיון שזה סגי שעכ"פ לא יהיה כאן 'דין ודאי' על כולם.

דאיכא שמא נבעלה לעכו"ם", ואין כאן סתירה, דאכתי איכא מקום להקל אחרי הדין ודאי, כיון שהדין ודאי מיתלי תלי בספק, והספק אינו אלא חששא בעלמא.

ובזה מיושב עיקר הסתירות, דהרי הקשינו שמצד אחד יש דין ודאי בדמאי מדמדהני תרומה של דמאי לפטור טבל מדרבנן [וכגון של עציץ שאינו נקוב], אכן מאידך גיסא ליכא בזה דין ודאי מדמותר לעני וכתב רש"י "דרוב עמי הארץ מעשרים הם וחומרא דרבנן בעלמא הוא", ואי כבר נעשה לדין ודאי מה שייך לומר שזה רק חומרא דרבנן, הא איכא כאן דין ודאי, וכן קשה מהמבואר ברש"י בשבת [ל"ד] בדין הפרשה של דמאי בין השמשות "לא דמי למתקן כיון דרוב עמי הארץ מעשרין הן", ואי חיילא דין ודאי מה שייך לומר דאין כאן מתקן.

והתשובה: עד כמה שהודאי תלוי בספק, והיא רק הנהגה, אז כיון שהסיבה להסתפק היא חומרא שוב אמרו לעניים שלא צריכים להסתפק, ועניים יכולים לסמוך על הרוב, וממילא שכלפיהם לא חיילא עיקר הדין ודאי, שכלפיהם ליכא ספק, ומה"ט נמי לא מיקרי ממש מתקן כיון שלמי שאין ספק ליכא איסור ליכא מתקן גמור, והיינו ממש כנתבאר בשבועה דרש"י סותר משנתו אי הוי ודאי או חשש, והתשובה כנ"ל.

מבאר חאיך מקילין בשבת ושוב מחמירים במוצאי שבת וחאיך מקילין בדיעבד כלפי מזמנין, וע"כ דכלפי חדין בדיעבד לא דנים מכאן ולהבא על האכילה של אתמול שחיתה אכילת איסור, ותוספת ביאור בקולא של עני ובטעמא דאי בעי מפקיר נכסיו.

וה"ה שמבואר חאיך שייך שדמאי יהיה מותר בשבת ואסור במוצאי שבת אי הוי דין ודאי, וחאיך שייך להקל לגבי דין מזמנין מחמת הדין בדיעבד, הא כל זה שייך רק בחששות ולא בדין ודאי, ועוד דמה דין מזמנין שהוא בדיעבד שייך למה שהיה יכול להתיר דמאי לעצמו אילו היה מפקיר נכסיו.

והתשובה: שרק עד כמה שצריכים לחשוש למיעוט ע"ה הוא דאיכא דין ודאי, והודאי מיתלי תלי בספק, ממילא דבשבת לא הצריכו לחשוש מחמת כבוד שבת וממילא דכבר ליכא דין ודאי אבל במוצאי שבת שחוזר החשש אז ממילא שהדין ודאי נמי חוזר.

וכן במזמנין שכל מה שנוגע לבדיעבד במי שכבר אכל אין חשש, והיינו דכלפי דינים שנוגעים לנו להבא מחמת האכילה לשעבר אין לנו דין לחשוש שמא היה טבל, ולכן כלפי הזימון שהוא דין מכאן ולהבא שתולה על החשש של אתמול, כלפי זה לא חוששין למיעוט ע"ה ולכן לא דנים את הדין ודאי, ושפיר מזמנין, ורק אסור לברך ברכה ראשונה.

ומה שהביאו טעמא דאי בעי מפקיר נכסיו, יש לומר ע"ד הגרי"ז, שהגרי"ז ביאר דטעמא דקולא של עניים הוא גילויי שכל האיסור של דמאי הוא רק איסור גברא, אולם הוכחנו מסוג' בחולין מצד 'תקלה' שאינו כן.

ויש לומר עפ"י דרכו, שרק בגבינות עשו דין מוחלט מדרבנן ודין זה לא תולה כל רגע בדין ספק, אבל הכא בדמאי אינו כן, שלא עשו דין מוחלט מדרבנן, והכא הדין ודאי תולה כל רגע בדין ספק, וראיה לכך, שלכן התירו עניים, והיינו שנתנו לו לסמוך על הרוב, וכל

אחד יש לו כזה אפשרות אי יפקיר נכסיו, ואינו איסור מוחלט אלא איסור ודאי שמתחדש כל רגע כפי החשש, שאינו אלא הכרעה ודאית בספקות ולכן תולה עד כמה שיש ספק, [ואכתי קשה דל"ל טעמא דאי בעי מפקיר נכסיו – דסגי בטעמא שיש היתר לעניים, וזה עצמו קולא – יבואר להלן] פרק ה' [בעזה"ת].

דין ס"ס בגבינות בשבויח ובדמאי.

והנה לעיל הבאנו מהפתיחי תשובה [אהע"ז סי' ז'] שהביא מהשער המלך לדון אי כהן בזה"ז שהוא רק ספק מיוחס אי מותר בשבויח שגם היא ספק, והוי ס"ס להיתר, ונקט להחמיר כיון ששבויח הוא 'דין ודאי', ושוב אין כאן ס"ס, וכן הביא הקה"י בדין דמאי לדמות לגבינות שגבינות הוא דין ודאי ולכן ליכא בה ס"ס, ודימה לדמאי.

אולם לפי האמת מצאנו מחלוקת רמב"ם וראב"ד [פי"א ממעשר י"ג] האם מהני ס"ס בדמאי, והארכנו בזה לעיל⁹⁹ וטענת המהר"י קורקוס בדמאי איכא דין ודאי, ונראה שכאן לא דומה לגבינות לגמרי שכל הדין ודאי הוא תולדה מהדין ספק ומיתלי תלי בו, ויש לדון האם הדין ודאי מבטל את הס"ס או לא, וזו פלוגת הרמב"ם וראב"ד, דמהאי טעמא יש להסתפק גם בשבויח בחידוש של השער המלך.

מבאר קולא דאונן ומח שיך לדון על כל חלכח וחלכח בפני עצמה אי שכיחא או לא.

ובזה היה נראה לבאר נמי דינא דאונן, שיש כאן קולא מסויימת באונן כיון שאונן הוא מילתא דלא שכיחא, וקשה דמה שיך לדון על כל הלכה והלכה בפני עצמה אי שכיחא או לא, והרי פשוט שבכל מעשר שני דרבנן וכגון בעציץ שאינו נקוב דלא דנים כן, אלא אחרי שזה מעשר שני שוב ממילא אסור לאונן.

ועפ"י הנ"ל א"ש, שגם בשבויח מצאנו כן, שכמו שמצאנו שרק עד כמה שהיא חוששת לאיסור הוא דאיכא דין ודאי, ובחדרי חדרים ליכא איסור בתרומה, כמו כן מצאנו עוד ברמב"ם לגבי עד אחד דמהני בשבויח להתירה לכהן אף דלא מהני לתת לה דין בתולה לגבי קנס וכתובה, ועיין בכל זה באבי עזרי [רביעאה נערה פ"א ה"י] שהוכיח כן בשיטת הרמב"ם, וביאר ששני דינים איכא בדין ודאי של שבויח, דין בעולה ודין זונה וכלפי הדין בעולה לא מהני עד אחד [ולא מהני אפילו ב' עדים], וכלפי הדין זונה הקילו בעד אחד, [והוכיח שהתוס' חולקים דס"ל דדין בעולה הוא תולדה מהדין זונה לכהן], ועיין מה שהארכנו בזה בדברינו בכתובות [סימן י"ב פרק ד'].

הרי מבואר שהדינים מתחלקים לפי רמת החשש ובה משתנה נמי הדין ודאי, וכמו כן הכא, דרק עד כמה שצריכים לחשוש אמרינן שיש דין ודאי, ולכן בעיקר התקנה תיקנו לחשוש למיעוט ע"ה כלפי עיקר הדין טבל ותרומה ומעשר שני, אלא דכלפי האיסור אונן שיש במעשר שני, בזה אמרו לכתחילה לא לחשוש דהוי מילתא דלא שכיחא, ובה דנים כהרוב, והיינו שכמו שכל אחד יכול להקל בדין דמאי ע"י הפקר והיה ענין, וזה 'סימן' שדנים את הדין ודאי כל רגע ורגע לפי החשש, גם אחרי שיש תרומה לפנינו, וכבר ביארנו שלכן כלפי הזימון יכול לדון את אכילתו אח"כ מכאן ולהבא כיון שזימון תלוי

⁹⁹ [פרק ג' משנה ד' וה' - ובמילואים בסוף הפרק שם].

באכילה ההיא שהיתה כבר ובדיעבד דנים שאין לחשוש כלפי דינים מכאן ולהבא, אף דלפני אכילתו חששו, ולכן היה ודאי אסור.

וע"ד זה נמי חידשו חז"ל עוד, שבדין אונן צריכים לדון את הדין איסור מעש"ש בפני עצמו, וכלפי איסור זה אמרינן דהוי מילתא דלא שכיח ולא חוששין למיעוט ע"ה, וממילא דכלפי הדין הזה ליכא דין ודאי.

וזה נמי הקולא של חומש שאמרו שתלוי אי עשו חיזוק לדבריהם כשל תורה, דכלפי כל דין ודין אנו דנים בפני עצמו.

מבאר למח איכא דין חממע"ה בדמאי גם אחרי חדין ודאי דרבנן, שכין שאין התחלה לספק ולחשש שוב ליכא התחלה לודאי.

ובזה יש ליישב נמי למה איכא דין הממע"ה בדמאי אף שיש כאן דין ודאי, וקשה שהרי מוכרח שיש דין ודאי, ורק אי היה דין ספק היה בזה דין הממע"ה.

ועפ"י הנ"ל נראה דבשלמא אי היה דין מוחלט כמו גבינות אז אה"נ שהיתה כאן קושי, אבל אחרי שנתבאר שאין זה דין מוחלט אלא שזה דין ודאי דמיתלי תלי בחשש שהוא מהמיעוט, א"כ רק עד כמה שצריכים לחשוש יש דין ודאי, ונתבאר נמי שדנים כן בכל דין ודין בפני עצמו, ואונן ועני לא חוששין ולכן אין דין ודאי כלפיהם.

ומעתה נראה פשוט שגם ממונות צריכים לדון בנפרד האם חוששים ורק אז יהיה דין ודאי, ונראה שכאן בממון זה איפכא, שתמיד בממון לא חוששים לצד החיוב, שהרי יש דין בממונות שהאיסור תלוי בממון ובממון אמרינן הממע"ה, וליכא סיבה מעיקרא לחשוש שמא חייב לתת לכהן ובכה"ג לא חידשו חז"ל את כל החשש, ונמצא דכלפי הדין נתינה מעיקרא לא חיילא הדין ודאי.

מתמח במחלף של האחרונים בחילוק בין דמאי על דמאי דלא מחני מדמאי על טבל דרבנן דמחני, וחזרא חקושי' לדוכתא.

והנה לעיל הבאנו את קושי' המשנה למלך מהא דאין מפרישין מדמאי על דמאי וקשה דאיכא דין ודאי על שניהם ולמה לא מהני.

ונתבאר שיש צד ספק שמא לא עישרו מה"ת וזה מלבד הדין ודאי, והך צד הוא תמיד ספק, אכן קשה דא"כ גם בדמאי על טבל דרבנן נימא כן שבדמאי אכתי איכא צד מה"ת שהוא אסור, ואין כנגדו שיריים שיש בהם צד מה"ת שכל דינם אינו אלא מדרבנן.

והבאנו מהתורת זרעים והקה"י דכלפי התרומה עצמה כבר לא גזרו לחשוש להך צד שמא לא עישרו, ורק בטבל גזרו, והביאו מהגרעק"א דלא גזרו גזירת דמאי באכילת מצוה וכדמצאנו באכילת חלה, ועל התרומה עצמה ג"כ אין גזירה מטעם הנ"ל, והק' רעק"א ע"ע דכאן זה רק ספק תרומה ותי' הקה"י דלהנ"ל הרי"ז תרומה ודאית עכ"פ מדרבנן, ודו"ק.

אולם שאלוני בזה ידידי הגאון ר' שאול כי טוב שליט"א דמעשר עני ומעשר ראשון ליכא למימר כן, ואעפ"כ מהני ביה הפרשה גם מצד החש מהחויב על הפטור, והכא ליכא למימר שיש כאן אכילת מצוה שהרי אין בהם קדושה כלל, וצ"ע גדול.

ולכן ע"כ נראה שאין כאן תרתי, שאין גם ספק שיש בו צד מה"ת וגם ודאי מדרבנן, דלכתחילה אמרו שאין צריכים להסתפק ולחשוש עד כמה שהותר הודאי, ואם מצד הדין ודאי יש הפרשה שוב א"צ לחשוש לספק, ודו"ק, ולכן לא אכפת לן מהצד ספק מה"ת. אולם מעתה הדרא הקושי דמאי שנא דמאי על דמאי דלא מהני, הא חשיב כודאי על ודאי ולמה לא מהני.

מבאר שחשפק של דמאי הוא ספק על כל עם הארץ בפני עצמו ולא על כולם כחדדי, וא"א לחחמיר בהפרשה של אחד על שגורם קולא לחבירו.

ונראה דעפ"י דרכינו א"ש, ונקדים, דבאמת כל ספק עם הארץ הוא ספק אחר, שהצדדים בכל דמאי תלויים בנאמנות של העם הארץ המסויים ההוא האם הוא חשוד או לא ובדין לחשוש לתבואתו נאמר לחשוש עליו שאולי הוא מהמיעוט שלא עישר וגם על הע"ה השני נאמר לחשוש עליו שהוא מהמיעוט, אבל אין חשש אחד על כל עמי הארץ שמא כולם מהמיעוט, שהרי זה לא יתכן כלל ופשוט שאין כולם מהמיעוט, וע"כ דנאמרה הלכה לחשוש לכל עם הארץ בפני עצמו שמא הוא מהמיעוט, וכן מצאתי בחזו"א בריש דמאי, ובזה יישב למה לא שייך הספק של דמאי לפלוגתא ר"ה ור"ח, עיין בהערה ¹⁰⁰.

ומעתה נראה, שיש ב' ספקות נפרדות על כל דמאי, וכשבאים להפריש דמאי על דמאי הרי צריכים לחשוש למיעוט ע"ה ב' ע"ה כהדדי, דהפרשה מתבואה אחת להתיר חברתא מהני רק על הצד ששני הע"ה הם מהמיעוט, ונראה שזה לא נתחדש בתקנה, דכמו שא"א לחשוש על כולם כהדדי שהם מהמיעוט, וע"כ שהתקנה התייחסה לכל ע"ה בפני עצמו, א"כ כמו כן לא נתחדש לחשוש על שניהם ולנקוט על שניהם כהדדי שהם מהמיעוט, ואדרבא, כלפי א' חיישינן שמא ב' מהרוב - וכעיקר הדין - וממילא דאין א' מתיר חברתא, ולפי דברינו כבר נתחדש שרק עד כמה שחוששים מהמיעוט הוא דחיילא הדין ודאי ונמצא שהדין ודאי לא חיילא חדא כלפי חברתא.

אולם כשמפריש על טבל גמור התם חיישינן שמא הע"ה של הדמאי הוא מהמיעוט ושוב נקטינן בודאי שהוא מהמיעוט גם כלפי להתיר את הטבל, אבל דמאי א' כלפי חברתא לא שייך אלא אם ננקוט שכל אחד כלפי חברתא שייך למיעוט, ולא נתחדש לחשוש כה"ג ושוב לא נתחדש כל הדין ודאי.

ביאור שיטת חזו"א לחלק בין תרומה של דמאי לטבל של דמאי לגבי חקולות.

והנה אף שהבאנו מהראשונים שהקולא של אכילה לעניים הוא גם בתרומה ולא רק בטבל אבל החזו"א נקט שאינו כן, וכן דייקו מהמלכי צדק, והיה משמע שהטבל ספק והתרומה ודאי, וכן נתבאר לעיל ממרן הגר"ח ק"ש של"ט א, ותמהנו, הרי התרומה חיילא מכח הטבל, ואין לחלק ביניהם.

¹⁰⁰ והיינו דכמו דס"ל לר"ח דב' כתות עדים שמכחישינן זא"ז דלא מעמידים את שניהם על חזקתם כיון שיש כאן סתירה דמנפ"ש, ולמה מה"ת מעמידים עם הארץ על חזקתו ועל הרוב הא בודאי שיש עם הארץ אחר שלא מעשר, והאיך מקילין עליו מה"ת אי מחר מקילין על השני, ותירץ ששם זה ספק אחד על שניהם כהדדי והכא זה ספק נפרד על כל אחד ואחד בפני עצמו, ודו"ק.

אכן עפ"י הנ"ל א"ש דלעולם אין כוונתם שזה ודאי וזה ספק, אלא ששניהם ודאי, אבל הודאי מיתלי תלי בספק ועד כמה שהוא צריך לחשוש לספק, ולכן עד כמה שלא חוששין כלפי אנינות שוב לא חשיב כודאי מעש"ש כלפי איסור זה, שאינו איסור ודאי מוחלט כעין גבינות עכו"ם אלא ודאי כשבוייה וסוטה, וכן בשבת ומוצאי שבת שהדין ודאי פקע וחוזר למוצאי שבת דמיתלי תלי בדין שלו לחשוש, מעתה שפיר יש לומר שכלפי אכילת עניים וכלפי דין מזמנין אמרו שכל זמן שהדמאי הוא טבל יש להקל ואין לחשוש למיעוט ע"ה ושוב ליכא דין ודאי כלפי הדינים הללו, ולאחר הפרשת תרומה לא רצו להקל ואז כבר חוזר הדין ודאי גם כלפי הדינים הללו, אבל עיקר הדין טבל קיים בתורת ודאי כמו התרומה שהיא ודאי.

ביאור דברי הירושלמי למח אונן מותר במע"ש דדמאי.

[נסיים בדברי הירושלמי לגבי אונן – ונוכיח עוד כדברינו:]

שנינו בפ"א משנה ב' דאונן מותר במע"ש של דמאי אף דטמא אסור, והק' הירושלמי שם מ"ש אונן מטמא ות' בזה"ל "אמר רב נחמן טומאה מצויה אונן לא מצויה, גזרו על דבר שהוא מצוי ולא גזרו על דבר שאינו מצוי, אמר ר' יוסי אפי' כספק טבל לא עשו אותו, אילו בספק טבל ספק ניתקן מ"ש ספק לא ניתקן שמא אינו אסור לאונן, ברם הכא מותר לאונן".

והנה, דברי ר"נ תמוהין, הרי אחרי שתיקנו תרו"מ בדמאי, הרי דין תרומה ומע"ש לו, וא"צ לתקן כל פרט ופרט מדיני התרומה ומע"ש, וכיון דאנינות הוא ממילא בכלל התקנה, ואם רוצים להוציאו ממע"ש דדמאי צריכים לזה טעם מיוחד, ומר"נ חזינן הפוך, שצריכים גזירה מיוחדת על זה, וכיון שלא גזרו על דבר שאינו מצוי, שוב אין זה בכלל דיני מע"ש, וצע"ג, וכבר נתבאר המהלך בזה, שזה דין מיעוט שאמרו לחשוש למיעוט במהלך של ודאי ועל כל פרט אמרו לחשוש.

והנה, ר' יוסי ממשיך דלא עשאוהו כספק, וכוונתו, שאם היינו חוששין לספק כמו בשאר ספיקות, אז הרי ספק דאורייתא לחומרא והאונן אסור, ומוכרח שלא עשאוהו כספק. ובפשטות כוונתו שבכל הדין דמאי סמכו על הרוב כלפי הדאורי' ורק תיקנו דין ודאי טבל ותרומה דרבנן, ובהך דרבנן לא תיקנו איסור לאונן, ומצד הספק דאורי' אין לחשוש. וזו סתירה למה שנתבאר באחרונים דהא דאין מעשרין מדמאי על דמאי הוא משום שיש ספק ואולי יש כאן פטור על החיוב, עיי"ש, ואם נאמר שאין ספק למה לא יפרישו מדמאי על דמאי, וע"כ כדברינו].

דן בדין טענת ברי של עם הארץ האם מחני בדמאי שאנו לא מונעים אותו מלאכול.

עפ"י כל דברינו יש לדון האם אנו מונעים את העם הארץ עצמו מלאכול את הטבל שלו אם הוא טוען שהוא עישר, ואף שאינו נאמן לנו אבל לכא' אין לנו שום דין למונעו ולהפרישו דאיהו טוען שאין כלפיו דין דמאי שהרי אין לו ספק ולא אכפת לו מה שאין לו נאמנות דסו"ס מהני ליה ברי, ודומה לנשאת ל' מעדיה דמדין ברי אין לנו להתערב כיון ששניהם ברי, וה"ה הכא.

אולם אחרי דברי האחרונים בטענת ברי בשבועה דלא מהני מחמת הדין ודאי [וכדהביאו מהדין של ר' זכריה בן הקצב] לפי"ז היה נראה דלא מהני בזה דין ענת ברי של העם הארץ, וכן מבואר מדברי הגר"ש רוזנבסקי זצ"ל לגבי סוטה דאף דטוענת שמותרת אבל אנו מונעים אותה מלאכול בתרומה [והיינו לפי הצד שיש כאן הכרעה ודאית בספק – כעין דין שבועה].

פרק ד'

בדין ברכה דחשיב כספק דדבריהם,

ושיטת הרמב"ם בזה.

מיישב דכלפי חברכה דנים את החיוב כחיוב של ספק דתמידי דנים כפי גדרי חיוב ולא כמו חיוב בפועל, וכמבואר מתורתו של הריב"ש בפדיון חבן ועפ"י חברכ"ש.

והנה הבאנו לעיל דמעיקר הסוגי' דשבת דלא מברכים על דמאי כיון שהוא ספק דדבריהם דמזה הוכיח החזו"א דע"כ דליכא דין ודאי, ומוכרח ע"כ דדמאי הוא חיוב מספק, והתורת זרעים וקה"י הביאו דאדרבא, דבתשובה של הרמב"ם לחכמי לונגיל מבואר שזה ודאי אלא דסו"ס מכח ספק הוא בא, ודו"ק, אכן עיקר הדברים צ"ב, דסו"ס איכא דין ודאי, ומה אכפת לן מה שהיה דין ספק לפני כן.

ונראה עפ"י מה שמבואר בברכ"ש [קידושין סימן י"ח] בדין חיוב המצווה ביחס לברכת המצוות, דהנה, ברמב"ם מבואר שאין ברכת שהחיינו כשעושה מצוה לחבירו, ומדמברך ברכת שהחיינו בפדיון הבן מוכרח שזה מצות האב ולא מצות הבן, ולפי"ז הק' הגאון ר' אליעזר יצחק בחוט המשולש מדברי הרמב"ם עצמו שסובר שמברכים "על פדיון הבן" בלשון על לעומת "למול" בלמ"ד, דמילה הוא מצות האב ופדיון הוא מצות הבן, ובפדיון רמי אב מצות הבן, כן ביאר הריב"ש את הרמב"ם, והק' דזה סותר לדין שהחיינו לפי כללי הרמב"ם.

ותירץ הגר"ד בברכ"ש [קידושין סי' י"ח] דברכת המצוות תלויות "בחיוב" דמצוה, דמברכין וציוונו, וכלפי "החיוב" זה חיובא דבן ולכן מברך "על", אבל ברכת שהחיינו תלוי "בקיום המצוה", שהרי זה בא על שמחת ליבו "דהא לא גרע מבנה בית חדש וקנה כלים חדשים שמברך שהחיינו", ואף דחיובא דבנו הוא, אבל קיום ידידיה הוא ושפיר מברך שהחיינו¹⁰¹, עכתו"ד.

ויש לעיין, הרי סו"ס גם בפדיון הבן האב מתחייב, רק דמתחייב במצות הבן אבל סו"ס גם הוא חייב, וע"כ דכוונת הריב"ש שגדרי חיוב כלפי ברכת המצוות לא תולים על החיוב

¹⁰¹ ובזה ביאר נמי לדברי התוס' בבכורות [מ"ט.] במת בנו דדן שם לענין ברכת שהחיינו, וכתבו "שמברך שהחיינו מכיון שזוכה לקיים המצוה", וביאר הגר"ד, דלענין ברכת המצוות סגי לן מה שהיה חיוב מצוה כשהבן היה חי, ולא מיקרי עובר לעשייתו כיון דסו"ס איכא חוב מחמת המצוה הקודמת כשהיה חי, וזה סגי לברכת המצוות [וביארנו את הדברים להלן סוף סי' י"ט ס"ק ט'], אבל בברכת שהחיינו לא מהני מה שהיה כבר מצוה, דבשהחיינו בעינן שמחת ליבו עכשיו בזמן הברכה, ואם כבר עבר החיוב מצוה כבר אין לברך, ועל זה אמרו התוס' דסו"ס כיון שיש לו פירעון חוב מחמת המצוה הקודמת, הרי בזה יש גם "קיום מצוה", ונהי "דחיוב מצוה" אין כאן אבל "קיום מצוה" יש כאן, ובזה תלוי הדין שהחיינו, ושפיר מברך, עכתו"ד.

בפועל אלא על עצם הגדר של החיוב, וכיון שגדר החיוב הוא חיוב הבן שהאב מתחייב בו שוב מיקרי חיוב הבן, ודו"ק.

וכמו כן הכא, הרי לפי הנתבאר אין כאן ב' חיובים נפרדים - דין ספק ודין ודאי כמו בגביות - אלא שכל דינו של הודאי היינו עד כמה שהוא חושש לספק וזהו הגדר של החשש, ונראה א"כ שגדר החיוב אינו כחיוב של ודאי אלא כחיוב של ספק כלפי הברכה שלא דנים כפי הפועל, אלא כפי שורש החיוב, דכמו דבפדיון הבן הבן הוא שורש החיוב, כמו כן בדמאי הספק הוא שורש החיוב, ודו"ק.

והעירני ידידי הגאון הרב ר' שאול כי טוב שליט"א דטבילה על ספק טומאה שמחמירים כודאי, ולמה מברכים, וצ"ע, ועיין בהמשך מה שיישבנו בזה.

הוכחה מיניה וביה בסוגי' בשבת [כ"ג] שזה דין ודאי מכח הספק, ומיישב בזה את קושי' השפת אמת, ומביא את דברי האור שמח שמבאר את כל הסוגי'.

ובאמת דתמיהא לי טענת החזו"א דהוכיח שזה דין ספק ולא דין ודאי ממה דליכא ברכה, ומיקרי ספק דדבריהם בשבת [כ"ג], הא מיניה וביה בסוגי' מבואר אחרת.

דהקשו שם האידך מברכים על נר חנוכה, דהיכן וציוונו, ותירצו שיש פסוק "שאל אביך" - "ולא תסור", והקשו מדמאי של מברכים ותירצו שזה רק ספק דדבריהם וחנוכה הוא ודאי דדבריהם, והקשו דגם יו"ט שני הוא ספק דדבריהם ומברכים, ותירץ אביי ששם יש ברכה כדי של יזלזלו ביו"ט שני, ורבא תירץ דשאני דמאי שרוב ע"ה מעשרין, ולכן מינו אלא חומרא בעלמא.

ותמה בשפת אמת [שם ד"ה אמר אביי] שכפשוטו צ"ל דמאי הוא דין ספק [והוכיח כן מהדין הממע"ה שפוטרו מנתינה - וע"כ שזה ספק], ותמה דא"כ פשוט למה ליכא ברכה, ולפי"ז תמה דהאידך מדמינן ליו"ט שני, דהתם אף דתחילת דינו הוא מספק אבל שוב גזרו בו ולכן חשיב ודאי, דפשוט שאף על הצד שזה לא יו"ט אכתי קיים מצווה ולכן שפיר מצי מברך אבל דמאי אינו אלא ספק ולכן לא מצי מברך דהוי ספק ברכה לבטלה.

ולתנ"ל היא הנותנת, דאדרבא, דמוכרח דפשיטא לגמרא דגם בדמאי אחרי הספק איכא דין ודאי, וגם על הצד שהע"ה עישר אכתי חייב בהפרשה, ואעפ"כ חשיב כספק דדבריהם, והיינו משום שכל הדין ודאי בנוי על הדין ספק.

אולם אכתי יש לחלק, דביו"ט שני אין הודאי מיתלי תלי בספק עד כדי כך שגם מי שיודע את האמת מחוייב לנקוט שזה יו"ט שני, ויותר דומה לגביות של עכו"ם, משא"כ בדמאי דמי שיודע שהע"ה עישר לא מחוייב לנקוט שזה ודאי טבל, ואכתי קשה קושי' זו.

והישוב לזה מצאתי באור שמח [סוף הלכות מילה], שמבאר שם את החילוק בין 'ספק רגיל' שמחמירים מצד הדין ספק דאורייתא לחומרא ולא מברכים, אבל ביו"ט שני מברכים מספק וכן בדמאי הקשו בגמרא שיברכו ולא הקשו כן בכל הספקות, ומה מיוחד בספקות הללו.

וביאר שכל ספק שאנו מחמירים בו הרי לא תיקנו בזה חז"ל תקנה מיוחדת לומר לנו לעשותו מספק, ולכן לא שייך לומר וציוונו, שאין כאן לא תסור ואין כאן שאל אביך, אבל גם בדמאי וגם ביו"ט שני תיקנו בזה חז"ל תקנה שמספק צריכים להפריש דמאי ולעשות יו"ט שני ליו"ט, ולכן שפיר שייך בזה שאך אביך ולא תסור.

וזה באמת כל הסוגי' דלמה הקשו דווקא על הספקות הללו מיד אחרי שחידשו למה יש ברכה על חנוכה ושאר מצוות מדרבנן, הא הנך הם ספקות מה"ת ומה שייך ספקות מה"ת למצוות של ודאי מדרבנן.

והן הן דברי האור שמח, דמצד הדין תורה יש ספק וליכא ברכה בספק, ורק בגלל שהוסיפו חז"ל בהנך ספקות לכן איכא בזה שאל אביך ולא תסור כעין מצוות דרבנן.

ועל זה חילק אביי שבאופן שתחילת המצווה מכח ספק אז לא תיקנו, והיינו כנתבאר לעיל עפ"י הברכ"ש דתמיד דנים מצד תחילת החיוב לגבי וציוונו, ולכן הקשו מיו"ט שני, וחילקו אביי ורבא בב' תירוצים.

ומעתה לא קשה שגם אי נימא שיש הבדל בין שני הדינים של ודאי, דיו"ט שני דומה לגבינות ודמאי דומה לשבויה, אבל סו"ס בשניהם תיקנו חז"ל וחייבו אותנו בהך יו"ט ובהך הפרשה, ושפיר שייך בשניהם וציוונו.

ואדרבא, מלשון האור שמח מבואר דנקט דחלוקין יו"ט שני ודמאי שדמאי אינו ודאי ודינו כספק "שעשו ע"ה לחשודים", ואעפ"כ דומים זל"ז שלולי הספק שחידשו חז"ל היינו מתירים מחמת הרוב, וכיון שצריכים לבא לתקנה מיוחדת כדי לחייב הפרשה שוב איכא בזה שאל אביך ולא תסור ואיכא בזה ברכה, ודו"ק.

ויש לדון דלפי"ז יש לומר שכל זה הוא רק ב"וציוונו" שבנוי על תקנת חז"ל מצד לא תסור, אבל ב"וציוונו" של תורה אינו כן ¹⁰², ולכן בטבילה על ספק טומאה שהתורה עצמה מחמירה להשוותה כודאי הכא איכא ברכה, ואכתי צריך עיון.

יישוב לפסק של חרמב"ם בברכה על ספק מילה, ויישוב חסתירח מיו"ט שני ליום שמיני של סוכות.

ובזה יישב האור שמח את פסק הרמב"ם בספקות, דיעויין ברמב"ם [מילה פ"ג ה"ו] "וכן אנדרוגינוס אין מברכין על מילתו מפני שהוא אינו זכר ודאי", והשיג בזה הראב"ד "אם אנדרוגינוס ספק - מברך עליו - מפני שהוא ספק דאורייתא ועל ספק דאורייתא מברכין - חוץ מן הדמאי מפני שרוב עמי הארץ מעשרין הן", והיינו דמפורש בשבת [כ"ג] דטעמא דלא מברכים אינו מחמת הספק אלא מחמת רוב עמי הארץ מעשרין, ולמה לא מברך במילה בספק זכר.

ועיין רש"י שם בשבת [כ"ג] "רבא אמר - ספק דדבריהם בעי ברכה, ודמאי - אפילו ספק לא הוי אלא חומרא בעלמא, דרוב עמי הארץ מעשרין", וברור דחלוק ספק זכר לענין מילה מדמאי ולכן חייב לברך.

ועיין בכס"מ שהביא מתשובת הרמב"ם לחכמי לונל שיש גמרא מפורשת לגבי יום השמיני בסוכות שלא מברכים על הסוכה כיון שזה רק ספק, וה"ה במילה שלא מברכים, ושאני סוגי' דשבת לגבי יו"ט שני ודמאי, ששם איכא תקנה מפורשת להחמיר מחמת הספק ורק על זה קאי הסוגי' ורק על זה אמרו טעמא "דרוב ע"ה מעשרים הם", אבל

¹⁰² דתרתני ניהו - וכמבואר ברמב"ם בהלכות ברכות, וכבר רימז לזה האור שמח כאן, ועיין בדברי האור שמח בספר משך חכמה בפרשת שופטים מה שכתב בדברי הרמב"ם על ה"וציוונו" של לא תסור שזה שונה.

בספק שלא תיקנו בזה חז"ל כלום כיום השמיני של סוכות לגבי ישיבת סוכה וכמילה, בזה מעיקרא לא היה צריך להיות ברכה, ולכן לא הביאו את כל הספקות בסוגי' שם.

ועיין עוד באור שמח שאף שהרמב"ם פסק כאב"י, וכמבואר בהלכות חנוכה, אבל סו"ס אין ביניהם נפ"מ דליכא ספקות כאלו שתיקנו בהם רבנן תקנה, ודו"ק.

מבאר עוד את דברי הרבא מצד "רוב ע"ה מעשרים חם", ומביא את דברי הרמב"ן שם.

ונראה דיתכן שזה עומק התירוץ של רבא, והיינו שעיקר החילוק בין יו"ט שני לדמאי הוא שיו"ט שני דומה לגבינות, וזה ודאי מוחלט בלי שייכות לספק ולכן לא מהני בזה בירור, ובדמאי מהני בירור, וחילוק זה בעיקר התקנות בא כתולדה ממה שרוב ע"ה מעשרין, דמטעם זה לא עשו איסור מוחלט כגבינות אלא שחידשו שהדין ודאי מיתלי תלי בדין ספק כשבויה, ולכן הגדר של החיוב של הודאי חשיב כספק, וכנ"ל, ודלא כיו"ט שני, ודו"ק.

ויתכן שדברינו מרומזים בדברי הרמב"ן בסוגי' - וזה לשונו:

"ורבא דאמר רוב ע"ה מעשרין הן נראה לי דלא פליג אהאי טעמא [של אב"י דבספק דדבריהם מברכים] וכו', אלא טעמא דרבא דכיון דתקינן רבנן וגזרו על הדמאי כמצוה של דבריהם דמיא ממש דומיא די"ט שני דהוא תקנתא דרבנן ולא חיישינן לספיקא ובעיא ברכה כנר חנוכה, אלא משום דכיון דרוב ע"ה מעשרין הן עבוד רבנן היכירא דלא לימרו כדאורייתא דמי להו לרבנן ונפ"מ לכמה מילי".

והיינו דמפורש דגזירת חז"ל כעין מצוה דרבנן דמי ודומה ממש לתקנת חנוכה, אלא דמטעמא דרוב ע"ה מעשרין עבדי רבנן היכירא, שיש בזה נפ"מ לכמה מילי.

ונראה דכוונתו, שכיון שהגדר בזה הוא כעין ודאי של שבויה ולא כעין ודאי של גבינות, שוב איכא כמה קולות, דנמצא דרך היכא שאמרו לחשוש לספק הוא דאיכא לדין ודאי, וכתבאר, ומטעם זה גופא בעי היכירא, ודו"ק.

מוכיח כן מהר"ן.

ונראה דעיקר הדברים מבוארים בר"ן, וזה לשון הר"ן בשבת [כ"ג] בביאורו למה לא מברכים על הפרשת דמאי, "שאלו היה אפשר לעמוד עליו נמצא הוא פטור - בדברים אלו פטור הוא בעשייתן מלכרך", והיינו שכיון שאם היה שייך לברר היה פטור שוב לא מברכים, ונראה דמבואר הכא דלא כהחזו"א שהרי הטעם הזה שאפשר לברר שייך גם אחרי הדין ודאי, דגם אחרי שיש דין ודאי מהני לברר, ומשמע איפכא מהחזו"א.

ונראה דבא לאפוקי מהגדר של הדין ודאי בגבינות, ששם הדין ודאי עומד בפני עצמו ולא מהני בזה בירור, והכא מהני, וע"כ ששורש הדין ודאי הוא מהדין ספק, והודאי מיתלי תלי בספק ולכן אין ברכה, ודו"ק.

בדין ברכה על אכילת תרומה ועל פדיון מעשר שני.

והנה לעיל [פרק ב'] הבאנו מהגאון ר' משה פיינשטיין זצ"ל ומהגר"ח ק שליט"א דמברכים באכילת תרומה ולא בהפרשת תרומה, וזה א"ש לפי החילוק עפ"י החזו"א

שהטבל הוא ספק והתרומה הוא ודאי, והחובת הפרשה בא לתקן את הטבל והחובת אכילה בא מחמת התרומה עצמה, אולם הביאו מהערוך השולחן ומשנה ראשונה שכתבו שלא מברכים גם באכילה.

ובאמת דהוכחנו כן מהברכה של פדיון מעש"ש שזה גם במעשר שני עצמו לאחר הפרשה ולא בטבל, ולשיטתם זה כבר ודאי, וצ"ע, עכ"פ לדברינו מוכרחים אנו לומר שגם המעש"ש עצמו אין בו ברכה, שהרי גם הודאי של דמאי לא בעי ברכה, וכנ"ל.

פרק ה'

בגדר הקולות של דמאי,

[הנאה של כילוי ואכילת מצווה],

וביסוד דינא דאי בעי מפקיר נכסיו [לגבי מזמנין].

חקדמא: דינא דאי בעי מפקיר נכסיו הוא גילוי על מחות חתקנא.

נתבאר לעיל [פרק ג'] שיש גילוי מיוחד מקולא של עני שאינו דין ודאי מוחלט כגבינות אלא דין ודאי כעין שבוייה דמיתלי תלי בספק, ולמדנו שזה הביאור בגמרא בברכות כלפי מזמנין דמדמי קולא דמזמנין שמקילין בבדיעבד לדין דאי בעי מפקיר נכסיו.

והיינו שהגרי"ז ביאר דמקולא של עניים איכא גילוי שכל האיסור של דמאי הוא רק איסור גברא, אולם הוכחנו מסוגי' בחולין מצד 'תקלה' שאינו כן.

וביארנו עפ"י דרכו, שרק בגבינות עשו דין מוחלט מדרבנן ודין זה לא תולה כל רגע בדין ספק, אבל הכא בדמאי אינו כן, שלא עשו דין מוחלט מדרבנן, והכא הדין ודאי תולה כל רגע בדין ספק, וראיה לכך, שלכן התירו עניים, והיינו שנתנו לו לסמוך על הרוב, וכל אחד יש לו כזה אפשרות אי יפקיר נכסיו, ואינו איסור מוחלט אלא איסור ודאי שמתחדש כל רגע כפי החשש, שאינה אלא הכרעה ודאית בספקות ולכן תולה עד כמה שיש ספק.

אולם אכתי לא נתבאר דהאיך רואים דין זה דווקא ממה שמקילין גם למי שמפקיר נכסיו, הרי מעיקר דינא דעני רואים כן, והגרי"ז ביאר כן על עיקר קולא דעני.

מחדש דבגוף חתקנא תרתי נאמר, א] עצם הקביעת שם דמאי, ב] חדינים לחשוש לע"ה דלא מעשרי, ולכן מצאנו ב' סוגים שונים של קולות – הנאה של כילוי ואכילת קדושה.

ונקדים בזה בעיקר תקנת דמאי, דנראה דבעיקר התקנה נתחדש דמתחילה החילו וקבעו 'שם דמאי' על תבואת ע"ה, ומדיני הדמאי הוא שיחשוש למיעוט ע"ה דלא מעשרי, אבל בגוף התקנה תרתי נינהו, עצם הקביעת שם דמאי והדינים לחשוש לע"ה דלא מעשרי.

ועיין לעיל¹⁰³ שהוכחנו יסוד זה מהדין ס"ס בפונדקית דמבואר דלכן יש נפ"מ באיזה ספק איירי, ולא בכל סוג של ספק נאמרה תקנת דמאי, עיי"ש.

ונראה להוכיח יסוד זה, דמצאנו במשנה [פ"א משנה ג'] דמי שלקח דמאי להנאה של כילוי [כגון שמן לסוך כלים או להאכילו לבהמה] וזה רק אסור מצד הדין 'משמרת' ואין

¹⁰³ [פרק ג' משנה ד' וה' - ובמילואים בסוף הפרק שם].

בו מיתה ואין בו לאו דטבל, דהכא לא גזרו גזירת דמאי, וכן מצאנו שמי שעושה בו אכילת מצוה כמו אכילת חלה או שיירי מנחה אין בו גזירת דמאי, דלא גזרו באכילת מצוה, כן מפרש במשנה ראשונה¹⁰⁴.

הרי לנו שני קולות נפרדות בתקנת דמאי, ונראה שיש ביניהם נפ"מ גדולה, דבהנאת כילוי מבואר דדווקא כשלקחו עבור שימוש זה, אבל אם לקחו לאכילה ושוב נמלך להנאה של כילוי אכתי אסור, וכן מבואר בחולין [ז:'], דבכה"ג הגזירה במקומה עומדת, וע' מקד"ד [סי' נ"ז ריש ס"ק ג'] דכיון דחיילא בו דין דמאי בלקיחה תו לא פקע, ואף דלקחו להנאה ושוב נמלך לאוכלו, הנמלך מחייבו אח"כ, היינו משום שהדין דמאי חיילא בו גם בלקיחה וגם בהחלטה לשימוש דאכילה, אבל להפקיע שם דמאי א"א.

אולם בנוגע לאכילת חלה ושיירי מנחה, בזה הוכיח החזו"א [סימן ד' ס"ק ח' בסוגריים] מהירושלמי שגם אם לקחו קמח ורק אח"כ החליט לעשות עיסה וחלה או קרבן מנחה, אפי"ה מותר, ולכא' תמוה, דלמה לא נימא דכיון דלקחו סתם דשוב חיילא בו גזירת דמאי ותו לא פקע מיניה, ודו"ק.

ומבואר מכאן דהתקנה לא היתה לחשוש למיעוט ולא לסמוך על הרוב עמי הארץ, אלא דנתנו לתבואה חלות שם דמאי, ומדיני הדמאי שיחשוש למיעוט דלא מעשר, ולפי זה שייך ב' אופנים של קולות בדמאי, וכדיבואר.

והיינו שיש קולא שלא קבעו מעיקרא שם דמאי, דאף של ע"ה הוא אבל לא קבעו בה בכה"ג תורת דמאי, ויש קולא אחרת, שאף שיש בו דין דמאי אבל כלפי דין מסוים הקילו ואמרו לא לחשוש למיעוטא דעמי הארץ.

וזה הנפ"מ בין הנאה של כילוי לאכילת מצוה, דבהנאה של כילוי אמרו דמעיקרא לא חיילא בו שם דמאי, ולכן כשלקחו לאכילה וחיילא בו שוב לא פקע ולא מהני מה שיעשה בו אח"כ הנאת כילוי, אבל באכילת מצוה, אף דחיילא בו שם דמאי אבל הקילו בה לומר שבאכילה זו א"צ לחשוש למיעוטא דעמי הארץ, ודומה לקולה של עניים, דאף שזה דמאי כלפי העני ג"כ אבל העני א"צ לחשוש, וכמו"כ לאכילת מצוה הקילו דבכה"ג א"צ לחשוש אף שהוא דמאי, ולכן א"צ לקיחה לשם חלה או מנחה, ודו"ק.

ולפי"ז נראה, דאף דכ' החזו"א [סי' ד' ס"ק ה'] שמי שלקחו לזרוע ונמלך לסוך [מפטור לפטור] דמהני, ואינו דמאי, אבל מי שלקחו למנחה ונמלך לסוך דלא מהני, ופשוט.

מיישב בזה את סדר הדינים במשנה – א] כמה אופנים של חנאה של כילוי ב] מקומות שגזרו דמאי, ג] כמה אופנים של אכילת מצוה.

ונראה שהדברים מדוקדקים, ובזה יש ליישב את סדר הדינים במשנה זו שהרי יש במשנה זו ה' אופנים של קולא בהנאה של כילוי, ובסוף המשנה יש ד' אופנים של קולא דאכילת מצוה.

והתנא הכניס בין שני הדנך דינים דין שלישי וזה הדין דמכזיב [שהוא סוף המקום שכבשו עולי בבל] ואילך פטורים מן הדמאי.

¹⁰⁴ ובדרך אמונה [פרק י"ג] בציון ההלכה [ס"ק קל"ה] הק' מאכילת מצה ומרור, ותיירץ דצ"ל דבעינן דוקא אכילת קדושה.

ולכאן קשה שהרי הנאה של כילוי והנאה של מצוה שייכי אהדדי דב' אלו הם קולות ששייכים לסוג השימוש שמשמש בדמאי, משא"כ כזיב שהוא 'מקום' שאלא חל בתבואה תורת דמאי כלל, ולמה סידרוהו ביניהם.

והביאור פשוט דבהנאה של כילוי ובכזיב יש צד השווה שבתרומהו אין 'שם דמאי' כלל, לעומת אכילת מצוה שזה דמאי רק שמקילין בו, ודו"ק.

ביאור דינא דאי בעי מפקיר נכסיו – דחזינן דאף דחיילא דמאי כלפי העני אכתי חקילו לאוכלה.

ונראה דזו כוונת הגמרא בדינא דאי בעי מפקיר נכסיו – והיינו דמהכא חזינן דאף דחיילא דמאי כלפי העני אכתי יכול לאוכלה, ולולי כן היינו אומרים שדמאי שהגיע לידו של עני מותר בו שכלפיו לא חיילא ביה מעיקרא 'שם דמאי', וכעין הנאה של כילוי, ומדמצי מפקיר נכסיו לאוכלה מוכרח דאף אחרי שיש לו שם דמאי כלפיו אכתי יש לו היתר, ומוכרח מהכא דכל הדין דמאי אינו דין ודאי מוחלט, אלא דעד כמה שהוא צריך לחשוש ולהסתפק הוא דחיילא ביה הדין ודאי, וע"כ דאינו כגבינות שהוא ודאי מוחלט אלא כשבויה שהודאי מיתלי תלי בספק.

דברי האחרונים על אי בעי מפקיר.

בדברי האחרונים בסברא דאי בעי מפקיר נכסיו – לעיל הבאנו מהגרי"ז שכוונת הגמרא להוכיח שזה איסור גברא, ותמהנו עליו, אלא דיתכן שכוונתו היתה כדמצאתי בעמק ברכה [לולב אות ט"ז] ובאוסף חידו"ת להגרא"ק [סימן ד' ס"ק ה' ד"ה וסיוע] שהחפצא מצד עצמו מיקרי חזי ליה לראוי כיון דאי בעי מפקיר אף שכל חפצא שיש בו איסור מיקרי אינו ראוי ולא חזי ליה, ונפ"מ לברכה שלא מברכים מחמת זה שהחפצא אינו ראוי מחמת האיסור, ומה"ט מיקרי נמי 'לכם' כיון דהשתא ראוי הוא.

קונטרס בגדר שותפות הכהן בטבל ובדמאי

קונטרס בגדר שותפות הכהן בטבל ובדמאי [סוכה ל"ה]

בפלוגתת רש"י ותוס' באתרוג של טבל ושל דמאי. // פלוגתת הרמב"ן והראשונים אי באתרוג של טבל שותפות דכהן מעכב בדין לכם. // אתרוג של דמאי מותר לב"ה דאי בעי מפקיר ומביא מהמנח"ב להק' על שי' התוס'. // בדברי רעק"א בזה, ובגדר הדין נתינה בתרומת מעשר דדמאי וביאור הדברים עפ"י דברי הקונטרס הספיקות בתקפו כהן, ובפלוגתת האור שמח ומקד"ד בספק מעשר עני ובמעשר עני של דמאי. // מוכיח דכאן לא שייך לדון מדברי הקונטרס הספיקות, דלא שייך לומר שלא הוכרע הממונות כלפי הכהן אף דכבר הוכרח כלפי הלוי. // מבאר באופן אחר עפ"י דברי השערי יושר בסוגי' דתקפו כהן, דזכות תיסה חסר בדין "ממון המיוחד לך" במעשר בהמה וה"ה שיש לומר שחסר בדין "לכם" בד' מינים. // לפי הנ"ל מתיישב עיקר שי' התוס' בגדר השותפות דכהן בטבל, ומיישב קושי' המנח"ב עליו מסוגיות הש"ס. // מהלך חדש דנחלקו ב"ש וב"ה בדין נתינה לכהן בתרומה דדמאי, האם דין זה כבר נתחדש בטבל במעורב שבו, או דרך מתחילה בתרומה. //

בפלוגתת רש"י ותוס' באתרוג של טבל ושל דמאי.

בעיקר דין ממון שבט בטבל, יש להקדים בפלוגתת ב"ש וב"ה במסכת סוכה [ל"ד:]: האם נוטלין אתרוג של דמאי, ולהלן שם [ל"ה:]: מבואר דפלוגתתם תלויה בפלוגתא אחרת ופליגי לשיטתייהו האם מאכילין דמאי לעני או לא, דלב"ה דמאכילין דמאי לענין שפיר נוטלין דמיגו דאי בעי מפקיר לנכסי' והוי עני וחזי ליה "השתא נמי לכם קרינא ליה".

והנה, מזה דפליגי באתרוג של דמאי מבואר דבשל טבל ודאי אסור, וכן דייקו בתוס' [ל"ה. ד"ה אתי' לחם לחם], והק', דמצת טבל היה מותר [לולי דבעי מי שאיסורו מחמת חמץ ולא מחמת טבל] ומבואר דלא חסר בדין לכם ומ"ש מאתרוג של טבל ותי' דאיכא חלק הכוהנים ולויים והוי כתפוסת הבית, והמצה כשאכל כמה כזיתים ודאי יצא דאכל עכ"פ כזית משלו, וכל זה שי' התוס'.

אמנם רש"י פליג דכתב רש"י [ל"ה. בד"ה ומאן דבעי] דטעם הפסול באתרוג של טבל משום שאין בו היתר אכילה, ובדין לכם באתרוג בעינן היתר אכילה, ועיי"ש במהרש"א שכבר עמד בפלוגתא זו, ולית ליה סברא דשותפות של התוס', ומה דפליגי התוס' על סברא דהיתר אכילה, כתב השאגת אריה [סי' צ"ז] דיש בו היתר ע"י הפרשת תרומה.

וע' בקרני ראם דדחה, וסובר דרש"י מיירי באוקימתא שבלאו הכי אין שותפות וכגון שהוא בעצמו כהן וטבל ידיה הוא, או במלוה מעות על הכהן שממילא יהיה שלו, ובכה"ג כתב רש"י דעכ"פ יהיה חיסרון בלכם דאתרוג בעינן היתר אכילה, אבל רש"י מודה דבכל טבל איכא שותפות הכהן ואיכא חסרון בלכם.

וקושי' התוס' הדרא לרש"י דלמה לא אסרו מצה של טבל מטעם לכם, וע' מנחת ברוך [סי' צ"ט ענף ב'] דפי' דלרש"י הדין לכם בהיתר אכילה הוא דין מיוחד באתרוג דדרשינן "פרי לכם", שיהא ראוי לכם בתורת פרי וכן הביא מהרמב"ם בפ' המשנה, ואין זה ענין לדין לכם האמור לענין מצה וחלה.

פלוגתת חרמב"ן וחראשוניס אי באתרוג של טבל שותפות דכחן מעכב בדין לכם.

וע' בר"ן שהביא את שי' הרמב"ן דחולק על התוס' וסובר דשותפות הכהן ולוי בטבל לא מגרע בלכם כיון שיכול לסלק את הכהן ולוי באתרוג אחר להתירו ממק"א, ופלוגתת ב"ש וב"ה באתרוג של דמאי אינו בטבל של דמאי, רק בתרומה טמאה של דמאי, דלב"ה מותר לעניים ויש בו היתר אכילה, ולב"ש ליכא היתר אכילה ואסורה, וכולהו מודי דתרומה טמאה של דמאי אין בו היתר אכילה ולא יוצא בה יד"ח, וע' מהרש"א שכ' דקושי' התוס' ממצה של טבל לק"מ לשי' הרמב"ן, דלדידיה טבל מיקרי לכם, והוסיף, די"ל א"כ דרש"י אזיל בשי' הרמב"ן.

ונ' דמה דתוס' סובר דלא מהני מה שיכול לסלקו ממק"א, היינו כדהבאנו לעיל [פרק ז' משנה ו'] מהמקד"ד תרומות [סי' נ"ה סוס"ק ה' בד"ה הנה לעולם] דהפרשה ממק"א היא סוג אחר של הפרשה, דאינו מוציא את המעורב שבו, דלא אמרינן דמתברר שהמעורב של טבל זה היה במק"א, רק דהפרשה מתירו מכאן ולהבא ממק"א, ולעולם התרומה שהיתה בתוך הטבל היה עומד להיות מופרש ממנו לולי ההפרשה ממק"א, ונפ"מ לענין קליטת מחיצות לענין מע"ש שבו, ונמצא דגם אם בסוף הפרישו ממק"א אבל החלק שהיה בתוכו היה עומד לכהן שיהיה שותף, רק שע"י ההפרשה נתבטלה שותפות ידיה - ועי"ש שהבאנו כמה הוכחות לזה - וזהו סברת התוס' דחולק על הרמב"ן.

ונראה שהרמב"ן מודה לזה רק שסובר שממון כזה שאין לו זכות ברור לתובעו ולזכות בו, דיכול הישראל לבטל לכל הך זכות ע"י הפרשה ממק"א, ממון כזה אינו ממון לגרע בדין לכם שיש לישראל בטבל, ודו"ק, ולא דמי לתפוסת הבית שכא"א יקבל חלקו, [ולהלן הרחבנו יותר בשי' התוס' בשותפות הכהן בטבל].

שוב מצאתי בהשגות הרמב"ן על הלכות לולב להראב"ד וז"ל: "וי"א דשל טבל פסול מפני חלקו של כהן דהוה ליה כאתרוג של שותפין כדאיתא בפ' יש נוהלין, ואף על פי שיכול לתרום עליו ממקום אחר לא קרינא ביה לכם, ולא דמי לאחין שקנו אתרוג בתפיסת הבית שאם יכול לאכלו יצא, דזכותו של כהן בגויה דהאי הוא ולאפרושי מיניה וביה קאי, ואין פסולו אלא ביום ראשון אלא שלא נשנה במשנתנו", הרי שכתב בהדי' סברא זו שהזכרנו מהמקד"ד "ולאפרושי מיניה וביה קאי", ודו"ק.

אתרוג של דמאי מותר לב"ה דאי בעי מפקיר ומביא מחמנח"ב לחק' על שי' חתום'.

והנה, בדין אתרוג של דמאי, סברת ב"ה להכשירו דמיגו דאי בעי מפקיר נכסיו והוי עני ואוכלו הרי"ז לכם, וע' רש"י דבלי זה הרי אין בו היתר אכילה, ומשמע דאזיל לשיטתו וכדברי המהרש"א דרש"י חולק על תוס' וסובר דכל החיסרון בטבל הוא מצד היתר אכילה ולא מצד שותפות הכהן ולוי, ודו"ק, וע"ז בא ההיתר לב"ה בדמאי דחזי לעני, ומיקרי ראוי לכם.

אולם שי' התוס' תמוה, וקשה בזה תלת:

א] כיון דאיכא שותפות דכהן בגויה, א"כ מה מהני מה שיכול ליתנו לעני לאוכלו, הא סו"ס יש לכהן חלק בו עכשיו, וחסר בדין לכם, שו"ר במנחת ברוך [סי' צ"ח סוף ענף ג'] שהק' כן.

ב] במנח"ב [סי' צ"ו בסוף] הק' עוד דכיון דדמאי הוא ספק ואמרינן הממע"ה, וא"צ ליתנם לכהן וללוי ולעני, א"כ קשה מעיקרא למה לב"ש פסול ולמה ב"ה צריכים טעמא דעני, הא תיפוק ליה דהכא אין לכהן וללוי שותפות, דהמע"ה.

ג] עוד הק', דבגמ' הקשו דלמה ב"ה הכשירו, "והא לא חזי ליה", ולפי' רש"י דאין בו היתר אכילה א"ש קושי' הגמ' אבל לתוס' תמוה, דהול"ל והא שותפין נינהו, ושי' התוס' צע"ג.

בדברי רעק"א בזה, ובגדר חזין נתינה בתרומת מעשר דדמאי וביאור חזכרונות עפ"י דברי הקונטרס חספיקות בתקפו כהן, ובפולוגתת האור שמח ומקד"ד בספק מעשר עני ובמעשר עני של דמאי.

וראיתי ברעק"א בתוספותיו ריש דמאי [אות ג'] שהביא את דברי רש"י בסוטה [מ"ח] שתרומת מעשר נותנים לכהן ואינו מוכרו לו, דאף דבדין ממון דדמאי אמרינן הממע"ה, אבל אכתי א"י למכור לכהן דחיישינן שמא יתעכב אצלו עד שמוכרו ויכשל בו, [וכן דייק המשנה למלך בפ"ט ממעשר ה"ב מהרמב"ם], והביא שהטור חולק וסובר שמוכרו לכהן, והוכיח כרש"י משי' התוס' הנ"ל, דאל"כ ק' קושי' המנח"ב דלמה דמאי אסור לב"ש ול"ל היתירא דמפקיר נכסיו לב"ה, הא ממילא אין כאן שותפות, וע"כ צ"ל דנותנו לכהן בחינם מהטעם שכ' רש"י, ושוב הו"ל שותף בגוי' ודו"ק.

ויש להעיר דיתחדש לפי"ז דלתוס' אם הפרישו תרומת מעשר לכהן ואינו דמאי רק למעשר עני בלבד דכשר, דבזה ודאי אמרינן הממע"ה וכדמפורש בברייתא בסוטה מ"ח, ולרש"י אכתי פסול.

אולם עיקר דברי רעק"א צ"ע, דמהיכי תיתי דמחמת חשש שיכשלו בו החזירו את הדין ממון כהן, דאי מצד הממונות איכא ספק, וכלפי ספק ממון נפסק דהמע"ה, א"כ מה אהני לן התקנ"ח דתיקנו מחמת מכשול שיתנו לכהן בחינם להחזיר לו את הדין ממון שלו, הא זה דין נתינה בלי שייכות לזכות כהן, ואין הכהן בע"ד בהך דין נתינה, והיאך זה מגרע בדין לכם.

והיה אפשר"ל דהך נתינה מתקנ"ח היא זכות ממון חדש דחידשו לכהנים, אולם אכתי ק' דמהיכי תיתי דזכות ממון זה נאמרה כבר בטבל של דמאי, ולכאור' רק לאחר הפרשה יתחדש דין ממון זה, וצ"ע.

ואשר נראה מדברי רעק"א האלו, דבהך דין נתינה ביטלו את ההכרעה דהמע"ה בדמאי והגדר בזה הוא כך:

בסוגי' דתקפו כהן מבואר דאי בספק בכור הדין הוא דאי תקפו כהן אין מוציאין מידו אז אין להפריש מעשר בהמה מספק בכור שהרי הוא פוטר ממונו בממון חבירו אבל אי תקפו כהן מוציאין אותו מידו אז שפיר מפריש, וק', דאף דמהני לתפוס, אבל סו"ס עדיין לא

תפס והדין לפני שתפס ששייך לישראל וממונא ידידיה הוא, וצ"ע, ולמה דין זה תלוי בדין תפיסה בספיקות.

ופי' הקונטרס הספיקות [א' - י'] שמה שיכול לתפוס הוא ראייה דאין הכרעה ודאית בממון לומר שהיא של ישראל, ומה"ט גופא מהני תפיסה, ומוכרח שיש ספק בעיקר הממון, ושוב אינו פוטר ממנו בספק ממון כהן, ולפי"ז כתב שם [א' - ח'] דא"י לקדש אשה בממון דמהני בו תפיסה, ורק ממון שנפסק שהוא שלו ואין תפיסה מהני לקידושין.

וכעין זה ראיתי במקד"ד דמאי [סי' נ"ז סוס"ק א' בד"ה הנה האור שמח] שהביא מהא"ש שביאר שאין חלות מעשר עני בדמאי, דכיון שהוא ספק ואין שום קדושה ודינים מספק, ודין ממון נמי ליכא מספק דהממע"ה, א"כ אין שום חלות מעשר עני, והוסיף, שכל מה שמעשר עני טובל הוא מחמת הדין ממון שבו, וזהו הטעם דהר"מ כתב דמפרישין מעשר עני בדמאי רק לקבוע מעשר שני, דמלבד זה אין שום חלות, והוסיף הא"ש דא"כ בספק טבל א"צ להפריש מעשר עני כלל.

ובמקד"ד חולק, דבשלמא בדמאי דאיכא רוב ומוחזק לטובת ישראל, התם אין שום דין ממון לכהן, אבל בכל ספק טבל דמהני תפיסה דכהן לאחר שיפריש, שוב אמרינן דיש כאן ספק ממון כהן לענין הך תפיסה, ושפיר טובל ואוסר התבואה מספק וצריך הפרשה, עכתו"ד, ונראה דמבואר בדבריו קונטרס הספיקות דמזה דמתני תפיסה מוכרח שבעת אין הכרעה בממון, וממון שבתוך הטבל אוסרו מספק.

ונ' דסובר רעק"א דאף דבמעש"ר ומעשר עני של דמאי אמרינן הממע"ה, ובזה צדקו דברי המקד"ד ואין שום צד ממון לעני ולוי, והוכרע דשל ישראל הוא, אבל כלפי התרומת מעשר אמרו רבנן לחשוש לצד דמיעוט עמי הארץ דלא מעשרי וחייבוהו לתת מכה הך צד מיעוט, והיינו דכמו דכשמהני תפיסה יש הוכחה שאין הכרעה על הממון, כמו"כ תיקנו כאן, דמחמת החשש שמא יכשל בו תיקנו לא לסמוך על ההכרעה הממונית, והוסיפו, דלא רק דיהני תפיסה אבל גם שצריך לתת בעצמו לכהן.

ומעתה א"ש דהדרא הספק ממון כהן, וחסר בדין 'לכם' לפי ב"ש, ופסול לתוס' מצד שותפות כהן, ולפי ב"ה רק התירו מחמת הא דאי בעי מפקיר נכסיו.

מוכיח דכאן לא שייך לדון מדברי חקונטרס חספיקות, דלא שייך לומר שלא חוזרע חממונות כלפי חכזן אף דכבר חזכר כלפי חלוי.

אולם עיקר הדברים מחודשים הם, דלמה יבטלו רבנן את ההכרעה הממונית, שהרי לענין עיקר הנידון בדמאי הרי נפסק דהממון לישראל מחמת הדין מוחזק ורוב, דכן נפסק כלפי הלוי והעני, ומהיכי תיתי דכלפי הכהן לא נסמוך על הך הכרעה, ולמה להו לבטלו, ולמה לא סגי בתקנה שיתנו לכהן כדי שלא יכשל אף דאין לו זכות ממון.

ויתירא מזו, הרי לא יתכן ללמוד כן, שהרי זה ודאי שיש דין 'פלגינן' בדמאי לענין ההכרעה דרוב ע"ה, שהרי לענין האיסור חששו רבנן למיעוט דלא מעשרי ולא אזלינן בתר הך רוב, וכלפי הממון אזלינן כהרוב ע"ה דעישרו מחמת החזקת ממון והרוב ואמרינן הממע"ה, וממונא ידידיה הוא לענין קידושין ושאר דינים, וי"ל א"כ דה"ה דנימא כן מיניה וביה בדיני הממון, דכלפי הלוי והעני נכריע דכבר עישר הע"ה וכלפי הכהן נימא דלא עישר הע"ה וחייב לתת, ודו"ק.

אמנם זה אינו, שהרי ממונא דתרומת מעשר מונח במעשר ראשון, [וגם אם מפרישין תרומת מעשר לפני מעשר ראשון, הביאור בזה דחלין תחילת המע"ר והתרומת מעשר כהדדי בהפרשה זו], ואם כבר נפסק כלפי הטוען ונטען עם הלוי דממונא דישראל הוא וכבר הופרש אצל הע"ה וטבל זה של הישראל הוא, שהלוי כבר קביל חלקו, וא"כ הממון כהן ממילא כבר הופרש ונמצא אצל הלוי הוא, והנדיון על הממון כהן הוא כבר תולדה מהממון לוי, ובכה"ג בתולדה לא אמרינן דפלגינן, והיינו דלא אמרינן דכלפי הכהן לא היתה הפרשת מע"ר וכלפי הלוי היה הפרשת מע"ר, שהרי דין הכהן בא בתולדה מהלוי, ופשוט.

מבאר באופן אחר עפ"י דברי חשערי יושר בסוגי' דתקפו כהן, דזכות תיסח חסר בדין "ממון המיוחד לך" במעשר בהמה וה"ה שיש לומר שחסר בדין "לכם" בד' מינים.

וני' עפ"י מש"כ בשערי יושר בביאור הסוגי' בתקפו כהן, דביאר [בש"ה - פ"ז] דהא דאמרו דא"י לפטור ממונו בממון כהן, וחשיב ספק ממון כהן מחמת זה שהכהן יכול לתפוס, היינו דאף דודאי דיש הכרעה ממונית ודאית, ופשוט שיכול לקדש אשה עד שיתפוס הכהן [וכ"כ שם להלן בפ"ח], אבל עצם זה שיש לכהן זכות לגרום שהממון יחזור להיות שלו ע"י תפיסתו, זה גורם שאין זה ממון "המיוחד" לישראל ובמעשר בהמה נאמרה לך ולכן בעינן "ממון המיוחד לך" כמבואר ברש"י בבכורות [נ"ו:]: וזהו הטעם דממון שותפות פטור במעשר בהמה, וממון כזה דינו שהוא שלו כל זמן שהוא ברשות הממוני' שלו, אבל יש אפשרות שיוכרע בו שהוא של אחר בתפיסת האחר, בזה נמי חסר במיוחד לך, עכתו"ד.

וני' להוכיח כדבריו מדברי רש"י בסוגי' דתקפו כהן, דברש"י מבואר שהישראל שתק ובסוף צווח ופי' הפנ"י דמירי בתפיסה ברשות, [ופי' ב' טעמים למה פשוט לרש"י דלא מירי בתפיסה סתם], דלשיטת רש"י פשוט דתפיסה סתם לא יהני, ונראה דלרש"י א"א לומר כהקונטרס הספיקות, שהרי תפיסה סתם באמת לא מהני וע"כ משום שיש כבר הכרעה בממון שהוא ודאי שלו, ואפי"ה מבואר דאהני לן האפשרות של תפיסה ברשות לגרע בדין ממון, וע"כ שזו "סיבה", וסיבה זו מגרעת בדין "ממון המיוחד לך".

ונראה לחדש דמדין "לכם" דבעינן בארבע מינים, בזה ג"כ צריכים "ממון המיוחד לך", [וחדוש זה נוכיח להלן], ולפי"ז יתחדש, דבמקום דמהני תפיסה אינו 'לכם' אף דיכול לקדש בזה אשה, [והיינו דאף דלקונטרס הספיקות פשוט שאין 'לכם' היכא דמהני תפיסה, שהרי אינו יכול לקדש בו אשה, אלא גם לגרשש"ק דאפשר לקדש בו אשה, כשמהני בו תפיסה, אבל אכתי לא יהיה בזה דין 'לכם'].

ומעתה י"ל דעדיף תקנ"ח שמחייב לישראל לתת לכהן מתפיסה ברשות, והיינו דאף אם נאמר שמה שיכול לתפוס כשהלה שתיק דזה לא מהני לגרע בדין 'לכם', אבל הכא דכבר תיקנו לתת שפיר מהני לגרע בדין 'לכם', ואף דתפיסה לא מהני בספק זו וכדמוכרח כלפי העני והלוי, אבל כלפי הכהן דתיקנו שיכול לקחת מחמת הצד מיעוט דע"ה דלא מעשרי, הרי כלפי זה חסר לישראל בדין 'ממון המיוחד לך', ושוב אינו בכלל 'לכם', ודו"ק.

והשתא דאתינן להכי י"ל עוד, דאולי התפיסה ברשות מהני בדמאי, וגם העני והלוי יזכו בו אם יתפסו בשתיקת הבעלים, וא"צ לבוא להך תקנה מיוחדת דנתינה בתרומת מעשר, ולכן חסר ב'לכם', אמנם לא נתברר לי אי מהני תפיסה ברשות נגד רוב ומוחזקות. [ויש לעיין, דלפי"ז נוכל ליישב שי' הטור דחולק על הרש"י וסובר דא"צ לתת לכהן ויכול למכור לו].

לפי חנ"ל מתיישב עיקר שי' התוס' בגדר השותפות דכהן בטבל, ומי"ש קוש"י חמנח"ב עליו מסוגיות חש"ס.

ונ' דעיקר הך חידוש דבעינן בלכם ממון המיוחד לך, מוכרח מכל שי' התוס' כאן, דכבר הבאנו את לוגתת הרמב"ן על התוס' [לעיל תחילת דברינו] דסובר דאין כאן שותפות כהן כיון דיכול להפריש ממק"א, ונראה דבעיקר הסברא מודי התוס' דאין זו שותפות ממש כהיא דתפוסת הבית, שהרי ס"ס יכול לסלקו וכטענת הרמב"ן, וכוונת התוס' הוא רק דחסר "בממון המיוחד לך" ובדין "לכם", והיינו דמה דאיכא דינים בתוך הטבל שצריך לעשות ממנו ממון כהן גם זה סגי שיהיה חסר בדין "לכם" כמו דתפיסה ברשות מהני כלפי מעשר בהמה, ודו"ק.

ובאמת, דליסוד זה מודה גם הרמב"ן, שהרי עיקר החיסרון ד"שותפות" באתרוג הוא חידוש, שהרי בציצית וחלה ותרומה דרשינן בגדיכם עריסותיכם וכו' לרבות שותפות, ולמה באתרוג ממעטינן, וע' רשב"ם בב"ב [קל"ז:]: באתרוג שקנו אחים בתפוסת הבית שעמד בזה וכו' דזהו החידוש בלשון לכם "שיהא כולו שלו ולא מקצתו שלו", והיינו כעין הדרשה דממון המיוחד לך, ובאמת דבמעשר בהמה עצמו הך דרשה נאמרה למעט שותפות [בבכורות נ"ו:], והגרשש"ק דימה לכאן תפיסה, אבל עיקרו בשותפות, וחזינן א"כ דלכם דומה לממון המיוחד לך.

ומעתה יתיישב היטב עיקר שי' התוס' בשותפות הכהן בטבל, דהנה, יעויין במנחת ברוך [סי' צ"ו ענף ב'] דהוכיח נגד התוס' דע"כ אין שותפות לכהן בטבל ממה דישאל יכול להקדיש טבל [וכמבואר בחלה פ"ג מ"ה] אף דשותף א' אינו יכול להקדיש כל השותפות, ועוד הוכיח כן ממה דבעיר הנדחת לא שורפין ממון של שותפין ואילו טבל שורפין ולא אהני לן שותפות הכהן, ומוכרח דאינו שותפות ממש, וע"כ כדברינו דאין לו בהם דין ממון ממש.

מחלף חדש דנחלקו ב"ש וב"ה בדין נתינה לכהן בתרומה ודמאי, האם דין זה כבר נתחדש בטבל במעורב שבו, או דרק מתחילת בתרומה.

איברא דלדרכו של רעק"א רק מיושב למה לב"ש אתרוג של דמאי פסול, ולמה לב"ה בעי טעמא דמצי מפקר נכסיו, אולם אכתי לא מיושב עיקר הקוש"י [וכדהבאנו נמי מהמנח"ב], דאיך מהני מה דיכול להפקיר נכסיו לגרע שותפות הכהן.

והנראה בזה, דכבר תמהנו לעיל דאחרי דבדמאי איכא דין ודאי ואיכא דין ספק, א"כ למה אמרינן הממע"ה כלפי הדין ממון, ואינו נותנו ללוי ועני, דכמו דבטבל ודאי יש דין ממון, כמו"כ בדמאי יתחדש דין ממון מחמת הדין ודאי כדמאי.

וביארנו בזה דלעולם הדין טבל שבדמאי הוא ספק, ורק הדין תרומה שבדמאי אית ביה נמי דין ודאי, וזה שהוכחנו משי' ב"ה דמזמנין עליו דמוכרח שכל האיסור טבל בדמאי הוא רק דין לכתחילה, ואי אכלו בדיעבד לא עבר, ולכן מזמנין עליו, וע"כ שאין כאן דין ודאי כלל, דרק בדין ספק שייך לחלק בין לכתחילה שצריך לחשוש לבדיעבד שלא חשש, ומה"ט באמת אין קולא דמזמנין בתרומת דמאי, שזה כבר דין ודאי, עייש"ה.

ולפי"ז ביארנו דע"כ תרומה זו שאני מכל תרומה שהיה כבר מעורב בתוך הטבל לפני הפרשה, והך תרומה היא ודאי וטבל ידיה הוא ספק וע"כ שאין בטבל דמאי דין מעורב שבו, והיא תרומה מחודשת.

ועפי"ז מתיישבת לנו למה אין דין ממון מהדין ודאי שבדמאי, דכיון דהדין ממון בא מכוח המעורב בטבל, והכא ליתא למעורב שבו, וע"כ נצטרך לומר דכמו דעשו תרומה מחודשת לענין האיסור, כמו"כ עשו כן לענין הממון, [שיתחיל בתרומה אף דאינו מעורב בטבל] ואין סברא לחדש דיני ממון בגזירת דמאי שכולו שייך לחשש איסור, כן ביארנו לעיל.

ומעתה יש לחקור, דכשבאו לתקן מחמת מכשול ותקלה שיתן לכהן דתרומתו, ושיהיה לו לכהן דין ממון שהרי לא רצו שימכרנו לו, דיש להסתפק מהו הגדר בהך דין, די"ל דחידשו דין ממון חדש בתרומה עצמו, או די"ל דאמרו דכבר בטבל יהיה דין ודאי מעורב בו לענין הממון כמו בכל טבל דאף דלענין האיסור אין דין ודאי מעורב בו, ושאני מטבל דעלמא אבל לענין הדין ממון י"ל דחידשו את המעורב שבו, ודו"ק.

ונ' דאחרי דלב"ה כבר הקילו לענין אכסנאי וענ', אין סברא שיחדשו זכות ממון מדין ודאי בטבל כזה שיכולים עניים לאוכלו ולעכבו מלקיים בו את הזכות ממון שיש לשבט להפריש ולתת, אבל לב"ש דכו"ע צריכים לתת את הממון לכהנים, ואין מי שיכול לעכב את הזכות כהן בטבל מלתת לו, שוב יש מקום לומר דלהוי כשאר טבל שהדין ממון מדין ודאי נתחדש כבר במעורב שבו, ודו"ק.

ומעתה יש לפרש את דברי הגמרא בדרך מחודש [ולהלן נביא סמוכין לזה מהחזו"א], די"ל דזה גופא תליית הגמ', והיינו דאין כוונת הגמרא שמחמת זה שהוא יכול להיות עני דשוב יכול נמי לבטל את הדין ממון, רק שכוונת הגמרא היא שזו ראיה, דאחרי שיש כזה דין שוב מוכרח שלא תיקנו דין ודאי בנתינה זו, ודו"ק.

וזה ע"ד ביאורו של החזו"א לענין הדין מזמנין, דגם שם מבואר בגמ' דמיגו דיכול להפקיר וכו', וע"כ דלאו דווקא, דהרי מיירי שהוא כבר אכלו ומה מהני מה שעכשיו הוא יכול להפקירו, וע"כ שזו ראיה שכל הדין הוא רק לכתחילה, וכדהבאנו כבר, וה"ה דבסוגיין יש לפרש כן.

ומעתה א"ש, דלענין הדין ספק ממון שיש במעורב שבו, כלפי זה ודאי שאין שותפות לכהן, דלא מהני כאן תפיסה כלל וכלל, ופלוגתת ב"ש וב"ה היא האם התקנה לתת לכהן זכות ממון שלא יכשל בו הישראל, האם זה דין ודאי דתחילתו בתרומה עצמה או דמתחילה כבר במעורב שבו כשאר דין ממון דטבל.

הקדמה בגדר תקנת דמאי, שיש בתקנה גם דין ודאי וגם דין ספק.

משנה ד // **רע"ב משנה ד** // **ביאורים ציונים והערות משנה ד** // הדמאי מרבינן בו ומשתתפין בו. // ומרבינן עליו ומזמנין עליו, ובדברי החזו"א בביאור לר"ש דמחלל בין לכתחילה לבדיעבד. // פלוגתא הראשונים בברכה על איסור. // ומפרשין אותו ערום – חידוש במשנה ראשונה מצי' מברך. // בהא דלא מברכין על דמאי – סוגי' דשבת, ויכולין באחרונים אי דמאי הוי דין דאי או ספק. // וטוספת דברים למה שכתב דין דואי מכח ספק ליכא ברכה – ברכה – כפי' וישי' הברכ"ש. // שכן שוהגרי"ד ק' באבועותי' חייב דמאי ושחורק נותן בצמר פטור מן הדמאי. // והוכחות מהחזו"א מהדין מזמנין ומהדין שמפרשו ערום דבעיקר תקנת דמאי ליכא דין דואי, ויש רק דין לחשוש מספק. // עוד הוכחות שכל הדין הוא רק מספק. // מאבא שחוק דין טבל דמאי שהוא מספק מדין תרומה דמאי שהוא דואי, ומייבש בזה את התמירות בדמאי, ומחדש דין בברכה על אכילת תרומה. // מכא טמיהת רבות במהלך הנ"ל. // והוכחות נוספות שאינן דין דואי. //

משנה א // **רע"ב משנה א** // **ביאורים ציונים והערות משנה א**
 שיטת הרמב"ם בפירות א"י שיצאו לחו"ל. // דרך נוספת בישוב הרמב"ם
 במכר מלאכה בחו"ל. // יש חולקים בדעת הרמב"ם דפירות א"י שיצאו
 להאז"ז בזה. // "כל המשתמש ממנו פטור" – חידוש הגר"א בזה. ובדברי

מִשְׁנֵה ג' / רע"ב מִשְׁנֵה ג' / ביאורים ציונים והערות משנה ג' / / המקבל עליו להיות חבר. / לשון 'חבר' - "חברת ת"ח זה לזה חברה נאמנה כי היא חברה לשם שמים" - רמב"ם. / ואינו לוקח ממנו לח וכו' ולא יגדל כהמה דמה וכו' / ואינו מתארח אצל ע"ה" /

משנה ה' / / רע"ב משנה ה' / / ביאורים ציונים והערות משנה ה' / / רבי מאיר אומר את שדרכו להמדם בגסה וממדו בדקה טפלה דקה לגסה. את שדרכו להמדם בדקה וממדו בגסה טפלה גסה לדקה. / /

מסכתא דמאי פרק שלישי

משנה א // **רע"ב משנה א** // **ביאורים ציונים והערות משנה א** // מאכילין את העניים דמאי ואת האכסניא דמאי. // בחידוש הרמב"ם דדוקא בשעת אכילה אצל בעה"ב מותר ולא מה שלוקח לרשותו. // האם קאי בטבל או בתרומה של דמאי. // אכסניא. // אכסנאי ישראל או עכו"ם, ובדין להאכילם טבל דליכא בזה הנאה של כילוי. // ביאור דברי החזו"א במוכר לעכו"ם שאינו מפרש. // בדברי התורת זרעים בהנ"ל – מתי מיקרי הנאה של כילוי. // בא"ד אבל לנו שם בלילה חייבין לתקן. // "רבן גמליאל היה מאכיל את פועליו דמאי". // בפלוגתא הבבלי וירושלמי אי עניים מותרים בדמאי, ובפלוגתתם בפטור הפקר לאחר מירוח. //

משנה ב // **רע"ב משנה ב** // **ביאורים ציונים והערות משנה ב** // הרוצה לחזום עלי ירק להקל ממשאו לא ישליך עד שיעשר. // בטעמא דלא ישליך, הא יתכן שהפקר פטור לאחר מירוח. // בדין לפני עיוור במחזירים לפני שקנה. // פלוגתא הראשונים בדין "לא יחזיר עד שיעשר" – האם איירי שיש לו זכות חזרה או לא. // "מפני שלא משך" – בדין קנין מעות דמהני מה"ת, ויש לעיין מצד מי שפרע. //

משנה ג // **רע"ב משנה ג** // **ביאורים ציונים והערות משנה ג** // המוצא פירות לאכלן ונמלך להצניע לא יצניע עד שיעשר. // פלוגתא הראשונים – נטלן שלא יאבדו. // ואם מתחילה נטלן בשביל שלא יאבדו פטור – מקור מהירושלמי שיש חידוש בבעלות הנצרכת להפרשת תרומה, וקס"ד דסגי בבעלות כעין הבעלות בבזבז "שעשאן הכתוב כאילו בירשותו". // מקורות נוספים לבעלות מחודשת בהפרשת תרומות ומעשרות. // ביאור הדברים למה חלוק בעלות של הפרשה מכל בעלות אחרת. // כל דבר שאין אדם רשאי למוכרו דמאי לא ישלח לחבירו דמאי, ר' יוסי מתיר בודאי. //

משנה ד // **רע"ב משנה ד** // **ביאורים ציונים והערות משנה ד** // 'טוחן'. // המוליך חטים לטוחן כותי או לטוחן ע"ה בחזקתן למעשרות ולשביעית. // לטוחן נכרי – דמאי – ביאור שיטת הרמב"ם בדין ס"ס בדמאי דאסור. // ביאור שיטת הראב"ד למה מקילין בס"ס בדמאי, עפ"י סברת המשאת בנימין דחזקה נגד א' מן הספיקת לא מהני. // ביאור נוסף בפלוגתא הרמב"ם וראב"ד דפליגי בעיקר גזירת דמאי, דלמה לא סמכו על רוב ע"ה מעשרי, אי מצד מיעוט המצוי אי מצד חזקת טבל. // קושי' גדולה בשיטת הראב"ד מהמשנה הבאה בפונדקית, ובקושי' רעק"א מס"ס בקלין שבדמאי. // פלוגתא הראשונים בדין מפקיד פירותיו אצל הנכרי כפירותיו, וביאור שיטת הראב"ד בזה דהוה כפירות עכו"ם. // בקושי' הירושלמי מרישא לסיפא. // בקושי' רעק"א מהגמרא בבכורות דמבואר דכו"ז מודי דמפריש, ובהערת הר"ש בדין "קאתינא מכה גברא דלא מצית אישתעי' דינא בהדיה". //

משנה ה // **רע"ב משנה ה** // **ביאורים ציונים והערות משנה ה** // שיטת רבי יוסי "דאין אנו אחראין לרמאין". // מבואר בדין פונדקית דסמכין על הס"ס וזה דלא כהראב"ד [משנה לעיל] דמקילין בס"ס, ודברי המקד"ד בזה. // מבאר שיש הקדמה לתקנת דמאי והוא שיהיה בתבואה ספק כזה ששייך לעיקר תקנת דמאי, ורק בזה קבעו 'שם דמאי' בתבואה, ויש לדון בספק שיש בו ג' צדדים וחלקם שייך לתקנת דמאי וחלקם לא שייך. // מבאר דבנקודה זו נחלקו הרמב"ם וראב"ד האם ספק כזה מוגדר כספק של דמאי או לא. // ישוב לקושי' רעק"א על הרמב"ם בס"ס בקלין שבדמאי לר"ל. //

משנה ו // **רע"ב משנה ו** // **ביאורים ציונים והערות משנה ו** // "מפני שהיא חשודה להחליף". // אמר רבי יהודה וכו' ומדוה ר"י וכו'. // חמותו. //

מסכתא דמאי פרק רביעי

משנה א // **רע"ב משנה א** // **ביאורים ציונים והערות** // הלוקח פירות ממי שאינו נאמן על המעשרות – ע"ה או חשוד. // דברי הרא"ש בשם הירושלמי בתרי טעמי למה סומכין על ע"ה, והנפ"מ בטעמים. // חידוש על פי הרמב"ם בטעמא דאימת שבת, ודן בדין עונג ביו"ט. // קושי' רעק"א. // "חשכה מוצאי שבת". // בחידושו של הרמב"ם לגבי "מוצאי שבת מעשר" שמפריש על מה שכבר אכל, ושיטת הראשונים בזה. // דרכו של המקד"ד בביאור שיטת הרמב"ם. // דעת האחרונים בזה דלא כהמקד"ד. // דקדוק האור שמח דאיירי בפירות ולא בפת – עפ"י הרמב"ם. // "ואפילו היו לו פירות אחרות מתוקנין מאותו המין". // סתירה בתקנת דמאי ביחס ל"אחד שאין לו אימת שבת שאינו מפרש" דמחמתו הדין שמפריש למוצאי שבת. // יסוד גדול של המקד"ד בחשש של א' שאינו ירא. // כמה טעמים למה "אמר לו אחד" אינו נאמן. // מיישב שיטת הרמב"ם דע"ה נאמן על תבואת אחרים. // בסוף המשנה בדין תרומת מעשר של דמאי שחזרה למקומה – ביאור השגת הראב"ד על הרמב"ם בדין זה, ותירוצו של הכס"מ בזה. // בדברי המקד"ד בהנ"ל. // בטענת הראב"ד על הרמב"ם – אי מיירי ביותר מק' או פחות מק', ובדברי הר"י קורקוס בזה, ובמה שיש להעיר בזה. // בדין דימוע בתרומה של דמאי, ובמה שיש לתמוה בזה בשיטת הרמב"ם. //

משנה ב // **רע"ב משנה ב** // **ביאורים ציונים והערות** // נחלקו אי קאי בשבת ממש או בשבוע של ז' ברכות. // חידוש האור שמח בע"ה שידוע שהחבר סומך עליו, וביאור בכפילות כלשון המשנה, וישוב לקושי' רעק"א במשנה דלעיל. // קושי' המקד"ד מאחד שאין לו אימת שבת. //

משנה ג // **רע"ב משנה ג** // **ביאורים ציונים והערות** // ב' דרכים – בבלי וירושלמי – בביאור פלוגתא ר"א ורבנן בדין קריאת שם במעשר עני של דמאי. // ביאורו של רעק"א בטעמא דר"א לפי הבבלי. // בטעמא דרבנן לפי הירושלמי דאף אי מפריש אכתי מחייבים להפריש. // "קורא שם ואינו צריך להפריש" – יש משמעות למעשה הפרשה' לאחר קריאת שם [בלי נתינה]. // בשיטת הרמב"ם בהפרשת מעשר עני של דמאי, ובדברי האור שמח בזה. // בקושי' רעק"א בסוגי' בנדרים דמצי מפקיר נכסיו והוי עני. // תירוצו של החזו"א עפ"י השטמ"ק בב"מ, ורעק"א אזיל בזה לשיטתו. // מהלך נוסף בשוב קושי' רעק"א. //

משנה ד // **רע"ב משנה ד** // **ביאורים ציונים והערות** // למה איירי דווקא בתרומת מעשר של דמאי. // מעשר עני של דמאי. // מה דלא איירי במעשר"ר ומעשר"ר. // בעיקר האיסור של המשנה – מקורות במפרשים דקאי

תוכן ענינים בקצרה

באיסור נתינה ותלוי בפלוגתא דתנאי. // בהיתר של עני וכהן למודים אצלו. // "ובלבד שיודיעם" – ובקושי' רעק"א על הטור. // תמיהא גדולה על הרמב"ם שפסק משנה זו אף דפוסק שומות להוליך לכהן, ומוכרח שלמד את המשנה כפירוש הגר"א שחידש שהבבלי למד כפשוטו שאסור בהפרשה גם לאחר הקריאת שם, ולא איירי כלל בהולכה ונתינה. // מדייק ברמב"ם בפירוש המשנה כדרך זו. // הערה שהמשמעות במשנה משמע כן. // חידוש בשיטת הטור דנחלקו הבבלי וירושלמי בדין נתינה בתרומה של דמאי אי מוכר לכהן או לא. // כמה תמיהות בעיקר המהלך של הרמב"ם והגר"א בבבלי – ובדברי החזו"א בזה. // דרכו של האור שמח דמטעמא דבורר אתינן עלה. // מתמה בדברי האור שמח. // דרך נוספת דמצד קביעת מקום אתינן עלה – דין "האומר תרומת הכרי זה בתוכו" – ומתמה בזה. // מחדש ומביא מקורות שיש 'תוכן' ויש 'משמעות' למעשה הפרשה גם לאחר קריאת שם. // ביאור חדש מהח"ח בשיטת הרמב"ם עפ"י הגר"א. // בעיקר האיסור של מפריש תרומות ומעשרות בשבת ובמה שיש לחלק בין דמאי לכל תרומה. // מביא את שיטת הרמב"ם שיש שני טעמים לאיסור הפרשת תרומה בשבת, בין מצד נראה כמתקן ובין מצד מקדיש, והראשונים חולקים, ומקור של הרמב"ם מביצה [ט']. // כמה נפ"מ באחרונים בין הנהגות שונים. //

משנה ה // **רע"ב משנה ה** // **ביאורים ציונים והערות** // בירושלמי מבואר שיש חולקים. // מה הדין באמר לו סתם והוא אמר שקנה מפלוני. // כפילות בלשון המשנה. // ביאור חדש בדברי הגר"א דפירש דאיכא תרי גוונים של נאמן – עפ"י המקד"ד. // בטעמא דסיפא דלא נאמן במיגו. //

משנה ו // **רע"ב משנה ו** // **ביאורים ציונים והערות** // בטעמא דחיי נפש. // הוכחה מהמשנה דחדש אינו נאמן בשל אחרים, ותמיהת הראב"ד על הרמב"ם. // דן בחידוש של הפר"ח והמחנ"א בנאמנות על אדם דאין ע"א נאמן בזה. // דברי המקד"ד בזה דדעת הירושלמי דאין נאמנות על טבל דאיתחזיק איסורא ואינו בידו לתקנו. // מה שדנו באור שמח ובאב"י עזרי' בחידוש של המחנ"א ופר"ח בטבל דאיתחזיק איסורא אף אי הוי בידו. // סיכום ב' דרכים בראשונים. // עוד מהלכים ברמב"ם. // "אמר לו מי כאן מוכר ישינ". // אף על פי שהן כגומלין. //

משנה ז // **רע"ב משנה ז** // **ביאורים ציונים והערות** // בדברי הר"ש בחדש וישן. // דברי הר"ש בפלוגתא דתנאי בחשש גומלין. // הערה מרעק"א בעיקר חשש גומלין בדמאי. // מתמה טובא על המשנה דלולי טעמא דגומלין שפיר נאמן. //

מסכתא דמאי פרק חמישי

משנה א // **רע"ב משנה א** // **ביאורים ציונים והערות משנה א'** // דיני קדימה של מעש"ר לחלה ועוד. // סתירת המשניות בדין נחתום בדמאי דמי בעי מפריש. // הפרשת מעשר של דמאי מחלה. // האם ע"ה נחשדו על חלה. // ביאור בנוסח המחודש של מעשר ותרומת מעשר – תרומת מעשר לפני כן ואחרי כן. // בהנ"ל – ודיוק ברמב"ם, וי"ל שיש יחוד מקום קודם או קריאת שם בלי הפרשה ואח"כ הפרשה. // בדין מדומע שפטור מחלה – גם על החלק של החולין. // המקור מהירושלמי הכא לב' דיני נאמנות בדמאי. //

משנה ב // **רע"ב משנה ב** // **ביאורים ציונים והערות משנה ב'** // בלשון התנא "אחד ממאה ממה שיש כאן ה"ז בצד זה חולין". // דיוק במשנה לגבי הדין עיסה של טבל אי חייב חלה. // בדברי הר"ש שהמשנה הזו קאי בודאי – ואעפ"י הישראל מפריש תרומת מעשר – בפלוגתא הפוסקים בזה. // בדברי הקצוה"ח ורעק"א בזה. // חידוש בקצוה"ח בבעלות של טובת הנאה דסגי לזה. // בדברי הר"ש [כתב יד] בפלוגתא בירושלמי אי מברכים כמה ברכות או ברכה א'. //

משנה ג // **רע"ב משנה ג** // **משנה ד** // **רע"ב משנה ד** // **ביאורים ציונים והערות משנה ג' וד'** // ב' נידונים במשנה, ובעיקר החשש של דפוסים, והערה בדברי רש"י בהובא. // תמיהא בדברי הרמב"ם בפירוש המשנה דחוששים מהישן על החדש, שזה כנגד משנה להלן, ומיישב. // בהבדלים בין נחתום לפלטר בשיטת ר"מ ור"ר. // בשיטת ר"י דעת הר"ש שאין נפ"מ בין פלטר לנחתום והמאירי חולק. // דברי המשנה למלך, ובדברי הרמב"ם "שלכל דפוס מין ממיני הזרע". //

משנה ה // **רע"ב משנה ה** // **ביאורים ציונים והערות משנה ה'** // בחילוק בין מתנה מרובה למתנה מועטת – ובקולא של בלילה, דמדיני דמאי ומקולי דמאי מהני הכא. // בדברי הירושלמי. // שיטת הרמב"ם בדין מתנה מרובה ומתנה מועטת. // תמיהא רבתי בעיקר הספק של פטור על החיוב, שהרי תקנת דמאי היינו תקנת ודאי. // ביאורו של התורת זרעים בזה שיש ב' דינים בעיקר תקנת דמאי, דין ודאי ודין ספק, ויש להעיר בחידוש זה. // חידוש מהמקד"ד בעיקר החשש ותקנת דמאי דכמה דרגות וחששות איכא בדמאי בעיקר התקנה, ואיכא ביניהם חילוקי דינים, ובהו מבואר הדין של דמאי על דמאי שהתרומה עצמה מותרת. // המשך בהנ"ל לבאר את הרמב"ם בכולל במתנה מרובה.

משנה ו // **רע"ב משנה ו** // **ביאורים ציונים והערות משנה ו'** // בעיקר החשש בסיוון. // בדין נאמן סיוון לומר משל אחד הם. // דרך אחרת בזה מהמקד"ד – דבליכא הפסד נאמן ע"ה. // אפילו מאותו המין – כפשוטו משמע הכא במשנה זו "כל מין חטים אחד, ואף על גב דאיכא שחמתית ולבנה". //

משנה ז // **רע"ב משנה ז** // **ביאורים ציונים והערות משנה ז'** // המשך ליסוד של התורת זרעים – לעיל [משנה ה']. // שיש ב' דינים בעיקר תקנת דמאי, דין ודאי ודין ספק – ותמוה דא"כ בירקות לית לכל הנ"ל, וקשה ממשנה זו. // ב' לקיחות בזה"ז. //

משנה ח // **רע"ב משנה ח** // **ביאורים ציונים והערות משנה ח'** // בפלוגתא התוס' יו"ט ותוס' חדשים בהא דאין אדם רשאי למכור טבל, ובחידוש של רשאי לעשר מטבל על טבל. // בדין שמוכרים טבל לצורך – ובדברי התוס' חדשים בזה, ובקושי' רעק"א בזה דאף בלוקח פטור מה"ת אכתי לא חשיבי כחיוב אחד ואין מפרשים זה על זה – וכדמוכרח ממנחות [ל"א]. // בדברי הטורי אבן והאחיזעור בדין הפרשה מחד דרבנן על תרי דרבנן. // איסור מכירת טבל מצד קמישתרשי ליה באופן שלא יפרישו. // עוד פרטים באיסור מכירת טבל. //

משנה ט // **רע"ב משנה ט** // **ביאורים ציונים והערות משנה ט** // בטעמא דלא חוששים הכותים לגזילה במכירת טבל, ודן אי איכא גזילה או לא והאם יש לכהן חלק בממון של טבל. // הקדמה – פלוגתא דיש קנין ואין קנין – לעכו"ם בא"י להפקיע מידי עמשרות. // שיטת רש"י בגדר יש קנין לעכו"ם בא"י. // שיטת הרמב"ם בגדר הדין אין קנין לעכו"ם בא"י דהוי ליה כחול. // ביאור שורש פלוגתת רש"י והראשונים בגדר הדין אין קנין לעכו"ם. // שיטת הירושלמי – מובא בר"ש – בגדר של יש קנין לעכו"ם. // מבאר היטב את השו"ט בירושלמי בהגך ב' טעמים למה אין קנין לעכו"ם בא"י. // ישוב של הראשונים בסתירה בשיטת ר"מ. // שיטת הרמב"ם ומאירי בישוב סתירה זו לחלק בדין יש קנין לעכו"ם בעודו תחת העכו"ם. // מבאר הכא חידושו של הכס"מ בדין יש קנין באופן שנמצא תחת ידו. // פלוגתת הרמב"ם ומאירי לשיטתיהו, והר"ש ותוס' חולקים על עיקר חידוש זה, וסתירה בשיטת רש"י בנידון זה שיש הוכחה של מהגר"א דרש"י חולק על חידוש, ומבאר שרש"י אזיל לשיטתו בעיקר דינא דיש קנין. // שיטות הראשונים בלאו של לא תמכר לצמיתות. //

משנה י // **רע"ב משנה י** // **ביאורים ציונים והערות משנה י** // בעיקר הפטור אינו נקוב. // עוד בגדרי עציץ נקוב. // בקושי' רעק"א על הראשונים באינו נקוב על נקוב. // תמיהת האחרונים על רעק"א – ובחידוש האמרי בינה בבא לצאת ידי חובת הפרשה בשיעור דרבנן של א' מחמישים – לפני החיוב של חיטה אחת פוטרת את הכרי. // מה שיש להעיר על האמרי בינה בגדר של החובת הפרשה בשיעור דרבנן של א' מחמישים. // דין מעשרות. // בדין מן הנקוב על שאינו נקוב, תרומה, ולא תאכל עד שיוציא עליה תרומות ומעשרות. // בגדר הדין מן החיוב על הפטור דבעינן שהתרומה והשיריים יהיו שוין בחיוב ולא סגי במה שחל כאן תרומה. // להפריש מינה וביה או ממקום אחר. // בקושי' האחרונים על המשנה במה שיש לדון האם הפרשת תרומה חל רק על השיריים או אף על התרומה עצמה. // להפריש נקוב על שא"נ בזמנינו. //

משנה יא // **רע"ב משנה יא** // **ביאורים ציונים והערות משנה יא** // תמיהה בעיקר החשש מן החיוב על הפטור בדמאי על דמאי. // בדברי רעק"א דלמה לא ניהוש על התרומה דילמא אינו מתוקן. // ביאור לשון הרע"ב – "תרומה – ואין צריך לתקן את התרומה כיון דספק הוא ורוב עמי הארץ מעשרים הן". // תרם מן הדמאי על דמאי – בקושי' רעק"א דהוי ספק ספיקא. // בקושי' המקד"ד ממזמינו ערב שבת דלוקח מהע"ה שהוא קנה הימנו – ומוכר שעה לא מעשר כלל היכא שהוא קנה מעוד ע"ה. //

מסכתא דמאי פרק שישי

הקדמה לפרק שישי בגדר דין חוכר אריס ושוכר – ובמה שונים מקנין הגוף לפירות. // בגדר הדין חוכר ומקבל ואריס – דמצד אחד דומים לשכירות ומאידך חשיבי כשותפים בקרקע. // הוכחה שאין לאריס קנין בקרקע לפירות. // מבאר את ההבדל בין שכירות ואריסות דדומה לשכירות – לקנין הגוף לפירות – דרכו של האבי עזרי בזה. //

משנה א // **רע"ב משנה א** // **ביאורים ציונים והערות משנה א** // ב' חילוקים בין מקבל לחוכר, א' יש אופן שחוכר דמי לפורע חובו בטבל, ב' גם באופן דלא מיקרי פורע חובו, אחי חלוקין מקבל וחוכר אי אדעתא לקבל טבל או חולין מתוקנים, אלא שבוה חלק תרומה ממעשר. // פלוגתת הרמב"ם ור"ש אי מנכה לו כנגד התרומה. // פלוגתת הראשונים בדין חולק לפנייהם. // בדברי הרא"ש בביאור הירושלמי דמיעקר הדין המקבל חייב להפריש, ודרכם של האחרונים בביאור הירושלמי. // בעיקר חידוש הרא"ש – דבאריס הדין הוא "תבואת זרע קרינן ליה" ומפריש בלי זה שהוא אוכל, וקושי' המעדני ארץ מהמיעוט – אתם ולא אריסים. // בדברי הר"ש דמחלק בין המשניות. //

משנה ב // **רע"ב משנה ב** // **ביאורים ציונים והערות משנה ב** // עוד חילוק בין חוכר למקבל – אבל הכא מטעמא דקנס מחלקים ביניהם. // דברי הר"ש בביאורו לירושלמי בטעמא דהך קנס, ובטעמא דמחלקין בין חוכר למקבל. // דרך שניה בירושלמי שהחילוק בין חוכר מעכו"ם לחוכר מישראל הוא האם מיקרי פורע חובו בטבל או לא כיון שהישראל יפריש אח"כ – ובעיקר הגדר בפרעון חוב בטבל. // חידוש מהגר"א שחוכר מעיקר הדין מפרשי – גם בישראל. // חידוש בב"ח דמהני חוכר כשוכר לחייב הפרשה אף למ"ד יש קנין. // הפרשה מחלקו על חלק העכו"ם – למה לא מיקרי מן החיוב על הפטור, ודן אי גם על חלק המקבל הישראל חיילא דין שיש קנין לעכו"ם. // בדברי הגר"ח שיש קנין לעכו"ם לגבי הפירות ששייכות לחוכר הישראל, ומבואר שהדין יש קנין הוא דין בקרקע ולא פירות, והגר"ח דן בזה דלמה תלוי בשליש. // בדברי הגר"ח דלמ"ד יש קנין אינו כחול"ל ממש, וקושי' גדולה שיש קנין מהני בקנין של העכו"ם בפירות ולא בקרקע, וזה מהני גם בפירות של החוכר שיש לישראל קנין פירות. // מחלק דקבלן ואריס ושכירות חלוקין מקנין הגוף לפירות. // דרכו של המשנה ר"א בזה – שיש מחלוקת הסוגיות בגדר הדין יש קנין לעכו"ם. // תוספת מקור למחלוקת הסוגיות בזה. // הערה ברמב"ם שסובר אין קנין ואעפ"כ הביא את הקנס של הירושלמי. // בדברי התורת זרעים בדין מכירת טבל לעכו"ם. // ביאור בסיפא בדין שדה של אבותיו. // בדברי הרמב"ן דלא אמרינן "יש קנין לעכו"ם" בעכו"ם שגזל דקרקע אינו נגזלת. // קושי' החזו"א דהאך תורם משלו ע"ש העכו"ם בלי שליחות וזכין. // מבאר שיש גדר חדש של זכין בתורם משלו ע"ש חבירו, ודומה לזכין מחודש של גירות ושל פדיון מעש"ש. // מביא דכל כה"ג מהני בזכין לקטן. // דן לגבי נכרי אי מהני בסוג הזה של זכין, ומתי והאם מיקרי זכות לנכרי שיעשרו פירותיו. //

משנה ג // **רע"ב משנה ג** // **משנה ד** // **רע"ב משנה ד** // **ביאורים ציונים והערות משנה ג' וד'** // הקדמה. // בדברי הירושלמי שהיה תנאי וקנין כדי שהכהן ולוי יקנה חלקם. // למה בעי קנין ולמה לא מהני כחלק מהזכויות של האריס בהתחייבות שביניהם דהוי גוף לפירות. // בסוגי' בב"ב [ס"ג] – והערה מהגרש"ק בגדר השויר על פירות שיבואו לעולם אח"כ. // דרכו של רבינו יונה בסוגי' בב"ב [ס"ג]. // דרכו של הריטב"א בסוגי' שם. // מוסיף ביאור בדברי הריטב"א בגדר הדין דקל לפירות בסוגי' זו – דמצאנו בכמה דוכתי גדר מחודש של דקל לפירות שאינו קנין בגוף דקל כלל. // עוד מקורות לגדר החדש הנ"ל. // בדברי הראשונים האין הישראל מפרשי מפירות הלוי ומתקן פירותיו. // הפרשה מפטור על החיוב – לקוח על אינו לקוח. // במה שיש לדון האם מיקרי תבואת זרען כלפי הקבלן הישראל – מחמת זכותו שקנה בקנין בשדה, ויש לדון בעיקר פטור 'לקוח' כשאורח אוכל אצל הבעלים. //

תוכן ענינים בקצרה

המשך להנ"ל – אי קנין פירות מיקרי תבואת זרעך, ובדין אריס דמיקרי תבואת זרעך, ומה הדין באריס שזוכה בשל הבעלים ע"י קנין בתלוש. //

משנה ה' // רע"ב משנה ה' // ביאורים ציונים והערות משנה ה' // בסברת החילוק בין זיתים לשמנן – למשניות הקודמות – ובפלוגתת ר"י וחכמים בזה. // בדברי החזו"א בפסוק של לקוח באריס. //

משנה ו' // רע"ב משנה ו' // ביאורים ציונים והערות משנה ו' // ביאורו של הירושלמי בפלוגתת ב"ש וב"ה עפ"י פלוגתתם במכירת פרה החורשת בשביעית, ובחילוקי דינים בזה. // דרכו של הרמב"ם בטעמו של ב"ה דלא חייש לטומאה – דפליגי בדין אסור או מותר לגרום טומאה לחולין בא"י. // באיסור לגרום טומאה לטבל. // בדברי המשנה ראשונה בגורם טומאה לחולין בחו"ל. //

משנה ז' // רע"ב משנה ז' // ביאורים ציונים והערות משנה ז' // ביאור המשנה עפ"י הירושלמי דתלוי באין ברירה – ונחלקו בירושלמי בפלוגתת רש"י ותוס' באין ברירה. // חידוש דין של התורה זרעים עפ"י מה שיש לחלק בין חלוקת שותפין לחלוקת יורשים. // ביאור נוסף בזה בר"ש וברמב"ם. //

משנה ח' // רע"ב משנה ח' // ביאורים ציונים והערות משנה ח' // בחילוקים בין המשניות. // ביאור של התורה זרעים דיש ברירה רק שייך בשעת חלוקת השותפות ולא בעירובי' לאחר החלוקה. // בדברי הראב"ד בזה ובתורת זרעים. // הערה התוס' יו"ט בשיטת הרמב"ם דאיירי בב' חברים ומצד איסור מכירת טבל. //

משנה ט' // רע"ב משנה ט' // ביאורים ציונים והערות משנה ט' // בדברי הראשונים בחידוש המשנה // בדין ברירה דע"כ מיירי במחובר וכבר ליכא חשש טהרות וליכא דמאי אלא טבל גמור. //

משנה י' // רע"ב משנה י' // ביאורים ציונים והערות משנה י' // מביא שיש ב' טעמים באיסור להחליף ע"ז בירושה, ותלוי ביש ברירה ואין ברירה. // מביא את דברי האחרונים שיש לומר שלפי הגר"ז שגם למ"ד האחין שחלקו לקוחות הן אבל אין כאן מכירה ממש, דממילא ליכא בזה דין חליפי איסורא. // הוכחות ליסוד הגר"ז. // ביאור עיקר הקולא של המשנה. //

משנה יא' // רע"ב משנה יא' // ביאורים ציונים והערות משנה יא' // בטעמא דאינו מפריש בסורי. // בענין אי אמרינן הפה שאסר לחצאין. //

משנה יב' // רע"ב משנה יב' // ביאורים ציונים והערות משנה יב' // ביאור המשנה. // אף דמיירי בתלוש אכתי יש ברירה. // הערה בדברי הרמב"ם במכירת טבל. //

מסכתא דמאי פרק שביעי.

הקדמה א' שיטת התוס' ביסוד האיסור הפרשה בשבת מצד 'מתקן', ובחילוק בין הפרשה במחשבה למעשה. // פתיחה. // מביא את דברי התוס' [גיטין ל"א] לגבי ההיתר לתרום בשבת במחשבה, ולמה עדיין מיקרי מתקן במה שמפריש במעשה, ולא דמי בזה למדומע. // בחילוק של התוס' בין תיקון מדומע בשבת לתיקון טבל מעיקרו בשבת, ובחילוק בין דמאי לתרומת ודאי. // מבאר שיש ב' מיני תיקון, חדא בחפצא וחדא כלפי השימושים של הגביר, ונפ"מ בסוגים שונים של איסור שחלים או בחפצא או בגביר. // דרכו של הטיב גיטין כנ"ל שהביא שמצאנו כנ"ל בחילוקים שיש בין טבילת כלים בשבת דחלוק בזה טומאה דרבנן מטומאה דאורייתא. // סוף דברי התוס' – לגבי דמאי. //

הקדמה ב' אופנים שונים של הפרשה ערב שבת עבור שבת. // הקדמה בהיתר תנאי – ובחילוק בין טבל לדמאי. // מביא ל' אפשרויות של הפרשה בערב שבת עבור שבת, ומחלק ביניהם. // מבאר שיש חידוש מיוחד בהיתר של דמאי ששם הוא מפריש בערב שבת על פירות שאינם שלו, וליתא לכל הנך מהלכים. // ביאור הירושלמי שיש חילוק בין טבל לדמאי. //

משנה א' // רע"ב משנה א' // ביאורים ציונים והערות משנה א' // פלוגתת החזו"א והמנחת שלמה בגדר התנאי בערב שבת בדמאי שלפי החזו"א כל ההפרשה היא בשבת, ולפי המנחת שלמה כל ההפרשה היא בערב שבת. // כמה נפ"מ בין הנך ב' דרכים, וחידוש החזו"א שגם בטבל ודאי ההפרשה היא בשבת. // מתמה טובא גם בדרכו של החזו"א וגם בדרכו של המנחת שלמה. // מחדש דרך שלישית, שבטבל ההפרשה היא בערב שבת ובדמאי ההפרשה היא בשבת. // מקדים את החילוק בין מדומע לטבל ודאי לגבי הדין תיקון אוכל בשבת באופן שיש אפשרות אחרת להתיירו לאכילה. // מבאר שהמעשה בירור בשבת – באופן שכל המעשה היה בערב שבת – הוא תיקון כלפי הגביר ולא כלפי החפצא. // מבאר שההפרשה של דמאי מיקרי מתקן כלפי החשש בגבירא [לחשוש למיעוט ע"ה שלא מפרישים], וליכא תיקון כלפי החפצא עצמו. // נמצא שההפרשה של ערב שבת בטבל ודאי דומה ממש להפרשה של דמאי בשבת, שבשניהם הוא עושה מעשה בע"ש להוריד את המיחזי כמתקן בתיקון מצד הגביר. // בדברי התוס' בגיטין לגבי דמאי – ואיכא ג' דרגות, טבל ודאי, דמאי, ומדומע. // מקור גדול לכל הנ"ל מקושי' גדולה בירושלמי. // בדברי הר"ש [פ"ד מ"ד] ורעק"א ביבמות – דפליגי בפלוגתת החזו"א ומנח"ש. // הערה בדין איבוד אוכלין ואיבוד תרומה באוכל אצל ע"ה. // בזכותו של האורח להפריש תרומה. //

משנה ב' // רע"ב משנה ב' // ביאורים ציונים והערות משנה ב' // מזגו לו את הכוס אומר וכו' // בדברי הירושלמי – "מעכשיו ולכשאשתה תהא תרומה" – ובקושי' הר"ש [רעק"א]. // קושי' רעק"א בהלכות מוקצה. // הרמב"ם פוסק את המשנה הזו כיון דקיי"ל יש ברירה מדרבנן, וחילוקים באיזה דינים דרבנן יש ברירה. //

משנה ג' // רע"ב משנה ג' // ביאורים ציונים והערות משנה ג' // בגדר הזכות אכילה בהאי פועל. // בדברי החזו"א האידן מצי מפריש פירותיו של בעה"ב. // בדברי הירושלמי – מובא בר"ש ורא"ש. //

משנה ד' // רע"ב משנה ד' // ביאורים ציונים והערות משנה ד' // "מיחל ושותה" – פלוגתת הראשונים אי הכונה לחילול מעש"ש או להתחלת אכילה. // קושי' הרמב"ן על רש"י דעדיין צריך ברירה. // שיטת רש"י דלא מהני

תוכן ענינים בקצרה

ברירה לענין ראשית שיריה ניכרין. // פלוגתת הראשונים אי ע"י ברירה הוי סיום מקום ושייריה ניכרים. // בדברי התורת זרעים לבאר פלוגתת הראשונים ורש"י אי מיירי בחילול מעש"ש או לא. // פלוגתת רש"י והראשונים אי קאי בערב שבת או בימות החול. // חידוש הרמב"ם במשנה – שיש דין להזכיר את השיעור והסכום שהוא מפרשי. // בדברי האחרונים דהכא אינו אלא מדרבנן מצד לקוח. // מוסיף ביאור עפ"י מה שיש לדון דלקוח הוא טבל מה"ת בחפצא, ורק הגברא פטור מה"ת. //

משנה ה' // רע"ב משנה ה' // ביאורים ציונים והערות משנה ה' // החילוק בתנאי בערב שבת בין טבל ודאי לדמאי. // בדברי רעק"א בחילוק בין משנה זה למשנה הקודמת בלוקח יין בין הכותים. // בקוש' החזו"א דהכא קאי למ"ד יש ברירה, ולעיל מוכרח דבעינן גם בזה ההיתר של התנאי. // יש ברירה או אין ברירה בטבל בזה"ז שזה מדרבנן שעיקרו מה"ת. //

משנה ו' // רע"ב משנה ו' // ביאורים ציונים והערות משנה ו' // פלוגתת הראשונים אי קאי בדמאי או טבל. // אין חידוש ברישא – "ואמר מעשרות זו בזו הראשונה מעושרת" // בביאור הגוונא השניה של המשנה, ולא דמי מאינו נקוב על נקוב. // בגוונא השלישית – שנעשה שניהם בבת אחת – ובדברי התוס' בתמורה. // במקדים מעש"ש למעש"ר, ובגדר הפרשה מיניה וביה ממקום אחר. // בסוג' בתמורה שהקדים מעשר שני שבה למעשר ראשון שבחברתה – דברי הר"ש בזה. // ביאור של התוס' ושטמ"ק בדיון זה. // ביאור בהנ"ל מהקדש דוד ומבואר שהפרשה ממק"א היא הפרשה אחרת מהפרשה מיניה וביה, והכרי עומד להפרשה מיניה וביה. // עפ"י הנ"ל מבואר הדיון בפירות שנגמרו מלאכתן שעברו בירושלים שקלטוהו מחיצות, ויש דיון בהפריש עליהן מעשר שני ממקום אחר. // עפ"י הנ"ל מבוארים דברי האור שמח שיש חילוק בין הנך תרי סוגים של הפרשה לגבי הפרשה ממק"א, ויהיה גם נפ"מ בדרגא של הבעלות דתמיד נצרכת להפרשה ממק"א. // עפ"י הנ"ל יש לדון במפריש מטבל בבעלות של עכו"ם לפטור טבל של ישראל – הא איכא טענת קאתינא וכו'. // בדיון הפרשת דמאי על טבל דרבנן. // חידוש דין עפ"י הנ"ל באפוטרופוס שמפריש ממק"א. // בדברי התוס' בביאורו לדברי הירושלמי "אראשונה עובר בעשה אשניה עובר בעשה ול"ת". // דרכו של הרמב"ם שיש מהלך של 'קביעת מקום' להתיר טבל בלי שחל חלות תרומה ומעשרות, וזה המהלך במשנה הכא. // דרך מחודש של רש"י בביאור המשנה שהכוונה "במה שעתידי להפריש" כהיא דלוקח יין בין הכותים. // דברי המקד"ד ליישב מה שמצאנו במשניות דלכתחילה מפריש מצפוננו סתם וליכא מדומע, ומבאר בב' דרכים, או עפ"י שיטת הרמב"ם בקביעת מקום, או עפ"י שיטת רש"י הנ"ל. // חידוש בעיקר הדיון ראשית שיריה ניכרים – לחלק בזה בין תרומה למעשר. //

משנה ז' // רע"ב משנה ז' // ביאורים ציונים והערות משנה ז' // בדברי התפארת ישראל. // ביאורו של הר"ש ברישא בדיון מאה טבל ומאה חולין שנתערבו. // בדברי הרמב"ם בפירוש המשנה. //

משנה ח' // רע"ב משנה ח' // ביאורים ציונים והערות משנה ח' // חידוש בדברי הרמב"ם בפירוש המשנה – קביעת מקום בלי חלות הפרשה. //

קונטרס ביסוד דינא דדמאי

פרק א' דרכם של האחרונים בגדר תקנת דמאי, שיש דין ודאי ודין ספק, ומתמה בדבריהם. // ראיות מהאחרונים שבדמאי יש ב' דינים מדרבנן, גם דין לחשוש לספק ולא לסמוך על הרוב וגם דין ודאי טבל. // מביא כמה הוכחות שאין דין ודאי, ויש רק דין לחשוש מספק, [1] ממה דליכא ברכה, [2] ממה שכל האיסור הוא לכתחילה ולא בדיעבד, [3] ממה דע"ה נאמן רק בשבת ופקע הנאמנות במוצאי שבת, [4] ממה דמקילין בגומלין וממה דמפרשין ע"ש בין השמשות וממה דמותר לעניים, [5] ממה דליכא ממון שבט בדמאי ואמרינן הממע"ה. //

פרק ב' מהלך חדש לחלק בין הטבל שהוא ספק לתרומה שהיא ודאי, ומתמה גם בזה, ומביא סתירות נוספות בדיון ודאי ובידיון ספק. // מבאר שחלוק דין טבל דדמאי שהוא מספק מדין תרומה דדמאי שהוא ודאי, ומיישב בזה את הסתירות בדמאי, ומחדש דין בברכה על אכילת תרומה. // מביא עוד תמיהות רבות במהלך הנ"ל, ומוסיף סתירות נוספות בדיון ודאי ודין ספק בדמאי. //

פרק ג' מהלך חדש שיש דין אחד, והוא: דחיישינן לצד מיעוט שלא מפרשינן, והגדר בחשש הוא לדון ולהתנהג כאילו שודאי לא הפרישו. // גדר חדש בדיון ודאי שדומה לדין ספקיו כודאי בסוטה, ויש בזה ב' צדדים, ושונה מהודאי של גבינות. // מביא כעין זה גמי באיסור שבוייה שמה"ת מותרת אלא דמדרבנן יש דין לחשוש ועשאוהו כודאי, ולכן מצאנו שהקילו בהך ודאי. // דמיון בין שבוייה לדמאי, ומבאר דמהאי טעמא מצאנו קולות אף שזה דין ודאי – דומ' דשבוייה. // מבאר האיך מקילין בשבת ושוב מחמירים במוצאי שבת והאיך מקילין בדיעבד כלפי מזמנין, וע"כ דלפי הדיון בדיעבד לא דנים מכאן ולהבא על האכילה של אתמול שהיתה אכילת איסור, ותוספת ביאור בקולא של עני ובטעמא דאי בעי מפקיר נכסיו. // דין ס"ס בגבינות בשבוייה ובדמאי. // מבאר קולא דאונן ומה שייך לדון על כל הלכה והלכה בפני עצמה אי שכיחא או לא. // מבאר למה איכא דין הממע"ה בדמאי גם אחרי הדיון ודאי דרבנן, שכיון שאין התחלה לספק ולחשש שוב ליכא התחלה לודאי. // מתמה במהלך של האחרונים בחילוק בין דמאי על דמאי דלא מהני מדמאי על טבל דרבנן דמהני, והדרא הקוש' לדוכתא. // מבאר שהספק של דמאי הוא ספק על כל עם הארץ בפני עצמו ולא על כולם כהדדי, וא"א להחמיר בהפרשה של אחד על שגורם קולא לחבירו. // ביאור שיטת החזו"א לחלק בין תרומה של דמאי לטבל של דמאי לגבי הקולות. // ביאור דברי הירושלמי למה אונן מותר במע"ש דדמאי. // דן בדיון טענת ברי של עם הארץ האם מהני בדמאי שאנו לא מונעים אותו מלאכול. //

פרק ד' בדין ברכה דחשיב כספק דדבריהם, ושיטת הרמב"ם בזה. / / מיישב דכלפי הברכה דנים את החיוב כחיוב של ספק דתמיד דנים כפי גודלי החיוב ולא כמו החיוב בפועל, וכמבואר מתורתו של הריב"ש בפדיון הבן ועפ"י הברכ"ש. / / הוכחה מיניה וביה בסוגי' בשבת [כ"ג] שזה דין ודאי מכח הספק, ומיישב בזה את קושי' השפת אמת, ומביא את דברי האור שמח שמבאר את כל הסוגי'. / / יישוב לפסק של הרמב"ם בברכה על ספק מילה, וישוב הסתירה מיו"ט שני ליום שמיני של סוכות. / / מבאר עוד את דברי הרבא מצד "רוב ע"ה מעשרים הם", ומביא את דברי הרמב"ן שם. / / מוכיח כן מהר"ן. / / בדין ברכה על אכילת תרומה ועל פדיון מעשר שני. / /

פרק ה' בגדר הקולות של דמאי, [הנאה של כילוי ואכילת מצווה], וביסוד דינא דאי בעי מפקיר נכסיו [לגבי מזמנין]. / / הקדמה: דינא דאי בעי מפקיר נכסיו הוא גילוי על מהות התקנה. / / מחדש דבגוף התקנה תרתי נאמר, א] עצם הקביעת שם דמאי, ב] הדינים לחשוש לע"ה דלא מעשרי, ולכן מצאנו ב' סוגים שונים של קולות – הנאה של כילוי ואכילת קדושה. / / מיישב בזה את סדר הדינים במשנה – א] כמה אופנים של הנאה של כילוי ב] מקומות שגזרו דמאי, ג] כמה אופנים של אכילת מצוה. / / ביאור דינא דאי בעי מפקיר נכסיו – דחזינו דאף דחיילא דמאי כלפי העני אכתי הקילו לאוכלה. / / דברי האחרונים על אי בעי מפקיר. / /

קונטרס בגדר שותפות הכהן בטבל ובדמאי [סוכה ל"ה]

בפלוגתת רש"י ותוס' באתרוג של טבל ושל דמאי. / / פלוגתת הרמב"ן והראשונים אי באתרוג של טבל שותפות דכהן מעכב בדין לכס. / / אתרוג של דמאי מותר לב"ה דאי בעי מפקיר ומביא מהמנח"ב להק' על שי' התוס'. / / בדברי רעק"א בזה, ובגדר הדין נתינה בתרומת מעשר דדמאי וביאור הדברים עפ"י דברי הקונטרס הספיקות בתקפו כהן, ובפלוגתת האור שמח ומקד"ד בספק מעשר עני ובמעשר עני של דמאי. / / מוכיח דכאן לא שייך לדון מדברי הקונטרס הספיקות, דלא שייך לומר שלא הוכרע הממונות כלפי הכהן אף דכבר הוכרח כלפי הלוי. / / מבאר באופן אחר עפ"י דברי השערי יושר בסוגי' דתקפו כהן, דזכות תיסה חסר בדין "ממון המיוחד לך" במעשר בהמה וה"ה שיש לומר שחסר בדין "לכם" בד' מינים. / / לפי הנ"ל מתייבב עיקר שי' התוס' בגדר השותפות דכהן בטבל, ומיישב קושי' המנח"ב עליו מסוגיות הש"ס. / / מהלך חדש דנחלקו ב"ש וב"ה בדין נתינה לכהן בתרומה דדמאי, האם דין זה כבר נתחדש בטבל במעורב שבו, או דרק מתחילה בתרומה. / /